

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

ustad
US
sənətkarlar

İSA MUĞANNA

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

ALTI CİLDDƏ

4

"AVRASIYA PRESS"

BAKI

2009

İsa Muğanna.

Seçilmiş əsərləri.

Altı cildə. IV cild.

Bakı, “Avrasiya press”,

2009, 576 səh.

İsa Muğanna yaradıcılığının başlıca xüsusiyyəti folklorla, xalqın bədii təfəkkür prinsipləri, estetik və əxlaqi kateqoriyaları ilə dərin bağlılığıdır. Yazıcının həyatdakı ziddiyyətləri bütün kəskinliyi ilə göstərən “Yanar ürək” romanı özünün ictimai, vətəndaşlıq konsepsiyası ilə, mühüm sosial həqiqətlər barədə söz açmaq cəhdi ilə ədəbiyyatımızın inkişafı üçün çox gərəkli olmuşdur. Bu əsərin mövzusunun müəllif sonralar “İdeal” romanında bir qədər də dərinləşdirmiş, yeni bədii məzmununda zənginləşdirmişdir. Yenidən işlənmiş şəkli ilə yaxın və uzaq keçmişimizdən tarixi hadisələrin, alim və filosoflarımızın vətənpərvərlik çarpışmalarının əks etdirildiyi “İdeal” romanında yazıçı Azərbaycan xalqının ulu tarixi kökləri ilə müasir mənəvi problemlərini vahid süjet xəttində ustalıqla birləşdirmişdir.

© Azərbaycan Respublikası

Mədəniyyət və Turizm

Nazirliyi

© İsa Muğanna

© “Avrasiya press”, 2009

ISBN 978-9952-442-16-8

İsa Muğanna.

Seçilmiş əsərləri.

ISBN 978-9952-442-20-5

IV cild.

ROMAN
POVEST
HEKAYƏ
MƏQALƏ
İNTERVÜ

ÖN SÖZ

Fəlakətin həlledici mərhələsi orda başlandı ki, Qrek-Latın quldarlıq qanunları qurulmuş Vizantiya imperiyası 604-802-ci illərin dünya müharibəsində hərbi qələbələrini daha güclü fəthlik silahı olan Xristianlığın qələbəsinə çevirib, bu dini iki yüz il müddətində öyrənilən müxtəlif dillərin köməyi ilə müxtəlif ölkələrdə müxtəlif variantlarda yaya-yaya, o vaxta qədər planetin əsas – gur yaşayış yerlərində bəşəriyyətin vahid Elm – həqiqət dili kimi mövcud olan OdƏr dilini bir daha rəsmi qadağan etdi; hələ birinci əlli minlik tarixdə, sonra isə Yeni tarixdə (Xristianlığın yayıldığı əsrlərdə) hər cəhətdən təhrifə uğradılan, Kainat həqiqətlərindən uzaqlaşdırılan planetimizdə OdƏr dilində Bağ (insanı insana və bəşəriyyətimizi Kainatın OdƏr bəşəriyyətinə bağlayan Bağ) kəlməsi Qrek-Latın dilində təhrif “Boq” sözü ilə əvəz olundu, SafAğ İnsanın (Bağın) Əli – Oğlu mənasında işlənən ƏLAğ kəlməsi Ərəbin təhrif “Əllah” (“Allah”) sözü ilə (təkallahlıqla), BağHəmOd (vahid həqiqət Bağı) rütbəsi “Mühəmməd” adı ilə əvəz edildi. Bəşəriyyətimizin yalnız az bir qisminə (təhrif “Muğ”, “Mağ” kəlmələri ilə adlandırılan, “atəşpərəst” sayılan gizlin Bağlara) məlumdur ki, dinlərin əsasında kitablar, o cümlədən “Bibliya” (“Tövrat” – “Tora”), “Yevangeliya” (“Noviy zavet” – “İncil”) “Quran”da, vizantiyalıların özlərinin məcburən etiraf etdikləri kimi, “Bağ dilində” – “na bojyem yazıke” (yəni OdƏr dili ilə bu dil əsasında yaranmış Tərik – “Türk” dilində) verilmiş kitabların son dərəcə təhrif tərcümələrindən, uydurmaldan, əfsanələrdən ibarətdir. Həqiqətən nə dərəcədə təhrif edildiyi və təhriflərdən necə global – ümumbəşəri fəlakət törətdiyi barədə bu müqəddimənin özündə də az-çox təəvvür vermək üçün bütün açıqlığı ilə deyilməlidir ki, zahirdə biri-birinə düşmən rolunu oynayan dinlər, kökü vahid OdƏr bəşəriyyəti olan xalqları dil-şüur və mənəviyyatca ayırmaq, parça-parça ərazilər, sərhədlər daxilində məhdudlaşdırmaq, bəsitləşdirmək, nəticədə vahid Din mərkəzi Vatikanın – gizlin quldarlıq dövlətinin tələblərini təmin etmək məqsədi güdür. Planetimizdə əsrlərdən bəri hökm sürən dini, siyasi qadağalar, saysız-hesabsız “elmi” (“tarixi”, “etnik”) ara-kəsmələr (süni psixoloji düşmənliklər) mühitində Kainatdan xəbərsizlik, açaq deyirəm, “sivilizasiya” altında cahillik o dərəcədə qatlaşıb ki, bu

cahilliyin yaratdığı labüd “katastrofa” qarşısında indi Vatikan dövlətinin özü də qorxuya düşüb, nisbi proqressiv dairələrin planetdə “bütün dinləri birləşdirmək” təklifini, “həqqi təhrif edən xristianlıq”, “fundamental İslam”, “təriqətlər İslamı”, “Bəhayilik”, “Yəhudilik”, “Buddizm” və sair “dini”, “elmi” “izmlər” əvəzində, mövcud Vahid həqiqəti yaymaq ehtiyacını rədd edə bilmir. Mən sözün əsl mənasında ürək ağrısı ilə, faciə içində bildirirəm ki, əslər boyunca Vatikan casuslarının təlimatları əsasında (öz əlimizlə) gah açıq, gah gizlin məhv edilən “Muğ” – Bağ nəslinin təhrif adı (“Muğanna” – “Bizim Muğlar”) altında çap etdirdiyim ƏsƏrlərdəki Bağ həqiqəti – SafAğ Elmi hələ də təhrif “izm”lərin müqavimət səddi arxasındadır. Yeni Zaman – 2000-ci il ərəfəsində sədd dağılmalıdır, təhrif insan məhz SafAğ Elmi sayəsində maariflənməli, saflaşmalı, hər cəhətdən ucalıb OdƏr bəşəriyyətinə – əbədi həyat planetlərinə qovuşmalı, yəni “Yer” – EyƏr (Uca Işıq) planetinə gizlin gəlib-gedən Işıq gəmilərinin düşdükləri guşələrə buraxılması halda olmalıdır. Əks halda fəlakət baş verəcək.

* * *

Yaxın və uzaq keçmişimizdən tarixi hadisələr, bədii süjetlər içində verilmiş SafAğ həqiqətlərinin qavranılmasını asanlaşdırmaq məqsədilə mən ƏsƏrlərin hamısını yenidən işlədim. “İdeal”, “Ölüm-dirim” ƏsƏrlərində və bir səhifəlik “Peyğəmbərin möhürü”ndə Elmin əsası verilib; bu üç ƏsƏrlə tanış olmayan oxucu dördüncü, beşinci, altıncı, yeddinci ƏsƏrləri – “Qəbiristan”, “GurÜn”ü, “İsahəq, Musahəq”, “Məşər”i (“ƏnŞər-MənŞər”i) dərk edə bilməz. Təkrar edirəm: ƏsƏrlər yalnız burada göstərdiyim xronoloji ardıcılıqla oxunmalıdır ki, fayda versin.

Muğanna,
22.07.1997

İDEAL

SÜLEYMAN PADŞAHIN XƏZİNƏSİ

1

Zaman o zamandı ki, bir hissəsi Cənubi Azərbaycan, ikinci hissəsi Şimali Azərbaycan və sair adlandırılan ölkənin bir qismi “super dövlət” SSRİ-nin tərkibində, müharibədən təzəcə çıxıb, yoxsulluq, aclıq pəncəsində sıxılırdı. Amerikadan alınan, cəmaatın rişxəndlə “tısbəğa yumurtası” adlandırılıb, ancaq əlacsızlıqdan yediyi kiflənməmiş yumurta tozu – “yaiçnıy paraşok” da nemət sayılırdı; taxılı, ətlük heyvanı, yağı, pendiri silib-süpürüb aparmış dördillik ağır müharibədən sonra bu “paraşok” demək olar ki, hər şeyi əvəz edirdi. İran kışmışı isə qənd və ümumiyyətlə, şirniyyat yerinə işlənirdi. Buna görə də, Kür boyundakı ucqar rayonların ən ucqar kəndlərindən tez-tez Bakıya gedib-gəlib kisə-kisə “yaiçnıy paraşok” gətirən, o biri tərəfdən Arazın o tayına ayaq açıb, ordan hər dəfə bir at yükü kışmıslə qayıdan Çax-çux Xalıqın Qonaqlıdakı həyəti bütün həyətlərdən yığnaqlı olmuşdu.

İDEAL

R o m a n

Söyüd şivindən hörülüb, mal peyini ilə suvanıb, əhənglə ağardılmış yöndəmsiz daxmanın qabağındakı hamar palıd kötüyünün üstündə daş-tərəzi görünən kimi bütün kənd oraya axışırdı və bu vaxt Əmirli nəslinin əziz-ərköyün yeniyetməsi Səməd də, əmisi Sultanın, yəni rayon partiya komitəsinin birinci katibi Sultan Əmirlinin “payoku”ndan¹ hər cür nemət dadıb, özünü “kişmiş acı” saymadığına baxmayaraq, dərhal o yığnağa tələsirdi ki, yığnağın içində – qarışıqlıqda Xalığın qızı Gülbənizə göz vursun, Gülbəniz də öz bacılığı Gülgəzə göz vursun, sonra daxmanın xəlvət bir küncündə çöməlib, önlüyünün ətəyini açıb, atasından “çırpışdırdığı” kişmiş Səmədlə Gülgəzin qabağına tutsun ki, Səmədlə Gülgəz onun – Gülbənizin ətəyindən kişmiş yeyə-yeyə doyunca bir-birinin üzlərinə tamaşa eləsinlər və pıçıl-daşa-pıçıl-daşa eşiyə, Çax-çuxun nəhəng əllərlə ciblərinə basışdırdığı rəngli pula – göy əlliliklərə, qırmızı otuzluqlara baxa-baxa: “Çax-çux özünə gün ağlasın, biz də özümüzə”, – deyib gülüşsünlər.

Bu üç nəfər – iki qız və bir oğlan, cəhalət və işgəncələrlə dolu ölümlü dünyamızın əbədi həyat dünyası Kainatdan ayrılığının səbəblərindən bəhs edən bu fəlakətlər kitabının ilk səhifəsində oynayan üç anauşağı kimi şeydilər, üçü də bu fikirdə idi ki, Çax-çux Xalığın kişmiş təkçə onların “ağzını şirin eləmişdi”, cəmaat kişmişin kilosuna altmışca manat verirdi, onlar isə “müftəcə yeyirdilər”. Bundan başqa, Gülbəniz Səmədi sevirdi, Səməd Gülgəzi sevirdi, Gülgəz isə hər ikisini sevirdi, buna görə də hər üçünün könlü şaddı, ağızları da şirin.

Səmədin gur, qara, deyilənə görə, mərhum anası Suranın saçlarına oxşayan dalğalı saçları Gülbənizin ətəyinə doğru sallananda, o biri tərəfdən Gülgəzin qara ipək cığaları sallanırdı. Bu vaxt Gülbəniz qısqanclığını gülüslə, zarafatla gizlədirdi:

– Ey, ey, saçlarınız görüşdü! – deyib, bir əlilə Gülgəzin, o biri əlilə Səmədin başını dala itələyirdi.

Gülgəzin əli bir yandan Gülbənizin önlüyünün ətəyinə uzananda, Səmədin əli də o biri yandan uzanırdı. Bu vaxt Gülbəniz yenə hər şeyi zarafatla gizlədirdi:

– Ey, ey, əlləriniz görüşdü! – deyib, bir əlilə Gülgəzin, o biri əlilə Səmədin əlini dala itələyirdi. Sonra saçların, əllərin görüşü

---

¹ Yüksək rütbəli işçilərə – məmurlara müftə paylanan ərzaq

təkrar olunub, “dizlərin görüşü”, “ayaqların görüşü” də bunun üstünə gəlib, hər üçünün arasında sehrli, sirli ilk gənclik oyununa çevrilirdi və kişmiş qurtarana qədər bu oyun davam edirdi.

Bu günlər Əmirli yeniyetməsi Səmədin ömrünün bəlkə də ən xoşbəxt günləri idi. “Ekspeditor”¹ Xalığın rəsmi “faktura” – malın siyahısı və qiymətləri ilə mal payladığı və qeyri-rəsmi “çax-çux” – alver elədiyi üç para kənddə, o cümlədən burda – Qonaqlıda hamıya məlumdu ki, Arazın bu tayı ilə o tayının, yəni Sovet Azərbaycanı ilə Cənubi Azərbaycanın arasında “sərhədin açıldığı”² gündən indiyə qədər – beş il ərzində bu adamın o taya ayaq döyməyi heç də alver üçün deyil, bu get-gəl Əmirililərin o tayda – “xarici ölkədəki qohumları” ilə, Təbrizin Əmir məzaristanında dəfn olunmuş ataları Məhəmməd Əmirlə, qardaşları Şeyx Ağ Əmir, Şeyx Boz Əmirlə, o şeyxlərin bu tayda – Sovet Azərbaycanında “sınıf düşmən” sayılan məsləkdaşları ilə əlaqədardılar.³ Palıd kötüyünün üstündə daş-tərəzi görünəndə bütün kənd əvvəlcədən bildirdi ki, Çax-çux yenə “Məhəmməd Əmirdən, şeyx qardaşlardan”, o qardaşlardan qalan mülklərdən, var-dövlətdən danışacaq.

Səməd isə öz aləmində idi. Hətta son günlərin böyük, ciddi hadisələri – “o tayda Azərbaycan Demokrat Firqəsinin məğlubiyyəti, yəni “Milli Hökumətin yığılması” və “Şahın bizimkiləri topa tutması”⁴ da bu gur saçlı, möhkəm bədənli, “əziz-ərköyün sədr oğlu”nun gur hissiyyətlə dolu şadlığına mane olmamışdı. Başqa sözlə, dünyada baş verən hadisələr bu cavana hələ bir o qədər toxunmamışdı və toxuna da bilməzdi. Cəmaat deyirdi: “Sədr oğlunun Araz aşığındandı, Kür topuğundan”, yəni “heç nə vecinə deyildi”. Və bu sözlərdə həqiqət vardı.

¹ Ekspeditor – satılmaq üçün mal gətirən

² 1941-45-ci illər müharibəsində müttəfiq dövlətlər – SSRİ, ABŞ və İngiltərə arasında müqavilə üzrə Sovet-İran sərhədi açılmış, Cənubi Azərbaycanda Demokrat Partiyasının başçılığı ilə Şura (Sovet) hakimiyyəti qurulduqdan sonra sərbəst gediş-gəliş başlanmışdı.

³ Sovet Azərbaycanında “batın” – gizlin şəraitdə SafAğ Elminin tədrisi ilə məşğul olan adamlar həm öz adı adları, həm də “AdıPünhan” adı ilə tanınırdılar. “Əmirli” fəmiliası altında yaşayanlar ən qədim zamanlardan ərəbcə “Muğanna” nəslı adlanırdılar. Müasir Muğannalar Cənubi Azərbaycanda “Muğani”, Sovet Azərbaycanında “Muğanlı”, Türkiyədə “Muğlar” adı ilə tanınırlar.

⁴ Həmin üç dövlətlə müqaviləyə əsasən İran Cənubi Azərbaycanı yenidən fəth etmişdi.

Gözünü açıb dünyaya baxanda Səməd özünü kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan nəhəng bir otaqda, səhərdən gecə yarıya qədər bu otağa dəstə-dəstə gəlib-gedən cəmaat arasında “əziz-ərköyün sədr oğlu” kimi, “şəxsən Sultan Əmirinin dizinin dibində oturan Əmirli yetirməsi” kimi, “ordenli bolşevik Qılınc Qurbanın atının tərəkində gəzən” və “yetdiyinə yetib, yetmədiyinə bir daş atan dəliqanlı” kimi görmüşdü; qonaqlının nəsillikcə alverçi olan və var-dövlətlərini qorumaq üçün həyət-bacalarında çoxlu it saxlayan Qudalı məhləsinin itlərini döyərdi; Əmirilərə açıq-açığına “düşmənlərim” deyən Qudalı ağsaqqalı Xəlvət Rəhimin atının quyruğunun altına tikan qoyub soncuqladardı; Gülgəzin atası Məmiş Əlləzoğluna “Göbək Məmiş” deyib qaçısan Qudalı cavanlarını “deşiklərinəcən qovardı”, əlinə keçənlərin ağız-burunlarının qanını bir-birinə qatardı; “Qudalı cavanlarının atamanı Qıllı Qeybalı”, Qonaqlının partkomu Cəfər əminin – Lüt Cəfərin özündən iyirmi yaş kiçik arvadı Ayna bacının “ora-burasına baxanda” Qeybalını “Dantes¹ köpəyoğlu” adlandırır “duelə” çağırardı və dueldə sapandına daş əvəzinə mal peyini yığıb Qıllı Qeybalının üz-gözünü, üst-başını batırdı; hesabdar Mürsəl, Qonaqlının məşhur “qəlyanlı qocalar”ından Çürük Aşıqla Xızr Abının əmək günlərini kəsib, ömürlərini bazarlarda keçirən Qudalılara əmək gününü yazanda Səməd atasının bu işə qarışmağını gözləməyib, mühasibliyə cumardı, “vedomost”² stolun üstündən qarıb Mürsəlin başına çırpardı, “təzədən yaz, köpəyoğlu!” – deyib, ədalət bərpa olunmayınca idarədən çıxmazdı.

Lap uşaqlıqdan başlayıb, hələ də davam edən bu cür dəliqanlılığına görə Qudalı cavanları ona “Dəli Səməd” deyirdilər və yəqin ki, elə haqlı deyirdilər; daim dingildəyib hökmən nə işə eləmək, hətta gecələr çarpayıda da qaynayıb yorğan-döşəyi, balıncı əzişdirib bir-birinə qatışdırmaq heç də adi, normal adam vəziyyəti deyildi və Səməd özü də hiss edirdi ki, ancaq son vaxtlar “Kamal attestatı proqramı”nda imtahan biletlərinin çoxluğundan qorxub kitabların üstünə cumanda, bir də Gülbənin ön lüyünün ətəyindən kişmiş yeyə-yeyə Gülgəzə tamaşa eləyəndə “az-çox adam olurdu”.

¹ Dantes – Puşkinin qatili, Rus ədəbiyyatını öyrənən orta məktəb şagirdlərinin nifrət obyektii

² Vedomost – Kolxozçuların əmək günlərinə verilən pulun siyahısı

1946-cı il dekabrın iyirmi üçünə qədər vəziyyət belə idi.

O qış günü Çax-çuxun “o tayıdakı şeyx qardaşlar” barədə cəmaata danışdığı xəbəri, “O Əmirilər Sovetin düşmənləridilərsə, burdakı Əmirilər Sovetə dost olarlarmı, ay cəmaat?!” – dediyini qulağı alar-almaz Səməd əlini Gülbənin önlüyündən çəkib, birbaşa idarəyə – atasının kabinetinə yüyürdü və o gün də birinci dəfə eşitdi ki, demə, Sultan əmidən başqa, “Ağ Əmir, Boz Əmir adında şeyx əmiləri” də varmış; haçansa “İranda məşrutə vaxtı”, Səttarxan üsyanı illərində gəlib-gedərmişlər, Bakının, Gəncənin, Tiflisin, İrəvanın¹ məscidlərində ianə yığıb o taya apararmışlar. Axırıncı dəfə, Şimali Azərbaycanda Şura respublikası qurulanda Nəriman Nərimanovun “Şərqdə müstəmləkəçilikdən azadlığa çıxmağın yolları” haqqında nitqinə qulaq asıb gediblər, bundan iki il sonra – iyirmi ikinci ildə isə, sonuncu Azərbaycan şahının təxtində oturan təzə Pəhləvi şahının qəzəbinə keçib zindana düşüblər, yeddi-səkkiz il müddətində şaha dəfərlə məktub yazıb Pəhləvilərlə türklərin eyni millət olduğunu sübut eləməyə çalışsalar da, “millətpərəst qiyamçılar” damğasından qurtara bilməyiblər və nəhayət, otuzuncu ilin qışında iki qardaşın ikisi də bir gündə xəlvəti öldürülüb, “Əmir məzarstanı” deyilən qəbiristanda dəfn olunub...

Atası Səmədi stolun böyründə oturdu, özü isə ayağa qalxdı. Boyu elə uca idi ki, stolunun dalından qalxanda başı divarda Stalinin portreti ilə yanaşı durardı və bu vaxt Səməd qalın, bir az yağlıtəhər saçlarında daraq dişlərinin izi qalan, bıçdı da saçları kimi parıldayan atasının Stalinə necə oxşadığını daha yaxşı görüb, kükrək qürurla coşub dik atırdı. Atasını bu hərəkətdən təəccüblənib, “hoppanırsan elə”, – deyərdi. Sonra gözü portretə baxıb dodaqucu gülümsünərdi, “Yaxşı böyüyürsən, oğlum. İşıqlı böyüyürsən, əmma çox hoppanma. Oğul təkminli olmalıdı”, – deyib hər dəfə nəsihət eləsə də, Səməd heç cür təkmin saxlaya bilməzdi. O gün isə, sədr stolunun böyründə, xüsusi xalça üstündə, Sultan əmi kimi, Qılınc Qurban kimi böyük adamlar üçün qorunub saxlanan “qonaq yerində” – kreslodə oturduğunu da hiss eləməyib, atası kabinetdən çıxıb gedəndən sonra da kresloya yapışıqlı qaldı.

¹ Əsrin əvvəlində Tiflisdə, İrəvanda da məscidlər vardı, əhalinin əksəriyyəti dindar azərbaycanlılardı. 1918-ci ildə rusların qələbəsindən sonra qədim ƏrEvÜn – OdƏrcəsi: (*Ər – işıq, Ev, Ün – İşıq Evinin ünü*), indiki “Yerevan” Ermənilərə verilib.

Qabağında, stolun küncündə üç şəkil vardı. Biri “Əmir məzaristanı”nda bir cüt yanaşı qəbrin şəkli idi. İkinci, üçüncü şəkillər isə, həmin qəbirlərin başdaşlarının ayrı-ayrılıqda şəkilləri idi. Danışib qurtarıb kabinetdən çıxanda, atası qapıdan qayıdıb bu şəkilləri buraya atdı və hirsli-hirsli gəzinməyə başlayıb:

– Bax! Bax! – dedi. – Baban Məhəmməd Əmirin qəbri də o məzaristandadı, əmilərin Ağ Əmirnən Boz Əmirin qəbirləri də. Adlarını kommunist qoyanlar şeyx adlananları özlərinə düşmənlər sayırlar, – dedi. – Aclıq ili¹ gəlib bu tayda qalmasaydıq, rus dilini öyrənib, Leninin kitablarını oxuyub Kommunist Partiyasına daxil olmasaydıq, Sultan əminnən mənim yerimiz də o məzaristan olardı indi, – dedi. – Cəllad şahın əli çatmadı, bu tayda səlamət qaldıq. İndi özümüz özümüzdə cəllad olmuşuq. O taydan şeyx qəbirlərinin şəkillərini gətirdirik, bu tayda kommunist Sultan Əmirliyənin kommunist Mədəd Əmirini çək-çevirə salırıq: “Sıfı düşmənlərimizin qardaşlarısınız!”-filan!.. Bax o şəkillərə, fəxr elə ki, Əmir adınan adlanan o məzaristanda qədim nəslin-kökün, Səttarxan, Bağırxan mücahidlərinə haqq-ədalət dərsi deyən şeyx əmilərin var. “Şeyx” kəlməsi qorxutmasın səni. Oxumusan, Lenin deyir: “Religiya opium dlya narodov” – “Din tiryəkdir xalqlar üçün”. Yəni beyinləri dumanlandırır din, real dünyadan ayırır. Əmilərin Ağ Əmirnən Boz Əmir razıydılar bu fikirən, tez-tez bizim Doktorman, yəni Nəriman Nərimanovnan görüşürdülər. Dini məhz “tiryək” adlandırırdılar. “Mollaların nazıyan oynama, Doktor, – deyirdilər. – Çox hiyləgər məxluqatdı mollalar, bir də ayılıb görərsən elə özün də tiryək çəkirsən”, – gülüşürdülər. “Şeyx” rütbəsinin, din libasının altında gizlənilib “Kainat elmi” – “SafAğ Elmi” adlanan böyük elm yayırdılar əmilərin.

Təbrizdə mədrəsəmiz vardı. “Quran”ın tədrisində surələrin oxunuşu, yəni kəlmələrin, ayələrin-cümlələrin ərəbcə tələffüz tərzini, qiraət üsulu qurtarandan sonra mədrəsənin qapılarını bağlayıb “batın”, yəni gizlin “təfsir”ə, yəni şərhə – izaha başlayırdılar.

---

¹ XX əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanda (cənuba “Güney” də deyilir) aramsız üsyanlar nəticəsində kütləvi aclıq olmuş və Arazın o tayından bu tayına insan axını gəlib burada məskunlaşmışdı.

Həqiqət “Quran”ın kəlmələrində, ayələrində, surələrində deyil, hürufatda, hər bir hərfin əslindədi. Hərfin əsli isə ərəbcə deyil (yazıram bura, oxu), OdƏr dili adlanan dildədi. Məsələn, “Quran”ın ilk surəsinin əvvəlindəki iki hərfə diqqət yetirək: “Əlif Lam”.

“Əlif – A” hərfinin əsli – OdƏrcəsi “ƏİEv”di. Mənası: “Evin Əli”.

Bunları da yazıram kağızda, gözünnən görəsən ki, OdƏr kəlmələri, söz daxilindəki söz birləşmələrinin hamısı böyük hərflərlə yazılır.¹ Məna isə izahat tələb eləyir. Necə yəni “ƏİEv”? – “Evin Əli”? Kimin evinin əli? Evin də əli olarmı?.. Uzun təfsirdən – şərh-dən sonra məlum olurdu ki, “Ev” (hələlik belə bil) Allahın Evidi. Bu Evin Əli, yəni işləyəni, yaradanı isə Allahın Oğludu.

Nə başa düşdün?

Əgər Əli – Oğlu varsa, demək, Allah tək deyil və demək, “Quran”dakı “Allah təkdir”, “Allah doğub törəmir” sözləri yalanmış?!

Bax belə təfsir – şərh!

“Lam” hərfinin əslinə – OdƏrcəsinə diqqət yetir: “Əlim!”

Birinci surənin əvvəlindəki “Əlif Lam” hərflərinin birlikdə mənası nə olur?

“ƏİEv Əlim!” Yəni “Evin Əli mənim əlimdir”. Hər bir Aləmdə, yəni “Qalaktikada” əhaliyə söz, məna çatdıran, kitab, həqiqət və-rən Əl – Oğul var.

İndi görək bu “Allah” və ya Ərəbin dilindəki kimi “Əllah” deyilən bu kəlmənin özünün əsli – OdƏrcəsi nədi?

ƏLAğdı!

Yazıram, əyani gör: “ƏLAğ”.

Yəni “Ağ”ın “Əli”?

– Bəli.

Bəs “Ağ” nədi?

SafAğ İnsandı “Ağ”. Yəni, ən saf İnsan, rusca desək, “Preçistiy”.

ƏLAğın mənası oldu “SafAğ İnsanın əli.

Demək, “Oğul” – ƏLAğ – “Allah” özü kiminsə Əli – Oğludusa, o Oğulun özünün də Oğlu ola bilərmə? Əlbəttə! Demək, bir daha aydın olur ki, “Allah, doğub törəmir” demək olmaz. Yəni, “Quran”ın əsas müddəasına: “Lailahəilləllah” – “Allahdan başqa Allah yoxdur”

¹ Yabancı tədqiqatçılar deyirlər: “Qədim Türk dilində hər bir söz hecalardan ibarətdir”. Yəni dilimizin zənginliyini anlamayıblar.

müddəasına inanmaq mümkün deyil. Elə isə, “İslam milləti” deyilən bu qədər əhalini necə inandırılar? “İslam” dinini necə yaradıblar? Sadəcə olaraq, “Quran”ın əslini yazan kişiyən bütün qohum-əqrabasını qırıblar, qılıncı dirəyiblər boğazımıza: “Kəlmeyi şəhadətini de!” Elə ki, “Lailəhə illəlləh” demədin, başın getdi bədəndən!.. Nəyə lazım olub bu? Kimlərə lazım olub? Bax, bu sualların cavablarını öyrənəndə, dünyamızın tarixini biləndə hər şey aydın olur və insan həqiqəti bərpa oləməkdən ötrü mübarizəyə başlayır.

Baban Məhəmməd Əmir, əmilərin Ağ Əmirlə Boz Əmir bax belə işlər görürdülər. Belə adamlara SafAğ Elmi Alimləri deyirlər.

Sözüm çoxdu, oğul. Əmma qısa deyəcəm.

Lenin kimdi? Stalin kimdi? Mircəfər Bağırov kimdi? Biz – Sultan, Mədəd adlananlar kimik? İnciləb nədi, kommünizm nədi? Sən hələ heç nə bilmirsən, oğul.

Mircəfər Bağırova hamı Mircəzəb – cəllad deyir xəlvətdə. Niyə? Öyrənməlisən, bilməlisən!

Vəzifəlisə “Kişi” deyirlər ona, “Azərbaycan bolşeviklərinin atası”, “Xazeyin” deyirlər.

“Kişi” sayılanın “Pers” çağırıldığı istəkli bir generalı var. O “Pers”, KQB¹ Xudiyevi, NKVD² Gülənovu, prokuror Sayılovu, RİK³ Ağamalını çəkib dövrəsinə, rayonun bütün aktiv əmilərini nöqsən tutur bizə. “Tərcümeyi-halınızı düz yazmayıbsınız”. “Sınıf mənsubiyyətinizi gizlədibsiniz!” “Partiyayı aldadıbsınız!..” “Təhlükəli adamlarsınız!..” “Siz də “batın”, yəni gizlin işləyənlərdəsiniz, “Pünhan”, “AdıPünhan” deyirlər sizə...” və sairə. Xəlvəti qırğın, sürgün planları düzəldirdilər ki, ümumiyyətnən, xalqımızı məhv eləsinlər. Niyə? Lap sadəsini deyirəm sənə: vətənimizə, torpağımıza, varidatımıza sahib olmaqdan ötrü.

Müharibədən qabaq başlanmışdı bu söhbət... Danışırım ki, başımıza bir iş gəlsə, fikirləşmiyəsən ki, görəsən, niyə gizlədiblər məndən bu işləri. Körpəydin onda sən, cəmi on yaşın vardı. Xüsusi izahat yazdıq onda ki, dünyanın həqiqətlərini açan “Pünhan” alimlər,

---

¹ KQB – Komitet Qosudarstvennoy Bezopasnosti (Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi)

² NKVD – Narodniy Komissariat Vnutrenniy Del (Xalq Daxili İşlər Komissarlığı)

³ RİK – Rayon İcraiyyə Komitəsi

el arasında g z rgi şeyxlər, m ridl r, dastanların r mzl rində Kainatın sirlərini a an ustad aşıqlar – Alı, Ələsgər kimil ri azalıb, kommunizm  c n təhlükəsiz olublar, yəni siz çox nahaq belə  l-ayağa d  s b n z.  zah elədik ki,  eyx qardaşlarımızın bir çox fikirləri Leninin fikirl ril  oxşardır. Biz  z m z də sinfi düşmən-filan deyilik, Vətənimizin o tayında olanda bu tayı “xaric” saymı- rıq, bizə inansanız, çox xeyrimiz d y r sizə.

Lap cavanlıqdan bir aya ımız Bakıda, o biri aya ımız o tayda, fədailərin arasında olub, oğul.  ki qardaş bir qarına ac, bir qarına tox, Doktorumuzun ba cılı ıynan “Hümmət” Partiyasının pudnan qızılını da ımı ıq o taya ki, Səttarxan fədailəri silahsız qalmasınlr  oll rd . Qohum- qr balarımızı qan içində qoyub qayıtmı ıq bu taya ki, lazımıq burda.

Başa düşürsənmi n  deməkdi bu, oğul?

F dakarlıqdı bunun adı, q hr manlıqdı! Demək olar ki, hər gün “dopros” – istintaq eləyirdilər, çalışırdılar bizim vasit mizn n t b- li at ı kommunistlər g nd rsinl r o taya, SafA  alimlərimizi axtar- sınlar, tapıb qırsınlar – məhv eləsinlər.

Sonra biləcəksən, tariximizdə çox olub belə qır ınlr.

Bil! Başa d  ! Yadında saxla.  mma lal-kar ol, danışma heç kəsə ha! He  kəsə!

 yirminci ildə Doktorun mandatıynan g lmı ik biz bu rayona, yerli c maatnan, Qılınc Qurbannan çiyin-çiyinə hökumət qurmuşuq.  sas şeyləri deyirəm s n . Yazdıq bunun hamısını o vaxt, müharibədən əvvəl, verdik, göndərdilər yuxarıya – Bakıda o “Kişi” deyilən Mirqəzəbin  z n ,  unki elə o vaxtdan onun  z n n g s- t ri iyn n incidirdilər bizi. Xəlvətdə  z m z də başa d   rd k ki, Marksın, Engelsin, Leninin “bütün dünya f q rayi-kasıbları, bir- l  in!”  ariynan heç cür razıla ammırıq.  unki lap aydın məsələdi ki, dünyamızın xarablı ı adamların bir qisminin varlı, istismarçı kapitalist, feodal olma ında deyil; bizim hələ Nizamimizd n əvvəl- lər də məlum olub ki, dünyamızın xarablı ı insanın  z n n, yəni bütün b  eriy timizin  z n n qanmazlı ındanadı. Dünyamızın ke - mi ini bilmir insan. Həqiqətin, yaxşının, pisin n  olduğunu qanmır. N  i  g r rs , həm  z n n zərərinə eləyir, həm də başqalarının. Belə olan halda, yəni kapitalistin, feodalın  linin altında zillət əkən “f q rayi-kasib” ilə birgə istismar ının  z  daha qanmazdısa,

milləti iki yerə bölməyin nə mənası var?! Qan-qırğın, kin, ədavət daha da xarab eləmirmi insanı?!

Kimə deyə bilərdik bunu, ay oğul?!

Kəndlərdə cəmaatdan məktub, şahid-filan yığdıq ki, biz ədalətli adamlarıq, kasıb pənahıyıq. Sağ olsun ki, Qılınc Qurban da dil yetirdi. Köhnə bolşevikləri, ağsaqqalları yığdı başına, o “Kişi” deyilənə teleqram vurdu. Sağ qaldıq biz. Çox gizlin elədilər qırğınları, tutquları, sürgünləri.

Müharibə qurtaralı təzədən başlayıblar. Bakını materialnan doldurduqları bəs deyil, indi də Çax-çux Xalığın atını kişmişnən yükləyirlər ki, “Get kəndlərdə sat, arada da söz yay ki, kişmiş özümün deyil, o taydan Ağ Əmirnən Boz Əmirin oğulları öz əmiləri Sultan Əmirliynən Mədəd Əmirliyə göndərirlər. “Qorxuram söz çıxar, ləkə gələr Əmirililərin adına, taqsırı məndə görərlər, öz adıma çıxıram kişmiş, satıram. Pullarını özlərinə verəcəm”. Həqiqətən Sultan əmiyin stolunun üstünə yığın-yığın pul qoyurdu cəmaatın gözünün qabağında, “Sizə çatacaq”, – deyirdi. Başa düşürsənmi? Yəni dövlətlidilər Ağ Əmirnən Boz Əmirin oğulları, dövlətli olduqlarına görə də guya şaha qulluq eləyirlər, o tay, bu tay Azərbaycanın birləşib əsarətdən qurtarmağını istəyirlər.

Əslində, özləri, başda bu Bıçlı¹, dəridən çıxırdılar ki, o tay Azərbaycan farsın əlində qalsın, bu tay Azərbaycan rusun əlində, Borçalı, Başkeçid Gürcüstanın əlində, İrəvan çökəyi, Zəngəzur, Göyçə, Dilican dərəsi erməninin adına yazılsın... Bil bunları da! Bil! Danışma ha! Lal-kar ol! Xüsusən, var-dövlətimiz, mədrəsəmiz-filanımız barədə lal ol! Bayaq dedim, bir də deyirəm, unutma, bizi həməşə varidatı başından aşan sinfi düşmən qələmə verirlər.

– Bil! Uşaq deyilsən daha, onillik qurtarırsan, gör cəmaatın gözünə necə kül üfürürlər, kor eləyirlər ki, sabahları əminnən mən “ifşa olunanda”, partiyadan çıxarılıb həbsə alınanda ədalətsizlik kimi görünməsin bu, əvvəlcə cəmaat elə özü desin ki, belə də olmalıydı, şahnan əlaqədəydilər, xalq düşməniydilər!.. Dost da Şura hökumətinin adından danışır, düşmən də. Cəmaat seçəmmir yaxşını yamandan. Sən seçməlisən! Oğlumsan! Bilməlisən ki, hümmətçi, yəni Nərimanovçu kommunistlər deyirlər bizə. Millətçi deyirlər,

---

¹ Stalinin ləqəbi

əmma millətçi deyilik biz, inşallah, biləcəksən ki, biz bütün bəşəriyyətin qeydinə qalan “Dəlilərdənlik”. “Dəli” pis söz deyil. Vaxtı çatanda biləcəksən.

Bir şeyi də açmalıyam sənə. Özlərini Leninçi bolşeviklər adlandıranlar Moskvada kök salıb bizim ara-bərələrimizi casus agentlərnən doldurublar, biz hümmətçiləri xəlvəti qırıblar həmişə. Stalin niyə yol verir belə şeyə? Dedim, Stalini də tanımırsan sən hələ. Sultan əmin danışacaq özü sənnən, başa salacaq hər şeyi.

Əmin Sultan indiyəcən evlənməyib. Niyə? Bilirsən?

Qılınc Qurbanın bacısı Qıymat hələ biz Bakıdan gələn vaxtdan vurğundu əminə. Qıymat da bir Qıymatdı. Nə gözəllikdə tayı-bərəbəri var, nə də ağılda-kamalda. Əmma evlənmir əmin. Fədai sayır özünü, ailə, oğul-uşaq istəmir. İyirmi ikinci ilə qədər, nə qədər ki, Ağ Əmirnən Boz Əmirin səsi gəlirdi o taydan, hər il gedib Arazın üstündə Culfa körpüsündə fədailərnən görüşürdü, məsləhət verirdi. Kitab paylayırdı. Sırr açırdı: “Əmirlilər deyilik biz. Dünyaya Kainat elmi yayan AdıPünhanlarıq. Muğanna adlanan gizli nəsil-dənlik. Kitabları oxuyun, görün “Leninçi kommunist” adlananlar kimlərdi, “Muğanna” adlananlar kimlərdi?.. Çox sirlər, həqiqət açırdı Sultan əmin fədailərə.

Milli hökumətimiz yığılsa da fədailər sağdılar o tayda. Bu taya keçib başqa şəcərəynən – familiyaynan yaşayanlar da çoxdu.

Onlardan dərs alacaqsan sən. Əmma unutm ki, əsil fədailik silahlı mübarizədə yox, şüurlara həqiqət yetirməkdədi! Yəni Şeyx Məhəmməd Əmir, Ağ Əmir, Boz Əmir əmələndədi fədailik.

Çox çətin sözlər deyirəm bu gün sənə, oğul. Belə lazımdı. Çoxunu sonralar dərk eliyəcəksən... Ürəyimə damıb, axıracan atalıq eliyəmmiyəcəm sənə. Başımı yeyəcəklər. Özü də lap tez ola bilər bu iş. Tale özü gətirib səni bu gün bu kabinetə, oğul. Qulaq as. “Vəsiyyəət yüngüllükdü”, – deyiblər. Cəmisini iki şey deyəcəm sənə. Eşit, sonra da otur burda, çıxma heç yana. Peçi qalamışam, istidi otaq.

Otur, burdaca fikirləş, yaddaşına həkk elə sözüümü.

Rəhmətlik anayın bir az saxlanıcı var sandığında. Götürərsən onu, heç kəsə heç nə deməzsən, bilet alıb birbaşa gedərsən Bakıya. Sultan əmin deyəcək kimin yanına getməlisən Bakıda. Generaldı. Ona da “AdıPünhan” deyirik. Sazı sinəsinə alandaca enir-qalxır sinəsi, gözləri dolur: “Koroğlunun çən qalası, ərşə dayanıb naləsi...”

Familiyasını da deyim: Məhərrəmovdu. Bizim bu tərəflərdəndi. Qohumluğumuz da var... Ola bilər Məhərrəmovun özünün də başı əlində olmasın. Lap hamballıq elə, əmma oxu, təhsil al! Bu bir.

Çörək dalınca qaçma, bilik dalınca get. Cibini yox, bu sinənin altını doldur ki, eşqin olsun sinədə, eşqənən yaşa bu dünyada, daha Xalıq-malıq kimi titriyə-titriyə, ölə-ölə yox!

Bilikdi eşq. Maarifdi eşq. Dünyəvi, hərtərəfli dərin alimlikdi eşq. Elm bir də eşq. Budu vəsiyyətim. Vəssalam.

İndi götür bu şəkilləri.

Sultan əmin partbiletinin arasından çıxartdı verdi mənə bu şəkilləri, mən də sənə verirəm. Özü də ümidnən verirəm ki, vaxtı çatan-da sən də partbiletinin arasında gəzdirəcəksən bu şəkilləri.

Eşit, unutma! Leninin köməyinə ehtiyacımız olmasaydı, biz girməzdik bu partiya. Bayaq dedim əsas nöqsanını bu partiyanın. Bəşəriyyəti parçalamaq olmaz! Qan tökmək, düşmənçilik yaymaq olmaz! Çox pis olar bunun axırı, oğul. Çox pis! Əmma girdik bu partiya. Çünki fikri fikrimizdən, ürəyi ürəyimizdən Nərimanov vardı bu partiyada. Lazım gələndə Bolşeviklərdən ən nüfuzlu adamları doğru yola çağırırdı. Əslində, elə əmilərin də istəyirdilər ki, Bolşeviklərdən ayrılmayaq. Əmma güldürdülər, məsxərəyə qoyurdular ikimizi də: “Bizim şəkillərimizi yapışdırın firqə biletlərinizə, həqiqi kommunist olun”, – deyirdilər. Yəni həqiqi kommunizm ayrı cürdü.

İyirmi səkkizinci ilin yazında, axırcı dəfə o taya gedəndə Qəsri-Qacar zindanında görüşdüm o rəhmətliklərnən.

Yekə, qalın qapısı var o zindanın. O qapıdan sol tərəfdə lap dar dəhliz var. Dəhlizin o başında, deyilənə görə, divarın qalınlığı yarım metrədi. Bilirdim ki, o başdakı lap dar qəfəs kimi yerlərdə saxlanan adamlar sağ çıxmırlar ordan. Buna görə özüm-özümə söz verdim ki, işıqlı sözlər, şad xəbərlər danışacam, heç olmasa beş-on dəqiqəliyə qəmləri dağılsın. Dedim, oğlum olub. O rəhmətliklər qoydular sənənin adını. İki mənası var “Səməd”in. “Sin”nən, yəni incə “s” hərfiynən yazanda “ehtiyacı olmuyan” deməkdi, yəni “azad”. “Sat”nan – qalın “s”nən yazanda “əbədi” deməkdi. Ərəbcədi bu. Əsli – OdƏrcəsi SimOddu “Səməd”in. Sim həm Ağ – SafAğ deməkdi, həm də Uca. Od – həqiqətədi. SimOd – Uca həqiqətə deməkdi. Yadında qaldımı? Bir də deyirəm: “Səməd”in əsli – OdƏrcəsi SimOddu. Elmimizə görə, “Səməd” – SimOd adı daşıyan adam Uca həqiqətə, SafAğ Elminə qulluq eləməliidi. Elmə

qulluq eləmək üçün isə, SimOdun işi cəmaatnan olmalıdı, çünki “cəmaat” kəlməsinin əsli – OdƏrcəsi də SimOddu. Ərəblər Simə, Uca olana – Kainata “cəm” deyiblər, həm elə “cəm olan” mənası veriblər, həm ağ, yəni “gümüş”, yəni təmiz mənası veriblər, “at” kəlməsini isə qonşuları qreklərdən alıblar. Qrekcə həm “at”, həm də “ki” “od” mənasındadı, Yerdəki od-alov mənasında, bizim həm Yer odu, həm də Kainat Odu – həqiqət mənasını Qreklər kimi, Ərəblər də unudublar. Bunlar heç. Sonralar dərş keçəcəksən, biləcəksən hamısını. Hələlik bircə bunu yadda saxla ki, “Səməd” – SimOd – Uca həqiqət mənasında olduğuna görə, SimOdnan cəmaat əlbir işləməli, əlbir yaşamaladı... Əmilərin dedilər böyüyəndə də kimlər qoyublar onun adını, mənanı anlat, bilsin...

Sədr Mədəd ömründə birinci və axırıncı dəfə oğluna bu qədər sirt açdı, “hoppanan” oğlunun necə tərənəməz qaldığını, qızıl-qırmızı ikən necə ağbəniz olduğunu görsə də susmadı, yəqin ki, doğrudan da, “ürəyinə damdığına” görə vəsiyyəət eləyib, kabinetindən və idarədən çıxdı, o vaxt rayonlarda məsul işçilərə paylanan, biri də gəlib buraya – Qonaqlıya düşən “Villis”ə minib, qəzəbini, kinini motorun gurutusu, nərlitisi ilə bütün kəndə yaya-yaya, Ortayolla üzüaşağı Xalıqın həyətinə sürdü, vurub kötüyü aşırı, daşı-tərəzini, kişmiş dağıtdı, evlərin, töylələrin, ot tayalarının ara-bərəsində maşının yanınca yüyürə-yüyürə nə isə deyən “dəllal köpəyoğlunu” söyə-söyə yenə Ortayola çıxıb, rayon mərkəzinə tərəf getdi.

Və Səməd bir daha atasını görmədi.

* * *

Kənddən aralanıb meşə yoluna burulanda, dümdüz yerdəcə maşın aşmışdı. Cəmaat uzun, arası kəsilməyən siqnal eşidib hadisə yerinə töküləndə kişinin hələ nəfəsi üstündə imiş, siqnalı basan da özü imiş. Cəmaatı görüb əlini siqnalıdan çəkəndə nə isə demək istəyib. Əmma “dili yoxuymuş” daha. Sultan əmi xəbər tutub gələndə isə “meyit soyuyubmuş”.

Sultan əmi sarğını açıb, qardaşının gicgahında partlamış yerə baxıb ağlamaq əvəzinə elə hey köksünü ötürürmüş. “Yaran nə də-rindi, dadaş?! – deyirmiş və hərdən ondan-bundan soruşmuş ki: –

Niyə danışmırsınız, belə dümdüz yerdə maşın niyə aşılıb, necə olub ki, bədənin heç yeri zədələnməyib, təkcə gicgahı bu cür partlayıb-dağılıb?!”

Sultan əmiyə heç kim heç nə deyə bilməyib. Ancaq NKVD Gü-lənovun “zaklyuçeniya” sından¹ sonra aydın olub ki, “Sudüşən yerlə meşənin arasındakı nəmişlikdə Mədəd Əmirli rulu kəskin şəkildə sola burduğuna görə maşın aşılıb və aşarkən sağ qapının yuxarı küncü Mədəd Əmirlinin sağ gicgahına batıb, çoxlu qan axmasına və qanaxma nəticəsində ölüm hadisəsinə səbəb olub”.

Bütün bunları Səməd hamıdan sonra bildi. Atasının köhnə yoldaşı, Qonaqlının partkomu Cəfər əmi – Lüt Cəfər onu elə orda – kabinetdə, oddan qızarmış dəmir peçin yanındakı nazik taxtda üzünü qəbirlərin başdaşlarının şokillərinə söykəyib yatan yerdə tapıb oyatdı.

– Qalx, oğlum... Bədbəxtlik olub... Atan avariya düşüb, – dedi.

Sonra qoluna girib, “uzun, arası kəsilməyən siqnal”dan “zaklyuçeniye”yə qədər, hər şeyi yerli-yataqlı danışa-danışa və nədənsə, tez-tez: “Qəsd işi yoxdu, qəsd işi yoxdu”, – deyə-deyə onu hadisə yerinə apardı. Bu vaxt nə maşın orda idi, nə meyit, nə cəmaat. Qan tökülən yeri torpaqlayıb, dövrəsinə qaratıkan yığmışdılar ki, “qanı tapdalayan olmasın”. Qaratıkan yığınının yanında bir saqqız ağacının döşünü balta ilə çapıb, hamarlayıb, qızmar dəmirlə iri-iri qara hərflər basmışdılar: “Mədəd Əmirli burda həlak oldu. 23 dekabr 1946-cı il”.

Nə qədər ki, yaxınlaşıb yazını oxumamışdı, Səməd elə bil hələ də yuxulu idi, ayaqlarını yerə basdığını da hiss eləmir və hətta Cəfər əmi – Lüt Cəfərin qəribə pıçıltı ilə danışdığı təfəsilat da bir növ laqeyd idi. Saqqız ağacının üç addımlığında dayanıb o yazını oxuyanda isə birdən-birə boğulmağa başladı.

İçərisi sökülüb gəlib boğazına tıxanmışdı, boğazından qaynar qurğuşun qalxıb dəhşətli ağrı ilə başına-beyninə, gözlərinin çuxurlarına dolurdu, bir şey görməyə qoymurdu. Bu vəziyyətdə hardansa, lap yaxından ayaq səsləri eşitdi. Atasının çəkmələri idi, saqqız ağacının altındakı tapdanmış yerdən o yanda xəzəli, çör-çöpü əzə-əzə, ağır-ağır cırıldayırdı. Səmədin canından alov qalxdı. O an da alov buza döndü... Bu nə deməkdidi?! Sağ idi atası?! Səməd titrəyə-titrəyə, güc-

---

¹ Zaklyuçeniye – hadisə haqqında rəsmi nəticə, rəy

bəla ilə gözlərini açdı. Ağacların qaraltıları arasında, kimsəsizlikdə heç nə görmədi. Sonra lap yaxında Sultan əminin boz kitelini gördü.

Kitelin sağ-solunda Qonaqlının qəlyanlı qocalarından Çürük Aşıqla Xızr Abının qaraltılarını gördü. Sonra qaranlıq çökdü.

Müharibə illərində, gecəli-gündüzlü, aramsız işlərdə yorulub taqətdən düşəndə, hərdən Sultan əmi belə zülmət içində qardaşının qapısında səslənərdi: “A kolxoz sədri, yenəmi nöyüdü yoxdu? Neyniyək indi? Gözədürtmə oynuyaq, yoxsa bir-birimizin üzünü görmək üçün bir işartı tapaq?” Sədr Mədəd katib qardaşından yaşca böyük – ağsaqqal sayılsa da, dərhal əl-ayağa düşərdi, ya neft tapıb lampanı yandırardı, ya da ocaq qalayardı ki, “doğrudan da, heç olmasa gecələr bir-birimizin üzünü görək”. Neft tapılana və ya ocaq qalanana qədər Sultan əmi onu – Səmədi çağırıb “dizinin dibində” oturdardı, nə qədər üzgün düşsə də gümrəh danışardı: “Hə, de görək, qardaşoğlu, harda oxuyacaqsan, nə olacaqsan?” Bu onun hər dəfə təkrar elədiyi daimi sual idi. Səmədin cavabı da daimi idi: “Partiya məktəbində¹ oxuyacam, Sultan Əmirli olacam”. Əmisi ləzzətlə şaqqanaq çəkərdi: “Partiya məktəbinə ağzı qatıqlıları götürmürlər axı, qardaşoğlu. De görüm, ağzıyın qatığını necə siləcəksən?” Bu sualın da cavabı çoxdan hazırıdı: “Əmimin nəzarəti altında, ikiillik ali-orta institutun tarix fakültəsini qurtaracam. Sonra yenə əmimin nəzarəti altında, əmimin öz yanında təlimatçı olacam. Azı üç-dörd il işləyib, bişib-bərkiyəcəm. Sonra elə əmimin özündəncə xasiyyətnamə alacam, o xasiyyətnaməyə nə ağzımın qatığını silib, girəcəm partiya məktəbinə...” Sultan əmi də, Səməd özü də, atası da yaxşı bilirdilər ki, müharibə illərinin qaranlıq gecələrində dönə-dönə təkrar olunan bu söhbət nə qədər zarafatyana idisə, bir o qədər də ciddi idi, elə ciddiliyinə görə də axırda Sultan əmi mütləq kövrələrdi: “İki qardaşın bircə balasısan sən, qardaşoğlu. Varlığımı sənin yolunda qoyacam, bircə bala!..” “Dədənnən məsləhətləşmişik. Vaxtı çatanda bir sirr açacam sənə. Hələlik bircə bunu bil ki, o Çax-çux Xalığın-filanın dilində bir kəlmə var: “xəzinə”. Bizdədi o xəzinə, bircə bala, Süleyman peyğəmbərinkidi. Yalan demirəm. Vaxtı çatanda yerini deyəcəm. Ağzıyın qatığını siləndən sonra dünyanın ən varlı bir kişisi olacaqsan, bircə

¹ Marksizm-leninizm əsaslarını, dialektik, tarixi, fəlsəfi materializmi mənimsəyən “xüsusi hazırlıqlı” partiya kadrları hazırlayan ikiillik məktəb

balam. Əmma bir şərtimiz var: dilini dişinnən tut. Xəzinəsi olan adam ağzına qıfıl vurmalıdı ha, bircə balam, – və sairə. O qaranlıq gecələrdə Sultan əmi nələr, nələr danışmışdı! Axırda da hökmən təkrar edərdi: – “Varlığımı sənin yolunda qoyacam, bircə balam!”

Çəkmələrin cırıltısı yaxınlaşıb kəsildəndə, Səməd əmisindən yenə məhz o sözləri eşitmək istədi. Səbr, təsəlli mümkündürsə, ancaq o sözlərlə mümkün ola bilərdi. Əmma... Əmma... Bu nə idi belə – Sultan əmi yoxa çıxdı! Sultan əmi əvəzində tamam başqa bir adamın yad, yoğun, nəriltili səsinə eşitdi. Bu yad səsin dediyi sözlər də yad idi:

– Meyitin üzünü açma... Xahişimiz bircə budu səndən, açma meyitin üzünü... qəsd işi yoxdu. Özüm şəxsən yoxlamışam, dəqiq müəyyənləşdirmişik. Əmbə açma. O şeyi ki biz görmüşük, istəmirik sən də görəsən...

Nəyi? Həmin “sağ gicgahda” dərin yaranı?..

Boğula-boğula, qarala-qarala çalışıb bir də baxanda Səməd başa düşdü ki, nə cırıldayan çəkmələr o çəkmələrdir, nə də boz kitel o kiteldir; cəməatın “NKVD Gülənov” dediyi milis rəisi Gülənovdu, qəlyanlı qocaların qaraltıları arasında nəhəng qarnını irəli verib, qıpqırmızı damarları görünən alma gözləri və dəhşətli-boğucu çaxır qoxusu ilə ilk baxışdan nifrət doğururdu. Əmma bu nifrət yalnız görkəmə görə deyildi, “NKVD Gülənov” açıq-açıqına “Əmirililərə düşmənəm!” – deyən adamın – lopa qara bıqlı ikən “ağsaqqal” sayılan Qudalı Rəhimin ən yaxın dostu, deyilənə görə, hətta qohumu idi və üstəlik, Əmirililəri “daprosa” – istintaqa çəkənlərdən sayılırdı; atasının danışdığı “dapros” əhvalatı əvvəllər də ordan-burdan qulağına dəysə də, “ərköyün sədr oğlu” buna, demək olar ki, heç əhəmiyyət verməmişdi. Burada birinci dəfə açıq nifrətlə baxıb, üzünü döndərüb getdi.

Ayaqlarının altında yer dəniz dalğası kimi qabarıb onu da qaldırır, enib onu da endirirdi, sağa qaçıb onu sola itələyirdi, sola qaçıb onu sağa itələyirdi. Bu cür gedib hardasa uzun, qapalı bir tabut gördü, tabutun qapağının hər küncündə bir mismar işıltısı gördü.

Yönəldi ki, qapağı qaldırsın, açsın, baxsın, qucaqlasın, hönkürsün. Yenə çəkmə cırıldadı, yenə boz kitel bozardı, yenə: “Açma!” deyildi:

– Açma, bircə bala, açma...

Bu dəfəki səs əmisinin səsi idi, boz kitel də əmisinin kiteli idi. Nədənə əmisi də Gülənovun sözlərini təkrar etdi:

– Qəsd işi yoxdu, – dedi. – Xeyli susub bir də: – Qəsd işi yoxdu, – dedi.

Əmma Səməd bu səsə tabe oldu, bu kitelə sığındı və eynilə Cəfər əmi – Lüt Cəfərin dediyi kimi tez-tez köksünü ötürən əminin hənirində elə bil min il həsrətində olduğu hənir tapıb, o tapıntıdan yapışdı.

O tapıntı ata həniri idi.

Sədr Mədəd Səmədlə bir süfrədə çörək yeyəndə, Səmədlə yanaşı çarpayıda yatanda Səməd elə o hənirlə isindiyini bilməmişdi. “Yetdiyinə yetib, yetmədiyinə bir daş atmağının”, “hoppanmağının”, “qaynamağının” da elə o hənirdən olduğunu başa düşməmişdi. Hər şeyi indicə, o həniri əmisində tapandan sonra başa düşdü. Gözlənilməz itkinin dərdi gözlənilməz tapıntının sevincinə qarışdı. Hönkürtünün içində südəmər uşaq gülüşünə oxşayan gülüş titrədi. Gülüş yox, Qonaqlıda buna “oxranma” deyirdilər. Bütün günü anadan ayrı, mələr qalıb, axşamlar analarının üstünə cuman körpə quzular, oğlaqlar belə oxranırdılar. Bütün günü “yaslı”də göynəyə-göynəyə qalıb, axşamlar analarının məmələrindən qoşa əllə yapışıb titrəyən “yaslı” uşaqları belə oxranırdılar. Dərd içində tapdığı xoşbəxtliyi Səmədi o dilsiz körpələr, o quzular, oğlaqlar kimicə oxranırdı. Duzlu göz yaşlarına qarışan ana südündən nə əmələ gələrsə, Səmədin dərдинə qarışan əmi-ata hənirindən də elə bir şey əmələ gəldi. İndiyə qədər ancaq ad-sanı, şan-şöhrəti ilə fəxr etdiyi əminini Səməd belə sevdi.

Bu məhəbbət bir saniyədəcə Səmədin qanına-canına hopdu. Başına, beyninə, gözlərinin çuxurlarına dolmuş qurğuşun birdən-birə yumşalıb, əriyib tökülməyə başladı.

Ətrafda uğultu eşidildi: hamı, hamı hönkürürdü.

Sonra birdən hərəkətə gəldilər.

Qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutu qaldırdılar, axşamın sazağında nəfəsləri buğlana-buğlana aparıb, Qonaqlının günbatanında, təpə belində, Sura Əmirlinin başdaşı ayılı-ulduzlu¹ qəbri ilə yanaşı qazılmış qəbirin yanında yerə endirdilər.

Qəlyanlı qocalardan biri – Xızr Abı quyu kimi qaralan dərin qəbrin baş tərəfində çöməlib hərəkətsiz qaldı, qalan qəlyanlılar –

¹ Başdaşlarında Türk “ay-ulduzu” qadağan edilsə də, Sovet Azərbaycanının hər yerində bu qadağaya riayət edilmirdi.

Çürük Aşiq, Təftiş Abbas, Möhsün kişi, bir də bu ətrafdakı üç para kənddə məşhur olan, xəlvətdə “erməni mollası” ləğəbilə adlandırılan Gülənoğlu Molla tabutun qapağının bir tərəfini qaldırıb, orda – gizləndə nə isə vacib iş başladılar.

Səməd hər şeyi görürdü, hər şeyi eşidirdi. Əmma buna nə görmək demək olardı, nə də eşitmək. Çünki Səməd üçün indi dünyada Sultan əmidən başqa heç kəs və heç nə yoxdu. Atası, anası da, o tayda şeyx əmilərinin oğul-uşaqları da, “vaxtı çatanda partibiletin arasında gəzdirmək” üçün penceyinin qoltuq cibinə qoyduğu şəkillər də – hamı və hər şey ancaq Sultan əmidən ibarət idi.

Qocalar tabutun yanından ayağa qalxıb, qəbrin dövrəsində cərgələnib Sultan əmiyə baxanda, Səməd yenə əmisinin səsinə eşitdi.

Yolboyu Sultan əmi qolunu onun boynundan çəkməmişdi. “Ağla bircə bala, ağla”, – demişdi. “Ağlıyammıram mən, bircə bala, yaş düyünlənib qalıb, ağlıyammıram, mənim əvəzimdə də ağla”, – demişdi. Qəlyanlı qocalar cərgələnib bəri baxanda Səməd böyründə yenə hamanca səsi eşitdi, Sultan əminin birdən-birə rusca danışmağının səbəbini isə, yalnız onun əlində “pravitelstvonnaya teleqramma”-nı görəndən sonra başa düşdü, buna görə də o teleqramdan yadında cəmi üç kəlmə qaldı: “Prekratite bezobraziye. Stalin”.¹

Kimin üstünə vurulmuşdu teleqram? Bakıya, o “Mirqəzəb”in özünün, yoxsa, “o taydan qəbir şəkli gətirib bu tayda kommunist Sultan Əmirliynən kommunist Mədəd Əmirlinin çək-çevirə salan”ların üstünə? Bu sual Səmədin beyninə tük kimi toxundu, fikir oyatmadan, iz salmadan keçdi. Beyninə, ürəyinə və bütün varlığına o üç kəlmədən bircəsi hakim oldu – “Stalin”.

Sultan əmidən sonra kimlərsə nə isə danışdılar. Sovet sədri Qılınc Qurban, qəlyanlı qocalardan Təftiş Abbas da nə isə dedilər. Qəbir daşlarının aralarında nəfəsi buğlanan, lal-dinməz cəmaat da diləndi. “Pers adında bədxah”ın, “Xudiyev dəstəsi”nin, “doğrudan da, bezobraziye”nin barəsində söz deməyən bircə adam qaldı ki, o da “bezobraziye qurbanı olan” sədrin oğlu idi. Qəbiristanda, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun beş addımlığında yox, Səməd indi atasının kabinetində idi, üzünü soyuq şəkillərə söykəyib yatmışdı və yata-yata fikirləşirdi ki, Stalin adı, Stalin teleqramı olan yerdə “Mirqəzəb” kimdir, Pers-mers, Xudiyev-mudiyev

¹ “Əcaibliyə (*biabırçılığa*) son qoyun. Stalin”.

kimdir, “bezobraziye” nədir?! Sudüşən yerdə qaratıkan yığını ilə saqqız ağacı da, tabutla Sura Əmirlinin qəbrinin böyründə qazılmış qəbir də taxtın üstündə yuxuya gedib qalan Səmədin rəyasıdır, keçib gedəcək, qurtaracaq, hamı, hər şey yoxa çıxacaq, təkcə şəkillər qalacaq, bir də özü; oddan qızarmış dəmir peçin yanında taxtdan qalxıb yenə “qonaq yeri”ndə – kreslodə oturub, atasının yolunu gözləyəcək və bir azdan motor səsi eşidiləndə yenə pəncərədən baxıb, Çax-çuxun kötüyünü vurub yıxan, kişmiş dağdan maşını görəcək.

Əmma rəya qurtarmadı. Hər şeyin keçib gedəcəyinə, yoxa çıxacağına Səmədin əməlli-başlı inandığı bir vaxtda, cəmaatin arasından uzun, qara bir adam çıxdı, hönkürə-hönkürə yüyürüb, tap-pıltı ilə dizləri üstə düşüb, Sultan əminin çəkmələrini qucaqlayıb yalvarmağa başladı:

– Ayağının altında ölüm, bağışla məni! İki qardaşın birçə balasının başına çevir məni, keç günahımdan! Mədəd deyil ölən, mən bəxtiqarayam ölən! Bu rəhmətliyin barəsində heç vaxt pis fikirdə olmamışam. Özün bilirsən, dilimdən nə çıxıbsa, tapşırıqnan olub hamısı. Yoxsa... bu gözəl, bu igid kişinin barəsində hansı köpəyoğlunun dili gələr bir söz desin! Əgər buna əl qaldıran olubsa, başa düşürəm, mənim danışdıqlarım əsasında olub. Öldür məni öz əlinnən! Bağışlayammırsan, öldür! Atamız, rəhbərimiz Stalinin bu cür teleqramından sonra yaşamaq istəmirəm mən, yoldaş Əmirli!..

Çoxdanışan adam, sözlərindən də bilindi ki, Çax-çux Xalıqdı. Sultan əminin qabağında, qəbir üçün yoğrulmuş gilli, qumlu palçığı ovucaylıb üzünə yaxa-yaxa ağlayırdı.

– Qaradı üzüm yanında, yoldaş Əmirli, qaradı! – deyirdi. – Stalininə də qurban olum, teleqramına da, sənə də! Öldür öz əlinnən! – deyirdi.

Qəlyanlı qocalardan ən cavanı, nəhəng boy-buxunlu Təftiş Abbas çəkib onu Sultan əmidən araladı.

– Çıx get, çıx get! – dedi.

Çax-çuxun beli əyilmişdi. Qolları birə-iki uzanmışdı. Qara, palçıqlı üzündə göz yaşları işıldaya-işıldaya, qıçları bükülə-bükülə uzaqlaşdı, birdən-birə kükrəyən dəhşətli bir şübhədən içərisi alışan Səmədi də elə bil ardınca aparıb, atasının dəfn mərasimindən, hamıdan və hər şeydən ayırdı.

Bu ayrılma Əmirli yeniyetməsi Səməd Əmirlinin ruhi sıxıntısının, mənəvi həyatının başlanğıcı idi.

Əmisinin hələ müharibə illərində, əvvəlcədən proqramlaşdırdığı həyat yolu zahirən eynilə qalsa da, bu yol gözlənilmədən Səmədin içərisinə doğru burulduğuna görə, Səmədin özündən başqa heç kəs bilmədi ki, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan Əmirli mülkü ilə vidalaşib kənddən gedəndə, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutla birgə, o illərdə ikiillik ali-orta institutun auditoriyalarında, yataqxanada, kitabxanada, yeməxanada o uzun adamın o qara, palçıqlı üzünü havadan asılıb bircə gün də Səməddən ayrılmadı. Qırx doqquz-əlli ikinci illərdə o qara üz həyulaya çevrilib, raykomun təlimatçılar otağında məskən saldı, “sezonun işinə nəzarət üçün kolxozla təhkim edilən” Səmədlə birgə əkində, səpində, pambıq yığımında Səmədlə birlikdə çölləri gəzdirdi, Mədəd Əmirli ilə Sura Əmirlinin qoşa, aylı-uldumlu qəbirlərinin yanında dayandı, sonra isə Bakıya getdi, partiya məktəbinin auditoriyalarında, kitabxanada, yeməxanada, yataqxanada tez-tez görünüb, müharibədən sonrakı bu “quruculuq illərində” sürətlə dəyişməkdə olan dünya ilə Səmədin arasında əməlli-başlı səddə çevrildi.

2

Bu illərdə iyirminci-otuzuncu illərin yadigarı “şinel” və müharibənin yadigarı “teloqreyka”¹ yavaş-yavaş sıradan çıxırdı. Kənddə yaxşı maaş alan müəllimlərin, qulluqçuların hamısı, ticarətdə, fermalarda, taxıl, yun, yağ tədarükündə gizlin varlanan adamların isə əksəriyyəti “kitayski makentoş” – plaş geyinirdi və hamı bilirdi ki, makentoşları Çax-çux gətirir... Axsamlar idarəyə gedən, idarədən qayıdan briqadirlərin, manqabaşılıarın,² xeyir-şər yığnaqlarından dağılışan ahıl adamların, hətta həyətlərdə tərpenişən qocaların, qarılıarın əllərində güclü “mil” işığı uzağı vuran Çin fənəri parıldayırdı. Elektrik işığından məhrum, zülmət küçələrdə, cığırlarda hamı Çin fənəri ilə gəzirdi və hamı bilirdi ki, fənərləri də Çax-çux gətirir, köhnə arvadı Badsəbanın öhdəsinə verib gedir, Badsəba isə hökumət adamı sayılan göyü, yəni kürəkəni

¹ Əsgərlər üçün qalın üst geyimləri

² Kolxozda hər briqada bir neçə manqaya bölünürdü.

Məsimin narazılığına, deyintisinə baxmayaraq malı açıq-açığına ortalığa töküb satır, hətta Qurbanlı sovetliyinin¹ üç para kəndində, o cümlədən burda, Qonaqlıqda da alverçilərə qılınc çəkən Qılınc Qurbandan da ehtiyatlanmayıb, alverindən² qalmırdı. Qurbanlı sovetliyi raykomun təlimatçılarından təkəcə “Məsimin zonası” – ərazisi olsa da, Sultan əmi bu sakit, qaraqabaq oğlanı “əfəl” saydığına görə hərdən Səmədə: “Get o əfələ kömək elə”, – deyirdi və bu vaxt Məsimə qoşulub Qonaqlıya gedəndə Səməd, Badsəbanın makentoşları cərgə ilə kəndirdən asıb, fənərləri kilimin üstünə düzüb, həyətdə əməlli-başlı dükan açdığını öz gözləri ilə görürdü, o uzun, qara adamın özünün də hardasa hərlənib-fırlandığını və bu şəxsi dükanı nə isə anlaşılmaz bir sehlə qoruduğunu sövqi-təbii duyurdu, əmma o həyətdə nə qədər göz yetirsə də, bir vaxtki “yaiçni paraşok”, kişmiş alverçisini, təzə makentoş möhtəkirini görə bil-mirdi. Müəllimlərin, qulluqçuların və rüşvət-filanla gizlin varlanan adamların əyinlərində makentoşları görəndə də Səməd dərhal o qara üzü görürdü, yollarda, cığırlarda, həyətlərdə Çin fənərlərinin projektorsayağı “mil” işıqlarını görəndə də dərhal o qara üzü görürdü, makentoşlar, fənərlər çoxaldıqca o qara üz də çoxalıb, yayılıb aləmi tuturdu, Çax-çux Xalığın özü isə, o il qəbiristandan gedəndi ki, hələ də gözə dəymirdi. Kənddə, rayonda, hər yerdə hamı ilə əlaqədə, ünsiyyətdə idi. Səmədin ayağı dəyən yerlərdə isə, elə bil havadan iy çəkib yoxa çıxırdı, bəd üzü bədəndən ayrılıb, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında qarala-qarala qalırdı. Odur ki, hətta son iki ildə – Bakıda da Səməd onu unutmamışdı.

İş o yerə çatmışdı ki, əmisinin şoferi – “quşburun” Müslüm “Bircə bala”ya ilk bahar nemətləri – “təzə, duzsuz pendir”, “nəhrə yağı” aparıb yataqxanada Səmədin sifətini görəndə qorxuya düşdü: “Bıyy! Xəstəsən-nədi, ay Səmi?!” Səməd bu vaxta qədər necə qapalı gəzib-dolanmışdısa, orda, işgəncələrdən bezmiş kimi, bir az açılışmalı oldu: “Qəbiristanda Çax-çux o cür, əmimin ayağına yıxılandan bəri onun sifəti yuxuda da yadımdan çıxmır, ay Müslüm!” – dedi. Heç yarım saat çəkmədi ki, Qonaqlının nə üçünsə Müslümlə Bakıya getmiş, “Sestra” çağırılan şəfqət bacısı, yəqin ki, Müslümdən

¹ Sovetlik – kəndləri idarə edən dövlət orqanı

² SSRİ-də fərdi alver qadağan idi.

hər şeyi öyrəndiyinə görə birçə kəlmə: “Patalogiyadı. O vaxt çox sarsılımsan. Keçib gedəcək”, – dedi.

Əmma keçmədi “patalogiya”. Çünki bunun həqiqi adı “şübhə” idi. Yalnız şübhə?

Başqa nə vardı?

Sultan əminin qabağında diz çöküb yalvarandan sonra Çax-çuxun özünün cəmaat arasında o vaxtkı söz-söhbətlərinə görə, diz çökməyi də, o cür hönkürüb yalvarmağı da ondandı ki, “KQB Xudiyev”ə agentlik eləmişdi, Şeyx qardaşların bu taya qaçan fədai şagirdləriynən Əmirililərin xəlvəti əlaqələri barədə KQByə yaxşı-yaman yazıb, “kişiləri çək-çevirə salmışdı”, xüsusən o kişmiş əhvalatı ilə “sədr Mədədi hövsələdən çıxartmışdı”, Mədəd də “maşını sürəmməyib, düppədüz yerdəcə fələyin xərcinə getmişdi”. Belə çıxırdı ki, bu müsibətdə Çax-çux Xalığın birçə günahı vardı, o da “KQB Xudiyev”ə agentlik eləməyi idi?

Bəs Səməddən niyə qaçırdı? Niyə belə ardıcıl yayımb gizlənirdi?!

Bu barədə Çax-çux, əlbəttə, heç kəsə heç nə deməmişdi və deyə də bilməzdi. Çünki Səmədə görə Çax-Çux Xalığ daha böyük günah sahibi idi: cinayət işləmişdi, adam öldürmüşdü. Səməd bunu bütün varlığı ilə hiss edirdi, bütün qəlbi ilə duyurdu, hətta atası maşını nərilti, gurultu ilə sürüb kişmişi, daş-tərəzini dağıdandan sonra Çax-çuxun onu harda, necə, nə ilə vurduğunu da bütün təfərrüatına qədər görürdü.

O təfərrüat hələlik, əlbəttə, xəyaldan başqa bir şey deyildi. Yəni dəlil-sübut, şahid-filan yoxdu. Əmma Səməd yəqin bilirdi ki, içərisini alovlandırıb kürə kimi qaynadan xəyalı nə vaxtsa, hardasa çəkib onu Çax-çuxun üstünə aparacaq, cinayətkarla – qatillə onu qarşılaşdıracaq və o vaxt mütləq bir hadisə baş verəcək; çox ola bilər ki, illərlə gizləndən sonra qatil onunla üz-üzə gəlməyə dözməyib, nə isə bir əlamətlə öz daxilini göstərməyə məcbur olacaq və elə o əlamət də kifayət edəcək ki, Səməd hər şeyi onun gözüünün içinə desin, yaxasından yapışıb lazımı yerə təhvil versin, cəzasına çatdırsın.

Əmma Səməd onu da yəqin bilirdi ki, nə qədər kükrəsə də əvvəlki Səməd deyildi. Vaxtilə Qudalılara qan udduran “Dəli Səməd” üzünü şeyx əmilərinin qəbirlərinin başdaşılarının şəkillərinə söykəyib yatıb, oyanmamışdı. İçərisində “cəhənnəm kürəsi” gəzdirən

Səməd isə, əlbəttə, tamam başqa Səməddi və bu Səməd öz kürə-sində yana-yana, istər-istəməz düşünürdü ki, Çax-çux Xalıqın bu qədər ardıcıl yayına-yayına sirr saxladığı tamamilə aydınsa, bəs Sultan əmi o sirrə niyə laqeyddi? Hələ hadisə yerində şübhələnib “bəlkə qəsb işidi” dediyi halda, sonra niyə fikrini dəyişmiş, NKVD Gülənovun sözlərini təkrar edən Cəfər əmi – Lüt Cəfərlə birgə o da təkrar edib “qəsd işi yoxdu” demişdi? Sultan əminin də belə deməyinin özündə də nə isə bir sirr yoxdu ki?!

Cavabsız suallar da bir cür “cəhənnəm kürəsi” idi, bu kürəyə düşəndə Səməd qovrula-qovrula qalıb heç yana çıxa bilmirdi.

Ola bilərdimi ki, Səməd ömrü boyu elə-beləcə qovrula-qovrula qalsın, Çax-çux Xalıq da elə o cür – gözdən yayına-yayına, “çax-çux eləyə-eləyə” qocalıb ömrünü başa vursun, sirrini də özü ilə aparıb getsin? Təkcə bu sualın cavabı aydın və qəti idi: YOX! Mütləq görüşməli idilər və o hadisə də baş verməli idi.

Əmma iş elə gətirdi ki, nə görüş Səmədin təsəvvüründəki kimi oldu, nə də hadisə. Əvvəlcə yenə Sestra gözlənilmədən yenə yataqxanada görünüb: “Mədəd əmi rəhmətə gedəndə Sultan Mamedoviç özü də çox sarsılmışdı. Əmma keçdi-getdi. Səninki də keçəcək. Çətini Xalıqnan görüşüb kəlmələşənə qədərdir”, – dedi. Sonra Sestra ilə sözləşmiş kimi, o uzun, qara adam özü göründü...

* * *

...Səməd üçün son dərəcə gözlənilməz görkəmdə – başında yaşıl vilyur şlyapa, damağında gümüşə tutulmuş trubka, səhər ertə Bakının sərnəşin vağzalının qələbəliyində birdəncə zühur etdi, həm də yayınmaq, gizlənmək əvəzinə trubkasını cəmaatın başı üzərində tüstülədə-tüstülədə özü Səmədə yaxınlaşdı və sələmsiz-kələmsiz, müqəddiməsiz-filansız, birbaşa soruşdu:

– Xəbər varmı, əmin evlənilib?

Çax-çuxun üzü qara məxmər kimi işıldayırdı. Gözləri bir cüt Çin fənəri idi – iri, dəyirmi, par-par yanırdı.

– Eşitmədinmi, qadası?.. Deyirəm əmin evlənilib.

Səməd özünü itirmişdi.

– Sultan əmi?.. Necə yəni evlənilib?!

– Hm, bildim elə təəccüblənəcəksən... Məktəb uşaqları elə bilirlər, müəllim nə çörək yeyir, nə su içir, nə də ayaqyoluna-zada gedir... Əlli yaş nədi ki kişi olandan ötrü! Evlənib də!

– Qıymat?

– Yox, Qıymat deyil... Qıymat heç yadına da düşməyib... Qız başqasının istəkliyiymiş. İşin bu tərəfi qelizdi bir az. O oğlannan düşmənçilik olmasa yaxşıdı... Hə... Çoxdan görüşmürdük biz sən-nən, qadası. Vaqonda gələcəm yanına. Hökmən!.. Cavan oğlansan, nə bilirsən nələr olur bu dünyada!.. Gələcəm. Hə... Tez-tez görüşəcəyik bundan sonra. Hə...

Fənərlər qapandı, trubka tüstülənə-tüstülənə uzaqlaşdı, bir də on saatdan sonra, sarsıntılı, çaşqın Səməd çamadanını bağlayıb düşməyə hazırlaşanda, gəlib kupədə tüstüləndi.

– Sən çatırsan... Kəndə getmirəm mən... Sədr Mədəddən sonra yaman dəyişib cəmaat. Müharibənin qatı vaxtı o rəhmətlik azı on manat paylatdırdı əmək gününə.¹ Bizim Qudalıların ağsaqqalı Rəhimin iki arvaddan on qızı işləyirdi. Ayda hərəsi üç yüz manat qoyurdu Rəhimin qabağına. O aclığın-gicliyin içində əməlli-başlı dolanırdı cəmaat, mən kimi çax-çuxnan baş girəliyənləri də dolandırır, hə... Elə deyil indi. Qatıqsatan, alçasatan olub hamısı. Manatı manatın üstünə qoyurlar. Bir qəpikləri çıxanda canları çıxır. Əmbə kənddən ayağımı kəsməmişəm hələ. Hə... Gəldim deyim ki, mayda olub o iş, dörd ay bundan qabaq. Deyirlər elə birdən-birə evlənmək fikrinə düşüb. Müslümü çağırır, şoferini, deyib Sultan Əmirli deyiləm mən daha, arşınmalçıyam, gedək axtaraq bir Gülçöhrə tapaq götürək bu evə... Müslüm elə bilib zarafat eləyir. Sonra görüb yox, iş ayrı cürdü. O gördüyün zəhmli-zabitəli Sultan Əmirli qəşəng geyinib-gecinib, oturub maşında: “Sür, – deyib, – gözüm harda kimi tutdu, maşına basıb gətirəcəyik zaks!”

Əmbə uğuru xeyir olmayıb, səhər dediyim kimi, başqasının istəkisini tutub gözü, yarıxoş, yarızor gətirib, elə o günü də kəbin kəsdirib.

Qəribə işdi, hə? Təəccüblüdü?

Nə qəribədi, qadası, nə təəccüblüdü. Çox əcaib bir məsələ var bu evlənmə söhbətinin altında. Qaşqabağını nə qədər sallasan da,

---

¹ Yalnız tək-tək kolxozları “milyoner kolxoz” adlandırır, hər yerdə təbliğ edib, “Sovet kəndlisinin firavan yaşadığına” nümunə göstərirdilər.

mən bir az da çərənləməliyəm ki, o əcaib məsələnin heç olmasa bir qismi çatsın sənə. Hə.

Mənim kürəkənim Məsim orda işləyir, bilirsən, əmiyin yanındadı hələ. Qızım Gülbəniz də, bilirsən, gedib-gəlir ora. Demək istəyirəm ki, az-çox xəbərdaram mən əmiyin işlərindən... Keçən il Stalin öləndə yataqxanadan bir həftə çıxmayıbsan eşiyə, oturub içib, içib ağlayıbsan. Bax, onda hesab elə ki, əmini ağlayıbsan. Stalin ölənin günü əmin də ölüb, qaraltısı qalıb stolun dalında, hə! Yadındadı mı o “Molniya” teleqram? “Prekratite bezobraziye”. Qırmızı qələmnən yoğun, qırmızı xətt çəkmişdi o iki sözün altından, qoymuşdu stolunun şüşəsinin altına. Məsim deyir, hətta Bakıdan gələn böyükələr də səslərini çıxardammırdılar onun qabağında. Dillənən olanda o dəqiqə barmağı dirənirmiş o iki sözün üstə, hamı lal olmuş. Gülənov nədi, Sayılov nədi, rəhmətlik Mədədin “Mirqəzəb” dediyi “Kişinin” özü də o saatca yumşalmış, gülümsünürmüş: “Həqiqətən sultan olmusan, Sultan Mamedoviç! Hətta məni də öz təbəən saya bilərsən, Sultan Mamedoviç!” Hə, gör kim təbəymiş əminə – Mirqəzəb! Elə böyütmüşdü onu o teleqram!.. İndi elə deyil. Hakimiyyəti, hökmranlığı qurtarıb əmiyin, qadası. Gündə bir ziyalı öldürülür rayonda. Özü də elə o cür: sağ gicgahdan iti çəkicən vururlar deyirlər. Kimlərdi o usta qatillər? Hamısı eyni cür vurur ki, guya çox adamın yox, tək adamın işidi. Körpə uşaq da başa düşür ki, nə işə gizlin kompaniyadı bu, qırğındı. Qırx səkkizinci-əlli birinci illərdə Sibirə, Qazaxıstana sürülən azərbaycanlılar ordan Moskvaya şikayət yazırlar, əvəzində burdakılar bədbəxt olurlar. Öz aramızda qalsın ha! Siyasi məsələdi. Dilindən çıxar, səni də birtəhər eliyərlər! Hə... Əmin susur. Heç cıncırını da çıxartmır! Niyə, bilirsən? Çünki tüpürüb hər şeyə! Keyfindədi! Hə... Özü də yaxşı bilir ki, bu gün-sabahlıqdı. Uzaqbaşı, konfransacandı. Bir-iki aya başlanır rayonlarda hesabat-seçki konfransları. Bizimki oktyabrda olur həmişə. Deməli, ikicə ay qalıb. Yeşikdən çıxmıyacaq əmin o seçkidə. Tək vəzifəsi yox, özü də yeşikdə qalacaq. Bəs nə! O cür adamlar elə vəzifəynən nəfəs almırlarmı, qadası? Nəyi var axı onun vəzifədən başqa? Evinde oturduğu stul da dövlətindi. Bəs nə! Fikir verməyibsən?! Ayağının altına saldığı xalçanı qaldır bax astar üzünə, orda da birka var:

“İnventar RKP”.¹ Nə inventar, heç o ev də özünün deyil. Revkomun² qəza komitəsi olarmış vaxtıyan o bağın içindəki binada. Yeşikdə qalan günün sabahısı təzə katib çağırıb deyəcək: “Zəhmət çək, çıx o evdən”. Ordaca yatacaq ürəyi. Bəs necə? Belədi bu vəzifəlilər, qadasi. Vəzifəsi var – adamdı, yoxdu qurtardı, tamam oldu ömrü. Əmin təzə qanır bunu. Elə buna görə də ac canavara dönüb indi, əlinə keçəni basır ağzına, kam alır bu dünyadan. Nədi yediyi, kimin qismətidi? Fikir vermir, udur! Fikir versəydi, başqasının adamını arvad elərdimi özünə?! Belədi indi əmin, qadasi. Otuzca yaş kiçikdi deyirlər özündən o gözəl. Sürüdə əmlək tək bir şeymiş, canavar ağzına keçib, hə... Görəcəksən o gözəli. Onda biləcəksən kimdi başına and içdiyini əmin! “Əcaib məsələ” dediyim elə o gözəlnən bağlıdı.

İndiyəcən bir kəlmə də demək olmurdu onun barəsində. Katib deyildi ha, yarımallahıydı o teleqramdan sonra. Xudiyevi, bilirsən, elə teleqram gələn günü qovdu rayondan, o heç. Bir töhmət Gülənova yapışdırdı, birini prokuror Sayılova, birini də RİK Atamalıya. O vaxtdan orqan-zad yoxuydu rayonda. Bir o teleqramıydı stolun üstə, bir də Sultan Əmirli. “Prekratite” deyib ayaqlayırdı hamını.

Məni necə ayaqladı, bilirsən? Büro iclasına çağırdı. Getdim gördüm yeddi nəfər büro üzvündən altısı cərgəynən oturub divarın dibində. Əlləri dizlərinin üstə, gözləri bərələ qalıb, quruyublar, elə bilirsən nəfəs də almırlar. İstədim him-cimnən soruşum Gülənovdan ki, məni niyə çağırtdırıb bu “həqiqətən sultan olan Sultan”? Gördüm dirigözlü ölüb o gördüyün heyvərə nəçənnik, mənim üzümə baxmaqdan da qorxur. RİK Atamalıya baxdım, o da ölmüşdü dirigözlü. Həmişə Sultanın böyründə, yumşaq kresloda oturan “fəhlə sinfinin nümayəndəsi”ndən başqa heç kəs baxmadı üzümə. O da elə qanlı-qanlı baxdı ki, elə bil atasını öldürmüşdüm. Hə!.. Əlahəzrət “sultan olan Sultanımız” ayaq üstəydi. Yumruqları stolun, şüşənin üstə. Pırpız qaşlar çatılı. Gözlər qan çanağı. Başladı ki, “RİK sədriynən, milis rəisiynən əlbir olub rayonun bütün mağazalarına gələn malları hökumət qiymətinə kürüyüb aparırsan bədbəxt əhaliyə iki qat artıq qiymətə sırıyırsan! İş o yerə çatıb ki, partiya komitəsinin bürosu məşğul olur sənin işinlə. Öz iştirakinlə rəy

¹ “Rayon Partiya Komitəsinin əmlakı”

² İnkilab komitəsi

soruşuram, qulaq as”. Rəyi isə, bilirsən ki, “fəhlə sinfinin nümayəndəsi” deyir həmişə. Döşündə bir qatar dəmir-dümür, o uzun-hoqqar fəhlə “fatihə” oxudu mənə: “Rayonumuzun müdrik və ədalətli rəhbəri Əmirli yoldaşın qısa, lakin çox aydın məlumatı əsasında prokuraturaya verilməli idi bu iş!” Qılınc Qurban malı yüklədi belimə, eşşək kimi saldı qabağına, milisə qədər piyada apardı: “Əmirli yoldaş tapşırıb ki, bu eşşəyin palanını alın, özünü də qovun ticarət sistemindən...”

Məsimnən Gülbənizi qoşdum bir-birinə, yolladım yanına ki, buyruq quluyam mən, Xudiyev elə buyururdu, o ayrı cür buyursun, nə oyun açır-açsın başıma, əmbə çörəyimi kəsməsin. Yalvardım ki, bir parça vaxtımdan daşda-tərəzidədi əlim, ayrı şey gəlmir əlimdən... Eşitmədi. Ayaqladı!.. Bədbəxt hardan biləydi ki, orqandanam mən, “zasekreçenniyəm”!¹ Lazım gələndə lazımı adamlara göstərirəm üzümü. Aydın oldumu?!

Məsələ ayrı kürdü, qadası. İcazə ver, nəzər-diqqətinə çatdırım ki, sən özüyün də vəziyyətin yaxşı deyil. Əmiyin evinə getməməlisən sən. Niyə? Orasını demiyəcəm indi. Yaxşı olar ki, düşüb burdan birbaşa gedəsən bizim Məsimgilə. Mən bilirdim ki, sən bu il qurtarırsan məktəbini. Qohumum var mənim orda. Sizin də qohumunuzdu ata tərəfdən. Hə, tanıyırsan. Professor Məhərrəmov Məhərrəm Abbasoviç. Hə. Onu da bilirdim ki, təyinnamən öz rayonumuzadı. Dünən partiya uçotundan çıxıbsan, ordan da gedib bilet alıbsan bu altıncı vaqona. Gör iş nə yerdədi ki, vaqonunu da öyrənmişəm. May ayından indiyəcən fikrim-zikrim sənəndi, qadası. Niyə? Orasını da demiyəcəm indi. Bircə şey deyirəm hələlik: getmə o evə!

Gülbənizə bir neçə dəfə tapşırıbmışam bu dörd ayda, bəzi sözlər deyəcək o sənə. Bilirəm, şübhən var mən sarıdan, yaxşı-yaman fikirləşirsən. Soruşma hardan bilirəm. Bax, birinci kərədi belə üz-üzəyik, əmbə səni mən sən özündən də yaxşı tanıyıram, qadası! İçərin qaynayır sən. Düşməni görürük gözünə. Qan düşməni... Hesablamışam, bu gün düz yeddi il səkkiz aydı belə sən. Rəhmətlik Mədəd maşını o cür sürüb bizim həyətdə kişmişdi dağıdanda idarə-dəydin sən, pəncərəni açıb baxırdın. Yaman söydü məni rəhmətlik, yaman hədələdi. Sonra da getdi elə iş gəldi başına... Deyirlər, elə

---

¹ Hərtərəfli məxfiləşdirilmiş (agent)

o vaxtdan başlanıbmiş bu qırğın – terror. Lap belə müharibədə qırırmışlar ey bizimkiləri! Qırx səkkizinci ildə erməniləri xaricdən bizim İrəvana – Göyçəyə-zada köçürdəndə, deyirlər, planlaşdırılıb Moskvada ki, azərbaycanlı-türk deyilənin dünyadan bir şey qanarı səlamət qalmamalıdı. Tuturlar, sürürlər, qırırlar!.. Sən uşağıydın onda... Atan əmbə qananlardan, görənlərdəniydi. Elə ona görə də elə oldu. Budu açığı. Hə!.. İnan, sevinmədim.. Həyətdəydim onda mən. Oturub, podpolkovnik Xudiyev Aron İsayeviçə lənət deyirdim. Xudiyev çağırırdı axı onda Mədədi rayona. Doprosamı, tutmağamı, nə bilim, allah bilir. Şübhəsiz, bilirmiş Mədəd. Çünki hirsliydi yaman. Heç nədəncə güdaza getdi rəhmətlik. Heç nədəncə! Gülbənizi göndərdim xəbər eləsin sənə. Getdi gəldi ki, “yatır. Qıymadım oyadım”. Açığı, çox qorxurdum səndən, qadası. Yaman dəliqanlıydın o vaxt. Nə danım, qızı da elə ona görə göndərdim ki, gedib öz gözünən görəsən necə olub o bədbəxtlik, qəsd işidi, yoxsa avariya?.. Sən qınama məni, can şirin şeydi, qadası, o müsibətin içində öz canımın qeydinə qaldım. Gülbəniz, deyirəm, oyatmamışdı. Özüm getdim. O şəkilləri gördüm, qorxu aldı canımı, dabanı üstə qayıtdım. O vaxtdan qaçırdım səndən. Yeddicə il gündə bir evdə yatdım Qudalı məhləsində. Keşikçim olmuyanda yuxu getmirdi gözümə. Mürgülüyəni kimi görürdüm gəldin... Danışılacaq şey deyil. Allah heç kəsə göstərməsin mən çəkəni... Sən Bakıya gedəndən sonra bu iki ildə adam sifətinə düşmüşəm. Sən də dəyişibsen, şükür, necə deyərlər, inteligent olubsan. O Səməd hara, bu hara? İndi söhbət eləmək olar sənnən, hə. Məni sən elə “Çax-çux” tək tanıyırdın. Savadım-zadım haqqında təsəvvürün yoxdu. Bir az dedim, vaxtı çatanda biləcəksən hər şeyi, inşallah.

Çox şey deyəcəm mən sənə, qadası.

O avariya günü bir yaradı, bu gün yeddi il səkkiz aydı qövr eləyir o yara bu sinədə. Vaxtı çatıb, kəsib atmalıyam daha yaranı. Bu gün danışsaq, bu gün atacam, sabah danışsaq, sabah atacam. Onda özün görəcəksən, kimlər vururlar bu yaranı, necə vururlar, nə üçün vururlar. Bir az dedim bayaq. Əmbə hər şeyi açmaq olmur. Zəmanə çox dəyişib, qadası. Kim qarantiya verə bilər ki, bu plaskart vaqonun ora-burasına səs yazan şey-mey qoyulmayıb?! Xüsusi gələcəm yanına, xəlvət bir guşədə danışaq, açım töküm sənə bu zəmanənin iç üzünü. Hə. Əmbə, dediyim kimi, əvvəlcə Məsimgilə gedəsən

gərək. Gülbəniznən kəlmələşəndən sonra o şəkk-şübhələrin hamısını özün çıxarıb tulluyacaqsan ürəyindən, özün axtarıb tapacaqsan məni, danışmaq istiyəcəksən hökmən.

Kənddə olacam. Getmiyəcəm heç yana. Oturub səni gözlüyəcəm. Həm də çax-çuxum var orda bir az. Kişinin çax-çuxu olanda köhnə arvad da xoş baxır üzünə. Elə onun yanında qalırım indi, Badsəbanın daxmasında.

Dörd otağım var Bakıda. İyirmi səkkiz aprel küçəsində. Qismət olacaq, inşallah, görəcəksən. Qonşum da elə Məhərrəm Abbasoviçdi. Köməkləşib şərait düzəltmişik ikimizə də. Əmbə Badsəbanın o cırıq daxmasını min elə şəraitə dəyişməyəm. Ağzımın dadı da ordadı, can rahatlığım da. Səhv eləmirəmsə, sən özün də meylliydin o cırıq daxmaya. Görürdüm, qadası, görürdüm hər şeyi. Bizim Gülbəniş çox istəyirdi sənə xətirini. Nə danım, açığı, mən özüm də ayrı göznən baxırdım sənə. Sonra o cığalı qız gəldi ortalığa. Əlləzoğlunun Gülgəzi, qaraçı gözəli. Bir dəfə istədim risq eləyim açım sənə ki, o Göbələk Məmiş deyilənə yazmaq, oxumaq öyrədiblər “mekbez”də – savad kursunda, donos yazandı, ev yıxandı o cırtıdan kişiciyəz, alma onun qızını. Sonra gördüm lap pis çıxır axı, – ata qızına elçilik eləyir. Danışmadım onda. Nə isə... Bağışla, çox açıqlıq eləyirəm. Məcburam da, neyləyim! Hə!.. Oturub gözlüyəcəm. Bax, bir də deyirəm, Gülbənişdən danışandan sonra özün başa düşəcəksən ki, mənəndə də danışmalısən hökmən. Təkrar eləyirəm, çox şey deyəcəm mən sənə, qadası. Sırnən doludu bu sinə. Əslində, bir də elə buna görə qaçırdım səndən. Çünki əminə aiddi sırrın çoxu, əmin də ki, elə yarımallahıydı. Nə qədər səndən qorxurdum, hesab elə ki, beş o qədər ondan qorxurdum. Sənə sırr açsaydım, o saat gedəcəydin onun üstünə, çünki çox dəhşətli sirdi, qadası. Açsaydım, əmin yapışacaydı yaxamdan ki, de görüm, Səməd hardan bilir qəsd işidi?! Odu ki, qaçırdım, qadası. Hə!..

Mayda o iş olanda birinci elə mən bildim ki, başqasının istək-lisini gətirib evinə o yarımallah, başa düşdüm ki, axırı çatıb daha, sənnən görüşmək olar indi. Hə. O vaxtdan bu günü gözləyirdim. Avqustun iyirmi üçüdü bu gün. Yadında saxla: iyirmi üç avqust, min doqquz yüz əlli dördüncü il, axşam saat səkkiz. Stansiyada dayanırdayanda, altıncı vaqonun kupesində Çax-çux Xalq sənə deyir: “Gözün elə şeylər görəcək ki bu gün, ömründə görməyibsən!

Qulağın elə sözlər eşidəcək ki, ömründə eşitməyibsən!” Falçı sözü deyil bu. Əsasım var. Çətin gündü bu gün səndən ötrü, qadası. Ata gözündə gördüyün əmin düşəcək gözündən, adamlıqdan çıxacaq, murdar əskiyə dönəcək nəzərində. Dözümlü olmalısan bu gün. Çox dözümlü!.. Bir dəfə sınıbsan. Bir də sınsan düzəlməzsən. Odu ki, unutma məsləhətimi: qabaqca, deməli, Məsimgilə getməlisən, Gülbəniznən görüşməlisən hökmən. Sonra da, deməli, məni görməlisən. Gözlüyəcəm ha!..

Trubkanın qətran iyi və qatı tüstüsü ilə birgə, kupeyə anlaşılmaz və anlaşılmaz olduğu qədər də dəhşətli xof dolub, Səmədin sinəsini tutub nəfəsini daraltmışdı. İllərlə səndən gizlənən, şəksiz-şübhəsiz qatil, belə birdən-birə, belə sərbəstcə üzə çıxıb, atasının müsibətindən sonra ata əvəzi əziz əmini də böyük müsibətlər gözlədiyini xəbər verib, “gözün elə şeylər görəcək ki bu gün, ömründə görməyibsən”, – deyirdisə, “falçı sözü deyil bu, əsasım var”, – deyirdisə və sən bu adamın, doğrudan da, nəyəsə əsaslandığını duyurdunsa, bundan necə xoflanmayasan?!

* * *

Çax-çuxu kupədə qoyub düşməyə tələsəndə Səmədə aydın olan bircə bu idi ki, o əvvəlki üzü palçıqlı adam, o cinayətkar – qatil yoxa çıxmışdı, yaşıl şlyapanın altında qara məxmər üzünün qətiyyəti ilə, dəyirmi fənər gözlərinin cəsarəti ilə tamam başqa hisslər oyadan, “sinəsi sirlə dolu”, çoxbilən bir adam peyda olmuşdu və bu adam, bildiyinin yüzdə birini də açmayıb, hər şeyi nədənsə sonrakı görüşə – Badsəbanın daxmasına saxlayıb, ancaq bunu lap aydın demişdi ki, Səməd öz doğma, əziz əmisini, ata əvəzi himayədarını heç də yaxşı tanımırdı, əmisinin ətrafında baş verən hadisələrdən xəbərsizdi və bilmirdi ki, “Stalin ölən günü əmisi də ölüb, stolun dalında qaraltısı qalıb”, üstəlik, dörd ay bundan əvvəl – may ayında başına nə gəlibsə, necə sarsılıbsa, “Sultan Əmirli deyiləm mən daha, arşınmalçıyam”, – deyib, “Gedək axtaraq bir Gülçöhrə tapaq gətirək bu evə”, – deyib, əmma uğuru xeyir olmayıb”, “Gülçöhrə əvəzinə kiminsə – “başqasının istəklisini” gətirib!..” Qətran iyi ilə, tüstü ilə birgə sinəsini tutub Səmədin nəfəsini daraldan da, əslində

elə bu evlənmə xəbəri idi ki, “canavara dönüb” və “dünyadan kam alır” sözləri ilə birləşib onu tamam çaşdırmışdı.

Necə yəni “canavara dönüb”?!

Sultan əmi hara, belə bayağı sözlər hara?!

Sultan Əmirli Sultana Əmirli eləyən elə bu deyildimi ki, “özünü fədai sayıb”, “oğul-uşaq istəməyib”, “həm gözəllikdə, həm də ağılda-kamalda tayı-bərabəri olmayan Qıymatı” da ailə səadətindən məhrum qoyandan sonra məhz fədai kimi yaşamışdı. Bu barədə atasından eşitdiyindən əlavə Səməd özü də yaxşı bilmirdimi ki, əmisinin ailə ilə bərabər şəxsi ev-əşikdən də imtina eləyib, “inventar RKP” içində qalmağının böyük, ciddi səbəbi vardı?

Nə olub, nə baş verib ki, saç-saqqalının ağaran vaxtında “birdən-birə” “dünyadan kam almaq” xəyalına düşüb?!

İnsanın “birdən-birə” bu dərəcədə metamorfozaya uğraması mümkündürmü? Əgər metamorfoza yoxdursa, bəs Sultan Əmirli “Sultana Əmirli deyiləm mən daha” deməyə vadar edən nədir? Bəlkə heç deməyib? Nəyə görə təsdiq olunmalıdır ki, Sultana əminin dilinə, təfəkkürünə bu qədər yad-yabançı “arşınmalçı” məhz onun öz dilindən çıxıb? Bu kəlmə ilə birgə bu evlənmə əhvalatının özündən də anekdot iyi gəlmirmi və elə anekdot iyindən məlum deyilmi ki, Çax-çuxun dili ilə düşmən danışır? Belə çıxmırmı ki, Xudiyev rədd olub rayondan getsə də, Xudiyevin dəstəsindəkilərin “hərəsinə bir töhmət yapışdırılsa” da “bezobraziye” heç də fəaliyyətə qalmayıb, vaxtilə Əmir məzarstanından qəbirlərin başdaşılarının şəkilləri vasitəsilə ittihamnamə düzəltdiyi kimi, indi də başqa cür bir vasitə ilə – qadın-filanla, “başqasının istəkliyi” ilə ittihamnamə düzəldib? Azmı olub belə şeylər? Hələ müharibədən əvvəl Qudalılardan ağsaqqalı Rəhim, Cəfər əmi – Lüt Cəfəri partkomluqdan çıxartdırmağa çalışanda, Qudalılar Cəfəri möhkəm içirdib, otaqda tək qoyub, yanına qarmonçu Şənbə – gözəyən Şənbə adında bir qız salmışdılar və taxtda Şənbə ilə yanaşı lütüryan yatan Cəfəri cəmaata göstərib: “Baxın görün kimdi böyüyünüz”, – deyib kişini hörmətdən salmışdılar. Doğrudur, Cəfər əminin adının böyründəki “lüt” kəlməsi köhnə şeydi. Hələ iyirminci ildə, Bakıdan təzə gəlmiş vaxtlar “dünya inqilabı”ndan danışanda “proletariat” əvəzinə “lümbülümlüt proletariat” deyirmiş. Bir ay hər gün belə danışmış, ayın axırında – maaşını alan günü kəndin

ortasında, yığnaqda deyib: “Kim lap lümbülümlüt proletardırsa, əlini qaldırsın”. Maaşını əllərini qaldıranların arasında tən bölüb paylayıb. Deyiblər: “Özünə bir şey qalmaq axı?” Deyib: “Sanadım. Düz otuz nəfərsiniz. Arvadım yox, uşağım yox, hər gün birinizin evində qismət kəsəcəm, heç kəsə zor düşmüyəcək, otuz günün tamamında təzə maaşımı yenə sizə paylıyacam”. Sonra gülüb, utananda həmişə boynunu qaşayıb yerə baxdığı kimi, onda da boynunu qaşıya-qaşıya: “Ayna adında bir yetim gözəliniz var burda, onu mənə alsanız, daha hər gün birinizin qapınızda oturmaram”, – deyib və elə o günü Aynadan söz alıblar ki: “Get, ay qız. Belə insan yoxdur dünyada...” Hələ o vaxtdan partiya özəyi katibi Cəfər Qaryağdıoğluna “Lüt Cəfər” deyirmişlər. “Aləmi bəzər, özü lüt gəzər” deyirmişlər və Cəfər əmi özü də bu lütlüyü ilə fəxr edirmiş. Şənbə əhvalatı “lüt” kəlməsinin mənası ilə birlikdə partkomun özünü də birdən-birə dəyişdirmişdi. Və Səməd gözünü açıb dünyaya baxanda o dilavər kişinin əvəzinə, tez-tez dili-dodağı əsən, susqun, sınıq, çoxuşaqlı bir adam görmüşdü. Yadında idi ki, Şənbə əhvalatından atası da çox pozulardı: “Cəfəri yox, Qudalılar partiya təşkilatını soyundurublar”, – deyərdi. “Cəfərin adı Lüt qalandan bəri elə bilirəm sağ əlimi kəsiblər, solaxay işləyirəm”, – deyərdi.

Müharibə başlananda Lüt Cəfər hamıdan əvvəl ərizə verib, “körpələrini sədr Mədədə tapşırıb” könüllü getdi, özünün dediyi kimi, “dörd qabırğasını hospitalda qoyub, dörd orden-medalnan qayıtdı”, əmma adı elə “Lüt” qaldı. İndi gündə bir aşxanada qarmon çala-çala, qarmonu kimi özü də köhnələn Şənbə ilə birgə Cəfərin “Lüt” adı da köhnəlib, cəmaat arasında saysız-hesabsız ləqəblərə qarışib, daha bir o qədər söz-söhbətə səbəb olmasa da, həqiqət belə idi ki, birçə “lüt” kəlməsi Qonaqlının partkomunu ömürlük ləkələmişdi. Bu “arşınmalçı” kəlməsi elə o “lüt”ü xatırlatmırdımı? Əgər Çax-çux Xalıq evlənmə əhvalatını da dildə-ağızda olan bir əhvalat kimi danışırıdasa, belə çıxmırdımı ki, bu “arşınmalçı” da dildə-ağızda idi və indi haralardasa, kimlərsə Sultan əminin uca adı əvəzində, “arşınmalçı” deyirdilər?! Bundan da belə çıxmırdımı ki, “bezobraziye” doğrudan da fəaliyyətdə idi?! Qara məxmər üzün o cür qətiyyəti, dəyirmi fənər gözlərin o cür parıltısı da açıq-aydın göstərmirdimi ki, “zasekreçenniy” Çax-çux Xalıq yenə hamanca “KQB Xudiyev” dəstəsinin – Gülənovun, Sayılovun, RİK Atamalı-

nın himayəsində idi, “həmişəki qaydadaca çax-çuxunu eləyə-eləyə” “çax-çux” altında hamanca işini – agentliyini davam etdirirdi? Belə olmasaydı, vaxtilə Sultan əminin qabağında diz çöküb “Stalininə də qurban olum, teleqramına da”, – deyib hönkürtü ilə aman diləyən rəzil adam indi bu qədər cürətlə “hakimiyyətdən, hökmranlıqdan” danışardımı, Sultan Əmirlinin oğul əvəzi yetirməsinin gözünün içinə “hökmranlığı qurtarıb”, “axırı çatıb” deyə bilərdimi? Bütün bunlardan aydın deyildimi ki, metamorfozaya uğrayan Sultan əmi deyil, onun düşmənləri idi, səbəbi isə bu idi ki, “dörd ay bundan əvvəl, mayda olan işlə” – evlənmə əhvalatı ilə indi nə isə daha əsaslı ittihamnamə düzəltdi? O “gözəl” doğrudan da “başqasının istəkli” idisə, üstəlik, “özündən otuzca yaş kiçikdisə”, demək, Sultan əminin adına ləkə yaxılmışdı?! Elə ləkə ki, Sultan Əmirlinin bu dəfə mütləq “yeşikdə qalacağına” dəstə üzvlərinin hamısını, o cümlədən Çax-çux Xalığı da inandırmışdı? Elə bu inama görə deyildimi ki, Çax-çux, nəhayət, üzə çıxıb qorxusuz-hürkümsüz danışmağa başlamışdı: “Axırı çatıb”?!
Qatardan Səməd belə təlatümlü düşdü.

3

Ürəyinin çırıptısı necə idisə, addımlarının sürəti də elə idi.

Vaqzal meydançasından küçəyə çıxıb, şəhərin dəmiryolla paralel uzanan bu yeganə geniş küçəsində kazarmasayağı alçaq, boz binaların – rayon idarələrinin səkilərində dəstə-dəstə dayanmış çesuyça¹ kostyumlu, “səbət” şlyapalı adamlardan birinin də üzünə baxmayıb, tutqun qaşqabaqla, ağızucu salam verə-verə keçdi.

Heç kəslə görüşmək istəmirdi. Heç kəslə danışmaq istəmirdi. Bir rayonda ki, “bütün aktiv” Xudiyev dəstəsinin səsinə səs verib, ömürlərini mübarizələrdə keçirmiş kommunist qardaşları “əmir törəmələri”, “şeyx qardaşları” adlandırır, “sınıf mənsubiyyətinizi gizlədibsiniz”, “xariclə əlaqəniz var, təhlükəli adamlarsınız” – demişdi, bir rayonda ki, hətta Stalinin teleqramından sonra da o dəstəyə meydan verilirdi və “bezobraziye” yenidən Sultan Əmirlinin üstünə ayaq

¹ Ağ ipəksayağı parça, kostyum, don (əllinci illərin kütləvi dəbi)

alırdı, o rayonun hər axşam bu səkilərdə baş-başa verib saatlarla məxfi pıçılşaşan “fəalları” ilə görüşməyin bir mənası varmı?

Təlimatçı işlədiyi illərdə Səməd bu adamları gah kəndlərdə – təhkim olunduqları təsərrüfat üstündə, gah iclaslarda, müşavirələrdə, gah da elə bu səkilərdə müşahidə eləyib, həmişə acı təəssüf hissi ilə görmüşdü ki, xüsusilə, qırx səkkizinci ildə tutqular, sürgünlər başlananda bu adamlar “əslə o taydan olan” raykom katibi ilə üz-üzə gələr-gəlməz nə qədər quruyub-qapanırdılarsa, Gülənovla, Sayılovla və ya RİK Atamalı ilə rastlaşanda bir o qədər yumşalıb-açılışırdılar, – xüsusi hörmətlə qoşa əl uzadıb görüşüb hal-əhval tuturduqlar, toya-şana, xeyrə-şərə çağırub yaxınlaşmağa, əlaqədə-ünsiyyətdə olmağa can atırdılar. Səməd əmində ki, bu çesuyça geyimli adamlar indi Çax-çux Xalıqa da qoşa əl uzadırdılar, ondan “kitayski makintoş”, “kitayski termos” və sair ala-ala, şübhəsiz, “şeyx törəməsi” Sultan Əmirli barədə yeni söz-söhbətlərə qulaq asıb, hər axşam bu səkilərdə bir-birinə ötürürdülər və yəqin ki, indinin özündə cərgələnib Sultan Əmirlinin qardaşı oğluna tamaşa eləyəndə də elə o barədə pıçılşaşırdılar. “Fəallar”ı Səməd belə tanıyırdı və Mədəd Əmirli “güdaza verib” indi də o biri qardaşı güdaza verməyə hazırlaşan çesuyçalılara kinini heç də gizlətmək istəmədi. Odur ki, düz keçdi.

Geridə – stansiyada parovozun qışqırtısı eşidildi. Vaqonlar dartınıb taraqqataraq saldı. Kazarmasayağı uzun, alçaq, boz binalar boyunca əks-səda – quru, sərt tıqqıltılar axıb uzaqlaşdı. Səməd hiss etdi ki, tüstü ilə dolu kupe qatardan üzülməkdə, ayrılmaqdadır. Çax-çux indi də “sirlə dolu sinəsi” ilə həyulaya çevrilib yaxınlaşır ki, sözünün axırında dediyi o müəmmalı sözləri təkrar etsin: “O evə getmə...” “O evə getmə...” Gəlib çatdığı, cəmisə yüz addım irəlində o doğma evin üfüqdən rəng çəkib qırmızı çalan qızarttaq darvazasını gördüyü bir vaxtda nəinki dayanmaq, azacıq tərəddüd eləmək də Sultan Əmirlinin uca adını təhqir kimi bir şey olardı. Bütün sirlərin açarı o qızarttaq dəmir darvazanın arxasında, sərini, ətirli bağ içindəki ikimərtəbəli ağ daş evdə idi. Odur ki, raykomun alçaq, boz binalardan kəskin seçilən qırmızı tuf daş binasının həyətidə ikinci katib Əziz Mayılovla üçüncü katib Mələykə bacını görüb, salamlayıb, keçən il rayonda təcrübədə olduğu aylardan indiyə qədər onlarla görüşmədiyinə baxmayaraq, bu əziz adamların yanında da dayanmadı.

Darvazanı açıb, çaylaq daşları ilə döşənmiş, kənarlarına qırmızı kərpic düzülmüş cığıra ayaq basar-basmaz, səbirsiz boylanıb, bağın dərinliyində fasadı ağaran evə baxanda isə elə bir aləm gördü və elə bir səs eşitdi ki, hətta tüstülü kupenin birdən-birə peyda olub cığırın üzərində havadan asılı qaldığına və Çax-çuxun indi daha ciddi xəbərdarlıqla “Getmə... Əvvəl Gülbəniznən görüşməlisən hökmən”, – dediyinə də əhəmiyyət vermədi.

Sıxlıqdan ağaclarının budaqları bir-birinə pərçimlənmiş bağdakı toranlığın arxasında, evin üst mərtəbəsində altı pəncərənin altısı da taybatay açıqdı. Soldakı tək pəncərənin dalında yataq otağının tünd qəhvəyi divarlarından başlamış, bina boyunca uzanan yetmiş kvadratmetrlik zalın – yemək otağının açıq qəhvəyi divarlarının künclərinə qədər, hər yer üfün parıltısına bürünmüşdü. O parıltının içində, raykomun qonaq evinin qarovulçusu və bufetçisi Seyid kişinin sarı samovarı buğ püskürürdü. Əmma Seyid kişinin arvadı Xeyrə arvadın əvəzinə indi orda – samovarın yanında qırmızı xalatl, qırmızı qıymaçalı, zərif bir qadın dayanıb, bir ucunu çiyinə atdığı dəsmalla stəkan-nəlbəki silirdi.

Qıymat?! Yox, Qıymat deyildi.

“Saçının birini ağ, birini qara hörüb gözləyən” o uca qadın indi xeyli yaşlı olmalı idi, hörükləri də ağ olmalı idi. Bunun boyu alçaraqdı, hörükləri isə qara idi. Əmma bu da tanışdı, Qonaqlıların “durnaboğaz” dedikləri uzun boynu, aşağıya doğru meyilli çiyinlərinin yatımı, ümumiyyətlə, duruşu-tərpənişi kimi isə, lap yaxın, hətta doğma adamı xatırladırdı. O qədər yaxın, o qədər doğma ki, elə bil Ayna bacı idi, “Lüt ərimi yemlədim, sizi də yemləyim”, – deyər-deyər gəlib, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan mülkdə “rəhmətlik Suranın samovarını” qaynatmışdı, işləməkdən codlaşmış barmaqlarından tək-cə çeçələ barmağına düşən üzüyü ilə stəkan-nəlbəkini çıqqıldada-çıqqıldada silib qurtarıb indicə sədr Mədədlə örköyününü səsləyəcək, “Gəlin, a yetimlər, çay hazırdı”, – deyəcəydi. Ya da elə bil Gülbənizdi, Gülgəzi qabaqlayıb özünü içəri salmışdı: “Ayna bacının başı qarışıqdı bu gün, gələmmiyəcək. Bir də ki, bilirsən özüm gedəcəm nə Səmədimizə, a bacı, incimə!” – deyib qımışıb, eşikdən boylan bacılığın yanına verə-verə, sədr Mədədlə dəliqanlığına qulluq eləyirdi.

Səmədin gördüyü adam bu idi – öz ata yurdundan, doğma kəndindən, məhrəm bir elqızı.

Eşitdiyü isə çox qəribə, qəfil, bəlkə də heç bir əsası olmayan gur sevinc və xoşbəxtlik səsi idi, öz içərisində birdəncə qaynamağa başlamışdı: Çax-çux da rədd olsun, KQB Xudiyev-filan da, dəstəsi də, o dəstənin səsinə səs verən agent “fəallar” da! Sultan Əmirli evlənib, lap yaxşı eləyib! Əlinin içindən gəlib! Sultan Əmirli deyəndə, məgər daşdır, dəmirdir-nədir Sultan Əmirli? İnsan deyilmi?! Sevə bilməzmi?! Təkliyin əzab-əziyyətlərini azmı çəkib, subaylığın məhrumiyyətlərini azmı görüb ki, bundan sonra da görsün?! Könlü azmı qubarlı olub ki, bundan sonra da olsun?! Yaşasın Sultan Əmirli ki, o tay-bu taylı vətən müsibətlərinin içində, bu qədər düşmən arasında özündə qüdrət tapıb, belə bir elqızı gətirib evinə! Bu elqızı Sultan əminin həyatını, şübhəsiz, tamam dəyişdirib, bundan sonra da dəyişdirəcək, ömrünü uzadacaq, düşməni xar edəcək!

Bəs “özündən otuzca yaş kiçik?!”,¹ yəni lap cavanca qızçıqaz?! Üstəlik, “başqasının istəklisi”, “əcaib məsələ”?! Bu sözlərdə elə bir şey yoxdursa, tüstülü kupe yolu niyə kəsib? Qara həyula niyə belə təkidlə təkrar edir ki, “Əvvəl Gülbəni-znən görüşməlisən hökmən”?!

Səməd bu barədə düşünmədi. Daha doğrusu, düşünmək istəmədi. Üfüqün parıltısından səhnə kimi işıqlanmış otaqda buğ püskürən samovar yanında doğma, məhrəm elqızına bircə baxışdan kükrəmiş sevinci, xoşbəxtliyi ilə vurub kupeni dağıtdı, həyulanı “sirlə dolu sinəsi”, qətran iyi, xofu-filanı ilə birgə qovub, illərin uzaqlığında qalmış “Dəli Səməd”in yerişini xatırladan zərblı addımlarla, dabanlarını cığırın çaylaq daşlarına döyücləyə-döyücləyə evə yönəldi.

Gözü yuxarıda – otaqda idi. Vaxtilə, təlimatçılıq illərində bu evdə gördüyü həyatı, məişəti indi daha aydın görürdü. O nə həyatdı, nə məişətdi ki, ad-sanı bütün ölkəyə yayılmış Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Əmirli yoldaş gecə saat birdə, ikidə, bəzən hətta üçdə, dördə evə qayıdanda öz əli ilə kirəqaz yandırardı, üstəlik, “Bircə bala”dan dönə-dönə üzr istəyib: “Bağışla, səni yuxudan elədim, bir bax gör o səbətdə yumurta qalımı?” – deyərdi. Yorgunluqdan, üzgünlükdən, qayğanağı nimçəyə boşaltmağa belə

¹ Bu cür evlənmək əxlaq qaydalarını tapdalamaq, “nümunəvi sovet adamı”, raykom katibi üçün isə böyük əxlaqsızlıq sayılırdı.

ərinib, birbaşa tavadan yeyib ayaqlarını sürüyə-sürüyə zalın o başından dala açılan qarıdan öz köhnə, revkomun vaxtından qalma “revkom kabinetini” nə keçən kimi divana döşənərdi və çox vaxt səhərə qədər elə orada döşəli qalardı. Səhər isə, əgər bazar açılana qədər qalxıb getməsəydi, Seyid kişinin bazardan gətirdiyi bir nəlbəki qaymaqdan üç-dörd qaşığı alıb, bir stəkan şirin çay içib: “Mən qaçdım, bala, sən otur arxayın ye”, – deyərdi. Hətta nisbətən asudə günlərdə, nahara çıxmağa imkan tapanda da “qaçmağa” tələsdiyinə görə yenə kirəqaz yandırır, yenə də: “Bax gör o səbətdə yumurta qalıbmı?” – deyərdi. Əmi, qardaşoğlu gündə bəzən iki dəfə qayğanaq yeyərdilər. İş o yerə çatmışdı ki, Səməd yumurtadan diksinmişdi və yəqin ki, elə diksindiyinə görə, əlini səbətə atanda və ya qayğanaq ortalığa gələndə dərhal “yaiçınıy paraşok” alverçisini qarşısında görüb, “cəhənnəm kürəsinə” düşərdi. Əmma neyləmək olardı? Fədai əmi öz fədai odunda yana-yana Qıymatdan uzaqlaşdığı kimi, o da öz “kürəsində” yana-yana cıqalı Gülgəzindən aralı düşməmişdimi? Hər dəfə Qonaqlıya gedəndə: “Səbr elə, qaraçı gözəli, səbr elə”, – deyib ürək sakitliyi, könül xoşluğu olmayınca hər cür məhrumiyətə dözməyi vacib bilmirdimi? “Qaraçı gözəli”nin qaşqabaq salladığını görəndə isə, zarafata başladır: “Birdən elə ola bilməzmi ki, Demokratlarımıznan, əmimnən mən də o tayı azad eləməyə gedəndə səndən göyçəyinə rast gəldim, vuruldum, qaldım orda?! Belə axmaqdan ötrü niyə çürüdürsən özünü? Çıx get ərə!” – deyib, Gülgəzi ağladıb, özü şaqqanaq çəkərdi.

Bu birinci dəfə idi ki, Səməd o yazıq zənənlərə və əmi ilə qardaşoğlunun həyatına, məişətinə ayrı cür baxırdı və hətta bir növ təəccüblənirdi ki, iyirminci ilin may ayından bu ilin mayına qədər, düz otuz dörd il ərzində o cür yaşayısa Sultan əmi necə dözmüşdü?! Axı məsələ heç də yalnız kirəqazda, qayğanaqda-filanda deyildi. Məsələ onda idi ki, Sultan əmi, ümumiyyətlə, çox gərgin yaşayırdı. Hətta yataq otağında “adam kimi” yatdığı gecələrdə də rahatlanmayıb, yuxunun içində elə ah-nalə çəkər, elə inildəyər, zarıyardı, deyərdin ətindən ət kəsirlər. Ayıq olduğu vaxtlar kimi, aydın tələffüzlə: “Qırıb qurtaracaqlar milləti!..” “Sürəcəklər, ay oğul, büsbütün sürəcəklər, bircə bala!..” “Yurdumuza murdar millət dolduracaqlar, bircə bala!..” “O tay əldən getdi, bu tay da

getmirmi?!” – və sair qorxunc, vahiməli sözlər deyirdi. Tərslikdən, məhz orda – çarpayıda yarımoyaq yatdığı gecələr Bakıdan o Mirqəzəb zəng vurardı. Sultan əmi sərsəm atılıb telefona qaçanda hökmən ayağı yorğan üzünün cırığına keçərdi. Seyid kişinin arvadı Xeyrə arvadın həftədə cəmi bir dəfə sildiylə tozlu döşəmədə yorğanı dalınca sürüyüb aparıb, Mirqəzəblə danışandan sonra, o tozlu yorğanı çiyinə salıb, telefonun yanında oturardı. “Sən yat, yat. Yuxumu haram elədi yenə mənə Mirqəzəb!” – deyib, bəzən səhərə qədər elə orda hərəkətsiz qalardı. Səməd cıncırını da çıxarmayıb, əmisinin qara qalın qaşlarının o gecələrdə tədriclə çallaşib pırpızlaşdığına, boz-ala gözlərinin necə heybətli qan çanağına döndüyünə tamaşa edərdi və təkcə “Mirqəzəb” kəlməsindən kö-rüyə dönən köksü atlana-atlana, əmisinin canındakı alovu öz canında duyardı.

Bu alovun içində Sultan əmi evlənmək qərarına gəlmiş və evlənməmiş, özü də belə bir yaxın, doğma, məhrəm elqızı gətirmişdisə, aydın deyilmi ki, saç-saqqalının ağ vaxtında heç də “dünyadan kam almaq” yox, otuz dörd illik gərgin mübarizələrdən sonra da “bezobraziye”yə qarşı barışmaz, ardıcıl mübarizəsini davam etdirmək üçün sağlamlığını, qüvvəsini, iradəsini saxlamaq məqsədi güdmüşdü?! Qurtardı daha! O həyatın, o məişətin bütün məhrumiyətləri, əzab-əziyyətləri qurtardı! Elqızı samovarla məşğuldursa, demək Sultan əmi “revkom kabinetin”dədir, hamanca üstünə parusin çəkilməmiş divanda dincəlir ki, qalxıb çay içəndən sonra raykoma gedib, öz əvvəlki iş rejimi ilə gecə saat birə, ikiyə qədər işləsin.

Səməd köksünü ötürdü. İlahi, o iş, o rejim üçün necə darıxmışdı! Gecə yarıda, bütün şəhərin sükuta batdığı, təkcə stansiyada parovozların nəfəs aldığı bir vaxtda, “rayonun döyünən ürəyi, düşünən beyni” adlanan o qırmızı tuf daş binanın çilçiraqları altında, qaraqabaq, yerəbaxan, “əfəl Məsim”lə, Əziz müəllim Mayılovla, Məleykə bacı ilə, fədai əmi ilə birgə yuxusuz qalmaq, öz evlərində başlarını atıb yatan adamlar üçün nə isə bir xeyirli iş gördüyünü bütün qəlbinlə duymaq necə xoşdur!.. Məleykə bacı – Məleykə Muradova tez-tez “Sultan Mamedoviçin çayını təzələyib”, arada rusca qalın-qalın kitablar oxuyardı: “Voskresenye”, “Anna

Karenina”, “Bratya Karamazovi”, “İdiot”. Sən də oxu, Səməd. Bunları oxu, gör Rusiya necə bədbəxtmiş, indi necə xoşbəxtmiş!” – deyərdi. “Rusiya bizi də xoşbəxt eləyib, bax belə böyük mədəniyyət verib!” – deyərdi. Səmədin ürəyindən keçərdi ki, kaş əmisi elə bu “diapozonlu xanım” adlandırdığı katibə ilə evlənəydi. Əmma Sultan əmi “diapozonlu xanım”la yola getmirdi: “Sabiri də oxu! Mirzə Ələkbər Sabiri! Sabun bişirən şairi!” – deyərdi. “Vaqifi də oxu! Vurğunu da oxu!” – deyərdi. Sonra birdən-birə məlum oldu ki, o “diapozonlu”nun gizlin əri var, o “gizlin ərin qardaşı “xalq düşməni çıxıb, güllələnib. Buna görə də kəbin kəsdirmirlər”. Xəlvətdə, kabinetin küncündəki palma ağacının böyründə başını Sultan əminin çiyinə qoyub hıçqırdı: “Nolacaq axırımız, Sultan Mamedoviç?! O tay Farsın pəncəsində, Borçalı dəhşətli şovinist gürcülərin əlində, bu tay belə, Dağıstan elə!.. Mən Rusun bu həqiqətən nəhəng ədəbiyyatın təsəlli verirəm özümə, sən buna da tərs baxırsan! Ədəbiyyatçıyam mən, Sultan Mamedoviç! Mən çox gözəl bilirəm ki, Sabir nədi, – Nizamisi var bu millətin, Nəsrəddin Tusisi var! Füzulisi var! Bax, əslində elə buna görə heç cür dözmürəm ki, belə rəzil olmuşuq...” Çesuyçalıların arasına çıxanda isə mavi rəngli kişi kitelini kip düymələyib, qup–quru, rəsmi çinovnik qadına çevrilirdi. “Başqasının istəklisi?..” Bəlkə elə Məleykə bacı idi o qırmızı qiymacalı? Yox! Gör necə sarsılmışdı yazıq Səməd, – Məleykə bacı bir az bundan əvvəl raykomun qabağında qalmamışdımı?! Qonaqlının ədəbiyyat müəllimi Ələskər müəllimin – “Dam direktor” ləqəbli o zərif kişinin qardaşı Qurban da “37-ci ilin qurbanı, yəni sürülənlərdəndi. Evindən “Övliylər” kitabı tapılmışdı. Ələskər müəllim müharibə vaxtı Rusiyanın harasındansa “evkuasiya” edilmiş – köçürülmüş həmin, adı unudulmuş şəfqət bacısı Sestra ilə evlənmişdi ki, “rusnan qohumluğuna görə həsb olunmasın”. Bədbəxt adamlarla dolu idi hər yer: son bir neçə ildə xəbər tutub Səməd bu işlərdən və “ərköyün sədr oğlu” ikən əzabkeşə çevrilib! Bədbəxtliklərdən necə bezib Səməd! Əmininin yarıyuxulu iniltilərindən, “cəhənnəm kürəsindən” necə cana doyub! Bəsdir! Yazıq ata, bədbəxt ata, qanın batdı! O “zaklyuçeniye”nin, o “qəsd işi yoxdu” sözlərinin altında gizlənən açıq–aydın qəsd işini açmağa oğlunun nə imkanı var, nə də qabiliyyəti. Oğlun

“cəhənnəm kürəsindən” çıxmaq istəyir, yaşamaq, işləmək, sevinmək, sevindirmək istəyir!.. Bu evdə ailə qurulub. Doğrudanmı bu evdən də çağa səsi gələcək?! O çal, pırpız qaşların altında o cür heybətli qan çanağına dönən gözlər də güləcəkdir?! Qardaşoğluna “Bircə bala” deyən Sultan Əmirli də “mənim balam” deyəcəkdir?! Nə vaxt ola bilər bu iş? Lap tezliklə?! Beş-altı aydan, bircə ildən sonra?! Oğlu olsa adı nə? Mədəd?! Əla!.. Qızı olsa adı Sura! Xoşbəxtlikdən başına hava gələr adamın!

Daş çıxırın qurtarıb qalın, əkmə çayırılığın başlandığı yerdə, həyətin genişliyində Səməd bir daha yuxarı baxdı və elqızını bu dəfə bəridə – pilləkəndə görüb istər-istəməz ayaq saxladı. Elqızı onu tanıyırdı? Qarşılaşmağa gəlirdi? Yox, deyəsən elə deyildi.

Üfüqün parıltısı çəkilməmişdi. Evlə bağın arasında toran qatılışıb, demək olar ki, əməlli-başlı qaranlıq çökmüşdü. Elqızı həyətin ortasında dayanmış əli çamadanlı adamı deyəsən heç görməyib, pilləkəndən düşən kimi sola buruldu. İndi qaramtıla çalan uzun xalatinin ətəkləri yellənə-yellənə, evdən on-on iki addım o yanda, tut ağacının altındakı dəyirmi stola tərəf getdi. Orda, dəyirmi stolla köhnə qarğı kresloların yanında, kərpic yığınının üstündə manqal qızarırdı.

Elqızı tutun dövrəsində, stolun ətrafında hərlənib-fırlandı, manqalın hənirindən titrəşən yarpaqların altına qayıdanda bir əlində maşa, o biri əlində hərəsinə bir-iki yağlı qabırğa çəkilmiş dəmir şişlər peyda oldu. Maşa ilə odu yayıb, şişləri manqala düzdü. Sonra tutun haçasından qalayı ağaran böyük bir sini endirib, su kranını açdı, gur şırıltılı suyun altında sinini yuyub, bayaqdan çiyində ağaran çay dəsmalı ilə qurulayıb, stolun küncünə qoydu. Sonra hardansa bir yığın yuxa gətirdi, yuxalara su çiləyib, bircə-bircə siniyə yığıb, çay dəsmalı ilə örtüdü və cəld dönüb, manqalın yanında çöməlib, şişləri çevirməyə başladı.

Səməd yaxınlaşıb on addımlıqda dayanmışdı. Başını azca yana əyib, elə dolu ürəklə, elə aludə gözlərlə tamaşa eləyirdi ki, elə bil ömründə nə belə səliqə-səhmanlı gəlin görmüşdü, nə də belə səriştə ilə hazırlanan xörək-çörək. Bir azdan o yuxalar pilyəyə dönəcəkdir. Elqızı bu bütöv, şirə ilə dolu qabırğaları birbaşa yuxanın arasına çəkib bükəcəkdir, qaynar-qaynar aparıb süfrədə açanda kababın buğu tavana vuracaq. Yaşa, əmi, o müsibətlərin hayıfını çıx!

Sevincdən, riqqətdən Səmədin hətta gözləri doldu. Bu, övlad sevinci idi. Bəlkə lap uşaq sevinci idi. Eynilə, körpə uşaq görəndə yanaqları uzunlu damlalar süzülən o “diapozonlu xanım” kimi, göz yaş axıtmağa hazırdı. Yəqin elə buna görə də Səməd bu “göz yaş zəifliyindən yaxa qurtarmaq”, lap uşaq kimi, bir oyun açmaq istəyib fikirləşdi ki, səsini çıxarmasın, özünü göstərməsin, elqızı yuxalı, kabablı sinini aparıb süfrəyə qoyandan sonra birdən qapıdan girib başlasın ki, “Çoxdandı qayğanaq yeməmişəm, əmi. O yumurta səbəti hardadı?” Əmisinin bu zarafatdan necə şaqıldayıb güləcəyini, “Bircə bala”nın belə gümrah gəlişindən necə fərhələnəcəyini indidən görüb, qərara aldı ki, elə-belə də eləsin.

Əmma həyatı Səmədlə başqa oyun oynayırdı.

Tut ağacına doğru uzadılıb altına dəmir yol relslərindən dirəklər vurulmuş eyvana işıq zolağı düşdü, o zolaqdan bəriyə, tutun topa tacına doğru kölgə uzanıb çəkildi, sonra Sultan əminin hamanca yorğun, cod səsi eşidildi:

– Nə uzun çəkdi sənin bu kababın! Getməliyəm axı mən!

Hamanca yorğunluq! Hamanca gərginlik! Hamanca Sultan Əmirli!

Səməd buna inanmadı. Daha doğrusu, inanmaq istəmədi.

Eyvandan kabinetə qayıdanda Sultan əmi qapını çırpdı. Özü də elə çırpdı ki, bütün evdə pəncərələr cingildədi. Səməd isə, bu aşkar əsəbiliyə də inanmaq istəmədi. Əmisinin sevincində sevinc, xoşbəxtliyində xoşbəxtlik tapmaq, ötən illərin əzablarından birdəfəlik qurtarmaq arzusu necə güclü idisə, hətta qapı çırpılıandan sonra elqızının birdən-birə qəmli göründüyünə də əhəmiyyət vermədi, evin gəlininə xəlvətdən tamaşa eləmək nə qədər xoş olsa da, əmisi tələsdiyinə görə o da tələsib, nəhayət, yaxınlaşıb “səlam” verdi və atası ilə əmisindən götürdüyü cənub ləhcəsilə: – Səlam verdim, səlam almaz, belə olmaz, belə olmaz, – deyib güldü. – Səlam, elqızı!.. Axşamın xeyir, gəlin bacı! Sən bu evə xoş gəlmisən! Səfa gətirmisən!

Hesabla, “gəlin bacı”, “doğma məhrəm elqızı” Qonaqlıda uşaqdan böyüyə, qarıya, qocaya qədər hamının tanıdığı bu sinədən gələn qalınaraq səsi dərhal tanımalı idi, Qudalı məhləsinin adamlarından başqa bütün kəndin ərköyünü, istəklisi “Dəli Səmədin”, “iki qardaşın bircə balası”, “Əmirli yeniyetməsi”nin qayıdıb gəlməyindən

sevinib boynuna sarılmalı idi, o doğma elin bütün elqızları kimi mehriban, açıq, səmimi ürəklə o üz-bu üzündən, alnından öpməli idi, öz növbəsində “xoş gəlibsən, səfa gətiribsən” deyib, bəlkə işgücünü atıb, ərinə də sevindirmək üçün evə yüyürməli və ya elə burdan qışqırıb, “Muştuluq, Səməd gəldi” – deməli idi. Səmədin ürəyindən keçən bu idi və hesabla, elə belə də olmalı idi. Əmma elqızı nəinki sevinmədi və boynuna sarılmadı, heç başını da qaldırmayıb, üzünə də baxmayıb, duruxub qaldı. Bu çox təəccüblü idi.

Qabırğaların yağı əriyib cızhacız töküldükcə ordan-burdan gur alov dilləri püskürüb, əti qarsalayıb korlayırdı. Bayaq alov püskürdükcə elqızı şişləri tezcə kənara çəkirdi, alov yapırıb sönəndə yenidən yaxınlaşdırıb böyür-böyürə söykəyirdi. İndi isə heç əlini də tərپətmirdi. Qarşısında xoşagəlməz naməhrəm dayanmış kimi, başını endirib, elə bil həтта manqalı da unudub, qəribə gərgin, hərəkətsiz qalıb, naməhrəmin rədd olub getməsini gözləyirdi.

Səməd canında sıxıntı duydu. Hamanca xofun köksünü tutub yavaş-yavaş boğazına, xirtəyinə yığıldığını, nəfəsinin daralmağa başladığını hiss etdi və əmisinin qismətinin göz qabağında yanib qismətdən çıxdığına baxmayaraq, o da duruxub qaldı.

Elqızı anbaan uzaqlaşib yadlaşsa da, bu qadının doğmalığını, əzizliyini Səməd indi daha aydın görürdü. Sadəcə elqızı yox, bu qadın Səmədin ürəyinin parçası idi. Elə ürək parçası ki, nəinki boyun-boğazının, çiyinlərinin yatımından, onu həтта qıymaçanın altından sallanan cığalarından da tanıya bilərdi və tanımışdı. Əmma gözünün gördüyünü beyni görmürdü, ağılı kəsmirdi.

Öz səsi əvəzində Səməd elə bil kənardan xırıltı eşitdi:

– Sən kimsən?! Niyə üzümə baxmırsan?!

Bu xırıltı insan səsinə bənzəmirdi.

Elqızı bu xırıltıdan diksindi. Səmədin o bayaqkı gümrəh, şən səsinə tutulmuşdu, indi isə diksinib titrəməyə başladı və elə titrəyə-titrəyə ayağa qalxdı. Alovun işığında qorxudan böyümüş gözləri parıldadı.

Səmədin çamadanı əlindən düşdü.

– Gülgöz!..

Daha heç nə deyə bilmədi.

Əslində, Səməd onu hələ bayaq darvazadan evə baxandaca tanı-
mışdı. Əmma Gülgəzi Sultan əminin evində görmək başqa planetin
adamını Yerdə görmək kimi bir şey idi. Buna görə də Səməd onu
hansı əlamətləriləsə Qıymatı, Ayna bacını, Gülbənizi, hətta Məleykə
bacını yada salan mücərrəd bir elqızına oxşatmışdı. İndi üçaddım-
lıqdan üzünə baxan “qaraçı gözəli”ni isə heç kəsə oxşatmaq müm-
kün deyildi.

Onların arasında qıpqırmızı alov fişıldayırdı. Yağla, ətlə birgə
alışmış közdən qəribə – mavi tüstü qalxıb tutun budaqlarını çulğala-
yırdı, durğun, bürkülü havada yayılıb enib bütün bağı götürürdü.

Yanan Sultan əminin qisməti idi, Səməd isə Gülgəzi alov
içində görürdü və beynində Çax-çuxun sözləri səslənirdi: “Əcaib
məsələ!.. Əcaib məsələ!..”, “Getmə o evə!.. Getmə o evə!..”

Alov gödəldi, yatdı. Qatı tüstü və yanıq iyi qaldı.

Gülgöz həmin yerdə, həmin qorxu içində, hələ də titrəyirdi.
Əmma Səməd daha onu görmürdü. Tüstünün içində indi Çax-çux
dayanıb, gümüşlü trubkasını tüstülədə-tüstülədə təkrar edirdi:
“Getmə o evə!.. Getmə o evə!..”

Bu səs arasında yenə qapı çırpıldı, yenə pəncərələr cingil-
dədi. Həyətdə enən taxta pillələrdə, sonra daş cığırda çəkmələr
cırıldadı – Sultan əmi getdi. Sonra hardasa, deyəsən bağın hasarının
dalında, raykomun qonaq evi səmtində Seyid kişi hay-küy saldı:

– Bu nə tüstüdü, a başına dönüm, bu nə iy-qoxudu belə?!

Hay-küy hasarın dalından bu üzə – bağa keçdi, yaxınlaşıb
bəridə – həyətdə kəsildi. Tüstüdən qatılaşmış qaranlıqda Çin fənə-
rinin mil işığı uzanıb manqalın dövrəsində, dəyirmi stolun, qarğı
kresloların üzərində gəzdi, qalxıb, nəhayət, tutun budaqlarının
altında dayandı. Orda Səməd yenə Gülgəzi gördü, Gülgöz də
Səmədi gördü.

Seyid kişi fənəri döşü bərabərində tutub, asta-asta, addım-
addım yaxınlaşırdı. Fənərin arxasında boyunun hədsiz uzunluğun-
dan əyilmiş donqabel qaraltısı qaralırdı, qırıxıq ağ başı ağarırdı.
Səməd hər şeyi görürdü, hətta maxorkadan tutulmuş batıq sinənin
yaxınlaşdıqca necə xışıldadığını eşidirdi, əmma buna nə görmək
demək olardı, nə də eşitmək. Çünki dünyada Səməd üçün indi

Gülgəzdən başqa heç kəs və heç nə yoxdu. Seyid kişini ancaq ona görə görürdü ki, bu kişinin hədsiz uzunluğu Gülgəzin atası Məmiş Əlləzoğlunun bircə metrlik boyunu xatırladırdı; maxorkadan tutulmuş sinənin astmatik-sinəgir xışiltısını isə ona görə eşidirdi ki, bu xışiltı vaxtilə Qonaqlının qəlyanlı qocalarından qəlyan çəkmək öyrənib indi gecələr yorğan-döşəkdə də qəlyanı damağından qoymayan Əlləzoğlunun sinəsinin xışiltısını xatırladırdı.

Bir vaxt vardı, çöldən evinə qayıdanda Əlləzoğlu hər axşam çiyində bir yaba qaratikan gətirib, il boyu çəpərini qalınlaşdırmağa çalışırdı, odur ki, həyəət-bacasına həmişə sarı-qızılı iynəsayağı uzun-uzun tikan səpələnərdi. Günün nə vaxtı o tərəfə getseydin, görərdin ki, bapbalaca, ayaqyalın, başıaçıq “Qaraçı gözəli” yerdə oturub, ayaqlarına dolmuş tikanları dırnaqları ilə dartışdıra-dartışdıra, yanaqları uzununu iri-iri damlalar axıdır. Elə o balacalıqda, başı qızıl əsgər papaqlı, ayaqları “əmisinin çəkməsi kimi” qara xrom çəkməli sədr oğlu da quru yerdə oturub, “Qaraçı gözəli”nin ayağını dizinin üstünə qoyardı, “Mənim dişim siçan dişidi”, – deyib ağzını o qarayanıq, toztorpaqlı ayağa söykəyib, tikanları dilinin ucu ilə yaşlaya-yaşlaya bircə-bircə çıxarıb tüpürərdi: “Bu bir... bu iki... bu üç...” – on-on beş, bəzən iyirmi tikan çıxardardı və bu işdən usanmazdı. Çünki o bu işə başlayanda “Qaraçı gözəli” dərhal hıçqırtısını kəsərdi, başını azca yana əyib, ayaqlarından çiyirməyən sədr oğluna mat-mat tamaşa edərdi... Sonralar Cıǵalı Gülgəzlə bir yerdə oturandı “Dəli Səməd” o balaca “Qaraçı gözəli”nin təqlidini çıxarmaq üçün başını yana əyərdi. “Avariya” gününə qədər belə idi. “Avariya” günü Səməd üzünü şeyx əmilərinin qəbirlərinin şəkillərinə söykəyib yatıb daha oyanmayan “Dəli Səməd”lə birgə “Qaraçı gözəli”lə vidalaşmışdı və bilmirdi ki, o balaca gözəlin təqlidini çıxara-çıxara özü də vərdişkar olub, kiməsə, nəyəsə tamaşa edəndə hökmən başını yana əyirdi. Bilmirdi ki, indicə fənərin işığı üzünə düşəndə də eynilə təqlid çıxaran “Dəli Səməd” kimi baxırdı və Gülgəz də elə bu baxışdan birdən-birə dəyişib, hamanca, ayaqları tikanlı qızcıǵaz kimi, yanaqları uzununu iri-iri damlalar axıtmağa başlamışdı.

Özündən xəbərsiz Səməd indi ancaq o göz yaşlarını görürdü.

– Mən inanmıram... İnana bilmirəm, Gülgəz. Dedilər, əmim başqasının istəklisini gətirib... arvad eləyib özünə... Ürəyimə nəsə damdı... Kim inanar belə şeyə?!

Bu sözləri ürəyindəmi deyirdi, dilindənmi? Nə fərqi vardı? Nə dediyini və nə üçün dediyini Səməd özü bir o qədər anlamadığı kimi, Gülgəz də bir şey anlayana oxşamırdı, yəqin buna görə də Səməd ondan heç nə soruşmurdu, izahat tələb eləmirdi.

Seyid kişi duruxa-duruxa, addım-addım gəlib dayandı. Bu evdə, bu ailədə baş verən hadisə lap ilk gündən ona məlum idi. “Başqasının istəkliyi”ni məhz kimin istəkliyi olduğunu Seyid kişi yaxşı bilirdi, odur ki, Səmədi tanıyar-tanımaz hay-küyünü kəsib, səsini içinə salmışdı və yaxına gəlsə də, nə isə demək-danışmaq fikrində deyildi. Arvadı Xeyrə arvad bağın hasarından o yana – qonaq evinin həyətinə açılan qapının arasında əli çıraqlı durub, dönə-dönə “Nədi, a kişi? Bir şey yoxdusa, mən gedim” desə də, kişi burda dillənməyi də münasib saymırdı. Əmma cavanların üzlərinə baxanda dözmədi, xışıldayıb-xırıldadı:

– Dağıl, ay dünya! – dedi.

– Niyə uçursan, niyə dağılmırsan, ay dünya?! – dedi.

Özü də elə dedi ki, əgər dünya insan sözündən təsirlənə bilən bir şey olsaydı, “beş oğlunun beşi də müharibədə qalandan maxorkaya dəm verən” bu xışiltılı kişinin naləsindən sonra nə isə baş verməli idi.

Əlbəttə heç nə baş vermədi. Təkcə Xeyrə arvad bayaqkı laqeydliyinin əksinə, narahat olub irəli yeridi.

– Nədi axı yanan? Evdə bir şey dəymir gözümə, – dedi.

Bir də Seyid kişi özü doluxsundu.

– Şey-mey deyil... İnsandı yanan, arvad. İki novrəstə cavandı yanan. Bədbəxt Sultanımızdı yanan! – dedi.

Yalnız bu sözlərdən sonra Səməd uzun müddət nəfəssiz, şüursuz qalıb ayılan adam kimi dərindən nəfəs aldı.

– Necə, necə olub bu?! Sən necə gəlib çıxmısan bu evə?!

Bu ilk sualdan sonra beynində sual suala calandı. Qardaşoğlunun istəkliyi əminin evində arvad?! Düşmən işi, düşmən qurğusudursa, bu necə qurğudur?! Gülgəzin dili yoxdumu, Sultan əmiyə deyə bilməzdimi kimdir, kimin istəklişidir?! Belə çıxır ki, Gülgəz susmuşdu?! Niyə?! Nə isə, kim isə məcbur eləmişdi ki, sussun?! Bəs kənd?! O boyda kənddə bir adam tapılmazdımı ki, bu “bir dənə gözələ” “Bircə bala”nın münasibəti barədə söz çatdırsın, işarə vursun? Bircə kəlmə, bircə işarə kifayət deyildimi ki, bu bədbəxtlik olmaydı? Demək, kənd də susmuşdu?! Cəfər əmi, Ayna bacı da, Gülbəniz də susmuşdu?! Əlləzoğlu özü də, Hərifə arvad da?! Niyə?!

Saysız-hesabsız sualları necə yağdırdığını, nəyi soruşub, nəyi soruşmadığını Səməd özü də bilmədi.

Cavab əvəzinə ancaq hönkürtü eşidirdi.

Gülgəz əllərini üzünə basıb hönkürtüsünü boğdu, dözülməz ağrı çəkən xəstə kimi sızıltı ilə əyilib yerə çökdü və daha qalxmadı.

Səməd də əyilib donqarlandı və daha heç nə soruşmadı.

Dərdli qoca düz deyirdi: yanan insandı. Bu evdə həyatı, məişəti dəyişdirib, yorğun, gərgin raykom katibini xoşbəxtliyə çıxaran o doğma, məhrəm elqızı və evdən yenə ac gedən Sultan əminin qisməti ilə birgə Gülgəz də yanıb tüstüyə çevrilmişdi. Bu sızıldağan, göynəyən Gülgəzin ancaq adı Gülgəzdi, özü “başqasının istəklisi” idi... Qara həyula düz deyirmiş: Səməd bu evə gəlməməli idi, “ömründə görmədiyi şeyləri” görməməli, “ömründə eşitmədiyi sözləri” eşitməməli idi, “bir dəfə sınıandan sonra bir də sınımamalı” idi. O “sirlə dolu sinə” doğrudan da sirlə doludur. İndi daha aydın görünür və təsdiq olunur ki, çoxbilən adam bildiyinin bəlkə heç mində birini də deməyib; “ömründə görmədiyi şeyləri” Səməd hələ bundan sonra görəcək, “ömründə eşitmədiyi sözləri” hələ bundan sonra eşidəcək.

Əli çıraqlı arvad da gəldi, “bıyy” eləyib heyrətlə içini çəkdi.

Seyid kişi arvadına nə isə pıçıldadı, xışıldayıb-xırıldadı:

– Yeri, yeri! – dedi.

Özü isə fənər əlində, necə dayanmışdısa, eləcə qalıb tərپən-mədi. Səmədə elə gəldi ki, kişi fənəri ancaq sarsıldığına görə yox, həm də ona görə belə tutub durub ki, bədbəxt “novrəstə cavan” istəklisinə son dəfə baxsın, vidalaşsın, çıxıb getsin və bir də bu tərəflərə ayaq basmasın. Başqa cür necə ola bilərdi? Əlbəttə, çıxıb getməli idi. Xeyrə arvadın o cür “bıyy” eləməyindənə məlumdu ki, Səmədin bu həyətdə görünməyinin özü də yaxşı deyildi, əmininin arvadına belə baxmağı isə bəlkə, hətta qəbahətdi.

Əmma Səməd baxmaya bilmirdi.

Əlləzoğlunun yaba ilə döyəcləyib, yapıxdırıb çəpərə qaldırdığı qaratikanlardan tökülüb, yağışlardan sonra da korşalmaq, çürümək bilməyib üst-üstə yığılan sarı-qızılı tikanlardan elə bir gül bitmişdi ki, o gülün ətrini duyandan sonra “Dəli Səməd” kəndə sığışmayıb, sinəsi, başı açıq, özünü yelə verə-verə düzlərə düşərdi və bu vaxt bədənində qeyri-adi qüvvət, zəhnində qeyri-adi itilik, gözlərində qeyri-adi işıq hiss edərdi. Qəsdən soruşmuşdu, öyrənmişdi ki, bü-

tün Qonaqlıda, bütün Tahirlidə və bütün Qurbanlıda, yəni sovetliyin üç para kəndinin üçündə də cavanlar qaratikan kolunun da vaxtı çatanda gül açdığından xəbərsizdilər. “Sədr oğlunun” sualından təəccüblənərdilər: “Qaratikan hara, gül hara?!” Qıllı Qeybalı isə, şaqqanaq çəkib, sonra kinli-kinli fısıldayardı: “Biyabanda qaratikan da tabedi sədr oğluna, əmr eliyəndə gül bitirir”, – deyərdi və hətta “sədr oğlunun” cibindən çıxarıb ovcunda göstərdiyi xırda-xırda, sarı-qızılı ləçəkləri öz gözləri ilə görəndə də inanmazdı: “Güldümü ki bu?!” – deyərdi. Belə çıxırdı ki, çəpərə vurulmaqdan və təndirdə odunun altına yalonqu kimi qoyulmaqdan başqa heç nəyə yaramayan qaratikan kolunda Qəlyanlı qocaların “axça” dedikləri qədim qızıl pulsayağı sarı-qızılı ləçəklər bitdiyini təkcə “Dəli Səməd” görmüşdü. Başqa güllərin ləçəklərinə bənzəməyən o qalın ləçəklərin meyvə-bar kimi uzun müddət kolda qalıb getdikcə zərifləşdiyini, soğulub yüngülləşdiyini və payızla qış arasında güclü küləklər əsməyə başlayanda kollardan kəpənək kimi uçub çöllərə yayıldığını da təkcə “Dəli Səməd” görmüşdü. Hər ləçəyin ortasında tək bir dənə barama toxumuna oxşayan, dəftər vərəqində qara nöqtə kimi xırdaca toxum gizləndiyini, o toxumun ən quru-quraq çöllərdə aylarla xarab olmayıb nə vaxtsa yağış yağanda, ləçəklə birlikdə torpağa yapışib cücərdiyini də, həmin quru çöllərdə qaratikan kollarının o sap kimi nazik cücərtildəndən qalxdığını da təkcə “Dəli Səməd” görmüşdü və gördüklərini Qəlyanlı qocalara danışmış, “yerin altını-üstünü bilən” qəlyanlılardan “yaşı bilinməyən “Xızr Abı” ilə yaşının çoxluğuna görə və özünün dediyi kimi, “zəmanə ilə düz gətirmədiyinə görə” “Çürük” adlanan Çürük Aşıqdan öyrənmişdi ki, “qaratikan heç yerdə tək-tək bitməz, gur bitər”, buna görə də Qaratikan – “Gurtikən” deməkdir... Bir vaxt varmış, indiki Qonaqlı meşəsindən, Sudüşən çəmənindən, əkinlərdən, otlaqlardan əsər-ələmət də yoxmuş, quru-qaysaq çöllərmiş, boş-boşanaq düzlərmiş. Gecə-gündüz yel əsərmiş, tozanaq qalxarmış. Elə tozanaq ki, göyün üzünü tutarmış, gecə ilə gündüzün fərqi bilinməzmiş. Haman tozanağın içində bu yerə hardansa Qaratikan toxumları düşüb, bu meşənin yerində əvvəlcə kom-kom Qaratikan bitib, artıb çoxalıb, qaratikanların dibində, ara-bərəsində ot-ələf, kol-kos bitib və bu aralara dolan toxumlardan Qaraağac şivləri əmələ gəlib, sonra da “bu gördüyün meşə, sel-su, əkin-tikin...” “Yel toxum gətirər, meşə bitirər”, – deyirdilər. “Meşə su götürər, su verər, çay axıdır”, –

deyirdilər. Belə-belə şeylər danışmaqdan nə Çürük Aşıq usanardı, nə də Xızr Abı. Və Səməd yaxşı bilirdi ki, qocalar hər şeyi ona – Səmədə eşitdirmək üçün danışardılar. Buna görə də bütün kənddə təkcə “Dəli Səməd” görmüşdü ki, qarağac da “gurağacdır”, çünki bu da “axça” – “qızıl” bitirir, yazın orta ayında isti yellər əsəndə qarağacın sarı-qızılı ləçəkləri də kəpənək kimi uçuşub çöllərə yayılır. Əmma bu ləçəklər çox tabsızdır, quru yerlərdə tezəcə ölüşgəyir, buna görə də lap yüngül yaranıb ki, çölə düşəndə az-maz mehdən də yenidən qanadlanıb gedib qaratikanı tapsın, vaxtı yetişəndə o gurtikənləklərdə də meşə əmələ gəlsin, sel-su, əkin-tikinti olsun.

“Dəli Səməd” belə şeylər görüb, gördüklərinin sevincindən demək olar ki, hər “həftə sonu” adlanan qısa dərslərin axırında sinif yoldaşları Xızr Abı ilə Çürükdən saz, söz öyrənməyə gedəndə “Dəli Səməd” Ortayolda qalardı, gur, dalğalı saçlarını dalğalandıra-dalğalandıra, yolla o baş-bu başa addımlaya-addımlaya bütün kəndə səs salardı: “Ey Qıllı! Korsunuz hamınız!” – deyərdi. “Sizin aranızda bir mən bilirəm nə var-nə yox bu dünyada!” – deyərdi. Danışmaqdan, qaynamaqdan yorulanda isə, yenə gülünün ətrini arzulayardı.

Əgər o vaxtlar o gülə qəsd eləmək, o sehrli ətri yanıq iyinə çevirmək niyyətinə düşən olsaydı, “Dəli Səməd”də, şübhəsiz, kiməsə xətər yetirmədən, hardasa nəyisə uçurub dağıtmadan, yandırmadan sakitlik tapa bilməzdi. İndi, Gülgəzin yanıb tüstüyə çevrildiyini bütün aydınlığı ilə gördüyü, yanıq iyini bütün kəskinliyi ilə duyduğu dəqiqələrdə isə Səməd ümitsizliyin son həddində dərd yükünün ağırlığından başqa heç nə hiss eləməzdi.

Yenə nə isə soruşmaq istəyirdi, soruşa bilmirdi.

Dönüb getmək istəyirdi, gedə bilmirdi.

Ovcuna nə isə soyuq, sürüşkən şey toxundu. Diksinmədən, ürprənmədən baxdı: çamadanının qulpu idi; Xeyrə arvad birdən böyründə pəyda olub, biləyindən yapışıb silkələyirdi ki, çamadanını alsın.

Ərinin əksinə, arvad elə sərt idi ki, elə bil onu cinayət üstündə tutmuşdu.

– Söz-gap yerdən-göydən çıxıb. Sən də gəlib durubsan burda dirək tək!.. Nə baxırsan, ay oğul?! İşdi, olub də!.. Neçə kərə çalışıb özünə qəsd eləsin bu yazıq gəlin. Bir dəfə nöyüt qabını almışam əlindən. Başına töküdü... Bir dəfə də paravozun qabağından itələyib çıxartmışam. Günahı yoxdu bunun. Yoxdu! Əmin də günah-

sızdı. Görüş özünən. Görüş! İndi yox... Yara təzədi hələ. Çıx get burdan. Elə qaranlıqlı get ha, gözə görükmə!..

Arvad onun barmaqlarını çamadanın qulpunun altında qatlayıb, hətta qolundan çəkdi. Səməd bu kobud qadının iradəsinə tabe oldu, əmisinin arvadına daha ötəri baxmağa da cəsərət eləməyib, nəhayət, ayağını yerdən üzdü, başını qaldırmadan, ağır-ağır aralandı.

* * *

Hara gedirdi? Nə üçün gedirdi?

Baş verən hadisənin özü də, ürək də, ağıl da deyirdi ki, Gülgəzdən həmişəlik ayrılıb. Gülgəzlə birgə “Gürtikənli”, “Gurağacı” dünyadan da, o sevinclərdən, fərəhlərdən də həmişəlik ayrılıb. Dünya indi yanıq iyindən və tüstüdən ibarətdir. Başqalarına “kor” deyən Səməd özü indi kor olub, bu tüstünün içində hətta əmisini də görmür. Bundan sonra Sultan əmi ilə nəinki bir evdə, bir süfrə başında oturmayacaqlar, yəqin ki, heç üz-üzə də gəlməyəcəklər, bir vaxtki kimi, rayonun işlərindən, şeyx əmilərin elmi fəaliyyətini davam etdirən “Batin-gizlin”, “AdıPünhan” Ağların, yəni Ağ Əmir kimi SafAğların, “Muğ”ların Sibirə, Qazaxıstana sürülüb, itib-batmağından, Cənubda şah zülmündən – savadsızlıqdan, aclıqdan danışıb dərdləşməyəcəklər. İndi tamamilə aydındır ki, Sultan Əmirli də “ölüb, stolun dalında qaraltısı qalıb”. O qaraltının isə “axırı çatıb”, tezliklə doğrudan da “yeşikdə qalacaq”, “hakimiyyəti qurtaracaq”. O vaxt Xudiyev dəstəsi ilə birgə fəallar da qorxusuz-qadağasız olub daha o səkilərdə pıçıldaşa-pıçıldaşa “konfrans”-filan gözləməyə də ehtiyac duymadan, hər gün, hər saat Gülənovun, Sayılovun, RİK Atamalıının səslərinə səs verəcəklər, beləliklə, qırmızı tuf daş binadakı kabinetlərdən başlamış, o kazarmasayağı binalara, kolxoz və sovxozlara qədər, hər yerdə – ancaq “bezobraziye”nin KQB kadrları əyləşib, “bezobraziye”nin əmrlərinə “baş üstə”, “göz üstə” deyəcəklər, Səməd isə, bütöv bir rayonda hamıya, hər şeyə nifrətdən, qəzəbdən boğula-boğula tək-tənha qalıb, bu mühitdən baş götürüb qaçmağa, doğma yurddan, doğma torpaqdan da həmişəlik ayrılmağa məcbur olacaq.

Belə bir aqibəti görə-görə hara gedir, nə üçün gedir? “Bezobraziye” kadrları arasında perspektivsiz yaşamağa dəyərmi?

Ümumiyyətlə, yaşamaq mümkündürmü? Yaxşı olmazmı ki, bu saat burdan cumub bu şəhərdə az-çox hörmət elədiyi adamlar arasında, “Dəli Səməd”in köhnə dostlarından “pyanska Yusifi” “pyanskaların” daimi məskənində – dəmiryol restoranında tapsın, iki il bundan əvvəl Bakıya yola düşəndə anasının sandıqçasından götürdüyü və birini də xərcləmədiyi qədim “axça”lardan birini ofisiyant Qayım Qudalının üstünə atsın: “Bufeti köçürt bu stolun üstünə!” – deyib, Yusifin muğamlarına, təsniflərinə, bayatılarına qulaq asa-asa nə ki var “vursun”, sonra da stansiyanın ucqar, qaranlıq bir yerində başını relsin üstünə qoysun. “Pyanıska”nın o gözəl, köyrək səsi qulaqlarında cingildəyə-cingildəyə, bu yanıq iyindən, bu tüstüdən, Sultansız, Gülgəzsiz dünyadan birdəfəlik yaxa qurtarmaqdan yaxşı nə ola bilər?!

Darvazaya qədər Səməd belə getdi. Sultansız, Gülgəzsiz, perspektivsiz dünyadan yaxa qurtarmaq ehtirası birdən-birə necə güclənmişdisə, darvazada dəmir şəkəklərin işıltılarını seçər-seçməz dərhal özünü stansiyanın ucqar, qaranlıq yerində, relslərin arasında gördü. Bunlardan isə tamam başqa hisslər törədi: ölüm niyyətli ümitsizliyin dərinliyindən etiraz kükrədi, “Dəli Səməd”in öz ətrafındakı haqsız işlərə üsyanlarına oxşayan bir üsyan dalğası qabarıq qalxdı: “Günahsız Gülgəz”lə “günahsız Sultan Əmirli”ni və “Bircə bala”nı yandırıb dünyanı yanıq qoxusuna bürüyən qüvvəni, qara həyulanın cəsarəti arxasındakı “bezobraziye” dəstəsini cismən məhv etmək! Qaçaq Nəbi, Dəli Alı, Qaçaq Kərəm, Qaçaq Ələs kimi qisasçıya çevrilmək! Öldürə-öldürə ölmək!.. Qaynar qan sifətinə, beyninə vurub gözlərini tutdu və Səməd kükrək üsyanın belə qəti qərarını necə həyata keçirəcəyini o qədər də düşünmədən, darvazadan geriyə, manqal tərəfə cumdu. Bayaq orda, manqalın yanında əmisinin ət doğramaq üçün saxladığı enli, ağdəstə xançal gözüne sataşmış, dumanlı, ötəri hiss oyadıb tüstünün altında qalmışdı. Həmin hiss indi tamam aydın, qəti fikrə, niyyətə çevrildi: “Hamısını tapmalısən bu gecə, hamısını məhv etməlisən, ey məhv olan bədbəxt!..” – Xançalı yerdən qapıb pencəyinin altında kəmərin altına soxdu... Lakin bu qan-qisas ehtirasının qabağında Xızr Abı adlanan, qara qarmon qırıqları arasında açıq mavi, dərin ziyalı – alim gözləri parıldayan heybətli bir pələng dayanmışdı.

Qocalıqdan kiçilmiş sifətinin qırıqları nə qədər qeyri-adi idisə, xırdaca cüssəsinə uyuşmayan uzun qolları, enli, güclü əlləri bir o qədər heyrətli idi. Manqalın on addımlığından, qaranlıqdan peyda olub kələ-kötür barmaqlarla Səmədin yaxasından yapışmağı ilə xançalı pencəyin altından çıxarıb bağın dərinliyinə fırlatmağı bir oldu.

– Məqsədin nədi, nadürüst?! Ağ Əmirnən Boz Əmir elm, həqiqət uğrunda qurban getdilər! Mədəd Əmirli də məhz həqiqət uğrunda getdi! Bu gün-sabah Sultan Əmirli də gedə bilər! Ən ağıllı, istəkli kənd partkomu saydığı “diapazonlu qadını” bir tərəfinə şpik¹ qoyublar, öz əmiuşağınız Əziz Mayılovu da o biri tərəfinə! Dilindən nə çıxar Sultan bədbəxtimizin elə günü çatdırılır Mirqəzəbə! Bəs necə?! “Dovşanı arabaynan tutan Şura hökuməti” deyiblər buna! Kimin ümidinə qalacaq Kainat Elmi, ey Elmdən, dünyadan xəbərsiz cahil?.. Bilirsənmi kimsən sən?! Düş qabağıma! Seyidin qapısında, o xəlvətdə sözümlü eşit, sonra hansı cəhənnəmə rədd olursan ol, bir də belə divanə sifətində görünmə buralarda!.. Nə baxırsan üzümə, a heyvərə?! Sənin tanıdığın Xıızr Abı deyiləm mən, AdıPünhan Əlifbeyəm! AdıPünhan Ələsgərnən Dəli Alıyan² oturub-durardım, indi gəlib Əmirli yurduna qısılmışam, uşağ-muşağa elm öyrədə-öyrədə sənin təhsildən qayıtmağını gözləyirdim. Çünki məhz səndən ötrü dustağam mən o Əmirli mülkündə!

Qəzəblə, hiddətlə, bir az da ağsaqqal ərkiyə Səmədi itələyə-itələyə aparıb həyətin yan qapısından o yana, qonaq evinin alçacıq dəmir dirəklər başında araxçinsayağı dəmir qalpaqlar altında solğun lampalarla işıqlanmış həyətinə saldı, eynilə ağ binanın yançağındakı tut ağacı kimi, budaqları yanlara süzmüş ağacın altına, dəyirmi stol dövrəsindəki qarğı kreslolardan birinə basdı, çamadanını da böyrünə atıb:

– Qulaq as! – dedi. – Bircə kəlməmi də buraxma, huş-guşnan dinlə!

Mədədin vəsiyyətini eşitdiyən vaxtdan nə qədər keçib? O qırx altıncı ilin dekabrı, bu əlli dördüncü ilin avqustu. Səkkiz ilə yaxındı

¹ Xəbərçi

² Dəli Alı – məşhur qaçaqbaşı

hər dəfə səni görəndə içim qaynayır. “Elm və eşq” deyib sənə Mədəd Sultanın tapşırığıynan, iki qardaşın vəsiyyətini deyib. Sultan özü sənə millətimizin, dünyamızın taleyi barədə çox şey danışamır. O ağ binanın dəlmə-deşiklərinin hamısına anfaq doldurub KQB. Ona görə burda danışiram sənən. Babanız da alim olub sizin: Məhəmməd Əmir. Təbrizdə indinin özündə də çox şeyi gizlədirik Məhəmməd Əmirin barəsində. Çünki şahın siyasilərindən xeyli adam şəxsən Stalinin tapşırığıynan göndərilən casuslardı. Yəni o tayda da tutqu gedir, qırğın gedir! Bildinmi?! Beynin boşdu sənin! Elmin yoxdu! Lənət sənin partiya məktəbinə! Partiya tarixinə! Elmi kommunizminə!

Hoppanma! Sakit otur və dinlə!

Sultan bir kəlmə də danışammayıb sənə bu “elmi kommunizm” adlanan nəzəriyyənin təhrifliyindən. Niyə? KQB qorxusu öz yerində. “Dəli Səməd”sən sən! Hamanca “hoppanan”, ərköyün bircə balasan. Allahların Elmi barədə məlumatın olsaydı, “elmi kommunizm”in təhrifliyini bilib təhsil alammazdın o məktəbdə. Sultan ehtiyatlanıb ki, dilinə içki-zad dəyəndə ehtiyatını itirib dilindən söz qaçırdarsan, Mirqəzəbin agentlərinin qələminə keçərsən, evimiz yıxılar, varissiz qalarıq... Varis deyirəm. Çünki varissən sən! Bilmirsən!

“Allahların Elmi” deyirəm, bunu da qanmırsan! Şeyxlərin yox, məhz “Allahların!” Hoppanma! Qulaq as! Göbələk Məmiş Əlləzoğlunun, Hənifə arvadın ocağından çıxan gözəl eşqilə yox, Elm eşqilə yaşamalısan! Qızarıb-bozarma!..

– Arada Xeyrə arvaddan “bir tikə çörək, çay” istəyib, “Əlli tərpen, yoldan gəlib bu adam”, – deyəndən sonra Xızr Abı kreslosunu Səmədə lap yaxın çəkdi, iri, sallaq döş cibləri qələm, qəlyan, kibrit və sair xırda-para şeylərlə dolu olan tünd yaşıl qalın köynəyinin yaxasını açıb, uzun günlüklü boz kepkasını stolun küncünə atıb, nəfəsini dərib, birdən-birə sakitləşən, bəlağətli səslə heyvətli sözlər yağdırdı:

– Bağday, Bağ OdEy nədi? Bağ Ata kimdi? Ulu Bağ kimdi? EySar kimdi? Bilmirsən!.. O vaxt o rəhmətliyin yazdığı kimi, OdƏr sözlərini mən də yazım bu bloknota, bax. Mədədin yazdığını elə orda qoymusan, stolun üstündə, götürmüşəm, səkkiz ildi saxlayıram bu bloknotun arasında. Bunu də götürərsən söhbətimizin axırında... Təkcə bu yazdığım sözlərin mənalərini bilsən və bu mənalərlə bağlı mənalər öyrənsən, “Yer” adlanan bu planetin bütün

tarixini bilərsən... Ey! Fikrin hardadı?! O evdəki müsibəti unutmalsan sən! Çünki o deyil müsibət, Həqiqət Elmi, Kainat Elmi, Ağların – SafAğların SafAğ Elmi adlanan Elmin Varisinin dünyadan xəbərsizliyidi! Bu millətin az-çox savadlı aşığının da bələdliyi var SafAğ Elmindən. Bakıya gedirəm, Sultan putyovka düzəltirir, göndərir. Üzümə baxandaca bilirlər kiməm, sevinirlər, parolumuzu deyirlər: “Əmi Bağdan gələr, dayı dağdan gələr!” Nə deməkdi bu, millətiyin müstəmləkə olandan bəri dilindən düşməyən, milyonlarla adamın bildiyi parol nə deyir? “Bağ” – Bağdı. Yazıram oxu. “Dağ” – OdAğdı. Nə deməkdi OdAğ, ey dili dilim-dilim doğranan bədbəxt?! Qulaq as, cahil!.. – Kor-kobud barmaqlar düyünləndi, Xızrın yumruğu stolu titrətdi. – Qulaq as!

Səməd boğulurdu. Lap körpəlikdən, atasının dililə sadəcə “Abı” çağırdığı indi “AdıPünhan ƏlifBeyə” çevrilən bu qocanın belə rəftarının səbəbsiz olmadığını görsə də, ağ binanın həyətidən gələn tüstü içində itkinin ağırlığından və “məhv etmək” qərarının icrası əvəzində bu sirli, sehrli nitq qarşısında əsirliyindən boğulurdu.

Çay gəldi. Bir-iki qurtum qaynar çay içib, hətta “qismət kəsdı” – bir az yuxa, pendir yedi, diqqətini toplamağa çalışdı. Əmirililərin “iç adamı” sayılan, “Quranın əslini bilən”, “böyük həriflə Alim” kimi tanınan bu adam ailəyə üz vermiş bədbəxtliyin səbəbi barədə danışmağı, heç olmasa, Xeyrə arvadın bayaq dediyinə uyğun əlavə bir şey deməyi lazım bilmirdimi?!

Bloknotdan cırdığı vərəqə biri-birindən qəribə sözlər yaza-yaza:

– Bax! Bax!.. Fikrin yayınmasın bu müqəddəsətdan! – dedi. – Sultan özü, şəxsən özü verəcək sənə Elmi. Sağ qalsa... Başımıza gələn müsibətlərin arasında, belə qanıqara vaxtımda dərs demək, Elm öyrətmək deyil mənim məqsədim. Ayılmaqdı, cüzi də olsa ayılmaq!.. Partiya işçisi olmuycayaqsan. İndidən nəzərə almalısan ki, başqa bir yolun yolçususan sən.

Dərk eləyirsənmi ki, qulsan sən?! Vətənin parça-parça, Rusun, Farsın, Erməninin, Gürcünün əlində müstəmləkə! Millətini aramsız qırırlar! Aramsız! Gecələr səssiz-səmirsiz, doldururlar maşınlarla! Yurdun viran qalır! Sən isə: “Yaşasın Stalin!” – deyirsən! Çünki korsan! Korsan!..

Bayaq bura gələndə itələdiyim kimi itələmiyəcəyik, təzə yolla özün gedəcəksən. Çünki bu yolun lap əvvəlindən həvəs verilir insana, sonradan eşqə çevrilir verilən həvəs.

Diqqətli ol, gör nə deyirəm indi.

Ərəb dilində “ilahiyat” elmindən, “Tövrat”dan, “İncil”dən, “Quran”dan başlayırıq sözumüzü, sonra cəmi dillərin kökü OdƏr dilində əzəli-əbədi həqiqətləri açırıq.

Rus dilində “SSRİ tarixi” öyrədiblər sənə o məktəbdə. Xəbərin varmı ki, “Rus” dili, “Rus” xalqı olmayıb tarixdə?! “Araz” dediyin ƏrÜz çayının o tay-bu tayında OdƏrcə ƏrÜz adlanan vilayətdən tərək düşüb Tərikə – “Türk”ə, sonra “Rus”a dönmən millətini o “böyük Rus xalqı”, ey dünyadan xəbərsizim!

Xüsusi dərs keçəcəksən, inanacaqsan hər şeyə. “Rus” nədi, özümüzdən – OdƏr adımızdan məhrum olmuşuq. Nəinki OdƏr dilindən, vaxtı gələndə dərk eləyəcəksən ki, hətta o kök dildən yaranmış “Türk” – “Azərbaycan” dilindən də məhrum olmuşuq. Heyrətlənmə! Dilimizlə birlikdə Adımızdan da məhrum olmuşuq deyirəm!

“Azər” nədi?! Guya od deməkdi bu, “az ər”, “atəş”di guya!.. Savadsızlıq ölümdü! Bir institut bitiribsən, bir də ali məktəb səviyəsində məktəb, əmma savadsızsan! Mən deyirəm “az ər”, gözünü döyürsən. İndi “Rey” deyilən yerdən, ƏrEydən qırıb-çatıb qovublar bizi, parça-parça olan, tarixini unudan savadsız millət hardan bilsin ki, “Malenkaya respublika” deyil. Nəhəng dünyası olub! Vahid dili olub! Ayrı-ayrı biri-birini başa düşmüyən Türkmənə, Qazağa, Qırğıza, Tatara, Başqırda, Xakasa, Nənə-filana dönübsən! “Rey”də EvƏrEy olubsan, qovulub dünyaya səpələnib “Yevrey” olubsan!

Mədəd “ƏLAğ” deyib (SafAğ İnsanın Əli – Oğlu). Yəni kim? Deyirəm: “Boq Otes”in yox, insanı insana bağlayan Bağ Atanın Əli – Oğlu: EySar! Ey – Uca deməkdi, Sar – əhatə eləyən, saran hökmdar. Uca hökmdar – EySar “İsa” olub Ərəbin təhrif dilində! “İis+us” olub Qrekin müsibətli təhrif dilində! Yer bəşəriyyətini planetlərin, yəni bütün Kainatın OdƏr bəşəriyyətinə bağlayan Bağ ilk dəfə məhz Qrek dilində “Boq”a dönüb. Cahil insan deyir: “Bağ olmasın, Boq olsun, Allah olsun, nə fərqi var?!” Bəxbəxt hardan bilsin ki, OdƏr dilində “Bağ” kəlməsini unudandaca həqiqətdən məhrum olur insan! Beyindən, daha doğrusu, BağÜndən, yəni Bağ əcdadlarımızın planetlərdən gələn Ünündən – səsindən məhrum olur... Bəli, Ün eşidəndi insan! Milyon kilometrə məsafədən Ün eşidəndi insan!

Heyrətlənmə!

Mən ƏrÜz – “Rus” deyəndə EvƏrEy – “Yevrey” deyəndə dəhşətə gəldin, gördüm, əmma izah eləmədim. Çünki vətəndən

tərikliyimiz – “Türk”lüyümüz, “Rus”luğumuz, “Yevrey”liyimiz yəni kökdən, OdƏr dilindən azan dillər barədə Sultan özü danışacaq sənə. Diksinmə. Görüşməlisən əminlə! Onun özündən dərs alma-lısan! Mən ancaq bəzi vacib şeyləri deyirəm. Müxtəsərcə, bil hələlik ki Ər – İşıq deməkdi, Üz – mənə deməkdi. ƏrÜz – mənə İşığı deməkdi. Nə mənədi belə?

Qulaq as.

ƏrÜzdən azma “ruz” sözü də var. “Nov ruz” Fars sözüdümmü? Bəli! İndi belədi. “Araz”ın o tayında, bu tayında hamımız “Novruz” bayramı ələyirik. Əmma bilən yoxdu ki, Farsın dilindəki “Novruz” OdƏrcə – “Tərik”cə – “Türk”cə ÜnEv ƏrÜz sözündəndi. ÜnEv aydındı ki, Evin səsi deməkdi. EySarı Evinin Ünü. ƏrÜz də ki, dedim, mənə işığı deməkdi. ÜnEv ƏrÜz – Ün Evinin mənə İşığı deməkdi. Həmin qədimdən qədim ÜnEv ƏrÜz günü EySarı evin-dən göndərilən məlumatı ayrı-ayrı alimlər yox, bütün əhali eşidər-miş. İlk bahardan başlamış hansı ərəzidə nə əkilməli, hansı ayda nə yeyilməli, hansı xəstəliklər olacaq, əlacı-dərməni nə olacaq və sairə bu cür məlumat gəldiyi gündən başlayaraq, Bağdayın bü-tün əhalisi bayram eləmiş.

Budu ÜnEv ƏrÜz – “Novruz”. Görürsənmi necə azıb Fars dili həqiqətdən? Başqa dillər də bax belə azıb OdƏr dilindən. Vahid bəşəriyyətimiz parça-parça olub! Niyə?

Həqiqi tarixə yaxın gəlməyən “Midiya tarixi” öyrədiblər sənə o məktəbdə. “Midiya” bədbəxtliyimiz də Qrek dilindən gəlir. Əsli – OdƏrcəsi BağOdEydi “Midiya”nın. Dedim Od – Kainatın ener-giyasıdı, OdƏrcə Həqiqət deməkdi, Ey, bayaq dedim, Uca de-məkdi; BağOdEy – Uca Həqiqət Bağı deməkdi. “Tərik” – “Türk” dilində Bağday demişik. Bağın və ya Bağların “day durduğu” – ayağa qalxdığı yer, məkan! Bax belə vətənin olub, oğul. İndi də var o vətən. Əmma ixtiyarı gedib əlimizdən! Od – həqiqət də gedib, ad da gedib! Yer də yaşayan Ün eşidənlər də yox dərəcəsiyəndi.

“Azər bay can” sonrakı şeydi. Düşmən sözüdü: “Az ər” “bay”, yəni “vay” can. “Atropatan” Qreqcədi, yaddı bizə, Dünyaya.

Tarix deyil bu təhrif, təhqirimiz adlar tarixi. Sonra biləcəksən.

Vətəni qaytarmaqdan ötrü vətənin həqiqətini bilməlisən, oğul. Bilməlisən ki, ƏrÜz – mənə İşığı Bağlarımızın Üzünün – mənə-sinin işığıdı. “Araz”, “Rus”, “ruz” isə ilahi mənə işığından məhrum təhrif sözlərdən ibarətdi.

OdƏr dilindən, OdƏr bəşəriyyətdən ayrılma xəstəliyinin tarixi, elmi izahı xüsusi elmdi. “Yer” adlanan bu EyƏr – Uca İşıq planetinin ən böyük dərdi ayrılıq dərddi, oğul. Əsli – OdƏrcəsi ÜnƏs (Yaradan Ün) olan “ins”anın bu böyük dərdi barədə də əmin danışacaq sənə. Ayrılığın səbəbi çoxdu. Hələlik bunu bil ki, “ins”anın özünü tanımamağı, özündən ayrılması, BağÜnünün “beyin”ə çevrilməsi nəticəsində hissiyat şüuru üstələyib, hissiyat əsiri insan isə belə çəyirtkə təki artıb, Bağday ərazisindən uzaqlaşıb, ya quru səh-raya, ya dəniz sahilinə, ya da dağa-dərəyə qapanıb, həm bədəncə, ağız-burun, dil-dodaqca, həm də şüurca daha da dəyişib; yalnız müvəqqəti yaşamaqdan ötrü yaradılan təhrif ərazilərdə sözü, mənanı elə təhrif tələffüz eləyib, daha əslinə qayıda, yaxınlaşa da bil-məyib. Nenin üzünə bax, Hindin üzünə, Çinin üzünə, Qazağın, Rusun üzünə bax, öz üzünə bax! Gör ərazinin ab-havası nə kökə salır insanı. EvƏrEy (Uca İşıq Evi) hara, Yevrey hara?! EvƏrƏs sözü “Pərəsu”ya “Pers”ə, “Pars”a, “Fars”a, yəni tam mənasız “sözə” dönüb. Halbuki, fars da bizdən olub vaxtilə. Və ya Gur (Güclü) SafAğ İnsan mənasında olan GurAğ – “Qrek”ə, ƏrEv tamam təhrif “Ərəb”ə dönüb! EvƏrÜn – “Fər” Ünə – “Faraon”a dönüb!.. Yenə deyirəm, kütlələr məcburən təhrif ərazilərə düş-dükcə üzləri dəyişdiyi kimi, dodaq, diş, damaq da dəyişib. “Dillər” Bağdaydan uzaqlaşdıqca, dediyim kimi, hissiyat gücləndikcə “beyinlərdə vəhşi ehtiras”lar hakim olub, Əs – yarat, yaradan mənası verir. ÜnƏs – Yaradan Ündü. “Beyni” ehtiraslarla tutulan ÜnƏs bir daha OdƏr – həqiqət işığı ola bilərmidi?! “İns”anı ÜnƏsə qaytarmaqdan ötrü Eylük – Ucalıq tələb edən OdƏrlərimizə, Bağlarımıza qarşı hücumlar başlanıb, nə başlanıb! Müharibə, basqın, qırğın!

Həqiqətimizin üstündə “İns” adında İlan qıvrılıb, oğul! BağƏsƏr (Yaradan İşıq Bağı) ikən “bəşər”ə dönmüş İlanın zəhəri okeandı! Başqa ünvanı, başqa adı da var İlanın. Onu da Sultan tanıtdıracaq sənə...

Səməd hiss etdi ki, bu heyrətli, sehrlı nitqi bir az da dinləsə, baş vermiş bədbəxtliyin səbəbləri barədə nə isə aydın bir söz-xəbər eşitməsə, daha dözməyib kobudluq eliyəcək.

Və elədi. Səbirsiz, sərt hərəkətlə əlini qocanın ağızına basıb:

– Bəsdil! – dedi. – Atamın ölümündən betərdi bu iş! Necə olub axı bu?! Sultan Əmirli günahsızdısa, niyə danışmırsan ki, “günahsızdı” deyənlərin bildiyini mən də bilim, mən də deyim günahsızdı!

Abı qəlyanını, tütün kisəsini çıxara-çıxara başını buladı.

– O barədə aydın bir söz deyəmmiyəcəm mən. Əmiyin özündən də gözləmə heç. O günüqara gözəldən də... Düzünü heç bu “günahsızdı” deyənlər də bilmirlər, həqiqətən günahsız bədbəxtlər özləri də bilmirlər.

– Nə?! – Səməd necə axmaqcasına, əməlli-başlı dəli kimi şaq-qıldayıb güldüyünə özü də təəccübləndi. – A kişi! Nə danışırsan?! Necə yəni “özləri də bilmirlər?!”

Abı qəlyanı alısdırıb, gözlərinin açıq maviliyində od közərə-közərə, boğazını Səmədə doğru uzadıb səsini endirdi:

– İlan elə çalıb ki, dişinin yeri də bilinmir. Sultannan o günüqara oyanıb görüblər bir yorğanın altında ər-arvaddılar. Daha nə deyim bundan artıq?!

Səməd də istər-istəməz səsini endirdi:

– Şənbə, Lüt əhvalatı?!

– Təfsilat lazımdımı, ay oğul?!

– Demək, qurğu olmağına qurğudu?! Kimin işidi?!

– Coşma!

– Xudiyev dəstəsi?! KQB?! O dəstənin işidi, ya yox?!

– Oğul! Ay gözümün nuru! Qaynama! Coşma! Bayaq “vəhşi” ehtiras dedim. Sonra çox vacib söhbət başladım. Səndən ötrü bu saat hava, su kimi vacib söhbətdi, inan! Məni eşitməsən, bir varis kimi öhdənə düşən işdən xəbər tutmasan, daha böyük, daha ağır müsibət olacaq. SafAğ İnsanların SafAğ Elmi varissiz qalacaq!.. Qırğın gedir dünyada! Bəli, dünyada! “Az ər baycana döndərilən Bağdayımızı əsrlər boyu parçalayıb, indi görürlər bu Şimalımızda da qalıb Elm, Cənubumuzda da, Şərqiımızdə də, Qərbimizdə də! Yenidən parçalamğa hazırlaşırlar! Lap xırda-xırda, arası sərhədli dövlətlər eləmək istəyirlər. Plan var ey, ay oğul! Plan var! Əmma həyata keçirəmmirlər. Ona görə də qırırlar. SafAğdan az-çox başı çıxanların hamısının sağ gicgahına iti uclu çəkcik çaxırlar. Gürcüstandakı o Georgi kilsəsinə şifrəli teleqramlar gedir, bir-iki kəlmə: “Bir Sak!” “Beş Sak!” “On Sak!”¹ Ordan da Stalinə hesabat verilir!.. Qohumlarımız vardı Qazağın Muğanlı kəndində: AğEy Bağlar! Ağabəylər deyirdik. Şamaxıdan sürülmüşdülər otuz yeddinci ildə

¹ Əsli: ƏsAğ. İndiki Gürcüstan ərazisindəki bir böyük əhali. Açar adı da OdƏrdəndir.

Muğanlıya. Getdim soruşdum ki, sizləri Sibirə sürürlər axı, niyə bura göndəriblər? Dedi Dərbəndi, Şamaxını, Muğanı hələ birinci Aleksandrın vaxtında ƏsAğsız qoyublar, yerində heç nə başa düşmüyən, saz da çalammayan bədbəxt “Aşiq”lar qalıb ƏsAğ əvəzində, ey oğul! Bədbəxtliyimizin dərəcəsinə duyursanmı?! Sovet alimləri deyirlər: “Sak” olub vaxtilə, ƏsAğ hara, “Sak” hara?! “Kaspi”lər olub deyirlər, “Xəzər”lər olub! Bir xalqı elə yazı-pozudaca yüzlərlə təhrif sözə parçalayırlar ki, Bağday silinsin tarixdən. Xəbərin varmı Qrek neçə əsr tapdalayıb Bağdayı?! O fatehin iki sözü var: “ki”, “at”, ikisi də od deməkdi. Kainat Odu – həqiqət mənasında yox, adi od-alov mənasında işlədirlər. “K”, “ka”, “ko”, “ku”, “xə”, “xa” – hamısı “ki”dəndi. Fikir ver: “Sak” – hara, ƏsOd (Yaradan Od) hara?! “Ka s pi” hara, OdƏşBağ (Yaradan Həqiqət Bağ) hara?! “Xə z ər” hara, OdƏsƏr (Yaradan İşiq həqiqəti) hara?! Sənə bax belə, qıyma-qıyma, incə-incə dərs deməliidi əmin! “Varis” – EvƏrEyƏs sözüdəndi. ƏrEyimizin Yaradan Evi olmalısən sən! Ev – beyin mənasında da işləyir. Beyin olmalısən sən!

Səməd ayağa qalxdı.

– Abı! Bu saat heç nə girmir beynimə! Beyinsiz deyiləm, başa düşürəm ki, “dilim-dilim” dil, “Boq” – Bağ çox ciddi məsələdi. Əmma qan tutub ağılımı-fəhmimi bədbəxtliyimiz öldürür məni! Qan içəcəm! Qan içən itəm bu saat!

Abı da ayağa qalxdı.

– Qaynama!

– ...Qaynıyacam da, daşacam da!.. Atamın qanı batıb! Bu iş də elə-belə qalacaq?! Dözəmmərəm! Yeməz-icməz qalaram! Yuxum ərşə çəkilər, ölərəm, Abı!.. Gedirəm! Çax-çux Xalıq çox şey bilir. Ondan başlayacam. Xirtdəyindən yapışıb öyrənəcəm hər şeyi, qıracam hamısını! Xançalnan doğruyacam! Səssiz-səmirsiz! Elm nədi?! Cəlladam mən bu saat!

Abı bozardı.

– Bu boyda SSRİ-nin qanını içəmməzsən!

– Mən soyumalıyam, Abı! Qan içməliyəm, soyumalıyam.

Abı burda bir az fikrə gedib, sonra, gözlənilmədən, astadan soruşdu:

– Heç olmasa beş-on dəqiqə qulaq asammazsanmı mənə?!

– On dəqiqə?! On dəqiqədən sonra əl çəkəcəksən yaxamdan?

– Hökmən! Bayaq dedim qulaq as, sonra hara gedirsən get.

– De!

– Deyirəm... Sultan, mən, “AdıPünhanlar” (Yəni “Muğ”larımız – Bağlarımız) özümüz də xeyli vaxtdı xeyli açıq işləyirik. Beynəlxalq miqyasda dost–tərəfdar axtarıyıq. Çünki SafAğ Elmi düşmənlərinin, məhz beynəlxalq miqyasda casusların, çuğulların sayı–hesabı yoxdu! Biləcəksən, tanıyaçaqsan. SafAğ ƏsƏrlərimizi, dəstənlərimizi fəsilbəfəsil, sətirbəsətir dəyişdiriblər. Bu saat, indinin özündə Bakıda Moskvanın, Tehranın casus alimləri işləyirlər, Məhərrəmin gözünün qabağında, Nizamidən üzübəri hamısının SafAğa aid nəyi varsa, dəyişdirirlər! Biri var Bakıda, Akademiyada. Cılız bir şeydi. Məndən betər. Əmma hələ o cür həyasız, qorxusuz insan görməmişəm mən. Bakıda gizli şairlik eləyən bir Pünhanımıza deyib, kömək elə “İsgəndərnəmə”ni dəyişdirək, hər sətirinə bir manat verərəm. Üstəlik bir kilo qızıl, yaxşı varlanarsan... Lap çoxdankı bələdi bu. Sən bilməlisən və ətrafında gördüyün adamların hamısıyla dil tapmağı bacarmalısan. Tarixən beləyik biz: təhrif insanın evimizə dürtülən ən həyasız, ən iyrencə casusuyla da dil tapmışıq, Elm verib beynini–şüurunu dəyişdirmişik.

Düşmənin əsas üsulu zordu, silahdı, qırğındı. Əmma ikinci üsulu, cahilləri təsir altına salıb ikicə kəlmə “Allahdan qorx” kəlməsilə və bunun əsasında əməli işlə qorxudub, həqiqət əleyhinə qaldırmaq bacarığı daha təhlükəlidi.

Bir neçə tarixi fakt deyim, yadında saxla.

Müasir “Azərbaycan”da ayrı–ayrı guşələrdə saysız–hesabsız dili dəyişmiş “Yəhudi” var ki, çoxunun kəndlərinin adı “Muğanlı”dır. Bilən varmı ki, bu da fatehlərin əməlidir?!

“İsrayıl”ı indi də “İzrail” eləyirlər! Əsli – OdƏrcəsi ƏsƏrƏldi (Yaradan İşğın Əli). Bilirsən ki, lap qədimlərdən “Beytül müqəddəs” deyilən ziyarətəgah var orda. “Ərəb”cədi bu “beyt”, guya “ev” deməkdi. Əsli – OdƏrcəsi BağOddu (Bağ Həqiqəti). “Ərəb”in dilində “Yəhudi”, “Qrek”in dilində “İudey”ə dönmən EyOd OdƏrlərimizin övladları haman BağOdu əhatə elədiyi yerlərdə Elm öyrənərmişlər. Geri sananan əlli minillik tarixin ortalarından başlayaraq “Assuriya”lılar – “Suriya”lılar, “Qreklər”, “Latınlar” dəfələrlə dağıdıblar BağOdu. Sonra görüblər “Beyt”ləri dağıtmaqla tədrisin qabağını alammırlar, bayaq dediyim haman ikinci üsula əl atıblar:

“Beytül müqəddəs”i veriblər EyOd – “Yəhud” qiyafəli “Qrek” “monax”larının ixtiyarına... “Beyt”dən – BağOddan bir az o yanda bir dağın adını qoyublar “Səfa dağı”. Diqqət yetir. “SafAğ” kəlməsinin əvəzində təhrif dildə – Ərəbcə “Səfa!” Yəni təmizlik. O “Səfa” dağından “Beyt”ə doğru axan suyun adını da qoyublar “Səfa suyu”. Ətraf ölkələrdə, o cümlədən fəth elədikləri Bağday ərazisində də tədris dayandırıldığına görə Elmdən ayrılan, Qrek koloniyalarında qula dönmən kütlələri, qocalı-cavanlı, sel kimi axıdılar o “Saf su” axan yerə: əl-üzünü, ayaqlarını yu “müqəddəs Səfa suyu”nda, get “Beyt”in kandarına yıxıl, daşı-divarı öp, arzunu-diləyini de, vəssalam! Diqqət yetir, gör SafAğ Elmini, Kainat haqqında məlumatı nə ilə əvəz eləyiblər: su ilə!.. Qrekin köhnə “xristian” üsuludu bu – “su”dan istifadə yolu ilə “Religiya” yaratmaq!.. Bədbəxt cahil hardan bilsin ki, “su” OdƏrcə Əs (Yaradan) sözündən azıb. Danışanda üz-gözümüz əsir, titrəyir, həm sifətimizdə məna yaranır, həm də səsimizdə – Ünümüzdə, sözümdə. Suyun axınından başqa, lap laltərpənməz qalanı da Əsir – yaradır. Torpaq, daş, qaya, dağ, dərə, hamısı hər şey Əsir – yaradır. Hətta ən tərpnəmz suyun özündə də səs var. O da Bağlarımızın Ünü – səsi sayılır. Bağlarımız məhz Ünlə, sözlə – məna ilə bağlayırlar Kainatı özlərinə. Bağ Əsməsə – yaratmasa, təhrif “ins”an ÜnƏsə – Yaradan Ünə çevrilməyib “ins”liyində – mənasızlığında qalar. Bax buna görə də fəthlər OdƏr dilinin “Əs”ini “su”ya döndərüb bədbəxt insanı “Səfa dağı”nın “saf su”yuna bağlayıblar. Bu cür asan, sadə bir üsulla yıxıblar bəşəriyyətin evini! Suya bas, çıxart de: “okrestili”, oldun xristian!

Düşməni tanımırsan sən, oğul. Bütün planetdə cəhalətə bizim nəslimizi, kökümüzü kəsən! Çax-çux Xalıq, Xudiyev dəstəsi “Saxara” deyilən, “Dəşti kəbir” deyilən səhrada qum dənəsidir.

Səməd diksindi:

– Don Kixotam-nəyəm mən, kişi, “Dəşti-kəbir”nən döyüş-məliyəm?! Sən lap sərsəmləyirsən, Abı! Bağışla məni, köhnənin kobuduyam. Getdim!

– Dayan, cahil! – Uzun qol kənara uzanıb necə qayıtdısa, şapalaq Səmədin üzündə iz saldı. – Otur aşağı. Sizi kimi əbləhlərin əla roman saydıqları o “Don Kixot”lar deyilmi insanı yolundan azdıran?! Guya ədalət yoxdu dünyada?! Bəs mən kiməm, ay cahil!

Sizin Tolstoyunuzu cibinə qoyan saysız-hesabsız SafAğ Alimlərini tanıyanda biləcəksən necə zibillərdi o “Don Kixot” unuz, “Hərb və sülh” ünüz!

İyirmi altı yaşındasan indi. Deyilib: “Əlli yaşında yüksək rütbəyə çatacaq”. Yalandı bu. “Altmış yaş” deyiblər şeyx əmilərin, Mədəd gizlədib səndən, “əlli” deyib. Soruşma “niyə”, sirdi bu. Məhz altmış yaşında biləcəksən nədi o “yüksək rütbə”. Yəni səksən səkkizinci ildə.

De görüm, iyirmi altı il bundan əvvəl şeyx əmilərin necə biliblər altmış il sonranın hadisəsini? Sadə deyirəm, lorü deyirəm: göydən eşidiblər!.. Ən pis təhrif sözlərdən biri də “vəhy” deyiləndi. Cəbrayıl adına çıxılan kəlamlar EvEydən deyilib. Uca Evdən. “Quran” yox, “GurÜN” deyilib.

Ağ Əmir də Ün eşidirdi, Boz Əmir də! Baban Məhəmməd Əmir də! Ulu baban Musa ağa da! Musa ağanın başqa Pünhan Bağ oğulları da!

Yəni Peyğəmbərdi hamısı? Bəli! Bəli, ey Peyğəmbərlər varisi! “Muğ” – Bağ nəslindən ancaq sən kimi nadan cavanlar bilmirlər “Peyğəmbər” nədi.

“Peyğəmbər” – “Peyğünbər” in əsli – OdƏrcəsi BağÜN EvƏrEydi (Uca İşıq Evinin BağÜNü – “beyni”). “Ərəb” “BağÜN” sözünü təhrif eləyib “PeyğÜN” şəklinə salıb. Hiss eləyirsənmi necə təhrifdi?! “PeyğÜN”ə “əvvəlcədən xəbər verən” mənası veriblər. Belə şərhlərin – izahların vaxtı deyil hələ, nəslini tanımalısan indi. Özünü tanımalısan!

Diqqətli ol!

Bağlarımız ilk-əvvəl Olam adında kiçik bir yerdə olublar. O ayrı söhbətədi. Əsil dövlət Olamdan sonra yaranıb. Bağdayın ilk vilayəti ƏrEydə, “Əmir” EvƏrEylər ordandılar. Mən də sizdənəm. Təhrif dillərdə “Yevrey”ə dönən EvƏrEylərik. EvƏrEy OdƏrləri, əbədi Bağlar deyirlər bizə. Əbədi! Ölümsüz! Hoppanma! Qulaq as!

Olam, irəli sınanan əlli minillik tarixin birinci minilliyində olub. O minilliyin axırında GurAğ – “Qreklər” hücumları başlanıb. Belədi. SafAğ İnsan mühitində, yəni əbədi insan mühitində ilk ölümlər tarixi o vaxtdandı.

Bağdayın ordusu olub GurAğlar. Niyə qiyama qalxıblar, o xüsusü dərdsi, öyrənəcəksən.

Silah işlədən, qan axıdan əxlaqca, mənəviyyatca, ağıl-şüurca murdarlaşan insan torpağa gedir – çürüyür. Saf mənəviyyatlı SafAğ İnsan öləndə isə bətnindən təhrif dildə “Ruh” adlanan ƏrAğ (SafAğ İşıq) çıxır. Adını hələ bilmədiyin planetə çatana qədər “Ruh” – ƏrAğ təhrif dildə “element” adlanan zərrəciklərlə dolur, beləliklə, ölən insan ikinci dəfə yaranıb əbədi yaşayır. “İkinci yaranış” yox, “ikinci doğuluş” deyirlər buna. Çünki ölən insanın beynindən çıxan ƏrAğ rüseymidi o insanın, başqa sözlə proqramıdır. İşığın içində başqa planetə uça-uça proqramdan yaranır, işıqdan doğulur. Həm də lap qısa müddətdə!

Sultan təfsilatla danışacaq sənə bu ikinci doğuluşu. Hələlik bircə bunu bil ki, “Əmir” – EvƏrEy OdƏrlərinə ölüm yoxdu. Bir şərtlə: qan tökməsinlər, bətnlərindəki SafAğ İşığı – ikinci doğuluş proqramını öldürməsinlər. Bu əsas şərtə əməl eləsən, “Yer” mühitində nə qədər çirkaba batsan da, sarsıntılar, işgəncələr bahasına saflaş bilərsən. Yerin özündəcə. Bildin?! Yalnız tək-tək hallarda həqiqət naminə qisas almaq niyyətilə qan tökənlərdən də elə Yerin özündə əzab-ışgəncə hesabına saflaşanlar olur.

İşgəncələrdən keçib əbədiyyət qazananlarımıza, yəni təhrif həyatı dərinəndən dərk edənlərimizə icazə verilir ki, “Yer”ə – öz vətənlərinə Ün göndərsinlər. Belələri, lazım gələndə, “İşıq gəmiləri” dediyimiz planetlərarası gəmilərdə “Yer”ə gəlib, gizlin guşələrdə gizlin yaşayırlar, EySarı tapşırığı ilə iş görürlər. Gözlərin böyüməsin! Nə deyirəm, həqiqətdi hamısı!

Bax bu Xızr Abı deyilən kaftarın indikindən qat-qat pis kaftarlaşan bir vaxtı vardı. Rus Göyçəni əlimizdən alıb Erməniyə verməmişdi hələ. Getdim ki, bulaq suyu içim, qantəpər, baldırğan, qoyungözü¹-zad yeyim, dirçəlim bir az. Elə gedən günü baban Məhəmməd Əmirin səsinə eşitdim: “Niyə belə axmaqladın, ay Abı? Göyçənin nemətlərini elə burdan göndərmirikmi sənə?!” Məlum oldu ki, SafAğ İşıq içində hər şey göndərilir, mənəm bu kaftar canımda qanıma, onun hesabına yaşayıram.

SafAğ Elmindən kənar insanın, yəni, təhrif insanın beyni yox dərəcəsiyəndə. “Ölüb” – doğulub qayıdanlarımızdan bəziləri, özlərindən asılı olmuyan səbəblərə görə “Yer”də gözə görünəndə

---

¹ Yenşen

“xortdayıb” deyir təhrif insan. Həqiqət Ününə – OdÜnə “Din” deyənlərin sözüdü “xortdamaq”. Öldürürlər “xortdayan”ları. “Ruh” bədənədən ayrı yaşamalıdı” deyirlər ki, ikinci doğuluş, planetlərdə əbədi həyat, OdƏr bəşəriyyəti haqqında bir kəlmə də həqiqət deyilməsin. Çünki diri ikən çürüyən murdarların xeyrinə deyil həqiqət. Məhz buna görə “din”lərdən dördəlli yapışırılar çürümüşlər.

Səbrini itirmə! Bir-iki dəqiqə də qulaq as.

OdƏr dilində üç sözdən ibarət bir söz var: EyOdƏr. Uca Həqiqət İşığı deməkdi. Kainatda ilk və ən böyük planetin adıdı bu, həm də Kainatın sahibi, yaşı məlum olmuyan əbədi Bağ EyOdƏr Babamızın adıdı. Pünhanlarımız ƏsƏrlərində Yer təbirilə, “Heydər” yazırlar. On beşinci əsrdə Şah İsmayılın lap uşaq vaxtı Məkkədən “Heydərilər” adıyla casus ordusu dolub içərimizə. Ona görə də bilməlisən ki, hər “Heydəri”yəm deyənə SafAğ demək olmaz. “Biz ayrıyıq” deyiblər onlar sonralar! “Şiə”yik – Ayrıyıq! Və başlayıblar Bağları açıq-açığına qırmağa. Bağday tarixinin ən qara səhi-fələrləndən biri də budur. SafAğ Alimi Şah İsmayılın dövrəsində hakimiyyəti alıb, üstəlik “Ruma” – Ərimə, indiki Türkiyəyə də əl uzadıblar. Sultan Səlim kəsib əllərini! Diqqətli ol!

EyOdƏr Babamızın Oğlunun adı BağBağÜndü. “Beyin” – BağÜn Bağı deməkdi.

BağBağÜn Babamızın Oğlunun adı BağOddu, biz Bağ Ata deyirik.

Bağ Atamızın böyük oğlunun adı ƏlBağdı, biz Ulu Bağ deyirik.

Bəri başdan bilməlisən ki, bütün OdƏr ƏsÜzləri (Yaradan mənalrı) – “Söz”ləri Bağların Odlarıdı (Həqiqətləridi) – adlarıdı – rütbələridi.

Məsələn, ƏsƏlMən sözü (Mənim Yaradan Əlim – Oğlum). Əlli minillik irəli sananan tarixin birinci ilindən başlayaraq, geri sananan əlli minillik tarix müddətində və bu son Yeni tarixin min doqquz yüz əlli dörd ili müddətində ƏsƏlMən Odu – adı Ulu Bağın ilk və əbədi rütbəsidir.

Altı qitəli EyƏr – “Yer” planetinin bütün qitələrinin sahibi Bağ Atanın ƏsƏlMəni – Yaradan Əli – Oğlu Ulu Bağdı.

Təhrif dil “Solomon”a döndərib ƏsƏlMəni. Sonra “Süleyman”a döndərib. Mənasız sözlərdən başqa bir şey deyil “Solomon”, “Süleyman”; “Bibliya”nın milyon-milyon nüsxələrində bütün planetə

yayılb. İlanın “sözü” – mənası – “elmi” Elmimizin Yaradan mənasını – ƏsÜzünü – sözünü öldürüb! Hiss elədinmi, duyduğunu faciəmizi?!

Müçərrəd “Midiyskiy tsar”, “Boq Midii” yazır İlan və bu “tsar”ın, “Boq”un həтта təhrif adlarını – “Solomon”u, “Süleyman”ı da gizlədir ki, “Süleyman padşahın xəzinəsi” – Elmi, Bağdayda Bağ nəsl, OdƏr xalqı, Kainatın OdƏr bəşəriyyəti həmişəlik “batın” – gizlin qalıb, nəhayət, “batıl” – yox olsun.

Budu EvƏrEy OdƏrlərinin kütləvi qırğınlarının sirri!

“Qrek”in “od” mənasında işlənmiş “ki” kəlməsini Rim senatının xüsusi qərarilə yeridiblər OdƏr dilinə, “Tərik” – “Türk” dilinə. Sonralar Vizantiya da davam etdirib bu dəyişdirmək – həqiqəti öldürmək siyasətini. “Qrek”in, “Latın”ın gah açıq, gah da gizlin müttəfiqləri “Fars”, “Ərəb” də davam etdirib təhrif sözlə mənə öldürmək siyasətini. İndi isə “Böyük qardaşımız” – “Rus” xalqı davam etdirir. Hünərin var “Bakı” əvəzinə həqiqi adını – BağOd de, yoxa çıxarsan! “Quba”, “Kuba” əvəzinə OdBağ desən, “Bağdad” əvəzinə BağOd desən və ya “Ərəb”cə “Mək kə” əvəzinə BağOd desən, Sibir bu yanında qalar! OdƏr çayı əvəzində “Ki Ər” – “Kür” deməlisən! GurOd əvəzində “qurd” (canavar) və ya “Kird”, “kürd”, GurOdMən əvəzində “Kirdman” deməlisən! Ey OdÜnƏs əvəzində “Ki Ün Əs” və ya indi deyildiyi kimi, “Günəş” deməlisən!

Ey OdÜnƏsi – Uca Həqiqətin Yaradan Ününü unudub “Günəş” deyən “Türk”ün faciəsini hiss eləyirsənmi, duyursanmı?!

OdÜnƏs əvəzinə “dəniz” deməlisən! Əks halda başıyın üstündə “Domokl qılıncı” peyda olar!

Sultandan sonra çoxlu Pünhan gizlin Muğannalarla görüşəcəksən. İşıq gəmilərində uçan əbədi Bağ nəsl, ikən ölümlü insanlara çevrilib müxtəlif yerlərdə gizlənən “Muğ” – Bağlarımızı, “Aşıq” – ƏsAğlarımızı tanıtdıracaqlar sənə. “Əlhəmik” – Vahid Əlik biz, yəni ƏLAğımız – “Allah”ımız birdi sənnən” deyəcəklər. “Sələm əleyküm” əvəzinə “ƏsƏlim ƏIEy” deyirlər. Yəni, “Yaradan Əlim Uca Əldir!” Cavab verirlər: “ƏIEyƏsƏlim”. Yəni, “Uca Əl Yaradan Əlimdir...” Vaxtı çatanda çox adam açılısacaq sənə. Hərəsi Elmimizin bir guşəsini işıqlandırır yeni-yeni həqiqətlər açacaq. Elmi mənimsəyib, bütün varlığıyla inanacaqsan ki, Yeni tarixin qırxıncı ilindən “Qalaktika”ımızın – QalAğımızın “Allah”ı – ƏLAğ (SafAğ İnsan Əli) olan EySarıımızın (“İ sa”nın, İis+usun) Əlisən! Bəli,

oğul! Budu sənin sevgin, ailən, oğul-uşağın, qohum-əqrəban: Əl! Bütün OdƏr bəşəriyyəti Vahid Əldir, “Lailahəilləllah” ola bilməz!

EySar özündən böyük qardaşı EvƏrim Sar ÜnAğın (“Avrama” döndərilənin) Əlidi;

EvƏrim özündən böyük qardaşı EySar ÜnEvin (“İsay”a, “Noy”a, “Nuh”a döndərilənin) Əlidi;

EySar ÜnEv özündən böyük qardaşı Ulu Bağ ƏsƏlMənin Əlidi; “Din” yalançıdı; EySar ÜnEv – “Nuh” nə ilk peyğəmbərdi, nə də ilk oğul.

Ulu Bağ, Bağ Atamızın Əlidi;

BağBağÜN Babamız isə EyOdƏr Babamızın Əlidi!.. Bu ilk məlumət alanlara bunu da deyirlər ki, təhrif dillərdə “Peyğəmbər”ə, “Peyğünbər”ə döndərilən BağÜN EvƏrEy “Məhəmməd” – “Mühəmməd” – “Mühəmməd”in Odu – adı – rütbəsi BağHəmOdu (Vahid Həqiqət Bağıdı).

“İmam” Əlinin Odu – adı – rütbəsi EyMən Əlidi (Mənim Uca Əlim).

BağHəmOda – “Məhəmməd”ə qədim “GurÜN” verilib, GurÜN! Yəni, “Quran” uzaq, – “Türk”cə, OdƏrcəsi. O kitab bir müddət “Məkkə”də bağlı seyfdə saxlanılıb; maraqlananlara deyiblər: “Bu alimlər üçündü, adi bəndələrə verilmir”. Belə çıxır ki, iki “Quran” var? Xeyr, oğul! “GurÜN” var və “GurÜN”ün əfsanələşdirilmiş, iyrənc tərcüməsi “Quran” var.

Əslini EySar verib BağHəmOda. “Allah” – ƏLAğ EySar (“İsa”; “İs+us”). Bilməlisən ki, ƏLAğ EySar cəmi OdƏr bəşəriyyətin – cəmi Kainatın yox, tək bizim “Kalaktika”mızın QalAğımız “Allahı” – ƏLAğıdı. Hər QalAğın öz ƏLAğı var. Hər ƏLAğın yanında öz SimOd məclisi var.

“İslam” yoxdu, ƏsƏlim var, oğul. ƏsƏlim – Yaradan Əlim!

Gör indi, necə gizlədilib həqiqətimiz, dünyamız, bəşəriyyətimiz!

İndi gedə bilərsən. Xançalı yox, çamadanını götür, get Əmirli mülkünə. Çürüknən orda qalırıq indi biz. Get sakitləş, yat dincəl. Sonra Sultannan görüşəcəksən!..

Səməd duruxdu: “Sultannan görüşəcəksən! Mümkündümü?!”

Yenə də beyni qıjıldaya-qıjıldaya, gözləri tutula-tutula hara getdiyini, necə getdiyini bilmədi.

Qapını Hənifə arvad açdı.

Həyətdəki alçaq çardağın arxasında təkotaqlı çiy kərpic evdə tavanın ortasından sallanan yeddilik lampanın¹ alovu qapının yelindən uzanıb-yaymalanıb, hisli şüşəni daha da hisləndirdi, arvad saçları dağılıb gözlərinin üstünü tutmuş ucaboy adamı əvvəlcə tanıya bilmədi.

– Xeyir ola... Gəl gör bu kimdi belə, a kişi? – deyib içəridən ərini çağırırdı, tanıyanda isə əllərini üzünə basdı, – Allah, mənə ölüm ver!

Əlləzoğlu otağın yarısını tutmuş nəhəng taxtın üstündə böyrünü cecimə verib, mütəkkəyə dirsəklənib yatırdı. Arvadının çığırtısına quş yuxusundan bir göz qırpımında ayılıb quş cəldliyi ilə yerə atıldı, səhərdən axşama qədər yollarda arabaların, atların, mal-qaranın qaldırdığı toz-torpaqdan keçəyə dönən çal tükü sinəsini qaşıya-qaşıya, gözlərini qıyıb, qonağa diqqət yetirdi və bir əli sinəsində, o biri əli qəlyanın zorba başında, donub qaldı.

Kandarın bir tərəfində Gülgəzin ata-anası, o biri tərəfində Gülgəzin istəklisi dayanmışdı. Nə qədər ki Gülgəz aralıqda idi, bu kandar görünməzdi. Gülgəz aralıqdan getmişdi, kandar əvəzində sədd əmələ gəlmişdi, odur ki, nə bu yandan ayaq atan vardı, nə də o yandan.

Səməd özü də məəttəl qalmışdı ki, bu evə nə üçün gəlib? Necə gəldiyini də doğru-dürüst bilmirdi. Yadında qalan bu idi ki, meşə çox qaranlıqdı, lap uşaqlıqdan hər qarışına bələd olduğu Kəsəyolla yerisə də, tez-tez ağaca toxunurdu, üz-gözünə sax-budaq çırpılırdı, üstəlik, əlində nə isə tez-tez kol-kosa, kötüyə-zada ilişirdi, əsəblərini daha da tarıma çəkib lap cana doydururdu. Əmma heç nəyə diqqət yetirmədiyi kimi, əlindəki şeyə də diqqət yetirmirdi. Yalnız seyrəkliyə çıxıb, göydə ulduz, yerdə şəh işıltısı görüb, Sudüşəndə, həmin saqqız ağacının yaxınlığında olduğunu başa düşüb istər-istəməz yavaş-yavaş gördü ki, əlindəki şey çamadandır.

“Dəli Səməd”dən Səmədə qalan yadigarlar içində bir yadigar da qalmışdı, o da daş əzələlər idi, həmişəlik daşlaşmış, hətta “cəhənnəm

¹ Nəftlə yanan çırağın (lampanın) ən xırdaşı

kürəsi”ndə də əriməmişdi, əksinə, “cinayətkarla” – “qatillə” görüş gününün yaxınlaşdığını duyduqca Səməd sövq-təbii bir ehtiyacla əzələlərini daha da daşlaşdırmışdı. Odur ki, çamadanı rastına çıxan ağaca çırpanda meşədə elə bil mərmə partladı, bürküyə görə yuxarılarda – uca budaqlarda yatışan iri quşlar gurultu ilə dağılışıb, qaranlıqda göyün dərinliyinə cumdular.

Yadında qalan bir də bu idi ki, Qudalı Rəhimin hansı möcüzə iləsə elektrik işığına qər q olmuş həyətinə boynu xışlı it ağzını açar açmaz bütün məhlədən çoxlu canavarsayağı it xılı – köpək sürüsü töküldü, ağ tor köynəkdən camış qılı kimi qara qılı çıxmış Qıllı Qeybalı üç yüz voltluq lampanın gür işığı altında çarpaydan qalxıb it xılına təpindi, hələ qaranlıqda olan köhnə düşmənin hansı hikmətləsə uzaqdan-uzağa tanıyıb, gülə-gülə qabağına yeridi: “Qorxma, qorxma. Gəl, gəl, ay Səməd. Sən də öz kəsiyimizsən¹ daha, dəyməzlər sənə”, – dedi.

Qıllının açıq şadlığı, rişxəndi və “sən də öz kəsiyimizsən daha” sözlərindəki gizlin mənə təhqirdən bətər səslənib Səmədin üzünə şapalaq kimi yapışdı. Rəhimin üstü dəmirli, daş imarətindən o yanda, məşhur palıd kötüyünün arxasında xırda pəncərəsi saralan daxmaya doğru getdiyi halda, dabanı üstə döndü. O söz şapalağından nə kökə düşdüyünü indi Hənifə arvadla Əlləzoğlunun gözlərindən oxuyurdu.

Deyəsən, “Dəli Səməd” oyanmışdı, özü də indi yox, əmisinin darvazasında sevinc və xoşbəxtlik həsrətindən kükrəyən etiraz və üsyanla birgə oyanmışdı. Düz yeddi il səkkiz ay yatıb, birdən-birə gözlərini açıb, ancaq atasını yox, ata hənilri əmisini də, istəklisini də itirib tamam tək qaldığını, Xızr Abının sirli, sehrli nitqindən sonra isə, qulaqlarında çox uzaq, anlaşılmaz aləmlər kimi səslənən “OdƏr”, “SafAğ”, “Bağ” sözlərinin qatı dumanı içində faciəsinin ağırlığını duyub, darvazadan eşiyə, küçəyə atılanda, deyəsən, əv-vəlcə qırmızı tuf daş binaya doğru cummuşdu, birbaşa əmisinin kabinetinə qalxıb, qapını bağlamaq, “Qaraçı gözəli”nin ayaqlarından tikənləri dişləri ilə çıxara-çıxara, hələ o körpə vaxtından Gülgözə necə könül bağladığından başlayaraq hər şeyi danışmaq, “avariya” günü hamının təkrar etdiyi “qəsd işi yoxdu” sözlərini, qəbiristanda

---

¹ Təhqiri ifadə, yəni “sən də öz sünnetimizsən”

kükrəyən şübhəsini, “qara həyula”nı, “cəhənnəm kürəsi”ni, Çax-çuxla görüşünü, həyətdə Sultansız, Gülgəzsiz dünya haqqında düşündüklərini açıq-açığına ortalığa tökmək, hər şeyi aydınlaşdırmaq, bədbəxtliyi törədən səbəbləri bütün dərinliyi ilə öyrənmək, bilmək, Abının çox ciddi xəbərdarlığına, qadağasına baxmayaraq, hökmən qisas almaq niyyətinə düşmüşdü, əmma yəqin ki, əmisi ilə üz-üzə gəlməyin, “açıq-açığına” danışmağın çətinliyini, bəlkə də heç mümkün olmadığını hiss edib yolunu dəyişmişdi. Çax-çux dönə-dönə, müəmmalı təkidlə “Gülbeniznən görüşməlisən hökmən” desə də, bu sözləri yox, “kənddə gözlüyəcəm” sözlərini yada salıb, şəhərlə Qonaqlının arasındakı Kəsəyolla meşəyə şığımışdı... Palpaltarla, nadir kitablarla, qiymətli şeylərlə dolu çamadan yox, Səmədə mənalı, perspektivli insan həyatı da yox, o həyətdən götürdüyü xançalı əvəz edən dəmir barmaqlarla Çax-çuxun xirt-dəyindən yapışmaq lazımdı. Odur ki, barmaqlarını üyüşdürən, əsəblərini tarıma çəkən çamadanda hətta anasının çox qiymətli yadigarından – “axça”lardan olduğunu da, diplomunu da unudub, o yükü ağaca çırpdı, hətta qan tökülən yerə – saqqız ağacının yanına da burulmayıb tələsdi ki, bir əlilə Çax-çux adında o “sirlə dolu sinə”dən, o biri əlilə iri hulqumlu uzun, quru boğazdan yapışsın, “Danış! Aç tök hamısını!” – desin. Yeddi il səkkiz ay müddətində “avariya” günündən, “qəsd işi yoxdu” sözlərindən bu günə qədər nə baş vermişdisə, hamısı o sinədə idi və Səməd o sinəni bütün açıb, kitab kimi oxumalı idi. Odur ki, Ortayoldan və Qudalı Rəhimin imarətindən o yanda, palıd kötüyünün arxasında saralan o üçcə qarış uzunluğunda, ikicə qarış enində pəncərəyə doğru qətiyyətlə gedəndə bu qətiyyəti sındırası bir şey görmürdü. Əmma Qeybalının beş-altıca kəlməsindən sındı: “Gəl, gəl, ay Səməd. Sən də öz kəsiyimizsən daha”. Yəni, Sultan Əmirlinin düşmənlərinin məhləsinə gəlirsənsə, o “sirlə dolu sinə”dəki sirlərin hamısının Sultan Əmirlinin əleyhinə olduğunu bilə-bilə, mütləq öyrənmək, bilmək istəyirsənsə, daha sənə bizim fərqi biz yoxdur?! Yəni, Çax-çux Xalıqla Qudalı Rəhim Sultan Əmirliyə necə düşməndirlərsə, daha sən də eləcə düşmənsən?! Dabanı üstə dönüb, gəlib bu qarını döyəndə Səmədin üzündə belə bir fikrin dəhşəti həkk olunmuşdu. Dağılıb tökülüb tərdən islanmış gur qara, ordan-burdan azca şaba-

lıdı saçların arasından heybətli gözlər parıldayırdı. Hənifə arvadla Əlləzoğlunun qanlarını donduran da elə bu idi.

Əlləzoğlu sönmüş qəlyanı damağından çəkib kəmərinə taxdı, əllərini biz-biz tükləri bozaran qara üzünə sürtdü, xırdaca, yumruca başı ilə bədəni arasında nazik armud saplağına oxşayan boğazını qəribə – quşsayağı uzadıb udqundu və beləcə, yenə quruyub qaldı: iri qol-budaqlı, hündür, qorxunc adamın qabağında nə başqa bir hərəkət eləməyə cəsarəti çatdı, nə də bir kəlmə deməyə.

Hənifə arvad isə, “Allah, mənə ölüm ver” deyəndən sonra pıçıltıya keçmişdi, ovsun oxuyurdu ki, bəla sovuşsun, hələ başı qızıl əsgər papaqlı ərköyün sədr oğlu vaxtından “Göyüm” deyib əzizlədiyi, indi isə içəri çağırmağa da ürək eləmədiyi bu dəli-divanə cavan bu evə bir xətər yetirməsin, can-cürəfəsi, əl-qolu da olmayan, bircə qızdan savayı kim-kimsəsi qalmayan, oğulsuz, arxasız ərinə əl qaldırmasın, atan-tutan, vuran-yıxan, qara naxırlı, sel sürülü igidlər məskəni Əlləz ocağında tək göbələk tək bitmiş bu bədbəxt, el içində şərməndə olmasın...

Səmədin sükutu nə qədər çəkdisə, Hənifə arvadın ovsunu da bir o qədər uzandı.

Qudalıların və ümumiyyətlə, bütün kəndin dilində “Atdan azma” bəzəməsi və “Əkə Hənifə” ləqəbi ilə tanınan bu kor-kobud arvadın gözlərində elə bir bulaq qaynarlığı vardı ki, belə yalvarışlı vaxtında bu qaynarlıq daşı da yumşaldırdı.

Qorxudan arvadının dalına qısılmış cırdan kişinin findıqburun, qara-quru sifətində isə elə yazıqlıq vardı ki, bu yazıqlıq cəlladı da yumşaldardı. Səməd də elə buna görəmi tutulmuşdu? Yoxsa, ona görəmi ki, bir-birinə qəti yaraşmayan bu təzadlı ər-arvaddan möcüzəli gözəllik əmələ gəlmişdi və Səməd Hənifə arvadın gözlərinə baxdıqca, Cığalı Gülgəzin – “qaraçai gözəli”nin qaynar bulaq gözlərini görürdü, Əlləzoğlunun “armud saplağı” boynuna baxdıqca, Gülgəzin “durna boğazını” görürdü və hiss edirdi ki, bu ata-ana ilə kobud rəftar, bunların yaratdıqları gözəlliğin özü ilə kobud rəftar kimi bir şeydir.

Təpiyib qaysaq bağlamış, qalın dodaqları elə bil Səmədin özündən asılı olmadan tərپənib ağır-ağır aralandı və Səməd, yaratdıqları gözəlliğin bədbəxtliyi ilə birlikdə, şübhəsiz, bədbəxt olan bu ata-anaya olduqca səmimi sözlər dedi:

– Zülmətdəyəm mən. Heç nə görmürəm, heç nə bilmirəm. Necə olub bu iş?! Atamın sağlığında... hələ o vaxtlar Gülgəznən mənim münasibətimi bilirdi əmim... Sonralar da eşitməmişdim?! Gəlmişəm, qızınız əmimin evində arvad!.. Necə olub bu?! Nə Seyid kişi bir söz dedi mənə, nə də Xeyrə arvad... nə də Xızr Abı!.. Mən bilməliyəm!.. Soruşuram necə olub bu iş?! Niyə dillənirsiniz?!

Nə Hənifə arvaddan səs çıxırdı, nə də arxasında büzüşmüş Əlləzoğlundan.

Onların əvəzində gözlənilməz bir səs:

– Sənə deyilmədimi ki, heç kəs heç nə bilmir! – deyəndə Səməd diksindi, geri dönüb yenə də Abını gördü.

Hündür, qara çəpərin darvazasında Sultanın boz “Pobeda”sı dayanmışdı. Gur işıqlı faraların qabağından bəriyə doğru şofer quşburun Müslümün nazik, uzun kölgəsi uzanmışdı. Səməd maşının açıq qapısı arxasında, oturacaqdakı adamın qaraltısına baxıb, bir də diksinən kimi oldu. Sultan?! Yox, əmisi deyildi, Çürük Aşıqdı, köynəkli sazını qucağında tutub bu yana boylanırdı.

– Gəl, min gedək! Qapılara düşməyini məsləhət görmür səni böyüdən adam! – Abı əlini Səmədin biləyinə atıb, elə bil hətta zorla aparmaq istədi. Əmma gözü Səmədin gözünə sataşanda birdən-birə süstləşib köksünü ötürdü. – Belə baxma mənə, gözümün işığı! İnan, inan, inan ki, heç kəsdən heç nə eşitmiyəcəksən. İstəyirsən keç içəri, otur. Bir yana baxanda elə yaxşı olar otursan söhbət eliyəsən bir az. Qırx yeddinci ilin iyununda ikilliyə qəbul imtahanına gedəndə ayrılımsan sən o vaxt “A qaynənə! A qaynata!” – dediyin bu gözəlçələrdən. Dünyanın məndən zəhləsi gedir, mənim də bunlardan. Açığını deyirəm, elə o “A qaynata!” – dediyin vaxtlardan mən istəmərdim qaynatan, qaynənən olsun bunlar. Qırx yeddinin iyunundan bəri dərd içində, yas içində keçib illərin, nə qızla əməllibaşlı ünsiyyətdə olubsan, nə də bunlarla. “Nə var, nə yox? Dolanmanız-zadınız nə təhərdi?” Vəssalam! İndi otur bu evdə, indi danış bunlarla! Tutmaz, oğul! Kolxoz qurulanda qardaşları güllələndi, sürüləri, naxırları alındı, Sovetin yalaq itinə döndü bu Məmiş. Yalını verirlər, kimin üstünə qısqırdırlar, ona hürür! İnan mənə, adamlıqdan çıxıb ikisi də!

Açıqdı mənim aram bu Göbələknən. Üzünə deyirəm: “Yal içən-sən, materialbaz, böhtançısan, Məmiş!” Deyir: “Görmüşük, elm-savad insanı insan eliyər, əmbə səni tərsinə, qudurdub, ay Abı, hey elə

harf eləyirsən, tutursan adamı. Bilmək də olmur azarın nədi, a dərdin alım, niyə qapırsan?!” Deyirəm: “Mənə baxıb sən də qəlyan almısan ağzına. Olmazdımı vaxtında sözümə baxaydın, tək-tənha qalıb rəzil-ləşəndə gəlib yanımızda balabançıdan, dəfçidən-zaddan olaydın? Əyriyola getməzdin, çalınan, oxunanlardan başına da bir şey qoyardın!” Gülür heyvan, deyir: “Çürüknən işiniz-peşəniz pul yığmaqdı toylarda. Başımda nə işin var, xeyir vermək istəyirsənsə cibiməcə bir şey qoy!” Zarafat eləyir guya, hırıldayır. Əslində, bir ilan da budu elə. Yazıq Çürüyü də, məni də dilə-ağzıya salıb: “Hərəsinin yüz yaşı var. Əmbə pul yığmaqdan doymurlar, aparıb şəhər bal-nisasında sestraların ətləklərinə tökürlər, masaj elədirirlər ora-buralarını, cavanlaşdırırlar özlərini!..” Eşidirsən? Boş-boşuna danışmıram bu Göbələyin bərəsində. Bir ilan da budu dedim. Tək deyil. Yüzdü, mindi bu! Burda – Qonaqlıda, Tahirlidə, Qurbanlıda, o yanda – Qazağın kəndlərində Göbələk Məmişin papağı qaralar-qaralmaz dörd-dövrəsi dolur heyvanatla. Pıçhapıç, pıçhapıç! Ötən illərdə İrəvan, Dərəələyöz, Göyçə, Vədi tərəflərdən nə qədər insan seli qovulub, çoxu qırılıb, qalanı qaçır isti, susuz yerlərdən, çalışırlar bizə sığsınlar. Əmma bax bu, “dərdin alım, dərdin alım” deyə-deyə, astaca-astaca sürünür NKVD Gülənovun, prokuror Sayılovun, RİK Atamalıının ara-bərələrində, ordan gedir, dediyim kimi, pıçhapıç: “Göyçədən sürülənlərin hamısı köhnə EvƏrEy OdƏridi. Çoxunun adı da üstündədi: ƏlƏs, EvƏlƏs, ƏlƏsGər, ElƏsƏl – “Veysəl”, BağSim – “MakSim”, Bağı, Ağı...” – bir sicilləmə siyahı verib, hamısı Sibirin lap qatı yerinə sürülüb, məktub var, qışdan yazıya çıxammayıb qırılıb hamısı! Qatıldı bu “qaynata” dediyin murdar!.. Əlli birinci ildə Başkeçiddən sürülənlərimiz bərədə də yazıb: “Vəli deyil bu adam, EvƏldi, Kərim deyil OdƏrimdi, Zal deyil, ƏsƏldi...” Yer verməyin kənddə-kəsəkdə, kök salmasınlar!” – və sairə və ilaxirə. Bax, belə ilandı bu Göbələk. Soruş: “Dəmiryol vağzalının poçtundan maaş alırsan yetmiş manat hər ay, hardan gəlir o pul?” “Bilmirəm, – deyir, – kimsə, uzaq qohumlarımdandı”. Çax-çux göndərir öz cibindən! Kim oldu indi bu “A qaynata”?! Niyə gəlmisən bu Xudiyev itin qapısına?!

Abının aramsız səsinə beyninə əlavə qıjılı düşsə də, Səməd deyilənin hamısını eşidə-eşidə keçib otağın dözündə – yuxarı başında, yorğun-üzgün, taburetkaya – kətillə çökmüşdü. Abı qəlyanına tütün basa-basa, sarı samanları işıldaşan boz divar boyunca o yan-bu yana narahat gəzinir, usanmadan deyiniirdi:

– Göyçənin beş kəndlərindən biri bizim AğBizən kəndidi. Ulu Babanız Musa ağa tikdirib orda ilk evi. Bir baş kəndimiz də Qazaxdan bəridə Padşahlıqdı, onu da Musa ağa tikdirib oğullarına, özü qaçıb qaçaqların arasında Comərd adıyla yaşayıb. Ən gizli şeylərdi bunlar, əmma bu da KQB-dədi. Kim yazıb? Bax bu yaramaz Göbələk!..

Əlləzoğlu lampanın altında-ortalıqda dodaqlarını dodaqlarına yapışdırıb quruyub qalmışdılar.

Səməd Hənifə arvadın “qaynar bulaq gözlərində” vahimə ilə birgə Gülgəzin gözlərindəki vahiməni də gördü. Əgər Hənifə arvadın kirpikləri bir az tozlu kimi boza çalmasaydı, ana ilə balanan gözləri demək olar ki, bir-birindən seçilməzdi. Qalın buz bulağın gözünü necə tutarsa, vahimə də bu gözləri eləcə tutmuşdu.

Səməd əlini üzünə çəkdi, içərisindəki burulğanda çalxanıburulub, arvadı silkələməyə, ayılmağa çalışdı:

– Niyə belə baxırsan mənə, Hənifə xala?! Davaya gəlməmişəm mən. Qorxmayın, söz tutsun diliniz, bir söz deyin mənə!

Axır ki, buz sındı:

– Ay belə ağına-dərrakənə qurban olum sənini! Deyirəm axı, bəd niyyətnən gəlməzsən sən bizim üstümüzə. İzin ver, o ay qabağından öpüm, a dərrakəli oğul!

Abı üzünü divara tutdu:

– Öp, öp! Tfu!..

Arvad başdan-ayağa titrəyə-titrəyə yönəlib Səmədin islaq saçlarını qaldırıb, hətta ovucları ilə tərini silib “ay qabağından”, yəni alnından, sonra o üzündən, bu üzündən öpdü.

Elə öpə-öpə titrəyirdi.

– Səni həməşə öz balamız bilmişik biz. Allah şahiddi... Xıızr Abı burda bizim yazıq kişinin barəsində nə qədər yaxşı-yaman desə də, elə kişi də çox istiyir səni... Nolsun yazıb: “Avdı döyül, EvOddu! “Nağı” döyül, ÜnAğdı, “İrşad” deyil, Ərşaddı”. Göyçəynən az-çox gediş-gəlişi olanın elə hamısı bilmirmi ki, mollalar qoymurlar orda adamların çoxunun adını?! Məmiş yazıq yanı o qədərmi böyük qələt eləyib?! Hamı yazmırmı?!

Bulağın gözü bulanlıqdı: “Sağ söz” əvəzinə, arvad elə hey o yan-bu yan danışırdı:

– Gözümüzün nurusan, a nur, nər oğul!.. Yazıq, nakam Sura dünyadan gedən günü bax bu döşlərimdən süd vermişəm sənə.

Qıymat əlimdən almasaydı, özüm saxlıyardım səni, özüm böyü-dərdim səni. Sonra da, allah versəydi, qapında qulun, qulluqçun olardım! Biz neyniyək ki, arxlarda sular tərsinə axdı!..

Səməd nə vaxtsa doğma, əziz “qaynana” olan, indi isə qızını xatırlatmaqdan başqa bir doğmalığı qalmayan arvadın bir kəlməsini də ötürmürdü: arvad eyham vurmurdumu, demək istəmirdimi ki, bu bədbəxtlikdə günahsızq biz? Necə günahsız ola bilərdilər? Gülgəz ata-anasından gizlinmi aparılmışdı?!

Əlləzoğlu da, nəhayət, dirçəlib, səsinə arvadının səsinə qatdı:

– Xoş gəlibsən, dərdir alıb. Öz evinə gəlibsən... Deyirdim bizi yad eləməzsən daha. Bu çərxi-fələyin necə firlandığını, vallah, fələyin özü də bilmir heç. Odu ki, adamı elədən-elə tullayır bu çərx, belədən-belə tullayır, axşam yatırsan, bilmirsən sabah nə gələcək başına... Bu Abı qocaldıqca itirir aqlını. Sən fikir vermə bunun çərənpərəninə, dərdir alım. Deyirəm, “Abı”sanmı sən, ay AdıPünhan?! Sabah-biri gün Şura hökuməti sənə özüyün də çərəni qılmıyacaqmı?! Mənim özümə demiyəcəkmə naxır, sürü sahibi Ələs uşağındansa, Əlləzoğlu deyilsən!.. Allahın yolundan çıxıb bu Abı, xəlvəti bədəməl işləməyə məşğuldu. Sizin nəslə qohumluğu çatır bu bayquş gözlünün, odu ki, dərdir aldığım əminə də badalaq qururlar bu Xızrın bədəməlliyindən xoşu gəlməyənlər. Bu milləti istəməyənlər, deyilənə görə, peyğəmbərdən çox-çox əvvəllər də varıymış. Mən bədbəxtin nəyinə gərəkdə Erməninin, Rusun deyini deyim?! Rus deyilmi məni belə rəzil eliyən?! Bu Xızrın özüdü milləti çaxnaşdıran, ayrılıq salan, a dərdir alım! Vallah-billah, bizim bədbəxt balamızın Sultanın başına nə gəldisə, o da, bax, bu Xızrdandı! Bu rahat otursa, inan bizi də incitməzlər ordanburdan, a dərdir alım!.. Adı molla, özü şeytan düşüb ortalığa!.. Novruz bayramında gecələr tonqalların qıraqlarında uşaq-muşaq da bunun sözünü deyir: “Novruz” deyil, ÜnEv ƏrÜzdü. Qurban bayramı da: “İsmeyil qurbanı” deyil, ƏsEvƏli, yəni özünü öldürmək istəyirmiş “İbrahim” – EvƏrim peyğəmbər!.. Dünyamız özü dəyişir nədi, dərdir alım, düz iş yoxdu!

Səməd bunun da hər kəlməsinə diqqət yetirirdi: bu da eyham vurmurdumu, demək istəmirdimi ki, bəla kənardan gəlmişdi? Məhz necə olmuşdu? Abı niyə elə əsəbi gəzinirdi? Bircə balanın dalınca maşın gətirməkdə fikri-məqsədi nə idi? Çürük Aşıq da maşında

idisə, o da ağ binaya getməli idisə, demək Sultan Bircə balası üçün hətta saz, söz də hazırlamışdı?!

Əlləzoğlunun cır, quru-sərt səsi indi əsəbilik törədirdi:

– ...Açığı, gözləmərdim qapımızı açasan. Xoş gəlibsən, dərdin alım. Bu üst-başını harda bu kökə salıbsan? Şalvarın cırılıb. Sudüşəndən kəsəsinə gəlibsən nədi, balağların batıb. Corabların da su içindədi... Yamaqlı paltar geyən yoxdu daha, dərdin alım, yoxsa deyərdim şalvarını yamasın Hənifə xalan. Əli qızıldı Hənifə xalayın. Axır vaxtlar arvaddı məni dolandıran. O yetmiş manatın sirri var: mənim adıma gəlir, ayrısı alır, dərdin alım. Rəhmətlik Mədəddən sonra xeyir-bərəkət yoxdu kənddə. Gündə bir sədr qoyurlar, hər sədr də bir hoqqa çıxardır. Qılinc Qurban da elə o köhnəcə qılincdi, gah yerimizi ölçür, deyir artıqdı, kəsir, gah heyvanı sanayır, bircə baş şaqqıldaqlı toğlunu da qoymur normadan artıq qalsın bu həyətdə,¹ qonaq-qonaça gələndə bir toğlu boğazı qanadaq, özümüz də bir tikə dadaq. Hərdən praktör Sayılovun ayağı dəyərdə bizim qapıya, uzaq qohumumdu, ondan bir az çəkinərdi Qılinc Qurban. Sayılov ayağını qapımızdan kəsəli, genə ley² tək cumur üstümə Qılinc Qurban: “Lüt Cəfəri cana doydurubsan. Rayondan böyük-böyük adamları qonaq çağırırsan, kabab verirsən, iş düzəldirsən, Lütün xirtdəyindən yapışırsan ki, xərcim çıxıb böyüklərə, bu kağıza qol çək”. Nolar, a bala?! Mənim ağ sürülərimi udan kolxozdan bir toğlu alsam, dağlar kolxoz?! Deyirəm, eşit, yeri düşəndə qamaşdır o Qurbanı. Beləydimi Mədədin vaxtında? Yox, yox. Ayrı əyyamıydı o əyyam, dərdin alım. Əmək gününə kolxoz özü verirdi ətliyi. Toğlu nədi, həftədə, yarım ayda bir əmlək kəsərdi qonağının ayağının altında bu suyumsuz Göbələk Məmiş. İndi Hənifə xalayın əriştəsinədi umudum. Olanda əvəliknən, pencərnən dəyişirik dişimizi, olmuyanda elə ərişdədi ki, ərişdədi...

Məlum oldu ki, Əlləzoğlu qonaqlarına toğlu-filan kəsmək niyyətində deyildi.

Abının aramsız ayaq səsləri də bir tərəfdən əsəbiləşdirirdi. Üstəlik, Hənifə arvad gah içəridə, gah da eşikdə ocağın, qazanın böyür-başında yüyürüb-yıxılırdı.

¹ Kolxozçunun həyətyanı sahəsində “artıq torpaq”, “normadan artıq heyvan” zorla alınır.

² Ley – kiçik qartal cinsi

Əlləzoğlu isə, Abının arada dediyi kimi, “yaman xoda düşmüşdü”:

– Məktəbini qurtardınmı, dərdin alım? Bakıya qayıdacaqsan, yoxsa qalacaqsan? Şəhərdə yaşamaq ayrı şeydi... – Fındıq burunun xırdaca, zərif pərələri tir-tir əsirdi. Cücən gözlərin kirpiksiz qapaqları vur-hay tərپənirdi. Dırnaqları qaralan, gödək-gödək, yağun-yoğun, qabarlı barmaqlar vur-hay qəlyanı doldururdu. Səməd bunun hamısını görürdü. Daha doğrusu, diqqət yetirirdi və elə bil hər şeyi birinci dəfə görürdü.

Kəməmindən asılı kisədən tütünü çimdik-çimdik çıxarıb, barmaqlarının ucunda didə-didə, əzə-əzə, uzun həngamədən sonra qəlyanı doldurub, nəhayət, alışdırmaq lazım gələndə, kibrit əvəzinə, Əlləzoğlu evinin suvaqsız divarından bir saman çöpü qopartdı. İndicə taxtın küncünə çıxıb, ordan əlini uzadıb, quru saman çöpünü lampadan alışdırıb qəlyanda tənbəkinin üstünə qoyacaqdı. Hələ “başı qızıl əsgər papaqlı” vaxtlarından ta bu son illərə qədər Səməd Əlləzoğlunun bu hərəkətini min-milyon dəfə görmüşdü. Yadında idi ki, bu hərəkətə hamı gülərdi, o cümlədən Abı da gülərdi: “Göbələk Məmişdi də. Göbələkdən nə əhliyyət umursunuz?” – deyərdi. Tək bir nəfər – “Göy” gülməzdi. “Bəydi, a kişi, bəydi. Belə şeylər eləmə! Ucuzlaşdırma özünü!” – deyərdi. “Mən sənin hörmətini qoruyuram cəmaatin arasında, sən güldürürsən özünə cəmaati!” – deyərdi və o vaxtlar burda – kənddə dükanda işləyən Qayım Qudalıdan kibriti yeşiklə alıb gətirərdi ki, “Qayınata” bir də saman çöpünə əl uzatmasın, saqqalının çallaşan vaxtında uşaq kimi taxta dırmanmasın. Belə şeylər o qədər olmuşdu ki, kənddə hətta zərbi-məsəl əmələ gəlmişdi; hardasa, kim isə xəsislik eləyəndə və ya dünya dolanması – güzəranlıq üzündən çox qənaətcillik eləyəndə dərhal o zərbi-məsəl yada düşərdi: “Əlləzoğlu tək qəpik qısırsan, acından köpük qusursan”.

Səməd diqqət yetirdi: Əlləzoğlu hamanca uşaq çevikliyi ilə taxta qalxdı, əlini uzadıb saman çöpünü lampadan alışdırdı. Sonrasına Səməd daha baxa bilmədi. Qəribə idi ki, cırtıdan kişinin bütün başqa hərəkətləri kimi, min-milyon dəfə gördüyü bu son hərəkətini də elə bil birinci dəfə görürdü.

Hörmətini, ləyaqətini qoruduğu “Qayınata” əvəzinə tamam başqa, yad-yabançı bir adam, əldəqayıрма, çılpaq stolun o tərəfində, kətildə oturub, Abıya: “Əşi, adamlığın olsun, evə gəlibsən,

yanını yerə qoy”, – deyib, onu da oturmağa məcbur eləyib, qəlyanını tüstülədə-tüstülədə, yenə nə isə danışırdı, Səməd isə daha bir kəlmə də eşitmirdi. Bayaq Abının dilindən eşitdiyi “Xudiyev iti” sözlərindən də bir o qədər təsirlənmədiyi halda, indi Əlləzoğlunun həmişəki adı hərəkətindən – saman çöpü alışdırmağından sarsıntı duyub, başını köksünə əymişdi. Müsibətin, bəd-bəxtliyin içində də qəlyanını saman çöpü ilə yandıрмаğı unutmurdusa, belə yüngül sümüklə taxta qalxıb taxtdan tullanırdısa, demək, bu kişi üçün heç bir müsibət yoxdu?! Əksinə, sevinirdi?! Sevinirdi ki, raykom katibinin qayınatası olub?! Qudalı Rəhim öz məşhur professor qudası Məhərrəmov Məhərrəm Abbasoviçə arxalandığı kimi, bu da öz şan-şöhrətli katib göyü – kürəkəni Sultan Əmirliyə arxalanacaq, daha nə qapısında yeri ölçüləcək, nə heyvanı sananacaq, “qəpik qısmmaq, köpük qusmaq” əvəzinə firavanlıq, xoşbəxtlik tapacaq?! Bu müsibətin içində də “xeyir-bərəkətdən” danışırıdusa, evinin suvaqsız divarlarında işıldaşan saman çöpləri ilə bu adamın nə fərqi vardı? Yoxdusa, Səməd burada nə üçün otururdu?! Saman çöpü ilə nə danışmaq istəyirdi?!

– Ay Hənifə, nə oldu əriştən? Süzmədinmi? Yağ əritmə, qovurma çıxart. Əmlək kəsəmmirik dərđini aldığma, heç olmasa qovurmaynan çıxacaq əvəzini. Köhnə qovurmaynan əriştə yaxşı tutur, dərđin alım. Xızr Abıya da, o eşikdəki çürümüş Çürüyə də elə əriştə yaxşıdı. Diş sarıdan da kasaddılar, ağılları təkə bu alimi-biəməllər...

Səməd başını qaldıra bilmirdi. Təhqirdən, xəcalətindən, öz ləyaqəti, ucalığı qarşısında utandığından ölüb yerə girirdi.

Ayaq səsləri – çəkələk şappıltısı eşidildi. Hənifə arvad gəlib, Səmədin sözlərindən dəhşətlənib, birdən yenə qurumuşdu.

– Əriştə yeməyəmi gəlmişəm mən bura?! Sağ söz deyəmmirsən demə! Cəhənnəmə, goracan demə! Mən hiss eləyirəm, duyuram, görürəm ki, nə isə qurğu qurublar. Abı da etiraz eləmir buna. Bə sən niyə bir şey demək istəmirsən?! Qızını raykom katibinə verib xoşbəxt olmusan?! Yəni güman eləyirsən ki, binələyib qalacaq qızın orda?!

“Armut saplağı” yenə də çiyinlərin arasına çəkilmişdi, Əlləzoğlunun hülqumu gedib-gəlirdi.

– Diyəsən, yaman yorulubsan, dərđin alım. Çox yorulanda adam heç danışığını da bilmir... Ay arvad, tərپənsənə!.. O ki qaldı

qızın orda binələnib-binələnmeməsinə, onu Həqq-təala bilər, dərdin alım. Olan olub, keçən keçib. Cavansan sən, ömrün hələ qabaqdadı. Qayıdarsan Bakıya, inşallah, ad-san sahibi olarsan. Yaxşı qulluqdu, ixtiyaratdı bu zamanınkı, dərdin alım. Onda hər şey öz-özünə yağacaq başından aşağı, mən təki çulucırıq kəndçiynən heç danışmaq da istəmiyəcəksən. Saman çöpüynən yandırdım qəlyanı, dedim, görüm neyniyəcəksən? Bulud təki tutuldu qaşqabağın. Niyə? Çünki şəhər adamısan sən daha, dərdin alım, qəpik qıssannan oturub-durammazsan sən daha. Düz deyir Xıızr Abı, ləyaqət-zad hardadı bizdə?! Üz-gözümə, əlimə-ayağıma fikir verirsen bayaqdan. Həftədə bir kərə ülgüc dəymir üzümə. Dırnağımı da vaxtlı-vaxtında kəsəmmirəm. Sədr bir yana buyurur, partkom o biri yana, ispalkom bu biri yana. Briqadirnən manqabaşı da əlahiddə buyurur. Hamısına “bəli” deyəsən gərək, hamısını razı salasan, üstəlik, qapı-bacanda da qurdalanasan gərək ki, çörəyin olsun bir tikə. Ayının, deyir, yüz əlli iki oyunu var, hamısı da bir armud ağacının başında. Neynəsəm, nə iş görsəm, hamısı qəpiyə bağlanır, dərdin alım. İyirmi ildən artıqdı kolxozçuluq alıb insanlığımızı. Evin divarına suvaq da vurammıram ki, deyərlər, manatı artıq düşüb!..

Səməd yenə tüstü görürdü və yenə də nə isə pis qoxu hiss edirdi.

Hənifə qazanı içəri gətirib birbaş yerə – torpaq döşəməyə qoydu, ətəylə sininin üstündən külü sildi. Gülgəzin “qaynar bulaq gözlü” anası əvəzinə, Səməd eynilə bu cırtan kişinin yatımında, yad-yabançı bir qadının süni gümrəh səsini eşitdi:

– Ay kişi, nə “qəpik-qəpik” başlayıbsan yenə? Hökmətdimi, divan-dərədimi Səməd, nədi ki, bu qədər ah-zar eləyirsən? Öz balan deyilmi?! Ah-zardansa, Bakıdan-zaddan soruşsan, gərək qurbanı olduğum nə danışır?

– Çox yorulub, arvad, yaman birtəhərdi dərdini aldığım. Yoldan gəlib axı! Əvvəl gərək adamın canı dincəlsin ki, sonra da boğazına çörək getsin. O tasi-zadı bəri elə, isti su gətir, bir ayağını, başını yuyaq yaxşı-yaxşı...

Hənifə yenə eşiyə yüyürdü.

Əlləzoğlu “hə, hm” elədi.

– Yuyaq ayağını, başını. Dincəl, qal gecəni. Sonrasını özün biləsən, dərdin alım. Eşikdə Çürük dəydi gözümə. Hələ də elə bilirsən qumrovdu səsi batmışın. İçəri çağıraram indi, çalar, oxuyar. Məndən

olsa, heç görükmə bu kənddə. Qudalılardı indi bu kəndin ağası. Başda Rəhimnən Qeybalı, ayaqda Çax-çux Xalıqnan yeniyetmələr... Qurbanlıdan o yanda razyezd¹ var, poyezd gah bir dəqiqə dayanır o razyezddə, gah da eləcə yavaş-yavaş keçir. Elə ki, bu Qudalı yeniyetmələri məşinən gedib dururlar o razyezddə, bil ki, Çax-çux Xalıq gəlməli idi. Poyezd yavaş-yavaş çamadanlar, bağlamalar dolu tək yağır vaqondan. Bu yeniyetmələr göydə tuturlar, doldururlar məşinə, Xalıq da oturdurlar kabinkada. Ordan sürürlər əvvəl Qurbanlıya, mal paylayırlar Xalıqın adamlarına. Sonra Tahirlidə paylayırlar, sonra da burda. Belə pullu adamlardı indi burda dövrən sürən, dərdin alım. Hökumət-zad sayan yoxdu daha. “Dünya bizimdi” deyirlər bu alver adamları. Açıq, sənin kimilərin yeri deyil daha bura. Hayf deyilmi sədr Mədədin belə pəhləvan oğlu, gəlsin bu Qudalıya-zada yoldaş olsun burda? Get otur Bakıda, böyü! Yaxşı sədan gəlsin qulağımıza, biz də sevinək, fəxr eliyək o sədan-sorağınan! Sultana yol vermİYənlər sənnən də yola getməzlər, dərdin alım!..

Səməd boğulurdu. Eyhamlarla dolu, hiyləli sözlərdən başqa, həm də çox pis iylənmiş dəri qoxusundan boğulurdu. Döşəmənin ortasında buğlanan qazanın ətri də bu qoxunu dəf eləməirdi.

Təngnəfəslikdən istər-istəməz dikəldi. Gözləri taxtın ayaq tərəfində cərgə ilə düzölmüş boz taxıl çuvallarının, qədim kirkirə daşlarının üstündə motalın, yağla dolu, ağız çilikli mal qarnının, qovurma küpünün, bir az o yanda divara söykədilmiş qara sacın, içində qurumuş xəmirə barmaq izləri görünən təştin və oxlovun üzərində gəzdi. Nəhayət, nəzəri küncə dikilib qaldı. Orda, qapağından yumruq irilikdə qıfıl asılmış dəmir sandıq, sandığın üstündə bir cüt qara xrom çəkmə, bəridə – yerdə isə bir cüt çarıq vardı. Çəkmələrin üstünü toz basmışdı. Çarıqların isə yaqın ki, altı deşildiyinə görə içinə gön parçaları qoyulmuşdu.

Səməd nifrətlə üzünü yana çevirdi, çarıqların üfunətinə təmizlənməyən qəlyanın qətran iyi də qarışmışdı. “Sirlə dolu sinə”nin biri də burda idi, qır kimi qatı nikotinlə dolduğuna görə qoxusundan baş çatlayan qəlyanını sümürə-sümürə, “cücən” gözlərini qıyıb, tüstünün arxasından Səmədə baxırdı.

Hənifə bir əlində tas, o biri əlində isti su ilə dolu vedrə və mis dolça, tövşüyə-tövşüyə içəri gəldi. Çənəsindən tər tökülürdü.

---

¹ Dəmiryoldan keçid

Əlləzoğlu qəlyanı stolun küncünə söykəyib, tası çəkişdirdi.

– Bəri ver. Sən su tök, özüm yuyacam!

Çöməlib, iki bükülüb qonağın palçıqlı tuflilərindən yapışdı.

– Qaldır ayağımı, dərdin alım...

Səməd mat-məəttəl, tutulub qalmışdı. Abı isə daha dözə bilməyib, qalxıb Səmədə açıq qəzəblə baxırdı:

– Bu rəzilləri niyə rəzilləşdirirsən?! Nə qədər oturacaqsan bu heyvanat töyləsində?! Nə eşitmək istəyirsən axı bunlardan?!

Hiddəti coşanda dəyirmilənib, doğrudan da, “bayquş gözləri”ni xatırladan, əslində isə, qeyri-adi işığı, sözün əsil mənasında parıltısı ilə valehlik, səcdəoyadan gözləri yana-yana yeriyib Səmədin üstünə qışqıranda Abının sifətində qan qalmadı, qara qarmon qırıqları dümağ ağarıb soyuq tərdən islandı.

– Qalx, cahil! Qalx, min maşına! – Yaşılı çalan bozumtul brezent çəkməsinin burnu ilə Səmədin qıçına necə sərt təpik ilişdirdisə, Səməd sümüyə işləyən ağrıdan dik atıldı, üfunətlə, alçaqlıq və rəzəltə dolu evdən tezcə çıxıb qaçmağa, hətta maşının yanında müti əyilib baş əyən köhnə dostu Müslümdən, oturacaqda boynuburuq oturan dərd-ələmli Çürük Aşıqdan da qaçıb uzaqlaşmağa tələsdı. İndi aydın olan bircə bu idi ki, əmisi maşın göndərmişdisə, üstəlik, Müslüm də hadisələrdə iştirak edirdisə, demək, Sultan onu sərbəst buraxmayacaqdı. Buna görə də evdən çıxıb, Ortayolla üzüaşağı gedib, yenə meşə yoluna buruldu.

* * *

Əmma çox uzaqlaşa bilmədi. Hələ Sudüşənə çatmamış, Əlləzoğlu arxadan özünü yetirib, pencəyinin ötəyindən yapışdı.

– Belə getmə!.. Aman günüdü, belə getmə, dərdin alım!.. Vay, dağılan çəpərim, yıxılan evim! Azdımı mənim düşmənim, sən də bir yandan düşmən olasan mənə, ay oğul?! Bədbəxt eləmə məni, belə getmə. Məsəl var gəlin atdandı, gör kimin qarısına düşdü. Başımın tükü sanı belə şeylər görmüşəm bu tərs-avand dünyada, dərdin alım. Sənin, mənim istəyimnən olsaydı hər şey, mən bəxti-qara istərdimmi qarımından gözü yaşlı getsin övladım?! Mən olmayım, sən ol qız atası, bu dünyanın beş yiyəsindən birinin elçiləri maşın

sürsünlər qapına, başlasınlar ki, “Sultan Əmirli vurulub qızına”, “yox” deyər bilərsənmi, a dərdir alım?! Nəkarayam “yox” deyim mən Sultan Əmirliyə?! Özü elə böyük adam, elçiləri özündən də böyük, necə “yox” desin Göbələk Məmiş?! Sən Sarıdan belim bağlı olsaydı, bəlkə də söz tutardı dilim. Mədədin ölümü düşdü araya, elçi göndərmədin, el qaydasıyan üzükdən-zaddan bir şey tullamadın üstümüzə. Dərddiydin, qanırdıq. Bə sonra?! İki il oxudun, gəldin-getdin bu kəndə, sonra genə iki il oxudun! Niyə özünən aparmadın, niyə oxutmadın öz yanındaca?! O da məktəb qurtarmışdı. Sən tək oxumasa da, fəməl-yəməl oxumuşdu. Tay-tuşunun hamısı getdi. Gözünün qabağında Çax-çux Xalığın qızı da getdi, ikiillik qurtardı, diplom aldı əl qalında, sonra gəlinlik paltarı geyindi, xoşbəxt oldu Qudalı Məsimnən. Görmürdünmü sən belə-belə şeyləri, a dərdir alım? Nə qədər gözlüyəcəydi səni mənim balam? Niyə gözlədidin bu qədər?! Qılınc Qurban özü əbləhdi, bacısını da əbləh elədi, gözlətdi, axırı nə oldu? Qırmızı geyinirdi! Şəstnən gəlib, gedərdi Qurbanlıdan bura, burdan Qurbanlıya. İndi yasa batıb, oturub, un çuvalına tay olub qalıb qardaşının evində. Əbləh-əbləh, at sürdü qapıma bu yaz qardaşı, sən tək acı danışdı o da: “Gör neçə adamı bədbəxt eliyibsiniz...” Mənəmmi bədbəxt eliyən?! Nə günahı var bu külbaş Göbələyin, a dərdir alım?! Ağzım allahdaydımı ki, Sultan Əmirli maşın göndərsin qapıma?! Sənə “göyüm” demişdim mən, ona yox. Sən özün göylük eləmədin, atan rəhmətə gedəndən sonra yeddicə il gözlətdin qızı, indi niyə düşməntək açırısan mənim qapımı, dərdir alım, niyə düşməntək gedirsən?! Niyə xoşbəxt olmasın, niyə saxlamasın mənim qızımı Sultan Əmirli?! Əlin dəyməyib, ayağın toxunmayıb. Namusu üstündə, bu çöl-çəməninin şəhli gül-çiçəyi tək, tər-təmiz adnan vermişəm mən uşağımı, niyə xoşbəxt olmasın?! Özü tək gül-çiçək balalar qoyacaq o, Sultanın qucağına! Yaşının ötgün vaxtında oğul-uşaq sahibi olacaq sənin əmin! İstəmirsənmi?! Yaxşı oğultək özünü fikirləşməz, dərdir alım. Əmindir, can-ciyəridir! Boşamaz! Yox! Boşamaz! Söz çatdırırsan, yaxın olmuşuq desən, bilirsənmi neylər?! Mədədin mauzerini saxlayır evində, stolunun siyirməsində... Allah göstərməsin!.. Əmini də, özünü də, bizi də qana salma, dərdir alım, aman günüdü! Bir qızdı, elə bil ölüb, öz əlinnən qəbrə sallayıbsan, torpaqlayıbsan üstünü... Çıx get Bakıya, dərdir alım, çıx get.

Hənifə xalana da, mənə də yazığın gəlsin. Açığını deyirəm, nə qədər yazığam, bir o qədər də tərs adamam mən. Sultana söz desən, bilirsənmi neylərəm?! Nöyüdü tökərəm, kibriti çəkərəm o boş qalan Əmirli mülkünə, bir kibrit də çəkərəm Əlləz mülkünə, çal-çəpərimnən bir yerdə özümü də yandıraram! Sən hədələdin, qorxutdun məni, mən də belə qorxuduram səni, dərdin alım. Yandıraram, vallah! Eşidirsənmi? Yandıraram! Düşmənləriniz elə bir şey istəyirlər Allahdan. Sultan onsuz da dildə-dişdədi. Bu yanğınlar da bu tərəfdən dilə-dişə düşsə, uçmazmı arxan? Malsız-mülksüz, arxasız, köməksiz, tək bir gədə, neylərsən ondan sonra? Sultansız kim adam sayar səni?! Belədi məsələ, dərdin alım. Odu ki, deyirəm, düşmən təki getmə. Düşmən deyiləm mən sənə. Qohumam! Bə nə?! Qohumam, özü də lap yaxınca! Qohumunu yad eləmə... Əyildim qabağında, ayağını yuyum öz əlimnən, hoppandın qaçdın! Xoşummu gəlir mənim ayaq yumaqdan?! “Əyildim” deyirəm. Bu yaşımda kiçildim sənə qabağında, sən də gərək qiymət verəsən mənim kiçilməyimə, hoppanıb qaçmıyasan! Xızr Abı qanmaz adamdı, Allahlıq iddiasındadı kaftar! Səni də özü təki bədbəxt eliyər o, sözüne baxsan. Qaçma məndən, qaçma! Düşmən olma! Sultan oğul bilir səni özünə, “Bircə bala” qoyub adını. Sultan da mənim balamdı. Balamın balasısan sən, nəvəmsən! Göyüm olmalıydın, fələk belə döndərdi, nəvəm oldun. Nəvə də babasına düşmən kəsilməmi, dərdin alım?! Qayıt gedək evə, qulluğunda duraq, başına fırlanaq. Qayıtmırsan, onda sırğa elə, as qulağından dediklərimi, dilin-ağzın özündə, fas-farağat çıx get Bakıya! Əmin elə orda da arxa olar, yaxşı qulluq, ev-eşik, hər şey düzəldər, inşallah. Nə qədər çulu cırıq olsam da, mən də əlimdən gələni elərəm. Mal-qoyun yazdıraram adına. Sənin adın olan yerdə Qılınc Qurban heç yaxın da gəlməz çal-çəpərimə. Artıram mal-qoyununu, beşi on elərəm, onu yüz elərəm, o boş qalan mülkdə bir cah-cəlal yaradaram ki, Qudalı Rəhimin cah-cəlalı yalan olar onun yanında! Belə xeyir verrəm mən sənə, dərdin alım. Adam da xeyrindən qaçarmı?! Bir qız nəmənədi belə xeyrin qabağında?!

Bu yolla gələndə çamadan Səmədi nə hala salmışdısa, Əlləz-oğlu da eləcə bir hala saldı. Qaranlıqda təkərək kimi dığırlandıb tövşüyə-tövşüyə, xışıldaya-xışıldaya ətəyindən, əl-qolundan yapışan bu ərdovdan, cindən, şeytandan heç cür yaxa qurtara bilmə-

diyini hiss edəndə Səməd dayanmağa məcbur oldu, çamadanı ağaca necə çırpmışdısa, yaxasından yapışib onu da eləcə çırpdı.

Məşənin gecə sükutunda, dəyənək dəymiş it zingiltisayağı uzun-uzadı zingilti eşidildi. Qırxıq başından tükülüb üz-gözünə yayılan isti, çirli qanı silə-silə, arvadını haraylamaq əvəzinə, əməllicə zingildədiyini başa düşəndə Əlləzoğlu bu it güzəranına dözməyib hönkürdü. Baş gicəlləndikcə yırıla-yırıla, dizin-dizin sürünüb, özünü evə salıb Hənifənin gözlərində dərdinin əlacsızlığını görəndə Əlləzoğlunun hönkürtüsü sızılıya, göynərtiyə çevrildi. Çallaşmış, durub-toxtamış kişi əvəzin elə bil kimsəsiz, sahibsiz, yetim uşaq, başdan-ayağa qan içində, kandardaca oturub büzüdü. Gülgöz Sultan Əmirinin həyətində, manqalın yanında necə çarəsiz sızıldayıb göynəmişdisə, indi atası da eləcə sızıldayıb göynəyirdi...

6

“Bircə bala”nın kəndə getdiyini, orada Əlləzoğlunun başını yarıb şəhərə qayıtdığını eşidəndə Sultan bu xəbəri zahirən sakit qarşıladı. Səhərin alatoranında, papaq əvəzinə başında bir topa çit bozara-bozara özünü yataq otağına salıb, göyünü – kürəkənini dümsükləyib oyadıb:

– Qardaşoğlun dəli-divanədi! Çarə, dərdin alım! – deyəndən sonra Əlləzoğlu pırpız qaşların altında durğun gözlərə baxa-baxa qalıb, bu sakitlikdən heç nə anlamadı.

Kürəkəninin çox qapalı adam olduğunu və qayınatasının yüz sözünə bir cavab verdiyini yaxşı bilsə də Əlləzoğlu çarpayının böyrünü kəsdirib tərənəmədi ki, əhvalatın üstündən dörd ay keçəndən sonra, nəhayət, hökmən ətraflı danışsınlar. Əmma Sultan nə orada – çarpayıda bir söz dedi, nə də yuyunub tut ağacının altında, dəyirmi stolun yanında, qarğı kresloda oturandan sonra. Niyə dillənmirdi? Nə fikirləşirdi?

– Dərdin alım, bir tədbir tökməsən, hara çıxar bu söz-söhbətin axırı?!

Pırpız qaşlar çatılıb qabardı, Sultan Əlləzoğlunun sözünü ağzında qoydu:

– Burdan bir yana tərpnəm. Gözün qızıyın üstündə olsun. İt-qurd fırlanmasın yan-yörəsinə.

Əlləzoğlunun əli sinəsi üstə idi:

– Baş üstə, baş üstə, dərdin alım!.. – Nigarançılıqdan üzülə-üzülə qul kimi öyilib, qarğı kreslolardan birinin dalına çəkildi. Qapalı idi kürəkən. Çox qapalı. Bu tut ağacının altında, otuzuncu illərdən bu vaxta qədər qarala-qarala qalan bu dəyirmi, qalın stol Əlləzoğlu üçün nə idisə, hələ iyirmi yaşından, beli mauzerli, şapqası ulduzlu vaxtından Qonaqlıya gəlib-gedən bu zəhmli, zabitəli adam da elə bir şeydi, yəni Əlləzoğlu kürəkəninin ancaq qaraltısını görürdü, ürəyini, beynini, adamlığını isə demək olar ki, qətiyyən duymurdu. Əsl bədbəxtlik isə bunda idi ki, hiss qarşılıqlı idi: kürəkən də qayınatasını qətiyyən duymurdu; səhər-səhər bu bağıq qalınlığında ağaca dırmanan pişiyi görüb qışqıran Qaratoyuq quşunun narahatlığı Sultan üçün nə idisə, Əlləzoğlunun narahatlığı, nigaranlığı da demək olar ki, elə bir şeydi. Səməd barədə fikirlərini, qayğılarını, sarsıntılarını bölüşdürmək üçün Xızr Abı ilə Çürük Aşıqdan başqa adamlarla ünsiyyətə ehtiyac duysa da, Sultan bu Qaratoyuğa ürəyini necə açırdı, necə deyirdi ki, ötən dörd ayda bir gecə də rahat yatmayıb, evdə də, işdə də aramsız düşünüb-dənəşib qardaşı oğlu rayona qayıdanda necə hərəkət edəcəyini dönə-dönə ölçüb biçmişdi, özlüyündə həтта qərar çıxartmışdı və buna görə indi tənתיیب darıxmırdı!

Sevid kişi sinidə bir nəlbəki qaymaq, bir parça təzə pendir və yuxa gətirdi, başının boz çit sarğısında qan ləkələri qızaran Əlləzoğlunu və tut ağacından xeyli kənarda, samovarın yanında qıymaçasını burnunun ucuna qədər çəkib hərəkətsiz duran Gülgəzin qansız dodaqlarına baxıb, köksünü ötürə-ötürə çıxıb getdi.

Sultan ömründə bəlkə də birinci dəfə işə tələsməyib, heç bir şey olmamış kimi, əmin-ərxayın oturub arvadı sayılan bədbəxtin həmişəkindən fərqli – ağır süst tərpnəşlə süfrə düzəltməyini gözlədi və qısaca:

– Artıq-əskik sözə-gapa, hərəkətə yol vermə, – dedi. – Bir xeyli susandan sonra yenə qısaca: – Telefon zənglərinə cavab vermə, – dedi. Və qayınatasını süfrəyə dəvət etmədən, bir nəlbəki qaymağı, pendirlə yuxanı büsbütün yedi, sakitcə, rahatca çay içdi, sonra evə qalxıb mehmanxanaya zəng vurdu. Mehmanxananın mü-

diri Marqodan Səmədin indicə gəldiyini, soyunub nömrədə uzandığını eşidəndə də Sultan tamamilə sakitcə: – Narahat eləməyin, yatsın, – dedi və tək cə bu faktdan – Sultan Əmirinin Bircə balasının evə baş salmayıb mehmanxanada qalmağından şəhərə necə söz-söhbət yayılacağı aydın olsa da, Marqoya əlavə bir şey tapşırmayıb işə getdi.

* * *

Qırmızı tuf daş binada qəribə sükut vardı. Çoxdan qanuna çevrilmiş qayda üzrə, katiblərdən başlamış makinaçılara qədər, raykomun bütün işçiləri birinci katibi dəhlizdə və qəbul otağında qarşılaşsalar da, “sabahın xeyir” deyən də tapılmadı. Sultan bilmirdi və bilməyəcəkdi ki, dünən axşam Səmədin bu küçədə, bu binanın qabağından necə təlatümlü keçib gedib əmisinin darvazasını necə itələdiyini, sonra darvazadan küçəyə necə dəli-divanə görkəmində atıldığını nə qədər adam görmüşdüsə, yüz o qədər adam da ondan bundan eşitmişdi; bu səhər Səmədin Qonaqlı meşəsindən nə kökdə çıxıb gəlib, əmisinin darvazasına burulmadan, bu küçə ilə birbaşa mehmanxanaya getdiyini də nə qədər adam görmüşdüsə, yüz o qədər adam dildən-ağızdan eşitmişdi; Sultan bilmirdi və bilməyəcəkdi ki, ətrafda söz-söhbətin artdığı bir vaxtda Bircə balası burda əməlli-başlı sensasiya yaratmışdı, o özü nə qədər məşhurdusa, bu saat Bircə balası da eləcə məşhurdu və bütün şəhərlə birlikdə, raykomun kollektivi də nə isə böyük biabırçılıq gözləyirdi.

Öz çəkmələrinin cırıltısından başqa heç nə eşitməyib, gərgin sükutla qarşılaşanda, gözlənilən biabırçılığı Sultan ancaq indi hiss etdi.

Bu hiss təzə deyildi. Duru bir göl suyuna bulanıq arx suyu və ya sel qarışanda gölün dibində lil necə çöküb qalırsa, may ayında o hadisə baş verəndən sonra bu hiss də Sultanın ürəyinin dərinliyinə eləcə çöküb qalmışdı: suda xırdaca bir tərpeniş bədsi ki, lil, palçıq da tərpenib qalxıb gölü yenidən bulandırsın. Odur ki, Sultanın hərəkətləri ağırlaşmışdı: hərdən özündən asılı olmadan, evdə qapı çırpıb pəncərə cingildətsə də, şəhərdə, təsərrüfat sahələrində və burda – raykomda şəxsiyyətinin siqlətini, təmkin və ləyaqətini saxlayırdı. Əmma bunun üçün xüsusi səy, xüsusi iradə-filan lazım

deyildi. Həyatın, ömrün böhranlı günlərini Sultan çox görmüşdü və yaxşı bilirdi ki, böhran şiddətlənəndə, çıxış yolu görünməyəndə çapalamaq, atılıb-düşmək işin xeyrinə olmur. Böhrandan səlāmət qurtarmaq üçün adamdan iki əsas qabiliyyət tələb olunur: səbrlə dözüb gözləmək qabiliyyəti və qəti hərəkət məqamı yetişəndə, heç bir kənar təsirlərə qapılmadan, böyük qurbanlar bahasına olsa belə, qətiyyətdən dönməmək qabiliyyəti. Yaxın işçilərinə, yaxın dostlarına və Sultanın özünə tamamilə aydındı ki, Mirqəzəbin bu rayonda məsul vəzifələrə şəxsən təyin etdiyi Xudiyev dəstəsilə gizlin və açıq mübarizələrdə Sultan məhz hər şeyə dözüb gözləmək və qəti hərəkət məqamı yetişəndə qətiyyətdən dönməmək qabiliyyəti ilə qələbə çalmışdı.

Qırx altıncı ilin dekabr ayında Mirqəzəb özü şəxsən zəng vurub: “Prikazıvayu teleqrammu ne oqlaşşat i vernut liçno mne”¹ deyəndən sonra yaranan böhrandan Sultan məhz dözümlü və qətiyyəti ilə çıxmışdı. Həmin teleqram əhvalatına bənzəyən, demək olar ki, analoji hadisələr qırx səkkiz, qırx doqquz, əlli, əlli bir, əlli iki, əlli üçüncü illərdə və bu ilin may ayında da baş vermişdi; Mirqəzəb bu dəfə Azərbaycanca danışdı: “Mənə hər şey məlumdu, Sultan Mamedoviç. Mən susuram, çünki sənin başına oyun açan adamların çoxu xaric kəşfiyyatla bağlıdır. Hələlik toxunmuram onlara. Hər şeyin vaxtı var”, – deyib telefonun dəstəyini asmışdı. Sultan, əlbəttə, o dəqiqə anlamışdı ki, bu sözlər yalnız bir məqsədlə – “oyun açan adamları” qorumaq üçün deyilmişdi. Və Sultan bu hadisədən də ancaq dözümlü qalib çıxmışdı, Xudiyevi KQB-nin səlahiyyətinə daxil olmayan işdə – rayonun ərazisindən ermənilərə torpaq verməkdə təqsirləndirməklə kifayətlənib, bu işdə iştirak edən Gülənova və başqalarına toxunmamışdı. Mirqəzəbin özü ilə rəftarı təsdiq edirdi ki, həm partiya işçisi, həm də bir insan kimi, dözümlü və qətiyyətli Sultan Əmirinin xarakterinin əsas cəhətlərinə çevrilmişdi. Odur ki, qəbul otağının divarları dibində dirək-dirək duran əməkdaşların sükutu nə içərisində lil palçıq kimi çöküb qalan o köhnə hissində bir dəyişiklik əmələ gətirdi, nə də zahirində. Sultan lap ilk gənclikdən, Bakı ilə Təbriz arasında çox vaxt piyada gedib-gəldiyi vaxtlarda adət etdiyi sakit, ləngərli yerışı, ümumi

---

¹ “Əmr edirəm teleqramın məzmununu açmayın və şəxsən mənə qaytarın”.

siqləti, təmkin və dəyanəti ilə ağır-ağır addımlayıb palıdı dermantinli, hündür qapının sağ-solunda dayanmış Əziz Mayılovla katib köməkçisinin arasından o yana – kabinetinin genişliyinə keçib şapqasını asdı, kitelinin döş cibindən köhnə, qalın, möhkəm sümük daraq çıxarıb, seyrəlib yapıxmış çal saçlarını səliqə ilə arxaya daraya-daraya, ovucları ilə gicgahlarının dümağ tüklərinin yatımını sığaya-sığaya stolunun dalına hərləndi, oturmada, tünd qırmızı örtüyünün və göyümtül şüşənin üstündə qara üzlü, gündəlik iş qovluğunu açdı. Böyük formatlı, yağlı-ışılıtlı kağızları tələsmədən aşıra-aşıra, üç vərəqdə – üç siyahıda adamların ad və familiyalarını bircə-bircə gözdən keçirdi. Bu, sabah – avqustun iyirmi beşində başlanan pambıq yığımı kampaniyası üçün məsul olan, “üç zonada üç operativ ştab”ın siyahıları idi.

Sultan burada – kabinetdə də həmin qəribə sükutla dayanmış adamların üzlərinə baxmadan birinci siyahını Əziz Mayılova verdi, ikincini Mələykə Muradovaya, üçüncünü isə bu il gözlənilmədən irəli çəkilib təşkilat şöbəsinin müdiri təyin edilmiş Məsim Qudaliya verdi. Üç ştabın üçünün də üzvləri sabah axşam saat altıda burda – mərkəzi ştabda olmalı, zonalarda işin təşkili haqqında hesabat verməli, dərhal yerlərə qayıdıb, sentyabr-oktyabr aylarında pambıq yığımı planının ödənilməsi və noyabrın yeddisinə, yəni Oktyabr inqilabının ildönümünə qədər mərkəzə raport göndərilməsini təmin etməli idilər; Sov. İKP MK-nın¹ göstərişi və rayon Bürosunun qərarı belə idi. Hər şey danışılmış, bu günə ancaq əlavə işçi qüvvələrinin səfərbərliyi haqqında təkliflərin müzakirəsi qalmışdı. Əmma Sultan bu müzakirəni təxirə salıb, gecə saat on ikiyə – ştabın növbədənəkar iclasına saxladı.

– Qurtardıq. Gedə bilərsiniz, – dedi.

Bununla da bu gün daha heç bir işlə məşğul olmayacağını bildirib qovluğu örtüdü, müharibə illərində nikotindən zəhərlənib çox pis arıqladığına görə o vaxtdan seyrək çəkdiyi papiroso – “Kazbek”ə əl atdı, gah stolun dalında, gah divanda oturub, gah küncdə çəkic kimi taqqıldayan və vaxtı çatanda zəng vurmaq əvəzinə köksünü ötürən kəfkirli saat, gah da küçənin o tərəfində, qovaqların, çinarların hündür budaqlarında dolaşanların böyük kütlə qəhqəhəsinə

---

¹ Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi

bənzəyən qaqqılıtlarına qulaq asa-asa, səbrlə, dözümlə, qardaşı oğlunun yatıb yuxudan doymasını gözlədi, nəhayət, kəfkirli saat dörd dəfə köksünü ötürəndən sonra, dermantinli qapını açıb, Bircə balanın yanına getmək üçün bütün hiss və düşüncələrin üstündən qələm çəkib, qətiyyətlə kabinetdən çıxdı.

* * *

Mehmanxananın pillələrini də qətiyyətlə, birnəfəsə qalxdı. Dar, təkadamlıq nömrənin qapısını aralayanda isə, qış aylarından qalma, tünd rəngli pəncərə pərdələri örtülmüş otağın alaqranlılığında gördüyündən təəccüblənib ayaq saxladı.

Çarpayı boşdu. Səməd döşəmədə, yalxı döşəkağı üstündə, köynəkcək yatmışdı.

Sultan, bir əli ürəyinin üstündə, hərəkətsiz qaldı, o biri əli boğazında, boynunda gəzdi. Birdən-birə nəfəsi daralmışdı, gözləri toranlamışdı.

Əmirlərdə bu lap köhnə irsi azardı: şeyx oğullarını fədaillərin cənubdakı gizlin məskənlərinə, “Hümmət”çi oğullarını bu taya göndərmək üçün yolayrıcına qədər ötürüb, orada – ayrıca tək qalanda Məhəmməd Əmir də bu cür birdən-birə tor görərdi. “Əylənin. Gözüm seçmir dünyanı. Gözləyin bir az”, – deyib, bir əli ürəyinin üstündə, o biri əli boynunda, dayanıb, boğaz, boyun damarlarını əzişdirib, birdən də gözlərini açardı: “Hə, di gedin. Əmma bir gün də unutmayın ki, mən ayrılığa dözənlərdən deyiləm”, – deyərdi.

Dörd oğulun dördü də yaxşı bilirdi ki, onlar Ulu Bağ Əsəlmən nəslindəndilər. Min yeddi yüz doxsan yeddinci ilin qışında bir gəzərgi Monax – casus Peterburqa, Çar Pavelin oğlu, polis rəisi və vəliəhd I Aleksandra “depeş” göndərmişdi: “Zdes na Muqani obyavilsa nekto Solomon, poçitayemy vsem zdeşnim narodom, kotoriy İran i Turstiyu derjit pod svoey vlastyu”.¹ Bu depeşin surətini Ünlə eşidəndən sonra Ulu Bağ Muğandakı saysız-hesabsız

¹ “Burada Muğanda yerli xalqın çox hörmət bəslədiyi kim isə bir Solomon peyda olub, İrani və Türkiyəni öz hakimiyyəti altında saxlayır...”

AğEy – “Əxi” icmalarının bir qismini Ərdəbilə, ikinci qismini isə Təbrizlə İrəvan çökəyi aralarına dağıtmış və bütün icma üzvlərinə əlaqə saxlamağı, görüşməyi qadağan etmişdi. Buna görə də təbiət-cə zərif, köyrək, qohumcanlı Ulu Bağlılar, o cümlədən, Məhəmməd Əmirin adı ilə adlanan Əmirilərdən çoxu qəribliyə, ayrılığa dözməyib xəstələndilər. Sultan da belələrindəndi. Odur ki, əlli beş yaşlı oğulsuz-uşaqsız Sultan da eynilə atası Məhəmməd Əmir kimi bir vəziyyət keçirib, dar nömrədə “Bircə bala”nın üç addımlığında öz-özünə: “Oylən, gözlə bir az”, – dedi və bu bir az vaxt ərzində necə qeyri-adi gərginlik hesabına toxdadığını o qədər də dərk etmədən tünd rəngli pərdədən süzülən tutqun işıqda Bircə balanı yenidən görüb, yaxınlaşıb böyründə çöməldi, cod, nahamvar döşəmə taxtası dizlərini əzə-əzə tamaşaya durdu.

Səməd sağ yanağını biləyinə söykəyib üzüstə yatmışdı. Qıçının birini düz uzadıb, o birisini qurbağasayağı, qarnına yığmışdı. Bu “qurbağa yatışı”nı görər-görməz Sultan nəinki fikir və qayğılarını, elə bil əzablarını da bütüncə unutdu, sarsıntılar, işgəncələr əvəzinə, sinəsi hüznə doldu: Mədəd də həmişə bu cür, üzüstə, qıçını qarnına yığıb qurbağasayağı yatarı. Uşaqılıqda iki qardaş bir yorğan altında yatan-da, aralarında dava düşərdi. “Dizin böyrümü deşir, uzatsana sınımsını!” – deyib Sultan dümsükləyib Mədədi oyadanda, Mədəd mızıldanıb qıçını uzadardı, əmma mürgüləyəndə yenə yığardı. Sultan bir də dümsükləyəndə isə Mədəd hirsənib kiçik qardaşının üstünə atırlardı, gecənin yarısında köhnə, hündür taxtdan döşəməyə dığırlanana qədər süpürləşərdilər. Küsüşüb hərəsi döşəyin bir küncünə çəkilərdi. Səhərə yaxın evin havası soyuyanda isə qucaqlaşib, bir-birini nəfəsləri ilə isidərdilər.

Qırx-qırx beş ilin uzaqlığındakı “qardaş” adında dünya, həsrət-dən, yangıdan, qəhərdən ibarət o tay, Azərbaycan adında dünya ilə birləşib Sultanın boğazından yapışdı. Sultan nə vaxtsa, hardasa qardaşına və qardaşı ilə birlikdə o taya, Məhəmməd Əmirə, Ağ Əmirə, Boz Əmirə xəyanət etmişdi, bu dumanlı, anlaşılmaz xəyanətə görə, hakimi və müttəhimi də özü olan gizlin bir məhkəmədə boğulmağa məhkum edilmişdi. Hökm elə indi, bu dar nömrədə icra oluna bilərdi. Əmma Bircə bala onu xilas elədi: Səmədin pələng biləyi kimi enli biləklərinə, möhkəm əzələli çiyinlərinə, burulub gərili qalmış boynuna göz gəzdirdikcə Sultanın nəfəsi genişləndi,

təqsirkarlıq, həsrət və yanğı əvəzində, qəlbinə kədərqarışıq qürur doldurdu: Mədəd dünyasını dəyişməmişdi, haraya isə uzaq səfərə çıxmış və möcüzə ilə cavanlaşıb qayıtmışdı.

Sultan barmaqlarının titrədiyini görə-görə, əlini onun bir az arxaya yatımlı, geniş alnında, əvvəlki Mədədin saçından ancaq dalğaları ilə fərqlənən saçında, boynunda, kürəyində gəzdirdi.

Səməd ağır yatmışdı. Oyanmırdı.

Sultan çağırmaq istədi, nə “Bircə bala” deməyə dili gəldi, nə də “qardaşoğlu” deməyə. Əmmə müraciət tapıldı.

Kəçən yay raykoma təcrübəyə gələndə, üç il təlimatçılıqdan sonra iki aylıq təcrübəyə elə bir ehtiyac duymadığına görə Səməd vaxtının çoxunu partiya kitabxanasında oturub, dövlət imtahanı üçün ən vacib dərslük sayılan “Materializm i empiriokritisizm” kitabını dönə-dönə oxumağa çalışardı. İşin axırında kabinetinin dal həyətə baxan pəncərəsindən boylanıb, Bircə balanın hələ də kitabxanada oturduğunu görəndə, Sultan bu səydən həm sevinərdi, həm də narahat olardı. “Ey, filosof! Bəsdə kitablardan öyrənsən, mənəim yaşımaya çatanda hər şeydən məhrum olarsan, ey filosof!” – deyərdi. “Fəlsəfəni ancaq kitablardan öyrənsən, mənəim yaşımaya çatanda hər şeydən məhrum olarsan, ey filosof!” – deyərdi.

Bu gümrəh, zarafatyana müraciəti xatırlayıb, bundan Sultan hətta sevinc duydu.

– Ey, filosof! – deyib hətta əlini Səmədin çiyinə şappılatdı.

Səməd oyandı.

Əmma buna hələ oyanmaq demək olmazdı. Çünki indicə yuxuda gördüyü rəya gözünün qabağında idi. Qara meşin şapqanın uzun günlüyü altında sifəti qapqara görünən, çiyi tüfəngli Qurban əmi – Qılınç Qurban Gülgəzin hörüklərindən yapışıb, qaranlıq meşədə, ağacların arasında sürüyürdü, iri-iri, sarı-qızılı tikanları zülmət içində aydınca görünən qarətikan kollarının qalınlığına basırdı, böyür-başlarında insan qulağısayağı ağac göbələkləri saralan kütüklərə çırpırdı. Qışqıra-qışqıra: “Qancıq! Qancıq!” – deyirdi. “Mənəim qardaşımnan qardaşoğlumun arasına nifaq salıbsan sən! Səmədi Sultana düşməni eyləyibsən sən!” – deyirdi. Qurban əmi – Qılınç Qurbanın bu qışqırtısının arasında Sultan əminin yorğun, üzgün səsi də eşidilirdi. Özü yoxdu. Hərdən haradasa kitel bozarırdı, səs də elə kiteldən çıxırdı: “Dayan, Qurban, dayan. Əl çək, Qurban, bəsdə! O mənəim arvadımdı! Kəbinli arvadımdı!” – Kitelin səsi Səmədi üşür-gələndirirdi.

Oyanıb gözlərini açdı, başını uyuşmuş biləyindən ayırıb, arxasıüstə çevrildi və beləcə qaldı. Yad divarlar arasının yad mühitdə əmisini görüb, onun belə gözlənilməz yaxınlığından çaşıb, yuxu ilə reallıq arasında asıldı: o dəhşətli, içərisi boş kitel zehmində idi, sarımtıl düymələrinə, boğazının dəmir çalkeçirinə qədər doğma, boz kitel isə qarşısında idi və bu boz kiteldə Sultan əminin özü də həmişəki əmi idi: doğma, əziz, boz-ala gözləri dərin hüznlə, yorğun-yorğun gülümsəyirdi. Bu gözlərdən, bu baxışdan ayrımaq, uzaqlaşmaq mümkündürmü? “Yox-yox!.. Yox-yox!” Beynində oyanan ilk sözlər bu “Yox-yox” oldu və Səməd özü də bu sözlərin ahənginə uyğun ürək çırpıntısı ilə, titrək, hürkək atılıb ayağa qalxdı.

Gərgin sükut içərisində əmi ilə qardaşoğlunun, yaxın ikən uzaqlaşmaq, doğma ikən yadlaşmaq istəməyən iki nəfərin nəzəri bir-birinə sancıldı.

Qardaşoğlunun üzündəki təşviş əminin sifətini də dəyişdirdi. Əmma Sultan buraya “aydın fikirlə, qəti qərarla” gəlmişdi və indi məhz qətiyyət məqamı idi. Odur ki, ciddiləşməyi ilə gülməyinin arası bir saniyə də çəkmədi və Sultan əməlli-başlı qəhqəhə çəkib, iri, ağır yumruğu ilə Səmədin açıq sinəsini dürtmələdi.

– Ey, filosof! Hardasan?.. Ə, nə gözlərini döyürsən? İçmisən nədi, əmini tanımırsan?

Mübaligəsiz demək olar ki, Səməd xoşbəxt idi. Çünki əmisinin dürtməsi də, baxışı da, gülüşü də xoşbəxtlikdən xəbər verirdi: “Boş kitel” dolu idi; o dəhşətli röyanın özü kimi dəhşəti də röya idi. Bu dürtmə, bu baxış, bu qəhqəhə açıq-aydın demirdimi ki, Sultan əmi doğrudan günahsızdı. “Həqiqət”, “müqəddəsət” sözləri ömrü boyu dilindən düşməyən Xızr kimi ciddi adamın inamından da məlum deyildimi ki, Sultan həqiqətən günahsızdı?! Səməd əmisi üçün təhqiramiz şübhəyə düşüb Gülgözə, sonra da Hənifə arvadla Əlləzoğluna sual vermişdisə, bu, sadəcə, sarsıntıdan olmamışdımi?!

Yox, dünya Sultansız deyildi. Səməd xoşbəxt idi və bu xoşbəxtlik üçün hər şeyi unutmaya hazırdı. Odur ki, özünü əmisinin üstünə saldı. Qucaqlaşdılar. Və Səməd doğrudan da hər şeyi unutmuş kimi, hönkürtülü, sızılı, göynərtili Gülgöz əvəzinə, üfünün parıltısı içində buğ püskürən samovar yanında qırmızı qıymaçalı, qırmızı xalatlı “elqızımı” gördü. İndi Səməd ömrü boyu tək qalmağa da, fə dai əmi kimi hər cür məhrumiyyətə, əzab-əziyyətə, işgəncəyə də

hazırdı ki, əgər Sultan əmi qardaşı oğlunun o “elqızı” ilə yaxınlığını unudub xoşbəxt ola bilərsə olsun, körpə səsi eşitsin, “mənim balam” desin! Səmədə bundan artıq heç nə lazım deyildi və əmisini qucaqlayıb bağrına basmağı ilə də yəqin elə bunu demək istəyirdi ki, sənin xoşbəxtliyindən başqa mənə heç nə lazım deyil.

Əgər öz gur hissiyatından əlavə bir şey düşünə bilsəydi, bu saniyələrdə Səməd özünü nadir saf insan ucalığında görərdi.

Elə ucalıqda idi ki, əmisini həтта öpmək istəyirdi. Sultan imkan verməyib, ərklə onu dala itələdi.

– Qoy bir baxım görüm imtahan çoxmu sıxıb səni?.. Sıxıb, deyəsən. Əmma çox yox. Yeməxana yaxşıdı orda. Professorun Məhərrəm çox vaxt ordan hazır xörək apardırır evinə... Səndən heç bir gizli sözümlə olmayacaq. Açıq, dünyamız zülmətə bürünüb, oğul. Danışacam... Dedilər kəndə getmişən. Onu başa düşdüm. Xeyli vaxtdı zəng vurmuram, yoxlamıram yeni kadrımı. Nə qədər ərköyün olsa da, mənəcə, kadrım inciməməli belə şeylərdən...

Səməd susurdu. Səmimiyyətdənkənar söz demək, yalan danışmaq istəmirdi.

Sultan özü onu bu vəziyyətdən qurtarmağa çalışdı:

– Bəs niyə quru yerdə yatmışan? Çarpayıda taxtabiti var nədi? Hə də, əlbəttə var. Geriyik hələ, çox geriyik. “Kommunizmin astanasındayıq!”¹ Əmma adicə sanitariya qaydalarına riayət eliyəmmirik. Kənddə birə daraşır canımıza, şəhərdə taxtabiti. Həтта sanitariya işlərinə də raykom qarışsın gərək, o dərəcədədi səviyyəyimiz! Şəriksən mənən ya yox? Taxtabitiyə görə düşmüşən bu çarpayından, ya yox?

Səmədin yanında idi ki, səhər-səhər mehmanxana müdiri Marqonun müşayətilə gəlib dar nömrədə, cır-cır cırıldayan yarıtaxta, yarıdəmir çarpayuya sərilməyə, başının üzərində peyda olan Qurban əmi – Qılınc Qurban da taxtabitidən danışmışdı və döşəkağını döşəməyə sərrib: “Burda yat”, – demişdi. Nə isə, dumanlı bir hissə o taxtabiti söhbəti ilə bu taxtabiti söhbətini birləşdirib aparıb Əlləzoğlunun iyli çarıqlarına bağladı və Səməd əmisinin sualının cavabında, birdən-birə ürəyinin özəyinə işləyən kədərlə dillənib:

– Şərikəm əmi, şərikəm! – dedi.

---

¹ Stalinin sözləri

Sultan köksünü ötürdü.

– Hə... Bu taxtabitili çarpayıynan gedirik kommunizmə! Rəhbərimizin sözüynən əməli tutmur, qardaşoğlu. Bakıdan kaman-dirovkaya gələnələr bircə gecə qalıb, səhərisi vağzala cumurlar. Bəribaşdan nəzərə al bunu, yoldaş təzə kadr. Yaxşı, hələ çoxmu dayanacaqsan belə lüt-üryan? Geyin də!.. Yuyun, geyin gəl! Aşağıda gözləyirəm.

Sultan qardaşoğlunun yuyunub, geyinib əmisi ilə birgə evə gedəcəyinə və orada – evdə hər şeyin öz qaydasında olacağına şübhə etmədən, nömrədən çıxdı, içərisində yatıb qalan lil-palçıqdan xilas olub daxilən yüngülləşmiş kimi dikəlib, çəkmələrini cırıldada-cırıldada gövdəsinin ağırlığı altında, mehmanxananın min yerdən çatlamış binasını titrədə-titrədə dəhliz boyunca addımlayıb, birinci mərtəbəyə endi.

* * *

Səməd döşəkağına bürünüb, bütün mərtəbəni gəzib, hətta tualetdə də su tapmadı, bir də nömrəyə qayıdanda orda, əhəng qoxuyan divarın küncündə, paslı lüləyi fırladıb sızğımı gördü, lüləyin dal tərəfinə söykədilmiş paltar sabununu götürüb, ovcunun sızğıntıdan dolmağını gözləyə-gözləyə yuyunmağa başladı. Ülgücü çamadanda idi, çamadanı isə qaranlıq, zülmət meşədə. Əllərini üzünə sürtdükcə, sıx, cod saqqalı ovuclarında xışıldadıqca, o zülmət meşədə budaqlardan gurultu ilə qopub ulduzlu göyün dərinliklərinə cuman quşların topa qaraltısı Əlləzoğlunun zingiltili qaraltısına, Gülgəzlə Qurban əmi – Qılınc Qurbanın qaraltıları içi boş kitelin bozartısına qarışırdı. İnanmaq olmurdu ki, Sultan əmi indicə bu nömrədə idi, “Bircə balanın” çılpaq çinəsini dürtmələmişdi, gülmüş, danışmış və indi aşağıda gözləyirdi ki, Bircə balanı evə aparsın. Səməd, əlbəttə, gedəcəydi. Getməli idi. Üzü, peysəri od kimi idi, alınının sümüyü elə bil kürədə qızmışdı, soyuyan şey deyildi, küçədə də, evdə də elə bu cür qızgın qalacaqdı. Əmma Səməd mütləq getməli idi ki, Sultanlı dünya Sultansız olmasın, elqızı o evdə binələnə bilərsə, binələnsin, o evdən də körpə səsi gəlsin. Mədəd və ya Sura adında körpə!

Möcüzə baş verəydi, Mədəd və ya Sura adında körpə elə günü bu gün dünyaya gələydi!

Lüləkdən – sızqadan Səməd belə ayrıldı, səhər-səhər sulu, palçıqlı atdığı şalvarının yuyulub yamandığını, ütüləndiyini, ayaq-qabıllarının təmizlənilib silindiyini hiss etmədən, cəld geyinib birinci mərtəbəyə endi, orda – qarderobla yanaşı otağın kandarında dayanmış yorğun-üzgün erməni qızı Marqo əvəzinə elə bil daş divara baxa-baxa keçib, mehmanxanadan çıxdı.

Sultan əmi küçədə idi. Həmin yeganə geniş küçənin bu başında, kazarmasayağı binalardan və vağzaldan təxminən iki yüz addım aralı olan bu çınarlı, çökəli yaşıllıqda, qədim məsciddə yerləşən anbarın sağ-solundan ətrafa dar küçələr uzanırdı. Şəhər əhalisi əsasən elə bu küçələrdə, taxta darvazalar arxasında, kirəmid damlı, birmərtəbə evlərdə yaşayırdı. Rayonun məsul işçiləri, o cümlədən Məsim Qudalı – “Əfəl Məsim” də, Əziz Mayılovla “diapozonlu xanım” – Məleykə bacı da bu tərəfdə olurdular. Səhər gəlib mehmanxanaya burulanda Səməd istər-istəməz anbar məscidinin qabağından o yana baxdı. Küçənin dərinliyində, boz taxta darvazalardan biri Məsimgilin darvazası idi və Səməd yəqin bilirdi ki, əgər dünən qatardan düşəndə birbaşa Məsimgilə getsəydi, “Gülbəniznən görüşsəydi”, nə əmisinin həyətində olardı, nə kənddə – Əlləzoğlunun evində, nə də burada – mehmanxanada. Çünki palıd kötüyünün arxasında pəncərəsi saralan daxma kimi, boz taxta darvazada ev də sirlə dolu idi və əgər o sirlər açılsaydı, bundan, şübhəsiz, tamam başqa hadisələr törəyərdi. Özü də elə hadisələr ki, əmi ilə qardaşoğlunu həmişəlik ayırdı; Səməd bunu hiss edirdi, duyurdu, hətta bir növ anlayırdı. Odur ki, palıd kötüyünün arxasında saralan pəncərədən necə qaçıb uzaqlaşmışdısa, boz taxta darvazadan da eləcə uzaqlaşıb özünü mehmanxanaya salmışdı. Bir sirr ki, Sultanlı dünyanı Sultansızlaşdırma bilər, necə sirr olur-olsun, Bircə bala o sirlə heç vaxt maraqlanmamalıdır. Gör bir nədən danışdılar – taxtabitidən! Və elə bu taxtabiti söhbəti əmi ilə qardaşoğlu arasında körpü yaratdı. Çax-çux da rədd olsun, daxması da, darvazası da! Körpünü saxlamaq, əmi ilə ünsiyyəti saxlamaq, taxtabitili, birəli, çarılıq dünya içində dərдинin böyüklüyü açıqca görünən bu əzabkeş katibin hər dərдинə şərik “yeni kədr” olmaq üçün Səməd daha heç bir kənar söz-söhbətlə maraqlanmamalıdır. Necə yəni “partiya işçisi

olmayacaq”san?! Necə yəni, “Bağların varisi”?! – Bütün bunlarla birlikdə elə bil Abı özü də Qurban əmi – Qılınc Qurban kimi, danışan kitel kimi röya idi. Bir az bundan əvvəl Bircə balaya “yeni kadr” deyən əminin bu sözləri isə hər ikisinin köhnə arzusu, “proqramlaşdırılmış həyat” idi. Bu həyatın əksinə nə varsa, kim varsa, hamısı məhv olsun! Səməd hissələrini cilovlamalı, iradəsini toplayıb ancaq və ancaq Sultan Əmirinin xoşbəxtliyinə tabe etməlidir!

Küçədə əmisinə belə yaxınlaşdı.

Sultan hamanca hüznü gözlərlə onun boy-buxununa, qıçlarının sərbəst, sanballı tərپənişinə, qollarını uzunluğuna, əllərinin ağırlığına fikir verirdi.

– Gəl, gəl, – dedi.

Sonra küçə boyunca irəli boylanıb ciddiləşdi, sərtləşdi, öz köhnə zəhmli, zabitəli görkəmində:

– Getdik! – dedi.

Beləliklə, dünəndən bəri çalxanıb, vurnuxub, dəli-divanə hərəkətləri ilə bütün şəhərdə sensasiya yaradan qardaşoğlu ilə bu gün mütləq biabır olacağı gözlənilən əmi, iş gününün axırına yaxın, səkilərin adamla dolduğu bir vaxtda, küçənin tən ortası ilə, yanaşı, çiyin-çiyinə addımlamağa başladılar.

Vaqzal meydanının bərabərindən ta Sultan Əmirinin evinin bərabərinə qədər, bu küçəyə raykomun, icraiyyə komitəsinin, milis şöbəsinin, prokurorluğun və maarif şöbəsinin maşınlarından başqa, at, araba buraxılmırdı. Günün bu vədələrində yangın idarəsinin maşını bu başdan o başa gedib, o başdan bu başa gəlib su çiləyəndən sonra isə, ümumiyyətlə, nəqliyyat kəsilirdi. Çesuyçalıların səkiyə yığılması, cərgələnməsi, beşbir-üçbir baş-başa verməsi də elə bu vaxt başlanırdı. Odur ki, Səməd anbar məscidinin dövrəsindəki cökəli, çinarlı yaşıllıqdan bu yana ilk addımını atandaca, dərhal çesuyçalıların ağartılarını gördü və əmisinin küçə boyunca irəli boylanana gözlərinin dəyişməyinin səbəbini anlayıb, istər-istəməz özü də dəyişdi.

Solda, mərkəzin göstərişi ilə əkilmiş, qaralıb-boğulub boy atmayan “Rus ağaclarının”, yolkaların qaraltıları arxasında, geniş həyətli birmərtəbə binalarda yerləşən RİK-lə milis şöbəsinin və prokurorluğun səkilərində heç kəs yoxdu. Sağda – kazarmasayağı binaların səkiləri isə beşbir-üçbir ağartılarla dolu idi. Lap yaxşı! Qoy baxsınlar! Əmi ilə qardaşoğlunun münasibətini görsünlər! Ölsünlər!

Səmədin içərisi tərpendi: ağartılara yaxınlaşdıqca bu adamlara köhnə kini necə qaynadısa, heç cür özünü saxlaya bilməyib, nümayişkaranə hərəkətlə əmisinin qoluna girdi.

– Afərin!.. – Sultan ovcunu onun əlinin üstünə sıxdı və küçənin tən ortası ilə getdiyi halda, birdən yolunu dəyişib səkiyə qalxdı. Sağ səkiyə!

– Süleyman nəslisən! Məhəmməd Əmirşən! Ağ Əmir, Boz Əmirşən! Mədədsən! Sultansan!.. Xızr Abı mənim tapşırıgımdan danışib sənnən... Gizlin “Muğlar” – Bağlar övladısan sən, Bircə balam! Gizlinlər tülkisifət olmamalıdılar. Sənin ən adi hərəkətin də düşmənin gözünə iynə kimi batmalıdı, sarsıtmalıdı ki, çox da fəallıq eləməsinlər. “Düşmən” deyirəm. Əslində düşmən-zad deyillər. Bu çesuyçalıların çoxunu Zəngəzurdan Naxçıvanın Sədərək rayonundan köçürdüblər. Göyçə gölünün dövrəsindən, dağ kəndlərdən köçürüblər. Bu adnan ki, bəs, Azərbaycanın hər yerindən almanlar sürgün olunublar, Stalin yoldaşın öz əmridir ki, Naxçıvan, Zəngəzur səmtində nə qədər “Türk” adınan tanınanlar varsa, hamısı Kür çayı boyuna köçürülsünlər. Bu ağ ipək geyilib sallana-sallana gəzənlərdən birinin də xəbəri yoxdu kimdi milliyyətçə! Stalin yoldaş deyib: “Türk deyilsiniz siz, Azərbaycanlısınız!” İnanıblar ey! İndi gör mənə nifrətlərinin kökü nədi: “Sultan Əmirli bizdən deyil, Türkdü!.. Bir nəfər də qanan yoxdu ki, Stalin yoldaş bu bədbəxtləri Osmanlı türkü deyilənlərdən ayırmaqdan və Zəngəzura, Göyçəyə erməni doldurub, bizi belə-belə üsullarınan təcridən məhv eləməkdən ibarətdi! Vaxtı çatanda biləcəksən ölkəmizdəki bu ayrılıq, kin toxumunun dərin-dərin səbəblərini. Hələlik bir bunu bil: insan yoxdu bu səkildə, kütbeyin eşşəkdi hamısı! Babası Tehrandan Zəngəzura köçürülüb, farsca danışib orda Tehran ləhcəsiynən, deməli, bu da farsdı! Türk Sultanın başını yeməliidi! Xudiyev açıq deyirdi bu eşşəklərə: “Vı oturçanenniye persi! Vı doljni nenavidet Turkov! Vot tak!..”¹

Sultan bu sözləri qardaşoğlu ilə birlikdə çesuyçalılara da eşitdirirdi.

– Türk! Türk!.. Əsl ad getdimi bada?! – Birdən səsinə qaldırıb: – Bizim şəxsi bədbəxtliklərimizin hamısı bax, bu köhnə antitürk ideologiyasındandı! – dedi. – Kitablarda bir dənə də OdƏr adına rast gəlməzsən!..

¹ “Siz türkləşdirilmiş farslırsınız. Siz türklərə nifrət etməlisiniz! Bax belə!”

Çesuyçalılar özlərini itirmişdilər. Qardaşoğlunun qolu qolunda, onların üstünə yeriyan bu Sultan Əmirli həmin, köhnə yarımallah Sultan Əmirli idi ki, ordan-burdan salam verənlərin salamını da almadan, düz irəli baxa-baxa, danışa-danışa şəstlə addımlayıb, dediyi həqiqətlərin zəhmi ilə hamını qırağa çəkilməyə, divara qısılmağa məcbur edirdi.

Tək bir nəfər əli portfelli, yoğun adam ləyaqətlə dayandı.

– Axşamınız xeyir, yoldaş Əmirli, – dedi.

Bu, maarif müdiri Mirbağır müəllim idi. Əmma Sultan ona da cavab vermədi. Bu Mirbağır da özünü yarıfars, yarıtət sayırdı, Xudiyevin səpdiyi toxumu cücərtmək üçün maarif şöbəsini, məktəbləri “özününkülərlə” doldururdu. “Şiə bu tayı tutub, burda da möhkəmlənəcək, Sultan Mamedoviç. Rus durub arxamızda. Siz özünüzü çox nahaq kənar tutursunuz. Xeyri dəyməz”, – deyirdi. Bu yumşaq, itətkar görkəmli “naxal” – həyasız kişini Sultan daha çox bəyənmirdi. Odur ki, salama qəsdən cavab vermədi. Bir də ki, bu səkidən, bu binaların taybatay açıq qapı-pəncərələrinin qabağından keçib mehmanxanaya gedəndə olduğu kimi, indi də fikri Bircə balada idi.

– Heyif, Abıya imkan verməmişən danışsın. Bütün cinayətlər cəhalətdən törəyir, oğul. Güzəştə getmə cahilə. Stalinin, Mirqəzəbin, Xudiyevin səpdiyi toxumdu. Bitib qalxıb, rayonu basıb! Vətən saymırlar Azərbaycanı, təsəvvür etmirsən. Şəxsi maraq xirtdəkdəndi, ictimai maraqdan əsər-ələmət yoxdu! Çünki milli kökdən, məhz milli kökdən – OdƏrlikdən, şüurdan məhrumdurlar! Qorxmasalar, çəkinməsələr, çöpü çöp üstə qoymazlar. Hökmən gərək əmr olsun, zorakılıq olsun aparatdan! Özü də, ümumiyyətlə, aparatdan, katiblərdən, şöbələrdən yox, mütləq “şəxsən Sultan Əmirlinin özündən”! Su kəməri partlayıb, cəhənnəmə partlasın! Maliyyə nazirliyi cari təmirə pul buraxmır, su idarəsi təmir idarəsi ilə müqavilə bağlamır, təmir idarəsi də müqaviləsiz işləmir, vəssalam! Kimin nəyinə gərəkdi başqa tədbir fikirləşsin?! Nə qədər ki, şəxsən Sultan Əmirli xəbər tutmayıb, ictimai əsaslar üzrə işləmək barədə şəxsən göstəriş verməyib su düzə axacaq, su kəmərinin sağ-solunda keçilməz bataqlıq əmələ gələcək, ağcaqanad dünyanı götürəcəkdir, pul buraxılından sonra da o bataqlığa görə iş getmiyəcək, nəticəsi də bu olacaq ki, antisanitariya basacaq şəhəri, mənim qardaşım oğlu da üzünü qırxmamış çıxacaq küçüyə, baxan da deyəcək: görəsən niyə saq-qallıdı, adamı ölüb nədi?!

Sultan indi lap ucadan danışdı. Çesuyçalılardan bəzilərinin – xırda idarə başçılarından əməlli-başlı titrədiklərini, yəni öz ünvanlarına deyilən sözlərdən qorxuya düşdüklerini, eynilə Əlləzoğlu kimi rəzilləşdiklərini gördükcə Səməd fikrən: “Tfu!” – deyirdi.

Qolu əmisinin qolunda, əmisinin addımlarına uyğun addımlarla, eynilə əmisi kimi düz irəli baxa-baxa, qızartdaq darvazaya doğru gedirdi. “Avariya” günü əmisinin hənirində ata həniri tapdığı dəqiqədən sonra əmisinə heç vaxt indiki qədər yaxın olmamışdı: çesuyçalılara kin onları iki canda bir qəlbə çevirmişdi və bu dəqiqələrdə Səməd bu birliyə mane olası bir şey görmürdü. Əmma raykomun qabağından keçib, çesuyçalılardan uzaqlaşmış, qızartdaq darvazaya yaxınlaşdıqda qolu öz-özünə boşalıb əmisinin qolundan üzüldü, ürəyi qəribə – uzun fasilələrlə vurdu, hətta addımları da dəyişib tərəddüdü oldu və Səməd başa düşdü ki, hisslərini cilovlamaq, hər şeyi Sultan Əmirinin xoşbəxtliyinə tabe etmək qərarının qətiliyinə baxmayaraq, ürəyi iradəsinə tabe olmur, əgər bu müxənnət ürək bir az da bu cür dayana-dayana vursa, Bircə balanın üzünü vaxtında qırmadığına da diqqət yetirən əmi bu ürəyi görəcək, evdə “elqızı”nın yanında isə, şübhəsiz, çarəsiz dərd içində qalacaq...

* * *

Neyləsin? Bəlkə getməsin evə? Necə getməsin? Bir bəhanə tapıb dayansın, qayıtsın? İndicə raykomun qabağından keçəndə Əziz Mayılova Məleykə bacını həmin yerdə – həyətdə gördü. Bəlkə desin ki, ayıb oldu Əziz müəllimlə görüşmədim? Axı o kişinin qabağından düz keçmək, doğrudan da, yaxşı iş deyil. Həm qohum idi, həm də uzun müddət rayonun ən hörmətli pedaqoqlarından olub, otuzuncu illərin cavan müəllimləri səfərbərliyə düşüb müharibəyə aparılanda, yəni məktəblərdə müəllim çatışmayanda, Əziz Mayılov “narkomprosun¹ kandarını yağır eyləyib”, “təcili pedaqoji kadrlar hazırlamaq üçün” Qazax şəhərində ikiillik institut açılmasının vacibliyini sübut eləyib. Qısa müddətdə – ikicə ildə cibi diplomlu olmaq imkanına görə cavanların əksəriyyəti, o cümlədən Səməd məhz Əziz müəllimə minnətdardır. Bütün bunlar əsas

---

¹ Xalq Maarif Komissarlığı (*nazirlik*)

vermirmi Səmədə desin ki, qayıdım görüşüm? Bəs niyə dillənmir? Sünilikdən çəkinir? İkiüzlülükdən? Bəs bu cür sıxılıb-açılan ürəklə, bu cür dolaşq addımlarla gedib Gülgəzin yanında da üzə maska çəkmək nədir? Hər şeyi Sultan Əmirinin xoşbəxtliyinə tabe etmək qərarı ilə gəlibsə, daha bu bəhanə-filan nədir? Yox, yox, əlbəttə ki, heç bir bəhanə gətirmək olmaz. Bax elə bu cür ürəklə, bu cür addımlarla getməlidir, çətinliyi birdəfəlik və həmişəlik üstələmək üçün əmisinin arvadı ilə görüşməlidir, bəlkə hətta, “Sən bu evə xoş gəlmisən”, – deməlidir. Başqa yol yoxdur. Ancaq bu cür hərəkət etməlidir və bu hərəkətin işgəncəsinə dözmək nə qədər çətin olsa da, dözməlidir!

– Təzə kadr nə tez daldı qayğılar dəryasına?.. Rayonun daxili vəziyyətiyənən, dost-düşmənnən maraqlanardın əvvəllər. Başa düşürəm... Sarsıntının buzunu sındırmaq çətindi. Abı hazırlamalıydı səni ki, görüşümüz çətin olmasın. Əmma insanı öz səviyyəsindən yuxarı qaldırmaqdan ötrü vaxt lazımdı. Çox, çox, qeyri-adi qaydada dəyişdirməliyik biz səni. Yoxsa dil tapmayacaqsan əminnən. Açıqı... lap açıqı budu ki, rayonun daxili vəziyyəti-filan haqqında qəsdən sual verdim. Susma, oğul! Tərpət dilini!

Gərginliyin aradan qaldırılması üçün yəqin ki, məhz belə mərdlik tələb olunurdu. Səməd nəfəsini dərib, əlini üzünə çəkib saqqalını xışıldatdı.

– Daxili vəziyyəti özün yaxşı dedin. Qısa və aydın: “Kommunizmə taxtabitili çarpayıyan gedirik”.

– Sonra sövq-təbii, söhbəti uzatdı: – Təyinnamə alanda soruşdular ki, rayonunuzun perspektiv işləri barədə nə bilirsən? Şişdim qaldım... Zabitlər evinə aparmışdılar o günü. Sən daha yaxşı bilirsən necə zabitlər evidi ora. Orqanın¹ məxfi guşələrindən biridi. Sual verdilər. Leninin maxizmi² tənqidi haqqında. Kimsə bilirdi kiməm mən, elə ona görə məhz maxizmə aid sual verdilər. Mən də açıqca, hərtərəfli danışdım, başa saldım ki, maxizmin dəxli yoxdu mənəm şeyx əmilərimə. Dini kommunizm, materianın fəvqündə olan ədalət yaddı Ağ Əmirlə Boz Əmirə. Təhrif dillərdə “Allah”ı tənqid eləyiblər şeyxlər, ƏlAğı, yəni Saf İnsan Əli – Oğlunu, insanı təbliğ eləyiblər. Onu da dedim ki, “İsa” təhrif addı Ərəb dilində.

¹ KQB nəzərdə tutulur.

² Dini kommunizm

Əsli EySardı dedim; qıyası köhnə söhbətlərimdən yadımda az-çox nə qalmışdısa, dedim orda. Biri qışqırdı ki, “İsus adı ilə məşhurdur Sın Boqa! Sən niyə türkcə çəkirsən”?! Dedim; “Türkcə çəkənlər yox”, həqiqəti deyənlər məndən əvvəl deyiblər. Mən istəyirəm ki, o əmilərim Şeyx Ağ Əmirlə Şeyx Boz Əmir “Sın Boqa”-nı Yerlə sıx əlaqəli şəkildə, materiya ilə bağlı biliblər, kasıb əhali ilə əlaqələrini bizim proletar ideyaları ilə əlaqəli götürüblər. Din yoxdu burda! Özümün də xoşum gəldi cavabımdan. Əmma rayonumuzun perspektiv işlərinə gələndə köpdüm. Etiraf elədim ki, cari ilin plan göstəricilərindən başqa heç nəynən maraqlanmamışam. Yaman sərtləşdilər. Dedilər, “rayonun sabahına laqeydsənsə, partiya işçisi demək olmaz sənə!..” Başa düşdüm ki, anketimə görədi hamısı. Zabitlər evində o sual da anketimə görə idi, bu da... Bilirsən nə dedim?.. “Bezobraziye” barədə danışdım. Sədr Mədədin ölümü barədə. Teleqram barədə! Stalin yoldaşın internasionalizm prinsiplərini anlamayan, məhdud dünyagörüşlü kadrlara nə ki var döşədim! Xudiyevə, Gülənova! Dedim; “nə qədər ki, orda elə adamlar var, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Sultan Əmirinin rəhbərlik etdiyi rayonda planların ödənilməyinin özü də qəhrəmanlıq sayılmalıdı. Perspektiv işlər məni o vaxt maraqlandırır ki, kadr sağlam olsun, Sultan Əmirinin ətrafında, gələcəyə baxan adamlar olsun. Pıçhapıç düşdü aralarında. Sonra zarafata düzdülər dalını: “Kadr – sən! Bir də əmin Əmirli! Başqa qohumun varsa, de, onu da göndərək, Əmirililər partiyası təşkil eləyin orda”. Belə... Daxili vəziyyəti belə görürəm mən. Sənnən, sənün beş-üç dostundan, bir də təzə kadrından başqa kadr görmürəm... Bakı mühitindən gəlir bunun hamısı. “Bezobraziya”-nın kökü ordadı, əmi, yerli kadr neyləsin?! Daha nə deyim?.. Açığı, ən səmimisi budu ki, başım dumanlıdı... – Səməd qızardı, öz səmimiyyəti üzündən artıq danışdığını duyub pörtüdü.

Sultan ona baxıb dərhal gözünü yayındırdı. Eynilə mehmanxanadakı kimi, ciddiləşməyi ilə gülməyinin arası bir şey çəkmədi:

– Yoldaş Əmirinin tənqid atəşindən başları xarab olanda çesuyçalılar deyirlər: “Gedək başımızı düzəldək”, yəni içək, qəmlər dağlınsın. İçirdəcəm bu gün səni, Bircə bala. Özüm də möhkəm içəcəm. Mədədin vəsiyyətini Abının diliynən mən xatırlatmışam sənə... Heyif, Elm barədə kifayət qədər danışmamışıq sənə. Abı təsir eləməyib sənə. Deyir, əvvəllər eşitdiyini də unudub.

Rayonda zurna çalınır: “Qardaşı oğlunun, Bircə balasının istək-lisini götürüb özünə arvad eyləyib”!..

Düşmən qəvidi, canım-ciyərim.

Qazağın Dağ Kəsəmənində köhnə Pünhanlarımızdan Fətəli Xan Xoynan¹ qohumları qalmışdı. Köçürdüm o yan-bu yana, dağılışdılar, kömək elədim pasportlarını da dəyişdirdilər. Əmma əlaqələrini kəsmirlər mənən... Aşıq Hüseyn Cavanın başına yığışmışdıq Qarayazıda – Qaratəpədə. Biri dedi: “Dilimlə deyil, dilim-dilim olan, ay ustad, elimdi!” Dedik: “Fərqi nədi?” Dedi: Tatarları da sürmüşdülər Kırmıdan, Tatarıstandan, Balkanları, Qaraçayları da! Yazdılar, yazdılar Kremlə, axır odu bax, qayıdırlar öz vətənlərinə! Bizi it unu kimi dağıdıblar hər yerə, bəs biz neyləyirik?! Yığışırıq, öz aramızda sızılşaırıq: “Ay dilim-dilim dilim! Nolsun?!”

Düz deyir o kişi.

Sözdən işə keçməyin vaxtı çoxdan çatıb, Bircə bala. Əmma hanı Fətəli Xan kimi, Nərimanov kimi kadrlarımız?!

“Bezobraziye” dəridən çıxır, hazırlaşır ki, bu il mütləq yeşikdə qoysun məni. Professorun Məhərrəm zəng vurmuşdu Bakıdan. İki ildə sənin orda kefin-əhvalın, oxumağın, dolanman barədə hər ayın başında məlumat verib o mənə. Yoxsa rahat olammazdım. İndi dediyin “maxizm” əhvalatını da səndən qabaq professorun deyib mənə. Fəxrənən danışdı: “Safdı, mərddi, prinsipialdı!..” Sonra səsi dəyişdi, dedi, qohumum Çax-çux buralarda hərlənir, Xudiyevnən görüşür... Povişeniye alıb Xudiyev, nə işə yeni vəzifəsi var... Onun vasitəsiynən Mərkəzi Komitədə kiminsə qəbulunda olublar “dostlarım”, məsələ qaldırıblar ki, Sultan Əmirli daha yaramır katibliyə. Belə işlər var, yoldaş təzə kadr... Gedərik indi dincələrək, danışırıq. Kişi bir dəfə evlənməliidi ömründə. Mənim o platonik sevgim də dildə-ağızdadı. Dostlarım deyirlər: doğrudan platonik

---

¹ Fətəli xan Xoynan Qazax qəzasında məskunlaşan Muğannalarla əlaqə yaratmışdı, SafAğ Elmi əsasında, bütöv Azərbaycan ərazisində dövlət yaratmaq niyyətində idi: Şimali, Qərbi, Şərqi, Cənubi Azərbaycan arasında çəkilmiş sərhəd sədlərini möhkəmləndirmək və Rusiyanın himayəsi altında, yalnız Şimali Azərbaycanda hakimiyyəti almaqla kifayətlənən “Müsavət” dövləti ilə gizlin rəqabətdə idi. Buna görə də qızı Məstanəni indi “Ermənistan” adlandırılan ərazinin AğBizən kəndində gizlin adla yaşayan İsmayıl ağa Muğannanın oğluna erə verib qohumlaşmışdı ki, Muğannalarla əlaqəsini sırf qohumluqla pərdələsin. Sultan Əmirinin Fətəli xanı da “Pünhan” adlandırması, Azərbaycan tarixinin nə qədər gizlin məcrələrlə axdığını göstərir.

olub Qıymatnan, düşmənlərim deyirlər: elə əvvəlcədən pozğun adamdı Sultan, hər küncdə bir arvad saxlayıb, uşaq-zad da istəməyib ki, əl-ayağına dolaşmasın, kam alsın bu dünyadan. Çox söz dəyəcək qulağına, ömründə eşitmədiyən sözlər eşidəcəksən əmiyin barəsində. Dözmək lazımdı. Səbr eləmək, dözmək! Yeri gələndə də elə davranmaq lazımdı ki, gözü kəlləsinə çıxırsın düşmənin! Bayaq qolunu qoluma salanda dədələrini yandırdın. Çəyirtkədilər! Sarança! Nə danışır, boğaznan, qarınnan bağlıdı hamısı. Sabah yığım kompaniyası başlanır, kababxanaların çoxunu bağlatmışam, içkini qadağan eləmişəm. Ta yığım qurtaranacan qarın söhbəti eləyəcəklər mənim bu fəallarım, kababa görə despot adlandıracaqqlar məni. Hələlik bu qədər. Dalını evdə danışarıq. Konkret təklifim var yeni kadrıma. Harda, hansı postda kimlərnən və necə işləyəcəksən? Hamısı qət olunub. Çox təəssüf, öz həyatın proqram üzrə getmədi. Mirqəzəb adlı iblisin pəncəsində sıxıldım, Elm verəmədim sənə. Əmma ətrafın boş deyil. Məhərrəm, Abı, Cənubdan gələnlər. “Mühacir” adlandırırqlar hamısını; guya yad ölkəyə qaçıbqlar! Onlarla əlaqə yaradacaqqlan, başqa cür yaşayacaqqlan. Şəxsi həyatın, evin-əşiyin də, şübhəsiz, başqa cür olmalıdı.

Səməd suya batmışdı. Boz triko kostyumun altından qolsuz köynəyin ancaq boyunluğuşu quru idi. Əmma tər yüngüllük gətirmədi. Kiminsə taybatay açdığı darvazadan da əmisi ilə yanaşı keçib, bağı, həyəti yenə üstülü görüb, başı sarğılı Əlləzoğlunu da üstünün içində görəndən sonra nə hala düşdü, Səməd hara və necə getdiyini bilmədi. Bir də o vaxt ayıldı ki, evdə, həmin yetmiş kvadratmetrlük zalda, stolun arxasında tək cə oturmuşdu.

7

Nə Sultanla Səməd, nə Xıızr Abı ilə Çürük Aşıq, nə Məhərrəm, nə də “mühacirlər” və bütün “Pünhan”lar – hələ heç kəs bilmirdi ki, “çesuyçalılar” adlananlardan, əvvəllər olduğu kimi, hər beş nəfərdən biri yox, indi hər iki nəfərdən biri birbaşa Moskva KQB-sinin işçisi idi. Hətta Azərbaycan KP MK-dan və respublika KQB-sinin özündən də gizləndə, hər cür dünya nemətləri ilə təmin olunan, xalqdan tamam ayrılıb, bu xalqın keçmiş, gələcəyi ilə məşğul olan Muğannaları nəinki addım-addım izləyirdilər, hətta imkan olanda –

şərait yarananda öz şəxsi təşəbbüsləri ilə öldürürdülər. Bu təhlükəni tək bir nəfər, bütün Dövlət Təhlükəsizliyi işçilərinin sadəcə “Saşa” adlandırdıqları bir nəfər polkovnik bilirdi. Bu bəstəboy, son dərəcə məlahətli oğlanı Muğannalardan, demək olar ki, hamısı oğul, qardaş, yaxın-əziz qohum kimi sevirdi. “Saşanın üzündə şeytan tükü var”, – deyəndə məhəbbətlə gülümsəyirdilər. Bu məhəbbətin, əlbəttə, ciddi səbəbi də vardı: Gürcüstanın ən ucqar guşələrində yaşayan “Muğ” – Bağlardan başlamış, Şimali Azərbaycanın ən ucqar rayonlarından Lerikə qədər, Muğannalardan kim həbs olunurdusa, Saşa, yalnız özünə məlum möcüzə ilə xəbər tutub, cinayət işi-filan yazmamış, istintaq başlanmamış, təkbaşına, türməyə – həbsxanaya gedib, lazım gələndə hətta əlini yarımavtomat naqanın üstünə qoyub, qısaca: “Azad edin:” və ya “Mənim şəxsi işçimdir” – deyib buraxdırırdı. Sultan nə qədər kədərli, sarsıntılı olsa da, hətta gecələrin birində o qalın bağın dərinliyindən bəriyə güllə açılacağına heç bir şübhəsi olmasa da, əmin idi ki, Saşanın kor görünməz əli həmişə haralardasa – ətraflarda dolana-dolana onun özünü və Bircə balanı qoruyurdu və sədr Mədədin ölümündən sonra bu iki nəfərin – əmi ilə qardaşoğlunun sağ qalmasının səbəbi də məhz o “əl” idi. Çox təhlükəli hallarda isə o “əl” Saşanın özü idi. Başında Əlləzoğlunun “motal” papağı, çiyində Əlləzoğlunun əlli ildən qalma əprimiş arxalığı, zəlin qapısında bir an görünüb, əlindəki uzun kabab şişini dişinə çəkə-çəkə geri qanrılıb yox olan o oğlanı nə aşağıda – həyətdə olan Sultan gördü, nə də Səməd: polkovnik Saşa məlahətlə qımışıb, dabanı üstə dönüb yoxa çıxdı. Səməd onu Sultanın həyətbacasında qulluq eləyən Seyid kişi kimi adamlardan biri sayıb, heç diqqət də yetirmədi...

Hələ heç kəs, o cümlədən Saşa özü də bilmirdi ki, bu ağ daş evin yaxınlığında, bağın çalkeçid budaqları altında daha bir nəfər naməlum adam, kababın ətrini dəf etmək üçün cibindəki balıq konservini bıçaqla açıb, yeyə-yeyə Saşanı daimi “pod kolpakom”¹ saxlayırdı ki, lap tezliklə qanını axıtсын və beləliklə, qorunduğuna əmin olan Sultanla birlikdə Səmədin həyatını da tükədən asılı qoy-sun. Hər gecə Moskva vaxtı ilə səhər saat dördə bağın dal hasarının dibindən o yana keçən, sement döşəməli, dərin, susuz arxdan

¹ Nəzarət altında

sürünüb keçib, orada vaxtı ilə Rəhim Qudalının işlədiyi “Rayon yun idarəsi, alınma, satılma məntəqəsinin künc otağında “priyomnik”in “nauşnik”lərini başına keçirəndə o adamın eşitdiyi ilk sözlər “Ya Saşa! Ya Saşa...” olurdu. Yəni Moskvadan danışan adamın “klicəkasi” da “Saşa” idi... Bu gecə o Moskvalı səs, vaxtından xeyli əvvəl, yəni Sultanla Səmədin evə qalxdıqları dəqiqələrdə ömr etdi: “Ya Saşa... Ya Saşa... pora vzyat moyeqo tyozku... pora vzyat moyu tyozku”¹. Çox keçmədi ki, arxadan içəriyə daha iki qaraltı girdi. Saşanın başının dövrəsində, qaranlıqda üç lülə ağzı ağardı...

8

Fələkətdən xəbərsiz Səməd zalda bayaqkı yerində təkçə oturmuşdu.

Uşaqlıqdamı, ilk gənclikdəmi, nə vaxtsa, əzələlərini daşlaşdırmaq fikrinə hələ təzə düşdükləri günlərdə, əzələ qayğısından başqa heç bir qaygıları olmayan çağlarda sədr Mədədin erköyünü ilə Cəfər əmi – Lüt Cəfərin qayını Yusif, Sudüşənlə meşənin arasında kərpickəsənlərin sarı torpaq çıxartmaq üçün qazdıqları dərə kimi dərin qaznağa su buraxmışdılar, göl düzəltmişdilər. Hər gün məktəbdən çıxanda birbaşa o gölün qırağına yüyürərdilər, kitab-çantalarını bir yana, paltarlarını o biri yana atıb, suya baş vurardılar, “eşmə” üzə-üzə çıxıb, canı sulu-sulu meşəyə cumub, ağacların budaqlarını turnikə çevirərdilər, pambıq əkini üçün köklənmiş sahə kənarında kötökləri ştanqa çevirərdilər, turnikdə oynamaqdan, ştanq qaldırmaqdan pörtəndə isə bir də suya baş vurub – çıxıb, paltarları qoltuqlarında, çantaları çiyinlərində, kandarında çəmənəotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evə qayıdıb, Ayna bacının, Gülbənzin və ya Gülgəzin həmişə hazır saxladıqları süfrənin qırağında çıl-çılpaq oturub, bir əllə çörək yeyib, o biri əllə “Ədəbiyyat müntəxəbatı”nın, “Cəbr”in, “Həndəsə”nin-filanın və-rəqlərini o yan-buyana aşırandan sonra yenə gölə cumardılar. Ömrün necə şirin çağları varmış! Əmma elə gün olmazdı ki, Qıllı Qeybalı şirinə acı qatmasın. Dantes Qeybalı yox, o vaxtlar Qıllı

¹ “Mən Saşayam... Mən Saşayam... Mənim adaşımı tutmağın vaxtı çatıb”.

Qeybalı və “Ataman” deyilən pələpüsür oğlan suyun altında qara camış kimi peyda olub Səmədin ayaqlarından asılında, Qudalı uşaqları da cin-şəyatin kimi qaynaşa-qaynaşa Yusifin əl-qoluna sarıldılar. Sudan kənarıda sədr Mədəd vardı, Qılınc Qurban vardı, adı Lüt qoyulsa da partkomluğunda qalan Cəfər əmi vardı, orda sədrin erköyünü ilə partkomun qaynına yaxın düşmək çətin idi, suyun altında isə erköyünün tərifli qara, gur saçlarından çəngə-çəngə qopartmaq olardı, “Yusif kimi gözəl Yusifin” ağzını cırmaq, burnunu burub əzmək, şişirtmək olardı. Odur ki, suyun altında nə qədər qalmaq mümkündürsə, bir o qədər qalıb, lap boğulunca vuruşardılar. Xüsusən, sədr Mədədlə Qudalı ağsaqqalı Rəhimin idarədə-iclasda sözləşdikləri günlərdə suyun altında vuruşma çox çəkərdi. Elə çox ki, qıllı camışla cin-şəyatin dəstəsinin ardınca sudan çıxanda göl dibinin həyəcanla dolu, uğultulu sükutu Səmədin beynindən getməzdə.

Qıllı Qeybalı Dantes Qeybalı oldu. Göl qurudu. Bayaqqı “motal papaqlı, arxalıqlı adam qapıda görünüb yoxa çıxandan sonra, zalda tək qalanda Səməd göl dibinin uğultulu sükutunu xatırladı. İllər keçəndən sonra, əmisinin yemək otağında – yetmiş kvadrat metrlik zalda Səməd özünü həmin göl dibində hiss etdi. O göl dibi ilə bu zalın fərqi bircə bunda idi ki, burda ayaqdan asılan, çəngə-çəngə saç qopardan, ağız cıran, burun buran yoxdu, həyəcanla dolu, uğultulu sükut içində Səməd özü könüllü boğulurdu.

Sükutu əvvəlcə Sultan əminin səsi pozdu:

– Nə oldu orda? Yenə yandırmısınız?

Sonra Əlləzoğlunun səsi:

– Yandırmamışıq, dərdin alım. Közün üstə qalıb qurumuşdu. Təzədən çəkirəm. Özü də bel ətindən, uc qabırğasından! Gətirrəm indi, gətirrəm. Siz başlayın. Gətirrəm!

Səməd əlini süfrəyə uzatdı. Nimçələrin, araq, konyak şüşələrinin, qədəhlərin parıltıları içində göyümtül qrafində qaraya çalan çaxır gördü, qrafinin boğazından yapışıb ağzına söykədi.

Haradasa, deyəsən, “revkom kabineti” tərəfdə Sultan əminin qəhqəhəsi eşidildi:

– Barakallah, qardaşoğlu! Ə, yıxar səni çaxır. Qoy yemək gətirsin kişi!

Bu təzə – “macar” çaxırın təmi tanışdı. Bir vaxt Sultan əmi bu çaxırını Tat Seyidin məlhəmi adlandırardı. İndiki Seyid kişiyyə – ray-

komun qonaq evinin qarovulçusuna o vaxtlar – müharibə illərində “Tat Seyid” deyərdilər. Seyid kişinin indiki arvadı Xeyrə arvada isə “alverçi Xeyrə” deyərdilər. Tat Seyid üç para kənddə yeganə müsəlmandı ki, çaxır çəkərdi, alverçi Xeyrə isə yeganə zənəndi ki, iynə-sapdan, düymədən başqa çaxır da satardı.

Günlərin birində Qonaqlıda xəbər yayıldı ki, Başkənddə, yəni Qurbanlıda alverçi Xeyrə, ərlərindən qara kağız gələn gəlinləri gecələr evinə çağırır, xəlvəti çaxır içirdir, səhərisi qapı-qapı düşüb, həmin gəlinlərdən çaxırın əvəzinə un yığır. Bu xəbərə əvvəlcə heç kəs, o cümlədən Səməd də, atası da inanmadı. Sonra isə Səməd, Qurban əmi – Qılınc Qurbanın atının tərkinə, atası isə öz atını minib, gedib öz gözləri ilə gördülər ki, dörd tərəfinə qarğıdalı şaxı döşənmiş, alçaq bir çardağın altında, qara çırağın işığında qarmonçu Şənbə “Zarıncı” çalır, qara geyimli, göy örtüklü, cavan-cavan gəlinlər oturub ağlaşırlar, alverçi Xeyrə isə yekə bir çəlləyin yanında dizləri üstə oturub, mis dolçanı çəlləyə basıb-çıxarıb gəlinləri dümsükləyə-dümsükləyə çaxır içirdir.

Bütün bunları Səməd qarğıdalı şaxlarının arasından gördü.

Atası ilə Qurban əmi isə içəri getdilər.

Qurban əmi Şənbənin qarmonunu dartıb alıb yerə çırpdı, beş-açılan tütəngin qundağı ilə vurub çəlləyi partlatdı.

O vaxt, o yaşında Səməd hələ dilinə içki vurmamışdı.

Çardağın altındakı hadisənin sabahısı Tat Seyid, qoltuğunda bir “çətvert”¹ çaxırla, qapıdan girib, donqar belini bir az da əyib köyrələ-köyrələ uzun bir söhbət başladı. Məlum oldu ki, oğulları müharibəyə gedəndən sonra alverçi Xeyrənin əri ölüb, Tat Seyidin isə arvadı; bir düjün tifil Xeyrənin üstə düşüb, bir düjün də Tat Seyidin üstə düşüb, quru-taqqanaq arpa çörəyi yeməkdən quru-taqqanaq olublar yetimlər, o yetimlərin çörəyini kəsmək Kəbənin qulpunu qırmaq kimi bir şeydi, odur ki, Qılınc Qurban insafa gəlsin, qılıncını qına qoysun, çax-çuxunu əlindən almasın Xeyrənin.

Bu yanıqlı şikayətin cavabında nə sədr Mədəd bir söz dedi, nə də böyüklərin işlərinə qarışmağı xoşlayan ərköyün oğlu. Tat Seyid qolotuğundakı çətverti küncə, divar dibinə qoyub getdi. Qırx dörd-üncü ilin axırında olmuşdu bu, qırx beşin əvvəlindəmi, Səmədin

---

¹ Üç litrlik şüşə

yadında deyildi. Yadında qalan bu idi ki, bu göyümtül qrafinə bənzəyən o göyümtül çetvert şüşə elə o küncdə qaldı, üstünü toz basdı. Bir də “Müharibə qurtardı!” xəbəri çıxanda, Sultan əmi o vaxtkı qara “Emadin”ində kəndləri gəzə-gəzə hər yerdə cəmaati təbrik eyləyə-eyləyə, axırda yorğun-üzgün gəlib qardaşının evində oturanda, yəni çardağın altındakı hadisədən təxminən beş-altı ay sonra sədr Mədəd, nəhayət, o şüşəyə diqqət yetirdi, tozunu silib, tıxacını çıxarıb Sultan əmiyə bir stəkan çaxır verdi və Sultan əmi ilk dəfə onda “məlhəm” dedi. “Çaxır deyil ki, məlhəmdi”, – dedi. Sultan əminin Tat Seyidlə alverçi Xeyrənin işləri ilə maraqlanmağı da o gündən başladı və Səmədə məlum oldu ki, Sultan Əmirli ilə Mədəd Əmirli o taydan nə vaxt gəliblərsə, Seyid kişi də elə o vaxtlar gəlib, Qurbanlıda dam tikib, yurd salıb. Özü də çaxırçı-zad deyil, üç para kənddə ən mahir rəncbər və bağbandır. Alverçi Xeyrə də alverçi-zad deyil, oğulları gedəndən sonra, gün-güzəran ucbatından, Qayım Qudalının iynə-sapını, sancağını, düyməsini sata-sata alverçi olub, axırda çaxır satmağa başlayanda isə ilişib, “gəzəyən Şənbəni evinə salan”, cavan-cavan gəlinləri el içində xar eləyən murdar zənən kimi tanınıb!.. Sədr Mədəd “o çardağın altına ayaq basdığı gecəyə lənət” deyirdi, ağı qaradan seçməmiş qılinc sıyıran dotələb ispal-komu, yəni Qurban əmini pisləyirdi. “Elə mən də onun tayıyam!” – deyirdi. “Cəmaatin qəzəbi, kini yerdən-göyə çıxıb. Üç kəndin üçündə də qapılar bağlanıb üzünə o bədbəxt kişiynən o bədbəxt arvadın!” – deyirdi. “Batırmışsıq Seyidnən Xeyrəni. Heç fələk də xilas eliyəmməz!” – deyirdi.

Sultan əmi isə çox asanca xilas elədi. “Emadin”ini birbaşa Qurbanlıya sürdürüb, Seyid kişinin, Xeyrə arvadın “damlarında”, yəni töyləsayağı yeraltı qazmalarında oldu, ordan kəndin ortalığına çıxıb cəmaati yığdı. “Nə Tat Seyid sizin tanıdığınız tatdı, nə də alverçi Xeyrə sizin tanıdığınız alverçidi, – dedi. – “Müharibədə həlak olan oğlanların körpələrini boya-başa çətdirməyə üçün özlərini oda-közə vuran, qeyrətli nənə, babadı hər ikisi!” – dedi. Sultan əmi belə deyəndə Seyid kişi “Emadin”in bir tərəfində ağlayırdı, Xeyrə arvad isə o biri tərəfində. Maşının dal oturacağına oturub, əmisinə qulaq asa-asa, gah Seyid kişiyyə, gah da Xeyrə arvada baxan Səmədi də qəhər tutmuşdu, Qurban əmi – Qılinc Qurbanın səhvi və atasının bu səhvə uyduğuna görə necə yanıb-yaxılmağı

barədə nə isə demək istəyirdi, deyə bilmirdi. Çox çəkmədi ki, Sultan əmi Seyid kişi ilə Xeyrə arvadı oğlanlı-qızlı nəvələri, cır-cındır şələ-şəltələri ilə birgə qara damlardan çıxarıb, aparıb birini qonaq evinə qarovulçu və bufetçi qoydu, o birini raykomda xidmətçi. Və elə o günü anbar məscidin böyründə, cökələrin yaşıllığı içində karvansarasayağı tikilinin içindən köhnə barama tərəcələrini çıxartdırıb, dörd yerdən böyük, işıqlı pəncərə qoydurdu. Seyid kişi ilə Xeyrə arvad orda – yeni evlərinin qabağında da ağladılar. Səməd isə öz sevincini, qürurunu bildirmək üçün ancaq o axşam əmisinin evində, bu zalda, bu stolun arxasında, ömründə ilk dəfə çaxır içəndən sonra söz tapdı: “Mənim əmim el atasıdı!” – dedi. Sultan əmi çox bərk tutulub, dolub, qəhərli-qəhərli uzun bir nitq başladı: “Nə elin var hələ, Bircə bala, nə də atası!.. Hissiyatın güclüdü, gözəldi. Əmma bir vaxt gələcək, sınaqaqsan. Elimizin Türk deyiləni də zülm altındadı, Tat, Kürd deyiləni də. Elm öyrə-nəcəksən, biləcəksən ki, zülm altında olanların ataları da zülm altındadırlar... Kimlərdi o atalar, hardadırlar, nə üçün zülm altındadırlar? Diqqətnən dinlə!.. Az-az iç bu məlhəmdən, dinlə və unutma!..” Uzun nitq uzun olduğu qədər də dumanlı oldu, Səmədin yaddaşının dərinliyinə gedib orda yatdı ki, bir də uzun illərdən sonra zülm altında olanların zülm altında olan ataları Muğlar – Bağlar SafAğ Elmi sözləri ilə açılıb aydınlaşsın. Məlhəm çaxırın təmi isə “Mənim əmim el atasıdı!” sözlərilə bağlı idi. Bu təm Səmədin qürurunun, sevincinin, fərəhinin təmi idi. Həyəcanla dolu, uğultulu sükut içində əməlli-başlı boğulduğu, gözlərinin qaraldığı dəqiqədə qrafindən başına çəkdiyi çaxır, Səmədi dünənki, bugünkü hadisələrin burulğanından çıxarıb, vurğunu olduğu “el atası” Sultan Əmirliyə qovuşdurdu. Bayaq yolda onları Mirqəzəbin səpdiyi toxumdan bitib rayonu basmış çesuyçalılara nifrət birləşdirmişdi, indi isə məhəbbət birləşdirdi. Və elə bu məhəbbət də Səmədi göl dibində burulğandan qurtardı.

Babasından əmisinə və ona keçən irsi xəstəlikdən Səmədin hələ xəbəri yox idi. Boğazının birdəncə genişlənilib, nəfəs yolunun açıldığını, beynində ağrının divardan qopan kərpic kimi qopub düşdüyünü və əlindəki göyümtül qrafindən başqa şeylər görməyə başladığını hiss edib, bunun ardınca əmisinin qəhqəhəsini eşidəndə, avariya günü boz kitelə necə sığınmışdısa, indi qəhqəhəyə də eləcə sığındı, bu qəhqəhədən gülüş alıb güldü.

– “Məlhəm” nədi, əmi, möcüzədi bu, – dedi. – Verim sənə də?
– Yox, yox! Məlhəm adamı yıxır! Sərxoşluqdan qurtarmaq olmur. Debil eləyir adamı. Mənimki elə konyakdı... – Sultan divarda Stalinin qara lentlə haşiyəli portretinin qabağından keçib stola yaxınlaşdı. – Konyak, azdan-çoxdan.

Səməd sevincindən, lap axmaq-axmaq danışmaq da olsa, mütləq nə isə demək, danışmaq istəyirdi.

– Yox, bu dəfə Məlhəm içəcəksən əmi, məlhəm!

– Niyə axı?

– Nə bilim, – Səməd başını azca yana əyib yumşaq, ağırlı, dərin gözlərlə əmisinə baxdı. – Bircə balanın könü belə istəyir!

“Bircə bala...” Bunu qardaşı oğlu özü dedi və bundan əminin gözlərinə əlavə işıq gəldi. Sarsıntılarla dolu, yanıqlı məhəbbət işığı Sultanın sifəti ilə birgə səsində də titrədi:

– Bircə balama qurban olum... Tök gəlsin! İkimiz də Məlhəm içirik bu gün!

Səməd ayağa qalxdı, adi stəkanlara həyat sarsıntıları ilə mənalanmış çaxır tökdü, stəkanın birini əmisinə verib, o birini özü götürdü. Bayaقدan gözü Stalinin portretinə sataşanda, fikri o ətrafda dolanırdı.

– Sağlığım var, – dedi. – Məhv olsun Mirqəzəblər! Yaşasın, əbədi olsun “Bezobraziye”ni qamçılayan kişilər!.. Bunun barəsində atamdan da yaxşı-yaman eşitmişəm, səndən də. Partiya məktəbində də bir sicilləmə nitq dedilər “şəxsiyyətinə pərəstiş”in cəmiyyətə zərərləri haqqında. Açıqı, beynimə girmədi, düz-əməlli dinləmədim də, bir Ucarlı yoldaşımnan sivişdik çıxdıq zaldan, getdik içdik o möhtəşəm şəxsin sağlığına. Düzü, mən bağliyam bütün sosializm, kommunist korifeylərinə, əmi! Qara lent yaraşmır bu kişiyyə. İcazə ver o lenti qopardım.

Səməd portretin çərçivəsinə dörd xırda, iynəvari mıxla sancaqlanmış lenti asanlıqla ayırıb, ovcunda büküb-büküb pəncərədən o yana atdı.

– İçək “xüsusi materiyadan biçilmiş”lərin sağlığına! O kişi boş-boşuna deməyib bu sözləri. Məgər əmim xüsusi materiyadan biçilməyib? Məgər atam xüsusi materiyadan biçilməmişdi? Babamı demirəm. Şeyx əmilərimi demirəm, bolşevik deyildilər onlar. Əmma bir yana baxanda, onlar da biz əqidəli deyildilərmi, əmi? Oğullarını nə üçün güllənin qabağına göndərirdi babam? Xeyrin şər üzərində

qələbəsi naminə göndərmirdimi? Bəs əmilərim nə uğrunda qurban verdilər özlərini? Maxizmi tənqid eləyirəm mən, çünki xoşbəxtliyi bəşəriyyətin fəvqündən gözləmirəm! Öz əlimnən yaratmaq istəyirəm öz səadətimi! Əmilərim də belə düşünmürdülərmi, əmi?

Pəncərədən görünürdü ki, həyətdə, tut ağacının altında, ocağın qırağında Çürük Aşıq yəqin ki, yağışa düşüb nəmlənmiş qara cürəsinin döşünü alovun üstündə o yan-bu yana gözdire-gözdire yaylıqla sürtürdü, kökləyirdi Səmədin lap uşaqlıqdan eşitdiyi ağır, dərin kədərli “Divani” havası çalırdı və asta-asta mızıldanırdı: “...Beş gözəlin vurğunu yam...”

Hansı məclisdənsə Səmədin qulağında ötüb-keçib getmişdi ki, “beş gözəl də rəmzdi; Aşıqlar Bağ Ata ilə dörd oğlunu nəzərdə tuta-tuta məclisi çox vaxt bu sözlərlə başlayırdılar.

Səməd Çürüyün mızılıtsını ötəri dinləyib, beyni qıjıltılı:

– Əlbəttə, el atasız olmamalıdı. Yetim qalmamalıdı. Lap nə cür nöqsanları olsa da Stalin el atası deyildimi?! Mənim atam, Şeyx əmilərim el ataları deyildilərmi? Sən özün!..

– Bircə dəqiqə, bircə bala, bircə dəqiqə...

Sözünü kəsmək istəmirəm. Əmma bircə dəqiqə... – Sultan stəkani stolun küncünə qoyub, barmaqları titrəyə-titrəyə kitelin yaxasını açdı.

Səməd narahat oldu:

– Həyəcanlandırdım səni?!

– Yox, yox... Kaş həmişə belə həyəcanlanaydım... – Sultan papiros yandırdı, ağır-ağır yeriyib, əlini portretin arxasına uzadıb ordan kiçik formatlı bir şəkil çıxartdı. Sifəti avazı olmuşdu. Dərin, uzun qırıqlarla doğranmış hündür alnında narın tər işıldayırdı. – Dünya dəyişir, vulqar sosiologiyanın dövrünü qurtarır, Bircə bala. Ömrümdə təsəvvürümə gətirməzdim ki, partiya məktəbinin müdavimləri belə açıq siyasi mübahisələr eləyə bilərlər. Deyəsən, doğrudan da, dəyişir dünya... O murdar, o Çax-çux hələ müharibədən qabaq hardasa görübmiş bu şəkli, xəbər veribmiş o birisi murdarlara – Gülənova, Persə, onlar da dübarə çatdırıbmışlar Mirqəzəbə ki, Əmirililər şeyx qardaşlarının şəkillərini saxlayırlar evlərində. Guya namaz qılıram mən! Belə əcaib-əcaib böhtanlar içində keçib ömrüm, oğul!.. Dünən Bakıdan ifşa xəbəri eşidəndə bayram eləməliydim mən Mirqəzəbin ifşasını. Dünəndən burdadı bu içki. Sevinəmmədim, içəmmədim... Çoxdan bilirdik onun düşmənçiliyini. Əmma arxası elədi ki, açığı, ifşa

olunduğuna indi heç kəs inanmırdı. Dünən sən qatarda olanda tutulub Mirqəzəb – Mircəfər Bağırov! Həbs olunub. Sultan Əmirinin qələbəsidə bu. Korifey-filan, öz yerində. Qələbə şərəfinə iç!

– Yox, əmi! – Səmədin ürəyi sökülürdü. Həyəcanla, ehtirasla, stəkanını qaldırıb əmisinin stəkanına vurdu. – Korifeylərdən sağ qalmış Sultan Əmirinin sağlığına! Ah-uf yaraşmır sənə, əmi. Mirqəzəb də rədd olsun, zülm də. Mətin Sultan Əmirinin sağlığına içirəm! Qalib Sultan Əmirinin sağlığına!

Sultan dikəldi. Solğun, bozuntul üzünə pul-pul qızartı çıxdı. Gözləri gülürdü.

– Xeyli vaxtdı eşitmirdim belə sözləri. Dağ götürdün çiyimdən!.. Gəl belə danışaq. Sən iç mətin əmi sağlığına, mən içim mətin qardaşoğlu sağlığına! Mirqəzəbin “bezobraziye” sürüsü içində əmisinin qolundan tutan, əmisiynən çiyin-çiyinə addımlayan dirəkli oğul – arxa sağlığına!..

Səməd həyəcandan stəkanını bir də stəkana vurdu.

– Məndə az-çox yetkinlik varsa, o da sənin xidmətində, əmi. Sənin şəxsiyyətinnən fəxr edirəm mən. Sənin uca şəxsiyyətinnən, ideallarınnan!.. Gözəl insanlığınnan!..

– Mən də sənnən fəxr edirəm, Bircə balam! Varisim! Hələ dərk eliyəmməzsən kimlərin, nəyin varisisən. Elmimiz batmır beyninə. Abıynan burda kobud rəftarın göstərir ki, hələ çox, çox uzaqşan varislikdən. Ətraflı söhbətlərdən sonra Yer üzündə misli olmuyan bir xəzinə verəcəm sənə. “Süleyman peyğəmbərin xəzinəsi”ni!

İçdilər.

Hər şey yaxşı gedirdi. Əlləzoğlu içəriyə qulaq verə-verə, pillələri lap pişik kimi səssiz qalxsa da, Sultan qeyri-adi həssaslıqla, qayınatasının gəlişini duyub qabağına getdi, zəhmli pıçıltı ilə: “Qayıt, qayıt!” – deyib, sinidə yuxaya bükülü kababı ondan alıb, gətirib ortalığa qoydu. İlk addımı Sultan yolda atmışdı. İkinci addım – çətin, ağır addım burda – evdə yox, başqa şəraitdə atılmalı idi, Sultan Səmədlə tamam açıq danışmalı idi. O açılışmadan sonra, başı yarılan qayınata da yaxın gələ bilərdi, bəlkə hətta Gülgöz də gözə dəyə bilərdi. Hələlik isə Sultan maksimum ehtiyatlı olmalı və addımı öz vaxtında atmalı idi.

– Çox içmə hələ. Çesuyçalı “korifeylər”lə görüş təyin eləmişəm bu gecə, saat on ikiyə. Lap qısa söhbət olacaq. İstəyirəm sən də iştirak eləyəsən. Görəsən...

Sultan sözünü tamamlaya bilmədi. Qapıda, nəhəng qalanın üstündə iri qırmızı ulduztoqqalı qırmızı dəri kəmə, tərlı at sifəti və nəhəng at gözləri parıldıadı.

– Nuş olsun! Axşamınız xeyir, yoldaş Əmirililər! Gəldim ki, həm o qara düşməniniz Mərqəzəbin, axır ki, ağızbirə salındığına görə təbrik eləyim sizi, həm də... aranızda nələr olub keçdiyinə baxmayaraq, bu cür istəkli ata-oğul tək, belə süfrə arxasında oturmağınıza görə təbrik eləyim, şadlığımı bildirim və... rüsxət olsa siznən bir az düzəldim bu əyri başımı.

Səməd həm o heybətliyə baxırdı, həm də əmisinə.

Sultanın sifəti bir andaca saralmışdı.

Ağır-ağır ayağa qalxdı. Çağırılmamış qonağa əlinin hərəkətilə elə orda – qapıda dayandırıb, asta-asta ağır sözlər deməyə başladı:

– Adın Zorridi, əmma kolxozları soymaq məharətinə görə Zor nəçənnik deyirlər. Hər səhər Xəlvət Rəhimin həyətində bir yazabuğanın xaşını yediyinə görə Xaş nəçənnik deyirlər. Bir ad da mən verirəm: naxal nəçənnik!.. – Və birdən acığından gülüb, ruscaya keçdi: – Kruqom marş!

Gülənov şişib qaldı. Sonra sağ əlinin barmaqlarını sağ gicgahına qaldırıb, birdən-birə üzgünləşib:

– Yest kruqom! – deyib getdi.

Sultanın yumruqları stola, çənəsi sinəsinə dirənmişdi.

– Birini gördün!.. Tök içək! – dedi. – Belələrinin yığıncağına sərxoş da getmək olar. Tök! Kəşfiyyata gəlmişdi köpəkoğlu, görsün... Əmma elə bil nəsə olub, bu belə gəlib... Ürəyimə damıb nə isə.

Bu dəfə də sözünü tamamlaya bilmədi. Aşağıda – bağın dərinliyində biri-birinin ardınca iki güllə şaqqıldadı.

Sultanla Səməd diksinib tez pəncərəyə cumdular. Gülənov darvazaya doğru tarappatarap qaçırdı.

Sultan bir az duruxub soruşdu:

– Kimə atdı, a kişi?

Əlləzoğlu bağın dərinliyini göstərdi.

– Nə bilim, a dərđin alım...

Çin fanarlarının işığı altında çoxlu təzə qandan başqa heç nə tapmadılar...

Səməd səndələyirdi. Əmma beyni açıq idi. Əmisinin ardınca gedə-gedə, bayaqkı müəmmalı qandan, ocaq, tüstü qoxusundan içərisinə necə üzüntülü, qat-qarışıq hisslər dolduğunu, eyni zamanda bu hissləri cilovlamaq üçün indi bir o qədər çətinlik çəkmədiyini bütün aydınlığı ilə başa düşdü. Qırmızı tuf daş binanın pillələrini qalxanda, özünün düşündüyü kimi, “əməlli başlı toxtamışdı”.

Qəbul otağında, dörd divarın dördünün də dibində sıx cərgə ilə düzülüş stullardan çesuyçalılar bir nəfər kimi gurultu ilə ayağa qalxdılar. Bu gurultuda gizlin məna vardı; birbaşa dermatinli qapıya gedən əmisinin ardınca yeriyib heç kəsə baxmasa da, Səməd hiss etdi ki, həbs xəbərini burda da eşitmişdilər və teleqramdan sonra yarımallah olan Sultan Əmirinin bu dəfəki qələbəsindən sarsılmışdılar, məhz buna görə də stullardan dik atıldılar, qısıq, müti, rəzil qullara çevrildilər. Pıçıldaşib: “Kişi, Kişi!” – dedilər.

Qısıqlığı, qorxaqlığı, mütiliyi, rəzilliyi Səməd dermatin qapının sağında, küncdə dayanmış üç nəfərin üzündə daha aydın gördü.

O üç nəfərdən – Xudiyev dəstəsindən, birincisi, prokuror Sayılovdu. İkincisi, milis rəisi Gülənovdu. Üçüncüsü, RİK Atamalı idi.

Prokuror Sayılovun sürməli qadın gözlərinə bənzəyən süzgülü gözlərində təhlükə qoxusu ilə çılpaq yaltaqlıq elə orqanik birləşmişdi ki, Səməd bütün rayonda ən yaraşlıq kişi sayılan bu adama “iyrənc” deməyə bilmədi.

Qorxaqlıqla yaltaqlığın orqanik birliyi milis rəisi Gülənovun at üzünə münasib alma gözlərində donuq təbəssümdən, RİK Atamalının içikidən şişib bir cüt yupyumru ətə dönmüş göz qapaqları arasında qəribə civə titrəkliyindən də görünürdü.

Vaxtilə Mirqəzəbin vaqonu gəlib stansiyada parovozdan açılanda, bu üç nəfərlik dəstənin başçısı Xudiyevlə birgə, o vaqonun qabağında necə dayanırdılarsa, indi Sultan Əmirinin qabağında da eləcə “smirno” dayanmışdılar; dil tərpedib salam verməyə də cürət etmədən, baş əyirdilər. Qəribə idi ki, uzun-uzun illər ərzində bu adamların bu gününü arzulayan Səməd onların bu rəzil tabeliyindən heç bir sevinc duymadı. Beynində fırlanıb təkrar olunan “iyrənc, murdar” kəlmələrilə hər üçünü damğalayıb, öz köhnə kinindən də güclü ikrahla üzünü döndərüb qarıdan soldakı küncə meylləndi.

Üç nəfər də o sol küncdə dayanmışdı; solğun, bozuntul üzü, qalın-pırpız qaşları və boz-ala gözlərilə Sultan əmiyə ekiz qardaş kimi oxşayan Əziz Mayılov, sakit nəlbəki gözləri, ağ kəlağayısı, yumru qızıl tənələri – sırğaları ilə katibdən daha çox gözəl ev gəlininə oxşayan “diapazonlu xanım” – Məleykə bacı və şümşad boylu arıq, qayğılı katib köməkçisi Məlik.

Səməd bu üç nəfərin üçünə də eyni hörmət və rəğbətlə əl verdi. Xüsusi dəvət gözləmədən binada öz köhnə sərbəstliyi ilə əmisinin ardınca kabinetə keçdi. Lakin Sultan elə dabanı üstə qəbul otağına çıxıb, gözlənilməz heybətli xırıltı ilə Gülənova:

– İçəri gəl, – dedi.

İçeridə isə, üzü divara, lap astadan soruşdu:

– Kimiydi vurulan?.. Saşa Babayev?

Gülənov bir addım irəli yeriyib, nəfəsilə Sultanın boynunu döyə-döyə:

– Bəli, – dedi, – ölməyib... Sağ qolundan, bir də qıçından vurdular. Yun idarəsində sarıdılar yaralarını, apardılar.

– Hara?

– Bakıya. Ordan gecə reysiyənə Moskvaya təcili istintaqa apar-malıdılar.

– Niyə təcili?

– Bayılov türməsindən xeyli adam çıxarıb Babayev, xaricə qaçırdıb. Təbrizə... Demokrat partiyasının Bakıda bağlandığını bilmirlər Muğannalar o tayda. Babayev Bayıldan çıxartdıqlarını göndərib ki, bərpa eləsinlər partiyanı, sonra Amerikaya mühacirətə getsinlər.

– Niyə məhz Amerikaya?

– Fransada, Germaniyada daşnaklar çox fəaldırlar. Muğannalar özləri Amerikanı istəyiblər, Vaşinqton da razılıq verib.

– Sən köhnə qurdsan. De görüm, nə olacaq?

Gülənov pıçılıya keçdi.

– Azərbaycan daxilində, həm o tayda, həm bu tayda terror güclənəcək. Sizi də daha sağ qoymazlar. Əmma xaricdə hərəkətiniz güclənəcək.

– Yaxşı, çıx!

Sultan özü də qəbul otağına çıxdı və kabinetdə Gülənovla boğuş söhbəti birdən-birə qışqırtıya çevrildi:

– Bax indi sizə öz adımdan “Prekratite bezobraziye” deyə bilərəm! – dedi. – Mirqəzəb adında qaniçən qaraquş qanadından uçurdunuz hamınız! Qanadınız sındı! Əgər yerlərinizdə qalıb tutduğunuz vəzifələrdə işləmək istəyirsinizsə, tamamilə dəyişməlisiniz! Qorxudan itaət olmamalıdır. Səmimi işgüzarlıq olmalıdır! Xalqa diqqət olmalıdır! Bacarmadığınızı açıq etirafla bildirməlisiniz! Rüşvət üstə dərhal həbs olunacaqsınız!.. Bu, minimum proqramdır!..

Açıq qapıdan Səməd milis rəisi Gülənovun gözlərində hamanca donuq təbəssüm parıldadığını gördü. Əmisinin nə barədəsə suallarına hamının, o cümlədən sürməli qadın Sayılovun da eyni müti səsini eşidirdi:

– Bəli, bəli, yoldaş Əmirli. Mən Kəlbəcərin saf ab-havasında böyümüşəm, yoldaş Əmirli! “Saf” kəlməsini çox eşitmişəm orda Şəmşirin saf dilindən...

Ustad Aşıqlara və SafAğa az-çox istinad edən çesuyçalılar da vardı və belələri nə isə deməyə başlayanda Sultan həmişə susub, ustadlara aid dərdinə qapılırdı. Çünki Dərə Ələyəz, Göyçə səmtindən Muğan duzlaqlarına sürülən qoca ustadlar bürküyə dözməyib qırılırdılar – öldürülər.

Sayılovun Dədə Şəmşiri, “saf” kəlməsini xatırlatması kifayət etdi ki, Sultan birdən-birə öz “proqram” çıxışını yarıda kəsib, qarıya yönəlsin.

Belə hərəkəti yalnız SafAğ dərdindən xəbəri olanlar duya bilərdilər. Səməd isə heç nə hiss etmədi. O bilmirdi və heç vaxt bilməyəcəkdi ki, məşhur Aşıq Şəmşir SafAğ Elmi ustadlarındandı. Bu mövzuda şeirləri ardıcıl dəyişdirilib, dinə bağlanırdı, ya da sadəcə, gizlədilirdi. Səməd bilmirdi və heç vaxt bilməyəcəkdi ki, xüsusilə öz qohumları Göyçəli, Aşıq Alının adını daşıyan AğBizənli Alı ilə oğlu Aşıq Şamil Muğannalarla gizlin ünsiyyətdə olduqlarına görə zəhərlə öldürülmüşdülər və bu bəd əməldə Sayılov da iştirak etmişdi. Məhz buna görə Səməd əmisinin qəmini hiss etmədi.

Cəmisi beş-on dəqiqəlik söhbətdən sonra Sultanın ardınca çıxanda Səmədə elə gəldi ki, bu dəqiqələrdə Sultan Əmirli onunla da sətə danışacaq.

Əmma Sultan köyrək dilləndi:

– Saşam getdi... Dirəyim yıxıldı... Səndən ayrılısam o günü ölərəm. Mübaliğəsiz. Nəfəsim kəsilər... Yaşamalıyam mən.

“Xəzinə”ni sənə verəndən sonra, layiqli Varis səviyyəsində durduğuna əmin olandan sonra da yaşamalıyam sənən bir yerdə! Ağır mübarizələr var irəlində. İnsanın özünün özünən psixoloji mübarizəsi çox ağır olur. Başa düşdün?!

Nə isə dumanlı bir şübhə, qara bir fikir Səmədi sarsıtdı.

Küçənin kimsəsizliyində Sultan ayaq saxlayıb yerə baxdı.

– İstəyirsən bir az da açıq danışım?

Səməd udqundu.

– Danış... Həyatımız dumana bürünüb, əmi...

– Yaxşı dedin, dumanı dağıtmaq lazımdı. Kişi kimi mərdənə söhbət eliyək! Mən onu boşaya bilmərəm. Kəbinlidi! – Sultanın dili bıçaqdı. Bu söhbət olmalıdı. Birdəfəlik... Boşasam, düşmən böhtanı təsdiq olunacaq: “Əxlaq pozğunluğu”. Sultan Əmirli ləkələnsə, Varis də ləkələnilib hər yerdən qovulacaq. “Xəzinə” sahibsiz qalacaq. Elm məhv ediləcək, batınlərlə birlikdə xalq da bütün qırılacaq! Bütün hər şey səndən asılıdı indi. Ya tüpür əminə çıx get, səhər gəl dəfn elə ya da bu axşam evə necə getdik, necə yedik-icdik, eləcə gedək oturaq, – Sultan xırıldadı, inildədi. – Hansını seçirsən? Mərd ol! Üzümə bax! Ya tüpür get, ya qal.

Səmədin səsi əmininin xırıltısından seçilmədi:

– Mən fikirləşmişəm... Gələli bundan başqa bir şey fikirləşməmişəm... Dumanı dağıdırsan. İmkan verirsən sözümü deyim... Deyirəm: Qalırım, əmi...

– Səbr... fil səbri tələb olunur! Qeyri-adi dözümlü!

– Başa düşürəm, əmi.

– Məsələnin bir tərəfidə bu.. Gününü sabahdan əmrini verirəm. İdeologiya üzrə işlə: təbliğat-təşviqat şöbəsini götür. Raykomda struktura dəyişikliyi gözlənilir. Tək təşkilat şöbəsi olacaq. Bütün rayonun kəndlərində, qəsəbələrində partiya təşkilatı katibləri, raykomun instruktorlarının hamısı sənə tabe olacaq. Hələlik, demək, təbliğat-təşviqatı götürürsən. Elə günü sabahdan da təhkim get kəndə, yığıma kömək elə, camaatımızın da dərdinə qal. Nə deyirsən? Lap açığı, bir az aralan buralardan... Hələlik...

– Razıyam, əmi.

– İçəri gedirik indi. Təkrar edirəm: Fil səbri! Dözümlü!..

Səməd dillənə bilmədi: həyəətə keçmişdilər.

...Süfrə. Həmin süfrə idi. Göyümtül qrafində çaxır da həmin çıxırdı. Çaxırı içənlər isə indi tamam başqa adamlardı.

– Çörək ye, tutar səni bu Məlhəm.

– Yox... Sən danış...

– Danışım, danışım... Axşam sən o qara lenti portretdən qopardanda danışığsız anladığ bir-birimizi: sən Stalinin şöhrətindən, müharibənin, qələbənin miqyasından ayrılamırsan... Əmma məsələ mürəkkəbdi. Moskvanın münasibəti keçən ildən məlumdu. Bilirdik ki, təsərrüfatda, elmdə, mədəniyyətdə bütün əyintiləri, geriliyi tək Stalinin adına yazmaq partiyaya bəraət qazandıracaqlar. Çünki beynəlxalq məsələlər vardı: bu sistemin hər yerə yayılmaq təhlükəsi qorxutmuşdu hamını – Amerikanı, İngiltərəni. Xüsusən, Almaniyada sosialist dövləti – FRQ¹ vahiməyə salmışdı hamını. Planetdə kasıblıq, aclıq, bir qrup kapitalistin fantastik varlanması, Afrikanın, Asiyanın səfaləti... Hamısı SSRİ-nin xeyrinədi. İnkılabın eksportu sürətlənir. Moskvada plakat çap eləyiblər milyard tirajnan: “Leninizm şaqəet po planete”.² Xruşşov qoymayıb yaysınlar: “Mı i tak vspuqnuli kapitala. Ya bı deystvoval naoborot. Spravte etot lozunq. Ya s mirom poyedu v London, a nado i v Vaşinqton”.³ Qısaşı, Stalini təkə sıradan çıxarıb kapital dünyasıyan az-çox barışmaq istəyirlər, – danışırım ki, belə gizlin şeylərdən də xəbərin olsun. Mayda professorun gəldi. Stolunun üstündə şüşənin altında o teleqramı işarə elədi, dedi bunu, çıxart burdan. Məlum oldu ki, Mərkəzi Komitənin xəttiynən gəlib Məhərrəm. Həmin məktub oxundu. Sizde də oxunub, bilirsən özün hər şeyi. Məncə, hətta dərk eləyirsən ki, yoldaşlarıyın “Stalinizm” adlandırdığı “izm” dəhşətlərdən ibarətdi. Əmma dəhşətlər hələ irəlidedi. Türkiyənin kapitala söykənib Azərbaycanı, Türküstanı azad eləyəcəyindən qorxduqlarına görə gizlindən Türkiyəyə dolur Sovətlər. Burda isə köhnə “pantürkizmlə mübarizə” şüarı indiki

¹ Almaniya Federativ Respublikası müstəqil dövlət sayılsa da, SSRİ-nin respublikalarından birinə çevrilmiş, bütün Avropanın sovetləşmə təhlükəsi yaranmışdı.

² Leninizm bütün planetə yayılır.

³ Biz onsuz da qorxutmuşuq kapitalizmi. Məndən olsa, əksinə hərəkət edərem. Gizlədin bu şüarı. Mən sülhlə gedəcəm Londona, lazım gəlsə Vaşinqtona da...

sürgünlər, qırğınlar “xalq düşmənləri” adında yalan sehrinə bürünüb. Bircə il də yaşasaydı, o “Stal” – “Polad” deyilən cəllad, əmin də “xalq düşmənləri” sırasında olmalıydı. “Xəzinə”miz barədə çox məlumat gedib Moskvaya. Açılib hər şey. Zahirdə guya qırxsəkkiz –əlli üçüncü il terror, sürgün kompaniyası guya qurtarıb daha, əslində isə daha dəhşətli – maksimum gizlin aparılır. Mayda professorun dedi bunu mənə. “Nəzərə al ki, Muğannalardan bir nəfəri də səlamət qoymuyacaqlar”, – dedi. Sən gəldin durdun gözümün qabağında. Məhərrəmi yola salıb qayıdanda dəli kimi idim. Gözüm seçmirdi dünyanı. Nəfəsim kəsilirdi. Axşam sən bu qrafini necə çəkdi başına, mən də eləcə çəkdim başıma, ac qarına. Şoferi çağırdım, Müslümü. Seyid kişidi indi burda mənim məhrəməm, bir də Müslümdü.

Seyid kişi kəstüm tapdı, qalstuk gətirdi. Ömrümdə birinci dəfə kitəldən çıxdım, qalstuk taxdım. Müslüm də üzümü qırxdı. Oturdum maşında. “Sür! – dedim. – Kəndlərin ara-bərəsində, sahələrdə, harda gözüne gözəl qız dəysə saxla, maşına basıb gətirəcəyik bir baş zaks!” Yazıq güldü, sonra da qəmləndi. “Evdə anamnan elə sənin fikrini çəkirik, – dedi. – Nə olar axı bir allah bəndəsi gətirəsən bu evə? Qocalmamısan, əldən düşməmişən. Uşağın olsa, öz balamız kimi saxlayarıq”.

Yaxşı oğlandı Müslüm. Açığı, özüm də birtəhər oldum, oğul, yaş boğdu məni. O tayda qardaşlarımın taleyi elə, bu tayda Mədədimin taleyi belə, özümün də axırım bu cür! Doğrudan da, niyə bir züryət qalmasın?! Səməd də sağ qalmasa, bədbəxt “Muğ”, “Mağ” Bağlarının varisi kim olar?!

Elə birdəncə ciddi fikrə düşdüm. “Sür, Müslüm, – dedim, – sür. Sultan Əmirli yoxdu daha, – dedim, – Arşınmalçıyam! Sür gedək bir Gülçöhrə tapaq gətirək evimizə”.

Baxtım o çıxdı. Qara baxtım... Danışılası deyil.

Necə oldu məhz Xəlvət Rəhimin həyətinə düşdüm o günü? Kim apardı? Niyə getdim? Axı, ömrümdə qapısını açmazdım o “Xəlvət Rəhim – Agent Rəhimin, möhtəkirlər ağsaqqalının! “Bilirdim ki, Xudiyev də o evdə görüşür Xalığınan, dəstəsi də daimi qonağıdı Rəhimin. Getdim içə-içə azı bir saat danışdım, çalışdım Elm verim, təsir eləyim... Yadımda deyil məhz nə baş verdi. Səhərişi gözümlü açanda gördüm zaks müdiri gəlib zaldan baş əyir yataq otağına: “Sabahınız xeyir olsun, yoldaş Əmirli. Gəlmişəm təbrik

eləyim, həm də zaksınızı kəsim. Zəhmət olmasa, gəlin bu anketə qol çəkin. Özüm doldurmuşam anketi, qol çəkməyiniz qalıb”. Deyirəm, “danışılası deyil”. Əmma danışırım... Beşcə gün ərzində Tiflisin o tərəflərindən, Borjomi yolunun sağ-solundakı kəndlərimizdən, Borçalı çökəyindən, Başkeçiddən başlamış Lerikə qədər gözdüm, Ərdəbildə olanlarımızdan adam çağırıdım, sərhədçilərin köməyiylən xəbərdarlıq elədim ki, Şahnan Moskvadakılar eyni siyasət itləridi, ayıq olsunlar. Kür-Araz boyunda Muğannalardan kimi tapdımsa, hamısına xəbərdarlıq elədim. Lerikdəkilərin çoxu da Muğan düzünün duzlaq basmış yerlərinə sürülmüşdülər. Stalinin xüsusi göstərişiyənən, Mirqəzəbin şəxsən iştirakıylan, dağ əhalisi cəhənnəm bürküsünə salınmışdı ki, qırılısın bədbəxtlərimiz. “Ermənistan” adlandırdıqları ƏrMən torpağımızdan sürülənlərimiz duzlaq bürküsündə nəfəs çəkəmmirdilər. Gözdüm... SafAğ carçısı Aşiq Alı AğBizənli sazı qucağında, son nəfəsdə – “Gəl, ey Şeşpayi-Bəhrim...” oxuya-oxuya can verib. Nə deməkdi, nə rəmzdi bu “Şeşpayi-Bəhrim”,¹ “Altıyaqlı dəniz atı”? Altı qitəli Yer – EyƏrin sahibi Ulu Bağ ƏsƏlMəndi. Alı əmimiz, yəni Aşiq Alı AğBizənli nur mücəssəməsiydi. Yandı, oğul. Daxilən sındım. Həftənin axırında maşını sürdürdüm “Şüşəli” pavilyona – restorana.

Dörd aydı nə gecəm var, nə gündüzüm. “Gülgəz” deyirəm, ağızımda dilim yanır. Üzünə baxıram bədbəxtin, üzüm yanır. İçirəm, nə çərənləyirəm, özüm də bilmirəm, guya dərs deyirəm bədbəxtə.

Dörd aydı Qurban gəlir kabinetə: “Boşa! Qaytar”. “Nə qədər ki, bu qancıq burdadı, Səməd adında qardaşoğlun yoxdu”, – belə deyir. Axırda məcbur oldum Saşaya ismarladım ki, vaxt tapsın, Qılınc Qurbannan söhbət eləsin.

“Qaytar bu qancığı!” Hm...

Qaytarsam guya nəşə dəyişəcək! Nə dəyişə bilər axı?!

Əksinə!.. Axşam dedim sənə... Çax-çux Xalq xüsusi gedibmiş Bakıya. Əhvalat çatıb yuxarıya. Daha doğrusu, yuxarıdan gəlir hər şey. Qaytarsam, demək, öz əlimnən təsdiq eləyirəm bədbəxtliyimizi.

---

¹ Elmin xalq variantında “Şeşpayi-Bəhr” – “Altı ayaqlı dəniz atı”, – “Altı qitəli Yerin “at”ı – Odu (Həqiqəti) Ulu Bağ ƏsƏlMən – “Süleyman padşah”. Xalq variantında rəmzlər, adətən farscadır; Nizamidən qalan ənənəyə görə, rəmzi məna fars dili altında gizlədilir, yalnız Türkcəyə tərcümədən və şərhdən sonra rəmz açılır. Məs: “Nuşab”ə – “içməli su” – “dirilik suyu” – OdƏr dili (Bərdə hakiminin rəmzi rütbəsi).

İndi gör nə çəkir bədbəxt əmin. Təsəvvür elə, gör nə halda olmuşam dalınca mehmanxanaya gedəndə. O cür abırsız, həyasız!.. – Sultan stəkanı boşaldıb yenidən doldurdu. – İçirəm ey, içirəm! Yoxam mən!.. Yoxam!.. RİK Atamalının təşəbbüsüynən Azərıtıfəq tıkdırıb o “Şüşəli”ni Tahirliynən Qonaqlının arasında. Adı internat-məktəb yeməxanasıdı, özü Gülənovun qardaşı Molla Gülənoğlunun traktiridi, həm erməni, Sovet casuslarının görüş yeridi, açıq-açığına! Həm də Mirqəzəb toxumlarının kef yeridi. “Şüşəli pavilyon”da Sayılov “pastayannı tamadadı”, Gülənov tamadanın birinci müavini, Atamalı ikinci müavini. Moskvadan necə göstəriş alıblarsa, hər həftənin altıncı günü gecəyəkən sərhədi açırlar Culfada. Tehranda yaşayan “xüsusi dəstə” adlanan cəllad rusları göndəririlər düz bu Şüşəliyə, Moskvadan, İrəvandan xüsusi intruksiyalarnan yığışirlar. “Arşınmalçılar nəslı” bərədə topladıqları məlumatı müzakirə edirlər. Sənin xəbərın yoxdu, “Ermənistan” adlandırılan ƏrMən torpağında qalıb hələ Muğannalar. Bir etibarlı adamımızın, gızlətmirəm, həmin Saşanın məlumatına görə, Xudiyev agentlərinin Türkiyədə də agentləri çoxdular, deyir, türk ordusunun içinə göndəriblər, Türkiyənin ən məsul işçilərinə çevriliblər, asta-asta dağıdırlar ölkəni daxildən. Belə bədbəxtliyimiz var, Bircə bala. Şüşəli pavilyondan qərar yayılır hər yərə: harda, kim, nə vaxt öldürülsün. Tək bir nəfər nəzarətçimiz var bizim o pavilyonda. Lap cavanca rus qızıdı: Marina. “Məryəm ana” deyirik. Tanı. Lazım olacaq. Başqa nə deyim sənə?

Rayonun belə müsibətli vəziyyətində, köhnə qayda üzrə səfərbərlik aparıb pambıq yığımını təşkil eləyirəm. İclasın yarısında, birdən elə bil yuxudan ayılıram, görürəm dilim o sürüynən danışib, özüm sənin yanında olmuşam. Bu dörd ayda, bu divarların arasında ancaq sənnən oturub-durmuşam. Üçüncü adam olmayıb burda. İnanırsanmı mənə? Başını qaldır üzümə bax, gözüümün işığı! De görüm, inanırsanmı mənə?! Səni məndən, məni səndən ayıra biləsi qüvvə varmı bu dünyada?!

Səməd başını qaldıra bilmədi. Çünki gözləri dolmuşdu.

– Yoxdu əmi! – dedi. – Elə bir qüvvə yoxdu! Sən incə adamsan, böyük insansan, əmi! Gör nə qədər casus, terrorist arasında işləyirsən!

Əgər bu vaxt Əlləzoğlu görünməsəydi, məhəbbəti Səmədə çox söz dedirdəcəydi. Çit sarğının üstündən başına həmin qıllı, boz

“motal” papaqda, Göbələk, hər əlində bir şiş kabab, yox yerdən peyda olan şeytan kimi, birdəncə stolun böyründə peyda olub, Səmədin sözlərinin qabağına tıxac kimi tıxandı.

– Köhnə əyyamın kəlamıdır: əvvəl təam, sonra kəlam!.. Əvvəl yeyin, sonra danışın, dərдин alın... – Qara, gödək barmaqlar şişin birini Sultanın nimçəsinə çəkdi, ikincisini Səmədin nimçəsinə.

Sultan bu müdaxilədən nə qədər tutulmuşdusa, Səməd bir o qədər sarsılmışdı. Stəkanı ovcunda sıxıb, kirpiklərini endirib, Əlləzoğlunun burdan rədd olmağını gözləyirdi. Yox, vəziyyəətə alışmırdı Səməd!

Sultan əllərinin titrədiyini görə-görə, öz nimçəsindən yuxa parçası ilə bir tikə götürüb ona verdi, birini də özü götürdü.

– Düz deyir, əvvəl təam...

Alovlu ocağa su tökülən kimi bir şey oldu. Dolu stəkan Səmədin birdən-birə barmaqlarının arasından sürüşüb böyrü üstə düşdü, qara-qırmızı çaxır yayılıb dümağ süfrədə qan ləkəsinə çevrildi və Səmədin gözləri o ləkəyə dirənib qaldı.

Dumanlı bir hiss, içərisinə çöküb qalmış o lil-palçıqdan da qatı, köhnə bir çöküntü tərənib Sultanı tələsdirdi ki, duz qabını tezce götürüb süfrədəki “qan”ın üstünə duz töksün: “Ye, ye! Çörəyini ye!” – deyib qardaşoğlunu yeməyə məcbur eləsin.

Səməd başını endirib, üzünü gizlətməyə çalışıb yeməyə başladı, əmma gözləri dolanıb yenə o ləkəyə dirəndi.

– Hə, meylinizə yarayırımı, dərдин alın?.. Yaxşı içalat da var. Bəlkəm gedim bir-iki şiş də iççalatdan çəkim?

– Hə, get, get! – Sultan qayınatasını açıq-açığına qovdu.

Səməd əlini qrafinə atdı, stəkanı doldurub təkbaşına içdi. Cəmisi bir neçə dəqiqə əvvəl, “Elə bir qüvvə yoxdu”, – deyəndə nə qədər ayıqdısa, indi bir o qədər sərxoşdu.

Qalın duz layının üstünə çıxan qızartıdan başqa heç nə görmürdü.

O qızartıya “Dəli Səməd”i yuxudan oyadıb hadisə yerinə – saq-qız ağacının yanına aparən Cəfər əmi – Lüt Cəfərin və Gülənovun səsləri həkk olunmuşdu: “Qəsd işi yoxdu!.. Qəsd işi yoxdu!” Qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında dayanmış Sultan əminin səsi də Cəfər əmi ilə Gülənovun səslərinin arasında idi: “Qəsd işi yoxdu!”

Bu səslər çoxdan açılmış bir sirri yenidən açırdı.

O sirri ki, Səməd hələ “avariya” günü əmisinə məhəbbətinin altında basdalayıb gizlətmışdi. Elə indinin özündə də basdalayırdı,

mürəkkəb hiss və duyğular çəlpəşiyində saxlayıb, aydın sözə-fikrə çevirmək istəmir, əmma əmisinin süfrəsində qan ləkəsinə həkk olunmuş səslər məhz o sirri sözə-fikrə çevirirdi: “Öldürülüb!..” “Öldürülüb!” “Öldürülüb!..” “Qəsd işi yoxdu”, – deyib özündən əvvəlkilərin sözünü təsdiq edən, “Açma!” – deyib qapağı qaldırmağa qoymayan qardaş bilir ki, qardaşı öldürülüb, əmma sirri qardaşoğluna açmır, çünki o sirri açsa, yəni qardaşına sui-qəsdən xəbərdar olduğunu etiraf etsə, gərək qəsd işinin gizlədilməyində iştirakını da və bu hərəkətinin səbəbini də açıb desin...

Süfrədə qan duzu yedi. Kim isə zalın o baş-bu başındakı çilçiraqlardan əlavə işıq yandırdı, stolun üzərindəki parıldayan çilçirəğin altında ləkə açıq qırmızı rəngə düşdü, ordan – ləkədən çıxan səslərdən biri son dəfə “Açma!” – dedi. “Açma! Bircə bala, açma!” – dedi və susdu. Səmədə elə gəldi ki, bu axırıncını heç də ordan – ləkədən yox, əmisinin özündən eşitdi. Diksinib, hövl içində başını qaldırıb baxdı. Əmma əmisi yerində deyildi.

Sultan, əlində çaxırla dolu stəkan, əyri-üyrü addımlarla qapı tərəfdən gəlirdi və gələ-gələ zalın yuxarı başında kiməsə üz tutub: – Ağlıyammıram, – deyirdi. – Düz yeddi il səkkiz aydı yaş düyünlənib qalıb, ağlıyammıram, – deyirdi.

Səməd ancaq indi gördü ki, içəridə tək deyil.

Yuxarı başda döşəməyə xalça salınmışdı, döşəkçə, mütəkkə qoyulmuşdu. Xalçanın bir tərəfində, sinidə Seyid kişinin samovarı buğlanırdı, o biri başda – döşəkçənin üstündə Abı ilə Çürük Aşıq, ayaqlarında qara-qırmızı naxışlarla bəzəkli corablar, bardaş qurub yanaşı oturmuşdular.

Çürük Aşığın qabağında, stəkanının yanında özü kimi qədim, xırda, qonur-qara cürəsi işıdayırdı. Abının çay stəkanının yanında isə, “iç adamının” özü kimi qədim yastıbalabanı qaralırdı.

Vaxtilə Suranı o taydan – Təbrizdən gətirib kəndə özünə toy eləyəndə sədr Mədəd, daha doğrusu, o vaxtkı “Bedkom¹ Mədəd” öz halal dədə-baba malından bir axça Çürük Aşığa bağışlamışdı, bir axça da Xızr Abıya. Səməd qocaların o axçaları xərcləməyib, birini saza, birini də balabana yapışdırdıqlarını eşitmişdi. Əmma görməmişdi. Çünki Çürüyün haçansa bütün mahalda məşhur aşıq-

¹ Kasıblar Komitəsinin sədri (1930-cu ilə, kolxoz qurulana qədərki rəhbər vəzifə)

lığı, toylarda, şənliklərdə otuzluq lampanın altında dayanıb öz cək-kiltisi ilə lampanın alovunu oynatması lap çoxdan nağıl kimi, əfsanə kimi bir şey olmuşdu. Xızr Abı isə, Aşıq qardaşı sazı yalnız hərdən qocaların təkidilə üzə çıxardığına görə, “axçalı-pullu” balabanını sandığın dibinə atıb, mollalıq eləyirdi, daha doğrusu, arxalığının ciblərini çərəklərlə doldurub divarlar dibində, qəlyanlı qocaların arasında qəlyanını tüstülədə-tüstülədə oturub, oraya gəlib ƏsƏlim deyənlərin cavabında “ƏIEy ƏsƏlim” deyə-deyə “Təhlə”dən, “Qaraçöp”dən, “Qarayazı”dan¹ gələn müridlərin² hamısının toplaşmasını gözləyəndən sonra hərəsinə bir Təbriz çapı kitabça paylayıb, “Süleyman padşah”dan, “Xəzinə”dən hədis deməyə başlayır, o yığnağa kənar adam qoşularmışa, o dəqiqə “Qurani-Şərif”dən, Şəriətdən söz salırdı. Yad adam gedəndən sonra isə, öz əvvəlki ovqatını təzələmək üçün hökmən Çürüklə baş-başa verib, bəzən hər ikisinin qələmindən çıxan qəzəl, gəraylı, qoşma oxuyurdu:

“...Mən Əlhəm oğluyam Əlvənd³ dağında...”

Abıya, Çürüyə aid belə-belə qəribə, anlaşılmaz söz-söhbətləri xatırlayıb, haqqında bu qədər danışılan SafAğ Elmini “boş bir şey” adlandırıb, hətta bundan qəmlənəndə birdən Səməd son dərəcə anlaşılmaz bir aydınlıqla atasını Abı ilə yanaşı gördü, o, üşütmə içində tir-tir əsdi. Eyni anda içərisində qışqırtı titrədi: “Bu nədi, bu nədi?!” Bədbəxt hardan biləydi ki, uzaq OdAğÜz BağOdƏr planetindən SafAğ İşıq içində göndərilən bu canlı insan qədər canlı şəkil tək-tək adamlara nəsib bir xoşbəxtliyin başlanğıcı idi.

Görüntü tezcə yox oldu.

Sultanın səsi eşidildi:

– Özünüzə məlumdu hər şey. Çıxardın içimdən bu düyünü!

Çürük dilləndi:

– Abıya çoxdan ayandı sənin düyünün. Hazır gəlmişiz biz, oğul.

O əlindəkini bir qırağa qoy. Əyləş, başlayaq.

¹ Gürcüstan SSR-nə verilən ərazilərdən

² Şagirdlərə şerti olaraq “mürid” də deyirdilər

³ “Əlvənd” – ƏIEvÜn dağı (Ulu Bağ ƏsƏlMənin Olam – “Olimp” ərazisində “saray”ı – SarEyi olan dağ). Hal-hazırda ziyarətqah sayılır.

– Başlayın, başlayın!.. – Sultan stəkani boş qrafinin yanına qoyub, keçib portretin altında oturdu, qollarını sinəsində çarpazlayıb, başını arxaya – divara söykədi, göz qapaqlarını endirdi. “Açma! Bircə bala, açma!” – deyən o asta, xırıltılı səs hələ də Səmədin beynində idi. Bu səsin təhriki ilə Səməd gecədən indiyə qədər keçən müddətdə birinci dəfə əmisinin üzünə diqqətlə baxdı. “Açma!” – deyən, içərisi düynlü əminin qapqara yanmış, qurumuş göz qapaqlarında yeddi il səkkiz ayın yuxusuzluğunu gördü. Səməd, əlbəttə, açmayacaq, hər küncündə bir mismar işıldayan qapaq necə əbədi örtülü qalıbsa, bu açıq sirri də elə qalacaq.

Qarayanıq göz qapaqları titrədi, çal, pırpız qaşlar düynlənib daha da pırpızlaşdı. Həmin bu anda da yastıbalabanın bəmi cürənin cingiltili zilinə qarışıb qarmon səsinə çevrildi. İllərin uzaqlığından bir sehr gəldi, Səmədin ürəyini ovcuna alıb apardı. Bu sehr “Zarıncı” idi. O “Zarıncı” ki, hamının, o cümlədən Səmədin də pislədiyi Gəzəyən Şənbənin barmaqlarından çıxmışdı, qara geyimli, göy örtüklü gəlinləri ağlatmışdı. O “Zarıncı” indi Çürük Aşıqla Xıız Abının barmaqlarından çıxırdı.

Aşxana, kababxana küncələrində “lotu-potu üçün çalan”, “gündə bir kişinin altında uzanan”, o bədnam Gəzəyən bu sehri hardan alırdı?!

Bu quru-taqqanaq qocalar bu sehri hardan alırdılar?!

Səməd əmisini də unutmuşdu, özünü də.

Birdən balaban susdu. Çürüyün quru, uzun barmaqları ən bəm – baş pərdədə, “Baş Divanı” üstündə ağır-ağır tərənib, “Zarıncı” göynərtisindəki sehri ciddiləşdirdi. Eyni vaxtda qocaların başları əsə-əsə bir-birinə doğru əyildi. Zəif, üzgün-heysiz, əmma bulaq suyu kimi tərtemiz zil Abının məxmər bəmi ilə qoşalaşdı, iki səs bir-birinə elə qovuşdu ki, daha üçüncü səs – cürə lazım olmadı; Çürük əlini saxladı ki, sözlər aydın eşidilsin:

Əhvalımı soruşursan, nə təhər deyim, ey qardaş,
Azərbaycan nə təhərdi, mən o təhərəm, ey qardaş.
Şimaldan bir səmum əsir, Cənubumuzdan başqası,
Səhralaşan yurdumuzda tozdan betərəm, ey qardaş!

Səməd yenə əmisinə baxırdı. Pırpız qaşlar necə çatılmışdısa, eləcə qalmışdı. Yeddi il səkkiz ayın yuxusuz gözləri necə

qapanmışdısa, eləcə qalmışdı. Yox, düyün açılırdı. Bunu, deyəsən, qocalar da gördülər. Oxumaq əvəzinə elə bil hönkürməyə başladılar:

Farsın içində dilsizəm, Rusun içində elsizəm,
Ağlamaq da qadağandı, boğuş qəhərəm, ey qardaş!
“Qəhər” sözü “qəhr”dəndi, “qəhr” – “ki ər” OdƏrdəndi,
Odu, Əri də qəhr olan məzlum OdƏrəm, ey qardaş!

Qarayanıq göz qapaqlarının tökülüb seyrəlmiş kirpiklərini bu fəryaddan sonra da qupquru görəndə Səməd başa düşdü ki, düyün açılmayacaq. Çünki Sultan əmi yatmışdı. Özü də hələ bayaq qollarını sinəsində çarpazlayıb başını divara söykəyəndəcə yuxuya gedib, nə “Zarınçı”nı eşitmişdi, nə də “Divani”ni.

Qocalar birdən-birə qəzəblənmiş kimi, heç birinə yaraşmayan heyrətli, uca, hönkürtülü səsle bayatı çəkдилər:

Eheeeey, oyan dağlar!
Nə yatmısan, oyan, dağlar!
Bu yanın zülmətəxanədi,
Necədi o yan, dağlar?!
A dağlar! Od Ağlar,¹ dağlar!

Qocalar susar-susmaz, bayaqkı görüntünü Səməd bu dəfə əmisinin böyründə – divanda gördü; Sultanın o cür bayatıdan da oyanmadığına elə bil Mədəd də heyrətlənib, üzündə heyrəti, oğluna baxıb yoxa çıxdı.

Qocalar kor-peşman Sultana tamaşa eləyirdilər.

Səməd isə daha nə əmisinə baxa bildi, nə də qocalara.

Yeddi il səkkiz ay öz “cəhənnəm kürəsi”ndə yanib qovrulandan sonra burda, əmisinin süfrəsinin başında atası ilə əmisinin “məzlum OdƏr” talelərinə yana-yana ilk dəfə doyunca, demək olar ki, lap boşalınca ağladı. Üzünü biləyinə söykəyib, elə burda da yatdı və gecənin bir vaxtı oyandığı anda rəya gördü. Bu rəya həm şirindi, həm də acı. Şirinliyi bunda idi ki, Gülgəzlə üz-üzə oturmuşdu. Gülgəzin gözlərinə, cıqqalarına baxa-baxa, Gülbəzin önlüyünün

¹ SafAğlar həqiqəti: El şairlərinin ustad Aşiq – ƏsAğların şeirlərində “dağlar” motivinin çoxluğu “Od Ağla” və “sinəsi dağlar” olan ölkə ilə – Bağdayla bağlıdır.

ətəyindən kişmiş yeyirdi. Acılığı isə bunda idi ki, kişmiş acı idi. Dilinə-damağına çökən zəqqutun dadını duyduqca, Səməd tez-tez Gülgəzin biləyindən yapışırdı. “Yemə, yemə! Kiflənib kişmiş! Zəhərlənərsən!” – deyirdi. Əmma Gülgəz qulaq asmırdı. “Sənnən zəhər də xoşdu!” – deyib gülə-gülə kişmişə ağzına basırdı və acılıqdan, elə gülə-gülə inildəyirdi.

Oyanıb qaranlıq zalda, yığışdırılmamış süfrədə qabların soyuq işiltılarına baxa-baxa, həmin iniltini yenidən eşidəndə Səməd rəya ilə reallıq arasında, anlaşılmaz və anlaşılmaz olduğu qədər də əzablı bir ələmdə bir müddət hərəkətsiz qaldı. Sonra dik atılıb inilti gələn tərəfə cumdu.

Qapıları, pəncərələri taybatay açıq yataq otağında, stolüstü lampanın işığında, arxasıüstə uzanıqlı Gülgəzin elə bil son nəfəsdə “qamətə” dikilmiş, işgəncə ilə dolu gözləri parıldayırdı. Sultanın zil qara hörüklərə qarışmış çal saçı işıldayırdı. Səsi xırıldayırdı:

– Qalmalısan!.. Sən bu evdə qalmalısan!

Səməd əllərini üzünə basdı. Yataq otağına tərəf cumduğunun, orda gördüyünün, eşitdiyinin də rəyada baş verdiyini hiss etmədən, burdan qaçmağa, uzaqlaşmağa çalışıb, səndələyə-səndələyə geri çəkildi. Taleyin dönüklüyündən, təhqirin ağırlığından, bədbəxtliyin sonsuzluğundan boğulurdu. Anı bir nəzər, anı bir mənərə qəlbində hər şeyi alt-üst eləmişdi, bütün həyatını, varlığını qurban verməyə hazır olduğu əmisinə – “uca şəxsiyyətə, gözəl insana” məhəbbət əvəzinə, ürəyinə ikrah doldurmuşdu.

O balıncın üstündə dəbərə qalan, işgəncə ilə dolu gözləri, o qara saçların arasında işıldayan çal tükleri xəyalından uzaqlaşdırmağa, eşitdiyi inilti ilə xırıltını qulağından çıxarmağa çalışdı, mümkün olmadı. O gözlər daha da böyüdü, dəhşət dünyanı tutdu və Səmədin Qaraçı gözəli adında Qaratıkanlı-Gurtikənli, Qaraağaclı-Gurağaclı dünyası ilə birgə Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünyası da o dəhşətə qarışb yoxa çıxdı və Səməd bu yoxluq, heçlik içində əmisinin evinin pillələrindən axırıncı dəfə düşüb, eynilə dünənki kimi, haraya və nə üçün getdiyini bilmədi...

Yoxluq, heçlik içində bir qaraltı göründü. Səmədə elə gəldi ki, düz bu yana gələn qaraltı kim isə Sultanın adından gəlir. Əmma qaraltının böyründə “Pobeda” maşını görünüb faraların qəfil parlayan gur işığında o “qaraltı”nı zərli paqonlarında üç iri qırmızı ulduzu işıldayan bəstəboy, dolu, möhkəm, gözəl bir oğlana çevirdi. Axsaya-axsaya, bir yanının üstünə çökə-çökə, sürətlə yaxınlaşıb, sol əlini tənziplə boynundan asılmış sağ qolunun altından çəkib, iri, qabarlı pəncəsini Səmədin qarşısında geniş açdı:

– Salam, əzizim. Mən Saşayam, – dedi.

NKVD-də müavin işləyirəm. Çaxma. Burda yox, Bakıda. Sənin də, mənim də şəcərəmiz əslində Ulu Bağlı olmalıdı. Ya da Süleymanlı. Babayev yazdırıram. Atamın adını familiya götürmüşəm. Atam işimizin xatirinə Mirqəzəbin baldızı ilə evlənmişdi, Bağirovun sağ-solundakı ermənilərin hər həftə, bəzən hər gün təşkil etdikləri terrora göz qoyurdu, Muğannaları xəbərdar eləyirdi. Elə bunun üstündə öldürdülər. Məşhur adam olub, tanıyarsan: Baba Əliyev Ulu Bağ ƏsƏlMən (Solomon), bilirsən on doqquzuncu əsrə qədər Yerdəki Adlarını tez-tez dəyişirmiş: Comərd, Musa ağa... Bu bizim tanışlığımız. İndi sonrasına qulaq as. Qılınc Qurbana danışmışam nə lazımdısa. Onnan söhbət elə. Beynin açılacaq. Ətrafında nə baş verdiyini tamam dərk eliyəcəksən... Vəssalam. Missiyam qurtardı. Səlamət qal, əzizimiz. Bu bizim birinci və sonuncu görüşümüzdür. Mən həbsdəyəm.

“Volqa”ya minib qapını çəkdi. İşıq uzaqlaşdı.

* * *

Yoxluq, heçlik içində bir qaraltı da göründü. Bu dəfəki bir metrlik qaraltı Əlləzoğlu idi. Bir əlində yaba, o biri əlində neft qabı, Ortayolun o tərəfində, uzun illər ərzində günbəgün, aybaay qalınlaşıb keçilməz hasara çevrilmiş çəpərin darvazası səmtindən gəlib, Əmirli mülkünün qabağında dayananda yabanı yerə sancdı, nefti tələsmədən, təntimədən, pəncərə taxtalarının arasından o yana axıtdı.

Səməd çəpərsiz, hasarsız, hamar, geniş həyətin çəmənə qovuşduğu yerdə, su quyusunun dikdirində oturmuşdu. Baxırdı və səhərin toranında hər şeyi görürdü.

Gödək, yoğun barmaqların ucunda kibrit çöpü alovlanıb Əlləzoğlunun üzünün biz-biz tüklərini işıqlandırdı, sonra şam kimi şölələnib, içəridən zirəzə ilə boşurğu bağlı pəncərə taxtalarının arasından o yana düşdü.

Səmədin kirpiyi də tərənəmədi.

Sədr Mədədlə ərköyününün qoşa çarpayıları kibrit çöpünün düşdüyü yerdə – divarın dibində idi. Neft oraya, iki il bundan qabaq Ayna bacının naftalinləyib palazla örtüyü yorğan-döşəyin üstünə tökülmüşdü, yangın da ordan başlandı, neftdən islanmış divarla dikinə yeriyib pəncərə taxtalarına dırmandı.

Quyunun üstündə su mancanağı necə hərəkətsizdisə, Səməd də eləcə hərəkətsizdi. Pəncərə taxtalarını bürüyüb tavana doğru uzanan alova baxa-baxa, cibində – partiletin arasında gəzdirdiyi qəbir şəkillərini görürdü. O şəkillər nə idisə, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan ev də indi eləcə, şəkil kimi bir şeydi; Əgər şeyx əmilərinin qəbirlərinə “nöyüt töküb kibrit çəkən” olsaydı, Səməd, əlbəttə, laqeyd qalmazdı. Divar arxasında avadanlığa isə tamamilə laqeyd, oturub, nəyin harda və necə yandığını bütün aydınlığı ilə görürdü.

Yorğan-döşəklə eyni vaxtda, çarpayılardan sağda, şüşələrində bir cüt qanadlı mələk olan şkaflar da dərhal alışıbmışdı, odur ki, qapının yuxarısında, “Bircə balanın qaranquşları” üçün qoyulmuş bacasağa yağ yerdən eşiyyə buxarı işığı kimi titrək, qırmızı işıq düşürdü. Arada qara, qatı tüstü burulub o işığı basdı. Bu o deməkdi ki, çarpayılardan solda, şifonerdə sədr Mədədin sarı meşin paltosu, sarı xrom çəkmələri, qalın qayıq kəmərlə naqan qoburu da alışıbmışdı, dəri qoxulu qara tüstüyə çevrilib, qaranquşların bacasından buruq-buruq çıxırdı, balkon dirəklərinin arasında yaymalanıb havaya – torana qarışırdı.

Səhər yuxusunun elə vaxtı idi ki, Sudüşən çəmənində və Tahirliyə, Qurbanlıya doğru uzanıb gedən kanal boyunca qurbağaların qurultuları da ara vermişdi. Hətta Qudalıların çəpər diblərində kirpi yerisinə, dovşan hoppanışına hürən itlərinin də səsi çıxmırdı. Bu cür sükutda, içəridə gurultu qopanda Səməd dərhal başa düşdü ki, anasının sandığında, dördkünc dəmir qutuda “bezdımnı” barıtdı, partlayıb, qutu ilə birgə sandığı da dağıtdı.

Müharibə qurtaranda sədr Mədəd öz köhnə naqanı, mauzeri, beşaçıları və patrondaşı ilə birgə küncdə-bucaqda boş gilzlərə qədər yığışdırıb aparıb təhvil vermişdi, evdə “bir tiyə də qoymamışdı”, o dördkünc qutuda “bezdımni” barıt isə toxunmamışdı.

Hər il martın iyirmi birində Bircə bala sandığı açıb barıtdan bir ovuc götürərdi. “Novruz” bayramı münasibətilə qoz, fındıq satan Çax-çuxdan bir kilo qoz alıb, Yusif kimi gözəl Yusiflə birgə xəlvətə çəkilərdi, çuvaldızla, bizlə qozların içini eşib boşaldıb, əvəzinə “bezdımni” barıt doldurardılar. Qaranlıq düşəndə, bütün həyətlərdə “hər ölünün ruhuna bir tonqal” qalananda isə, Çax-çuxun daxmasının yanından o yana – məhləyə keçərdilər, çəpərlərin, ot tayalarının ara-bərələrində gizlənə-gizlənə, həyətlərə yaxınlaşıb, Qudalı ağsaqqalı Xəlvət Rəhimin öz atası ilə qardaşı Məmmədəlinin ruhlarına qaladığı qoşa tonqaldan başlayaraq, “hər Qudalının tonqalına bir qoz” atardılar, irili-xırdalı tonqallarla bəzənmiş, rahat kənddə birdən-birə partapart düşərdi. Çoxları bu partapartı atışma zənn eləyib narahat olardılar, kandarında çəməntotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin həyətinə isə şaqqıltılı qəhqəhə ucalardı. Sədr Mədəd, ispalkom Qılınc Qurban və hətta sakit, susqun partkom lüt Cəfər də “döyüşdən qayıdan Koroğlu dəlisi” Bircə balanı qəhqəhə ilə qarşılıyıb qucaqlayardılar. “Yaxşı eləyirsən, lap əliyin içindən gəlir”, – deyərdilər. “Qudalılar özləri bu kəndi azmı zibilləyiblər ki, üstəlik oğru-əyri əcdadlarının ruhları da zibilləsin!” – deyərdilər.

“Avariya” günü üzünü qəbirlərin şəkillərinə söykəyib həmişəlik yuxuya gedəndə Bircə bala anasının sandığında “bezdımni” barıtı da özü ilə aparmışdı. İçəridə gurultu hər şeyi yenidən qaytardı. Əmma bu xatirənin ömrü bir an da çəkmədi: “Novruz” axşamının tonqalları da, sədr Mədədin, Qılınc Qurbanın, Lüt Cəfərin qəhqəhələri də, “Döyüşdən qayıdan” Bircə balanın özü də “bezdımni” barıtlı birgə partlayıb dağılıb tavana çırpıldı. Orda – tavanda çartaçat düşdü, belə ağaclarının – kərənlərin aralarına çitənmiş qarğı-qamış çatıltı-patıltı ilə yanıb tökülməyə başlayanda, döşəmənin meydan genişliyində nəhəng, uzun stolla dövrəsindəki stullar da, naftalinlənib, bükülüb stulların üstünə yığılmış xalçalar, kilimlər də, lap yuxarı başda – Bircə balanın yazı stolu, kitab tərəcəsində “Dumanlı Təbriz”, “Tegeran”, “Gələcək gün”, “Polad necə bərkidi”, “Voyna i mir” və sair seçmə kitabları və tərəcənin

üstündə Qaratikan – Gürtikən, Qaraağac – Gurağac budaqları da od tutdu. Ev kürə kimi uğuldadı və nəhayət, dörd pəncərənin dördündən də gur alov püskürüb, on addımlıqda, quyunun üstündə Səmədin üzünü, sinəsini, əllərini qızgın külə batırdı, sonra evi çulğalayıb göyün dərinliyinə milləndi. Ordan – dərinlikdən parça-parça od-alov, qurum, kül yağmağa başladı...

* * *

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, yaz və payız gecələrində burda – quyunun dikdirində oturub, o taydan gələn, bu taydan gedən durnaların səslərini dinşəyəndə sədr Mədəd kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan ev əvəzinə başqa bir ev görmüş ki, o ev səhərdən axşama, axşamdan səhərə qədər qaynayan Əmir bazarının söykəyində, gecələr təkbir almaları tappıldaayan hündür, seyrək alma ağaclarının arasında qırmızı kərpicdən tikilib, Əmir fədailərinin Şeyx Məhəmməd Əmirdən təhsil-tərbiyə alan uşaqları üçün ayrılıbmış, min doqquz yüz doqquzuncu-onuncu illərdə aclıq üzündən fədailərin çoxu ailələri ilə birlikdə Bakıya – fəhləliyə gedəndə isə, o ev bütün Əmirililərin uşaqlarının, o cümlədən Məhəmməd Əmirin özünün sonbeşikləri Mədədlə Sultanın daimi məskəninə çevrilibmiş. Uşaqlar o evin torpaq döşəməsində, boz kilimlərin, ala-bula cecimlərin üstündə, qamış əlfəclli, açıq kitabların önündə cərgə ilə bardaş qurub, gündəlik dərslərini hazırlayıb çörəklərini də orda yeyirmişlər, Şeyx Məhəmməd Əmirə pənah gətirən aclardan birinə, bağla bazar arasında hamballıq eləyən Fağır Məmmədliyə, sonralar “Yağır” ləğəbi ilə məşhurlaşan, quru sümük ələngəyə-skeletə oxşayan adama kömək eləmək üçün meyvə yığıb qax kəsəndən sonra, Məhəmməd Əmirin o vaxtkı əspəzi Xeyriyyənin, indiki alverçi Xeyrənin – Xeyrə arvadın qulplu qazanlarının qulplarından tutub evlərinə xörək aparırmışlar, xörək olmayanda isə, çox vaxt gecəni də orda qalırırmışlar; qırx yaşlı sədr Mədəd burda – quyunun dikdirində otura-otura, on iki yaşlı, gödərək, tökmərək ev sahibinə çevrilib, haman boz kilimlərin, ala-bula cecimlərin üstündə yorğan-döşək döşəyib, kiçik qardaşı Sultanla özündən başqa iyirmi-iyirmi beş, bəzən otuz nəfər əmiuşağı, dayıuşağı, xala, bibiuşağı üçün yer salırmış. O ev də kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan ev kimi, bircə otaqdan

ibarətmiş. Əmma o bircə otağın uzununu Məhəmməd Əmirin arşın addımı ilə on altı arşın, eni səkkiz arşınmış. O başda bir buxarı, bu başda bir buxarı varmış. Evin özü kimi buxarların bacaları da qırmızı kərpicdən hörülüb damdan o yana dörd arşın uzadılıb, palıdsayağı nəhəng alma ağaclarından yuxarı çıxarılmış ki, Təbrizin ab-havası nə qədər təmiz olsa da bağa qurum çökməsin. Bacalarla tavanın arasında dörd barmaq enində iki əlavə baca da qoyulubmuş ki, buxarılarda, sacayaqlarının üstündə qulplu qazanlar qaynayanda divarlara xörək iyi hopmasın. Şəhərə qatı duman çökdüyü, bağda dumanın burulub-büküldüyü vaxtlarda o əlavə bacaların ensiz, uzun deşiklərindən içəriyə də duman təpilib, tavanın altına ağ cuna çəkirmiş. Quru sümük ələngə hambal – fağır Məmmədəli divarın dibində sallağı oturub çubuq sümürə-sümürə, tavanın altındakı ağ cunaya doğru tüstü üfürə-üfürə köksünü ötürüb, elə hey: “Bərəkət ərşə çəkilib, bərəkət ərşə çəkilib”, – deyirmiş və Mədədlə kiçik qardaşı yorğan-döşəyin arasında o ağ cunaya tamaşa edə-edə qəmə batıb köyrəlirmişlər, gecənin bir aləmində hambalın hətta yuxuda da “Bərəkət ərşə çəkilib”, dediyini eşidəndə isə, nəhayət, dözməyib, birdən-birə üsyan qaldırırmışlar ki, “Bəs deyilm”i?!

Yağış yağanda əlavə bacalardan buxarların qızğın kərpiclərinə iri damcılar döyəcənlə, səssiz cızıldayıb o an da quruyurmuş. Hambal həmin divar dibində çubuğunu sümürə-sümürə Mədədlə Sultana o damcıları göstərirmiş, “O damcılar əhli-Təbrizin ruzusudu. Göydən gəlib göyə gedir. Himayədarımız Şeyx Məhəmmədin iltiması da fayda vermir!” – deyirmiş. Uşaqların yenə də qəmlənib, köyrəlib, dillənmədiklərini görəndə isə, bir dəfə dediyini beş də, on da deyib, axırda yenə üsyana səbəb olurmuş: Qardaşlar ikisi də yorğan-döşəkdən atılıb Fağır Məmmədəlinin yaxasından yapışıb soruşmuşlar ki, əyər Şeyx Məhəmməd Əmir fədailərlə birgə cəmi əhli-Təbrizin himayədar Şeyxidisə, necə ola bilər ki, iltiması fayda verməsin?! Fədailər Bakıdan tüfənglə, patronla qayıdıb, Sərdara, Salara¹ qoşulub ərbablarla vuruşurlarsa, bu o demək deyilmə ki, himayədarlarımızın iltiması faydalıdır? Şeyxin bu qədər cavan-cavan yetirmələrini niyə ruhdan salırsan, etiqadlarını sındırırsan?! Belə üsyanlardan Fağır Məmmədəlinin donqar belə daha da donqarlanmış. “Ərbabın dalında İngilisin

¹ Səttarxanla Bağırxanın hərbi rütbələri

topxanası¹ durur. Beş-üç fə dai neylər topxananın qabağında?!” – deyirmiş. Adətən, bütün Təbrizin yuxuda olduğu, qaraul fədainin də harayasa söykənib səsinə çıxarmadığı vaxtlarda olan bu söhbətlər kəskinləşəndə Fağır Məmmədli birdən belinin don-qarını düzəldəndə elə bil içərisindən tamam başqa ziyalı, hətta müdrik bir insan peyda olub, qardaşların taxtanın üzərində qəribə, gözlənilməz mülahizələr deyərmiş: “Tədrisin üçüncü ili nə deyilir burda sizə, bəradərlərim? Deyilmirmi ki, Bağ Atadan ucaları da, BağBağÜn Babaynan EyOdƏr babanın SimOdları da birdəfəlik və həmişəlik hökm çıxarıblar ki, insan insana əl qaldırmamalıdı?! Üstünə fateh gələn millətin döyüşməyib ərazini tərk etməsi daha münasib sayılır, düzdü?! Ən son cümlə, hətta fatehin qanını tökmək də çayız sayılmır! Düzdü? Bəs möhtərəmlərimizin, himayədarlarımızın fədailləri nə üçün belə qan tökürlər?! Himayədarlarımız sizə bir söz deyir, əməldə başqa söz deyirlərsə, Heydərimiz² xoş gərdəmi bu?! Nə deyax indi, nə fikir eliyax, bəradərlərim?! Təbrizin ruzisinin ərsə çəkilməsinin səbəbi nədi indi?! İngilislərin ingilisləşməsi nə deməxdir?! Beləliklə, himayədar Şeyx ata ilə birlikdə fədaillərin döyüşləri də “elmsizlik”, “cahillik” sayılarda, əmiuşaqları, dayıuşaqları, xala, bibiuşaqları da yorğan-döşəklərin arasından hoppanışib, hambala hücum çəkmişlər ki, “Əgər Şeyx Məhəmməd Əmirin bu bağdakı fə dai ocağından başqa Təbrizin hər yerində fə dai ocaqları silahlanıbsa, Şeyx Ağ Əmirlə Şeyx Boz Əmir də şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzib, hətta o taya – Comərdin³ qaçaqlarına kömək göndərirlərsə və o gedənlər də Comərdin qaçaqları ilə

¹ Səhvən “Birinci dünya müharibəsi” adlandırılan müharibə (1914-18), əslində 1910-11-ci illərdə başlanmışdı; Rusiyanın ətrafındakı ölkələrdə bir tərəfdən “Antanta” adlanan dörd iri dövlətə o biri tərəfdən Rusiyanın Gəncə quberniyasındakı ordu (qaçaq) hissələri ilə döyüş gedirdi.

² EyOdƏr Babaya

³ “Comərd” hələ XII əsrdən Gəncə AğEy – “Əxi” əsnafının (sənətkarların) Xilafətə qarşı başçısı (komandan rütbəsi) idi; Şeyx Məhəmməd Əmirin, Göyçəli Aşıq Alının və Qazax qəzasında Hüseyin ağanın atası, gizlin “Süleyman” adı daşıyan Bağ da “Comərd” rütbəsində idi; həm Antanta, həm də Rusiya ilə döyüşməyə məcbur edilmiş, 1899-cu ildə “yoxa çıxıb” gizlin məkəndən comərdlik edirmiş. “Comərd” – “Süleyman”, “Musa” haqqında tarixi materiallar itirilib-batırılıb, yalnız SafAğ Elmi yayan Pünhan aşıqların əsərlərində qalıb; “Aşıq Qərib” dastanında “Ağ atlı pirani”, “Şahzadə Qasım” dastanında “Şeşpayı-bəhr” – “dəniz atı” – “OdÜnƏs Odu (Günəş həqiqəti), “Məsim və DilƏfruz” dastanında “Süleyman padşah”.

çiyin-çiyinə, rus qoşunlarına qarşı vuruşurlarsa, bunun hamısı həq-ədalət üçündürsə, niyə “elmsizlik” sayılsın?!” Təhsil, tərbiyə-tədris, qurtarandan sonra bu evdəki Əmir yetirmələri də Comərdə, Sərdara, Salara qoşulacaqlarsa, fədailər “beş-üçdürlərmi”?! Bu cür həmlə ilə hambalı elə didib-dartışdırırmışlar ki, Fağır yenə birdən-birə fağırlandı, sözünü geri götürməyə məcbur olurmuş. “Ay dadaş, mənə o bacalardan düşən damcılar azdırır. Xətamı bağışlayın. Yıxılın yatın. Sabah burnunuz kitaba dəyəndə genə mənə üzümə söz gələcək”, – deyirmiş və qalxıb, ilk növbədə Mədədlə Sultanı uzanmağa məcbur eləyib, böyür-başlarını basdalayırmiş. Əmma yerə uzanandan sonra qardaşlar özləri də səssiz-səmirsiz cızıldayan damcılara baxdıqca Təbriz əhlinin “ərşə çökilən ruzusu” haqqında fikirləşirmişlər, ruzunu qaytarmaq üçün himayədar Comərdin, Şeyx Məhəmmədin və Şeyx Ağ Əmirlə Şeyx Boz Əmirin gördükləri işlər haqqında pıçıl-daşa-pıçıl-daşa, bacalardan işıq süzülüb, buxarılının kərpiclərinin rəngini açana qədər gözlərini yummuşlar.

Dolu yağanda o ensiz, uzun bacalardan içəriyə dolu dənələri tökülüb, döşəmədə atdanıb diyirlənirmiş. Hambal divar dibində çubuq sümürə-sümürə yenə elə hey köksünü ötürürmüş: “Getdi... Millətin ruzusu getdi!” – deyirmiş, birisi on iki yaşında, o birisi on yaşında, “Millətin ruzusu”nun dərdini çəkən qardaşlar isə, daha hücuma keçmədən, o atdanan, diyirlənən dolu dənələrini yığıb buxarıllara atırmışlar ki, “göylərin bərəkəti ocaqlarda qalsın”.

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, iyirmi səkkizinci ildə Qəsri-Qacar zindanında şeyxlərlə görüşüb qayıdanda da Mədədlə Sultan öz uşaqlıq məskənlərinə baş çəkib görüblər ki, Şeyx Məhəmməd Əmirin ölümündən və Ağ Əmirlə Boz Əmirin Qəsri-Qacar zindanına aparılmasından sonra kimsəsiz evdə bacalardan tökülən dolunu yığışdıran uşaq olmadığına görə, dolunun əriyib islatdığı yerlərdə – buxarılının yan-yörələrində çəmənotu və qazayağı qalxıb, ağ cunalı uca tavanın altında, divarların küncələrində isə qaranquşlar yuva tikiblər... O vaxtkı Tat Seyidlə – Şeyxlərin bağbanı ilə aşpazı Xeyriyyə hələ Təbrizdə imiş, Mədədlə Sultanın Tehrandan qayıtmağını gözləyirmişlər ki, onlara qoşulub bu taya adlasınlar. Mədədin bir tərəfdə – buxarının qabağında yasa batdığını, Sultanın o biri tərəfdə – buxarının qabağında yasa batdığını görüb ağlaşblar, “Ot bitdi. Comərd ocağında ot bitdi. Quşlar yuva saldı...” – deyib hönkürüşüblər... Sonra oturub, ətraflı danışblar ki,

“o quru sümük ələngə hambal – Fağır Məmmədəli casus çıxıb: o tayda qaçaqların başçısı Dəli Alını tutdurub “Fıtilbörgə” – Peterburqa, Çarın hüzuruna apardı, o vaxta qədər tutulub aparılan başqa Pünhanlarla birlikdə Dəli Alı çara anladılar ki, əslində bu müharibənin üç tərəfi olan ölkələrdə – Antantada, Rusiyada, o tay–bu tay Azərbaycanda və Türkiyədə əsrlərdən bəri məskun olan xalqların hamısı BağOdər ƏLAğ, EySar (“İsa”, “İsus”) və BağHəmOd adlarına söykənən vahid millətdir, aralarına ayrılıq toxumu səpilib, hətta dillərini də dəyişdiriblər... Dəli Alı Çarın “dilmancına” – tərcüməçiyə deyib ki, biz bu tarixi lap çoxdan bilirik, ona görə də heç bir yerə basqına müharibəyə getmirik; siz – ruslar, o yanda da ingilislər bizim şeyxlərimizi vadar elədilər döyüşək, əslində isə, biz cəmi Yer üzündə qardaşlıq Elmi fədailəriyik... Çar Dəli Alıya “bir çamadan qızıl” verib, deyib yoldaşlarını da apar, gedin Elminizi yayın. Əmma çarın cahilləri yenə qırğın salıblar, hambal Məmmədəli özünən o taydan rus gətirib Səttarxanı vurdurub... Aradan keçəndən sonra indi–indi məlum olur ki, Şah özü də, İngilisdən savayı, Rusnan da əlaqədə imiş... “Seyid” ömrünün yarısını Məhəmməd Əmirin qapısında”, – fə dai ocağında bağbanlıqla keçirib, orda da ailə, oğul–uşaq sahibi olduğuna görə, bu tayda şeyxin oğullarının qapısında bağbanlıq niyyətində imiş. Xeyriyyə isə “ömrünün yarısını Məhəmməd Əmirin mətbəxində” keçirib, orda da ər, oğul–uşaq tapdığına görə, bu tayda da şeyxin oğullarının xörək–çörəyinə baxmaq niyyətində imiş və ayrı cür həyat təsəvvür eləmiş. Odur ki, Sultan Culfada yük maşınına doldurub gətirdiyi həmşəhrilərinə ağ daş evi göstərib: “Bura qəza komitəsidir. Mən burda oluram. Sizin nə burda qalmağınız məsləhətdir, nə də bu tərəfdə görülməyiniz”, – deyəndə Seyidlə Xeyriyyə Sultanın belə gözlənilməz dönüklüyünü anlamayıblar; Mədəd maşını Qonaqlı əvəzinə, Qurbanlıya sürdürüb, “Bu kənddə yurd salacaqsınız. Nə Cəmərdin, nə Şeyx Məhəmməd Əmirin, nə Şeyx Ağ Əmirin Şeyx Boz Əmirin, nə də Sultannan mənim adımızı dilinizə gətirəcəksiniz”, – deyəndə Seyidlə Xeyriyyə bundan heyrləniblər. Əmma Mədəd heç nə izah etməyib, o vaxtkı İsgəndər kişinin, sonrakı Çeteze İsgəndərin köməyi ilə həmşəhrilərinə dam, avadanlıq, güzəranlıq düzəldib Qonaqlıya qayıdanda isə, özü də “yurd salmaq” niyyətinə düşüb, Möhsün kişinin – kərpickəsən Möhsünün El yolu ağzında qazıb “El quyusu”

adlandırdığı bu quyunun yanında mərhum atasının arşın addımları ilə on altı addım uzununa, səkkiz addım eninə ölçüb, bu ölçüdə özül qoydurub. Dəmir yolundan o tərəfdə Xırran çayı deyilən dağətəyi sel yerindən çaylaq daşı gətirib, balta küpü ilə, çəkilə sındırıb-xırdalayıb özülə xır tökəndə, iş avadanlığına gələnlər özülün eninə, uzununa baxıb təəccüblənib, “bedkom” Mədəddən soruşublar ki, “Bu boyda mülkü” kimdən ötrü tikdirir? “Bedkom” heç kəsə heç nə izah eləməyib. Lüt Cəfər mızıldanıb söylənəndə ona da izah eləməyib. Qılinc Qurban açıq danışır: “Arvadın rəhmətə gedib. Çağan da Qıymatın qucağındadı. Bəysən, xansan-nəsən, bu saray nəyinə lazımdı?!”¹ – deyib, Mədəd yenə izah eləməyib. Divarları qaldırıb, damı örtürüb qapını asdırandan sonra bir payız axşamı quyunun dikdirində oturub, o taya uçan durna qatarının səsinə eşidəndə birdən yerindən atılıb, Möhsün kişinin hacatlarının arasından “lom”u götürüb, ayağının altına kətıl qoyub, qapının yuxarisında divarı deşib-dağıdıb yekə bir baca açdı. Bacanın dörd dövrəsini hamarlayıb öz əli ilə suvayandan sonra isə, lapatkanı götürüb gedib Sudüşəndən “bir neçə lapatka ağzı çumbuz” – nəmtorpaqlı çəmənotu gətirib kandarın sağında basdırıb, bir neçə lapatka ağzı da çumbuzlu qazayağı gətirib kandarın solunda basdırıb. O axşam da, sonralar da bütün kənddə və rayonda “bedkom” Mədədin bu qəribə işlərindən danışmışlar. “Beş dənə metrəyarımlıq pəncərəsi var. Əmbə – üstəlik, baca da açıb”, – deyirmişlər. “Çəməninin içindədi evi. Əmbə kandarda çəmənotu əkib”, – deyirmişlər və bu qəribəlikləri dəlilik əlaməti sayırmışlar. Sultandan başqa heç kəsin, o cümlədən Səmədin də xəbəri yoxdu ki, bu tayda “yurd salıb” quyunun dikdirində ilk dəfə oturub ilk dəfə durnaların səsinə qulaq asanda, sədr Mədəd birdən-birə vahiməyə düşübmiş ki, təzə yurda isinişəndən sonra “fə dai ocağı”nı unudub fədailikdən çıxıb bilər, bu vahimə ilə də “lom”u qapıb, qapının üstündə divarı deşib-dağıdıb baca açmışdı ki, yazbaşı qaranquşlar gəlib Qonaqlının evlərində yuva tikəndə burda da tiksirlər, balalasınlr, civildəşsirlər, nəğmələrini oxusunlar və beləliklə, iki vətənli quşlar, iki vətənli adama gecə-gündüz rahatlıq verməyib, “Sən fə daisən! Sən fə daisən!” – desirlər. Kandarda çəmənotunu, qazayağını da ona görə əkməmişdi ki, payızda qaranquşlar uçub o biri

¹ Sıfı mübarizələrin şiddətli zamanı keçdikdən sonra da böyük evlər tikdirməyi, yəni varlı görünməyi təhlükəli sayırdılar.

vətənə gedəndən sonra “iki vətənli adam” evə girəndə də, evdən çıxanda da çəmənotunu, qazayağını görüb, “fədai ocağı”nın taleyini düşünsün.

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, axşamlar briqadir-lərlə manqabaşılar, tək-tək xüsusi “naryad”¹ alanlar və şəxsi iş üçün sədrlə görüşmək istəyənlər Əmirli mülkünə doluşan vaxt təsadüfən ayaqlarını çəmənotunun, qazayağının üstünə basanda, çəmənotunu, qazayağını yox, sədr Mədədin ürəyini tapdalayırmışlar; camaat dağılışandan sonra soyunub, çarpayıya uzanıb: “Yataq, Bircə bala, yataq”, – deyib, qaranquşların yuxulu civiltilərini qulaq asa-asa gözlərini yumanda, sədr Mədəd heç də burda yox, “fədai ocağ”ında yatırmış. Odur ki, qırx beşinci ilin dekabrında Milli hökumət qurulduğunu və Əmir fədailərinin “fədai ocağı”na qayıtdıqlarını eşitdiyi gün sədr Mədədin ən xoşbəxt günü imiş; qırx altıncı ilin dekabrında Milli hökumətin yığıldığını, Əmir fədailərinin bağdan çıxmağa da imkan tapmayıb, mərmə altında qırıldıqlarını eşitdiyi gün isə, sədr Mədədin ömrünün ən qara günü imiş; ondan sonra – dekabrın on ikisindən iyirmi üçünə qədər yaşadığı on bir gün ərzində beyni necə tutulubmuşsa, gözləri necə qapanıbmışsa, daha çəmənotunu, qazayağını görmürmüş. Səməd bunların heç birini bilmirdi.

Səmədin bildiyi ancaq bu idi ki, “bir ayağı o tayda, bir ayağı bu tayda olan, hər dağ döşündə bir kənd sala-sala gəzən qeribə ulu babası Comərd – Süleyman birdən-birə yoxa çıxıb, sayı-hesabı bilinməyən qohum-əqrəba Arazı keçib bu taya səpələnib, o tay-bu taylı vətəni də, yolayrıcında keçinən babası ilə başları “çarvadar” xurcununda gətirilib Persə verilən şeyx əmiləri də, top atəşi altında qırılan Əmir fədailəri ilə kimsəsiz qalan “fədai ocağı”da, hamısı bu yanan evdə – “Əmirli mülkü”ndə nə isə daha böyük bir aləmlə birlikdə alova bürünmüşdü... Atası gurultulu alov üzərində, qırmızımtıl ışıq içində görünüb qışqırmağa başladı: “Sənin Elmin, Eşqindi bu yanan! Şeyxlərin Elmi, Eşqidi bu yanan! Süleyman dünyasıdı bu yanan!”

Səmədin beyninə gurultu, uğultu düşdü.

Necə oturmuşdusa, eləcə də qaldı. Alova dikili gözləri alovla dolu idi. Əgər indi özü özünə kənardan baxa bilsəydi, görərdi ki, nə qədər laqeyd otursa da, gözlərində qaynayan alov heç də yalnız yangının şəkliindən ibarət deyildi.

---

¹ Gündəlik işlərə aid tapşırıqlar

Arxadan kim isə yaxınlaşıb quyunun dikdirində daşlığı, qumluğu xışıldatdı. Əlləzoğlu heyrətli cəsarətlə Səmədin qənsərinə fırlanıb tamam qorxusuz-hürküsüz:

– Demişdim sənə! – dedi... – Hələ nədi bu?! Kənddə Xəlvətnən Qeybalı, orda – şəhərdə Gülənovnan Xalıq bir səsən deyir: “Səfərbərik, Məmiş kişi!..” Nə ağılınan işə girirsən sən burda?! Görmürsənmi nə haldadı əmin?! Ata əvəzi əmin, a dərdin alım!.. Çıx get! Getməsən, sənən bir yerdə, sağ-solunda gəzənlərin hamısı güdaza gedəcək, hamısı! Abımı da öldürtdürəcəklər, Çürüyü də, bayaq burdan maşınnan gedəni də. Ala itdən məşhurdu sizin o polkovnikiniz. Bir çekist sağında oturmuşdu, biri də solunda. Qandığı bu oldu ki, deyəsən, tutulub o qabağından yeməyən polkovnik! Qalx! Eşitmirsənmi, ay insan balası, insan deyilsənmi, a dərdin alım, daşsanmı, qayasanmı?!

Səməd daşdan, qayadan da səssiz-səmirsiz, kirpiyini də tərptətmirdi...

11

Hardasa kim isə heybətli səslə bağıırdı:

– Korsunuz?! Görmürsünüz?!

Dikdirədə daş, qum xışıldadı: Əlləzoğlu rədd olub getdi.

Hardasa at kişnədi, bir-birinin ardınca iki güllə açıldı. Qudalıların it xılı dünyanı başına götürdü. Qapılar, darvazalar şaqqıldadı, kəndə çaxnaşma düşdü.

Hay-küyə həvəs Qurban əmi – Qılınc Qurbanda hələ “əsrin əvvəllərində” gah məşhur qaçaq Dəli Alının dəstəsində, gah da ikinci məşhur qaçaq Kərəmin dəstəsində, çar tərəfdarları bəylərlə döyüşdüyü “cavanlıq çağları”ndandı. “Dəli Alıyan Kərəmin dövranları qurtaranda”, yəni iyirminci illərdə Qurban əmi – Qılınc Qurban “Türkiyəyə keçən Qazax bəyləri ilə atışib”, bununla da “atryad nəçənnikliyi” ilə vidalaşib, kənd sovetində tək bir milisioneri və katibi ilə qalandan sonra, müharibə illərində də öz əvvəlki vərdişilə gecələr səhərə qədər at belində, sovetliyin

ərazisində “gəşt eləyərdi”, hardasa fəvqəladə hadisə baş verəndə beşaçılanını dalbadal havaya boşaldıb, “Trevoqa! Trevoqa!”¹ – qışqırıb cəmaati oyadardı və elə hadisə yerində “prakrorsuz-mrakrorsuz, sudyasız-mudyasız”, “ədalət qılıncını sıyırib əyrini kəsərdi, düzü yoluna qoyardı”. Müharibə qurtarandan sonra “ömür yoldaşı beşaçılan”la da vidalaşıb, əvəzində adi qoşalülə gəzdirsə də və “Trevoqa” qışqırmağa daha ehtiyac olmasa da, adətini tərgitməyib, yenə də axşamdan yatıb-qalxıb, əvvəlki atlarının nəslindən qalan, “paçası guppultulu” kəhərinin belində, sovetliyin ərazisində “gəşt eləyirdi”, yenə də həmin qayda ilə “ədalət qılıncını sıyırib əyrini kəsirdi, düzü yoluna qoyurdu”.

At kişnərtisinə, güllə səslərinə dönəndə Səməd axırıncı dəfə mehmanxanada rəyada gördüyü hamanca qara meşin pəncəkli, qara meşin şapqalı, əli qoşalüləli, hay-küylü Qurban əmini gördü. O Qurban əmini ki, hər yerdə “ədalət mücəssəməsi köhnə bolşevik” kimi tanınırdı; o Qurban əmini ki, Stalinin “prekratite bezobraziye”sindən hələ səkkiz il əvvəl köhnə bolşevikləri və ağsaqqalları başına yığıb gedib Gülənovla Sayılova “kontra² beləfilan uşağı” deyibmiş və elə bu “kontra”ya görə də Mirqəzəb özünü yığışdırıb, bir də ta qırx altıncı ilə, o kişmiş əhvalatına qədər “şeyx qardaşlarına” toxunmayıbmış.

Bu Qurban əmi o Qurban əmi idi ki, “iki qardaşın bir balasına” “üç qardaşın bir balası” deyərdi. Bircə bala kəhər atın tərkində, əllərinin ikisini də Qurban əminin kəmərinin altına salıb, yırğalana-yırğalana Süleyman Rüstəmin “Çapayev”³ şerini oxuyanda Qurban əmi o şeri bir də, beş də oxutdurardı və Bircə bala hər dəfə eyni həvəslə: “Çakıl daşlı çaylardan Çapayev çapa-çapa...” – deyəndə Qurban əmi hər dəfə qəhərlənərdi, “Bah-bah! Məni yazıb, ay oğul, mənciyəzi yazıb!” – deyərdi; Bircə bala Maksim Qorkinin “Fırtına quşu”nu⁴ oxuyanda isə, Qurban əmi şahin kimi qiyyə çəkərdi. Sonra yəhərin qaşına, atın yalına baxa-baxa əyilib uzun-uzadı

¹ Rus ordusunda qəbul olunmuş həyəcan ifadəsi, 30-40-cı illərdə Azərbaycanda da işlənirdi.

² Əksinqilabçı mənasında

³ Çapayev Rus monarxiyasına qarşı döyüşən partizan komandiri kimi, çox təbliğ olunduğuna görə Azərbaycanda da sevilirdi.

⁴ İnqilabi şeir

deyinərdi: “Fırtınalar qurtarır, biclər əyyamı gəlir, ay oğul!.. Şahinlər qarğalaşacaq, ay oğul! Bax onda şahin ol sən. Əyriyənin qabağında əyilmə! Yoxsa bu dünya əyildikcə əyilər!” – deyərdi.

Kişnərtiyə və güllə səslərinə dönəndə, Səməd dərhal hiss etdi ki, adı sədr Mədəd və Sultan Əmirli adları ilə yanaşı dayansa da, bu “ədalət mücəssəməsi”, “ədalət qılıncı” nə hardasa, nədənsə güdazə gedər, nə də dəyişib tanınmaz olar.

Qurban əmi öz şəxsiyyətinin ucalığı ilə ürək isidirdi. Əmma bu istilik həm də kədər gətirirdi. Dünən mehmanxanada peyda olub, döşəkağını öz əli ilə döşəməyə salıb: “Burda yat. Sən yat, Qılınc əmin də keşiyini çəksin”, – deyəndə Qurban əmi bu yaşında hər cür təhlükəyə qarşı hazırlığı ilə onu nə qədər sevindirmişdisə, indi bir o qədər kədərləndirdi və Səməd, şapqasının qabağında ulduzu parıldaya-parıldaya yəhərdən yerə atılan balaca kişiye baxa-baxa, qapıların, darvazaların saqqıltılarını dinləyə-dinləyə fikirləşdi ki, bu “trevoqa”nın nə mənası var, yoxluq, heçlik içində ədalət qılıncı kimi kəsə bilər?!

Göyə dirənmiş alov sütununun işığında təkər izlərinə qədər görünən Ortayolda əlləri vedrəli, belli, yabalı kişilər, arvadlar, cavanlar, qocalar vurnuxdular, gah yaxından, gah uzaqdan birlərinə nəsə deyə-deyə, bağırişə-bağırişə, yanğının ətrafına topladılar, balkon dirəklərindən başlamış, bel ağaclarına qədər od içində qıjıldayan evə yaxın düşməyin mümkün olmadığını görüb duruxdular, kütləşdilər, sonra ordan-burdan sökülüb, quyunun üstündə təkə oturan ev sahibinə doğru meyilləndilər, bu bədbəxt cavanın aqibətindən qəmlənib hərəkətsiz qaldılar.

Təkə Qurban əmi hərəkətdə idi: ortalıqda – od-alov yağmurunun altında o yan-bu yana gedib gəlirdi, kiməsə qışqırırdı, kiminsə yaxasından yapışib silkələyirdi, hədələyirdi. Nə üçün? Göbələk Məmiş Əlləzoğlunu “kəsməyin” nə mənası var? Tutaq ki, kiməsə xəbərdardır Əlləzoğlunun bu cinayətindən, tutaq ki, kim isə Sultan Əmirlinin qayınatası haqqında danışmağa cəsəret eləyib irəli çıxsın: “Mən gördüm, Əlləzoğlu yandırdı evi”, – desin, Qurban əmi də gedib qaratan çəpərinin dalından Göbələyi çıxarsın, atının qabağına qatıb aparıb Gülənova təhvil versin, nə dəyişər bununla? Yoxluqda, heçlikdə nə əmələ gələr?!

Nəhəng palıd kərənlərindən yonulmuş bel ağacları yanıb ortadan üzüldükcə bir-birinin ardınca guruppagurup tökülüb, divarların arasında üst-üstə qalaqlandı, bayaqdan yuxarıda – havada qıjıldaayan alov indi təndirə düşmüş kimi guruldamağa başladı, tüstü-duman dünyanı götürdü. Səməd boğazına dolub nəfəs yolunu bıçaq kimi kəsən bu acı tüstü içində də bir xeyli oturandan sonra, qəlyanlı qocalarsayağı, əllərini dizlərinə dayayıb, ağır-ağır qalxdı, dönüb getdi.

Tüstü-duman altından baxanların hamısı görürdü ki, boy-buxununun, qollarının, qıçlarının sanbalı-siqləti ilə həmin Əmirli yetirməsi idi. Yetirmənin özü isə bütün aydınlığı ilə dərk edirdi ki, bu sanbalın, siqlətin içərisi bomboşdu. Elə boş ki, hətta “prakrorsuz-mrakrorsuz, sudyasız-mudyasız kəsən” nadir nüfuzlu köhnə bolşevikin canıyananlıqından da üz döndərib çölə-biyabana gedirdi. Qurban əmi, şübhəsiz, nə isə eləməyincə yorulmaq, usanmaq bilməyəcək, bəlkə hətta öz köhnə dostunu “kəsməyincə” sakitləşməyəcək. Əmma bunun faydası nədir? Qardaşoğlunu müsibət içində qoyub o biri otaqda qadın zorlayan, tamamilə ayıqbaş və aydın şüurla: “Sən bu evdə qalmalısan”, – deyən o dəhşətli adamı “kəsməyin” nə mənası var?! Bircə balasının zalda, süfrə arxasında olduğu bir vaxtda öz çal saçlarını qara saçlara qatan insan insandımı?! Hələ qardaşının dəfnində: “Ağlıyammıram, Bircə bala, yaş düyünlənib qalıb, ağlıyammıram”, – deyib, yeddi il səkkiz ay sonra o düyünü ürəyindən çıxarmaq üçün sehrkar aşiq çağıran, sehrin başladığı dəqiqədə isə yuxuya gedib daş kimi yatan o daşı “kəsmək”dən nə çıxar?! Yoxluqda, heçlikdə nə isə bir şey yaranar? Daş dönüb yenidən insan olar və Əmirli yetirməsi əmisinə yenidən vurular?!

– Səməd!.. Səməd!.. Dayan, ay oğul! Sınma, ay şahin balam! Günü bu gün düşmənlərini diz çökdürəcəm sən qabağında! Dayan! Elə şeylər eliyəcəm ki, ürəyin dağa dönəcək! Dayan!

Səməd dayanmadı. Əksinə, “şahin” sözündən necə qəzəblə aralandısa, Qurban əmi yedəklədiyi atı və yanınca yortan Xızr Abı ilə birlikdə yüyürməyə məcbur oldu.

Abı dala qaldı. Qurban əmi çatıb, atı yedəkləyə-yedəkləyə yanaşı addımlamağa başladı.

– Sərt danışacam sənnən, oğul... Ürəyim yalvarır üç qardaşın Bircə balasına. “Qurban əmin qurban olsun sənə, belə yerimə, belə əyilmə! Dözmərəm!” – deyir ürəyim. Ağlım, şüurum: “sərt ol, ay

Qurban – deyir, – qoyma, qoyma qanadı sınıns şahiniyin!” Bu iki gündə hara gedibsen, Saşaynan yanaşı kölgəntək sürünmüşəm dalınca. Qaçaqçılıq vaxtından vərdisimdi, lazım gələndə addım-addım gəzərəm adamın dalınca, gözə görükmərəm. Çürüknən Abı oxuyandan sonra necə ağladığımı da gördüm, evdən necə çıxdığımı da gördüm... Papağını qoy qabağına, bir fikirləş yaxşı-yaxşı, gör Leyli-Məcnun zəmanəsidimi bu zəmanə, Əsli-Kərəm zəmanəsidimi?! Kontralardan vuruşduğumuz vaxtlar Sultan özü dərs deyib mənə. Əslimizi – nəslimizi bir dəfə Məcnun zamanında itirmişik biz. Yəni o zaman ki, Müaviyəynən oğlu Yezid qırmışdı bizim SafAğlarımızı. ƏEy əvəzində “Leyli” deyən Məcnun oldu millətimiz, dağıldı. Sonra da içimizə rus dolub Gəncəmizi Yelizavetpol eləyəndə itirdik əslimizi-nəslimizi, “Kərəm” olduq, düzlərə düşdük, “Əslim haray!” qışqırdıq. İndiki zəmanə daha pis olub, ay oğul. Fədailərimiz qırıldı, qaçaqlarımız hamısı dağılışdı. Təbrizdə də elə müsibətlər!.. Elmimiz, tariximiz yandırıldı. Sazımız sındı, səsimiz batdı. Söz deyənimiz qalmadı. Kor kimisən sən! Mədədin vəsiyyəyətindən qaçırısan sən! O vəsiyyəyət irəlidi, o Elm, Eşq irəlidi, yoxsa agent Məmişin mələkə qızı?! Sultan nə deyib sənə? Onun işinin elə məqamıdı ki, həmşəlik yığıla da bilər indi, həmşəlik qalib də ola bilər... Eşdirsənmi?! Fikrin nə qədər qarışıq olsa da, çalış fəhmənən qulaq as... O vurğun vurmuş, qanı köynəyinə bulanmış Mirqəzəbin məhkəməsi başlanır Bakıda, Dzerjinski¹ klubunda. SSRİ prokurorunun özü şəxsən gəlib. Rudenko! Gör məsələ nə yerdədi ki, vayenni tribunal baxır işə. Şəxsən Rudenko ittihamçıdı!.. Xudiyev zəng vurmuşdu səhər saat beşdə yaltaqlana-yaltaqlana. Dözəmmədim, trubkanı aldım Sultanın əlindən. Dedim, ə, polkovnik qırışmal, o paqonları Mirqəzəb taxmayıbmı sənin çiyinə?! Gələrəm, bu rayonda “Hümmət”çilərin başlarına açdığı oyunları bircə-bircə oxuyaram üzünə, sübut eliyərəm ki, “sosializm”, “kommunizm” deyə-deyə milləti qırıb-çatıb quldarlıq quranların lap yekə başçılarından sən Xudiyev! Səsi kəsildi, lal oldu qırışmal. Əmma sonra bir yaxşı xəbər dedi Sultana. Rəhmətlik Mədədin vaxtında əmin nə yazıbsa Moskvaya, hamısı ittihamnamə olub. Klubun səhnəsi doludu deyir, qalın-qalın ittihamnamə qovluqlarıynan, çünki tək əmin yox,

---

¹ KQB-nin klubu

respublikadan çox adam yazırmış Moskvaya. Heyif, görmədin necə getdi əmin. Uçmağa qanadı yoxuydu!

– Getdi?!

– Əlbəttə!

Səməd nəyə təəccübləndiyini o qədər də anlamadan, dumanlı beynlə dolaşmış sözlər mızıldadı:

– Bu vəziyyətdə... Bakıya... Bəs məni... məni tapdaladığını hiss eləmirmi heç olmasa?! Deyirsən sevinirdi?! Səməd ayaq saxladı. Rəngi qaralmışdı. – Demək, cəllad da sevinc hissindən məhrum deyil!

Qılınc Qurban ağır-ağır yana döndü. Gözləri böyümüşdü.

– Cəllad?! Sultana cəllad deyirsən sən?!

Səmədin başı sinəsinə əyildi.

Qılınc Qurbanın qırğı gözləri qıyıldıqca, nazik, qara, quru dodaqları bir-birinə sıxılıb, cod, çal tüklər arasında yox oldu. Qəzəbindən kişi nə qədər nəfəssiz dayandısa, ağzını açanda boğazı boru kimi güyüldədi.

– Bilirsən nə şillə çəkərdim!

– Çək... İndi hamı şillə çəkir mənim üzümə... “Vəsiyyət!..” “Varis!..” Kimə varis olmalıyam?! Meyitəm mən!.. İstəyirsən lap heyvan kimi döy o əlindəki şallaqnan. Fərqi yoxdu. Ölüyəm!

– Ölünün içində kin qaynamaz, oğul!

– Qaynayırdım... İndi elə deyiləm, Qurban əmi. Boşdu indi içim... Sultan Əmirliyə də kinimə görə vermədim o adı... Cəllad deyil, o da ölüdü!..

Qılınc hiss edirdi, hərdən də eşidirdi ki, Abı arxada ağlayırdı. Şallağı geriye vıyıldadı, pıçıltı-xırıltı ilə:

– Ə! Ey! Kəs! Neynirsən?! – deyirdi.

Səməd isə heç nə eşitmirdi:

– İki sözümdən biri “dərdin alım” olan Əlləzoğlu da ilana dönüb, qalxıb quyruğunun üstündə, “Çıx get!.. Çıx get!.. Sürdürəcəm!” – deyir, “Öldürəcəm!” – deyir... Quyunun üstündə özümü bilmirdim. İndi görürəm yox, bir aləm şey fikirləşmişəm orda. Bəli, öldü Sultan Əmirli! Ağlını itirib! Xudiyev dəstəsinə qalib gəlmək olar?! Almanıyanı yedi, Reyxstağı yedi bu KQB! Məncə, Mirqəzəbin tutulmağı da fırlıdaqdı. Moskvada necə hər şeyi yoğurub-yapıblar Stalinin üstünə, burda da eləcə, hər şeyi yıxacaqlar Mirqəzəbin

boynuna, yenə öz cəlladlıqlarını davam elətdirəcəklər! Bunu bu axşam başa düşdüm. Bayaq alova baxa-baxa dərk elədim ki, Əmirli mülkü deyil o yanan, Vətənimizdi! O tayı verib farsa, bu tayı paylayıb erməniyə, gürcüyə “böyük qardaşımız rus” çoxdan içib qanımızı, Qurban əmi! Kim dura bilər bu boyda imperiyanın qabağında?! Əmimmən, mənən bərabər sən də ölmüsən! Heyif, o igid polkovnik də öldü, Məhərrəm Abbasoviç də!.. Şahinlərin çoxdan qarğalaşblar, Qurban əmi. Bizim dünyamız deyil bu dünya. Düz demirəm?! Ulu babamız Comərdi dirilt! Şeyx Məhəmmədi, Ağ Əmiri, Boz Əmiri dirilt! Milli hökumətin fəxri Pişəvərini dirilt! Nərimanovu dirilt! Qəbiristandı vətənimiz! Bu qəbristanda Elm nədi?! Varis nədi?! Başına at təpib Xızr Abının Sultan Əmirliynən, yarımcan Çürüknən bir yerdə!.. Kəsmə sözüümü, Qurban əmi! Bilirsən necə istəyirdim mən əmimi?! Mübaliğəsiz deyirəm, atamı itirəndən sonra atama məhəbbətim də, üzünü görmədiyim anama həsrətli məhəbbətim də Sultan Əmirinin uca şəxsiyyətinə məhəbbətimdə birləşmişdi. Oturub həтта saatlarnan fikirləşirdim ki, şəxsi həyatında, məişətində məhrumiyyətlərə necə dözsə, mən də eləcə dözüüm. O tayda demokratların qələbəsinin həsrətiynən, o tayda gecəni gündüzə qatıb işləmək arzusuyunan öz istəkli Qiymətini necə gözlədirsə, mən də məhz o cür hərəkət eləyim. Mən ancaq zahirən başqa cürüydüm, Qurban əmi, daxilən əmimin kopyasıydım... Səni də çox istəyirəm, sədr Mədədin xatirəsini də əziz saxlayıram mən. Əmma siz deyildiniz mənim idealım. Bircə elmim, bircə eşqim vardı mənim, o da Sultan Əmirliydi. Lap dünənəcən bütün həyatımı qurban vermək istəyirdim mən ona!

– Sultan həməşə səcdəgahın olmalıdı sənin.

– Yox!.. İdealım qadın zorlayıb!

– Bilirəm mən onu.

Səməd diksindi.

– Nə?! Bilirsən?!

– Dedim bilirəm.

– Həm də ideal adam sayırsan onu?! Belə hərəkətdən sonra mən də ideal sayım o canavarı?! O qatili!

Qılınc Qurbanın yenə gözləri qıyıldı.

– Bir hərəkətiynən yox, mübarizələrdə tanınır adam!.. Dedim, deyirəm: Sultan həməşə səcdəgahın olmalıdı sənin. İnsan yel deyil

ki, gah o yana əssin, gah bu yana. İdealdan dəm vuran oğul əvvəl bir özünə baxsın yaxşı-yaxşı, fikirləşsin dərindən, görsün başı çıxırmı bu dünyadan. Mənim dediyimi deyirsən sən də, ruhdan düşəndə. Əmma cəllad var içərimdə! Ölüm-dirim mübarizəsi gedir bu saat hər yerdə! Mən bu kəmsavadlığımnan qanıram ki, Stalindən sonrakı bu demokratiya söhbəti xeyrimizə deyil bizim. Sultan müdrik adamdı. Düz deyir ki, bir tərəfdən Mirqəzəbi müttəhim kürsüsündə oturduruq, o biri tərəfdən Mirqəzəbin yaratdığı “Bezobraziye”yə demokratiya veririk. Hələ demokratiyasız-filansız belə oyunlardan çıxırlar! Ələ salırlar bizi, dolayırlar, gülürlər! Bu nə?! Danışmadımı Sultan sənə? “Arşınmalçı” damğasıyan neyləyirlər onlar, bilirsən?! Gülmək nədi?!

O casuslar, banditlər yuvası Şüşəli pavilyona yaxın gedəmmirik. Biznən yaxınlıq eliyən adamlara arağın içində zəhər içirdirlər! “Terroru bu!” – deyirlər özləri! Necə hərəkət eləməli idi Sultan indi bu cəlladlar zəmanəsində?!

Mən deyirdim boşasın. Dörd aydı, gecə-gündüz, axşam-sabah bircə kölməm vardı ona: “Boşa!” Rədd elə deyirdim o qancığı. İndi demirəm.

Artistlik elədim orda – yanğında. Yazıq canım, nə oyunlardan çıxıram! Əməlli-başlı artist təkı yapışdım Qıllı Qeybalımın yaxasından, başladım qışqırmağa ki, bu kəndlərdə nə fənalıq var, hamısı siz Qudalılardandı, Mədədin evinə də siz od vurubsunuz ki, Mədədin oğlunun ayağı kəsilsin kənddən... Qeybalı da Qeybalıdı. Fısıldadı, tıslıladı, axırda qıpqırmızı dedi: “Düşmənin Sultan Əmirlinin ocağının başındadı, Səmədin ayağını kənddən kəsmək istiyən də odu, evi yandıran da...” Nə desəm yaxşıdı? Güllə qabağında da əyri danışmıyan Qılinc Qurban başladı ki, Əlləzoğlu qohumudu, canciyəridi Səmədin. “Srağagün gecə burda qolunu çirmədi, ayaqlarını yudu Səmədin, – dedim, – qovurmalı əriştə aşına qonaq elədi”. Gözü kəlləsinə çıxdı sənin o Dantesiyin. Bilir axı yalan danışan deyil Qılinc Qurban. Əgər yalan danışırsa, deməli, nəşə məqsədi var. Qorxdu heyvərə! Çəkildi, kənarda fısıldadı: “Qılinc Qurban da bic adamdı”. Zəmanə dəyişir, oğul. Yaman dəyişir zəmanə!.. Yaxşı qulaq as, indi açmalıyam mən sənə bu bədbəxtliyi. Necə olub, elə danışmalıyam. Hamımıza “əzizim” deyən o igid polkovnik bərk silkələdi məni, dedi: “Danışmalısən! Bilməli idi Səməd, lap qatılə

dönüb həqiqətən hamısını qırmaq niyyətinə düşsə də danışmalısan!.. Qulaq as, gör necə işləyib KQB-miz! “Şüşəli” pavilyonda baş-başa verib hırıldaşa-hırıldaşa tələ qurublar. Nə yediriblər, nə içirdiblər Sultana, necə deyirlər, bir Allah bilir. Heç nə qalmayıb yadında! Heç nə! Səhər tezdən zaqs müdirini göndəriblər evinə ki, “Get Arşınmalçıynan Gülçöhrəninin kəbinini kəs!” Sultan yuxudan ayılmamış başının üstünü alıb müdir köpəyoğlu ki, bəs şəhərdə hamı gözaydınlığı verir bir-birinə, Sultan Mamedoviç, deyirlər, ailə qurubsunuz, gəldim təbrik eləyim, həm də kəbin şəhadətnaməsini doldurum... Axşamdan narahatıydım mən... Həmənə siyirməqılınc girərdim Xəlvət Rəhimin məclislərinə, xəbərdarlıq eliyərdim ki, Rayon Partiya Komitəsinin və şəxsən Sultan Əmirli yoldaşın əleyhinə bircə kəlmə danışıq olsa, damlıyacam Rəhimi, böhtançı kimi, məhkəməyə verəcəm işini. Qamaşırdılar məndən kontra köpəy-uşağı. O gecə elə bil Allah fəhmimi aldı. Fikir elədim ki, Sultan özü olan yerdə mən kiməm! Sabahısı tezdən getmişəm şəhərə, görürəm o küçə doludu çesuyçalıynan, beşbir-üçbir baş-başa veriblər, deyib-gülürlər, Çax-çux Xalıq da dayanıb düz Sultanın darvazasının qabağında, demisini tüstülədə-tüstülədə söhbət eləyir zaqs müdiriynən. Qorxusuz-hürküsüz gözümün içinə baxdı. “Kəbin kəsməyib bu kişi, – dedi, – ölüm aktı yazıb Sultan Əmirliyə!”

Sənin fəhmin Mədədin fəhmidi, gözün itidi, şahin balam! Düz deyirsən ki, öldürüblər. Özün fikirləş indi, gör nə yollarnan gedir ölüm-dirim mübarizəsi! Söznən deyiləsidimi necə alçaqdılar düşmənlərimiz, necə heyvandılar, necə vəhşidilər! Səncə, neyləməlidir bu vəhşilərin qabağında Sultan Əmirli?! Taleyinə kor deyib oturmalıdı?! Təslim olmalıdı?!

Güclü adamdı sənin əmin! Bəli! O qancığı zorlamaqdan ötrü yox, o vəhşilərə, murdarlara, Mirqəzəb toxumlarına qalib gəlməkdən ötrü saxlayır onu evdə. Lüt Cəfər deyil Sultan! Comərd qanı axır Sultanın damarlarında! Təbrizdə Əmir bazarı deyilən dünya bazarının sahibi, aqıl, adil Məhəmməd Əmir qanı axır Sultanın damarlarında, oğul! Dörd oğlunun dördünü də xalqın xidmətinə göndərib, yolayrıcında tək-tənha ölən kişinin oğludu Sultan!

Pünhanlarımız arasında Şeyx Əlimiz vardı, “Aşıq Alı” adıynan çalib oxuya-oxuya ellər gəzirdi, gecələr səhərə qədər Elm yayırdı. Folklorçu professor deyilən uzunhoqqar bir naçalnik gəldi

Göyçəyə, şerilərini yıxdı apardı, yoxa çıxartdı! Çürük yığır indi orda-burda yadda qalanları, yazır kopyalarını Qaraçöpə, Təhləyə göndərir ki, ordan da hər yerə yaysınlar. Şeyx Əlinin şan-şöhrəti AdıPünhan Ələsgərimiz vardı, “Aşıq Ələsgər” adınan gəzirdi. AdıPünhan Hüseyn AğEyimiz vardı, “Hüseyn ağa” adınan gəzirdi, cəmişi beş-altı Qaçaqnan Tiflisdə qubernatorun buxarısının baca-sından odun içinə düşürdü ki, mauzerini dirəsin qubernatorun boğazına, xəlvəti müqavilə bağlasın: “Qazax mahalına qoşun gəndərmiyəcəm. İmza: qubernator köpəyoğlu!”

Hüseyn AğEyin oğlu Hacı Əlimiz vardı. Məkkəyə gedirdi hər il, guya zəvvarlara azuqə yığan taciriydi, əslində, ədalət Əliydi. Qubernator Tiflisdən qaçaq libasında qatil göndərib ki, Hüseyn AğEyimizi öldürsün, Hacı Əli ovcuynan tutub xançalı, qoymayıb atasının başı yarılınsın. İşləmədi sağ əli, yumulu qaldı... Üçcə tağın adamlarının adlarını çəkdim mən sənə Comərd Süleyman nəslinin. Təbrizdəkiləri dedim, Göyçədəkiləri dedim. Qazaxdakıları dedim... Budumu?! İsa Əfəndimiz olub, bircə atryadnan Denikin piyadasını pərən-pərən salıb Dərbənddə. Ordan gedib qoşulub Kamal Paşa Atatürkə, Trabzonda rusu pərən-pərən salıb, Gəncəyə bizimkilərə depeş göndərib ki, rusun on beş eşalonu gedir o tərəfə, qabağını kəsin, qoymayın gedib Bakıda oturmağa. Bax bu Qılınc əmin, əlində mauzer, at belində parovozun qabağına getdi... Nə Mədədin adı Mədəddi, nə Sultanın adı Sultandı. Mollalar açırlar Quranı: “Adın oldu XıZR!” “XıZR” nədi?! “Kisr” nədi?! OdSardı, oğul! Pünhandı adlarımız, özümüz də ki, Alim!.. Vaxt keçdikcə daha nə adımız qalır, nə də biliyimiz!.. Əhməd, Məmməd, Səməd, Alı, Vəli – hamısı ərəbin yalan “Quran”ından. Gülüşürlər indi mollalar: “Ağ yalan!” Bilən varmı nədi bu?! Bu yaxınlardaca bilmişik ki, otuzuncu ildə Stalin Leninin “dekret o zemle”sini ləğv eləyib torpağı kəndlidən alanda xəlvətcə Dini də azad eləyibmiş, odu ki, molla hər yerdə başda oturur “Quran” əlində: “Bir salavat da çevirin hökumətimizə, Stalin yoldaşa, Vəraşilov yoldaşa, Kaqanoviç yoldaşa!” Nədi bu, ay oğul? KQB–di, ay oğul. “Molla” adında! Sənə ərəb adı qoyub adınan bərabər Elmini də məhv eliyən molla KQB!.. Nə yaxşı ki, Sultanın revkomuna düşdü yolum o vaxtlar. Gecələr, beşaçılan qucağında, revkomun damında keşik çəkəndə mənəm bu kəmsavad başıma Elm yeridən alim Sultanın nə qədər

şagirdi var, bilirsənmi?! Hamı savadsız tək tanır bizi. Açıb-ağardamırıq ki, revkomda darülfünun qurtarmışıq biz! Universitet deyirlər indi. Oxuduqları da nədi? Yunanıstan mədəniyyəti belə gəldi, Roma Sezarı elə getdi. Güya ali təhsil verirlər bədbəxt cavanlarımıza. Bir köpəyoğlunun da xəbəri yoxdu ki, Bağdayı yer üzündən silən Qrekin tarixini öyrədirlər balalarımıza... Abı! Səsin niyə batıb?! Niyə demirsən düzdü, Bağday tarixidi dünya tarixi! Bilmirsənmi beyni qatıdı “Dəli Səməd”in?! Başını götürüb getsə, kim sahib durar o “Xəzinə”yə?!

Xızr Abı dümağ, nəhəng yaylığı üz-gözündən çəkib irəliyə, Səmədin sol tərəfinə çıxdı.

– Sarsılıb, ay Qurban. Aman ver, özü danışsın, boşaltsın ürəyini. “Elm nədi!” – desin, “Varis nədi!” – desin, “Başınıza at təpib!” – desin. Batmayıb səsim, əksinə, o mülkün alovundan üstümə qurum yağa-yağa, üz-gözüm qarsalana-qarsalana axtardım Çax-çuxu tapdım, dedim: “Şahid var, sən yandırdırıbsan evi! Get yır-yığış elə, günü bu gün damlanacaqsan!..” Sən ləngitmə bu işi, ay Qurban. Gördüm orda, Rəhimə, Xalığa sarı getmədin. Ehtiyatlanırsan, yoxsa, gizlin hazırlıq işi görürsən, nədi? Bilmirəm. Öz işini gör sən. Səmədi mənə tapşır daha.

– Sözümlün əsası geridədi. Sən göstəriş vermə Qılınc Qurbana. Gün qalxır, yandıracaq. Çöldə saxlama Səmədi, evə apar. Ya da, pullu adamsan, apar Şüşəliyə. Çürük də yəqin orda olar. Casusların “sbor günü” deyil bu gün. Apar, yaxşı-yaxşı ətraflı danış bunnan, Xızrlığını göstər!

İndi hələ mənim ixtiyarımdasan, oğul.

Sözümə fikir ver.

O məktub – “Şəxsiyyətə pərəstiş” oxunandan bəri Əziz də ilana dönüb. O gördüyün mehriban Əzizimiz! Asta-asta sürünüb kabinetlərdə əmiyin kadrlarını udur bircə-bircə. Dünənnəri maarif müdiri Mirbağırı qaldırıb Sultanın üstə. Bu səhər müəllimlərin, uşaq-muşağın gözünün qabağında bar-bar bağırdı Mirbağır ki, “Tədris proqramlarını pozamırıq! Bir nəfər də şagird vermirəm pambıq yığımına!”

Elə bilirsən doğrudan qorxublar Mirqəzəbin tutulmağından?! Əksinə, Saşa elə bundan ötrü xüsusi gəlibmiş desin ki, “partiya daxili demokratiya” şüarı köhnə partiya kadrlarının başlarını ye-

məkdən ötrü şərait yaratmadan, yəni cəmaatı qızıqdırmaq, kadrları tənqid atəşinə tutub başlarını yeməkdən ötrüdü. Budu bax həqiqət!

Mənə de görüm, məktəb uşaqlarını pambığa həməşə şüarnan, şərqiyənə aparən Mirbağır deyilmə bu?! Nə olub, indi niyə bağırır birdən-birə?! Çünki “Bezobraziye”ç demokratiya alıb! Ağızları allahdadı ki, yığım kampaniyası mütəşəkkil keçməsin, plan dolmasın, Sultan Əmirinin işi bu yandan da əyilsin!.. Axı əsas məsələdi yığım. Rayon pambıq rayonudu. Cəmaatın dirriyi də pambıqdandı, katibin üz ağılığı da.

Mən bilirəm necə qayıdacaq əmin o məhkəmədən. Keçən il Mirqəzəbin şəxsi tapşırığıynan Pers gəldi tutqu təşkil elədi rayonda. Silistsiz-filansız, təsərrüfat rəhbərlərini doldurdu eşalonun vaqonuna! Əgər əmini də o işə bulaşdırıb lap az-maz da olsa günahkar saysalar, “Bezobraziye” dərhal pıça-pıç salıb pozacaq yığım kompaniyasını. Tükdən asılıdı əmiyin taleyi, oğul. Sənə bel bağlayıb, təhkim eləyib bu zonaya. Gülənova, Rəhimə, Tahirlinin, Qurbanlının sədrələrinə ayrı-ayrı tapşırır ki, Səmədin bir sözü iki olmamalıdı. Dünən qəstindən evə qayıdanda qolundan necə tutubsan, necə dirək durubsansa, bax bu çöllərdə, pambığın arasında da o cür dirək durmalısən! Düşmənin yaxdığı ləkəni səndən savayı kim silə bilər?! Mənim Qeybalıyı yalan danışmağımnan silinərmi o cür qara ləkə? Sənin bayaqkı o əyili qədd-qamətinə Qeybalının bircə kərə rişxəndən baxıb “Məcnun” deməyi bəs deyilmə ki, dildən-dilə düşsün təzə adın, Sultanın ürəyinə yük olsun, “Bezobraziye”nin niyyəti “avariya”sız-zadsız keçsin həyata?!

İndi de görüm, kimdi qadın zorluyan? Sultandı, yoxsa Sultanı belə kökə salanlardı?!

Heç bilirsənmi nə qədər zir-zibil yaxıblar mənim üstümə?.. Gövdəm deşik-deşikdi düşmən gülləsindən, hər yaranın tarixinə bir dastan qoşmaq olar. Əmma gör düşmən nə deyir: paçamın arasını da güllə aparıb guya, onçun övladım yoxdu!.. Adam yanında hörmətimi gör necə bəzəyiblər: “Bacısını kabinetlərə ötürüb oğraşlıqnan qazanıb hər şeyi!..” Güllə qabağına çıxmağa nə vardı?! Oğul istəyirəm bu murdarlarnan döyüşsün!

“Fırtına quşu” oxuyardın mənə atımın tərkində. Çürük nəsihət eləyərdi ki, Aşıq Alıdan, Ələsgərdən oxu, Abbas Divarqanlıdan oxu, ay oğul. Çürüyün cavabında yenə “Fırtına quşu”nu deklomasiya eliyərdin. Səsin hələ də qulağımdadı. İndi niyə qaçırsan fırtına-

dan?! Bu cıdırı əlinə alıb hara gedirdin belə?! Nə qədər vurnuxmaq olar bu aralıqlarda?! Üz-gözünə bax, əyninə-başına bax! Bircə o qalib ki, quşlar yuva qursun başında! Belə eşqmi vəsiyyəət eləmişdi sənə bizim qardaşımız?!

Başını qaldır, üzümə bax görüm. Mən sözümü qurtardım hələlik. Üzümə bax görüm, bir şey düşdümü içərinə.? Heç nə demə. Eləcə üzümə bax, kifayətədi...

Səməd başını azca yana əyib necə baxdısa, bu baxışdan sonra yəqin ki, doğrudan da heç nə demək lazım deyildi. Əmma söz Səmədin ürəyini deşirdi:

– Daş deyiləm, insanam. Düşünürəm... Əlləzoğlunun nöyüdü necə tökdüyünü də gözümnən gördüm, kibriti necə çəkdiyini də. Qalxmadım yerimdən. Ev o vaxt evdi ki, insan olsun, mənalı həyat olsun içində... Nə ev-eşik lazımdı mənə, nə də var-dövlət. Heç nə lazım deyil mənə insandan başqa!.. Yeddi il yanmışam, qovrulmuşam öz daxilimdə. Məncə, sən bilirsən bunun səbəbini. Abı da bilir. Əmim də bilir. Gecə bir şey oldu orda, evdə: süfrəyə çaxır dağıldı. Qırmızı çaxır... Mən qan ləkəsi gördüm o çaxıra baxanda, əmimin süfrəsində. Əmim özü də elə gördü! Əhvalı dəyişdi, çoxlu duz tökdü ləkənin üstünə. İndi məlum olur ki, sən də ordaymışsan. Sizin bir-birinizdən gizlin sözünüz yoxdu. Mənə hər şeyi demirsiniz. Əmma nahaq. O şeyi ki, sirr kimi saxlayırsınız, sirr deyil o mənim üçün.

Avariya günə gözümlə tutuluydu mənim. Dünya zülmətə bürünmüşdü. Tabutnan tabutun qapağının küncələrində mismarlardan başqa bir şey görmürdüm. Əmma qərribə zülmətiydi o zülmət. Qəti deyər bilərəm ki, məndən aralıydınız siz orda, dəfndə. Sonralar da yaxın gəlmədiniz heç biriniz. Niyə?! Yeddi ildə həmişə aralı gəzmişiniz. O qan sirrini görədi hamısı!.. Narahatlıq keçirməyin, əzab çəkməyin, tamam arxayın olun ki, atamın ölümü barədə bir kəlmə də soruşmuyacam sizdən.

Avariya deyil, öldürülüb və Gülənovun o “zaklyuçeniye”siyənin hər şey ört-basdır olunub. Aydın məsələdi. Kimlər iştirak eləyiblər o ört-basdırda? O da aydındı! Təkrar eləyirəm ki, sirr yoxdu burda mənim üçün. Hətta nəynən və necə öldürüldüyünü də bilərəm. Bunu danışacam sizə.

Xalığın o palıd kötüyünün üstündə, çəki daşlarının arasında bir nal vardı. At nalı. Ortasına qurğuşun yapışdırılmışdı. Təxminən yarımkiloluq daş qədər, yastı qurğuşun.

Dəfndən qayıdanda gördüm kişmiş yığışdırılıb yerdən. Çəki daşları da haman yerə qoyulmuşdu, kötüyün üstə. Tək o nal yoxuydu!

Sonralar gözüm axtardı, nə Çax-çux Xalıqın özünü gördüm, nə də o qurğuşunlu nalı. Mən yəqin bilirəm, lap dəqiq bilirəm ki, atam maşınnan vurub kötüyü aşırıb kişmiş dağdanda qatil ordaymış, cəmaatin arasında. Nalı götürüb, minib maşına... – Səməd istər-istəməz meşə ətəyinə, haman saqqız ağacına tərəf boylandı.

– Deyirsən yəni Xalıq?! – Qılınc Qurbanın bəbəkləri qığılcımlanırdı.

Səmədin gözləri isə gərgin və durğundu.

– Yox... İkiçə gün bundan əvvələ qədər Çax-çux Xalıqı şəksiz-şübhəsiz qatil sayırdım mən... Atam kişmiş dağdanda idarədəydim. Pəncərədən baxırdım. Kişmiş dağdandan sonra Qudalı Rəhimin evi tərəfə getdi maşın, məhlənin o biri evlərinin, ot tayalarının aralarında o yan-bu yana şığıdı. Atam tez-tez qapıdan boylanırdı, deyəsən, kimisə axtarırdı. Əmma heç kəs yoxuydu o yanda. Təkcə Xalıqıydı, maşının böyrüncə yüyürdü, atama yalvarırdı, atam da söyürdü onu. Sonra bu yana, yola tərəf buruldu maşın. Xalıq görükmədi daha...

– Demək, Xalıq?! –

– Yox, Qurban əmi, yox!.. Gecə orda, stolun dalında yatanda bir rəya gördüm. Gördüm Xalıqın daxmasında kişmiş yeyirəm, zəhər dadır kişmiş. Zəhər verib Xalıq mənə. Əmma qatil deyil... Bakıdan bir vaqonda gəldik onnan...

– Xalıqnan?

– Hə... Srağagün. Əmimin evləndiyini Bakıda dedi o mənə. Kimnən evləndiyini demədi. Niyə? Başa düşmürəm... Yəqin ona görə ki, desəydi, daha söhbət eliyəmməzdi mənənnən. Sonra kupeyə gəldi. Orda da çox müəmmalı şeylər dedi. Mən gören Xalıq deyil bu Xalıq. Tamam başqa adamdı. Əlaqələri genişləniş. Çox mürək-kəb, təhlükəli adama oxşayır indi Çax-çux Xalıq. Hərdən fikirləşirəm ki, bəlkə elə çox dəyişdiyinə görə daha qatil görmürəm mən onda? Əmma o deyil. Məlum deyil qatil. Xalıq, şübhəsiz, tanıyır onu. Mənə elə gəlir ki, qatil ordan, kötüyün üstündən nalı götürəndə qorxub Xalıq. Qorxub ki, hadisə yerində qalar o nal, ələ düşər... Cənubumuzda Məhəmməd Əmir, Ağ Əmir, Boz Əmir kimi

gizlin iş adamlarının gizlin işləri barədə məlumat toplamağa göndərilən kəşfiyyatçı, şübhəsiz, hazırlanmış adamdı. Bu tayda Gülənovnan, Sayılovnan işləyir, demək, kriminalistikadan-zaddan başı çıxır. Ona görə də qorxuya düşüb, maşının yanında yüyürə-yüyürə çalışıb ki, nalı alsın qatildən. Alammayıb, əlbəttə... Kupədə dedi: “Avariya günü yaradı ürəyimdə”... Bunu başa düşürəm. Qurğuşunlu nal məşhur naldı. Kimə göstərsən, o saat deyər Xalıqındı. Üstündə də Xalıqın əlinin izi. Lazım gəlsəydi sübut eliyə bilərdilər ki, Xalıqdı qatil, kişmiş dağılanda nalı götürüb, minib maşına, saqqız ağacına çatana qədər maşında olub, orda nalı geridən çaxıb sədr Mədədin sağ gicgahına, rulu burub, maşın çevrilməyə yaxın atılıb qaçıb... Çox asanca sübut eliyə bilərdilər. Əmma eləməyiblər. Açıq-aydın qəsd işi!.. Bir səhifə kağız yazılıb, atılıb arxivə. Əmim də razılaşıb o kağıznan! Necə yəni “qəsd işi deyil”?! Terrordan söhbət gedir burda! Söz-söhbətinizdən tamam aydındı ki, xalqın elminə, dilinə, tarixinə terror elan olunub! Sədr Mədədin ölümü “qəsd” deyil?!

Yeddi il səkkiz ayda aramsız fikir-zikrimi az-çox durulanı budu indi. Kiməsə danışmalıydım bunu mən. Danışdım budu!..

Qılıncın gözlərindən qıyıqlıq getmirdi.

– Bə niyə indi danışırısan?! Əmiyin o “qəsd işi yoxdu” sözlərini niyə indi deyirsən?!

– Məsələ də elə bundadı, Qurban əmi...

Üç sual var beynimdə.

Birinci sual: Kim öldürüb? Bunu tapmaq çətin olar. Həm vaxt uzanıb. Həm də o “Şüşəli” pavyon adında düşmən ştabı yaranıb.

İkinci sual: Niyə öldürüb? Elmə görədi, şübhəsiz! Əmimi, səni, Xızr Abını, Çürüyü, o gedən KQB polkovnikimizi – Saşanı... Ümumiyyətlə, hamınız niyə susmusunuz?!

Üçüncü sual: Bu anlaşılmaz sükut sizin xeyrinizədirsə, yəni susmaq lazımdısa, məndən niyə gizlədirsiniz?!

Tabutu açmağa qoysaydılar, çox şübhələnməzdim bəlkə də. Gülənov da “açma” dedi, əmim də. Sonra qəbiristanda gördüm qocalar atamın yarasını gizlədirilər. Tək məndən yox, cəmaatdan da gizlədirilər. Aydınca gördüm, başa düşdüm ki, atama qəsd olunduğunu çox adam bilir, əmma hamı dilini dişiyən tutur, çünki bir nəfərin bir nəfərə qəsd deyil bu qəsd, elə işdi ki, hamı susmalıdı. Niyə açmırırsınız mənə ki, mən də bilim və susum?!

O qurğuşunlu nalı bu yeddi il səkkiz ayda ürəyimdə qurğuşun kimi gəzdirmişəm, heç kəsə heç nə açmamışam. Gözüm nalı axtarıb həmişə. Qatili xəyalımda dəfələrlə ifşa eləmişəm, yaxasından yapışıb aparıb təhvil vermişəm. Xəyalımda! Həyatda isə heç nə eləməmişəm. Çünki nə qədər “qan-qan” desəm də, qaynayıb coşsam da, ürəyimin dərinliyində həmişə duymuşam ki, əslində, nə nalın tapılmağını istəmişəm, nə də qatilin ifşasını. Çünki ifşa mənim “qəsd işi yoxdu” deyən idealımı ifşa eliyə bilər, Qurban əmi! Sən duyursan məni. Duyursan! Qəsd işi açılsaydı, sizin məndən gizlətdiyiniz sirr də açıla bilərdi, əmim etiraf məcburiyyətində qalıb, etiraf eləməli olardı ki, düşmənnən kompromisə gedib, cinayətin üstünü örtüb. Bəli! Hamınız örtmüsünüz! Dəli Səmədəm mən, dilimi dişimnən tutmaq qabiliyyətim yoxdu. Açıq deyirəm: cinayəti gizlədənlərin hamısı iştirak eləyib cinayətdə!

Deyirsən: “Səcdəgahın olmalıdı”. Bu qurğu quran murdarların mühitində ideal saflıq, əlbəttə, qeyri-mümkündü. Əmma nə vaxt dərk elədim bunu mən? İndicə! Sən danışanda! Bu ötən yeddi il səkkiz ayda, dünən, bu səhər, lap beş dəqiqə bundan əvvəl faciə içindəydim mən! O kupədə əmimi ifşa eliyəndə Xalıq deyirdi: “Əsasım var”. Mənim faciəmin də əsası var: idealım qadın zorlayıb deyirəm! Bəraət vermə buna! Vermə! Bu hərəkəti məndən gizlətdiyiniz hərəkətin üstünə gəlib cəlladdan da betər, alçaq adama çevirib əmimi! Abı kimi sən də, necə deyərlər, azacıq aşın duzu deyilsən, analiz verdin, xeyli yüngülləşdirdin dərdimi. İndi yoxdu bayaqkı faciə. Mübaligəsiz deyirəm, yoxdu. O qadının gözləri var gözümlün qabağında. Öz fağırılığına, məzlumluğuna görə zalımlar əlində oyuncağa dönmən zənənin bədbəxtliyi var! Bir də... Gizlətmirəm səndən, ağır itki hissi var, Əlləzoğlu nədi?! İnsanın istəyi – bütün varlığıdı! Varlığımı itirmişəm mən! Niyə gizlədim?! Sultan Əmirini xoşbəxt eləmək istəyirdim dünən. Həqiqətən gördüm mən dünən. Deyirdim gücüm çatar, yangımı basdalıyaram içərimdə. İndi bu itki daha pis üzür məni! Əmma... bayaq “ölmüşəm” deyəndə nəzərdə tutduğum faciə isə yoxdu. Yanan Vətənimə görmürdüm! Qırılan xalqımı görmürdüm! Sədr Mədədin iki vətənli durnalarını görmürdüm! Belə dəhşətli böyük faciə içində əmimi yenidən göstərdin sən mənə. Saşa Babayev bilirmiş kimə tapşırmaq lazımdı mənnən danışmağı!.. Abı babam peyğəmbər kimi adamdı.

Əmma o “Şüşəli” pavilyon barədə danışmalıydı o mənə... Əmim-nən bərabər səni də yenidən gördüm. Kimin ağına gələr ki, hətta Qılınc Qurbanı da çirkaba batırıblar bu murdarlar?! Qiymət kimi uca qadının barəsində də söz deyiblər! Doğrudan da, xəbərim yoxmuş dünyadan. Kömək elə mənə, əgər mümkünsə, bu nalı, bu qurğuşun yükünü də çıxardım ürəyimdən. Fakt özlüyündə dəhşətli faktdı axı! Qardaşının qanını batırıb!.. Özü də gördüyünə göz yummaqnan yox, saxta “zaklyuçeniye”ni şüurlu təsdiq eləməknən batırıb Mədəd Əmirinin qanını! Nədi bu?! Mənəvi iflas deyirlər belə kompromissə. Əmma əmimə yaraşdırmamışam mən “iflas” kəlməsini. Ağılıma gəldikcə dərhal atmışam beynimdən bu kəlməni. Səbəbini dedim sənə, ifşadan qaçmışam. Əmimin hər şeydən əvvəl, məhz uca mənəviyyatıynan fəxr eləmişəm mən həmişə, üstünə toz qonmağını da istəməmişəm. Hətta Mirqəzəbnən telefon danışqlarından sonra necə sındığını, necə əyildiyini görəndə də, həmişə yenilməz saymışam əmimi.

İndi ayıq düşünmək istəyirəm. Ən acı həqiqəti də çəkinmədən deyə bilərsən. Bu vaxta qədər soruşmamışam, indi də soruşmuram ki, necə olub razılaşmısınız o cür sənədnən. Dəhşətə gəlirəm, deyirəm Qılınc Qurban hara, o cür cinayəti ört-basdır eləmək hara?! Əmma bunu da soruşuram səndən. Bircə şeyi dəqiq bilməliyəm mən: əmim niyə o hala düşdü o ləkəni görəndə süfrədə?! Qardaşının yarasını gördü, dözəmmədi? Əgər belədisə, bəs Çürüknən Abının “Zarıncı”sı niyə yaş çıxartmadı gözündən?! Heç olmasa köyrəltmədi! Niyə o cür yatdı?! Daş kimi!

Əzabımı duyursanmı, Qurban əmi?!

Bayaq sən vəhşi düşməne qalib gəlməyə qabil güclü adam göstərdin mənə və mən başa düşdüm o dəhşətli adamın o gücünü. Deyəsən, çox böyük faciələr gözləyir bu bədbəxt xalqı. Məhz buna görə də hər cür dəhşətə dözür Sultan Əmirli ki, səlamət qalsın, mübarizələri davam elətsin.

Yas qurub yasda yatan adamı isə başa düşmürəm!

Çürüknən Abını xüsusi gətirtmişdi. Ağlayıb daxilən yüngülləşmək istəyirdi. Bəs niyə daşa döndü?!

Duyursanmı mənim işgəncəmi, Qurban əmi?! – Səməd dartıb köynəyinin yaxasını açdı, Sudüşənin qurtaracağından, meşənin sağ səmtindən başlayıb, ulğunluqlar, pöhrəliklər, sirkanlıqlar arasında

zolaq-zolaq uzanan pambıq sahələrinə tərəf boylandı. – Bura göndərib məni. Gecəni gündüzə qataram, pambığın arasında yataram, ta yığım qurtaranacan bu çöllərdən yığışmaram! Bircə bu əzab olmuyaydı, Qurban əmi! Güclü adam öz yerində! Mübarizlik, yenilməzlik, hamısı bir yana, mən insan görmək istəyirəm, Qurban əmi! Dünən o yatanda məhz insan itirmişəm mən! Necə qaytarım, necə dirildim o insanı?!

Qılınc Qurban dümdüz yerdəcə tövşüyürdü.

– İndi hər şeyi açıq deməliyik biz sənə. Deyirsən: “Böyük faciələr gözləyir bu bədbəxt xalqı”. Xəbərin varmı ki, İrəvanda, Dərə Ələyəzdə, Göyçədə, Başkeçiddə yurdumuza süpürgə çəkiləndə, yəni qırx səkkizinci ildən bu yana Borçalıya da süpürgə çəkildi, Təhləni də, Qaraçöpü də, Qarayazını da (hansını deyim), Tiflisin arxalarının, bərisinin camaatını da irdələyib lap az-maz şübhələndikləri adamları da sürdülər. Eşalonlarda çörəksiz, susuz saxlayıb qırdılar! Əmin “Emadin”də gedirdi, çalışırdı heç olmasa tək-tək adamlara, yəni şəxsən dərs dediyi, Elm öyrətdiyi təsərrüfat başçılarına tutarlı partiya sənədi-filan düzəltsin, saldırsın, saxlasın sürgündən, üzüstə ölü kimi qayıdırdı, dost, məsləkdaş yanında da rəmnən danışdı: “Ağac qalmaq, qırdılar, ay Qurban, ay Abı, Bağlar bəhrə verməz daha!” Nər Sultanımız uşaq tək hönkürürdü: “Bağdayı əfsanəyə döndərdilər!..”

Bir gün var... Bir payız günü, yağışı-yağmurıynan dolub canıma, ürəyimə, beynimə, çıxmır ki, çıxmır... Sultan o cür uşaq tək ağılyandan sonra yuxum ərşə çəkildi. Bu cırdan əmin elə sındı, arıqladı ki, lap, nə deyim, ərdoğa döndü, adamlıqdan çıxdı. Nədən ki, boğazımdan çörək də getmirdi... Necə oldusa, gecənin bir aləmində bir azacıq mürgüləyib, birdən dik atıldım, köhnə mauzeri belimə taxdım, tufəngi çiynimə keçirdim. Dörd daraq patron sol çiynimdən, bir daraq sağ çiynimdən saldı, birini də belimə bağladım. Stansiyada guruhur düşmüşdü, vaqonlar dartışırdı, arvad-uşaq qışqırırdı, güllə səsi gəlirdi. O dəqiqə bildim iş nə yerdədi. Yazıq atı çala-çuxurlarda, selavarlarda nə hala saldımsa, Məhərin budkasına çatanda gördüm tir-tir əsir altımda. Qorxdum çatdıyar at, düşdüm, buraxdım, cumdum, gördüm nə?.. Boyunu yerə soxum, ay Qılınc Qurban, rayonun yarıcasını doldurublar on-on beş uzun

eşalona, əmbə aparammırlar; parovozlar qırıq-qırıq qışqırır, vaqonları açırlar kimlərsə, o biriləri kimlərsə güllə zoruna qoşurlar! Gülənovu görəndə qan beynimə vurdu bir güllə sol ayağımın dabanına çaxdım, dübarə çökdü köpəyoğlu, birini də sağ dabanına çaxdım, dəymədi, çökə-çökə döndü baxdı, gördü mənəm. Bağırdı ki: “Başına atmı təpib, görmürsənmi sürülür rayonun, sabah da sizin kəndləri bu hala salacaqlar”. Çəkildim, atıldım xəndəyə, ala qararıqda, heç bilirsən necə qıfıl sındırdım?! Şarak-şarak, vaqonun qıfılı daloy! Şarrak-şarrak – o birisi daloy. Cəmaat da ayıq tərpendi, qapıları o yan-bu yan çəkib töküldülər düzə, kola-kosa... Məxləs, bir də o vaxt ayıldım ki, tufəngin qatarları bomboşdu. Mauzerdə də üç-dörd güllə qalıb. O damda, relslərin dalında da rusun əskəri qarışib erməninin yekəpapaqlısına, üzüüstə dōşənişib partapart dōşəyirlər. Öz-özümə dedim! “İşin bitib, a Qurban”. Bir də nə görsəm yaxşıdı: qız uşağı, arıqlığından yıxıldıqca sümükləri taqqıldayır. Baxdım: kim? – Lütün kiçiyi, o Diniş deyilən, özü ağırlığında xurcunun iki dolusu patron, sürüyür, yıxılır, qalxır. Xır-xırıldadı ki, dədəmgil daldan gəlirlər, qorxma. Məxləs, gün çırtanacan dōyüşdük, camaat qaçdı, dağıldı dağa-daşa, rusnan erməni də doluşdu vaqonlara, taraq-taraq dala sürdülər köpəyuşağı. Bilirsənmi niyə? Nə qədər açığıydısa sürgün, bir o qədər də xəlvətiydi, ay oğul! Əmin! Əmin də ordaymış ey, kü-rəyimdə ağacın dalına gedib atırmış! Özü də nə? Pulemyot! Bəli!.. Hökumət heç üstünü vurmadı o işin. Demə, Moskvadan qadasın aldığım o “istinni” bolşeviklərdən hansısa dədəsini yandırıb. Bağırovun ki, “Mejdunarodniy skandal”mı istəyirsən, ayıb olmasın, şalvarlarını çıxartdı Bağırovun sağ-solundakı ermənilərin. Getdi Kremli də bir-birinə vurdu. Görüm necə deyib? Hə: “Rano ili pozdno sarvyotsya etot antiturkskiy plan! Toqda ves mir poydyet na nas! Yəni, “Na vas!..”¹

Əmin insanlığını itirməyib, oğul!.. Otuz dörd ildə şəxsən yetirdiyi Bağ övladları getdi! Cəfər kimi pak mələk getdi! Göz yaş qalarmı Sultanda?! Demə; “Bəs niyə daşa döndü”?! Deynən “Nə yaxşı dözür?!”

Səmədin fikri haçalanmışdı:

¹ “Gec-tez bu antitürk plan dağılacaq! Onda bütün dünya bizim üstümüzə gələcək.Yəni, “sizin!..”

– ...Cəfər əmi də... tutulub?

– Hə də... Bədbəxt Lüt!.. Zahirən suyumsuz, daxilən Bağ övladı getdi əlimizdən. Danışardım. Qorxuram tamam-kamal bir şey çatdırammaram. Sultan özü dərs deməli sənə. Özü! Üz döndərmə qardaşımdan, oğul! Başqaları tək sən də mükəmməl dərs al. Bax, onda biləcəksən bu dünyanın tarixini. Yazıq Abı, “Adəm, Həvva” eşidəndə dəli olur: “Torpaqdan yaranmışıq, torpağa gedirik”: – deyən olanda, inanırsanmı ki, kəndin ortasında palçıq yığır ovcuna, yoğurur, başdı-ayaqlı kuklasayağı düzəldir, düşür o “torpaqdan yaranmışıq” deyənlərin üstünə: “Budu ha! Nəfəs verin, Adəm eləyin bunu, Həvva eləyin! Ər-arvad eləyin, doğsunlar, törəsinlər!..” – Qan-tərə batır, daha Qudalılardan-zaddan da qorxmur, yığır cavanları, aparır dərs deməyə... Təftiş Abbasın oğlu Məmməd Xələf Zal sənən oxuyurdu məktəbdə. Xızr Abıdan dərs alandan sonra getmədi ali məktəbə, bilirsən, şoferlik eləyir. Hünərin var get ona deynən: “Bağ hara, insan hara?!” Göyə çıxar hirsindən ki: “Bağ olmuyan insan da var?!”

Səməd Mədəd oğlu Əmirli, üç qardaşın Bircə balası bu vaxta qədər bilmir ki, Bağlığından xəbərsiz insanların cəhaləti ucbatından zülm altındayıq biz!.. Sağ olsaydı, bədbəxt Lüt də belə deyərdi sənə.

Səməd duruxdu.

– Ölüb?!

Qılınc qəhərləndi.

– Dalını Abı danışsın.

Abı da qəhərli idi. Astadan:

– Öldürüblər, – dedi. – Burda, sovetliyin üç para kəndində, bir də Qaraçöpdən, Təhlədən gələnlərimizin arasında öz rəmzlərimiz vardı. Elmi mənimsəyən adamlara “Varlı adam” deyirdik, mənimsəyə bilməyənlərə, ümumiyyətlə, cahillərə “Kasıb” deyirdik. Yazıqlar KQB-yə. Məhərrəm Sultana xəbər çatdırıb ki, “Varlı”, “Kasıb” məsələsini şəxsən Mirqəzəbə çatdırıblar, Mirqəzəb də şəxsən Stalinə deyib. Təfsilatını Qurban yaxşı bilir.

Qılınc toxtamışdı.

– Hə, bilirəm, – dedi. – Krımdan, Stalinnən görüşdən qayıdanda Mirqəzəb burda, Məhərin budkasında vaqonuna çağırıb Sultanı. İçəri girəndə yekə bir siyahı qoyub əmiyin qabağına: başda bizim

bədbəxt Lüt, Qurbanlının sədri İsgəndər kişi, Tahirlinin sədri Cəbrayıl kişi... Qışqırıb ki, “Vot tvoyo istinnoye litso. Millioneri vse oni!”¹ Əmin deyib: “Bunlar təsərrüfat başçılarıdır, hərəsi altmış əməkünü alır, aylıq əmək haqları beş yüz-altı yüz manat olur”. Gözü kəlləsinə çıxıb ki, “Tı yeşşo zaşışayeş ix? Moy rabotnik Xalıq xoroşo znayet ix”.²

Yazıq Sultan! Nələr çəkib başı!

Deyir: “Dərdimi heç kəsə açmamadım, düz iki il gecə-gündüz dişimnən, dırnağımnan müdafiə elədim”... Bildirəri elə bu vaxt, yığımqabağı, günortaüstü atın yəhərini alırdım həyətdə. Bir də gördüm əmin maşını qoyub düzün ortasında, pay-piyada gəlir. Bir əli boğazında, o biri əli ürəyinin üstə. Dolçanı doldurdum daş suyu, yüyürdüm qabağına. Dolçanı aldı, başına, sinəsinə tökdü suyu. Dedi: “Sualıma cavab ver, a Qurban. De görüm, kolxoz sədr-lərini müşavirə zalında sorğusuz-sualsız həbs eləyib, dustaq vaqonuna basdırsam, neylərsən mənə?” Dedim: “Gülləliyərəm səni”. Dedi: “Lüt Cəfəri də o cür basdırıb, Çax-çux Xalıqın arzusuyun, general Persin əmriyənən Qudalı Rəhimi sədr təyin eləsəm, neylərsən?” Dedim: “Gülləliyərəm”. Dedi: “Yun planını yüz əlli faiz eləmək xatirinə cəmaatin evindən, körpələrin altından döşəkləri çəkib, cırıb yunu alsam, neylərsən?” Dedim: “Gülləliyərəm”. Dedi: “Onda üçqat güllələnmə düşür mənə”. Dedim: “Sən belə şey eləməzsən axı, ay Sultan!” Dedi: “Özüm elədim, ya general Persə mane olamadım, nə fərqi var?!”

Belə dərd sahibidi əmin, Bircə bala!

Çox nazıksən sən, mənim balam. Əmma dünyadan ayrılıbsan, yeddi ildə öz içərinən əlləşibsən. Bakıdan gələli, bu iki gündə çəkdiyini bəlkə yeddi ildə də çəkməyibsən. Əzabını duyuram. Əzabına, işgəncənə qurban olsun Qurban əmin!.. Bağışla baş-ayaq danışırım, fikrim qarışdı bir az. Elə sözmü dedin ki, qarışmasın? “İnsan itirmişəm”... Qanan adamdan ötrü çox ağır sözdü bu. Əmindən ayırmıram mən özümü. Nə vaxt bilsəm, başa düşsəm ki, doğrudan da, itirmişəm insanlığımı, o vaxt bu qoşalülənin lüləsini diriyərəm çənəmin altına, ayaq barmağımnan tətəyi basaram, məsələ qurtarar.

¹ “Budu, bax, sənin həqiqi sifətin! Onlar hamısı milyonerdirler!”

² “Sən hələ bir müdafiə də eləyirsən onları?! Mənim işçim Xalıq yaxşı tanıyır onları”.

Əmini görmürsən sən, görəmmirsən hələ. Öz içərindən savayı heç nə görmürsən hələ sən. Gözün baxmağına baxır, əmma qabağındakı adamı görmürsən. Daş kimi yatdı deyirsən. Əmin, axı, yatmamışdı, oğul! Yatmamışdı!

– Yatmamışdı?! Necə yəni, yatmamışdı?!

– O bayatıdan sonra Sultan yox, sən yatmışdın! Sən! Sultan heç mürgüləməmişdi də! Mənim gözümdən yayınmaz heç nə, bala!

Səməd xeyli dayandı.

– A kişi, sən nə sərsəmləyirsən?!

– Artıq söz demə! Şillə yeyərsən!.. Bəli, Sultan yatmamışdı deyirəm. Sən başını stola dirəyib silkələnirdin dərqli-dərqli. Sultan divandan sürüşdü, diz çökdü sən qabağında, hönkürdü, yalvardı: “Sən burda qalmalısən!.. Sən burda qalmalısən, Bircə balam!..” Bə sən neylədin?! Dik atıldın, həqiqətən, dəli, təki!.. Sultanı mən bilirəmmi necə tanıyıram? Bir otaqda yüz adam yatsın, Sultan da olsun o yüzdən biri. Gözümü bağla mənim, sal o otağa, deynən tap Sultanı bunların arasında, gözü bağlı gedib deyərəm budu. Çünki inildəyir əmin yatanda. Lap az-maz mürgüləyə ha, mütləq inildəməli! Neçə il bir damın altında olubsan əminnən, eşitməyibsənmi yatanda necə inildəyir?! Mən, məsələn, ömrümdə uzanmaram yatanda. İki balınc qoyuram kürəyimə, oturan yerdə yatırım. Rəhmətlik Mədəd gərək hökmən üzüstə uzanaydı, qıçının birini yığaydı qarnına, ayrı cür yuxu getməzdi gözünə. Sultan da elə yatır, əmma gözünə yuxu gedəndə elə inildəyir, elə bilirsən ötindən öt kəsirlər.

Dal otaqdaydım, ordan gördüm gözünü yumub yazıq, sənün üzünə baxammır. Sən hönkürəndə əyildi, ikiqat oldu divanda. Daş əyilərimi, bala?! Elə əyildi ki, stolun bu biri tərəfindən görmədin daha sən onu. Qabağında diz çökəndə də görmədin. Çünki deyirəm, başını stola dirəmişdin, silkələnirdin, ağlayırdın. Abıynan mən, Çürük, bu biri yandan tamaşa eləyirdik nə Sultanimizin aqibətinə, biz də ağlayırıq. Çünki, deyirəm, əmin yalvarırdı sənə: “...Getmə bu evdən, oğul! Sənsiz puçdu hər şey, ay Səmi balam, Bircə balam!.. Sən getməməlisən bu evdən!.. Getməməlisən!..” Hoppan-dın, əllərini üzünə şappıldatdın, gurultuynan düşdün pilləkandan, yıxıldın, qalxdın qaçdın!.. Necə yəni “qadın zorlayıb”?! Yazıq canım, dona girdim, dedim: “Bilirəm mən onu”. Nəyi bilirəm, əşi?! Budu bax, Abı desin, bu müqəddəs insan desin necə olub əhvalat!

İçirdiblər, deyirəm, sonra aparıblar Rəhimin evinə, Gülgəzi çağırılar ki, gəl qaynatana qulluq elə. Sonra da eşikdə qızı yıxıblar qurtaqurt bir şüşə konyak töküblər boğazına!..

– Bəsdil!.. Bəsdil, Qurban əmi!.. – Səməd boğuldu. Gözləri qaraldı. Əmma dünəndən bəri beynini qaynadən sözləri çatdırmağa çalışdı:

– Mən stolun dalında elə ağlayanda divanda deyildi əmim?! Yataq otağındaydı! O yataqda, o taxtda... ağ yastıq üstündə qara saçlara qarışan ağ saç mənimki idi?! Necə yəni “bu müqəddəs adam desin?!” Mayda nə olub, bilmirəm. Mən...

Abı gözlənilmədən, əlini onun yaxasına atdı.

– Bura bax ey! Sən niyə belə tərs-avand görürsən hər şeyi?!

Səməd qışqırdı:

– Mən dünən öz gözümnən gördüyümü deyirəm! Qara saçlara qarışan o ağ saçları!..

Qocaların rəngləri dəyişdi.

Abı dedi:

– Elə şey olmadı dünən.

Qılınc dedi:

– Nə?!

– Atan əvəzi bu kişi deyir Sultan divanda ikiqat olub yalvarırdı sənə: “Sən bu evdə qalmısan!..” Niyə inanmırsan, ay nadan?! “Taxt” nədi?! “Qara saç, ağ saç” nədi?! Gözün alacalanıb sənini!.. Bəli!

* * *

Bir az sonra Qonaqlı ilə Tahirlinin arasında, meşənin ətəyində, bu yerlər üçün yenilik sayılan “Şüşəli” pavilyonda, yəni fasadı və sağ-sol divarları şüşədən ibarət olan internat yeməxanasında oturanda da Səməd sevincindən titrəyirdi: “Gözüm alacalanıb?! Demək, mənə deyirmiş “Qalmısan!..” Gör, diqqət yetir indi, ağ evdəki o qara saçla ağ saçlıların arasında necə mərd söhbətlər olub, münasibətləri necə açıq və aydındır ki, Sultan üçüncü nəfərin də o evdə qalmasını mümkün sayıb “Qalmısan!” – deyib! Yəni “qal, bir evdə, bir süfrə başında, birlikdə qalib gələk bu dərdə! Bezobrazliyeyə birlikdə qalib gələk!..” “Mərd əmim! Uca əmim! Səcdəgahım!..”

Belə bir kədər, dərd içində gur sevincin ardınca boz “Pobeda” pavilyonun qabağında, qoca çınarın qatı kölgəsində dayananda, Müslüm soldan, Sultan sağdan düşüb, taybatay açıq dəmir qapıya yönəldə Səmədlə birlikdə Xızr Abı da ayağa qalxdı.

– Qurban hardadı?! – Sultanın sifəti avazımışdı.

Abı gözlərini tavana qaldırıb:

– Ey sahibim, özün kömək ol! – deyəndən sonra udqundu. – Xoş gəldin, qurbanın olum. Bakıda deyildinmi?! Niyə qayıtdın?!

– Soruşuram Qılınc hardadı?!

– Burdaydı. Kənddə, deyəsən, nəşə olub, çağırıldı, Qonaqlıya getdi.

– Bəs siz niyə burdasınız?! O xaraba Qonaqlıda elə işlər olur, sizin də bu xarabada iştahanız açılıb?! Əclaf!lar!

Abı tamam özünü itirdi.

– Sən belə danışmazdın mənnən, qurbanın olum, nə olub?! Desənə!

– Necə nə olub a kişi?.. De görüm adı “falçı” qoyulan Abımız heç nə bilmir?! Dünən səhərdən göstəriş verilib Əlləzoğluna ki, mülkü yandırmalısan. Qurban eşidib... Dünəndən eşidib. Bəs kitabxananı niyə çıxartmamısınız ordan?!

Abının uzun qolları yavaş-yavaş qalxdı, uzun, kələ-kötür barmaqlarla başını tutub hərəkətsiz qaldı.

– Kitabxana!.. “Vərəsə?!” “Xəzinə?!”

– Hə!.. “Süleyman peyğəmbərin xəzinəsi!..”

– Ay oğul, “Xəzinə”nin bu mülkdə olduğunu sən nə vaxt demişən mən bədbəxtə?!

Sultan duruxdu:

– Qurbana demişdim... Mədəd, mən, Qurban, Məhərrəm, Saşa... Beşimiz bilirdik. Bakıda Saşa dedi mənə ki, evi yandırdılar, yəqin “Xəzinə” də yandı... O bədbəxti Moskvaya istintaqa apardılar. Deyirdi: “Güllələyəcəklər məni”. Onun dalınca getmək əvəzinə bura cumdum. Çünki, yadımdadı, Xudiyev ora-bura çəkirdi. Sənin “Xəzinə”nin orda olduğunu kimsə çatdırmışdı ona. Demək, yanıb?!

– Vay, vay!.. Evdə hər şey külə dönüb, ay oğul!

– Yaxşı, gəlin!

Hələ maşına minməmişdilər ki, qeyri-adi gurultular eşidib, o səmtə boylandılar: Əmirli mülkü toz-duman içində idi. Evi, daha doğrusu, divarları traktorla uçurub-dağıdırdılar.

Dumanın altından bir qaraltı çıxdı. Qılınc idi. Atı maşının qabağına çapdı və çatıb, maşınla yanaşı sürdü:

– Dünən Əlləzoğluna möhkəm təpindim ki, yandırsan özün də səlamət qalmıyacaqsan! Gecəni yatmayıb, qovrulub. O başdan gedib yandırır. Bu heç... Musibət budu ki, “Vərəsə” divarda, qaya daşlarının arasında, üç qardaşın sirri içində dura-dura bu səhər biz yanğından aralanandan sonra kimsə, bir adam bizim cavanları yığıb ora – “Şüşəli”yə. Traktorçu Mirini, Məmməd Xələf Zalı, ekizləri. Deyib: “Sultan Əmirli göndərib məni. Məhərrəmovam. Məhərrəm Abbasoviç. Alın bu bir paçka yüzlüyü. Yaxşı-yaxşı yeyin-için. Sonra o yanıq divarları uçurun, hamarlayın. Axşamacan daş daşının karyerdən. Elə çalışın ki, günü sabah özülü qoyulsun təzə evin, Sultan Əmirli Bakıdan qayıdanda görsün təzəsi tikilir”. Budu, Miridən, Məmməd Xələf Zaldan, ekizlərdən eşitdiyim. Məhərrəm deyil, kimsə ayrı adamdı. Öyrəndim sir-sifətini, boy-buxununu. Qaşlarının arası bitişik, ağzı yekə. Qızıldış. Zırpı... Məncə, KQB-dən-zaddan deyil. Erməniyə oxşayırdı deyirlər...

– Qurban!.. Qurban!.. Nə çərənnəyirsən?! Qaya daşlara dururmu?! Səlamətdimi “Xəzinə?!”

Qılıncın cavabı Sultanı ildırım kimi vurdu:

– Traktor xıncıb hamısını... daşları da, kitabxanayı da.

Səməd qorxu, heyrət içində, əmisinə baxırdı. Maşının arxa oturacağında, Abının yanında Sultan elə əyildi ki, Abıdan da balaca oldu. Xırıltılı, iniltili səslə:

– Kömək elə, a kişi, – dedi, – dərmən kitelin yan cibindədi. Solda.

Müslüm istər-istəməz maşını saxladı. Abı dərməni – həbi çıxarıb verənə qədər Müslüm iri bir Çin termosundan stəkana dəmsiz çay kimi sarımtıl bir şey tökdü.

Sultan stəkana başına çəkib irəli baxdı.

– Dayandırın, – dedi.

Cavanlar boz “Pobeda”-nı görmürdülər.

Gicgahlarında və çənəsinin ucunda ağ tükləri də tozdan bozarmış, his-paslı kombinizonda çox pinti, çirkli bir adam kimi görünən traktorçu Miri ekizlərdən və Məmməd Xələf Zaldan xeyli yaşlı olduğuna görə yoldaşlarının toz-duman, bürkü içində şit, söyüşlə dolu zarafatlarına qarışmırdı. Gur topa saçlı, alçaraq, enlikürək Məmməd Xələf Zal sınıq-salxaq “paltaratonka” maşınının ayaqlığında dayanıb, rulu-sükanı tək əli ilə, “pedal”ları isə tək ayağı ilə idarə edə-edə maşını qıjılatdıqca, ikisi də cürəfəsiz, sarı, çil-çil ekizlərin – Tofiqlə Fikrətin divar küncünə bağladığıları “tros” – yoğun məftil divarın olan-qalan hissəsini də dağıtdıqca traktorla maşının gurultularına şaqqıltılı gülüş qarışdı:

– Dağıldı! Ay Miri, Qılıya xəbər göndər, arvadının... dağıldı!.. – Və sairə, əməlli-başlı sərxoş cavanlar hərzə-hərzə şeylər danışırdılar. Deyilənlər pis eşidilsə də, dörd dövrəyə yığışmış “avara-uvara”lar, yəni işsiz qocalar, uşaq-muşaqlar da gülüşürdülər və yalnız Miri ağır “STZ”¹ traktorunun qabağına bağladığı “buldozer yığanı”nı çox sərt taqqıltı ilə yerə çırpıb, dağılan divarın “ayıbalası” kərpic əzintiləri ilə birlikdə daş parçalarını və qara kitab cildi qırıntılarını yığanlayıb aparıb, Ortayolun çala-çuxurlarına töküüb, sərxoşluqdan yarımıyumulu gözlərini geniş açıb traktoru cəmaatın üstünə sürəndə gülüş kəsilirdi.

Nə qədər ki, bu hay-küey, zarafat, gülüş davam edirdi, ayrı-ayrı sözlər Səmədə çatmırdı, çatanda da heç bir təəssürat doğurmurdu.

Eynilə Sultan kimi birdən-birə heydən düşmüş Abı demək olar ki, sürünə-sürünə özünü yetirib traktorun qabağında dikələndə heybətli qışqırtı eşidilirdi:

– Saxla! Dala çək, sənin keçmiş keçəninini!.. Görmürsənmi nədi bu kürüdüyün?!

Traktoru geri çəkməyə, motoru söndürməyə məcbur eləyib, Mirini söyə-söyə Məmməd Xələf Zaldan üstünə yüyürdü. Qan-tər içində birdən elə dirçəlmişdi ki, boynunun qırıqları olmasaydı, deyərdin cavan oğlan yüyürdü.

– O zəhrimarı elə içəmməzdin ki, bir tikə ağıl qalaydı başında?! Bəsd! Tərpətmə daha! – deyib camaatın üstünə qayıtdı.

– Bu dəliqanlıları tutaq ki, başdan çıxarıblar, gözləri kəllələ-rində oynayı, bəs siz niyə görmürsünüz bu müqəddəsəti?! – deyib

---

¹ Stalin adına Traktor Zavodu

kərpic əzinti-qırıntılarının arasından əski parçası kimi qalın, əzik bir kağız götürüb, ona-buna göstərdi: – Müqəddəsatdı deyirəm! – “Tövrət”di? “İncil”di? “Quran”dı? Xeyr, onlardan əvvəlki, onlardan sonrakı əbədisedi!

Gurultular kəsiləndən sonra cəmaat gah yerə, gah da Abının əlindəki əski parçası kimi qalın kağıza baxırdı.

Abı o kağızı çırpıb, silib təmizləyə-təmizləyə qışqırır, deyiniirdi:

– Şura hökuməti qadağan elədi bu müqəddəsati, yığışdırdı, yandırdığını yandırdı, yandırmadığını gizlətdi! Mən yaşadığımı yaşamışdım, tutqudan-filandan qorxmadım, ordan-burdan “Quran”, “Hədis” adı altında yığışdırdım sizin bu varidatınızı! Bədbəxt millət! Mədəd rəhmətlik bu mülkü tikdirəndə gecəynən gəldim, pul verdim ustalara, dedim bu müqəddəsati qoyun bu qaya daşlarının arasına, hörün divara, sədrin heç xəbəri olmasın. Kimdən ötrü eləmişdim mən bunu? Sizdən ötrü eləməmişdimmi?! Sizin müqəddəsata xəbərsiz balalarınızdan ötrü saxlamamışdım ki, bu gün, Stalin belə-filan gora qoyulandan sonra, Xruşşov xalqa azad nəfəs verəndən sonra çıxardım üzə, deyim gəlin dərs alın, ay balalarım... Xruşşovun da atasına rəhmət oxuyaq!

Abı elə yerli-yataqlı yalan danışdı ki, maşında Sultanın hətta dodağı qaçdı.

– Xudiyev burda olsaydı, əməlli-başlı inanardı ki, əsl kommunistdi bizim Abı, “Xəzinə”nin sahibi də guya elə bu donqar kommunist imiş, bunu güllələsək bəsimizdi!..”

Bir daha gülüb:

– Sür qayıdaq, bala. Neyniyə bilərik daha?! – Məhv eləyiblər “Xəzinə”mizi!

Lakin Müslüm əlini tərپətməmiş yenə Abının qışqırtısı eşidildi:

– Başımıza nə gəlibsə, hamısı bax bu müqəddəsata biganəliyinizdəndi! Tərpənməsin heç kəs! Əl vurmayın! Özüm yığışdıracam hamısını! Səlamət qalanını da, lap xırda-xırda əzik-üzüyünü də, hamısını yığışdıracam! Qolumdan tutanım, sahibim varsa, qoymaz güdaza getməyə!

Bu sonuncu sözlər artıq Sultana ünvanlanmışdı. Odur ki, Sultan: – Dayan, saxla, – dedi. – Görək bir şey qalıbımı?

Abı cibindən iri, yaraşığı bir bıçaq çıxartdı, böyük tiyəni açıb köynəyinin yaxasına saldı və sərt cırıltı ilə köynəyini tən ortadan cırdı, çıxarıb yerə sərdi. Tərtəmiz, dümağ can köynəyində, diz çöküb,

namaz qılansayağı əyilib, toz-torpağın içində qara cında kimi bir şeyi öpüb, qoşa ovcunda götürdü.

– Cildi qalib Babək dediyiniz bədbəxtinizin haqqında yazılanın! Sovetin yazıçıları, gorbagor Stalinin alimləri bunun atası EyAğı “yağ satan” eləyiblər, anasının adının əvəzində “qəhbə” yazıblar. O eybəcər böhtanlar ifşa olunurdu burda, cildciyəzi qalib indi! – Cildi köynəyin üstünə qoydu.

Səməd ancaq indi gördü ki, Abının yerdə öpdüyü cında kimi şey kitab üzü idi, Bircə balanın vaxtilə “revkom kabineti”ndəki nəhəng taxta sandıqlarda və burda – kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evdə gördüyü daş cildli kitablardan birinin cildi idi, traktorun təkərinin altında xınc-mınc olmuşdu. Xeyli kənardan baxsa da, cildi Səməd dərhal tanıdı. Çünki kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin kərpic qırıntılarının arasında belə kömür kimi qara cild başqa cild ola bilməzdi. Abı silib-təmizlədiyi vərəqi köynəyin üstündə sığalayanda, Səməd vərəqi də dərhal tanıdı. Çünki kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin yerində bu cür, dörd dövrəsi qızılıgüllərlə, sarı bülbüllərlə bəzənmiş, tən ortasında əski əlifba ilə cəmisə on-on beş sətir yazılmış vərəq də başqa vərəq ola bilməzdi. Cəmaat heyretlə çaxnaşdı:

– A kişi, bir adam təkəni danışsana!.. “Qəhbə” nədi?! Babəkin anasının adına “qəhbə” yazan yazıb, bə bunu kitaba salıb çap eliyən köpəyoğlu nə təhər eliyib ki, səsini çıxardan olmayıb?! Əlini kəsərəm mən elə adamın!..

Abının hönkürtüsü cəmaatın səs-küyünə qarışdı.

Məmməd Xələf Zalın maşınının dövrəsi, “tros”un süründüyü yerlər, traktorla buldozer yığanının zolaq-zolaq izləri və Ortayolda çala-çuxurlara basılmış kərpic, daş qırıntılarının ara-bərəsi də əzik-üzük, cırıq-cırıq, parça-parça vərəqlərlə dolu idi.

Abı dizin-dizin sürünə-sürünə, vərəqləri ovuclarında sığallaya-sığallaya, can köynəyinin ətəyi ilə silə-silə köynəyin üstünə yığırdı.

Əmma bu iş çox çəkmədi. Növbəti kağız dəstəsini köynəyin üstünə qoyanda, Abı ətrafına baxıb birdən ayağa qalxdı, tarım gərilib sıxılan qarmonun qırıqları necə çaxnaşarsa, Abının üzündə qırıqlar da elə çaxnaşdı, qırıqların arasından tamam başqa – dümağ sifət çıxıb, hətta, yolun qırağında boy-boya verib məyus gözlərlə ona tamaşa edən qəlyanlı qocaları da təəccübləndirdi: üzünün birdən-

birə uzanantəhər olması, qırıqların açılması Xızr Abının nədənsə dəhşətə gəldiyini göstərirdi. Qəlyanlılar bir-birinə baxıb təşvişlə:

– Nə oldu?! Abıya nə oldu belə? – deyəndə Abıdan qışqırtı qopdu:

– Canınıza azar oldu! Niyə kömək eləmirsiniz?! Köynəklərinizi çıxarın, bircə-bircə yığışdırın hamısını! Bərpa eliyərik bacarsaq!

Çürük köynəyini heysiz qollarından zorla çıxarıb yerə sərdi. Sonra qalan qəlyanlılar, hətta “qabırğası qalın”, yəni çox ağır tər-pənişli sayılan nəhəng gövdəli Təftiş Abbasla özünü heç vaxt “qara işə verməyən” Qılinc da Abının o cür hey-rətinə laqeyd qalmayıb, köynəklərini çıxarıb yerə sərdilər. Dörd tərəfdən, cəmaatdan da tər-pənişən olanda Abı onlara da qışqırdı:

– Dedim yaxın gəlməyin siz! Qədrini bilməzsiniz, yığammaz-sınız siz bu müqəddəsati!

Qılinc da qışqırdı:

– Dağıt bu avara yığnağını! Rayonun sahibi gəlib qardaşının mülkünü viranə görüb quruyub qalıb. Bəlkə beş-üç kəlmə sözü-müz var kişiyən. Gərək elə ağzımızın içinə baxsınlar?!

Qılinc Qurban gözlərini dolandırıb elə tək-cə baxışı ilə avaraları dağıdanda sir-sifətdən çıxmış Sultan da, nəhayət, maşından düşüb, yaxınlaşıb, taqətsiz əyilib orda-burda tək-tək az-çox səlamət qal-mış kitabları, əzik-üzük vərəqləri, cild, kağız qırıntılarını yığışdır-mağa başladı. Müslüm də, əlbəttə, dərhal işə girişdi, Məmməd Xələf Zalla ekizlər də.

Tək Səməd, “paltaratonka”nın böyründə, cəmaatdan xəlvətdə peyda olub biləyindən yapışan hədsiz kök bir qadının dilinin altına düşüb hərəkətsiz qalmışdı.

* * *

Kök qadın illərin uzaqlığında qalmış zərif, gözəl Gülbənzirin səsilə danışdı:

– Oğraş əmin gətirib Gülgəzi, atası evindədi. Bakıya qayıdır genə əmin. Əlləzoğluna deyib: “Özün göz-qulaq ol, qıza hədyan söz deyən-filan olmasın!” Gedək, qurbanın olum! Gedək, kəlmə-ləşin!.. Bu “Xəzinə” batdı. Fikir vermə buna. Gedək!

Səməd biləyini qadının əlindən qoparıb irəli yeriyəndə burda da Abının danlağı altına düşdü:

– Hə, gəl, gəl! Azdan-çoxdan bir şey qoyursanmı indi qabına?! Bax, gör nələrə qabildi Bezobraziye! Şəkkak olmasaydın, dünən orda gözün alacalanmasaydı, bu səhər heç olmasa bu quru divarlara sahib dursaydın, düşmən dağıda bilərdimi bu müqəddəsəti?! Məhəmməd Əmirin, Ağ Əmirin, Boz Əmirin düz on il sərəsər gecə-gündüz fədai-lərə yazdırdıqları, dünyanın özü boyda tariximiz traktorun altında qalardımı?! “Kitabi-Dədə Qorqud”un izahıdır” yazan Pünhanımızın bu nadir incisi belə xıncıldımı?! – Abı səsini qısıb, ağızını Səmədin qulağına tutdu: – Nadanlığının bəhrəsidi bax bu! Yığışdır indi, dəli-divanə yaramaz! Bundan sonra da divanəlik eləsən, bu dəfə Sultanın özünü də məhv eliyəcəksən! “Xəzinə”nin dalınca onu da güdaza verəcəksən!

Səməd biləyində hələ də Gülbənizin barmaqlarının təması hiss edə-edə ağır-ağır yerə çökdü.

– Mən bilmirdim, Abı... Bilmirdim ki, divarlarda belə şey var...

– Nə?! – qarmon qırıqlar yenə açılıb Abının dəhşətini göstərdi. – Nə danışırsan, ey divanə?! Kitablari sən özün, əminnən, Mədəd-nən, Qurbannan, Cəfərnən bir yerdə, öz əlinnən gətirməmişdinmi Naxçıvandan?!

– Yox... Yooox...

– Necə yox?! Qırx altıncı ildə o tayda hökumətimiz yıxılanda, qırğın xəbərindən sonra Mirqəzəbin əmriynən Persin bu kitabları “Şeyx Xorasan”ı türbəsindən çıxardıb asfalta tökdüyünü gözlərin-nən görmədinmi?!

Səməd toz-torpağın içində oturub, hərəkətsiz qaldı...

---

¹ “Şeyx Xorasan” Naxçıvanda, Əlincə çayının qırağında, Xanəgah kəndinin yaxınlığında dəfn edilmiş məşhur “Yarı Pünhanın” – SafAğ Aliminin gizlin adlarından biridir. Müxtəlif adlar altında müxtəlif məkanlarda müxtəlif qiyafələrdə olmaq Ulu Bağ ƏsƏlMənin (“Süleyman”ın, “Solomon”un) həyat təcrübəsindən götürülüb hər yerdə tətbiq edilirdi.

Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, hələ müharibədən əvvəl, Sultan Əmirli ilə Mədəd Əmirinin “tərcümeyi-hallarını gizlətdikləri” barədə söz yayıldığı və “şeyx qardaşlarının əleyhinə kompaniya” başladığı vaxtlar gecənin birində Bakıdan Sultan əminin yanına sadə görkəmli, çöpür üzlü, “Müəllim” kliçkalı cavan bir çekist gəlib xəbər veribmiş ki, Mirqəzəbin şəxsən özünün sərəncamı ilə, Gülənovla Sayılovdan və RİK Atamalıdan ibarət “üçlüyün” başçılığı ilə iki qardaşın ikisinin də evində axtarış aparılmalıdır; Şeyx Ağ Əmirlə, Şeyx Boz Əmirlə və ümumən o taydakı “Muğanna”larla – UluBağlılarla əlaqələrinə və “Kainat Elmi”nə – SafAğ Elminə aid bircə parça kağız, məktub, şəkil-filan tapılsa, bu da bəsdir ki, qardaşların sinfi mənsubiyyəti təsdiqlənsin; Elmə heç dəxli olmayan təriqətlərə və ümumən köhnə dünyaya aid bircə kitab, əlyazması-filan tapılsa, bu da bəsdir ki, qardaşların siyasi orientasiyası haqqında hökm verilsin. Buna görə də dostları – köhnə çekist yoldaşları və şəxsən “Müəllim” özü Sultan Əmirliyə məsləhət görür ki, özünün və Mədədin evində o taydan nə varsa, hamısını təcili yığışdırıb, əldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yerdə gizlətsin və ya yandırıb məhv etsin... Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, o axtarış ərəfəsində “şeyx qardaşları”nın beş-üç həyanı, sirdaşı varmışsa, o həyan və sirdaşlardan biri də həmən “Müəllim” kliçkalı çöpür, uzun adam imiş.

Müharibədən əvvəllər, Sultanın köhnə yoldaşları ilə işlədiyi illərdə “Müəllim” də Xüdiyev dəstəsindən sayılırmış. Əmma Sultana, Mədədə yaxşı məlummuş ki, “Müəllim” “AdıPünhan” “Muğannalar”dandır; Ulu Bağ nəslinin bir qolundan, bütün dövlətlərin – quruluşların dövrlərində açıq fəaliyyətdə olmağı da bacaran məşhur “Ağ Türklər”dəndir və demək, ona inanmaq lazımdır. Məhz bu inama görə də məsləhətə yatıb, elə o gecə, yəni “Müəllim”in gəldiyi gecə ağ daş evdən və Əmirli mülkündən bir maşın dolusu yük yığıb, “əldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yerə” göndərmişdi. Dost-tanışlardan ancaq Lüt Cəfərlə Qılinc Qurbanı, bir də ki, “Müəllim”in iştirakı ilə baş verən bu hadisələrdən o vaxtkı on yaşlı Bircə balanın yaddaşında bəzi şeylər qalsa da, Səmədin

xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, o “əldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yer” qardaşların vaxtilə gedib-gəldikləri “Şeyx Xorasan türbəsi” adında məqbərə idi; “Quran hürufatının sirrini açdığına görə” “Hürufi” adlandırılan “Şeyx Xorasan”ın gizlin qəbri idi, oraya göndərilən yük isə Ağ Əmirlə Boz Əmirin şəxsi arxivi və “köhnə dünyaya aid” kitabxana idi. “Şeyx Xorasan”ın oradakı qədim kitabxanasına qarışdırılmışdı ki, seçilməsin. İyirmi ikinci ilin yazında, yəni Ağ Əmirlə Boz Əmirin tutulmağı ərəfəsində arxiv, üstünə “İttihadi-İslam” yazılmış iki nəhəng taxta sandıqda Culfa “tamojnasına” – gömrükxanaya gətirilib Sultan Əmirinin o vaxtkı dostu, sonrakı düşməni Xudiyevə təhvil verilibmiş, bir az sonra isə şeyxlərin Qəsri-Qacar həbsxanasından yazdıqları məktubla birlikdə qardaşların özlərinə təhvil verilibmiş; otuzuncu ilin qışında, yəni Ağ Əmirlə Boz Əmir öldürüləndən sonra isə kitabxana elə o cür nəhəng sandıqlarda Culfa “tamojnasından” gətirilib, mərhumların şəxsi möhürləri ilə möhürlənmiş vəsiyyəət məktubu ilə birlikdə burada – rayonda yenə qardaşlara təhvil verilibmiş. Bircə bala o sandıqlardan ikisini ağ daş evin sağ küncündə – əmisinin “revkom kabineti”ndə, üçünü isə, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan mülkdə, baş divardakı tək pəncərənin sağ-solundakı kitab tərəcələrinin sağ-solunda görüb, daş cildli kitabların əski əlifba ilə naxış-naxış, gül, bülbül¹ şəkilli səhifələrini dəfələrlə vərəqləsə də, Səmədin xəbəri yoxdu və ola da bilməzdi ki, Sultan Əmirli ilə Mədəd Əmirinin “sinfi mənsubiyyəti” və “siyasi orientasiyası” hələ arxivlə kitabxananın “tamojnada” qeydə alındığı vaxtlardan məlummuş. Yəni hələ iyirmi ikinci və otuzuncu illərdən Mirqəzəbin əlində sübuta ehtiyacı olmayan faktlar varmış və Mirqəzəb elə o faktların əsasında, axtarışsız-filansız da qardaşların taleyini həll edə bilirmiş.

Bəs niyə həll eləməmişdi?

Səbəb nə idi ki, KQB işçilərinə çox yaxşı məlum olan “İttihadi-İslam” firqəsinin adı sandıqların üstündə, göz qabağındaca dura-

---

¹ Səhifələrdə “gül”, “bülbül” şəkilləri bütün Şərqdə “Elm bilən” (“Alim”) rəmzləri kimi işlənirdi; “gül” – “kiƏl” – OdƏl (Həqiqət Əli), “bil-bil” (bülbül) bilən mənasındadır; klassik ədəbiyyatımızda “gül”, “bülbül”, “xarı bülbül”, “köksünün altı sarı bülbül” (dərdli) ifadələrinin çox işlənməsi bu deyilən səbəbdəndir.

dura, yəni Sultan Əmirli hər şeyi açıq saxladığı halda, Mirqəzəb hökmən axtarış aparmağı lazım bilmişdi?

Axtarış əgər “üçlüyün” qərarı üçün, “üçlüyün” qərarı isə həbs üçün lazımmışsa, bəs səbəb nə idi ki, Gülənov arxivlə kitabxananın, üstəlik, “tamojnada” təhvil-təslim sənədlərinin yoxa çıxdığını aktlaşdırıb, Sultan Əmirli ilə Mədəd Əmirli “panislamist ədəbiyyat” gizlətməkdə təqsirləndirəndə Mirqəzəb yenə də işi ləngidib, həmin aktı və Qonaqlı kənd sakini Xalq Qudalının materialını rayon fəallarının müzakirəsinə verməyi vacib saymışdı?

Əgər rayon fəallarının müzakirəsi, qardaşların haqqında “əfkar-ümumiyyə”nin rəyi də ittihamnamə hazırlamaq üçün lazımmışsa, bəs səbəb nə idi ki, general Pers gəlib rayondan Bakıya məhz belə rəy və ittihamnamə aparandan sonra da Mirqəzəb məsələni qurtarmaq əvəzinə, Persin üstünə əsib-coşub: “Sənin işçilərin dövlət təhlükəsizliyi ilə yox, Əmir, Şeyx törəmələrini himayədarlıqla məşğuldular!” – deyib, o “akt”dan, “rəy”dən və “ittihamnamə”dən əlavə “əsaslı ittihamnamə” tələb eləmişdi?

Əgər söhbət doğrudan da “dövlət təhlükəsizliyi”ndən gedirmişsə və Sultan Əmirli ilə Mədəd Əmirli doğrudan da o dərəcədə təhlükəli sayılırmışlarsa, bəs səbəb nə idi ki, Mirqəzəb qardaşların müharibə illərində tamamilə sərbəst yaşamağına imkan verib, o taya ayaq döyən “rəbotniki”nin – Çax-çuxun materiallarını düz beş il gözləmişdi, üstəlik, hətta o materiallardan “bir qovluq dolusu əsaslı ittihamnamə” hazırlanandan sonra da qardaşları tutdurmayıb, ancaq “çək-çevir”lə kifayətlənmişdi?

Səbəb nə idi ki, “şeyx qardaşları”nın məsələsi iyirminci illərdən otuzuncu illərə, otuzuncu illərdən qırxıncı illərə qədər uzanıb, ancaq “avariya” günü teleqramda “prekratite bezobraziye” sözləri ilə qurtarmışdı?

Nəhayət, səbəb nə idi ki, teleqramı vuran adamın vəfatından – əlli üçüncü ildən sonra məsələ yenidən qaynayıb, bu dəfə heç bir il də çəkməyib, Mirqəzəbin özünün tutulması ilə nəticələnmişdi?..

Səmədin xəbəri yoxdu ki, bu sualların cavabları heç də ancaq Dzerjinski klubunun səhnəsindəki qovluqlara yox, həm də Dzerjinski klubundan beş yüz kilometr uzaqda, burada – Qonaqlıda Çax-çux Xalq adlanan “rəbotnik”in “sinəsindəki sirlərdə” idi.

...Sultan Əmirinin, Qılınc Qurbanın və bütün qəlyanlıların gözünün qabağında Çax-çux Qudalılardan həyətdən çıxıb birbaşa Əmirli mülkünün yerinə, Səmədin üstünə yeridi.

– Bu xərabəlikdə heç nə qalmayıb, qadası! Əmin də havayı zəhmət çəkir! Dostları da!.. Bu “Xəzinə”nin sirləri Çax-çuxun bu quru sinəsinin altındadı. Sədr Mədədin qatili də məlumdur mənə... Gəlmədin, danışmadım. Bu gün də danışmasam, ola bilər ki, sirlərin hamısı elə həmişəlik bu sinədə qalar. Yəni mənim özümü də öldürə bilərəm... Məhərrəm Abbasoviçin kitabxanasında “Sirlə dastanları” adında nəhəng bir kitab var. Sənin professorun olub o kişi, mənim isə, bilirsən ki, bacanağımı. Gedərik, öz əlimdən verərəm sənə o “Sirlə dastanları”ı. Bu dastan “Xəzinə”nin məzmununu elə oradan da bilərsən, yazarsan, söz verirəm sənə ki, birdən-birə elmlər doktoru olarsan. Hə!.. Demək istəyirəm ki, bu “Xəzinə”nin aqibətindən qəmlənmə heç!.. Sən başqa həqiqətlər bilməlisən. Qalx, gedək danışım. Qalx! İnan mənə, belə məsləhətədi.

Səməd donuq, dumanlı gözlərlə gah Çax-çuxa baxırdı, gah da əmisinə. Bir şey anlayası halda deyildi.

Abı:

– Get! Qoy danışsın, – deyəndə bunu da başa düşmədi. Yalnız Sultan kənardan-kənara:

– Get! – deyəndə ayılan kimi oldu.

Ayağa qalxıb Çax-çuxun ardınca yeriyəndə də, yöndəmsiz daxmanın qabağında, həmin palıd kötüyünün yanında yenidən Gülbənizlə rastlaşanda, “hədsiz kök qadın”ın atasına anlaşılmaz qəzəblə baxa-baxa: – Danış, danış! Sonra mən də danışacam! Paxırını açıb göstərəcəm! – dediyini eşidəndə də beyni, bədəni tutqundu, Çax-çuxun çənəsinin işlədiyini görsə də heç nə dərk eləmədi.

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, Səməd elə ilk sözlərdən başa düşərdi ki, trubkanın qətran qoxulu tüstüsü arxasında tez-tez közərən dəyirmi gözləri parlaxa-parlaxa danışan “rabotnik” bu dəfə daha dəhşətli həqiqətlər açıb “qəsd işi yoxdu” deyən “qardaş qatili” adlandırdığı Sultan Əmirinin cinayətinin üstünə yeni-yeni cinayətlər gətirirdi.

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, “Müəllim” “klička”sından başqa, Səməd əmisi ilə köhnə çekist yoldaşlarının vaxtilə şərti olaraq “Nəcəfoğlu” təxəllüsü ilə tanıdıqları “məşhur bir marksist filosof”un adını da eşidərdi və bilərdi ki, “rabotnik”in o taya ayaq döydüyü vaxtlar – qırx bir-qırx altıncı illərdə Nəcəfoğlu tez-tez həmin “əldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yer” – Naxçıvanın Əlincə qalası yaxınlığında Nəimi məqbərəsinə gedib, orda “Kainat Elmi”nə aid kitabları oxuyub, əllinci ilin yanvarına qədər – doqquz il sərəsər işləyib, “ancaq Kişinin şəxsi icazəsiylə oxunan” bir kitab yazıbmiş, o kitaba görə Stalin mükafatı alıb, Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilibmiş, əmma elə o vaxtlar o kitabın ətrafında nə baş veribmişsə, Nəcəfoğlu birdən-birə guşənişinliyə qapılıb, Mərdəkandakı bağından kənara çıxmırmış. Həm cismən, həm də ruhən tamamilə sağlam ikən elə guşənişinmiş ki, ən yaxın dostlarının və hətta Akademiyanın prezidentinin çağırışlarına da getmirmiş. O vaxt – əllinci ilin yanvarında heç kəsin şübhəsi yoxmuş ki, guşənişinlik kitablə əlaqədardır. Çax-çux isə yəqin bilirdi ki, Nəcəfoğlunun hamıdan, hər şeydən üz döndərməyi köhnə əhvalatdır, özü də ancaq sədr Mədədin ölümü ilə və o teleqramla bağlıdır. Köhnə məsləkdaşı Sultan Əmirinin qardaşının, “Pünhan” – gizlin alim sədr Mədədin “avariya”ya düşdüyündən və teleqramdan xəbər tutanda Nəcəfoğlu dərhal yola düşüb gəlib burda – rayonda teleqramı oxuyub və Xudiyev dəstəsi ilə o dəstəyə yaxın adamlardan başqa, hamının ürəyindən olan teleqramda nə görübsə, raykomda – “qardaş qatili”nin kabinetində başını qamarlayıb, “fəlakət, fəlakət” deyə-deyə bütün günü danışib: “Demək, bu ölüm birbaş Stalinnən sənə bağlıdı?! Belə də fəlakətmi olar?! Demək, səni qəsdən həbs eləmişlər ki, istifadə eləsinlər?!” Çax-çux “Müəllim”i şahid gətirib deyirdi ki, Mərdəkana – bağına qayıdanda da Nəcəfoğlu hey “Fəlakət! Fəlakət!” – deyirmiş. Dörd il sonra – əllinci ilin yanvarında Sultan Əmirli alim dostunu görmək üçün Mərdəkana gedəndə məhz sədr Mədədin ölümü və teleqram barədə aralarında nə söhbət olubsa, Nəcəfoğlu yenə başını qarmalayıb, “Fəlakət!” – deyib. Sonra elə bu kəlməni təkrar edə-edə “vanna otağına girib, qapını daldan bağlayıb, ülgüclə venasını kəsib”.

Çax-çux bu ölümü sədr Mədədin ölümündən sonra Sultan Əmirinin “ikinci cinayəti” sayırdı. Niyə?!

– Biləcəksən, qadası. Birinci cinayətin səbəbini də, ikinci cinayətin səbəbini də biləcəksən – deyirdi. – Səbrnən qulaq as. Səbrnən! Çünki qırx altıncı ilin oktyabrındakı “avariya”ynan əllinci ilin “vena” hadisəsinin əlaqəsini açmaqdan ötrü mən özüm də səbrnən, yerli-yataqlı danışmalıyam. Hə!.. Öldürülən adam beş deyil, on deyil. Milyonlarnan adamın nə vaxt, harda, necə öldürüldüyünü bilməsən, Sultan Əmirlinin qatilliyini dərk eləməzsən! Qulaq as!.. EvƏrEyləri yer üzündən köklü-köməcli silmək planı “Vatikan”da yazılıb. Alman Patriarxına, Gürcüstanda, xəlvəti dərədə yerləşən lap gizlin Georgi kilsəsi mərkəzinə, ermənilərin bütün Qriqoryan kilsələri mərkəzlərində bütün katalikoslara göndərilib. Milliyyəti bu vaxta qədər məlum olmuyan, yalan bioqrafiyaynan ömr sürmüş köpəyöğlunun birisinə – Hitlerə, Qrek Vissarionun oğlu Qrek İosif Stalinə göndərilib. Hə!.. Bax elə o vaxtlar bu planın birinci qurbanı kim olub, söncə? Mustafa Kamal Paşa AtaTürk! Bəli! Hə!.. AtaTürkü öldürəndən sonra bu məhv olan “Xəzinə”dən gizlin dərslər alanların siyahısı tutulub. – Xalıq güldü. – Bəzi ağzıgöyçəklər söz yayıblar ki, guya o siyahını mən tutmuşam!.. Hə! Əbləhliyə bax ey! Mən özüm, bütün əslim-nəslim EvƏrEy, EvƏrEy Mustafa Kamal siyahıya salarammı, qadası?! Hə! Stalinnən Hitler, məhz AtaTürkün qətlindən sonra görüşüblər, Vatikanın planı üzrə, bilərsən yəqin, əvvəlcə İspaniyada başlayıblar qırğını. Özü də necə?! Nəzərə alsan ki, “Alman”, “Nemes”, “Doylid”-filan millətin özünün də kökü indi “Ariy” yazılan ƏrEydəndi, yəni xaliscə EvƏrEydilər, onda gör İspaniyada kimnən kim müharibə eləyirmiş: “Kastil” – OdƏs OdƏl, yəni “İspan” – ƏsEv OdƏrləri lap xalis EvƏrEylər, bu bir! Rusiyadan səfərbər olunub İspaniyaya göndərilən OdƏs – “Odessa” EvƏrEyləri (yəni qədim “Kırım”lılar – OdƏrEvlər), bu “faşist”, “nemes” damğasıynan damğalanan bədbəxt ƏrEy OdƏrləri özləri!.. Bildinmi nədi bu qan-qırğın, hardandı? Sonrasına qulaq as!..

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, “Müəllim”, AtaTürk, OdƏs, ƏsEl, ƏrEy OdƏrlərin Nəcəfoğlu adları ilə yanaşı, Səməd əmisinin köhnə yoldaşlarından daha birinin, vaxtilə kəndinin adı ilə Xalxali təxəllüsü ilə tanınub sonralar Demokrat firqəsinin sədri və Milli hökumətin başçısı kimi məşhurlaşmış daha bir alimin – Mircəfər Pişəvərinin adını da eşidərdi və bilərdi ki, qırx bir-qırx beşinci illərdə Cənubda qırx dörd qəzet redaksiyasını

“Azadlıq cəbhəsi” təşkilatında birləşdirib, gecəli-gündüzlü çalışdığına baxmayaraq, Xalxali də vaxt tapdıqca bu taydakı həmin “əldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yerə” – “Şeyx Xorasan” məqərəsinə gəlmiş, ordakı arxivin və “Kainat Elminə aid” kitabların əsasında məqalələr yazmış, yazdıqlarının bir üzünü Bakıya – Fəlsəfə İnstitutuna – Nəcəfoğluna göndərib, o biri üzünü Təbrizdə özünün buraxdığı “Ajir”¹ qəzetində çap edirmiş... Çax-çux yenə də “Müəllim”i – “Çopur” adlandırdığı çekisti şahid gətirib deyirdi ki, qırx beşinci ilin dekabrında Demokrat fırqəsinin qələbəsindən və Milli hökumət qurulandan sonra da Xalxali bu tayda Sultan Əmirli ilə görüşə gəlməyə imkan tapmış. İşi o qədərmiş ki, iftarı, naharı, şamı da maşında yeyirmiş, yuxusunu da maşında almış, əmma fırqəsinin məğlubiyyətindən və Milli hökumət yıxılandan sonra Şimali Azərbaycana mühacirətə hazırlaşdığı günlərdə də Xalxali bu tayda Sultan Əmirlinin rayonuna gəlməyə imkan tapmış. Qırğına məruz qalan mühacirləri xilas eləmək üçün, yenə gecə-gündüz maşından düşməsə də, bəzən hətta güllə yağmuru altında bu taya – Naxçıvana keçib dostu ilə görüşürmüş. “Avariya” günündən sonra – qırx yeddinci ildə də Xalxalinin vəziyyəti bir o qədər yaxşılaşmayıbmış. Əmma “avariya”dan və teleqramdan xəbər tutanda da imkan tapıb, dərhal gəlib teleqramı oxuyub və teleqramda nə görübsə, eynilə Nəcəfoğlu kimi, o da “Fəlakət! Fəlakət!” – deyib. Və elə bu kəlməni təkrar edə-edə rayondan çıxıb gedəndə hardasa Yevlax səmtində avariya düşüb ölüb.

Bu ölümü Çax-çux “bu yazıq, bədbəxt oğlanın atasının”, yəni sədr Mədədin və Nəcəfoğlunun ölümündən sonra Sultan Əmirlinin üçüncü cinayəti sayırlı. Niyə?

– Səbr elə. Biləcəksən. Əmin adi qatillərdən deyil.

Söhbətin bu yerində Gülbənizin səsi eşidildi:

– Bəsdi, dədə! Görmürsənmi sözünü eşitmir? Rusiya, Krım, Odessa, İspaniya, Faşist-filan, nə qədər çərən-pərən danışmaq olar, a kişi?! Konkret söz de, sən bu əzizimə! Aydın, konkret! Başa düşsün! Görmürsənmi nə haldadı?! Get burdan!

Çax-çux təəccüblü itaətlə dönüb aralandı.

Badamı gözlərdə anlaşılmaz qəzəbi anlaşılmaz gülgünlük, sonra köyrəklik əvəz etdi.

¹ “Həyəcan” – “Təbil”

– Boyuna qurban olum! Bayaq da gördüm, boy-buxunun daha da gözəlləşib. Biləyindən tutdum. Tutduğumu da düz-əməlli bilmədin, sənin dərdini çəkənin əlinin hənirini bilmədin... Hayıf, boynun bükük olub, ay Səməd! Hayıf səndən! Mənə niyə belə boynuburuq baxırsan, yadına nələr düşür, ay Səməd?! – Sözlər nə qədər ürəkdən gəlsə də, Səməd hədsiz köklüklə birgə bu sözlərdə də vulqarlıq duydu. Əmma bu vulqarlıq da birdən-birə dəyişib, yanğıya çevrildi: – Niyə belə başı bələli oldun, ay Səməd?! Yel hayandan əsdi, tufan hardan qopdu, niyə ayırdı səni bizdən, ay canım-ciyərim?! Bu “dədə” dediyim belə-filanın adını “Manyak” qoyublar! Soruşurlar bu Kətyən deyilən kişinin çəpəri niyə belə dağılıb? Kətyənnən çəpəri qalır burda, bu başlayır çərənləməyə ki, bəs bu Kətyənin bir oğlu Fin müharibəsində batdı getdi, o birisi, nə bilim harda!.. Axırda deyirlər, ay Çax-çux, biz səndən Kətyən kişinin çəpərini soruşuruq ki, cəmaat niyə əl tutmur, sən bizə Finlandiyadan danışırısan!.. Bədbəxtdi də! Elə gün yoxdu ki, bu “dədə” dediyimnən dalaşmıyaq, çırpışmıyaq. Əclafdı! Materialbazdı, evyixandı! Sənin bir dırnağını da dəyişməyəm buna. Günsən, Aysan sən! Gündüzlər gün kimi işıq saçardın üstümüzə, gecələr Ay kimi nur çiliyərdin!.. Özün bilirsən, oxuyan deyildim mən. Gözümün altını, üstünü yırtmışam, o ikiillikdə bircə elə ona görə oxudum ki, sən harda işləsən, mən də sənənin yanındaca işləyim, “qardaş” deyim, bacın olum, ömrümün axırınacan qulluğunda durum!.. Ayağının kirini içərəm sənə! Xörək yediyin qabın dibini yalıyaram! Özün də bilirsən bunu, bəs niyə uzaq gəzirsən məndən, niyə qapımdan qaçırsan, qurbanın olum?! Niyə bu qədər qəlbiqaralıq eləyirsən, a canım-ciyərim, bu “dədə” dediyim, yəni o qədərmi köpəyoğludu ki, adam öldürsün?! Bu deyil qatil! Bu deyil!.. Sözü nü çatdırdımı sənə, bilmirəm... Eşitmişəm, heç özün də inanmırsan bunun Mədəd əmiyə əl qaldırmağına!.. O günü... O müsibət günü olanları bax bu gözlərimnən görmüşəm. Hə, bə nə! Elə ona görə danlayıram bunu ki, çox danışma, söz de! Hə... Hamıdan qabaq mən eşitdim ki, siqnal səsi gəlir, uşaqlar da Sudüşəndə çıxırırlar, “maşın döndü, – maşın döndü” deyirlər. – Cəmaat bizim həyətdən, o yığnaqdan tərənəndə də hamıdan qabaq mən tərənədim, getdim gördüm qızıl-ala qanın içindədi yazıq Mədəd əmi. Bax bunu da mən tapdım ordan... – Gülbəniz

əlini irəli uzatdı. Ovcunda at nalı vardı. Çax-çuxun çəki daşı əvəzinə işlətdiyi həmincə qurğuşunlu nal! “Avariya” günü bu daxmanın qabağında, bu palıd kötüyünün üstündən yoxa çıxan həmincə nal! – Eşidirsənmi, a qurbanın olum? Deyirəm bu nalı mən tapmışam ordan. Maşının yanından... Vuran bunnan vurmuşdu, qanlı-qanlı tullamışdı ora ki, əşyayi-dəlil olsun, dədəmdən görsünlər kişinin ölümünü!.. Fikrin məndədimi? Əvvəlcə mən də elə bilirdim avariya. Ağlıya-ağlıya əlimdə tutub, heç baxmırdım da buna. Milis töküləndə də elə əlimdəydi. Bir də gördüm o Zor nəçənnik deyilən, Xaş deyilən Gülənovdu, kağız kimi bir şeyi tutub durub qabağında, ayağını ayağıma vurur, böyrümü dümsükləyir ki, “Sənnənəm, ay qız! Əlindəkini bura qoy...” Dərd başdan aşanda adamın ağlı da itərmiş. Gözüm baxa-baxa, bilə-bilə ki, bizim naldı bu nal, verdim ona, bükdü götürdü. Sonradan-sonraya başa düşdüm ki, dədəmin evini yıxmışam! “Qəsd işi, qəsd işi!” – deyirdilər. “Nal Xalıqındı”, “Qurğuşunlu naldı” – deyirdilər. “Nalnan vuran Xalıq özüdüsə, Xalıq niyə bura tullayıb nalı?!” – deyirdilər... Yaranı təzələyirəm, bağışla məni, canım-ciyərim! Məcburam, neyniyim!.. Yeddi il idi bu nal Gülənovun evindəydi... İşin arasına qoymamışdı. Özün bilirsən ki, “zaklyuçeniye”-sini ayrı cür yazmışdı. Bunu da aparıb evindəki stolunun siyirməsində saxlayırdı. Yeddi il idi bu nalnan bir yerdə biz hamımız ailəliknən o siyirmədəydik. Guya qohumumuzdu o Gülənov deyilən. Üzünü mürdəşir yusun! Yeddi il idi hər il soğan qabığı kimi soyurdu bizi. Bu “dədə” dediyimin özünün qazancınan anamın əlinə gələni yığırdıq. Dəmiryol məktəbində sinif vermişdilər mənə. Əmbə bilmirdim maaş nə olan şeydi. Maaşımı da qoyurdum o pulun üstə, aparırdım verirdim Gülənovun arvadı Leyla xanıma, ayağına düşürdüm ki, nalı qaytarsın, qaytarmırdı!.. Belə dümdüz dayandığına baxma bu “dədə” dediyimin, içərisi yoxdu. Yeyib qurtarıb bağır-övkəsini, yaradı içərisi! Çünki canı Gülənovun siyirməsindəydi, var-dövləti də Leyla xanımın barmaqlarında, biləklərində, boynunda!.. İndi sənə verəcəm bu nalı? Niyə? Qulaq as.

Bu yaz, mayın əvvəlində, bədbəxt Gülgəzin başına o iş gələn günün axşamı hamımız oturmuşduq burda, anamın həyətinə. Bu “dədə” dediyim ara qoymuşdu kötüyün üstə, təkbaşına içirdi, çırtıq çalırdı. “Sultanınkı da buryacanmış”, – deyirdi. “Axırı çatdı,

dövranı qurtardı”, – deyirdi. Qalxdım arağını divara çırpıdım. Dedim: “Allahın olsun, vicdanın olsun! Sultan Əmirliynən düşmənsən, biz də bilirik düşmənsən. Bəs cavanlara yazığın gəlmirmi?!” Dedi: “Sultan Əmirlinin özünün öz Bircə balasına yazığı gəlmirsə, qardaşını öz əlinnən əzrayıla verib, ən yaxın dostu Xalxalini – Pişəvərini əzrayıla verib, ən istəkli alimi Nəcəfoğlunu əzrayıla verib, indi də qardaşı oğlunu Bircə – balasını da öldürürsə, mənim niyə yazığım gəlməliidi!”

Onda bir şey qanmadım bunun sözlərindən.

Hardan biləydim ki, sənin əmin mənim bu “dədə” dediyimdən də əclafıymış! Hönkür-hönkür ağladığım yerdə, bir də gördüm yenə Gülənovdu, maşınından düşüb dayanıb qabağında, bu nal da əlində, elə o vaxtkı kimi, yenə ayağını ayağıma vurur, böyrümü dümsükləyir ki, “Sənnənəm, ay qız! Hazırlaş, Bakıya gedəcəksən. Bu nalı aparıb Səmədə verəcəksən, atasının ölümü barədə həqiqəti deyəcəksən”.

O vaxtkı kimi, nal əlimdə, qurudum qaldım.

Anam süfrə açdı kötüyün üstə. Bu əclaf öpüdü Gülənovnan. Demə, Mirqəzəb elə onda yerində deyilmiş, dostları da Gülənova xəbər veribmişlər ki, Mirqəzəbnən Persin işləri xarəbdı, Sultan Əmirlinin bəxt ulduzu doğur, Gülənovlar, Qudalılar yığışın, başınıza çarə qılın. Bunlar da yığışıb “Şüşəli”də, sonra da ağsaqqallarının dağılımışında qurğu qurubmuşlar, Sultan Əmirlini ləkələmək xatirinə mənim yazıq bacılığımnan sənin məhəbbətinə sui-qəsd düzəldibmişlər. Gülənov “qardaş qatili”ndən danışırdı, mənim bu “dədə” dediyim də ağzından öpürdü onun. Dəli oldum, Səməd! Kötüyün üstə nə varıydı, başlarına çırpıdım!.. Əsl dəli mənəm o gündən. Kəndə gələndə gözüm dirənir Xəlvət Rəhimin darvazasına. Elə ki, görürəm yığışdılar, heç olmasa qazanlarını aşırmasam, rahat olmur ürəyim.

Eşit, bax, gözünün içinə deyirəm bunun: dədəm yoxdu mənim!

Anamı atdı getdi professor Məhərrəmovun baldızıynan evləndi, bağışladım. O taya getdi gəlmiş, “Şeyx Ağ Əmir, Şeyx Boz Əmir” yazdı, mənim can-ciyərimin atasını çək-çevirə saldı, onu da bağışladım. Çünki Sultan Əmirliyə düşmənçiliknən əlaqədarıydı bunun hamısı. Professornan qohum olmağı da düşmənçiliknən bağlıdı, yazı-pozusu da.

Üzünə deyirəm, evi yandırdıran da budu!

Bir tərəfdən “Mirqəzəbə qalib gələn Kişini” ağızdolusu tərifiyləyir, o biri tərəfdən düşmənçiliyini eləyir, dəridən çıxır ki, “qalib

gələn Kişi”nin özünə qalib gəlsin. İstədiyini eliyəcək bu. İndiyəcən heç kəs qabağına durammayıb, indən belə də durammıyacaq. Özü pıçıldayıb mənə ki, Məhərrəmovun bacanağına fələk də toxunamaz... Bircə şeyi, bircə əclafığı bağışlamıram mən, o da Gülgəznən səni də bu düşmənciliyə qurban eləməkləridi. Ömürlük bağlıdı mənim qapım bunun üzünə! Nə Gülbəniz adında qızı var bu əclafın, nə də Məsim adında kürəkəni! Anama da demişəm, ya bunun ayağını kəssin bu qapıdan, ya da çıxsın getsin Bakıya, zir-zibilini satsın bunun orda. Yanğında, sən quyunun qırağında oturanda axırcı sözümlə belə olub buna.

Atam da sənsən, anam da, Səməd! Gülgəzinə qovuşduracam səni, qurbanın olum! Eşidirsənmi nə deyirəm? Qovuşduracam!.. Dörd aydı Qaraçı gözəliyin məktubunu gəzdirirəm qoynumda. Bu nalnan bir yerdə məktubu da aparmalıydım Bakıya. Ürəyim gəlmədi, qorxdum dərsinə – dövrünə mane olar bəd xəbərlər. Keçən həftə bu əclaf Bakıya gedəndə tapşırıdım ki, əgər Səməd eşitməyibsə, sən də açma. Dedim: “Özün də bilirsən, mən də bilirəm ki, Mirqəzəb gedib – arxanız uçub, umudunuzu bu at nalına bağlayıbsınız. Səmədə söz açsan, didərgin düşər. Ya elə Bakıda qalar, ya da çıxar gedər Moskvaya, Leninqrada-zada. Sən elə elə ki, vaqondan düşəndə birbaşa bizə gəlsin”, – dedim. Çox çalışıb bu əclaf, mümkün olmayıb.

Allah məni öldürsün, müsibət çəkibsən bu iki gündə. Hamısı ondandı ki, həqiqətdən xəbərin yoxdu, canım-ciyərim, o “əmi” dediyin əclafi tanımırsan. Axı, Mədəd əmini doğrudan da “öz əliynən əzrayıla verib! Doğrudan da: “Sui-qəsd yoxdu”, – deyib, vəzifədə qalmağın xətrinəcə qanını batırıb qardaşının! Üstəlik də belə bədbəxtlik: Gülgəz!.. Dörd aydı nə gecəm var, nə gündüzüm, elə bu barədə fikirləşirəm.

Qulaq as, gör necə olub.

O teleqram Mirqəzəbin üstünə vurulubmuş. Bir üzü də “əmi” dediyin əclafın özünə gəlibmiş. Mirqəzəb əvvəlcə Xudiyevə zəng eləyib, qışqırıb ki, “Teleqrammu nemedlenno otnimite u neqo!”¹ Sonra “əmi” dediyinə zəng eləyib, qışqırıb ki, “Teleqrammu ne oqlaşat i sroçno vernut liçno mne!” Sonra da Persnən öz şəxsi mühafizəçisini mindirib hərbi təyyarəyə. Heç yarım saat da keç-

¹ “Teleqramı təcili alın ondan!”

məyib, Pers tezəcə alıb Sultan Əmirinin başının üstünü. Lüt Cəfərnən Qurbanlının sədri İsgəndər kişi, bir də Tahirlinin sədri Cəbrayıl kişi ordaymışlar. Üçü də oxuyubmuş teleqramı. Pers hamısının dilindən iltizam alıb ki, Sultan Əmirinin kabinetində oxuduqları sənədin, gördükləri adamların, eşitdikləri sözlərin haqqında heç vaxt heç kəsə heç nə deməyəcəklər. Qol çəkdirib, kağızı qoyub cibinə, naqanını çıxardıb, deyib: “Ya teleqramı ver, ya da həyatından keç”. “Əmi” dediyin deyib: “Məndə deyil. Konvertə qoydum, qardaşıma göndərdim”. Aydındımı, ay Səməd?!

Hey fikirləşirəm ki, teleqramı ordaca qaytarsaydı, bədbəxtlik olardımı?! Özü ölməliyə qardaşını öldürtdürüb. Budu bax həqiqət!

Bu dədə dediyim əclaf indi gizlətmir heç nəyi. Deyir: “Pəri həyətdə, yığnağın içində, başında motalpapaq, əynində kürk gərəndəcə bildim ki, nəse olacaq”. Özünü görməməzliyə vurub bu. Guya nə görüb, nə də tanıyıb. Başını sallayıb kişmişini satıb. Pərsin yanında bir yekəsi də varmış, bu deyir, deyəsən, mühafizəçisiymiş. Camaata qarışıb kişmiş alıb o “yekə”. Sonra xəlvətə salıb nalı götürüb, maşın gələndə atılıb minib, işini görüb, əmbə teleqramı tapmayıb Mədəd əminin üstündə. Qardaşını bada verəndən sonra qardaşının tabutunun yanında qəhrəman kimi oxuyub o əmi dediyin əclaf! “Prekratite”-filan!

Eşidirsənmi, qurbanın olum, başa düşürsənmi kimdi əmi dediyin, nəyin hesabına oturub stolda?!

O bədbəxt Qaraçı gözəlin çox şey yazıb məktubunda. Oxuyacaqsan, görəcəksən ki, namussuzluğu da əmiyin özündən düşüb. Yəni o qədərmi içibmiş ki, ayıb olmasın, görməyib altındakı kimdi?! Bu dədə dediyimin əl-üzünü yumuram mən. Əmbə istəyirəm biləsən ki, yeddi ildə qatil kimi tanıdığın adam qatil deyil! Qarasına uçduğun, canını qurban dediyin adamdı qatil, a qurbanın olum!.. Eşidirsənmi? Xalq Məmmədli oğlu Qudalı deyil sənin düşmənin! Xalq Qudalının da, sənin də, Gülgəzin də, mənim də bir düşmənimiz var, o da “qardaş qatili”di! Eşitdinmi?! Lap hündürdən deyirəm, özü də eşitsin: özüdü qatil! “Qardaş qatili!..” Döşündə qızıl ulduz, ayıb olmasın, altında dünya gözəli, kefə baxır! Tfu! Tfu!.. Əlini üzündən çək, qurbanın olum, ağlama! Eşitdinmi dediyimi?!

Yox, Səməd eşitmirdi. “Şirin-şıtıq gözəl” ikən vulqar qadına və vulqar qadın ikən belə çoxbilmiş zənənə çevrilən zənənin əlində

nala baxırdı və “qardaş qatili” kəlmələrindən başqa, daha heç nə eşitmirdi. Kirpiklərindən yaş əvəzinə elə bil su axırdı.

Çoxbilmiş zənən “Qurbanın olum”, “Canım-ciyərim”, – deyə-deyə əşyayi-dəlil nalı Səmədin kəmərinin altına soxub, hönkürüb kənara çəkildi.

* * *

Sonra yenə Çax-çuxun çənəsi işləməyə, sinədəki sirləri açıb tökməyə başladı:

– Qardaşını necə güdaza verdiyini bildiyin kimi, o böyük adamları necə güdaza verdiyini də yerli-yataqlı, dəlil-sübutnan biləcəksən, qadası – deyirdi.

Əmma Səməd hələ də dinləyəsi halda deyildi.

“Şirin-şıtıq gözəl” ikən vulqar qadına, vulqar qadın ikən dədəsindən də ötə, müəmmalı çoxbilmiş zənən əşyayi-dəlil nalı qoftasının altından çıxarıb irəli uzadanda, bu nal bir parça buza dönüb Səmədin əmgəyinə yapışmışdı. Bu nal ortalıqda ola-ola, Gülənovun ardınca əmisinin də “qəsd işi yoxdu” dediyini xatırlayar-xatırlamaz Səməd əmgəyində əməlli-başlı buz soyuqluğu hiss etdi. Tək bir dəfə, tələbə vaxtı, Yusif kimi gözəl Yusifin dodaqlarının kənarlarında fır, burnunun üstündə qoz əmələ gəldiyini görüb, dostunun: “Qozdu Yusifəm, idbar Yusifəm indi”, – dediyini eşidəndə belə bir şey hiss eləmişdi: əmgəyi birdən-birə buzlaşmışdı. Sarsıntıdanmı? Böyük itki qoxusundanmı? Nədənsə, Yusif kimi gözəl Yusifin doğrudan da İdbar Yusifə çevrildiyini görəndə necə olmuşdusa, nalı Gülbəninizin əlində görüb, əmisinin: “Qəsd işi yoxdu”, – dediyini xatırlayanda da eləcə oldu: buzun altında beyin gizildəyib, sıxılıb bərkidi, qulaqlarının dalından, peysərindən kürəyinə, çiyinlərinə, qollarına və bütün bədəninə soyuq çimildəşmə yayıldı. Gülbənin göz yaş təkə-tökə: “Canım-ciyərim”, – deyə-deyə nalı onun kəmərinin altına keçirəndə isə, bu nal sehri güzgüyə çevrilib Səmədə bir tabut göstərdi.

Hamanca tabutdu: qapağının hər küncündə bir mismar işıldayırdı...

Yeddi il səkkiz ay bundan əvvəl mismarları Səməd necə aydın görmüşdüsə, indi də eləcə – bütün aydınlığı ilə görürdü və anbaan daha da bərkiyib daşlaşan beynində o dörd mismardan başqa heç nə olmasa da anlayırdı ki, qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə gördüyü tabutu bu gün – əlli dördüncü ilin avqustunun iyirmi beşində eynilə görməyi boş-boşuna deyildi: “avariya” təkrar olunmuşdu!

Məhz təkrar olunmuşdu.

Əmma o avariya ilə bu avariyanın fərqləri də vardı.

Əsas fərq bunda idi ki, tabutdakı meyit indi tək atasının meyiti deyildi. Atası ilə yanaşı meyitin boz kiteli, boz, düzbalaq şalvarı, qara xrom çəkmələri vardı. Pırpız qaşları, açıq qalmış boz-ala gözləri, iri burnu, qalın, sərt dodaqları vardı. O meyit Səmədin yeddi il səkkiz ay və iki gün ərzində bütün günahlarını bağışlaya-bağışlaya, öz ürəyi, öz vicdanı kimi qoruduğu Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünyasının meyiti idi; tabutun örtülü qapağının altında, Səməd atasının ancaq partlayıb dağılmış qanlı gicgahını, əmisinin isə, yuxusuz gecələrdə çallaşmış qaşlarının birər-birər tüklərini də görürdü və başa düşürdü ki, hətta qaşlarının tükləri də dilə gəlib min bir fikir söyləyən bu “uca şəxsiyyəti”, bu “gözəl insanı”, bu “ata hənirli ata əvəzini” heç kəs əvəz edə bilməyəcək.

O “avariya” ilə bu “avariya”nın əsas fərqi bunda idi.

Fərq bir də bunda idi ki, bu dəfə nə teleqram vardı, nə Stalin adı, nə də Stalin adından ikicə kəlmə “Prekratite bezobraziye” deməklə bütün “bezobraziye”lərə son qoyub, hətta ölümün dəhşətini də yuxuya çevirə bilən bir adam vardı. “Prekratite bezobraziye” əvəzinə o adam: “Qəsd işi yoxdu”, – deyib qardaşına da, qardaşı oğluna da, özünə də xəyanət eləmişdi və elə xəyanətinə görə göz-dən düşüb xırdalaşmış, rəzilləşmiş, nəhayət, ölmüşdü. Elə ləyaqətsiz, elə şərəfsiz ölmüşdü ki, dəfnə, yasa gələn də yoxdu. Tək bir nəfər – Çax-çux Xalq tabutdakı “uca şəxsiyyət”in ölüsünü də Səməd-dən almağa gəlmişdi:

– Əsl Bezobraziye öz əmin ola-ola, hansı Bezobraziyedən danışırsan?! – deyirdi.

– Mirqəzəbin yekəsi öz əmin ola-ola, hansı Mirqəzəbdən danışırsan?! – deyirdi. Fərq, nəhayət, bir də bunda idi ki, beyni nə qədər daşlaşsa da, bu dəfə Səməd boğulmurdu. Gözlərinə qaranlıq

çökmürdü. Dünya zülmətə batmırdı. Tabutla, qapağın hər küncündə bir mismarla birgə Səməd, qarşısında bir cüt fanarını parıldada-parıldada aramsız ötən Çax-çuxla Gülbənizi görürdü.

Əgər Çax-çuxu az-çox diqqətlə dinləsəydi, “Müəllim”in, Nəcəfoğlunun, Xalxalının adları ilə yanaşı, Səməd Mirqəzəbin Pers adlandırdığı “rabotnik”in həqiqi adını da eşidərdi və bilərdi ki, qırx bir-qırx beşinci illərdə Pers – general Atakişiyev də həmin “əldən-ayaqdan uzaq, etibarlı yerə” – “Şeyx Xorasan” məqbərəsinə gedirmiş, yol kənarlarında nəzarətçilər qoyub, məqbərəyə girib, arxivdə və kitabxanada nə isə məxfi iş görmüş, Nəcəfoğlunun, Xalxalının, ya da onların işçilərindən kiminsə gəlişindən xəbər tutanda isə, məqbərədə hər şeyi əvvəlki qaydaya salıb, çıxıb tezcə uzaqlaşmış.

Arxivlə kitabxananın o məqbərəyə göndərildiyini Pers hardan, necə öyrənibmiş? Çax-çux bu barədə bir söz deməsə də, belə çıxırdı ki, hələ “Müəllim”in axtarış xəbəri apardığı gecədən, Mirqəzəb özü də, Perslə birlikdə, hər şeyi bilirmiş; “siyasi mövqeyi yanlış, millətçi” sayılan Nəcəfoğlunun ətrafına toplaşmış alimlərin və çekistlərin təhriki ilə Sultan Əmirlinin evinə gedib “dövlət sirrini açdığına görə” “Müəllimə” töhmət veribmişlər, özünü də fəlsəfə institutunda Nəcəfoğlunun aspirantı və katibi düzəldibmişlər ki, “o millətçinin” o taya – Xalxalının qəzetinə göndərdiyi məqalələri əvvəlcədən oxuyub təhlükəli fikirləri qeydə alsın və Persə tez-tez məlumat yazıb günahını yusun.

Çax-çuxun fikrincə, bacanağı “Müəllim” – Məhərrəm Abbasoviç elə o “danosçik” alim olduğu vaxtlarında da haqqı nahəqqa verməzmiş, vətəninin, xalqının o tayda milli istiqlaliyyət yolunda çalışan oğullarını qorumaq üçün canından keçməyə hazırmış. Əmma, eyni zamanda, elə indiki kimi ayıq və tədbirli imiş; bir tərəfdən “kəfəni boğazına dolayıb”, Mirqəzəblə Persin növbəti “dövlət sirrini” də dostlarına açıb, “Mənim əlimnən Nəcəfoğlunun başını yeyəcəklər”, – deyibmiş, o biri tərəfdən, dostlarına xidmətini davam etdirmək üçün, Nəcəfoğlunun o taya göndərdiyi “Prometey odu” adlı məqaləsində “millətçilik” barədə məlumat yazıb Perslə yaxınlaşmış, sonra Xalxalının o taydan fəlsəfə institutuna “Pişəvəri” imzası ilə göndərdiyi bir əlyazmasında Prometeyi “EvƏrOd! Bağday” adlandıra-adlandıra “əfsanəni Bağday həqiqəti”

¹ EvƏrOd təhrifi “Fərhad”. Bütün bədii əsərlərdə də “Fərhad”dır.

kimi qələmə verib,¹ “milli lovgalığa yuvarlandığını” şəxsən Mirqəzəbə yazıb, beləliklə, Mirqəzəbin özünün də etibarını qazanmış və elə bu etibara görə “Müəllim”, nəhayət, general Atakişiyevlə – Perslə birlikdə məqbərəyə gedib, ordakı “məxfi işi” öyrənməyə nail olubmuş.

O nə iş imiş?

Elə bir iş imiş ki, indi Mirqəzəblə Persin məhkəmədə müttəhim kürsüsündə oturduqları bir vaxtda da o barədə açıq danışmağa icazə verilmir; iki gün bundan əvvəl bacanağını rayona yola salanda Məhərrəm Abbasoviç köksünü ötürüb: “Heyif, danışmaq olmaz. Dövlət sirridi”, – deyib. Odur ki, məhkəmədən beş yüz kilometr uzaqda Çax-çux da Mirqəzəblə Persin əsas cinayəti sayılan o “məxfi iş” barədə açıq söz deməyi lazım bilmir. Əmma Səməd sözdən söz çəkməyi bacaran oğlandır, diqqətlə qulaq assa, özü başa düşər ki, qırx bir-qırx beşinci illər arasında o məqbərədə görülən iş nə iş imiş. Səmədə kömək üçün Çax-çux ancaq bunu deyə bilər ki, iyirmi ikinci ildə İrənin siyasi polisi kommunistləri hər yerdə həbsə alıb Qəsri-Qacara göndərəndə, Pişəvərinin təklifi ilə partiyanın arxivindəki əsas sənədləri, o cümlədən Ənzəlidə, Ərdəbildə, Mazandaranda, Təbrizdə, Xorasanda, Rəştə, Gilanda və Tehrandə “podpolya” ların sənədlərini də Ağ Əmirlə Boz Əmirə etibar edibmişlər. Ağ Əmirlə Boz Əmir də kağızları vaxtilə özlərinin mənsub olduqları “İttihadi-İslam” firqəsinin kağızlarına qatışdırıb, sandıqlara doldurub, “şəxsi arxiv” adı ilə bu taya göndəribmişlər. Otuzuncu ildə şəxsən Stalindən məxfi “depeş” alıb İranda “təhlükəlikləri həbs etmək” haqqında siyasi polisə göstəriş verəndə və polis ikinci dəfə kütləvi həbslərə başlayanda isə, yenə də Pişəvərinin təklifi ilə partiyanın Təbrizdəki gizli kitabxanasından ən vacib kitabları seçib, “İttihadi-İslam”ın kitablarına qatışdırıb, mərhum şeyxlərin “vərəsəlik şəhadətnaməsi” ilə birlikdə “Vərəsə kitabxana”² adı ilə bu taya göndəribmişlər. Perslə məqbərəyə gedəndə Məhərrəm Abbasoviç dərhal görüb ki, arxivlə kitabxana əslində Demokrat firqəsi zəminində yaradılmış Kommunist Parti-

¹ Yəni “FərOd” (əslə EsƏrEyOd) “Bisütuna” döndərilmiş Bağstan qayalarındakı təhrif. Farsi yazıları çapıb, “su” – SafAğ Elmi çıxarır.

² Kitabxananın bir qismini 1964-cü ildə Cənublu elm adamı, Musəvinin Bakıdakı evində gördüm. Məsələ QQB ilə bağlı olduğu üçün sirri açmadım (*Muğanna*).

yasına məxsusdur; Partiyanın hələ Demokrat adından əvvəl “Hümmət” adı ilə tanındığı vaxtdan rəhbəri olan “Doktor”un – Nərimanovun 1904-cü ildə öz dəst-xətti ilə yazdığı “Məramnamə”dən başlamış, sonuncu rəhbəri Pişəvərinin “Qızıl sətirlər” adlanan məqalələr məcmuəsi də, bütün şəhərlərdə və vilayətlərdə özlərin şifrəli ünvanları da, həmin özləklərdə işləyən “Hümmət”çi “kommunist”lərin – gizlin Bağday tarixi öyrənən fədailərin şifrəli siyahıları da ordadır. Sonrakı səfərlərində Pers özü ilə köməkçi “şifrovalşik”¹ aparıb, sandıqda yeddi yüz əlli kitabın hamısını bircə-bircə, səhifə-səhifə zərrəbinlə yoxlamağa başlayanda isə Məhərrəm Abbasoviç başa düşüb ki, məqbərə həm də təlimat mərkəzidir; otuzuncu ildən qırx birinci ilə qədər, on bir il “Qəsr-i Qacar zindanında və sürgündə qalıb buraxılıandan sonra Pişəvəri “qayət məxfi” təlimat və tapşırıqlarını “etibarlı yerdə” kitabların səhifələrinə yazırmış, “podpol”yalar da hər şeyi ordan aparırmış. Səməd elə bundan nəticə çıxara bilər ki, general Pers orda nə iş görürmüş. Demokrat partiyası bütün gizlin özlək ünvanları ilə birlikdə, Mirqəzəbin ovcunda imiş.

Bu iş elə məxfi aparılırmış ki, “Müəllim”i məqbərəyə apar-dıqca Pers onu hər dəfə ölümlə hədələyirmiş: “Xatırladıram, bu sirri cəmi üç nəfər bilir. Birinci elə birincidi.² İkinci mənəm. Üçüncü sənənsən. Dördüncü də var, onun adını çəkənin dili kəsilər!³ Sırr açılrsa, bu məqbərəyə ayağı dəyən adamlardan biri də sağ qalmı-yacaq”, – deyirmiş. “Müəllim” isə yenə “kəfəni boğazına dolayıb”, Persin hədələrini dostlarına çatdırıb, dönə-dönə: “Ehtiyatlı olun”, – deyirmiş. Belə çıxırdı ki, hələ sədr Mədədə sui-qəsdən, Pişəvərinin “avariya”ya düşməyindən, Nəcəfoğlunun venasını kəsməyindən xeyli əvvəllər də təhlükə gözlənirmiş. Bu cür qırğın təhlükəsinə baxmayaraq, Sultan Əmirli məhz o “məxfi işi” açmaq niyyətilə Ali Baş Komandan Stalinə məktubu məktub üstündən yazıb “Müəllim”ə oxuyurmuş. “Müəllim” qəti etiraz eləyib: “Bələlərimizin hamısı “Bıǵlı”dan⁴ gəlmirmi?! Mirqəzəbnən kəşfiyyatçılarını tutdursan, Bıǵlı sənin özündən necə istifadə eliyər, bilirsənmi?!” – deyirmiş

¹ Şifrəaçan

² M.C.Bağirov nəzərdə tutulur.

³ İ.Stalin nəzərdə tutulur.

⁴ Stalinin ləğəbi

və Mirqəzəbin indi “za slujeniye kapitalu”¹ ittihamı ilə güllələnmiş “şefinin” – Beriyanın² adını çəkməsə də, eyham vurmuş ki, “Böyük arxası olmasa, Mirqəzəb belə iş görməz”. Məhz “Müəllim”in qəti etirazlarına görə, qırx iki, qırx üç, qırx dördüncü illərdə yazılan məktubların heç biri göndərilməyib. Əmma “məxfi iş” barədə Ali Baş Komandan Stalinə Bağday tarixinin açılmasının bütün planet üçün xeyirli olması barədə elmi məlumat çatdırıb, Stalinə təsir etmək fikri dostların hamısının fikri imiş. Həm də müharibədən sonraya saxlamağı məqsədəuyğun saymırmışlar. Odur ki, qələbə ərəfəsində – qırx beşinci ilin yazında dostlar məqbərəyə yığışb qərara gəlirlər ki, o iş haqqında Sultan tək bir, geniş, hərtərəfli məktub hazırlasın, “Müəllim”in vasitəsilə Bakıya – Nəcəfoğluna göndərsin, Nəcəfoğlu fəlsəfə institutundan Cənub mətbuatına material aparan çəkist dostlarının vasitəsilə Pişəvəriyə göndərsin, Pişəvəri isə məktubu “Azadlıq cəbhəsi”nin³ konvertinə qoyub, Tehrandan Moskvaya “İkinci cəbhənin”⁴ poçtunu daşıyan təyyarə ilə göndərilməyinə nail olsun, həm “kəspirasiya”⁵ gözlənilsin, həm də Ali Baş Komandan Cənubi Azərbaycanda “Azadlıq hərəkatı”nın ən güclü təşkilatlarından birinin – “Mətbuatın azadlıq cəbhəsi”nin konverti ilə maraqlanıb, raykom katibi Sultan Əmirli-nin məktubunu şəxsən oxusun, Bağdayı bərpa etməyin və qədim dünya OdƏrlərinin bütün planet miqyasında birləşdirməyin bütün ölkələr üçün necə xeyirli bir iş olduğunu anlaya bilsə, “Azadlıq hərəkatı”na münasibətini dəyişdirsin.

Necə qərara gəlirlərsə, elə də eləyiblər və Sultan Əmirlinin yandırmağa məcbur olduğu əvvəlki məktublarının əksinə, qırx beşinci ilin yazında hazırladığı axırıncı məktub – geniş tarixi məlumat, nəhayət, ünvana gedib və məlumdur ki, qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə haman teleqram gəlib. Əmma “Pekratite bezobraziye!” sözlərinin kəskinliyinə və bu sözlərin altındakı imzanın qüdrətinə baxmayaraq, Mirqəzəb heç də qamaşmayıb və

¹ Kapitala xidmət

² Lavrenti Beriya – SSRİ Təhlükəsizlik Komissarlığının sədri.

³ Cənubda “Azərbaycan milli hökuməti” siyasi məqsədlə SSRİ tərəfindən təşkil olunub “Azadlıq cəbhəsi” adlandırılmışdı.

⁴ İkinci cəbhə – SSRİ-nin o vaxtkı müttəfiqləri tərəfindən Almaniyaya qarşı cəbhə xətti

⁵ Gizlilik

“Müəllim”i hədələyəndə general Pers necə deyibmişsə, təxminən elə də olub: “məqbərəyə ayağı dəyənlərdən” hərəsi bir yolla dünyadan gedib, “Yarımallah Kişiyə” çevrilən “qardaş qatili” salamat qalıb, bir də Məhərrəm Abbasoviç. Çünki “Yarımallah kişi” Sultan, “Bıǵlı”nın şəxsi müxbirinə çevrilibmiş!

– Bildinmi, ay yazıq “Bircə bala”sı?!

Çax-çuxu diqqətlə dinləsəydi, Səməd bilərdi ki, hələ “Ehtiyatlı olun, ehtiyatlı olun” dediyi vaxtlar “Pünhan” – “Müəllim” – Məhərrəm Abbasoviç Sultan Əmirinin məktubundan nələr törəyəcəyini, yəni Bıǵlının qan tökəcəyini qabaqcadan görmüş və Sultan Əmirinin özü ilə sədr Mədədə də, Nəcəfoǵlu ilə Pişəvəriyə də dönə-dönə xəbərdarlıq eləyib, “Mirqəzəbnən Pers yox, siz cəzalanacaqsınız. Siz cəzalanacaqsınız!” – deyirmiş. Odur ki, “kənspirasiya”nı təşkil eləyib, məktubun ünvanı yetişəcəyini başa düşən kimi, məktubun ardınca özü də Moskvaya gedib, Mirqəzəblə Persdən gizlin, Rudenkodan əvvəlki SSRİ prokurorunun – tələbə yoldaşının qəbulunda olub, Culfa yolu üstündə, qədim məqbərədə “məxfi işi” bütün təfsilatı ilə danışıbmış və elə orda da – prokurorun kabinetində oturub, hər şeyi rəsmi yazıb, imzalayıb veribmiş. O vaxtdan – qırx beşinci ilin yazından qırx altıncı ilin dekabrına qədər Məhərrəm Abbasoviç “fövqəl”adə siyasi iş” üçün SSRİ prokurorluğunun sərəncamında olan kadr kimi, “operativniklər” tərəfindən qorunmuş və o iş üçün ayrılmış “xüsusi qrup”un köməkçiləri ilə birlikdə gah Cənubi Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərinə – Ərdəbilə, Ənzəliyə, Təbrizə, Xorasana, gah da Rəştə, Gilana və Tehrana gedirmiş. Əgər Çax-çuxu diqqətlə dinləsəydi, Səməd bilərdi ki, qırx altıncı ilin dekabrında teleqram gələndən sonra “xüsusi qrup” ləğv olunub, “kapitala xidmətinə görə güllələnen şəfin hökmünən Cənub məsələsi bağlanıb arxivə atılıb”, bir də bu “yaxınlarda, Rudenko SSRİ prokuroru təyin ediləndə meydana çıxarılıb. Əmma Məhərrəm Abbasoviç özünü həmişə o “ləğv olunan xüsusi qrup”un üzvü sayırmış, köhnə qrup üzvləri ilə, o cümlədən Rudenko ilə əlaqəsini kəsmirmiş, hətta Azərbaycan tarixinin Sovet dövrünə aid dissertasiya yazıb, tarix elmləri doktoru olub, partiya məktəbi ilə yanaşı, müxtəlif institutlarda mühazirə oxumağa başlayandan sonra da Məhərrəm Abbasoviç həmin “xüsusi qrup”un işini davam etdirib, indi Dzerjinski klubunun

səhnəsinə qalaq-qalaq yığılmış qovluqların arasındakı nömrəsiz qovluqda ilk rəsmi yazısını şərh edən əlavə sənədlər toplayırmış. Demə, Bıqlının atası kimi tanınan məşhur keşiş “Cuqaşvili” Gürcüstan və Azərbaycan ərazisindəki Qrekləri himayə edən çox varlı Vatikan casusu imiş. “Müəllim” hələ cavanlıqda bu “informasiyanın” izinə düşüb və öyrənib ki, Sovet dövründə bağlanmış sayılan Georgi kilsəsi əməlli-başlı işləyirmiş və keşiş özünü “Dağ qartalı” adlandıran Stalinin başçılığı ilə, Qafqazda zəncirlənmiş, yəni Qreklərlə əhatə olunmuş Prometeyin qanını içmək üçün “qartallardan” – Qreklərdən ibarət “internasionalniy otryad” düzəldibmiş və “qartallarına, o cümlədən Mirqəzəbə də hər il “Cuqaşvili paketi” – qızıl göndərirmiş. Çax-çuxun sözündən belə çıxırdı ki, bu cür cinayətlərin açılmasında onun – Xalq Qudalının özünün də əməyi az deyil; aşkarda Mirqəzəbin “rabotniki” kimi tanınsa da, əslində Xalq öz əziz bacanağının, nadir qabiliyyətli böyük çekist, alim və ictimai xadim Məhərrəmovun “rabotnik”i olub; aşkarda general Persin, podpolkovnik Xudiyevin buyruqlarına getsə də, əslində, Məhərrəm Abbasoviçin tapşırıqları ilə işləyib və indi, nəhayət, açıb deyə bilər ki, təkcə Təbrizə yox, Ərdəbilə, Ənzəliyə, Xorasana da gedib, Milli hökumət qurulanda isə, məhz Məhərrəm Abbasoviçin tapşırığı ilə Mazandarana, Rəştə, Gilana və Tehrana da gedib, hər yerdə Demokratlarla görüşə-görüşə Mirqəzəblə Persin “məxfi işi” barədə xəbərdarlıq eləyib: “Bütün ünvanlar, bütün siyahı əllərindədi. Hazır olun, sizi qıracaqlar”.

Əgər bu deyilənlərə şəkk-şübhəsi varsa, Səməd “Müəllim”dən – professorunun özündən soruşsun, bilsin və inansın ki, bu “Çax-çux” adlanan adam “kitayski makentəş”, “kitayski fanar”, kitayski termos” sata-sata, özü özünəcə “Çax-çux” adı qoyub şəxsiyyətini, mənliliyini kiçildib, hətta eşşək kimi yüklənib atın qabağında milisə aparılarda da cıncırını çıxarmayıb. Bütün rayon danışır ki, bu taya gələndən sonra Fağır – Yağır Məmmədəli Sultan Əmirinin təqiblərinə dözəmməyib özünü quyuya atıb. Quyuya hələ də “iyli quyuy” deyilir. Xalq yalnız Məhərrəmovun xahişinə görə, atası Fağır Hambalın – Yağır Məmmədəlinin şəksiz qatili Sultana toxunmayıb, o qatilin işləri barədə nə Xudiyevə bir kəlmə deyib, nə Persə, nə də Mirqəzəbin özünə; içindən qovrula-qovrula susub, o böyük çekistlə çiyin-çiyinə vətənə xidmət eləyib. İndi o klubda SSRİ

prokurorunun yenidən fəaliyyət göstərən “xüsusi qrup”unun üzvləri yəqin ki, birinci sırada oturublar, iyirminci illərdən bu vaxta qədər – otuzca il masqalı qalmış Mirqəzəb adında siyasi cinayətkarı ifşa etdiklərinə görə hamısı qəhrəman sayılır, Çax-çuxun isə, necə deyirlər, “it dəftərində” də adı yoxdur. Əmma Çax-çux buna da dözürlər. Əgər Məhərrəm Abbasoviç hardasa, kiməsə nə isə deyib Qonaqlı kənd sakini Xalq Qudalının vətənə xidmətini rəsmi qeyd etməyi lazım bilməsə, “Çax-çux” adı və “rabotnik” damğası üstündə qalsa, Çax-çux buna da dözər. Tək bircə şeyə dözməz. O da budur ki, vaxtilə teleqramı stolunun şüşəsinin altına qoyub, “Yarımallah Kişi”yə çevrilən o “qardaş qatili”, indi də Mirqəzəbin “qəbrini qazan” qəhrəmanlardan biri kimi, o məktubun surətini şüşəsinin altına qoyub, yenə “Yarımallah” olsun. Sırağün qatarda Çax-çux belə fikirləşmirdi. “Dövranı qurtarıb” – deyirdi. Çünki Gülbənin həqiqətini Səməd sırağün qatardan düşəndə bilməli idi və elə o gecə qatilin üstünə getməli idi, qatil isə, qardaşı oğlunun qabağında heç olmasa az-çox bəraət qazanmaq üçün Əlləz-oğlunun qızını evdən qovub, əxlaq düşgünlüyü barədə söhbətləri öz əli ilə təsdiqləməli idi və bununla da “dövranı qurtarmalı” idi. Səmədin dünyadan xəbərsizliyi hər şeyi tərsinə döndərdi; o qatil, şəhərin mərkəzi küçəsində qardaşoğlu ilə çiyin-çiyinə yeridi! Hətta evinə apardı! Hətta qədəh döyüşdüdü! Kefləndirib, yanına salıb, işıqlı küçədə gəzdirib, yetirməsi ilə dostluğunu nümayiş etdirib hamının ağzına daş basdı. Səmədin dünyadan xəbərsizliyindən belə istifadə etdi o usta siyasətçi, qatil! Bu səhər isə sevinə-sevinə, gülə-gülə getdi! Niyə? Çünki Səməd sarıdan beli bağlıdır; əmindir ki, Mirqəzəbə qalib gələn Kişi şöhrətilə qayıdanda hamı səsini içinə salacaq və “avariya” günündən indiyə qədər qardaşı oğluna “Bircə bala” deyə-deyə necə hər şeyi gizlədibse, bundan sonra da eləcə ört-basdır eləyib, öz “Yarımallah Kişi”liyində qalacaq. Bax, buna dözməz Çax-çux. Heç cür dözməz. Odur ki, “əşyayi-dəlil nal”ı ortalığa çıxarıb ki, “Teleqramı qardaşıma göndərdim”, – deyib, qardaş qanına bais olan qatil cəzasız qalmasın! Əlbəttə nə həqiqəti danışib “əşyayi-dəlili” Səmədə verən Gülbənin razı olar ki, Səməd bu nalı silah kimi işlətsin, nə də Çax-çux özü arzu eləyər ki, bu nal bir vaxt Persin əmri ilə sədr Mədədin gicgahını partlatdığı kimi, indi də sədr Mədədin oğlunun qisas hökmü ilə “qardaş

qatili”nin gicgahını partlatsın; Gülənovun darvaza qabağına qoyduğu milisionerlə və sədr Mədədin mauzeri ilə əlaqədar qurğunu Çax-çux ona görə ləğv elədi ki, başına gələn müsibətlərdən sonra, Səməd, üstəlik də “eşq dəlisi”, “əmisini arvadının oynası” və “əmisinin qatili” damğaları ilə damğalanıb qazamata düşməsin, partbiletini, gələcəyini itirib ömürlük bədbəxt qalmasın; əgər ömürlük bədbəxt qalmağını istəmirsə, Səməd, sadəcə, bir iş görməlidir: bu nalı aparıb o qatilin qabağınaca qoymalıdır. “Danış, əmi. Danış, görüm, qardaşını necə öldürdün?” – deməlidir, vəssalam. Bundan başqa heç nə lazım deyil. Niyə? Çünki divin canı şüşədə olan kimi, o siyasətçil qatilin canı da bu “əşyayi-dəlil”dədir: “əşyayi-dəlil” özü onun gözünün içinə deyəcək ki, məktub yazıb Mirqəzəbi ifşa eləməyə çalışanda da tək öz canının qeydinə qalıbsan, teleqramı gizlədib əzrayılı qardaşının üstünə göndərəndə də!.. Beləcə ifşa edəcək onu bu nal. Xirdəyindən yapışib boğacaq. Hətta Səmədin heç dillənməyib, nalı onun qabağınaca qoymağı da bəsdir ki, nəfəsi kəsilsin, Yağır Məmmədəlinin oğlu ilə birlikdə Səməd də rahatlıq tapsın, düşmənçilik qurbanı olan o zənən də, təhlükə gözləyən Qudalılar da.

“Sinəsindəki sirləri” açıb tökəndən sonra Çax-çux Xalığ Səmədə belə “sadəcə bir iş” təklif etdi.

* * *

Səməd duyurdumu, anlayırdımı ki, “sadəcə bir iş” və “Danış, əmi. Danış, görüm, qardaşını necə öldürdün?” – sözləri ilə beyninə toxum səpilir, əmi ilə qardaşoğlunun arasında toqquşmaya zəmin hazırlanırdı? Duyurdumu, anlayırdımı ki, qurduğu qurğunu “ləğv elədiyim”dən danışan bu qorxunc qurğu ustası, əslində, heç nəyi ləğv eləməyib, ancaq silahı dəyişdirmişdi – sədr Mədədin mauzerinin əvəzinə “əşyayi-dəlil nalı” qoymuşdu ki, lap tezliklə, hadisə yerində bu “silah” “eşq dəlisi”nin, “əmi qatili”nin əlinin izi ilə birlikdə “ortalığa çıxsın”. Yox, Səməd, əlbəttə, nə duyurdu, nə də anlayırdı; əmisini onsuz da tabutda görən və bu ölümdən özü də dirigözlü ölüyə çevrilən adam nə duya bilərdi, nə anlaya bilərdi?!

Toz-torpaq içində son kağız qırıntılarına qədər yığandan sonra Qılınc, Təftiş, Kətyən koması çağrılan başısağğı, səssiz-ünsüz qəlyanlı ilə elə ona oxşayan Möhsün kişi, hamıdan axırda isə, bir-iki saatda yüz il də qocalmış kimi ikiqat Abı, arası dolu, ağır köynəklərini aparıb, Müslümün açıb təmizlədiyini “baqajnik”ə – yük yerinə, oturmaqaların – “sideniye”lərin aralarına doldurdular. Sultan necə hiddətli və yarımcan gəlmişdisə, eləcə də yarımcan, xarabalığın qırağında, quyunun dikdirində oturub hərəkətsiz qalmışdı. Bayaqdan bəri azı beş-altı dəfə öz-özünə: “Kimin işidi?! Kimin işidi?!” – deyə-deyə Qılıncı çağırıb sorğu-suala tutmuşdu: “Mədəd divardan kitab çıxarmamışdı ki? Bəlkə çıxarıb, görüblər?..” “Mən Müslümü çox sədaqətli sayıram, sən necə?” “Bəlkə, deyirəm, Bakıdan təcrübəli adamlar çağıra, elə Xalığın özünü istintaqa çəksinlər?” “Vərəsə”nin bu qədər gizli yerini bilən adamı tapmalıyıq, ya yox?!” və sairə.

Xarabalıqda heç kəs hiss eləmir ki, Sultanın bir gözü Badsəbanın daxması tərəfdə tək dirək kimi duran Bircə balada idi, Səmədin gözü də əmisində idi.

Yalnız əmisi xırıltı ilə: “Yaxın gəl!” – deyəndən sonra Səməd yaxın getdi və yalnız indi gördü ki, əmisi də eynilə Abı kimi büzüşüb, elə bil həyatdan əlini üzmüşdü.

– Nalı niyə götürdün?!

Sual nə qədər gözlənilməz olsa da, Səməd o an başa düşdü ki, əmisi düşmənin niyyətini duyub və məhz duyduğuna görə də sözünü naldan başladı.

Gizlətmə! Açıq de! O gecəki kimi, mərd danış!

Səməddə də hey qalmamışdı.

– “Əşyayi-dəlil” deyirlər onlar bu nala... Gülbəniz kəmərimə sancdı, mane olmadım... qaytarmadım.

– Niyə?!

– Olub. – Çax-çux bunu Sultan Əmirlinin birinci cinayəti adlandırdı.

– Düz deyir. Cinayətdi.

Səməd tir-tir əsdi.

– Əmi! Mən yaşamaram bundan sonra. Sən... sən necə yaşamısan?!

– Qulaq as... – Sultan inildəyirdi. – O il... Qırx altıncı ildə Rusiya ermənilərinin, Suriya ermənilərinin, Türkiyə, Qresiya ermənilərinin... Qısa, bütün planet ermənilərinin birbaşa Roma papasına bağlı Katalikoslara, Sovetlər İttifaqı Kommunist Partiyasının bilavasitə köməyiylən beynəlxalq nüfuzlu qərar çıxartdırıblar Vaşinqtonda. Əslində Vaşinqtonun yox, Vatikanın əməli o qərar. “Genosid” – milli qırğın deyirlər. Guya Türk Erməni qırır... İşin kökünü bilməlisən sən. Dünən – srağagünün işi deyil bu. Qresiyada, Rimdə illərlə yox, əsrlərlə düşünülmüş plandı. Eramızın onuncu əsrinin axırına qədər indiki Rusiya, Ukrayna, Belorusiya, Bolqarıstan, Gürcüstan ərazilərini xristianlaşdırandan sonra, indiki Türkiyə ərazisində Ərzincan – “Yerzincan” deyilən yerə bir dəstə Hay sürüblər. Daha doğrusu, köçürdüblər. Bu niyyətnən ki, Türkiyə müharibəyə cəlb olunanda Hay arxadan vursun. Eşidirsənmi?.. Əmiyin cinayətinin tarixini danışram. Diqqət yetir: hardadı indiki “Ermənistan SSR”? Yerində deyil. Bunu lap asta-asta eləyib Vatikan. Ərzincandan, bir az da bizim Cənubumuzdan yavaş-yavaş sürüşdürüb bu yana, “Hay” olub ƏrMəni. Bizim torpağın adınan ey!.. Nəticə nə olub? Erməni girib türk ərazilərinin ortasına. Vatikan başlayıb erməni silahlandırmağa; rusun, ingilisin əliylən. Qalanını az-çox bilirən. Min doqquz yüz beşinci ildən bu vaxta qədər, fasilələrnən, qanımızı su yerinə axıdıblar. Həyasızlaşdılar, başladılar xaricdən erməni köçürməyə buraya – içərimizə. Bakı doldu erməni milyonlariylən, ingilislən əl-ələ, nefti aldılar ələ. Gəncə, Şamaxı, Şəmkir, Qazax, hər yerdə – erməni! “KPSS – “Domokl qılıncı” durub başımızın üstə, hünərin var səsini çıxart, etiraz elə. Əksinə! “Qardaş oldu Hayestan – Aazərbaycan!..” Bir yandan sür, qır, o biri yandan müğənnilərimizə hər gün oxutdur: “Qardaş olub...” Belə şeyləri də bilirən az-çox. Bilmədiyini bil indi. Xeyirxah adamlar o dediyim “genosid” qərarının, katolikoslarnın məktublarının, bu barədə nə varsa, hamısını surətlərini çıxarıb göndərdilər mənə: SafAğ Varisinə!.. Bütün materiallardan lap aydın görünürdü ki, plan çoxillik müharibələr üçündü, Türkü Yer üzündən silmək, Xəzərnən Qaradəniz arası ərazidə “Velikaya Armeniya” dövləti yaratmaq, neftimizi, varidatımızı sağasola axıdıb qızıl yığmaq, nəhəng ordu, böyük hərbi texnika yaratmaq, bütün planeti inək kimi sağmaq... Mirqəzəb dörd yüz kommunisti

– Türkü – SafAğı bir gecəyə güllələtdi. Başladılar orda-burda Muğannaların – Ulu Bağların “Pünhan”larını beşbir, üçbir dənəlməyə ki, belə böyük fatehlik planından baş açan qalması. Hər gecə Gürcüstana qaçırdım, Pünhan “Aşıq”larımızı təhlükə zonalarına göndərirəm ki, toy-şan bəhanəsiylən gəzib-dolanıb xəbərdarlıq eləsinlər, düşmənin qeydiyyatına düşənlərimizi – “üzdə olan”larımızı Naxçıvana, Muğana, Lerikə, Yardımlıya göndərib gizlətsinlər... Mirqəzəbə kim çatdırmışdı bu işi? Bilmirəm. Yerevannan, sonra da Moskvaynan, Stalinnən Mikoyannan danışmışdı Mirqəzəb. Tək o teleqramı yox, surətləri mənə göndərilən məktubları tələb eləyirdi: “Anastas İvanoviç Mikoyannan ayaq-ayağa durmusan sən!” – deyirdi. “Erməni xalqına qarşı siyasi fəaliyyətə girişmişən!” – deyirdi. “İşini dayandır! Məktubların hamısını ver Xudiyevə, özün də izahat yaz mənim adıma ki, “xalqları birbirinə düşmən eliyən siyasi avantüristlərin toruna düşmüşəm!” – və sairə, hər gün azı yarım saat qışqırırdı telefonda. Qıyası, öldürülməliydim mən, oğul. Mədəd yox, mən öldürülməliydim ki, Eçmiədzin Katolikosuynan Suriya Katolikosunun antitürk yazışmalarıynan başlanan dəhşətin üstü açılmasın. Bildinmi niyə demişəm konvertə qoydum, qardaşıma göndərdim?! “Güdaza vermişəm, – demirəm mən. – Qardaşımı xalqıma qurban vermişəm deyirəm!..” İnsanın yalnız özü üçün, yəni sırf subyektiv hissləri ilə yaşaya-yaşaya xoşbəxt olması mümkün deyil. İnsan uzunqulaq deyil ki, yoncalığa buraxasan, yeyə, doya, şillaq ata! Katolikoslarının açıq-saçıq həyasızlıqnan yazdıqları “Türkə ölüm!” məktublarıynan bir yerdə öz tarixi bədbəxtliklərimizi sübut edən tədqiqi yazılarımız, Mirqəzəbin, Stalinin dırnağına keçirsəydim, mən bütün xalqı öz əlimnən məhv eləmiş olurdu. Bildin?! İnsan yalanlar, iftiralar qurbanıdı, oğul! Xoşbəxtliyin yalnız həqiqətdə olduğunu bütün bəşəriyyət dərk eləməsə, mənim və ya bir başqa fərdin xoşbəxtliyi mümkün deyil! Atan yaxşı bilirdi bunu. Zəng vurdu, dedim; “Teleqram” kəlməsi altında Katolikosların məktubları və bizim bəşəriyyətə müraciətnən yazdığımız tarix, həqiqət nəzərdə tutulur. Alsalar, şübhəsiz, ikimizi də götürəcəklər. Varisi təcili gətir, vəsiyyətimi eliyim...” Təsadüf elə gətirib ki, sən özün getmişən onun kabinetinə, səni mənim yanıma gətirməyib. Maşında tək oturub sürüb birbaş Badsəbanın daxmasının qabağına,

vurub kötüyü aşırıb, özü şərait yaradıb ki, nal işə düşsün... Kimdi qatil? Bu başqa söhbətdi, heç kəsi taqsırlandırma! Heç kəsi! Mədəd Əmirli söhbəti deyil bu söhbət. Dünyamızın özü qədər böyük məsələdi bu. Vaxtı çatanda o barədə geniş danışmalıyam mən sənnən. İndi, bu vəziyyətində görmək istəmirəm səni! Pişəvərinin ölümü də xalqımızın taleyi ilə bağlıdı! Nəcəfoğlunun ölümü də! Əgər aramızda az-çox münasibət qalsa, o dəhşətli hadisələrin necə olduğunu da danışaram. Hələlik mənim deyilsən sən! Get hara istəyirsən! Neyləmək istəyirsən, elə! Nal hər şeyi həll eliyər, xoşbəxtliyə çatdırar səni! Qurtardıq!.. Nə vaxt hiss eləsən ki, sədr Mədədə, Sultan Əmirliyə layiq oğul olmaq arzusundasən, onda gəl, danışaq. Yoxsa... belə olmaz!.. Dayanmısan qənşərimdə, gözünü zilləmisən üzümə: “Qardaşını güdaza vermişən!..” Qurban verməknən güdaza verməyin fərqi dərk eliyəndə gələrsən! Dərk eləməsən gəlmə!

* * *

Necə hiddətli və yarımcan gəlmişdisə Sultan, eləcə də hiddətli və yarımcan, qardaşı oğlunun üzünə baxmadan, “çay” təkliflərini eşitmədən, yeməz-icməz, Bakıya qayıtdı. Səməd isə, Qurban əminin dediyi kimi, “təhkimçiliyində qaldı”. Gecəni harda gecələdiyini, yuxusunun necə ərsə çəkildiyini, nə yeyib, nə içdiyini bilmədən, kolxozun sədri Rəhim Qudalının, briqadir Qıllı Qeybalının deyib-danışdıqlarını eşitmədən idarədə oldu, çöllərdə, manqaların düşərgələrində gəzdi. Yalnız bir sarsıntını – Sultan Əmirlidən, Xıız Abıdan, Qılinc Qurbandan başlamış Kətyən kişiyə qədər, hamını bədbəxt eləmiş “Vərəsə” faciəsinin ağırlığını yavaş-yavaş aydın hiss etməyə, duymağa başlayırdı, haralardasa dolanıb, qayıdıb Abını yenə xarabalıqda görəndə, daha ondan ayrılı bilmirdi. Sədr Mədədin ərköyünü heç də ərköyün yox, dünyadan xəbərsiz heyvanmış! Üç qardaşın bir balası heç də Bircə bala yox, uzunqulaqmış! O uzunqulaq daş cildli kitabları vərəqləyib güllü, bülbüllü miniatürlərə tamaşa eləsə də, “əski əlifbaynan yazılanları” “köhnə dünyanın zir-zibili” bilib, nəinki kitabların həm ağ binada – “revkom kabineti”ndən, həm də Əmirli mülkündən yoxa çıxmağı ilə maraqlanmırmış, hətta “bizimkilərin topa tutulduğunu”, “Milli

hökumətin yıxıldığını” da vecinə almayıb, sürgünlərdən, qırğın-
lardan üzülən əmisinin əzablarından xəbərsiz, kəndin ara-bərəsində
anqıra-anqıra, şıllaq ata-ata gəzirmiş! Anqırmaqdan, şıllaq atmaq-
dan yorulub, acıb, təntiyib qayıdanda isə, əlinə keçəni ağzına
təpşdirib daş əzələləri ilə fəxr edə-edə çarpayısında səvərib,
fədailərin qırılmağından, atası ilə əmisinin yasa batdığından
xəbərsiz yekə başını nazbalınca basıb, çox yeməkdən tısqıra-tısqıra
köpürmüş! Ancaq yeddi il səkkiz aydan sonra “şeyxlərin va-
ridatı”nın xarabalığında hələ də dizin-dizin sürünən, sifəti gah dümağ
ağaran, gah qapqara qaralan qocanın sözündən bilirdi ki, demə, hələ
“bizimkilər topa tutulan gecə” – qırx altıncı ilin dekabrın on ikisində
Mirqəzəb Persi Culfaya, Təbrizdən və bütün Cənubdan qaçanlarımızın
qabağına göndərüb əmr veribmiş ki, qayıdanbaş “Şeyx Xorasan”
məqbərəsindən Demokrat fırqəsinin arxivi ilə kitabxanayı Bakıya
aparsın. “Çarvadarlar” adlanan agentlər dəstəsindən başqa Məhərrəm
Abbasoviç də Persin dəstəsində imiş. Culfadan Sultan Əmirliyə zəng
vurublar ki, farsca, ərəbcə bilən bir köməkçi tapıb, təcili gedib
məqbərədə otursun, üstündə şeyxlərin şəxsi möhürü olan “Vərəsə
kitabxanayı” partiya kitabxanasından və “Şeyx Xorasandan” iri bir
daş sandıq dolusu kitabxanasından ayırsın, ərizə yazıb Persdən rəsmi
icazə alıb, “Vərəsə”ni aparsın. Demə, Sultan əmi elə o gecə – de-
kabrın on ikisində Abını da götürüb gedibmiş. Kitabları seçib,
sandıqlara doldurub hazır qoyubmuşlar ki, Pers öz adamları ilə məq-
bərəyə gələndə icazə alsınlar. Əmma Pers nəinki icazə verməyib,
üstəlik, məqbərənin qapısından dəmir qopardıb, o dəmirle sandıqları
sındırıb-dağıdıb, “SafAğ Elmi” əvəzində “şeyxlərin dini, möv-
humatı” – deyə-deyə “Vərəsə”ni “Şeyx Xorasan”ın qəbrinin yanın-
dakı sandıqda saxlanan kitabxanaya qatışdırıb, sonra da əmr verib ki:
“Bu ilan zəhərini çıxardın, mühacirləri daşıyan maşın kalonun altına
tökün! Cibində partbilet gəzdirən şeyx törəməsinin özüynən bir yerdə
mühacirlər də indidən bilsinlər ki, belə şeylərdə güzəşt yoxdu!”

Demə, kitablar asfalta töküləndə Sultan əmi elə ordaca “çıraq
kimi sönübmüş”, Abı “Emadin”də onun “ölüsünü gətirib”, rayonda
“mücüzəynən dirildibmiş”. Uzunqulaq isə heç nə eşitməyib, heç nə
görməyib, anqırmağında, şıllaq atmağında, köpməyində imiş! Yeddi
il səkkiz aydan sonra, indicə görürdü ki, “avariya” gününə cəmi
üç gün qalana qədər anqırmışdı, şıllaq atmışdı, köpmüşdü!

“Avariya” gününə üç gün qalmış – dekabrın iyirmisində səhərin alatoranında atasının “Villis”indən başqa həyətdə iki yük maşını görüb, sədr Mədədin özünün, Qurban əmi-Qılınc Qurbanın və Cəfər əmi – Lüt Cəfərin, yəni kəndin üç rəhbər işçisinin üçünün də Naxçıvana “göy duz” gətirməyə getmək niyyətinə düşdüklərini eşidəndə az-maz şübhə də eləmədi ki, ilin bu çağında, fermalarda bir kilo yağ çalxanmadığı, bir baş pendir mayalanmadığı, malın, qoyunun duza ehtiyacı olmadığı bir vaxtda duz dalınca Naxçıvana getməzlər. Getsələr də, üç rəhbər işçinin üçü də birdən getməz. Dəliqanlı başında başqa fikir oynadı: üçü də birdən hazırlşıbsa, deməli, kefə gedirlər. Pambıq yox, bostan yox, taxıl səpilib, fermalara ot daşınıb, kahaların, töylələrin yırtığı-söküyü tutulub. Qalan bir dondurma şumudur, onun da tək cə Miri öhdəsindən gələcək, öküz, kəl haylamağa, kotan qoşmağa da ehtiyac qalmayacaq. Belə arxayınlıqda duz, əlbəttə, bəhanədir; müharibədən qabaqki kefdamaqlı çağları yada salıblar bu həriflər, sözləşiblər ki, “Naxçıvan diviziyası” adında, müharibənin ən şiddətli vaxtı büsbütün qırılmış “diviziyada qırılan oğlanlar” hər il yazbaşı qalaq-qalaq yuxa bişirtirib, əmək gününə düşən ətlik heyvandan burmabuynuz erkəklər seçib, Seyid kişidən adama bir “çetvert” çaxır gətirib, arabaları qoşub “göy duz səfərinə” çıxanda həm gedənbaş, həm də gələnbaş yollarda kefə baxdıqları kimi, bunlar da bir-iki gün o cür eləsinlər.

Belə şeydən qalmaqlar olar?

Çarpayıdan atılıb geyindi, qara xrom çəkməsini ayaqlarına çəkib, qara dəri paltosunu qoltuğuna vurdu. “Mən də gedirəm!” – dedi.

Hətta “Villis”lə iki yük maşınından başqa “Emadin”i də həyətdə görüb, əmisinin papirosu papirosun oduna yandıra-yandıra cod, xırıltılı səslə: “Hə, gedirəm!” – dediyini eşidəndə də heç nədən şübhələnməyib, “kef” havasını başından çıxartmadı.

Rayonun ərazisindən uzaqlaşıb, hardasa Yevlax səmtində “aşxana” görür-görməz maşından yerə atıldı. “Siz əl-üzünüzü yuyun, qırışığınız açılısın, yuxunuz dağılsın, bu Koroğlu dəlisi özü hər şeyi təşkil eliyəcək!” deyib aşxanaya cumdu.

Aşxananın müdiri əli təsbehlə, ağır bir kişi idi. Qara xrom çəkmələrini cırıldada-cırıldada, qara dəri paltosunu xışıldada-xışıldada

üstünə yeriyan yelli oğlana gözucu baxıb, yerindən də tərپənmedi. Əmma yelli oğlan çox hay-küylü idi. “Azərbaycanın ən məşhur dörd nəfər adamı qonaq gəlib sizə! Qaçaq-quldur qənimi Qılınc Qurban! Sosialist Əməyi qəhrəmanı Sultan Əmirli! İlk Bedkom sədri sədr Mədəd və ilk özək katibi Lüt Cəfər!” – deyib Qonaqlı yeniyetmələrinin, doğrudan da, “Azərbaycanın ən məşhur adamları” kimi tanıdıqları “dörd nəfər”in ad-sanı ilə o ağır kişini tərپədib, bufetdəki qara “buxanka” çörəkdən, “qallandski sır”dan və “pikuli” adında zay turşudan başqa, Kür balığı, gürcü çaxırı tapdırıb “kefcil hərifləri” içəri çağırdı. Qələbə günü Seyid kişinin şərabi dilinə dəyəndən bəri “böyüklərin məclislərinin yaraşığına” çevrilmiş Koroğlu dəlisini tamada seçib, “dörd qardaşın dördünün də bir yerdə sağlığına tost” dedi. “Bülbül olun, qəfəsdə olmayın”, – dedi. Bədbəxtlərin qəfəsdən də betər bədbəxtlik içində sıxıntısını hiss etmədən, nəriləyib-guruldayıb, hər birinin ayrılıqda, axırda da “dörd qardaşın bir balası tamadanın sağlığına tost” dedi. O “kef”dən başı ayılmamış, bir də hardasa yol qırağında əhənglə ağardılmış alçaq bir daxmanın qabağında “piti” kəlməsi oxuyanda maşından atılıb, piti ilə tut arağı “təşkil elədi”. Dəmlənib, köyrəlib: “Siz məni necə istəyirsiniz, bu qocaman təbiət də elə istəsən sizi!” – dedi. “Hər övladın bir atası var, mənim dörd atam, dörd arxam var!” – dedi. “Dörd ata”dan birincisinin – “Ədalət mücəssəməsi”nin xətri üçün Maksim Qorkinin “Fırtına quşu” şerini oxudu, ikincisinin – “şan-şöhrətli partiya xadimi”nin xətri üçün Səməd Vurğunun “Rəhbərə salam” şerini oxudu, üçüncüsünün – susqun, qəm-qüssəli Lütün xətri üçün Koroğlunun “Şad ol, könül, nə məlulsan” mahnısını, dördüncüsünün – sədr Mədədin xətri üçün isə sədr Mədədin özünün mahnısını oxudu: “Sən haralısən, haralı, durnam? Ovçu əlindən yaralı durnam. Yar-yoldaşından aralı durnam. Həm buralı, həm oralı durnam”. Gör bir, yazıq kişiyyə necə kef verirmiş!.. Yeddi il səkkiz aydan sonra indicə görürdü ki, mahnı qurtaranda Cəfər əminin dodaqları titrədi, gözləri doldu. Sədr Mədəd üzünü bir tərəfə tutub yaylığını çıxartdı. Sultan əmi üzünü o biri tərəfə tutub inildədi. Hətta Qurban əmi də qəhərlənən kimi oldu və açıq-aşkar qəzəblə ayağa qalxıb: “Kef qurtardı!” – dedi. “Müslüm səni qaytaracaq burdan. Naxçıvanda bizim işimiz çoxdu. Sən dərsdən qalma”, – dedi. Uzunqulaq onda da qanmadı ki, səfər

duz səfəri deyil. “Hara qurtarır?! Kef təzə başlanır! Koroğlu dəlisi hələ təzə qızıdır! Dərsdən-zaddan nigaran qalma. Bir həftənin dərslərini bir gecəyə hazırlıyaram!” – deyib, özünü “Emadin”ə basdı.

Dal oturacaqda qalın, sarı kürk vardı. Qış aylarında kürk həmişə orda olurdu.

Sultan əmi Müslümün yanında oturub, başını döndərüb, məzlum-məzlum: “Qayıt, qurbanın olum”, – deyəndə ərköyün qanmaz, əmisinin kədərinəndən də bir şey qanmadı, Sultan Əmirliyə qırx ikinci ildə verilmiş “komandır kürkü”nü çiyinə salıb, özünü dartıb əlini irəli uzatdı: “Vperiyod! Tolko vperiyod! Yalnız irəli!”

Kürkün arasında xumarlanıb, mürgüləyib, oyananda yenə: “Vperiyod!” – deyə-deyə, quzeylərinə qar çilənmiş təpələre, quroydan ağarmış qanqallara və sarı, qızılı, çəhrayı çalan qəribə dağlara tamaşa edə-edə axşama qədər yol gedib, dağ aşırımına oxşayan hündür bir yerdə soyuq külək vıyılması ilə “Emadin”in içinə uğultu salan güclü yağış şappıltısını eşidənə qədər kef həvəsindən düşmədi. Vıyılıtdan, şappılıtdan, uğultudan bezikib, həvəsdən düşəndən sonra isə div yuxusuna gedib, bir də o vaxt oyandı ki, yay gecələrində Qonaqlının qəbiristanından o yandakı qarğıdalı sahələrinə xorultu qoparan qaban sürülərinin xortaxortu dünyanı götürmüşdü. “Emadin”in şüşəsindən içəriyə güclü işıq vurub, başı şişmiş, gözləri dumanlanmış uzunqulağı kor eləyib, dərhal da keçib gedəndə ardınca ikinci işıq, üçüncü işıq vururdu. Uzunqulağın xəbəri yoxdu ki, Qonaqlının qarğıdalı sahələrinə xorultu salan qaban sürülərindən başqa, dünyada “Stüdobekker” adında nəhəng, xorultulu maşınlar da var. “İkinci cəbhə” deyilən cəbhə açılanda, yəni Amerika ilə İngiltərənin də faşizmə qarşı müharibəyə qoşulanda Qonaqlıda meydana çıxan “yaiçni paraşok” da, sonralar “kitayski fanar”, “kitayski termos”, “kitayski makentoş” da Cənubdan bu maşınlarda daşınmışdı. Xəbəri yoxdu ki, “bizimkilər topa tutulandan”, “Milli hökumət yıxılıandan” sonra dekabrın on ikisindən iyirmisinə qədər Culfaya axın-axın yığışib bu taya pənah götürən Demokratlarımızı da bu maşınlar daşınmışdılar; bu küləkli, yağışlı gecədə Əlincə qalasının, Əlincə çayının yarığının qırağında “Emadin”in şüşəsindən içəriyə gur işıq vura-vura, “Etibarlı yer” adlandırılmış “Şeyx Xorasan” məqbərəsinin yanından keçdikcə, dərəyə, dağa xorultu salan “Stüdobekker”lər də qaçqınlarla –

mühacirlərlə dolu idi; xəbəri yoxdu ki, “kalon”da axırıncı “Stüdobekker” Şeyx Xorasan məqbərəsinin yanında dayanmışdı, “kabinka”dan boz kepkalı, boz paltolu, arıq, zərif bir ziyalı ilə ağbəniz bir polkovnik düşmüşdü; o arıq, zərif ziyalı Demokrat firqəsinin sədri Xalxali – Mircəfər Pişəvəri idi, o ağbəniz polkovnik isə “Müəllim”, alim və çəkist Məhərrəm Məhərrəmovdu. Əllərini bıçaq kimi kəsən küləyin, üzünü dolu kimi döyən iri damlaların altına çıxanda fəhmi bir ona çatdı ki, “quş dimdiyi” burnunun ucunda yağış suyu titrəyən Müslümü sorğu-suala tutsun: “O nə xorhaxordu?”, “Niyə dayanmışıq?”, “Əmim hanı?”, “Naxçıvana çoxmu qalıb?”, “Saat neçədi?” – və sairə. Müslümün nə dörd təkəri dalda, iki təkəri qabaqda, əjdaha maşın “Stüdobekker” barədə dedikləri beynini tərpətdi, nə “çəkist Məhərrəm”, nə “Əlincə qalası”, nə “Şeyx Xorasan məqbərəsi”, nə də “dibindən kəlləsinəcən sal daş” olan İlan dağı. “Dörd atası”nın dördü də “Stüdobekker”dən düşən o iki adamla “aşağıya”, yəni Əlincə çayının qırağında pəncərələri saralan kəndə enmişdilər. Niyə? “Çünki Naxçıvana belə gecə vaxtı gedib cəmaatı narahat eləmək istəmişdilər”. Burada – “Xanəgah” deyilən kənddə isə “Şeyx Xorasan türbəsi”nə gələnlərin gecələməyindən ötrü qonaq otağı vardı. “Dörd ata”nın dördünün də məsləhəti belə idi ki, bu əriş-argac Culfa yolu ağzında hər yetənin “bit saldığı” qonaq otağında qalmaqdansa Bircə bala, elə “Emadin”də uzansın. Hiss etmədi ki, “ata”ları onu özlərindən ayırırdılar.

Fəhmi bircə buna çatdı ki, yola çıxanda əmisinin həmişə özü ilə götürdüyü “kitayski termos”u açıb, “saçaqlı konfet” deyilən, şam kimi uzun konfetdən qırıb ağzına atıb, samovarın lüləsindən təzəcə düşmüş kimi qaynar, ədviyyatlı çayla yangısını söndürdü, iki küpə piti ilə aşırıdığı yarımca litr tut arağının beynini yenidən yelləndirdiyini hiss eləyib, qabaq oturacaqda təzəcə mürğüləyən Müslümü dümsüklədi: “Radionu qurtdala, bir şey tap!” – dedi. Bədbəxt hardan biləydi ki, “ata”ları burada təhlükəli siyasi iş gördükləri yerdə artıq səs-küyü Müslümə də qadağa eləmişdilər. Əmmə Müslüm elə o vaxtlardan bu yelbeyinin əsiri idi. Ağ daş evdə gecənin bir ələmində oyanıb Sultan əmini çarpayıda görməyəndə yelbeyin əlini dərhal telefona uzadardı: “Əmim yoxdu, darıxıram, gəl kəndə apar məni”, – deyərdi. Və ya bazar günləri məktəbin həyətində, kəndin

ara-bərəsində səssizlikdən qulaq tutulanda, idarədə isə Qudalı Mürsəlin “çötkə”sinin çaqqıllıtlarından başqa bir şey eşidilməyəndə yenə telefonun dəstəyini götürərdi: “Müslüm, gəl şəhərə apar!” Müslümün həmişə bircə cavabı vardı: “Baş üstə”. “Qurtdala, bir şey tap!” – əmrinin cavabında: “Bu vaxt radioda heç nə olmaz”, – deməli idi, əmma yazıq yenə: “Baş üstə!” dedi və yuxusuzluqdan, “quş dimdiyi” burnunun tez-tez “rulu” dimdiklədiyinə baxmayaraq, hansı ölkədəsə musiqisiz-filansız mələyən bir ərəb tapdı. Yelbeyin o ərəbin avazına başını yelləyə-yelləyə xumarlanıb yenidən yuxuya getdi və bilmədi ki, o küləkli, yağışlı gecədə “dörd atası”nın dördü də yağışın altında idi. Yeddi il səkkiz aydan sonra, indicə xəbər tuturdu ki, “varidatı” – “Vərəsə” kitabxanasını o gecə sel-suyun, palçıqın-zımrığının içindən yığışdırıb, çadıra, palaza büküblər, üstündən Naxçıvan duzu doldurub, “düz yükü” adı ilə gətirib, əvvəlcə qoyun fermasında kahaya qoyublar ki, kahanın istisində suyu çəkilsin, sonra susuz Xırrançayın axarında daşlığa səriblər ki, gün buludun arasından çıxanda daşlıqda kitablara da hənir dəysin. Elə həmin bu vaxt – dekabrın iyirmi ikisində o teleqram, “Erməni katolikoslarının məktublarının Türkcəyə tərcümələrinin və Sultanın, Məhərrəmlə Şaşa Babayevin “Dünya xalqlarına müraciəti, yəni o vaxt hələ təzə təşkil edilmiş “OON”-a – Birləşmiş Millətlər Təşkilatına müraciət məktubu üstündə həngamə qopubmuş; Mirqəzəb Perslə adamlarının hamısını söyüb kabinetdən qovubmuş ki: “Bircə sutka vaxtınız var. Teleqramı alıb, şeyx törəmələri ilə əsabələrini sürgün eləməsəniz, özünüz həbs olunacaqsınız!” Uzunqulağın xəbəri yoxdu ki, həmin həngamənin başqa bir ciddi səbəbi də varmış; demə, “Yağır Məmmədəlinin oğlu”nun, yəni Çax-çuxun Xanəgah kəndində də adamı varmış. “Şeyx Xorasan” türbəsinə gəlib-gedənlərə göz qoyurmuş; o tayda top atəşi altında qırğından sonra bu taya qayıdanda “Yağır agentin” – Yağır Məmmədəlinin zibili Çax-çux, Sultanın Xanəgahda Xalxali – Pişəvəri ilə görüşdüyünü də, kitabların yığışdırıldığını da bilib, elə o gecə – dekabrın iyirmisində bir “depeş” Persə, bir “depeş” də Mirqəzəbin özünə göndərib. O “depeş”lərin ikisinin də məzmunu təxminən belə imiş ki, şeyx qardaşları Qılinc Qurbanla, Lüt Cəfərlə bir yerdə, Pişəvərinin, Məhərrəm Məhərrəmovun iştirakı ilə “İttihadi-İslam” firqəsinin kitabxanasını “Şeyx

Xorasan” türbəsindən apardılar... Yazıbmiş ki: “Bu işə şahidliyimi məhkəmədə deməyə söz verirəm və belə hesab edirəm ki, şeyx qardaşlarının “delo”sunu bağlayıb, prokurora vermək olar”. Həngamə də elə bundan başlayıbmiş; “teleqramla”, məktublarla yanaşı, həm də kitabxananın üstündə imiş və bunu Mirqəzəbin özü ilə Persdən başqa, Arazdan o yana “Çarvadar kliçkası” ilə gedibgələnlər də, rayondakı “rabotnik”lərdən Xudiyevlə Gülənov, Sayılov və RİK Atamalı da, Çax-çuxla yanaşı Xəlvət də, Xəlvətin “gədələri” – Qeybalı ilə Qayım da bilirmişlər. Çax-çux özü daxmasının qabağında kişmiş satmağında, Cəmərdin, Şeyx Məhəmmədin, Şeyx Ağ Əmirlə Şeyx Boz Əmirin barəsində çərən-pərən danışmağında olsa da, Gülənovun əksəriyyəti Gülənoğullardan, Qudalılardan olduğuna görə “məhlə milisionerləri” adlanan “qoçuları”ndan başlamış, Qudalılardan uşaqlarına qədər dağılışıb “iki maşın Quran” axtarırmışlar. Heç kəsin gümanına gəlmirmiş ki, “iki maşın Quran” elə orda – çaylaqda imiş. Abı çobanlardan ağır-kirli yun yığıb, “Vərəsə”nin üstünə səribmiş, kitablardan quruyanlarını seçib, yuna büküb Çürük Aşığın, Qonaqlıda “Dam direktor” ləqəbilə məşhur olan Ələsgər müəllimlə onun öz evinin damında xəlvəti “Astronomiya” (əslində “Kainat elmi”) öyrətdiyi yetkin uşaqların qoyun-qoltuğuna qoyub sədr Mədədə ötürürmüş və Sədr Mədədə “Xəzinə”ni gizlətməyə tələsirmiş. “Lap nəm də olsa, tez eləyin. Sonra qurudarıq. Tez eləyin!” – deyirmiş. Səbəbi isə bu imiş ki, Mədədə “özümüzünkülərdən ehtiyatlanırmış”; Məhərrəm Məhərrəmovdan, Qılınc Qurbandan, Lüt Cəfərdən, Təftiş Abbasdan. Çünki həngamə qopandan sonra “özümüzünkülərdən” heç biri “Vərəsə”nin gizlədilməyinin tərəfdarı deyilmmiş; Məhərrəm Bakıdan Sultana tez-tez zəng vururmuş ki: “Delo”da katolikosların məktubları, “OON”-a müraciət-filan göstərilmir, Azərbaycanda, Türkiyədə tutqular, qırğınlar barədə işarə də yoxdur, gizlədilir hər şey; əsas ittiham “Vərəsə”dir, “Vərəsə”ni təcili qaytarıb rəsmi imtina eləsəniz, əlləriniz tutarlı əsas qalmaz”. Qurban da tez-tez Mədədə, gah da Sultana qışqırır-bağırırmış ki: “Tərəzinin bir gözüne insan həyatı, o biri gözüne “Vərəsə” qoyulubsa, “Vərəsə”yə görə niyə güdaza verirsiniz özünüzü?!” Lüt də, Təftiş də gah rayonda Sultana, gah çaylaqda – kitabların yanında Mədədə yalvarırmışlar, təkid edirmişlər: “Aparın təhvil verin, canınızı

qurtarın”. Əmma nə Qurbanın xəbəri varmış ki, “Vərəsə” necə vərəsədir, nə də Lütün, Təftişin xəbəri varmış ki, “Varidat” – “Xəzinə” Məhəmmədin, Şeyx Ağ Əmirin, Şeyx Boz Əmirin və fə-dailərin əlləri ilə yazılsa da, “Süleyman padşahın xəzinəsi”dir. Bu kənddə hələ heç kəs bilmir ki, məktəbin ağıllı-kamallı direktoru, “Qonaqlının istəkli həkimi” – rus qızı Sestranın istəkli əri Ələsgər müəllim niyə “Dam direktor” olub; yəni Ələsgər müəllimin öz iki-mərtəbə daş evinin çardağında uşaqlara “ulduz-mulduz” danışma-ğının səbəbi” bu “Vərəsə”dən götürülmüş tarixdən ibarətdir. Abının özünün xəlvəti yol qıraqlarında, divar diblərində oturub “qərib adamlarla kəlmələşməyi” də bu “Varidat”la bağlıdır. Cəmi bəşərin dilində gəzir ki, “Süleyman peyğəmbərin xəzinəsi qalıb, üstündə ilan yatır”. Hardadır o “Xəzinə”? O necə ilandır ki, heç əl çəkmir “Xəzinə”dən. Bir kimsənin xəbəri yoxdur ki, Vətəndən tərək salınıb “Türk”ə döndərilən OdƏrlərin, EvƏrEy ikən “Yevrey”ə, ƏrÜz ikən “Rus”a, AğÜz ikən “Oğuz”a döndərilən-lərin ƏsƏLMənidi o “Solomon” – “Süleyman!..” “Süleymandan qalan dünya”dan inci götürməyə cürət edənləri o ilan dübarə çalıb öldürür. Varis bilməlidir ki, Məhərrəmin, Saşanın Bakıdan zənglərindən sonra, Qurbanın qışqır-bağırından, Lütün, Təftişin yalvar-yaxarından sonra Sultan yumşalıbmış; “avariya” günündən əvvəlki gecə gedib orda – çaylaqda Mədədə təklif eləyib ki: “Bəlkə təhvil verək?”

Mədəd deyib: “Vərəsə” qardaşlarımızın zindanda kəsilən başlarıdır. Nəyi təhvil verək? Qardaşlarımızın başlarını, ya özümüzü?”

Sultan deyib: “Tək sənnən mən yox, Abı da, Cəfərnən Qurban da bulaşılıb bu işə. “Hümmət”dən – Nərimanovdan başlanıb bu iş, Leninə çatıb, on səkkizinci ildə Mustafa Kamal Paşaya çatıb, “Rus ordusu”adı altında Anadolunu azad edən Təriklər ordusunun təşkili də ümumbəşəri xilaskarlıq naminə təşkil olunub. Hamısı qırılıb! Hamısı! Atatürkün Türkiyədə bir nəfər də yaxın adamı qalmayıb, qaçıb Dərbənddə gizlənilər, ordan da buraya – Şimalımıza dağı-lışılıb. Tək sən, mən, Abı, Çürük özümüzü təhvil versək, işgəncə-lərə eyni dərəcədə dözə biləcəyikmi hamımız, hətta Atatürk nəslini də qırğına verməyəcəyikmi?!”

Mədəd deyib: “Vərəsə” nəsilbənəsil “Muğ” yetirmək üçün deyilmi, dadaş?! Əsrlərnən qırıla-qırıla dağılışan Türk hələ də dün-

yanın ən böyük xalqı deyilmi?! Mən bilirəm, bundan sonra da çox qıracaqlar bizi. Yerdə qalanların umudu nədi, dadaş?! “Vərəsə”ni versən, Türk kar-kor qalıb tamam savadsızlaşmazmı?! OdƏrliyimiz tamam unudulmazmı, dadaş?!”

Sultan hirsələnib deyib: “Məsələ elə ondadı ki, Türk qırılandan sonra kitabları açan da olmuyacaqsə, necə yetişəcək nəsilbənəsil “Muğ” – Bağ?! “İttihadi-İslam” damğası var kitabxananın üstündə. Stalinin teleqramının cavabında əsaslı ittihamnamə hazırlatdırıb Cəllad! Panislamizmdə, “Mövlud” gecələrində din yaymaqda taq-sırlandırır hamımızı. Məhz buna görə imkan vermiş geniş miqyasda “Mövlud”ə ki bütün kəndlərdə dərnəklərə yığılanları qeydə alsınlar, antisovet din təşkilatı üzvləri kimi hamını yığıdırsınlar! Ondan sonra sahibi kim olacaq “Vərəsə”nin?!”

Qıyası, Mədədin sözü qalmayıb. Qərara gəlirlər ki, kitabxananı təhvil versinlər, əvəzində bütün Pünhanları, ustad “Aşıq” – ƏsAğları səfərbər eyləyib yaddaşlarda qalan həqiqətləri yazdırıb dərslik kimi yaysınlar.

Mədəd lap ələcsiz qalıb, deyib: “Mirqəzəbin folklorçu professoru ƏsAğlardan dəstanların əksəriyyətini yığıb, “dəri”sini – OdƏrini çıxarıb. ƏsAğ – “Aşıq”lara tapşır daha yazıya almasınlar, elə şifahi şərhə keçsinlər, görək başımıza nə gəlir”.

Xırrançay axarında çox kədərli gecə olub o gecə; qardaşlar Abını, Qılncı, Təftişi çağırtdırıb, qərarı deyiblər ki, kimlərin hansı rayonlara, hansı kəndlərə gedəcəyini müəyyənləşdirsinlər. Əmma burada Mədəd birdən gülüb. Özü də elə gülüb ki, Sultan lap çaşıb gözünü döyüb, qışqırıb ki: “Başa düşmürəm gülməli nə var burda, dadaş?!”

Rəhmətlik deyib: “Gülməli yox, ciddi sözlər var, dadaş. Ün eşidən qardaşlarımız “Vərəsə”yə Varisi Ün əsasında təyin eləyiblərsə, belə çıxmırmı ki, təyin olunan Varis bu kitabxananı oxumalı və başqalarına da oxutmalıdır?!”

Bununla da mübahisəyə, şəkk-şübhələrə son qoyub o rəhmətlik. Elə ordaca əyilib, indi bu nadan Səməd xarabalıqda Abının qabağında necə oturubsa, Mədəd də eləcə oturub, başlayıb vəsiyyət eləməyə: “Dünya belə getmiyəcək, Abı. Məndə inam var, sən görəcəksən hər şeyi. Elə ki gördün Stalin yoxdu, Elmin zamanıdı, varisə deyərsən: “Mədədin öz dilindən eşitmişəm, Varis bilməlidir ki, “Vərəsə”mizi qoruyan var”. – Sözüün bu yerində Abı birdən-

birə yenə büzüşüb, xarabalıqda cild, kağız qırıntılarını göstərdi: – Niyə belə oldu?! Baş açammıram. Əmma Mədədin Xırrançayda dediyini əsassız saymıram. Maşının dalına doldurduğumuzu Sultan yəqin ki, hardasa gizlədəcək. Nə hasil olacaq o əzik-üzük qalıq-dan? Məlum deyil. Ulu Bağ ƏsƏlMənin “Xəzinə”si beyinlərdədi indi. Araz, Kür üstə dağlarda Muğanlı, Muğan, Sadıqlı, Poylu, Kəsəmən, Ağtəpə, Qaratəpə, Şıxlı, Sarallı, Sarvəlli, Kəpənəkçi, Saraclı, Təkəl və sair, və sair kəndlər, obalar var. Hansına getsən sazı-filanı da atıb, əkin-tikinnən dolanan ustad “Aşıq” – ƏsAğ tapacaqsan, “Muğan” – BağÜn kəlamı eşidəcəksən. Varis obaların adlarının əslini öyrənməliidi, etibar eləsinlər. Bircə-ikicə yerdə inansalar, açıb deyəcəklər ki, “Kəsəmən” kəndləri “KiƏsMən” – OdƏsMəndi. Yaradan Od – Həqiqəti. “Sadıqlı” kəndləri ƏsOdAğdı. SafAğ İnsanın Yaradan Həqiqəti. “ƏlHəm” kəlməsiynən tapacaqsan adamları. Əmma heç vaxt, heç vaxt unutma ki, yerin də qulağı var bu SSRİ adlanan cəhənnəmdə. Bu gündən, bəlkə elə bu dəqiqə də KQB-nin nəzarəti altındasan... Mən özüm də... çox açıq fəaliyyətdə oldum burda. Belə vaxtlarda yaman quduzlaşırılar Xudiyevin yetirmələri, cəmaatin gözünün qabağında əzab-ışgəncə verirlər mənə, döyürlər bu yaşda qocanı, qorxanlardan məlumat yığırlar. Hansı kənddə “Abdulla” adında molla görsən, bil ki, KQB-nin sağ əlidi hamısı, yəni ciblərində zəhər gəzdirirlər, xeyirdə, şərdə zəhərləyirlər Muğları. Çox, çox ehtiyatlı ol! Əmma lazım gələndə qurban verməyi bacarmaq lazımdı. “Güdaza vermək” deyil bu, Elm naminə qurban verməkdi! Düşün bu barədə! Çoxlu düşün! Və unutma ki, bircə umud çırağın var indi sənin, o da Sultandı, oğul. O çıraq sönsə, tək sən yox, bütün nəslimiz-kökümüz zülmətə batar, bütün xalq uzun müddət zülmətdə qalar, cavanlarımız, bax, bu “Dəli Səməd” kimi cahil, kor böyüylər!

Xarabalığın ağırlığı “çıraq sönsə” sözlərilə, sonra isə əmisinin gözlərinin içinə cəllad kimi dediyi: “Güdaza vermisen!” – sözlərilə birləşib necə dözülməz ağırlıq saldısa, Səməd nə o günü qəddini düzəldə bildi, nə də ertəsi günü. Şüşəlinin “dal otağı”nda Abının, Çürüyün sazına-sözünə yığışan köhnə məktəb yoldaşları ilə yeyib-içəndə də, səhərisi sahələrə çıxanda da Dam direktor Ələsgər müəllimin, otuzuncu, qırxıncı illərin tələbələri “Pünhan”lardan biri-birinə qarışan tövsiyələr eşidirdi: “Xəlvəti şərait yaradılacaq, çə-

kistlik öyrənəcəksən, Bağdadda, Hələbdə, Şamda Elmimizə aid çoxlu məlumat oxuyacaqsan. İstanbulda, İzmirdə, Bursada, Ankaranın özündə adlarını dəyişmiş batin “Muğ”lar görəcəksən, – unutma, Sovet – SSRİ-də gizlin yayılıb hər yerə. “Abdulla”lar, “Əbdül”lər – zəhərli ilanlar addımını da izliyəcəklər...”

Əmma, söz-söhbət nə qədər çox olsa da Abının iki kəlməsi Səmədin beynindən çıxmırdı: “Çıraq sönsə...” Və özünün iki kəlməsi: “Güdaza vermişən!.. Güdaza vermişən!..”

Haralarda gəzirdi Səməd, nə iş görürdü? Yaddaşında az-çox iz salan tövsiyələrin, məlumatların və o qoşa kəlmələrin ağırlığını unutmuşdu, az-çox unuduran şeylər vardısı, o da çöllərdə rast gəldiyi müsibətlərdi; hələ yaşılıyarpaq ikən dümağ ağarışan pambıq sahələrinin ara-bərələrində, tək-tük, yastırağ palıd ağaclarının budaqlarından sallanan yüyrük-nənnilərdə ağızlarına, gözlərinə mil-çək darasmış çığırışan çağalar görürdü, bloknotunu çıxarıb tir-tir əsən barmaqlarla: “Yasli! Yasli! Uşaq baxçaları! Yaslilər!” – yazırdı. Pıtraqlı, yağtikanlı düzlərdə ayaqyalın, qarniaçıq skelet uşaqlar, uzun-uzun, qara-qara dırnaqlarla qanqal qabığı soyan skelet əllər görüb, eyni qayda ilə tir-tir əsən barmaqlarla: “Aclıq! Aclıq! Səfillik! Səfillik! Sahibsizlik! Sahibsizlik!” – yazırdı. Qızmar günəş altında, bankalarda qıvcırmış qatığa bulanıq arx suyu qatıb quru cad çörəyini o sulu qatıqla isladan üzgün, qarayanıq qızlar, gəlinlər, üzgün, qaşqabaqlı məktəb uşaqları görüb, həmincə tir-tir əsən barmaqlarla: “Bezobraziye! Bezobraziye!” – yazırdı. Gördüyü, yazdığı dəhşətləri harda, kimlərə deyəcək, fəlakətin qarşısını ala biləsi bir şey eləyə biləcəkdimi? Yeganə şikayət yeri “raykom” adlanan o qırmızı tuf daş bina idi, ora da indi bomboşdu, çünki Sultan Əmirli orda deyildi, fikrində Bircə balasının “Güdaza vermişən!” – sözləri, bir də, şübhəsiz, Əmirli mülkünün, “Vərəsə”-nin xarabalığı, elə bil başını götürüb qaçmışdı. Səməd haraya, kimin üstünə getməli idi? Bilmirdi... Hardasa başını qaldırıb, boz “Pobeda”-nı, Müslümü gördü. Şoferin hüznü:

– Sultan Mamedoviçin vəziyyəti yaxşı deyil. Səni çağırır, – dediyini eşidəndə bir əlini boğazına, o biri əlini maşının qapısına atdı.

XƏZİNƏ ÜSTÜNDƏ YATAN İLAN

1

Oturacaqda ağzı açıq bir konvert vardı. Müslüm, yola düşərdüsməz, o konvertə işarə eləyib:

– Sənədi. Oxu, – dedi.

Səməd oxudu: “Kürəyimdə dünya ağırlığında yük var. Gəl götür üstümdən, heç olmasa bir az rahatlanım. Gəlməsən, bəlkə də məni görmüyəcəksən daha”.

Müslüm:

– Cır at, – dedi. – Qayda belədi.

Səməd kağızı, konvertlə birlikdə, xırda-xırda cırıb pəncərədən küçəyə sovurdu. Sonra isə harda, nə vaxt yuxuya getdiyini bilmədi. Uşaqlıqla ilk gənclik arasında, əzələlərini təzə-təzə daşlaşdırmağa başladığı çağlarda, Sarıyerdəki haman göl dibində qara camış Qıllı Qeybalı ilə, Qudalılının cin-şeytan yığnağı ilə vuruşurdu. Yusif kimi gözəl Yusiflə Məmməd Xələf Zaldan başqa Müslüm də boz “Pobeda” ilə birlikdə orda – suyun altında idi, “rul”dan qoşa əlli tutub: “Səni çağırır”, – deyirdi. “Eşitmirsənmi?! Çağırır!” – deyirdi. Əmma daş əzələlər əskiyə dönmüşdü, qara camışın qıllı qollarının, cin-şeytan yığnağının öyiş-üyüş qaraltılarının arasından çıxmaq mümkün deyildi. Müslümün təkidli səsinə, göl dibinin uğultusundan başqa, Səməd öz xırıltısını eşidirdi və başa düşürdü ki, bir az da belə getsə boğulacaq. Odur ki, son gücünü toplayıb, Qeybalının döşünə təpik vurdu və bu təpiklə də yuxudan canını qurtardı.

Nəfəsi qaralırdı, ağırdan başını tərpedə bilmirdi. Radioda bir-birinə qarışan dalğaların çatıltı-patıltısı qulaqlarını deşirdi. Çatıltı-patıltı kəsiləndə mühacir Aşıq Cavanın səsi eşidildi: “Xoca Əziz sənə qurban. Ağlama, oğul, ağlama. Ağlama, Məsim, ağlama...”

Səmədə elə gəldi ki, Müslüm bu verilişi məhz onunçün tutub.

Üz-gözünü əydi:

– Əmimin evində o qədər ağlamışam ki, ömrümün axırınacan yaş çıxmaz gözümdən, – dedi.

Müslüm yanakı baxıb, sərnəşininin üzündə nə gördüsə, dərhal radionu söndürdü.

– Bağışla... çatmışıq. Onçun qurtdaladım, – dedi.

Və Səməd ancaq indi anladı ki, maşındadır, çatdıqları yer isə Bakıdır, ərnik qır qoxusu ilə dolu, ala-tala işıqlı, dar bir küçə ilə üzüaşağı – enişə gedirlər.

Pencəyi arxadan – oturacağın söykəyindən sürüşüb, sağ budunun altında əzilmişdi. Sağ əli də budunun altında qalıb, keyikib, tamam hərəkətsiz ət parçasına çevrilmişdi; elə hərəkətsizdi ki, barmaqlarında gizilti olmasaydı, Səməd iflic gümanına düşərdi. Ovuşdurub, silkələyib, maşının ora-burasına çırpıb əlini hərəkətə gətirdi və indicə hiss etdi ki, gözlərinə qor dolub, baxışı dumanlanıb; “avariya” günü saqqızın altından kəndə doğru gedəndə ayağının altında yer necə çökəlib, dəniz kimi qabarıb dalğalanırdısa, ərnik asfalt yol da elə dalğalanırdı.

Əlini Müslümün biləyinə atdı.

– Müslüm, aptek tap!.. Qan təzyiqindən ötrü bir şey... Başımın ağrısı kəsməsə, bu vəziyyətdə heç yana çıxammaram. Gözümə qaranlıq çökəcək indicə.

Müslüm maşını qırağa verib saxladı. Oturacağa qara daş cildləri yada salan qara “padnos”, “padnos”un üstünə isə “qranyonni stəkan” qoydu. Sultan əminin termosunu oturacağın dalındakı cibdən çıxarıb çay tökdü, müharibədən sonra RİK Atamalinın açdırdığı “Əlillər emalatxanası”nda hazırlanıb şəhərdə və vağzallarda satılan “saçaqlı konfet”dən birini parçalayıb, stəkanın böyrünə qoydu.

– Hələ bir bunu iç. Aptek qaçmır, – dedi.

Sultan əminin termosu ilə samovarın lüləsindən indicə düşmüş kimi qaynar, ədviyyatlı çay da, “saçaqlı konfet” də Naxçıvan səfərini, o nadan, yelbeyin ərköyünü xatırladırdı. Çoxmu keçmişdi o vaxtdan? O – qırx altıncı il, oktyabr, bu – əlli dörd, avqust. Düşündü ki, ilahi, səkkizcə ildə insan nə qədər dəyişərmiş! Köməyə, “yük götürməyə” çağıran əmi də dəyişmişdi: acizləşmişdi, güzəştli olmuşdu? Deyəsən... Ağrı, ağrı, ağrı... Gözlərini yumub, qaynar çayı üfürə-üfürə, qurtum-qurtum içdi.

– Tök! Bir də tök! – dedi.

İkinci stəkanı konfetsiz içəndə başa düşdü ki, bu çay deyil, ədviyyat da deyil, nə isə başqa şeydir. Gözlərini açıb Müslümə baxanda isə hiss etdi ki, daha nə ağrı var, nə də qaranlıq çökmək təhlükəsi.

Təəccüb içində, Səməd uşaq kimi sevindi.

– Bu nədi, ay fırıldaq, nə verdin mənə?

Müslüm güldü.

– Aptek–mapteklazım deyil ki?

– De görüm nədi axı bu?!

– Sultan Mamedoviç “dirilik suyu” deyir buna. Yemşən suyu.

Təzyiqi o dəqiqə götürür.

– Doğrudan da, “dirilik suyu!” Yemşən!

– Qarışığı da var. Onu da bir Allah bilir, bir də Xızr Abı.

– Deməli, Abı düzəldib?

Müslümün üzündən gülüş çəkildi.

– O ili, avariyaadan iki–üç ay qabaq risq eləmişdi Abı, ermənilərin təzə–təzə qızışan, qan–qan deyən vaxtı Göyçəyə getmişdi. Ordan bizim “qoyun gözü” dediyimiz jənşən meyvəsi gətirmişdi. Jənşən, odu bu. Kökü deyil. Kökünə toxunmuruq biz. Çünki müqəddəs sayılır. Köksünü ötürüb, birdən–birə:

– Heyif! Heyif Göyçəmizdən! Belə də ədalətsizlik olar, a kişi?! “Qardaş olub Haystan, Aazərbaycan!..” Torpağını versin “qardaşına”, özü getsin Muğanın duzlaqlarına, Sibirin şaxtasına!.. Aşıq Hüseyn cavanın konsertini bu vaxta salırlar həmişə, ay Səmi. Niyə? Şər qarışandan sonra adam onsuz da qəmlənir. Bir yandan da bu: “Ağlama, oğul, ağlama...” Necə ağlamayım? Müqəddəs dağlarımda müqəddəs dərmanlərim, sağlamlığım gedib!.. O vaxtdan Sultan Mamedoviçi saxlayan elə budu. YemSən hara, “jensen” hara?! Yeryurd əldən gedəndə dil də gedir! Sultan Mamedoviç deyir “y”ya “j” deyən Qazaxlardı, Rus Qazaxdan alıb bu “jənşən” kəlməsini, arvadının adına da “Jənşən” qoyub! Onu da “jənşina” eləyib. İndi bax Gör Göyçə nədi, Yemşən nədi, “jənşina” nədi?!

Səməd astadan:

– Yaxşı, bəsd! – dedi. – Bilirəm, alimlər yanında oturub alim olmusan! Əmma adi şeyi qanmırsan: “Jənşina!..”

Sevinc getdi, iniltili xəstə əminin evindən nifrətlə qaçan sərxoş nadanı xəcalət təri basdı.

Müslüm günahkar kimi, xeyli susub, sonra birdən danışmağa başladı.

– Qurbanın olum, kobud olma! Abı da danlayır məni... “Qiyabi oxuyursan, ali təhsil alırsan. Dilindən söz çıxanda fikirləş də, ay oğul”. Deyirəm, ay baba, bütün o tay–bu tay Azərbaycan “dərman” deyir, “dərman” eşidir. Nə böyük xəta eləyirəm ki, hər dəfə “dərmana

gəlmişəm” deyəndə bu qədər danlayırsan”. Deyir: “Evimiz elə onda yıxılıb ki, o tay–bu tay Azərbaycan da “dərman” deyir, bütün Türkiyə də, Türkmənistan da, Özbəkistan, Qırğızıstan da, Tatarstan da, Başqırdstan, Göy Oğuz, Uyğur–filan da! Bir fikirləşən yoxdu ki, “yemşən” deyil bu, “yemşən” suyu deyil, YemSəndi! YemSən! YemSən! Bu kəlməni sənənin dilinə verən bədbəxt “DərMən” deyib. Yəni “dərirəm!” Budu bax, qaynadıram, tökürəm termosə, aparırsan Sultanım içir, ikicə dəqiqəyə qan təziqi düşür, sən də fikirləşirsən ki, “Bah, bah, bu Xızr Abı nə müdrik adamdı!” Mən deyiləm müdrik, ay oğul, sənə yem yaradıb “YemSən” deyəndi! Tanımırısan sənə yem yaradandı...

Səməd termosə baxırdı. İndi o da bir az günahkar kimi idi.

– Belə çıxır ki, çay adına kişinin dərmanını içmişəm həmişə?! Təhkimçilikdən qayıdanda Xeyrə arvadın samovarını gözləməzdim, bu termosun üstə cumardım... Eşşəkliyə bax!.. Öldüm ey!..

– Allah eləməsin!.. Bundan bilirsən nə qədərdir? – Müslüm oturaçağın dalından – termosun yanından büzməli torba çıxartdı, büzməsini aralayıb, ovcunda quru YemSən – “Jenşən” göstərdi. – Budu ha!.. Xeyrə arvadda da var bundan. O taydan gətirib vaxtilə. Boxça–çiçəyidi, Qaymaq çiçəyidi, bir də budu, xarab olmur, istər yüz il saxla. Sultan Mamedoviçin kabinetində stolun siyirmələrinin hansını açsan elə YemSəndi. İsti–isti içəndə ikicə dəqiqəyə sağaldır.

Soyuq içəndə bir az gec təsir eləyir. Damarı genəldir, qanı durulaşdırır, başda ağrını götürür. Qara ciyəərə, ödə xeyir eləyir. Nə bilim, özgə neyləyir. Dam direktor Ələsgər müəllimin arvadı Sestra “çudo”¹ deyir buna.

– O da bilir?

– Dam direktorunun da başağrısı var.

Rəhmətlik Mədəd əmi boğulanda, elə bilirdin sinəgir–astmadı.

– Atam da?!

– Onda lap pisinəniydi... Yəni heç görməyibsən?

– Yox...

– Mədəd əminin sağlığında KQB yaman çəkirdi Abını o yan–buyana. Abı da məcburuydu, aralı gəzirdi Sultan Mamedoviçdən. Bizim evə telefonu o vaxt qoydurdu Sultan Mamedoviç. Gecələr

---

¹ Möcüzə, xariqə

o cəlladnan danışandan sonra elə ki göürdüm rəngi dəyişib, əli də boğazındadı, o dəqiqə xoddayırdım maşını... “Emadin” idi onda. Elə gedirdim, elə qayıdırdım Kəsəyolda şaxa-budağa çırpılmaqdan o gördüyün qara “Emadin” bomboz bozarırdı. Yarımca saata gedib gətirirdim Mədəd əmini. Qapıdan girən kimi sappadansağ eləyirdi Sultan Mamedoviçi. Əmgəyini ülgücənən çərtirdi. O vaxt cibində ülgüc gəzdirirdi Sultan Mamedoviç. Bir ülgüc də Mədəd əminin cibindəydi...

Yanğısı kəsməsə də, Səməd daha içə bilməyib, stəkani “padnos”a qoydu. Xəcalətinə, narahatlığına hiddət qarışmışdı.

– Mən hələ təzə-təzə qanıram Mirqəzəb kimdi. Burda, partiya məktəbində yoldaşlarım deyirdilər gecələr ekzemasının gicişiyi şiddətlənir, guya elə ona görə səhərə qədər zəng eləyir, zəhərləyir hamını... Hələ çox adam tanımır onu, Müslüm. Yaxşı oldu çağır-dınız məni. Görmək istəyirəm, bu qədər qan-qırğından sonra necə oturur müttəhim kürsüsündə. Niyə sürmürsən? Məncə, propusk¹-zad yazdırmaq lazım olacaq. Hər adamı buraxmazlar axı elə məhkəməyə. Sür!

Müslüm tərpnəmədi. Dayandıqları yerdə küçə genişdi, hündür dəmir dirəklərdə sərt işıqlı lampaların qoşa cərgəsi uzanırdı. Tək-tək maşın keçirdi. Səkilərdə başları, yaxaları açıq, tərlı adamlar tərpnəşirdilər. Müslüm gah maşınlarla, gah adamlara baxsa da, pucurdan təzəcə çıxmış yarpaq rəngində, xırdaca gözlərindən görünürdü ki, fikri ayrı yerdə idi.

– Səməd... Söhbət var... Mən bilirəm, həyatınız, mühitinizdi sizi sarsıdan. Əmbə əlacım yoxdu, ciddi söhbətim var sənnən.

– ...Əmimə bir şey olmasın!

– Yox, yox!.. Nə danışırısan?! Ayrı şeydi... Açığı, yolda qəsdən demədim. Qorxdum qızırsan, yoldan qayıdarsan.

– De görək!

– Bilirsənmi... Səni boş-boşuna çağırmaıblar... Qurban əmi Məhərrəm Abbasoviçnən danışanda yanındaydım. Danışıb qurtarandan sonra dedi get benzin götür, hazırlaş, təcili apar Səmədi, özünə də deynən vəziyyəti yaxşı deyil kişinin. Çağırır. Əmma mən düzünü deyəcəm sənə. Rayondan Sultan Mamedoviçə zəng vurublar.

– Kim?

– Çox adam...

---

¹ Buraxılış və rəqəsi

– Məndən şikayət eləyiblər? Təhkimçilik eləmirəm, yığma köməyim dəyir.

– Hə...

– Nə olsun ki? Təhkimçilərin elə hamısı bütün günü kölgəliklərdə səvərişib çay içirlər. Kimdi iş görəni? Faydası yoxdu təhkimçiliyin! Pambığı yığanların özlərinin rəhbər işçiləri var, daha bu “təhkimçi” nədi?!

– Gülənov da danışıb.

– Əmimnən?! Mənim barəmdə?!

– Hə... Deyib: “Aara-sərgərdəndi, Məcnun olub çöllərə düşüb, sənə ad-sanını batırır. Bizə, orqan işçilərinə də söz gəlir ki, katibin, partiyanın şərəfini qorumuruq”.

Səməd çiyini çəkdi.

– Bezobraziyenin köhnə işidi böhtan atmaq. Əmim tanıyırmı Gülənovu?! Çoxlu qeydim var. Cəmaat it günündədi! Xəlvət Rəhimin, briqadirlərinin, mühasibinin dədələrini bellərinə şələliyəcəm! O biri kolxozlarda olmamışam hələ. Başa düşürəm, Qurban əmi niyə ayırır məni işdən?! Səbəbini niyə gizlədir?! Bəs əmimin yazdığı o “yük” nədi?

Müslüm elə küçəyə baxırdı.

– “Yük?..” Açıq, Elmi bərpa eliyəmmiyəcək əmin. Yığdığımız cildlərin çoxu parça-parçadı, tək-tək, əzik-üzük vərəqlərdir. Tək bir “Sirlə dəstanlar” kitabı az-çox oxunur. “Dədə Qorqud...”, “Koroğlunun Divlərnən müharibəsi...” Əmin istəyir elə bunlardan başlıyasan. Qurban əmi deyir “Səmədi işə qoşma hələ”.

– Niyə?

– Bilmirəm, qardaşım. Bilsəm də, incimə, mən çox şeyə qarışammaram.

– Çox şeyə?! Nəyə?

– Qurban əmi deyir Səməd sarsıntılıdı, əmisini də çox sarsıdır. Beynini yükləmək olmaz onun. O nalı, deyir, al ondan, at getsin.

Səmədin qaşları düynülü idi.

– Əgər Qurban əmi sənə bu mövzuda danışıbsa, deməli, sənə xəbərdarlıq eləyib ki, yolda mənim beynimi çox yükləmiyəsən? Burdan da belə nəticə çıxır ki, sən özün də sirr dağarcığısan! Açıq danış! Bilirəm, sən də çekistsən. Çəkinmə məndən! Sözünü de!

Müslüm qızardı.

– Böyük adamların şoferlərinin hamısının qarnı sirmən dolu olur, ay Səməd. Vəzifələri dəyişəndə niyə şoferlərini də özləriyənən aparırlar? Hamısı elə sirrə görədi də! Sultan Mamedoviç deyir: “Bu planetdə nə qədər gözəgörünməz mikrobu varsa, “Xəzinə üstündə yatan İlan”ın da bir o qədər mikro ilanı var. Mikroilanlar elə zəhərləyirlər ki, heç Bağlar da bilmirlər!..” Əmin yenə açıq, mərd kişi söhbəti eləmək istəyir sənən. Deyir: “Səmədnən aramızda çoxdu gizlin şey. Nə əmisini tanıyır Səməd, nə də öz imkanlarını bilir”. Sən, açığı, düşmənlərimizi də tanımırsan, qardaş. Sultan Mamedoviç deyir: “Şüşəli”yə yığışanlar şpionajın heç beşdən biri də deyil”. Moskvadan gələn bəlalərin hamısının kökü xaricdədi. Mikroilanları tanımalısan sən. Onda daxilimizi, Bezobraziyenin özünü də tanıyarsan. Xalqı, vətəni qoruyanlarımıza köməyin dəyər. Sultan Mamedoviç deyir: “Bizim bir-birimizdən lap cüzi narazılığımızdan da dərhal istifadə eləyirlər, təhlükə törədirlər”. ...Şamaxıdan bu yanda, Acıdərədə körpünün altında dirəklər laxlamışdı. Gördüm, körpü yırgalanır, üstəlik, körpünün lap ortasından iki enli taxta çıxarıb qırağa qoyublar. O dəqiqə saxladım maşını, dala verdim, torpaq yolnan dolayı çıxdım asfalta. Xeyli qıraqda qoşa podfarnik saralırdı. Hiss elədim ki, kimdilsə, məhz onlardı bizə tələ quranlar. Sonra gördüm dalımızca gəlirlər. Maşını qaza basdım.

Təhlükəni görə vaxtında görəsən. Açığı, ölüm-dirimdi. Çax-cux Xalığı da tanımırsan sən, qardaş. Rütbəli adamdı. Həm də çox təhlükəli. Səni, bir tərəfdən, elə buna görə belə təcili çağırıblar. Tək əmin özü deyil səni çağırın. Bu sözü deməyə bilməzdim sənə. İstəyirəm Məhərrəm Abbasoviçnən əmiyin yanına hazır gedəsən. Başqa sözüm də var... Bir dəli şeytan deyir o sözü də de. Dəli şeytana qulaq asım beynini yükləyim, yoxsa Qılinc Qurbanın xəbərdarlığını nəzərə alım, yükləməyim?..

Müslüm gülümsünəndə “quş dimdiyi” burnunun ucunda dəri dartılıb ağarırdı, sifətinin nazikliyinə nisbətən ətli dodaqları qatlıb dörddodaq olub Müslümü çirkinləşdirirdi, əmma xırdaca quş gözlərinin təzə yarpaq yaşılığından necə məlahət saçılırdısa, Səməd özündən iki yaş böyük dostunu uşaq kimi qucaqlayıb bağrına basmaya bilmirdi.

Bu dəfə o məlahət olmadı. Çünki Müslüm süni gülümsünürdü.

– Yükləyim, yükləməyim?.. Niyə dillənəmirsən?

Səməd stəkanı göstərdi.

– Bunu götür. Sonra yüklə. Gözümü deşir bu stəkan.

“Dirilik suyu” elə ağır fikirlər oyatmışdı ki, bir tərəfdən “Mirqəzəbə qalib gələn Kişi” ilə yeni münasibət yaratmağa, o biri tərəfdən “Mirqəzəbə qalib gələn Kişi”yə yeni zərbə vurmağa cəhd göstərən Bezobraziye xadimlərinin çaxnaşmasına laqeyd qalmaq mümkün deyildi. Bezobraziye hər yerdə hakim kəsilsə, nə olar? Tutqu, sürgün, qırğın son həddə çatmazmı?!

Lakin Müslüm tamam başqa, gözlənilməz xəbər dedi:

– Bilirsənmi... iş bu yerdədi ki, bacı ikicanlıdı. Uşağı var. Dörd aylıq uşağı.

Səmədin sifəti birdən-birə tamam ifadəsiz oldu. Dodaqları keyləşdi. Nə qədər qərribə olsa da, sevgi adlı əzabı yalnız indi dərk edirdi.

– Gülgəzin... uşağı...

Müslüm, “bacı”nın adını Bircə balanın dilindən eşitdiyinə hey-rətlənib, duruxub gözlərini döydü.

Səməd isə yenə birdən-birə dəyişmişdi. “Uşaq!.. Əmimin evində... öz varisi... Mən ələ-ayağa dolaşacam. Mən yaşamama-lıyam!.. O sərxoşluq... O konyak şüşəsi... O zaks... Nəticəsi də bu...” Qıllı Qeybalının səsi gəldi: “Kimdəndi uşaq, ay Səməd? Sənnəndi, yoxsa əmindən?!” “Uşaq... Uşaq... Sultan əmimin quca-ğında öz balası!..”

Birdən yenə də darvaza qabağından ağ binanın içinə baxanda düşündüklərini xatırladı, “sonsuz əmi”nin qucağında körpə gördü! Hiss etdi ki, belə gözlənilmədən qayıdan o sevinci gizlətmək istə-mir. Əmma nə isə mane olurdu. Nə? Bu barədə düşünmədən:

– Dost olsaq da, çox açıq deyil aramız, – dedi. – “Gülgəz” adı eşidəndə gözlərin böyüdü... Eşit və bil, Müslüm, onnan mənim aramda heç nə olmayıb. Heç nə! Çox pak qonşuluq olub, sonra istəyə çevrilib, vəssalam. O da qurban olsun Sultan Əmirliyə, mən də! Bildin?! Uşaq!.. Uşaq demə, Müslüm, Sultan Əmirli üçün əsl dirilik suyu de! Ağ Əmir, Boz Əmir de! Məhəmməd Əmir de! Mədəd de! Sura de!.. On iki ildi şoferlik eləyirsən Sultan Əmirliyə, sirdaşı, qardaşı olmusan! Bilirsən uşaq nə deməkdi Sultan Əmirli üçün?! Niyə mısmırıqlı danışırsan uşaq barədə?!

Belə qışqırıb, birdən susdu.

“Pobeda”nın böyründə, küçənin işığında “podfornik”ləri saralasarala arxadan gələn bir “Villis” dayandı. Tünd abı kitelinin döşündə qızıl ulduz, çiyinlərində yaşıl zehli, zərli paqonları parıldayan bir mayor “rul”un – sükanın arxasından başını çıxarıb gülümsəyirdi.

– Xoş gördük, qadası. Xoş gəlmisən vətənimizin mərkəzinə! Son günlərin hadisələri yaman heyrətləndirir səni. Yadındadı mı dediklərim? Əmin qırx qazanın çalasıydı! Bütün dünyaynan bağlandı! Hey elə qurban verir xalqını, özünü saxlayır. Qanmır ki, Eçmiədzinin o qızıl xaçlı Varpeti də bəsdə ki, Sultan adında adam qalmasın bu dünyada!.. Nə çox baxırsan ora-burama, qadası, mənim bu görkəmə heyrətlənmə. Forma geyinmirik biz. Bu axşam xüsusi izn almışam ki, Bircə bala görsün Xalq Qudalovun əsil sifətini!.. Ulduzuma yaman baxırsan! Sovetlər İttifaqının daxili və xarici düşmənlərinə qarşı mübarizəyə görə verilib.

İcazənlə keçim başqa söhbətə:

– Gördüm gəlişən, bu dəfə keçəcəksən o qatilin tərəfində fəaliyyət göstərəcəksən. Baxtın gətirdi, bu dəfə Müslümün həssaslığı xilas elədi səni. Əmbə müvəqqəti sağlıqdı bu, qadası. Bu bir. Hə! Əyri yola düşsən, kim sağ qoyar səni?!

İkincisi, sənə dönə-dönə demişdim Gülbənizi gör. Axır ki gördün. Əmbə “qardaş qatili”nə münasibətin kəskin deyil. Bu da xeyrinə deyil sənənin. Hə!

Səmədin əli qapının dəstəyində titrəyirdi.

Qapını açıb, bir andaca suya batmış əlini Çax-çuxun boğazına uzatdı. Lakin “Villis” vaxtında tərpendi, qıjıldaıyıb getdi.

Səməd özünə gələ bilmirdi. Müslüm ehtiyatla qolundan tutub, yavaşca çəkdi.

– Gəl, qardaşım... Allah özü bəlasını versin Bezobraziyenin! Gəl otur. Əmin intizar qalar.

Səməd keçib oturub, qapını çəkdi.

Müslüm yenə süni güldü.

– Əmbə lap tumana əl apardı ha qanıçən köpəyoğlu! Adanı üstəliyəndə şirdi, zor görəndə tülküdü! Sultan Əmirinin çərəyi halalın olsun! Rəhmətliklərin torpağı sanı yaşıyasan. Sən əmini necə istəyirsən, rəhmətliklər də elə istəyirmişlər bir-birlərini... Bu dərməndəvə işindən savayı, Xızr Abının görücülüüyü də var axı. Sən anayın qoynunda olanda anayın üzünə baxıb, Mədəd əmiyə deyib: “Uşağın

olan günü Sura rəhmətə gedəcək. Uşağı xərc eləsəniz, özü səlamət qalacaq, əmma doğar qarnı olmuyacaq”. Anan eşidib bunu, həkimə gedib. Həkim də Abının sözünü təsdiq eləyib, deyib: “Ya uşağından keç, ya canından”. Anan canından keçib ki, Mədəd əmi övladsız qalmasın... Srağagün gecə danışdı bunu mənə Sultan Mamedoviç, dedi: “Səmədin ürəyi anasının ürəyidi...” Çox içibsiniz ikiniz də, nəşə olub, sən pis çıxıbsan evdən. Zəng vurdu Sultan Mamedoviç, getdim gördüm təkcə oturub tut ağacının altında, bu termosnan bu stəkan da qabağında. Stəkanı doldurmuşdu, içmirdi... İnsanın insana məhəbbətinə bax ki, o da sən deyəni dedi: “Mənim dirilik suyum Səməddi! Comərddi, Süleymandı Səməd! Məhəmməd Əmirdi Səməd! Ağ Əmirdi, Boz Əmirdi, Mədəddi, Suradı Səməd!..”

Mən bilmirəm nə olub orda, gecə niyə elə çıxıbsan evdən. Bil-diyim budu ki, sən gedəndən sonra Qurban əmi çox pis dalaşib Sultan Mamedoviçnən. Açığını deyim sənə. “Beynini yükləsəm” də, bu elə şeydi ki, alayarımcıq danışmaq olmaz, ay Səməd. Açığı belədi ki, Qurban əmi lap əndazədən çıxıb, deyib: “Çağır o evdən belə-filan qızını, bu dəqiqə tərkimə mindirib səyirdəcəm atı, aparacam, atacam atasının dağılmışına, uşağı xərc eləsin, bir sözsöhbət də burdan çıxmasın”.

Sultan Mamedoviç bacını yox, Xeyrə arvadı çağırıb. Xeyrəni də ki tanıyrsan. Deyib “ata mindirmək olmaz, bu bir, ikincisi, qoynu dolu zənəni atası evinə qaytarsan, nə allah götürər bunu, nə bəndə”.

Qurban əmi qışqırıb ki: “bəs o cavanın dəli-divanə olub düzlərə düşməyini götürərmə Allahımız, bəndəmiz?!”

Arvadı qovub, qalxıb yuxarı, yazıq, binəva bacının üstə düşüb ki, Sultan Əmirlinin evi, ailəsi də, oğul-uşağı da Səməddi! Əmirli nəslinin varisini didərgin salsan, nə sən özün xoşbəxt ola bilərsən burda, nə də Əmirliyə. Çıx get burdan, uşağı xərc elə! Sonra da çıx kəndin ortasına, deynən düşmənlə sözdü deyilənə hamısı!.. Nə başını ağrıdım, axırda bacı deyib: “Uşaq-zad olmuyacaq”. Özü də gedib atasının evində oturacaq, ölənəcən heç kəsin üzünə çıxmıyacaq.

Atası evindədi indi.

Arvad ərinin damının altında deyilsə, nədi bu, ay Səməd?!

Haqlıdımı Qurban əmi?

Özü də başa düşür ki, haqlı deyil. Dünən Sultan Mamedoviç yola salanda ayrı hava çalardı: “Kəbinin də qalsın, uşağın da. Mənə

lazım olan budu ki, Səməd onu bir də o evdə görməsin”, – dedi dönə-dönə. Sultan Mamedoviçə söz verdi ki, bacının özünə də, Əlləzoğlunən Hənifə arvada da tapşıracaq, uşağa xətər dəyməsin.

Təklənəndə Sultan Mamedoviçin gözü dörd olmuşdu. Dəli kimi öz-özünə danışırdı: “Uşaq əldən gedəcək, əldən gedəcək”, – deyirdi. “Bezobraziye rahat buraxmıyacaq o bədbəxti. Şübhəsiz, felyeton-filan da olacaq”, – deyirdi. Məni çağırırdı. Soruşdu ki: “Ağlın nə kəsir? Səmədnən danışsam, Səməd onun könlünə nur sala bilərmə ki, uşağa toxunmasın?” Özü soruşdu, özü də dedi: “Bircə balamnan danışacam, balamı xilas eləsin! Bir dəfə açıq, mərdanə kişi söhbətimiz oldu, dözmədi. Yəqin təbiidi. Bir də danışacam, Bircə balam özü qurtarmalıdı məni bu dardan! Kürəyimdən yükü götürsün, bir az yaşayım, iş görüm!” Budu, əslində “yük” dediyim. Elm barədə söhbət getmir hələ.

İndi nə fikirdədi Sultan Mamedoviç? Bilmirəm. Məncə, bu fikirdədi ki, məktub yazasan bacıya, mən aparım verim. Bu işi lən-gitmək olmaz, ay Səməd. Sultan Mamedoviç Əlləzoğluna deyib qızı gözdən qoymasın. Bədbəxtlikdən o murdarlar Əlləzoğlunu xəstə-xanaya basıblar rayonda. Başa düşürsən?!

Çax-çux səndən çox çəkinir. Bilmirəm hansı belə-filan çatdırıb ona həyətdəki o xançal əhvalatını. Elə ona görə KQB-yə çağırırdı məni bu səhər, hava işıqlananda, dedi: Əmirililər nəfəslərini necə çəkirlər, o da məlumdu bizə. Sizin o Saşanız o biri rayonda KQB-nin rəisiydi. Altmışa qədər “Muğ” buraxdırdı məhkəmədən. Dözdük. Rütbəsinə artırırdıq, göndərdik Bakıda müavin elədik, öz ayaqlarınan güllə qabağına göndərdik. Sultanınız da o yolnan gedir. Hansı kənddə, hansı şəhərdə məhz kimlərdi “Muğ”lar – Bağlar, hamısı uçotdadı. Get mənim adımdan de Səmədə, əlini tərptəməsin, səlamət qalsın, ayrılısın Ulu Bağlardan – “Muğanna”lardan. Onsuz da qırılırlar. Ulu Bağlar, OdƏr, Türk-filanlar. Ümumiyyətlə, Türkün qəbri qazılıb, hələ o iki yüzillik müharibə vaxtı – yeddinci əsrdə Türkün Dədəsi hayana gedir, elə qəbir görür. İndi işin axırındı” – dedi. – Səməd başına çarə qılsın”.

Səmədin beynində dəhşətli fikir dolanırdı: gizlətmədi, dedi: – Sən, axı, deyəsən, elə Bezobraziyeyə işləyirsən, Müslüm! Şofer elə bil heç nə eşitmədi.

– Mənim vəzifəm düşməni görmək və tanıtdırmaqdı. Açığı, çox böyük təhlükə var, qardaş!.. Məhlə milisənləri hərlənirlər dəmiryol xəstəxanasının qabağında. Bu səhər benzin götürəndən sonra ora sürdüm maşını. Palatanın qapısı bağlıydı. Açdırdım. Əlləzoğlu özünü üstümə saldı ki: “Mən dustağam burda! Sultana çatdır, evi mənim əlimnən yandırılar, gözü kölgəli eləyiblər məni, deyirlər: “Səməd səni ağaca çırpanda beynin silkələnib”. Deyirlər: “Nöyüt qabıynan kibrit əlimizdədi, ayaq iziyin şəklini çəkmişik. Dilindən kağız verib Səmədi tutdurmasan, beyin zədəsindən ölcəksən”. “Sultana sədəqə olum, Səmədi tutdurarammı?!” “Məni tez çıxartsın burdan, gedim göz-qulaq olum, balama sədəmə toxunmasın”.

Belə şeylər dedi Əlləzoğlu.

Vəziyyət elədi ki, allah göstərməsin, özünə qəsd eliyər bacı. Günü bu gün qəsd eliyər. Ondan sonra, dilim qurusun, ölmüş bil Sultan Mamedoviçi!.. – Müslüm köksünü ötürüb, yaylıqla tərini silə-silə Səmədə baxdı. – Əgər beynini, doğrudan da, yüklədimsə, bağışla.

Ağır yox, “yük” elə dəhşətli idi ki, Səməd maşını elə bu dəqiqə geri sürdürmək istəyirdi.

– Kənddən çıxmamış deyəmməzdin?! Kitabxananın müsibəti düşdü araya... Orda ikicə kəlmə desəydin ki, iş bu yerdədi, bətinədə Sultan Əmirlinin balasını gəzdirən qadının qabağında diz çökərdim mən, yalvarardım! Hamının gözünün qabağında yalvarardım... Gülğəzin özünən danışardım. Təəccüblənmə! Böyük səhv eləmişən, Müslüm! Düzəltmək lazımdı bu səhvi. Özü də təcili! Qayıtmalıyıq! Xilas eləməliyik uşağı, Müslüm! Zəng vuranlar da cəhənnəm olsunlar, Mirqəzəb də, Pers də, Çax-çux da! Bezobraziyeni bircə çıxışnan darmadağın eliyərəm! Bloknotumda çoxlu şikayətlər var. Bir-birindən müsibətli, açıq cinayətlər eləyib Bezobraziye! Döndər maşını! Döndər gedək benzin götür, qazı bas! Əmim düz fikirləşir. Arvadı bilirsən necə adamdı?! Ürəyindəkini gözləriynən deyən lal-dinməz mələkdi! Başqasının ürəyini də bircə baxışnan görə, nadir həssas insandı! Duyacaq, o saat başa düşəcək sözüümü! Yorulmusansa, keç bu yana. Rulda çoxdan oturmamam da, sürürəm. Gözüyün acısını alarsan, sonra özün oturarsan. Döndər! Gedək, yaxşı xəbərnən gələk əmimin yanına!

Təzə yarpaq gözlər məhəbbətlə doldu:

– Qadan alım! Bir dənə oğulsan! Tayın-bərabərin yoxdu! Əmbə qayıdammarıq, qardaşım! Yaxşısı budu məktub yaz, məktubunu aparım. Sənin özünü aparammaram.

– Niyə?!

– Mümkün deyil, ay Səməd. Bezobraziye dağılmasa, qayıdam-mazsan sən. Tutarlar. Qayıtsan, Sultan Mamedoviçin əhvalı xarab olar burda. Uşağını xilas eləyib gəlib, görərsən atası yoxdu.

Səmədin canından üşütmə keçdi.

– Müslüm! Nə çərənləyirsən?! Çoxmu ağırdı kişinin vəziyyəti?! Müslüm elə köksünü ötürürdü.

– Səni görməsə yaxşı olmuyacaq Sultan Mamedoviç. Bir də... Hər şeyi açıq deyəmmirəm. Açıq... Rayondan qaçırtmışıq biz səni. O murdarların səmtinə qayıtsan, özün orda əlimizdən gedərsən, əmin də burda. Açıq, tələdəsən sən, Əlləzoğlunu elə orda – xəstəxanada öldürüb səni lap asanca, cani kimi gülləliyərlər. Görmə-dinmi qızıqıb Çax-çux!

– Müslüm!.. Bilirəm, silahın var sənin bu maşında. Yolda mənə qorumağa gücün çatır, istəsən... Sonrasınan işin yoxdu. Açarı ver, düş keç bu yana! Keç!

Müslüm açarı çıxarıb ovcunda sıxdı.

– Ay Səməd! Dəliqanlıq yeri deyil. Neyniyə bilərsən axı sən o canavar sürüsü Bezobraziyeyə?! Bəlkə bir tədbirin var, de bilim, sonra verim açarı da!

Səməd tövşüyürdü.

– Bilmirəm... Hələlik ağılıma gələn budu ki, bu Bakı-Tiflis ma-gistralı boyunda mənə çoxlu tələbətlik yoldaşlarım var. Qazı Məmmədlidə, Kürdəmirdə, Ucarda, Göyçayda. Kürdəmirmən Ucarın arasında bir aləm qohum-əqrəbamız var. Vaxtilə Birinci Aleksandr danışıq aparıb İrannan, Ulu Bağın sarayının dörd dövrəsindən, Elvənd dağının ətkələrindən köçürtdürüb ki, özü nəzarət altında saxlasın. Abı danışdı bunu mənə mülkün küllüyündə. Əmma əv-vəllər, partiya məktəbində də Elvəndlilər deyirdilər: “Qohumuq biz”. Yevlax heç, yığamatdı ora. Əmma orda da var bizdən. Abı deyir Bərdədə lap çoxdu. Ağdam da elə, hamı Ağ Türkdü deyir. Gör nə qədər vəzifəli, vəzifəsiz qohum-əqrəba sahibiyik biz! Bezobraziye-nin qanını içməyə hazırım! Ver açarı! Düş, keç bu yana!

Müslüm üzünü yuxarı tutub, ağzını açıb, dərindən nəfəs aldı. Onun da havası çatışmırdı. Əmma şəhərdə ağır bürküyə yox, professor Məhərrəmovun evinin cəmi yüz-yüz əlli addımlığında dayanıqları bir vaxtda Səmədin qaynadığına dözmürdü.

– Sən Ucar, Kürdəmir–filan deyirsən. Buralardı tanıdığın–bildiyin. Mənim babalarımın əsli bilirsənmi hardandı? Qarsdandı, Borçalıdan o yanda AğBabalıdandı. Hamısı Ağdı ey! SafAğ! Ağ tərək – Türk! İndi tək Qarsdakılar qalıblar. AğBabalı mahalını büsbütün köçürdüblər yurd-yuvalarından. Sən elə bilirsən tək Vatikannan Eçmiədzinin, Rusun əməliidi bu? Xeyr, qardaşım. Allah bilir hansı əsrdə “Rey”dən – ƏrEydən qovublar AğBabalaları. “Baba” deyillər, BağBağÜn. “Bababani” adı daşıyan BağBağÜnlər. ƏsƏrEy OdƏrləridirlər... İndi gör nə deyirəm: Sultan Mamedoviç xeyli adam gizlədib orda-burda. AğBabalıların bəzilərini Moskva, Leninqrad Yevreylərinin himayəsinə göndərib, bir aləm xərc çəkiblər adlarını dəyişdirib pasport alıblar, gizlin yaşayırlar. “Xəzinə”mizin əsli, ən qədimi Vatikandakı o Papa adlı İlanın altındadı. Bağları hər yerdə batırır, qardaşım! Hər yerdə! Belə bələdi bu. Sənin Ucarın–mucarı, Kürdəmirin, Ağdamın–filanın neyniyə bilər Bezobraziyeyə?! Nə Stalin ölüb, nə Hitler, nə də ilanlar padşahı – şahmar İlanın minlərnən Stalinləri, Hitlerləri!.. Əvvəl–axır belə söhbət olmalıydı bizim aramızda. Bədbəxtlik burasındadı ki, EsƏrEydən OdƏrlərin xəbəri olmayan “Yevrey”lərin, “Cühud”ların əliynən öldürürlər bizi, qardaşım! Elələri də ki, bilirsən, yüz-yüz milyonlandı bu xaraba dünyada!.. Başa düşdünmü dediyimi?! Mətləbim əvvəlki: səbrini bas! Kükrəmə! Qayıtmaq olmaz, qardaşım! Səbr! Səbr! Səbr elə, qadan alım! Bir–iki bayram böyügəm səndən. Özün bilirsən, çox istəyirəm səni. İndiyəcən bir dəfə də sözündən çıxmamışam. İndi də çıxmaram. Qayıdaq deyirsən, qayıdırıq. Əmbə səbr elə, qulaq as, başqa sözüüm də var.

İndi eşitdin ki, mən heç kəsdən az bilmirəm ətrafımızda baş verənləri. Bu heç. Qırx ikinci ildə rulda oturanda mənim cəmi on altı yaşım vardı. Dost–tanış danlayırdı Sultan Mamedoviçi ki: “Belə ana uşağına da rul tapşırırlarmı?” Hamı təəccüb eləyirdi ki, əldən–ayaqdan saz, möhkəm şoferləri qoyub niyə bu “Quş”u götürüb Sultan Mamedoviç. Sonradan açıldı ki, general Pers, Xudiyev dəstəsini divara qısnayıb şeyx qardaşlarının barəsində material istiyəndə,

elə o vaxtlar hər səhər xaş yediyinə görə Xaş nəçənnik deyilən NKVD Gülənov hər xaş vaxtı Sultan Mamedoviçin bir şoferini içirdib leşə döndərirmiş, sürüyüb Gəzəyən Şənbənin otağında lüt-üryan soyundurmuş, ayılanda da təpiyin altına salırmış ki: “Bizim rabotnikin namusuna sataşmısan! Şeyx qardaşlarının şpionusan! Şənbəni ələ keçirib məlumat almaq istəyirsən!..” Gülənovun dalınca Sayılov çarmıxa çəkirmiş şoferi, Sayılovun dalınca Pers özü!.. Qırx birinci ildə qoşunumuz o taya keçəndə Culfada Xudiyev açıb bu sirri Sultan Mamedoviçə, deyib: “Tarixin təkəri sizin xeyrinizə fırlanır. Əmbə siyahımıza düşən şoferlərdən uzaq olmasanız, təkərin altında qalarsınız”. Sultan Mamedoviç yoxlayıb görüb raykomnan RİK-in qarajında tək bir nəfər milisə düşməyib, o da şoferlərin əldə-ayaqda buyurduqları “Quş”du. Öz adı Müslüm, atasının adı Müslüm, familiyası da Müslüm. O saat tanıyıb, deyib: “Tez bura çağırın o Müslüm Müslüm oğlu Müslümü”.

İçəri girəndə gördüm ayaq üstədi. Dedi: “Xəbərin varmı ki, atan Müslüm Müslüm oğlu Müslüm qəza komitəsində mənim şoferim olub, vuruşmada mənim bu qolumun üstə keçinib?” Dedim: “Bizim evdə səhər yerimizdən qalxanda da o barədə danışırıq, günorta da, axşam da”. Dedi: “Mən istəyirəm atanı əvəz eliyəsən”. Dedim: “Mənim bundan böyük arzum yoxdu”. Dedi: “Arzuna çatmaqdan ötrü get pasport al. Gəl pasportunu göstər, əmrini al. Ordan da get qaraj müdirindən açarı al, maşını qarajdan çıxart. Əmma bir şərtən götürürəm səni. Biğın, saqqalın çıxmamış, indidən yadda saxla: hardasa, kimsə bir qədər araq təklif eləsə, bil ki, Gülənovun tapşırıqçıyan verir. Hardasa, kimsə, bir zənən xeylağı üzünə gülümsəsə, bil ki, Gülənovun tapşırıqçıyan gülümsəyir”. Dedi: “Hamı bilir, sən də bil: Xaş nəçənnik Gülənovun iki qorxunc silahı var: birincisi araqdı, ikincisi zənəndi. Bu silahlardan özlərini gözləmiyənlər, tələyə düşürlər, ömürlük tələdə qalırlar”... Beynim qanıydı. Çox təəccüb elədim ki, araq nədi, zənən nədi, Sultan Əmirli kimi adamın dilində nə söhbətədi bu? Demə, o günü Sultan Mamedoviçin ən tərifi kolxoz sədri Cəbrayıl kişini tələyə salıbmışlar o murdarlar. Görmüş olarsan, Tahirlidə Sürməli Söylü adında gözəl arvad vardı. Əri Muxtar Sultan Mamedoviçnən, Qurban əmiynən, atamnan bir atryadda vuruşan adamlardanmış, kolxoz sədriymiş. Mühəribə başlayan günü yerini Cəbrayıl verib əsgər gedibmiş. Qırx ikinci ilin

yazında “Qırılan diviziyada qırılanlar”nan bir yerdə ondan da qara kağız gəlibmiş. Qurban əmiynən Sultan Mamedoviç o Sürməli arvadı kursa göndərmək istəyirmişlər ki, kursdan qayıdanda Tahirlidə partkom seçsinlər. Murdarlar guya Muxtar kişinin ailəsinə yoluxmaq münasibətiynən gedib Sürməlinin evində məclis düzəldiblər, Cəbrayılı da ora çağırırdırlar, içirdib leşə döndəriblər, çıxanda Sürməlinin də boğazına konyak töküblər, içəridə qoyub, eşikdən qapını bağlayıblar, kəndə səs yayıblar, qalmaqal qaldırıblar ki, bəs Cəbrayıl əsgər ailəsinin namusuna sataşib, öz dostu Muxtarın arvadını zornan arvad eləyib özünə.

Getdik gördük Sürməlinin böyük oğlu Cümürünün başına hava gəlib. Kiçik oğlu Tapdıq az qaldı özünü “Emadin”in altına salsın. Sultan Mamedoviçin yaxasından yapışdı, qışqırdı ki: “Cəbrayıl tutulmalıdı! Tutulmasa, öldürəcəm onu!”

Maşını qarajdan çıxardan günü belə şeylər bildim.

On iki il keçib o vaxtdan.

Lüt Cəfər kimi durub-toxtamış kişini tələyə saldılar o Bezobraziye murdarları! Cəfər əminin evinin ətrafında on iki evi birdən xaraba qoydular! Axırda Sultan Mamedoviçin özünü tələyə saldılar! Çapalaya-çapalaya qalib! Dünən tələsiyə düşdü, bu torbaynan termosu çatdırammadım, indi əlim ürəyimin üstədi ki, dərmənsiz qalib, görəsən necədi halı?!

Mən boş-bekara söz danışan deyiləm, qadan alım, qardaş. Bezobraziye qudurmuşları Əlləzoğlunun “beyninin zədələnməsi”ni “eşq dəlisi” adına yazıblarsa, aydın deyilmi ki, qudurmuş it tutub səni?! Cəbrayıl kişini, Cəfər əmini tutan it tutub! Sultan əmini tutan it tutub! Hamanca zənən tələsidi, qadan alım, özü də lap yekəsindən!

Dünyada yeganə doğru elmnən kamil insan yetirmək yolunda can qoyanların tərbiyəsindən çıxıbsan sən. SafAğrı mükəmməl bilməsən də irsiyyətçə Ağsan! Qəlbin billurdu! Ona görə də tez aldanansan. Hər rayonda lap min qohumun, dostun da olsa, Bezobraziyeyə qalib gələmməzsən! Bayaq danışdım Bezobraziyenin miqyasını...

Səməd öz dəyişmiş səsinin xırıltısını eşitdi:

– Müslüm!.. Çax-çuxun sözüynən saxlamamışdınmi maşını sən küçədə?! Mən ayıq tərپənməsəydim vurmalı idi o məni! Qucağında siyirmə xançal vardı! “Mikroilan” deyilsənmi sən özün?!

Müslümün rəngi ağardı.

– Yox! Yox! Nə danışsən, qardaş! Mikroilan olsaydım, elə o körpüdə güdaza verərdim səni.

– Orda sən özün də avariya qurbanı olardın. Ona görə qaçdın. Düzdü?!

Səmədin əlləri bayaq Çax-çuxun boğazına necə yönəlmişdisə, indi də elə yönəlib Müslümün ağzını-burnunu bir-birinə qatışdırdı.

– Danışma! Bəddi zəhərin! Şofer deyilsən sən, çoxbilənlərdən-sən! Sür!

Maşın Nizami kinoteatrının qabağından sola burulub, 28 Aprel küçəsinin solunda, hər mərtəbəsi azı dörd metr hündürlüyündə, köhnə ikimərtəbə bir binanın kinoteatra baxan tərəfində dayandı. Səməd bunu bilmədi. Özündə deyildi.

Müslüm termosla büzməli torbanı və qəzetə bükülü “padnos”la stəkanı qoltuğuna vurub düşüb, fırlanıb sağdakı qapını açdı, başını bulaya-bulaya, qanamış burnunu, gözlərini sildikcə, qanını göz yaşına qata-qata, qoluna girib Səmədi qalın, hündür, boz bir qapı qabağına apardı, geri yüyürüb, maşının qapılarını açarlarla bağladı, qayıdıb yenidən qoluna girdi, Səməd bunları da bilmədi. Sarsıntıdan ancaq onda az-çox ayıldı ki, Müslüm əlini qapıya uzadanda yuxarıda zıncırov cingiltisinə bənzər cingilti eşidildi. Boz qapı açıldı. Müslüm onu ikinci mərtəbədə geniş, yarıqaranlıq foyedən keçirib, – çatdıq, – dedi.

2

Bir nəhəng otaq solda idi, azı iki metr enində, taybatay açıq qapı arxasında – uzaq divar dibində şifonərlərdən və taxtlardan məlumdu ki, ora “spalni” – yataq otağı idi.

Bir nəhəng otaq da sağda idi, azı iki metr enində, taybatay açıq qapı arxasında – uzaq divarda uca rəflərdəki kitablardan məlumdu ki, ora kabinetdi.

“Spalni” ilə kabinetin ortaliğindəki meydan genişliyinin üzərində büllür çilçırağ yanırdı. Çilçırağın altında nəhəng, çıpaq stolla qədim, ağır kreslolardan başqa heç nə yoxdu. Stolla kreslolardan o yandakı divar iki nəhəng pəncərədən və nəhəng qapıdan ibarətdi. Pəncərələr də, qapı da taybatay açıq olduğuna görə, bü-

tövlükdə azı üç yüz kvadratmetrlik mənzilin saray genişliyindən küçənin üzərinə uzanan balkonun özü də ayrıca bir otaq kimi görünürdü. Sultan əmi orada – balkonun ağıl-qaralı metləx döşəməsində, böyük xalı – zili üstündə, yalxı maykada, üzüstə uzanıb, ovcundakı yaylığı almına sıxmışdı.

Səməd dumanlı təhlükə hissi ilə dolu canında, ruhunda nə baş verdiyini bir o qədər anlamadan dayanıb, gah əmisinin çilçıraqdan işıldayan islaq, çal saçına, burulub gərilməmiş boynunda tərə, gah da ağır bürkü və sükut içində kimsəsiz otaqlara tamaşa edirdi. Çoxbilmiş şoferin törətdiyi sarsıntıdan sonra elə bil qat-qarıxıq yuxudan oyanmışdı, bu bürkü və sükut içində əhalisi bağlara, sahilləri, parklara dağılmış avqust Bakısına düşdüyünü indicə anlayırdı. İnanırmı ki, cəmi beş gün bundan əvvəl, bu cür bürkü və sükut içində çamadanını götürüb, qapını bağlayıb, açarı komendanta verib vağzala getmişdi, orda – altıncı vaqonun ayaqlığının yanında bir az sərnləmək üçün dayananda perronun qələbəliyində o yaşıl vilyur şlyapanı, dəyirmi fanar gözləri, zərif, gümüşlü trubkanı görmüşdü.

İnanmaq mümkün deyildi ki, cəmi iki gün bundan əvvəl bu doğma, əziz adamın bu islaq, işıltılı çal saçlarını o qara, qıvrım saçların arasında görmüşdü, “Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünya” uçub dağılmışdı, “ideal” ölmüşdü və idealın Bircə balası ağ daş binadan qaçıb, boşluq-heçlik içində çalxanandan sonra, o qəbir kimi dar nömrədə, taxtabitili çarpayının yanında eynilə bu cür – üzüstə döşəli qalmışdı. Möcüzə kimi bir şey idi ki, Qılınc Qurbanla Xızr Abı “ölü səcdəgahı” diriltmişdilər, əvvəlki idealla müqayisəedilməz dərəcədə böyük, o tay-bu taylı vətəninin heyrətli igid, alim çəkistinə çevrilmişdilər və əmini tezcə görməyə can atan xoflu Səməd, indi “Muğ” nəslindən “Müəllim”in mənzilində yox, sözün əsl mənasında ibadətqahda dayanmışdı, üzüstə döşəli İdealı görərgörməz qaynayan göz yaşını uda-uda, qəlbinə-ruhuna hakim səcdəgahına – vətənin fədaisinə səcdə eləməyə tələsirdi.

Ayaqqabılarını çıxarıb cütlədi, aparıb qapının dalına qoydu, orda nəhəng çəllək içindən uca tavanın ortasındakı dəyirmi, bacasayağı şüşəli yerə qədər uzanmış palma ağacının altındakı yumşaq dəri çəkəklərdən birini ayağına keçirib, ibadətqaha bu dəfə necə lazımdısa o cür – ustufca girdi, kandan Müslümü yana itələyib, qapını da ustufca çəkib, balkona yönəldi.

Gedə-gedə gördüyü birinci bu oldu ki, əmisinin boynunun, sol üzünün rəngi ovcundakı islaq yaylığın rəngindən seçilmir. Eşitdiyi isə bu oldu ki, əmisi inildəyir – yatır.

Xaliya çatanda çəkələkləri də çıxarıb, əmisinin böyründə çö-məldi. Əgər Sultan oyaq olsaydı, yəqin ki, mütləq fikir verib görərdi ki, o taxtabitili mehmanxanada, o dar nömrədə qardaşoğlunun yanında əyləndə necə dizləri üstə düşüb, boyun-boğazını necə ovuşdurmuşdusa, burda Səməd də eləcə dizləri üstə düşüb, boğazından yapışıb nəfəs almağa çalışırdı. Əmma bunun səbəbi heç də təkə o deyildi ki, Sultan Əmirinin sifətinin rəngi ovcundakı islaq yaylıqdan seçilmirdi. Səbəb bir də bu idi ki, mərhum qardaşı kəndərində çəmənəotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evdəki dəmir çarpayısında necə yatarsa, Sultan əmi də o cür, qurbağa kimi, qıçının birini qarnına yığıb, mütəkkəni qucaqlayıb, sağ üzüstə yatmışdı. Gözünü açıb dünyaya baxdığı gündən əmisini atası ilə yanaşı gördüyünə baxmayaraq, Səməd burda birinci dəfə görürdü ki, qardaşların profilləri bir-birinin eyni imiş. Saçın, alnın geriyyə yatımı, gicgahın, bığın sığalı, alt dodağın xətti, burnun pərəsi elə oxşayırdı ki, elə bil Sultan Əmirli deyildi, sədr Mədəddi, yeddi il səkkiz ayda qocalıb, dünyaya çal saçla qayıtmışdı.

Səməd nə Bezobraziyə murdarlarının gözündən yayınmaq üçün “qaçırıldığını”, nə də müsibət içində olan ac-yalavac kənddən ayrılıb Bakıda qalmaq təhlükəsini unutmuşdu; bunlar elə şeylərdi ki, əmi əvəzinə indi doğrudan da atasını görsəydi, bəlkə onda da unutmazdı. Əmma hər şey bu üzgün xəstə fədainin taleyinə bağlı idi. Küçədə maşınların qıjılması ara verdikcə Səməd onun iniltisindəki sızıltını, göynərtini də eşidirdi. Uzun illər ərzində qoşa çarpayılarda yanaşı yatanda kar qalmışdı, indi isə eşidirdi. Çünki indi tək Sultan Əmirli yox, qurğuşunlu nalın zərbəsindən gicgahı partlayıb dağılmış sədr Mədəd də inildəyirdi, Bircə bala özü də inildəyirdi, top atəşi altında qalan fədailər də inildəyirdilər, partbiletinin arasında Məhəmməd Əmir, Ağ Əmir, Boz Əmir də inildəyirdilər.

– Gəlmişəm, ay əmi... Gəlmişəm... Yaş Səmədi boğdu. Müslümün çöməlib termosu açdığını, haman qara “padnos”da stəkana “dirilik suyu” tökdüyünü və çiyininə toxunub kişini oyatdığını görmədi. Əlini əmisinin kürəyinə qoyub, özü asta-asta tərpedirdi. – Oyan, əmi... Nə qədər inildiyərlər?! Qoymaram daha

inildiyəsən! Qoymaram!.. Kar olmuşam, eşitməmişəm sənin bu iniltini. Kor olmuşam, səcdəgahımı, möhtəşəm dünyamı görməmişəm, tanımamışam. Qurban əmi hər şeyi danışdı mənə. Düşmənimizdən eşitdiklərim də yadıma gəlir indi. Stalinə məktubunu, o tayda, bu tayda olanları, hər şeyi bilirəm. Səcdənə gəlmişəm! Eşidirsənmi? Deyirəm, səcdənə gəlmişəm. Əsirinəm, qulunam, sənin, əmi. Ömrümü sənə həsr eliyəcəm. Əsl həyatın, əsl ömrün bundan sonra başlanacaq. Ailən, uşağın da olacaq. Bircə balan xüsusi fəaliyyət göstərəcək. Eşidirsənmi, əmi? Bezobraziye murdarlarına divan tutacam!.. – Hönkürtü arasında içərisindən elə tərər gəldi ki, hətta əlini əmisinin kürəyinə şappılatdı. – “Kadr həll eləyir hər şeyi!”¹ Kadr, ay əmi, kadr! Xalqın qatili Bezobraziye kadrlarıyan qırmaıybı sızı?! Əvvəllər o qədər başa düşmürdüm mən o qatilin şüarını. İndi bütün varlığımnan dərk eləmişəm. Tək bir nəfər namuslu prinsipial kadrın fəaliyyəti bütöv bir kollektivin fəaliyyətinə bərabər ola bilər. Kim nə deyir desin, şəxsiyyət lazımdı. Qatil yox, kamil şəxsiyyət lazımdı bizə. Məqsədə qan seliynən çatanları şəxsiyyət adlandırılanlardan döyüşəcəm, əmi! “Vintik”ləri² “vintik”dən də betər, dilsiz-ağızsız, lal-kar bədbəxtlərə döndəriblər! Nəinki mərkəzdəkilər, mən kimi sırası təlimatçıların hər biri də kamil insan olmalıdı! Lapatka, kətmən tutanlar da rəzillikdən qurtarıb, məhz sənin arzuladığın kimi kamil adamlar olmalıdılar.

Tamam unutmuşdum, elə bu dəqiqə yadıma düşdü ki, Nizaminin anadan olmasının səkkiz yüz illiyindən xeyli keçmişdi. Üç ilmi, beş ilmi? – unutmuşam. Gecənin bir vaxtı sənin qışqırtına oyandım. Telefon qulağında, “Kommunist” qəzetinin redaktoruynan danışırıdın: “A kişi, ay Xasay, sən necə redaktorsan ki, bu vaxta qədər “Xəmsə”ni oxumamısan! – deyirdin. – İxtisar olunan Xəmsəni saxla, Stalin yoldaşın əmrindən, akademik Berteldən yadigar qalsın. Sən yubileydən əvvəlkini oxu, gör Nizaminin iqtəsindəki³ AğEy – “Əxi” icmalarıyan bizim təxminən otuz dörd-otuz beşinci illərdəki “kolxoz”un fərqi nədi? Qardaşım Mədəd neyləmişdi, yadımdadımi? SSRİ-nin hər yerində “Kolxoz Nizamnaməsi”ni atmışdılar getmişdi.

¹ Stalinin ifadəsi

² Stalin sırası vətəndaşları “vintiklər” adlandırır.

³ Nizaminin iqtəsi (*hakimiyyəti altında olan sahə*) – Gəncədən Abxaziyaya qədər ərazidə AğEy – “Əxi” icmaları təşkil edilmişdi.

Mənim qardaşım Mədəd məhz o ilk nizamnamə əsasında əməlli-başlı AğEy icması yaratmışdı: kollektivin əməyinin bəhrəsini – əmtəəni hər kəsin əmək gününə əsasən bərabər bölürdümü? Ümumi fondan xəstələrə, şikəstlərə fond ayırmışdımı? Lap lütlərə fondun hesabına ev tikdirirdimi? Və sairə, və ilaxirə, nələr eləməmişdi Mədəd?! Nəyin əsasında? “Nizamnamə”nin altında İosif Stalinin imzasının əsasında! Bəs Stalin hardan götürmüşdü o ədalət mücəssəməsi “Nizamnamə”ni? Nizamidən götürməmişdimi?! Sonra siz, siz, siz fəal kommunistlər bütün ölkədə yaydınız ki, kolxozun məhsulunu xalq içində bol-bol paylaşdırıb, dövləti kənd-təsərrüfat məhsulundan məhrum edən solçu – Nərimanovçu Mədəd Əmirlinin simasında biz “kulaçestvalı”, varı başından aşan feodalları bərpa edən antikommunistlər görürük!..” “Bu dərəcədə yalan-palan böhtanları kim verib sənin adı “kommunist” özü antikommunist qəzetinə?!” Görürsənmi, necə kəlməsinə qədər gəldi yadıma sənin telefonda qışqırıqların?! Cəngavər gördüm mən o gecə sənin simanda!.. Sonra “Bakinski raboçi” qəzetində cavabın çap olundu o böhtançının əleyhinə! Yadındadı? Mirqəzəb ələcsiz qalıb tribunadan tərifləmişdi səni! Niyə? Çünki sənin mövqeyini müdafiə eləyə-eləyə Mirqəzəb öz nüfuzunu qaldırmışdı xalqın nəzərində. Sonra da parovozun dalına tək qoşulan vaqonuna minib rayonları gözə-gözə kolxoz sədrilərini xəlvətcə asıb-kəşmişdi ki: “Mədəd Əmirli şirmadı əlimizdə. Siz noturplata vergisini ilk növbədə ödəməlisiniz dövlətə! Cəmaat dolanar...” – və sairə, və ilaxirə. Bizə məhz indi o zamankı Sultan Əmirli, o zamankı Mədəd Əmirli kimi cəngavər, obyektiv kadrlar lazımdı.

Yoxdu! Məhv olub hamısı! Atam elə, sən də belə – üzüstə! Kim yaradacaq Nizamının “utopiya” damğasıynan damğalanan AğEy – “Əxi” icmasını?!

Ac, sıxıntılı, büzüşük adamlardan ibarətədi kəndimiz! Sən bu çoxbilmiş şoferin qaynadıb içərimi, bayaqdan özümə gələmmirəm. Guya cəmiyyət elə korlanıb ki, daha ancaq Bezobraziyədən ibarətədi xalq! Uca şəxsiyyət Sultan Əmirliyənin yetirdiyi uca şəxsiyyətlər, büllur ürəklər acizdilər?! Deyirdin sındırıblar səni. İnanmıram! Eşidirsənmi? İnanmıram! Mürdar Bezobraziyenin qurğularından sarsılmamalısan sən! Mirqəzəbin taxta çıxdığı vaxtdan indiyə qədər müsibətlərə necə sinə gərmisən, bundan sonra da o cür mətin da-

yanmalısan! Vurub dağıtmalısan! Kürüyüb atmalısan! Uca şəxsiyyətlərə, gözəl insanlara yol açmalısan! Bilmirəm harda eşitdim, iki kəlmə demisən: “Kürüyəcəm, atacam”. Proqram olub məndən ötrü bu iki kəlmə. Belə bir vaxtda sənin döşəli qalmağa ixtiyarın yoxdu! Eşidirsənmi?! Bu çoxbilmişin dedi, açıq, mərd söhbət etmək istəyirsən mənən. Bircə balan özü elə sən kimi fikirləşir. Sultan Əmirinin ailəsinin yanından yel də keçmiyəcək! Ağır söhbət deyil, bu məndən ötrü daha. Öz yetirdiyin balanam sənin. Bədbəxtlik bundadı ki, Bircə balan da qanmaz olub, ətrafında baş verən hadisələri qanmayıb, səni tanımayıb! Məncə, arvadın da hələ yaxşı tanımır. Nə bilir o sənin barəndə? Dörd ayda dediyin dərstdən bir şey qalıbmı beynində onun? Danışacam! Özüm danışacam! Mən sənə necə səcdə eləyirəmsə, o da elə səcdə eliyəcəkdir! Sənin balanı qucağımda böyüdəcəm, fəxrənən, qürurnan başımın üstə gəzdirəcəm! Mərd kişi söhbəti yox, oğul-ata söhbəti eləyirəm sənən. Tamamilə doğru demisən ki, bizim aramızda ən xırda şeylərdən də sui-istifadə eləyirlər.

Bu gündən belədi, bundan sonra da belə olacaq: ürəyimi, beynimi ovcunda görəcəksən həmişə. Başqa cür mümkün deyil, əmi! Mədədin olacam sənin. Mənə hələ təzə çatır atamın vəsiyyəti. İndi-indi dərk eləyirəm “Allah” nədi, ƏLƏĞ nədi! Ulu Bağ ƏsƏLMƏN kimdi, Ulu Bağlar nəslə nədi? OdƏr bəşəriyyəti nədi? “Vərəsə” kitabxana ətrafında olanlar, mülkümüzün yandırılması, divarların elə təcili dağıdılması, Abının, qocaların elə dizin-dizin sürünə-sürünə vərəqləri yığmaqları indi-indi çatır mənə. İndi-indi qanıram XIZR Abının böyüklüyünü. Öyrənəcəm Elmi! Mütəlləq! Eşidirsənmi?!

Enli kürək Səmədin əlinin altında qalxıb endi. Sultan köksünü ötürürdü.

– Eşidirəm, eşidirəm...

Səməd gərginləşdi. Əmma əmisi gümrah danışdı:

– Hamısını eşitdim. Sözü canıma sarı yağ kimi yayıldı, Bircə balam! “Bakinski raboçi”dəki o məqalə yığıldırılmışdı. Əmma Moskvaya çatmışdı. Stalin çağırıb Bertelsi biabır eləmişdi ki: “Bu gün-sabah şəhərlərdə çörək olmayacaq, sən öz dostlarına Nizaminin utopik cəmiyyətini təbliğ etdirirsən!” Bertels məcbur olub xüsusi məqalə yazmışdı ki: “Əxi cəmiyyəti böyük Nizaminin təxəyyülündən ibarətdir. Qədim Azərbaycanda elə cəmiyyət

olmayıb...” Dözəmmədim, yazdım. Bertelsin bir cavan əla oğlu var: Andrey Bertels. Ona yazdım, poçtnan yox, əlnən göndərdim ki, “Xəmsə”nin xarici dillərdə tərcüməsindən məhz “Əxi” cəmiyyəti haqqında yerləri xüsusi təbliğ elətdirsən. Heyif, nədənsə cavab almadım. Əmma Mədəd öz işindəydi öz kolxozunda. Mirqəzəb dil-lənmirdi. AğEy icması əvəzinə “milyoner kolxozlar” ideyası atmışdılar ortalığa. Bir rayonda, iki rayonda iki milyoner kolxoz, vəssəlam. Pokazuxa!

Qalxıb oturdu. Pırpız qaşların altında boz-ala gözlər gülürdü.

– Mədəd həmişə bax beləcə dirildirdi məni. Torpağı sanı yaşı-yasan! İşıqlı balam! İgid balam!.. Səməd deyilsən, SimOdsan! Nursan, Nur balam!

Səməd gözlərini sildi. Sol döşünü sıxıb, ürəyini sakitləşdir-məyə çalışdı.

– Yaxşısan indi?

– Görmürsən?.. Əmma “dirilik suyu”na ehtiyacım var.

Müslüm o dəqiqə stəkanı doldurdu.

Səməd, hələ də əli ürəyinin üstündə, ayağa qalxmışdı.

– İndi icazə ver qaydım rayona.

– Nə?! – Sultanın qaşları endi. – Nə danışırısan?! Saşanı bu gün güllələyiblər. Mən igid məsləkdaşımdan məhrum olmuşam! Məhərrəmnən təkliddə görüşməyimi qadağan eləyiblər. Xalığ Qudalovun ətrafında böyük dəstə işləyir əleyhimizə!.. Əlimdən buraxarammı səni?! Tezdən məhkəmənin səhər iclasına aparmalı-yam. Hökmən iştirak eləməlisən! Vətənimizin bütün tarixi açılıb-töküləcək orda. Dinləməlisən!

– Yox, əmi!.. Üzr istəyirəm səndən, bu saat, bu dəqiqə qayıt-masam, ailə söhbətinə təcili son qoymasam, başqa söz girməz bey-nimə! İnan.

Sultan baxdı, baxdı, gözləri doldu.

– Çox tərs, çox inad böyütmüşük səni... Yaxşı pivə var. Çörək ye, bir az da dincəlin, sonra da qayıdarsınız.

Səməd əlini Müslümə uzatdı:

– Açarı ver!

Əslində, Sultana da aydındı ki, Müslümə verilən tapşırıqdan, yəni yolda söhbətdən sonra, bu təcili gəlişin gedişi də vardı. Odur ki, “Bakıda qalmaq”, “Məktub yazmaq” barədə danışmağı münasib

bilməyib razılıq verdi. Müslüm YemSən torbasından iki-üç ovuc götürüb, qəzetə büküb cibinə qoydu və maşının açarını elə burdaca Səmədə verməli oldu.

Səməd:

– Sağ ol. Bir də xəstələnmə! – deyib qarıya meyilləndi. Əmma Sultan sözlü adama oxşayırdı:

– Demək istəmirdim, əmma şərt qoymuşam: biz maksimal açıq olmalıyıq, qardaşoğlu. Mən yalnız qatil deyiləm, həm də... həm də inkvizitoram: sözüm işgəncə verir hamıya. Sənə işgəncə verməliyəm. Xızr Abı Gülgəzə deyib: “Oğlun olacaq”. Get onu qoru, məni, bəlkə hətta səni də əvəz eləyənimiz olsun!.. – Birdən səsini qaldırdı: – Heyrətnən baxma mənə! İş belə getsə, “Muğ” – Bağ qalmıyacaq! Get, əməl elə tapşırığıma! Əmrədi bu! Mənim yox, əbədiyyətə gedənlərimizin əmrədi!

Səmədin əmgəyi buzlaşdı, gözləri torlandı.

Sultan ona baxıb bu dəfə çox pis inildəyib, üzüstə döşəndi.

– Dayan!.. Ayaq saxla... – dedi. – Ürəyin böyükdü! Bilirəm, xilas eliyəcəksən o bədbəxtin körpəsini... özünə təsirin də böyük olacaq. İnanıram. Güclüsən, Bircə balam!.. Bircə sualıma cavab ver... Mədədin başına gətirdiyimi unudammıyacaqsan axı! Düzdü?.. Mərd ol! De! Qatiləm mən, yox?! Bax, burdan başla sözüñü!

Səməd alnını ovuşdurub başını köksünə endirdi.

Sultan inildəyirdi:

– Mədəddən başqa neçə-neçə batin Bağımız gedib... Bağ deyəndə diksinmə. Elmimizin beş faizini də bilmirsən. Bir var yarıdanlar – xaliq Bağlar. Yəni EyOdƏr Baba, BağBağÜn Baba, Bağ Ata, dörd oğlu. Onların beyinləri bütün Kainata bağlıdı. Bütün Kainata! Yəni planetlər, canlılar, cansızlar, bütün OdƏr bəşəriyyəti Onların beyinlərinə bağlıdı... Bir də var biz “Muğannalar” – Ulu Bağlılar. Biz xaliq deyilik. Bizim Bağlığımız Ün eşitməkdən, eşitdiklərimizi yazılı, şifahi şəkildə Yer bəşəriyyətinə çatdırmaq, insanı nəsilbənəsil maarifləndirmək, saflaşdırmaq, ucaltmaq, ƏLAğ EySarıñ Ününü eşitmək dərəcəsinə çatdırmaq, Yerdə EySarıñ Əlləri – işləyənləri olmaq... Bu cür dərs keçməliyəm mən sənə. Mən olmasam, bir başqa AdıPünhan müəllimin olar. Əmma... Əmma məni bu hala salan sözüñ əsil mənasında cinayətimdi!.. Qorxum bundadı ki, bağışlayammıyacaqsan məni, yaran qövr eliyəcək... Pişəvərinin taleyi də var... Nəcəfoğlunun

taleyi də... Ümumi işin xatirinə çox adam qurban gedib... Elə üzgün vaxtlarımda Abını, Çürüyü evə çağırdım, işə qoşdum... Hamısı düşmənin ovcundadı. Yaşa-zada baxmır Sovet rəhmsizliyi. Göyçəli Aşıq Sadıqı işə qoşdum, Alı əmini, oğlunu – Aşıq Şamili işə qoşdum. Qaratəpədə – “Qardabani”də gözümün qabağında zəhərlədilər Sadıqnan Şamili, şam kimi əridilər, söndülər... Bu dediklərim barədə Qılınc Qurbannan söhbət elə. Hiss eləsən ki, doğrudan da bağışlaya bilirsən əmini, bax onda gəl... dərsə gəl... Get indi. Uğur olsun. Əmma açarı Müslümün özünə ver. Sən fikirlisən, maşın sürəmməzsən. Gedin! Get! Ölmərəm! İt canıdı Sultan Əmirinin canı! Get!

3

...Heç yerdə dayanmadan, dincəlmədən qayıtdılar.

Səhərə yaxın maşını birbaş Əlləzoğlunun həyətinə sürdülər. Səməd, açıq qarı arasından içəriyə:

– Mənəm! – dedi. – İşdən sonra evdə olun. Gələcəm. Əminin ismarıcı var... arvadı, uşağı barədə. Tələf eləmək olmaz o uşağı! – dedi. Əlləzoğlu qəlyanın tüstüsünü üfürmək əvəzinə udub, boğulub, xırıldaya-xırıldaya qaldı. Hənifə qarı tir-tir əsib sevincdən hönkürdü...

Səməd heç nə görmədi, heç nə eşitmədi.

Ordan qayıdıb “Şüşəli” pavylyonda çay içib, “böyük adamlardan ötrü düzəldilmiş”, “dal otaq” adlanan genişlikdə açıq pəncərələr qabağında – sərinlikdə yatdılar.

Gün günortaya çatanda Səməd yenə şaxımiş günəş altında idi...

* * *

Qulaqbatırıcı sükut yaradan gur cırcırma ötüşməsi içində kim isə sədr Mədədin mahnısını oxuyurdu: “Sən haralısən, haralı, durnam?..”

Qonaqlının bütün pambıq sahələrini suvaran baş kanalın haçalanıb arxlara bölündüyü yerdə Həcəhsan deyilən ikinci bir çəmənbiçənək vardı, bir tərəfi pambıqlığa sökənirdi, o biri tərəfi uzanıb gedib Sudüşən çəmənliyinə qovuşurdu. Mühəribə illərində Başkənd

Qurbanlıda axsaq Hacı adı ilə, Ortakənd Tahirlidə və Aşağıkənd Qonaqlıda isə feldşer Hacı adı ilə məşhur olan bir adam üç para kəndin dövrəsində qara-qızdırma ocaqları – gölməçələri quruda-quruda gəlib kanalın qurtaracağındakı gölü də qurudandan sonra, bir payız günü burda başını bir daşa söykəyib, yatıb, elə yatdığı yerdə ölmüşdü. O gündən bu çəmən ehsanlıqdı, yəni kim nə qədər ot çalmaq istəsəydi, çalıb apara bilərdi, malını, qoyununu otara bilərdi. Qırx altıncı ilin yayında isə birdən-birə ot çalmaq da qadağan olundu, mal-qoyun otarmaq da. Çünki “Dəli Səməd” burda mixək və moy kəşf eləmişdi, cəmaat da birdəncə baxıb görmüşdü ki, Həcəhsan çəmənində çəmən otlarının, qazayağlarının ara-bərəsi Çax-çux Xalığın o taydan kışmışla birgə gətirib od qiymətinə satdığı mixəkdən, moydan da ətirli mixəklə, moyla doludur. O yay Qonaqlıda, sonra da Tahirlidə və Qurbanlıda Həcəhsan mixəyinin çayı və “Dəli Səməd”in adı dillərdə gəzdi. “Qaraçı gözəli” çəpər dibində, ağac altında “Dəli Səməd”lə yanaşı oturmağa gedəndə qiyməçasının uclarına mütləq moy düyünləyərdi, “Dəli Səməd” mütləq o düyünləri qoxlayıb: “Oxxay”, – deyərdi. Gülbəniz isə dodaq büzüb gülə-gülə: “Gözəlin moyu da özündən olmalıdı, mixəyi də”, – deyərdi.

“Dəli Səməd” üzünü qəbirlərin şəkillərinə söykəyib yuxuya gedəndən sonra moy ətri, mixək çayı da, Həcəhsan çəməninin özü də yoxa çıxdı, başqa çəmənlərdən seçilməyən, adi yaşıllıq-otluq qaldı; təlimatçılıq illərində Səməd kanal boyundan enən bu ağ cığırla enib, Həcəhsandan keçəndə hər dəfə adi otluqdan başqa heç nə görməmişdi. İndi isə heç otluğu da görmürdü.

Gördüyü sahə idi, bir də sahədə – cərgələrin arasında pambıq yığa-yığa əyilib-dikələn adamların qaraltıları idi.

Gərginlik içində, vaxtilə sədr Mədədin oxuduğu mahnı qulağına dəyəndə bu mahnı Səmədi əvvəlcə bir növ çaşdırdı. İnsan-sız adada uzun müddət tək qalan adam birdən insan səsi eşitsə, necə olarsa, Səməd də eləcə oldu. Sonra oxuyan adamı tanıdı: Təftiş Abbasdı. Yumşaq tıqqıltılı arabanın qolunun üstündə, ağır yerişli kəllərin arasında saqqalı qarala-qarala, Səmədə doğru boylana-boylana sədr Mədədin həmişə oxuduğu mahnını oxuyurdu:

Sən haralısan, haralı, durnam?
Ovçu əlindən yaralı durnam,

Yar-yoldaşından aralı durnam,
Həm buralı, həm oralı durnam.

Səməd bilmirdi və heç vaxt bilmiyəcəydi ki, bu mahnını vaxtilə babası Məhəmməd Əmir oxuyarmış. Oğullarından ikisini o tayda fədailərin, ikisini də bu tayda “Doktor”un və “Hümmət”çilərin xidmətinə göndərüb, yolayrıcında boğulub – qaralanda birdən hayqırmış: “Sən haralısan, ey “Durna”¹ Məhəmməd Əmir? Niyə o tayda bu tay üçün üzülürsən, bu tayda o tay üçün üzülürsən?!” – deyərmiş və oğullarının qaraltıları uzaqlaşıb yerə yapışana qədər oxuyarmış:

“Sən haralısan, haralı, durnam...” “Üç telli, dörd telli, beş telli Durnam...” “Yaralı, yaralı, yaralı Durnam...”

Səməd bilmirdi və heç vaxt bilmiyəcəydi ki, qırx altıncı ilin axırında, yəni o tayda Milli hökumətin məğlubiyyətə uğramağın-dan sonra Mirqəzəb Sultan Əmirini tez-tez Bakıya çağırtdırmış və öz kabinetində bir neçə yaxın adamının, o cümlədən Persin iştirakı ilə “Cənubda inqilabi hərəkətin tarixi”ndən söhbət baş-layıb, əvvəlcə hökmən “doktorun” – Nərimanovun haqqında söz salarmış: “Doktor bıl çestneyşim çelovekom”² Sonra İran kommunistlərinin proqramlarının variantları haqqında danışarmış. Təbrizdə azərbaycanlıların proqramı bir cür, Rəştdə, Tehranda farsların və kürdlərin proqramı isə tamam başqa cür imiş. Mirqəzəb “Məhz Sultan Mamedoviçdən eşitmək”, bilmək istəyirmiş ki: Bir ölkə daxilində bu cür proqram ayrılığı nədəndir? Sən ki deyirsən bu xalqların hamısının kökü birdi: OdƏrdi – “dəri”di. Bəs Nərimanov niyə yol verib bu proqram ayrılığına?! Bir dəfə Ənzəlidə qurultay eləyib. Sonra da bütün Şərqi nüməyəndələrini Bakıya çağırıb, Şərq qurultayı eləyib. Nə çətin şey imiş vahid proqram vermək?..”

Bu sualları Mirqəzəb hər dəfə müxtəlif şəkildə verərmiş.

Sultan lap ilk söhbətdən cavabını təkrar edib: “Mən Nərimanovu Azərbaycan bolşeviklərinin rəhbəri kimi tanıyıram. Rəşt və Tehran qırğınlarından sonrakı ziddiyyətlərdə, proqram dəyişikliklərində nə

¹ SafAğ rəmzidir: “Durna” (“Turna”) – “Bizim OdƏrlər”, OdƏrÜn – OdƏr səs-lilər, qərib səslilər, tərliklər – “Türk”lər; “üç telli, dörd telli, beş telli” – “üç dilli, dörd dilli, beş dilli” (*çox dilli*) “Durna”.

² “Doktor son dərəcə namuslu adam idi”.

özüm iştirak eləmişəm, nə də doktorun iştirakı barədə eşitmişəm”, – deyəndə, Mirqəzəb yumşaqca qımışarmış: “Opyat xitriş, Sultan Mamedoviç. No ya ne teryayu nadejdu. Koqda nibud tı obrazumişsa i pomojeş nam razobratsa v etoy putanise...”¹ Ayağa qalxıb Sultanı yola salanda hətta əl verərmiş. Yəni guya nə “internasionalnıy otryad”ın törətdiyi gizlin qırğınlardan xəbəri var, nə də vahid proqramın üç proqrama çevrilməsindən. Bu söhbətlərin nəticəsi isə bu olarmış ki, Bakıdan qayıdanda Xudiyev dərhal Sultanın başının üstünü almış: “Kişi iyirmi dörd saat vaxt verib, Cənubda məğlubıyyətin səbəblərini tələb eləyir”, – deyərmiş, Sultan isə burda da ilk cavabını təkrar edərmiş: “Səbəb də, səbəbkar da çoxmilyonlu Azərbaycan xalqının parça-parça ərazilərinin birləşməyinə mane olan beynəlxalq irticadır və irticaya xidmət edən gizlin qüvvələrdir! Niyə məhz məndən eşitmək istəyir səbəbi?!” – deyib bu mövzuda uzun müddət danışandan sonra bir əli ilə ürəyini, o biri əli ilə boğazını tutub yıxılmış, bir də xəstəxananın və ya öz kimsəsiz evinin qapısında Mədədin boyunu görüb, qardaşının elə orda qarıya söykərib pəsdən oxumağa başladığı “Yaralı durna”nı eşidəndə ayağa qalxarmış. Səməd bunların heç birini bilmirdi.

Səmədin bildiyi bu idi ki, həmişə yazda və il payıza dönəndə, ikinci çağları Qonaqlının üzərində durna qatarlarının səsi eşidiləndə atası həyətdə, su quyusunun dikdirində oturardı, Səmədi də çağırıb böyüründə oturdardı, qolunu oğlunun boynundan aşırıb: “Oxu onu”, – deyərdi. “Onu”, yəni Molla Pənah Vaqifin “Durnalar” şerini:

Bir zaman havada qanad saxlayın,
Sözüm vardır mənim sizə, durnalar.
Qatarlaşıb nə diyardan gəlersiz.
Bir xəbər versəniz bizə, durnalar?!²

Xəbərdən xəbərsiz, ərköyün oğul bu şeri çatılı-tapatılı dek-lomasiya ilə axıra vuranda, sədr Mədəd dodaqucu gülümsünərdi: “Sədr oğlu elə belə oxumalıdı”, – deyərdi. “İndi sədr Mədəd özü

¹ “Yenə hiyləgərlik edirsən, Sultan Mamedoviç. Ancaq mən ümidimi itirmirəm ki, gün gələcək, ağılı başına yığacaqsan və kömək edəcəksən bizə ki baş açaq bu dolaşlıqdan...”

² M.P.Vaqif batin – gizlin alim idi; “Durnalar” şerində gizlin Elm mərkəzi ƏrAğa (“İraq”)a gedib qayıdan zəvvarlara həsr olunmuş rəmzi mənalar var.

oxusun, oğlu qulaq assın”, – deyərdi və gecənin qaranlığına baxa-baxa öz mahnısını oxuyardı: “Sən haralısan, haralı, durnam?..” Əslinəsli barədə hələ bir şey bilmədiyinə görə, atasının mahnısının əsl məzmununa Səməd o vaxt, əlbəttə, tamamilə laqeyd idi. Mahnının məzmununu və mahnı ilə birlikdə sədr Mədədin özünün məzmunun Səməd ancaq o vaxt hiss etdi ki, “avariya” günü, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında kim isə bu mahnını oxudu. Əmma o “kim isə”, elə “kim isə” olaraq qaldı.

Durnalar isə birdən-birə qəribələşdilər. Qəribə yox, heyretli idi ki, Səmədin təhkimçi-təlimatçı olduğu illərdə durnalar gecəyə düşüb, enməyə yer axtara-axtara lap alçaqdan uçanda Əmirli mülkünün üzərində fırlana-fırlana qalırdılar, gecə yarından keçəndə, yəni kəndə yuxu sükutu çökəndən sonra isə Səməd həyətdə qanadların yellərini eşidib, quşların birbaş oraya – həyətlə Sudüşən çəməninin arasına töküldüklərini görüb, bəzən hətta hava işıqlaşana qədər pəncərənin qabağında qalırdı. Evdə, tavanla divarların aralarında sonuncu – dördüncü, ya beşinci dəfə bala böyüdüb sabahda-birigündə köçməyə hazırlaşan qaranquşlar köyrək-köyrək civildəşirdilər, həyətlə Sudüşənin arasında isə durnalar qısıq-qısıq, qərib-qərib səsləşirdilər. Qaranlıq söküləndə səslər çoxalardı və durnalardan biri-ikisi, sonra bütün dəstə havalanıb qalxırdı. Eyni vaxtda qaranquşlar da evin içində fırlanıb, çaxnaşıb bacadan çıxmağa başlayırdılar. Boşalan yuvalarla boşalan həyətlə aralığında, bu hikmətdən quruyub qalan Səməd isə, kimdənsə, nə isə soruşmağa ehtiyac duyanda Ortayola boylanıb, səhərlər öz manqaları-briqadası ilə hamıdan əvvəl sahəyə yollanan Təftiş Abbasın arabasının cırlıtısını eşidirdi. O sərt, qaraqabaq kişiyyə yaxın getmədən, qızlara, gəlinlərə, kişilərə durnaların “işləklərini” danışıb soruşurdu: “Bu nədi belə, nə sirdi belə?” Əlbəttə, heç bir qanəedicisi söz deyən olmurdu. Tək bir dəfə, nəhayət, Təftiş Abbas oturduğu yerdən – arabanın qolunun üstündən geri burulub: “Quşların bildiyini bilsəydik, bu günə qalardıqmı, ay bala!” – dedi. Cəmaat Ortayoldan aralanıb çəməninin işıldaşan şəhliyində, uzaqda qaralıışanda isə Səməd yenə o “kim isə”nin dərddli-ələmli səsinə eşitdi: “Bir zaman havada qanad saxlayın...” Səs yenə də qulağında qalıb, quşların sirrinin üstünə sirr gətirdi. Sonra hardasa kim isə dedi: “O bizim Təftişin səsi”. Sonra əməsinin evində Çürüklə Abı “Zarıncı” çalıb, sonra “Divani”

üstündə “ey qardaş” oxuyanda Səməd Təftişin səsini xatırladı. “Avariya” günü “Dəli Səməd” uzun müddətli yuxuya gedəndə, sədr Mədədin üç, bəzən dörd briqadasından birinin briqadiri, təftiş komissiyasının sədri, kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin daimi qonağı Abbas əmi Təftiş Abbas da sədr Mədədin bütün yoldaşları, dostları ilə birlikdə zülmətə batıb yoxa çıxmışdı. Yeddi ildə Səməd atasının dostlarından birinə də yaxınlaşmamışdı; elə bil hamı qatil idi. Əgər təsadüfən yaxınlaşdığı adamlar vardısı, onlar da Abı kimi, Qurban əmi kimi, “kənardan-kənara hal-əhval tutub” yoxa çıxmışdılar. Odur ki, illərin uzaqlığından – “avariya” gününün zülmətindən və Sudüşənin parıltıları içindən qulağına gələn “Yaralı durna”nın özü kimi, bu mahnını oxuyan Abbas əmi də Səməd üçün bir qədər gözlənilməz oldu. Yatanda inildəyən Sultan Əmirlinin iniltisi Səməd üçün nə idisə, durnalar o taya köçəndə və o taydan qayıdanda quyunun dikdərində oturan sədr Mədədin “Yaralı durna”sı da elə bir şeydi. O iniltinin haqqında danışan Qurban əmi – Qılınc Qurban Səməd üçün kimdisə, bu mahnını oxuyan Abbas əmi – Təftiş Abbas da elə bir adamdı.

Qurban əmi Səmədə oyaq vaxtı ağrılarını içinə salıb, yalnız yatanda inildəyən mətin insan göstərmişdi. Bakıda o evin o balkonunda: “Abı deyib, oğlum olacaq... Get onu qoru. Əmrədi bu! Əbədiyyətə gedənlərimizin əmrədi!” – deyən Sultan özü isə qeyri-adi bir “inkvizitor”la yanaşı, təsəvvüredilməz dərəcədə mətin fə dai göstərmişdi. Burada – Həcəhsanda Abbas əmi isə, ağır yerişli kəlləri ilə yumşaq tiqqıltılı arabasından başlamış, kəllərin arasında qaralan saqqalına qədər doğma adam göstərdi.

Bezobraziye ilə günü bu gün çarpışmaya girişmək üçün faciəli hadisələri xatırlaya-xatırlaya nifrətdən qijıldayan beynindən qijiltı getdi, qəzəbdən dumanlanmış gözlərdən duman çəkildi və yeddi ildən sonra Səməd Abbas əmi ilə birlikdə Həcəhsan çəmənini də gördü.

Uzaqda, Əmirli yurdunda cavanların qurduqları, toyxana kimi böyük çadır qaralırdı. Çadırın qabağında yəqin ki, elə cavanların qaladıqları ocağın tüstüsü yayılıb evlərin, daxmaların, töylələrin, tayaların üzərinə çərmə çəkirdi. Həcəhsan çəmənini isə birdən-birə necə aydınlaşmışdısa, indi Səməd yaşıllıqda balınc kimi ağaran Hacıdaşını da, “Dəli Səməd”lə “Yusif kimi gözəl Yusif”in, “Qaraçı gözəli” ilə Gülbəninizin cığırlarını da görürdü, çəmənəotla-

rının xırdaca-xırdaca qızılı toxumlarını, qazayağların diş-diş, bıçqısayağı yarpaqlarını, çəmənотları ilə qazayağların arabərələrində moyun qonur ləçəklərini, mixəyin dənəbir dənələrini və payızın son ayına qədər solmayan bu tünd yaşıllığın genişliyində o yan-bu yana şütüyən haçaquyruq qaranquşları da görürdü və bütün aydınlığı ilə dərk edirdi ki, kandarında çəmənотu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan evin əslində nə kandarı varmış, nə də tavanı; sədr Mədəd çiy kərpic divarların arasının yox, dünya yaranandan, quşlar qanad açandan bəri o taydan bu taya, bu taydan o taya uçuşan durnaların qanadlarının altındakı böyük vətənin Mədədi imiş, “Dəli Səməd” də o dörd divar arasının yox, çəmənотulu, qazayağılı, mixəkli, moylu, Qaratikanlı – Gurtikənli, Qarağaclı – Gurağaclı yurdun dəlisi imiş. Bir tərəfdən sədr Mədədin əziz, doğma xatirəsi, bir tərəfdən “Yaralı durna”nın xatırlatdığı yaralar, bir tərəfdən də Həcəhsan çəməninin zəngin gözəlliyi Səmədin sinəsindən yanıqlı, dərin bir nida qopardı:

– Sənə qurban olum, Vətənim!

“Avariya” günü üzünü Ağ Əmirlə Boz Əmirin qəbirlərinin şəkillərinə söykəyib, yuxuya gedib, yeddi il yatandan sonra bu yurdun köhnələrindən Abbas əmi – Təftiş Abbasın mahnısından tamam oyanmışdı, ağır-ağır qalxıb enən sinəsində, atasının vəsiyət elədiyi dumanlı, əmma böyüklüyü-özəməti aydın duyulan Elmin eşqini duya-duya arabanın yaxınlaşmasını gözləyirdi ki, özünü Abbas əminin üstünə salsın, mehmanxanada əmisini necə qucaqlamışdısa, bu qarasaqqal qocanı da eləcə qucaqlayıb bağına bassın. Bir Göbələk Məmiş yox, min bir Göbələk Məmiş Əlləzoğlu “nöyüd töküb, kibrit çəkib” min bir mülk yandırsın, min bir Bezobraziye “mikroilanı” təhlükə yaratsın, məhəbbətini uzaqdan-uzağa mahnı ilə çatdıran bu eşqli qocanın torpağının yetirməsi ruhdan düşərmi?!

Araba yaxınlaşdı, köllər dayanıb fısıqırışdı.

Səməd isə, eləcə – sinəsi atlana-atlana qalıb, yerindən tərپənə bilmədi. Çünki Abbas əminin səsindən duyduğunu üzündə görmürdü.

Qocanın qabarıq, parıltılı gözlərində “Yaralı durna”dan əsərəlamət də yoxdu. Mahnını Səməd elə bil yatıb rüyada eşitmişdi və indi mahnı ilə birlikdə elə bil Abbas əmi özü də yoxa çıxmışdı, əvəzində “qırx beş nömrə girzovı sapoq”larını arabanın qol ağac-

larına dirəyib, “boyunduruq enində” çiyinlərini dala gərib, başını da dala atıb, saqqalını dik qaldırmış hirsli-hikkəli bir qoca oturmuşdu. Əkin-tikində, ot-ələf, çır-çırpı içində dərisi cızıq-cızıq olmuş, bomboz, nəhəng əllərinin birində yoğun, gödərək tənək çubuğunu, o birisində çibinlənən gəlin quyuğunu tutub, Səmədi başdan-ayağa, ayaqdan-başa süzürdü.

Baxıb-baxıb dillənəndə bu qocanın dilindən zəhər töküldü:

– Əlləzoğlunun qızı gəlib atası evində gözləyir. Oğlum Məmməd Xələfi çağır xoddasın maşını, get götür qaç o qancığı! Kəbini geri oxutdur, arvad elə özünə!

Səməd sinəsini atlandıran uca eşqin necə köpük kimi partladığını, köksünün necə çöküb sıxıldığını və sağ-solunda birdən-birə peyda olan, qırmızı, enli sifətinin ortasında çal lopa bığı ağaran Xəlvət Rəhimlə Qıllı Qeybalının necə açıq tülkülüklə qımışıb bir-birinə baxdıqlarını hiss edə-edə zərbədən ayılmağa çalışdı.

“...Get götür qaç o qancığı!” zərbə deyildi bu, yara üstündən yara idi!

O mahını hara, bu yara hara?! O məhəbbət hara, bu təhqir hara?! Qoca onu doğrudanmı bu qədər alçaq sayır?! Bu gizlin-gizlin qımışan murdarların yanında niyə belə danışdı bu məşhur, mötəbər “qəlyanlı qoca”?!

– Eşitdinmi dediyimi?! Çax-çuxun qızı səni axtarır ki, aparsın görüşdürsün Əlləzoğlunun qancığınan! Nə qədər ki, bu yanındakılar “əmisinin arvadının oynası” qoymayıblar sənin adını, get bəri başdan götür qaç!

Böyürdən Səmədin qoluna qol toxundu. Rəhim idi.

– Mən elə bu söz-gapa görə yığıncaq elmişəm bu gün, təklif irəli sürmüşəm ki, ağsaqqallarımız barışdırsınlar bizi sənən, yoldaş Səməd. Sağlığına, vardan-haldan pis deyilik. Pisləkləri duz-çörək-nən kəsək ataq, yeyək-içək, dərd-qəmi dağıdaq. O mülkün yerində elə bir imarət qaldırırıq ki, mahalda tayı-bərəbəri olmaz! Biz bilirik, Əlləzoğlunun o cığalısından savayı da istəkin var sənin. Toyun da bu qoca Rəhimin boynuna! Sözü bədini gətirmiyək dilimizə. Adını Qıllı qoyduğun Qeybalı da səninki olar, yoldaş Səməd! Adını Piyli qoyduğun da səninki olar! Bu zəmanədə rayokmun təhkimçilərindən heç biri sahə-filan gəzmir, ay oğul. Gedək əyləş evimin döründə, hamılıqnan qulluğunda duraq! Nə işin var axı

Təftişin yanında ki qulağın da belə söz eşidə! Adını bolşevik qoyub, cibində revkomun yadigar naqanını da gəzdirir. Bu yandan da gecə-gündüz Xızr Abıynan, Çürüknən pıçhapıçdadı. Onların o Elmi hara, cibi naqanlı bolşevik hara?! Görürsənmi nə təhər ikiüzlü adamdı bu yekə?! Naqan zamanı genə gəlib, dünya çaxnaşır, deyir, hədələyir bizi! Səni indi öz tərəfinə çəkməkdən ötrüdü bu hər-bə-zorbası, inan!

Qeybalı da o biri tərəfdən qoluna toxunurdu.

– Vallah, bizdən savayı heç kəsdən xoş üz görmüyəcəksən, ay Səməd! Gül kimi təklif eləyirik sənə. Gedək biznən...

Təftişin əlində tənək çubuğu vıyıldıyıb kəlin belində şappıldadı.

– Aparın, aparın! Böyüğü siznən əlbir olubsa, kiçiyi niyə olmasın?! – Səmədə döndü. – Sultanın, hökmdarın da bunlarnan oturdu-durdu, rumka döyüşdüdü, axırda da başına elə iş gəldi! Get! Sən də get bunlarnan!

Araba eyni yumşaq tıqqıltılarla aralandı.

Çal biğ dövrəsində qızaran enli sifət qabağa keçib, Çax-çuxun qara məxmər üzünü xatırlada-xatırlada, məxmər, ipək yumşaqlığı ilə yenə nə isə deyib-danışmağa başladı.

Səməd isə tıqqıltılı arabanın dalınca baxa-baxa, alçaq, boz binalar boyunca uzaqlaşan qatar tıqqıltıları eşitdi, ağ daş binanın ikinci mərtəbəsində üfünün parıltısına bürünmüş samovarin yanında qırımızı qıymaçalı, qırımızı xalatl "Məhrəm elqızı" nı, sonra küçəyə süzmüş balkonda, zili üstündə sərili uca şəxsiyyəti və o şəxsiyyətə dediyi uca sözləri xatırladı.

Bezobraziyə bu şaxımış günəş altında da ardınca düşmüşdüsə, Müslümün təkidlə dediyi təhlükə labüddüsə, "Məhrəm elqızı"nın özü, uşağı ilə birlikdə Sultan Əmirinin xoşbəxtliyi illüziya deyilmi?!

Bəs bu "mahnlı qoca" ilə bu sevinc, bu xoşbəxtlik nədir, doğrudanmı bu da illüziyadır?!

Birdən hayqırıb, arabanın dalınca: "Dayan!" – deyəndə öz sə-sindən Səməd özü də təəccübləndi: ömründə bir dəfə də bu cür hey-bətli qışqırmamışdı.

Sahənin kənarında Təftişlə üz-üzə gələne qədər sifətinə elə bil kənardan qor doldu. Hələ "Şüşəlidə" ikən Səmədə elə gəlirdi ki, işdən sonra Əlləzoğlunun evinə gedəndə Müslümün, Hənifə arva-dın şahidliyi ilə ürəyini köksündən çıxarıb Gülgəzin qarşısında aç-

caq, yəni necə düşünürsə, nə hiss edirsə, hamısını səmimi sözlərlə danışacaq, sonra, bəlkə hətta qonşulardan da çağırıb, onların gözləri qarşısında bir daha hər şeyi təkrar edəcək. Bu qətiyyəti Müslüm lap astadan-ehtiyatla dediyi beş-on kəlmə ilə sındırdı: “Gecə gedərik. Günün günortasında yaxşı deyil, ay Səməd... Qonşu-moşu nədi?! Səbrin çatmasa, axşamüstü gedərik”.

Axşama elə bil bir insan ömrü qədər vaxt vardı. Təftiş olan-qalan səbri vurub dağıtdı və Səməd elə bu saat bu anlaşılmaz qocanın Sultan əmiyə o cür ala-yarımçıq, küskün dost münasibətinin cavabını verib, ləngimədən kəndə getmək qərarına gəldi.

Təftişə çatanda hiddətdən gözləri oynayırdı.

– Mənnən niyə elə daşındın sən, a kişi?!

– Bə nə təhər danışmalıydım?

– Təhqirini başa düşmürəm. Nə özümü layiq bilirəm o sözlərə, nə əmimi, nə də o bədbəxt zənəni!.. Necə yəni “əlbir olub”?! O murdarlarnan?! Sən yəqin bilməlisən ki, orda əmimə qurğu qurublar! Əmim təmiz adamdı!

– Kimin təmiz, kimin murdar olduğunu ayırammazsınız siz Əmirililər. Ömrünüz boyu özünüz-özünüzü alladırsınız!

– Nə?! Əmirililər?! Yəni hamımız?!

– Hamınız! Sualıma cavab ver. De görüm ad-sanı dünyanı götürən Comərdin o qədər dəstə-dəstə, biri-birindən igid qaçaqları ola-ola, o qədər fədaisi ola-ola niyə bada verdi o tay-bu tayı, bilir-sənmi? Bilmirsən! Comərd inanmış ki, qarı düşməni dost eləyər. Dəli Alı niyə getdi Nikolayın çəkisinə?! Niyə aldı onun qızılını?! Çünki sənin o Comərdin təkisi, bu Dəli də heyvanatı insan eləmək istəyirdi! Hamınız belə şah, sultan görkəmində, qıvcırmış xəmir təkisi şeysiniz, nə çörək bişirmək olar, nə də it yalağına tökmək olar! Bildinmi?! Qandınmi?! Ay qandın ha!.. De görüm Mədədin mülkü niyə yandı?

– Yandıranlar elə şeyləri yaxşı bacarırlar, Abbas əmi.

– Ay-hay! Çünki loşsunuz siz hamınız deyirəm, loş-mağmın! Oturmuşdun orda quyunun dikdirində. O yassır agentin xirtdəyindən yapışıb geri itələyəmməzdin?! Mən bilirsən neyniyərdim onu? Yabasını taxıb tulluyardım çəpərinin o tərəfinə!.. Getmişəm ora, balnisiyə, soruşuram, de görüm nə qazandı, a heyvan? Deyir, sizin o dəlinizi qovmalıyam mən buralardan. Niyə? Çünki, deyir, dəli-

nizin gözü əmisinin arvadındadı hələ də! Yalan deyir?! Çamadanın niyə əllərdə gəzir?! Hökumət xərc çəkib sənə, savadına, biliyinə qiymət verib, qırmızı diplom qoyub cibinə. Bə niyə ayaq altıdan tapılır diplomun?! “Partiya işçisi” yazılıb ora. Nəfsini cilovluyammyan, ayağını hara atdığını bilməyən adamdan partiya işçisi çıxar?!
Hə, səsin batdı?!

“Mənnən niyə elə danışıdın, sən a kişi?!” Allahına şükür elə ki, hələ danışıram! Bilirsənmi necə gözləyirdik yolunu? “Səməd” demirdik biz sənə burda, “Mədədimiz” deyirdik. Barmaq hesabı hesablayırdıq: “İki ay qalıb Mədədimizin gəlməyinə”. “Bir ay qalıb...” Deyirdik gəlib Qudalılar iş başında görün kimi əmisini dara çəkəcək! Gözünün içinə deyəcək: “Cəmaatı çörəyə möhtac qoyubsan!” Sonra da mərd, müdrik oğul tək sinəsini gərrib, Bezobraziye körpəyüşəğinin qabağına hasar çəkəcək...

Budu, gəldi Mədədimiz!

Gəldi ki, zincirəmə olub düşsün yollara, şəhərdə şəhəri çaxnaşdırın, kənddə kəndi! Göbələk Məmişin başını partlatsın! Göbələk də soyunub, alt paltarını qanlı görüb, qanlı tuman-köynəkdə düşsün Ortayola, gecənin yarısında haray təpsin: “Oyanın ay Qonaqlılar, ay Kərpickəsənlər, ay Kətyənililər, görün dəliniz nə kökə salıb məni!..” Soruşurlar: “Niyə döydü səni?” Deyir: “Necə niyə?! Qızı Sultana verdiyimə görə!..”

Aydındımı necə alabaydaq¹ eləyibsən özünü?!

Çax-çux Xalıqın qızı şəhərdə şəhərə küy salıb, kənddə də kəndə küy salıb ki: “Bu dörd ayda qız gecə-gündüz Səmədi gözləyib”. Qudalı cavanları qapı-qapı düşüb mal sata-sata hər yerdə deyirlər: “Dəli Səməd gəlib əmisinin arvadını götürsün qaçsın. Xalıqın arvadı Badsəba da bu yanda pambığın arasında açıb gül ağzını. Guya manqal deyilmiş yanan, Sultan Əmirinin eviymiş! Arvadı kişini yuxuya verib qapını bağlayıb od vurubmuş ki, əri yansın, özü də qoşulsun qaçsın!

Yüzdən birini deyirəm sənə.

Əmin Qurbana öz diliynən tapşırıb ki, kənardan göz qoy Səmədə, mən Bakıdan qayıdanacan bir xata çıxartmasın. Öz diliynən tapşırıb! Başa düşürsənmi nədi bu?! O qızarttaq darvazanın qabağın-

¹ Alabaydaq – “Alabayraq” – namussuzluq, əxlaqsızlıq mənasında, xalq içində çox geniş işlənir. Murdar əski sayılır.

dan keçəndə Qurban görüb milisəner dayanıb orda. Soruşub ki: “Burda neynirsən?” Milisəner deyib: “Nəçənnik Gülənov əmr elədi ki, get Sultan Mamedoviçin arvadına keşik çək. Dəli Səməd rayondan gedənəcən postda durmalıyam burda”.

Qurban qovub milisəneri, bu heç. Ordan gedib Gülənovun üstə əsib-coşub, bu da heç. Sən gör Gülənov nə deyib: “Sultan Mamedoviçin şəxsi xahişidi. Kişinin namusunu qoruyuruq biz”.

Bildinmi nə yerdədi iş?! İkiüzlü nədi, minüzlü alabaydaq qəhbədi əmin! Orda Qurbana elə deyəndən sonra Gülənov gəlib burda, “Şüşəli” pavilyonun qabağında car çəkib ki: “Xəbərdarlıq eləyirəm, ay cəmaat, əgər hamılıqnan nəzarət eləməsəniz, adınızı batıracaq o dəli!”

Bildinmi necə gəlib “Mədədimiz”?!

Belə gəlməkdənsə, heç gəlməyəydin! Ölüb qalaydın Bakıda!

Təftiş Abbasın töhmətindən, danlağından utanmaq, qızarmaq əvəzinə, hələ bir şeşlənirsən də: “Mənnən niyə belə danışdın sən, a kişi?!” Öləydi “kişi”, Mədədin yurdçusunu belə görənəcən. Demə, eşq dəlisiymiş Mədədin yurdçusu! Diplom nəyinə gərəkdə eşq dəlisinin?! Abı düz demir. Mənim qəti fikrimdi ki, sən qırmalısın bu murdarların hamısını! Gedib kişi kimi türməni çəkməlisən, ya da güllələnməlisən. Odu ey, bax, Saşanız! Abı deyir gecənin bir vaxtı oyadıb Bayıl türməsinin nəçənniyini, müavini-filanı ki, Qazağın Muğanlı kəndindən altı kişi saxlayırsınız, silistsiz-filansız gətirin görüm nə yazıb cinayət qaldıran prokuror? Deyiblər bir tikə kağız da yoxdu. General Atakişiyev deyib: Basın bunları, ayrı-ayrı kameralarda saxlayın çürüyənəcən”. “Biz də çürüdürük bədbəxtləri”. Açıdırıb qapıları buraxdırıb hamısını, üstəlik, aparıb evində qonaqlıq verib, ciblərinə pul qoyub göndərüb evlərinə!.. Budu bax Ulu Bağlar kökü! Abının, Sultanın dediyi təki deyil!

Qocanın gözlərində şimşək çaxdı.

– Mənim pəhləvan oğlum bir toyuq başı da kəsəmmir. Tərifli əminnən Abı xarab eləyiblər oğlumun başını. Get onnan danış sən, bəriş murdarlarnan!

Səməd cərgəarası arxın qırağına çöküb, yaşıl qozalarla dolu, pambıq kollarının dibində hərəkətsiz oturmuşdu. Bayaqqı heybətli qışqırtıdan sonra ürəyi necə vururdusa, nəbzini barmaqlarının ucunda hiss edirdi. Arx içinin çat-çat gilli torpağına dikilmiş gözlərində qırpım-qırpım zoqqultular vardı. Tuffilərdə ayaqlarının pəncələri

də zoqquldayırdı. Yəqin elə canındakı bu zoqqultulara görə də Səməd əvvəlcə çox üzgün dilləndi:

– Mən əbləh də məhəbbət umurdum səndən... Sonra birdən səsi çıldırdı: – Sən tanımırsan məni!.. Tanımırsan!

Təftiş duruxub, çaşan kimi olub, təəccüblə soruşdu ki:

– Necə yəni “tanımırsan”?.. Bu əlimin içində böyüməyibsənmi? İndiki əməllərin göz qabağında deyilmi?!

– Yox!.. Nə sənin əliyin içində böyümüşəm mən, nə Qılınc Qurbanın, nə də Sultan Əmirlinin əlinin içində... Öz içimdə böyümüşəm mən! Öz içimdə! – Səməd yenə qışqırırdı. Az qalırdı hönkürsün.

Elə qışqıra-qışqıra da ayağa qalxdı.

Sahədə dərin sükut vardı. Arabaya pambıqla dolu xaşa¹, kisə, çuval qaldıran cavanlar, kilimlərin, çətənlərin² üstündə sərilən pambığı çevirən, əlləri yabalı qocalar, cərgələrin aralarında döşləri önlüklü qaraltılar – hamısı əl saxlayıb, dirək-dirək dayanıb bu yana – Səmədlə Təftişə doğru boylanırdı.

Əmma Səməd səsini qısmadı:

– Eşq dəlisi deyiləm mən! İnsan dəlisiyəm! Bu torpağın, bu yurdun dəlisiyəm! Ömürlərini bu yurda həsr eləyən, xoşbəxtliklərini bu yurda qurban verən Mədəd Əmirlinin, Sultan Əmirlinin dəlisiyəm! Əlləzoğlunun qızı da qurban olsun Sultan Əmirliyə, mənim eşqim varsa, o da qurban olsun, özüm də qurban olum Sultan Əmirliyə!.. Cəmaatın rəzilliyi məgər Sultan Əmirliyəndi?! Yoxsa, Stalinin, Mirqəzəb Mircəfər Bağirovun yaratdığı Bezobraziye sistemindəndi?! Dağılmalıdı bu cəlladlar sistemi, məhv olmalıdı! Sultan Əmirli, Qılınc Qurban, Təftiş Abbas kimi el təəssübkeşlərinin əl-qolları açılmalıdı. Sədr Mədədin ürək dostuna, iyirmi ilin təftiş komissiyonu sədrinə yaraşarmı ki, düşmən sözünə uyub Sultan Əmirlinin özüynən yetirməsinin namusuna, qeyrətinə şübhə eləsin?! Qurban əmi özü deyir ki, narahatdı mən sarıdan, dalımca gəzir. Ola bilər ki, əmim də tapşırıb. Çünki Bezobraziyenin dib ocağına göndərilib məni. Vəhşilər üçün! Necə olub, kim inandırılıb səni ki, “ikiüzlüdü”, “minüzlüdü”, mənə inanmır?! O dərəcədə alçaq sayır məni ki, hətta aramızda bu hadisəni törədənlərin ən qəddarından xahiş eləyib, milisəner qoyub darvazasına?! Məyər aydın deyil ki,

---

¹ Böyük kisə

² Dəyənin (alaçığın, xeymənin) dövrəsinə çəkilmək üçün qamışdan çitənmiş çitən

Bezobraziyenin növbəti qurğusudu bu?! Mənə münasibətini, etibarını, məhəbbətini küçədə nümayiş elətdirdi Sultan Əmirli! Qoluna girdim, qol-qola, çiyin-çiyinə yeridim əminməni! Gözləri kəllələrinə çıxdı “fəallar”ın!.. Sonra açıq söhbət oldu əminməni aramızda.

Mərd-mərdanə! Kişi söhbəti!.. Üstəlik, ötən gecə Bakıda da oldu. Müslüm şahiddi!.. O teleqramın vaxtındakı kimi, Bezobraziye yenə ikiqat olur Sultan Əmirlinin qabağında, yenə “Kişi, Kişi” deyirlər. Sultan Əmirlinin üzü o yana dönəndə isə, öz iyrenc təbiətlərinə uyğun hərəkətlər eləyirlər, mənim namusuma, qeyrətimə nə dəxli var bunun, Abbas əmi?! Saşa Babayevə tay tutma məni. O qədər iş görəni oğul bir nəfərə də güllə atmamışdı. Mən isə hazırım dünyanı qana batırım! Abı qoymur, əmim özü, heç biri aman vermir mənə əl tərpedim, yoldaş cibi naqanlı bolşevik! Ruhən sənə daha yaxınam mən!

“Mədədimiz” demə, Mədəd ola bilmərəm. Səmədəm mən, Səməd kimi də tanıyacaqsan sən məni! Tanıyacaqsan!

Qurban əmi də “Məcnun” dedi. Belə görürəm, yəqin bütün kənd “eşq dəlisi” sayır məni.

Eşidin, ay cəmaat! Ay eloğlularım, elqızlarım! Düşməni qurğu qurub, Sultan Əmirlinin uca adına ləkə yaxıb. İndi də başqa cür qurğular qurur. Hər dəqiqə bir söz dəyir qulağıma. Bakıdan əmim arvadını götürüb qaçmağa gəlmişəm?! O qədər murdaram ki, hətta ata əvəzi əmimin özü də inanmır mənə?! Bir tərəfdən Qılınc Qurbana tapşırıb ki, göz qoysun mənə, o biri tərəfdən milisəyə müraciət eləyib, üçüncü tərəfdən Gülənov car çəkib ki, siz də nəzarət eliyəsiniz?!

Eşidin, bilin, görün necə “eşq dəlisiyəm”?

Mən dəqiq bilmirəm nə vaxt yaranıb bu düşməniçilik. Qandan-qana keçir, nəsil-dən-nəslə keçir bu düşməniçilik. Qudalı uşaqları Sultan Əmirlinin məşininin təkərinə yaba soxurlar, darvazasını murdarlayırlar. Mən yəqin bilirəm ki, o məhlədə çörək yeyəndə də Sultan Əmirliyə kinləriyəni qarışdırıb yeyirlər, su içəndə də Sultan Əmirliyə kinləriyəni qarışiq içirlər. Yatanda yuxuda da Sultan Əmirlini görürlər. Harda bir boz kitel bozaranda, qara çəkmə qaralanda da o dəqiqə Sultan Əmirlini görürlər. Yəqin bilirəm mən bunu, çünki özüm belə olmuşam, o məhlənin itini, pişiyini görəndə də Çax-Çux Xalığı görmüşəm, Çax-çuxnan yanaşı, o məhlənin hətta daşına-divarına da nifrət eləmişəm! Cib doldurmaqdan, qarın

şışirtməkdən başqa, o məhlənin tək bir məqsədi var həyatda, o da eşalonlara basılan saysız-hesabsız əqidəli adamları məhv elədikləri kimi, Əmiriləri də məhv eləməkdən ibarətdi! Yəni, bildiyiniz kimi, Bezobraziye dövlətinin tapşırığıynan işləyir o məhlə, Xudiyev dəstəsinin fəal üzvü Çax-çux Xalığın nələr törətdiyini yaxşı bilirsiniz siz. Mənim o məhləyə nifrətim Çax-çuxun əməmindən sonra birə yüz qatılaşdı. On səkkiz yaşımdan nifrətnən, kinnən nəfəs almışam, kinnən yatıb, kinnən durmuşam. Ürəyimdə atamın tabutunu gəzdirmişəm, beynimdə Çax-çux Xalığın qara üzünən Gülənovun saxta “zaklyuçeniye”sini gəzdirmişəm. İndi sizdən də, Təftişdən də, özümdən də soruşuram, necə “eşq dəlisi”yəm ki, heç bilmirəm bu yeddi ildə bir kəlmə adam sözü demişəmmi o bədbəxt zənənə, heç olmasa bircə dəfə sakit ürəknən, açıq başnan oturub-durmuşammı?! Yüku tabut olan ürəkdə nə eşq, nə məhəbbət, Abbas əmi?! İndi-İndi qanıram, bir dəfə də taleyini fikirləşməmişəm mən o bədbəxt zənənin! Gəlib onu həyətdə görəndən sonra, o müsibətin içində də, hər şeydən əvvəl əmimin taleyini düşünmüşəm. Rayonun taleyini! Bunun qabağında gör sən nə deyirsən mənə: “Nəfsini cilovluyammıyan!”, “Ayağını hara atdığını bilmiyən!”, “Çamadan!”, “Diplom!..” Nəfs nədi, Abbas əmi?! Çamadan nədi, diplom nədi?! Gəlib Sultan Əmirilini Bezobraziyenin pəncəsində görəndən sonra diplom görünərdi mənim gözümə?!

Guya vurub baş partlatmışam, qana qəltan eləmişəm.

Yalandı!

Nə evində kobud rəftar elədim Əlləzoğluyun, nə də sonra. Əlləzoğlu özü başdan-ayağa qan çanağıdı. İçinə yetsəniz görərsiniz özü əl-ayağıma ilişib. Özü! Şüurlu!.. Yadımdadı ki, addımımı atmağa da qoymurdu, hədələyirdi, qorxutmaq istəyirdi ki, çıxım gedim rayondan. Qıyası, bezdirmişdi, cana doydurmuşdu. Əlləzoğlunun mənnən rəftarı da, o cür qorxusuz-hürküsüz, “nöyüdü tüküb, kibrit çəkməyi” də Bezobraziyenin əməlididi. Onların tapşırığıdı!.. Bəli, Abbas əmi! Nəfsimi yox, Bezobraziyenin murdar nəfəsini duyanda hissimi cilovluyammıram mən, Abbas əmi, cilovlamaq niyyətində də deyiləm. Bəraət üçün demirəm bunu. İstəyirəm inanasan ki, “eşq dəlisi” kimi getməmişdim mən Əlləzoğlunun evinə. Bax bu cibimdə, partbiletin arasında böyük bir nəslin faciəsini gəzdirirəm mən. Bu nəslin fəxri Sultan Əmirilinin adına yaxılan ləkənin səbəbini öyrənməyə getmişdim Əlləzoğlu-

nun evinə. Hələ nə əmimi görmüşdüm o gecə, nə də Qurban əmini. Əmma Bezobraziyenin fəallaşdığını duymuşdum, buna görə də vurnuxurdum, oda-közə vururdum özümü.

Onda da, indi də Bezobraziyedi mənim ağılımdakı. Peyin kimi kürüyüb atmaq lazımdı bu murdarları! Qərarı belədi Səməd Əmirinin! Bir məhkəmə Bakıda qurulub, biri də burda qurulmalıdı. Bayaq yolda da bu barədə fikirləşirdim, indi də bircə fikrim, bircə qayğım var, o da Bezobraziyeni kürüyüb atmaqdan ibarətdi!

Tanıdınmı məni, Abbas əmi?!

Gəl danışaq. Birdəfəlik və həmişəlik danışaq.

Təhkimçi göndərilmişəm mən bura. İş görməyə gəlmişəm. Düşmən gündə bir qurğu qursa, Təftiş Abbas da düşmən sözündən sarsılıb gündə bir dəfə yaramın üstündən yara vursa, nə iş görə billəm mən burda?!

Nə “Mədədimiz” de mənə, nə də bu qədər şübhə elə.

İnan mənə, Abbas əmi, inan!

Quş qanadnan uçar deyiblər. Sənsən mənim qanadım, Qılınc Qurbandı, Xızr Abıdı, Sultan Əmirliidi. Bayaq o mahnınnan göyün yeddinci qatına qaldırdın sən məni. Arxa gördüm mən sənənin simanda, dayaq gördüm, qanadlandım. Bolşevik gördüm. Yuxarıdakılardan bolşevik olan azdı, son vaxtlar başa düşürəm, bəlkə də heç yoxdu. “Ədalət qılıncı” demisiniz həqiqi bolşevikə! Sən özün də ədalət qılıncısan. Mahnılı, eşqli, ədalətli Mədədsən, “Yaralı durnam”san! Körpəlikdən belə görmüşəm mən dövrəmdəki bolşevikləri – “Hümmət”çiləri! Nə Stalin bolşevik olub (qanıçən olub), nə Bağırov, nə Beriya! Eşqli olmayıblar onlardan heç biri! Kinli düşmən olublar, tanımamışıq. Sən, belə eşqli, mahnılı ürəyin sahibi, niyə sındırırsan mənim qanadlarımı?!

* * *

Qalın, hündür sirkənliyin arxasından buruq-buruq qatı tozduman qaldıra-qaldıra qeyri-adi sürətlə gələn “qruzovik” Səmədin sözünü ağzında qoydu. Maşın gəlib uzaqda qaralan tək palıd ağacına doğru gedəndə Zal tormozu necə basdısa, təkərlərdən tükürpədicilər çığıltılar qopdu. Zal tər içində işıldayan enli sifətini pəncərəyə tutub vahimə ilə bağırdı:

– Döyürlər! Abını ağaca bağlayıb döyürlər ki, biz də gedək məhlə milisənlərini döyək, hamımızı tutub damlasınlar! Özünü qoruyun! Mən gedirəm ora, bəsdə, qoy məni tutsunlar! Siz gəlməyin, qarışmayın bu qurğuya! Tələdi, tələ!..

4

Pambıq sahələrinin ortasında, durğun havanın çimiltisi – ilğımı içində topa bir ot tayası kimi qaralan palıd ağacının dövrəsinə yığışmış döşləri önlüklü qadınlara, qızlara, məktəb uşaqlarına və heç kəsə, heç nəyə əhəmiyyət vermədən, Abının qabağında, sağ-solunda dayanıb işlərini gören dörd nəfər yoğun boyunlu, yoğun ortalı, zorba məhlə milisənlərinə çatıb maşından yerə atılana qədər danışmadılar. Arada tək bir dəfə Təftiş öz-özünə:

– Qulağım almışdı, – dedi.

Məmməd Xələf isə Səmədə:

– Əlləzoğlu bunlara yaramır. Sənin üstündədi burda hər şey, – dedi.

Və maşından düşər-düşməz, gözlənilmədən, sinəsini gərib, nəhəng qolları ilə Səmədin qabağında səd çəkdi.

– Yaxın getmə! Qarışsan tutacaqlar səni bu heyvərələr.

“Heyvərələr”ə – məhlə milisənlərinə baxar-baxmaz, bürküdə çox pis tərləmiş paçalarını geniş açıb çəlladsayağı duran bu dörd nəfər, Səmədə ilk gənclikdə – müharibə illərində idarənin əhənglə ağardılmış divarında gördüyü faşist əsgərlərini xatırlatdı. O kino-kadrlardakı zabitlə bu dörd nəfərin ortalığında dayanmış şarşına paqonlu oğlanın fərqi bunda idi ki, bu “sovet milisəni” libasında idi və almanca yox, tərtemiz azərbaycanca danışırdı:

– ...Yaşı keçmiş adamsan. Bir ayağın burdadı, bir ayağın gorda. Sənin nəyinə gərəkdə antisovet təbliğat?! Bu Təftişnən qaban oğlu Məmməd Xələfə arxalanıb belə hirsdi-hirsdi baxan bu təhkimçinin də əsli-nəslə düşməndi Sovet hökumətinə, altını da çəkirlər. Açıq-açıqına car çəkirəm burda: prokuror Sayılovun sanksiyası var. Tutulasıdı bu Səməd Əmirli deyilən. Bu heç. Sayılovun da, nəçənnik Gülənovun da məsləhəti budu ki, sən əl çəkəsən bu Əmirliyərdən, bizə kömək eliyəsən əlavə məlumat yazaq bunların barəsində. Nədən ki, zapros var SSRİ prokurorundan, o məhkəmənin səd-

rindən. Təcili məlumat getməli idi bu gün. Cavab ver, yazılsın, bu cəhənnəm istisində bizim də canımız qurtarsın... Təbrizdə, Ərdəbildə, Göycədə Comərd olub! Dəli Alı olub deyirlər. Əmbə yazılı lazımdı bu. Ağ Əmir, Boz Əmir törəmələrindən əlavə, Şeyx Məhəmməd Əmirin atası Comərd deyilən həm də İsmayıl ağa adınan gizlənilib, sonra Qazağın Muğannalarından Hüseyn ağanın atası Musa ağa adınan yaşayıb bu tayda Amasiyada, Karsda, ümumiyyətlən, Türkiyədə oğul-uşaqları məhz haralarda gizlənilirlər? Cavab ver! Mustafa Kamal paşanın nəslindən kimləri tanıyırsan bu tərəflərdə! Dillən!

Səmədin gözləri palıdın haçasından bəriyə doğru uzanmış, yoxun budaqdan aşırılmış, keçi qılından boz-ala çatıda idi. Çatının bir ucu Abının biləklərini sıxıb düyünləmişdi, o biri ucu sağ tərəfdə “heyvərə”lərdən birinin əlində idi.

Səməd, bürkünü hətta beynində hiss edə-edə susuzluqdan biribirinə yapışmış dodaqlarını zorla aralayıb, qəfil qışqırtı ilə:

– Abı! Niyə susursan?! – dedi. – “Sədrdən zapros” nədi?! Mərkəz hər şeyi bilmirmi bizim haqqımızda?! Çax-çux yazmayıbmı?! Xudiyev özü məlumat toplamayıbmı?! Mirqəzəb özü, Stalin özü şəxsən məşğul olmayıbmı “Muğ”larnan?! Danış! Yoxsa, bunların istədikləri kimi eliyəcəm, qırıb-çatacam hamısını, akt bağlasınlar, Əlləzoğlu barədə materialın üstə əlavə material qoyub bassınlar mənə!

Starşına Səmədə baxdı; qızıl dişləri, yastı burnu kimi işə xatırlada-xatırlada:

– Deməli, bilirsən hər şeyi? Çox yaxşı! – dedi. Sonra əli çatılıya: – Çək! – dedi.

Əli çatılı çatını çəkdi, Abının ayaqları yerdən üzülüb asılı qaldı, göyərmiş əllərinin göylüyü qatılmağa – qaralmağa başladı.

Qadınlar, qızlar, uşaqlar arasında boğuş ah-nalə gəzirdi.

Səməd əlini Məmmədin çiyinə atdı.

– Çəkil qabağımdan.

Atasının yanında gödərək, əmma çiyinlərindən xeyli enli görünən Məmməd Xələf tərپənmədi.

– Qurbanın olum! Aman günüdü, yaxın getmə bunlara!

Cəmaatın arasından Çürüyün üzgün səsi eşidildi:

– Xudiyev Naxçıvanda işgəncə verib Abıya, qollarını geri qanır, kürəkdən qırıb. Belindəki donqar o işgəncədən qalıb. Fikir

verin, əlləri qapqaradı! Biləkdən, dirsəkdən, çiyindən çıxsa, sağa-larmı bu yaşda adamın çıxıqları?!

Məmməd gözləri yumulu Abıya doğru cumub qışqırdı:

– Abı! Danış, Abı! Səmədi tutacaqlar, Abı!

Bədbəxt qoca tər-su içində, ağır-ağır başını tərptədi.

– Yaxşı... Danışaram.

Starşına əli çatılıya baxdı. Əli çatılı çatını buraxdı. Abı dizləri üstə yerə dəyib böyrü üstə yığıldı. Əliçatılı, palıdın qatı kölgəsində, əl arabasındakı xırdaca su çəlləyindən bir dolça su gətirib qocanın alınına, üzünə tökdü, qalığını içirdi.

– Mən o qədər də cəllad deyiləm. Danış, çıx get evinə.

Abı dikəlib, tövşüyə-tövşüyə:

– Peterburqda bir idarə var, – dedi. – Rusca adına “Upravleniye po delam pereselentsev” deyirlər. Yəni yurdlarından köçürülənlərin işləri üzrə polis idarəsi. Köçürülənlərin yox, sürgün olunanların işləri üzrədi o “upravleniye”. Bir şöbəsi də Bakıdadı. Comərd, Süleyman, Musa ağa adlarınyan tanınan kişi padşah olub, elm yayıb. Sən qanmazsan nə elmdi. Heç özünü də tanıyammasan. Mümkün deyil minbir adnan yaşayan padşahı tanımaq. İraqdan o yanda olub paytaxtı, İraqın özündə olub, Təbrizdə, Ərdəbildə olub, bu yanda Qazaxda da olub həтта. O kişinin, oğul-uşaq nədi, xalqı var. Böyük milləti var. Bu milləti haralardan – aralara köçürə-köçürə bir ucunu Tiflisdən o yanlara aparıb çıxardıblar. İndi də Sibirə, Qazağıstana sürdülər, bunu bilərsən. Bu boyda milləti mən necə sayım-sadalayım adınan, şəcərəsiynən, ay nacins?! Qədimlərdən başlanıb bizim millətin bədbəxtliyi, sonra Birinci Aleksandrın sərəncamı ilə təşkil olunub, Comərdin, Süleymanın, Musa ağanın millətinin nə vaxt haraya sürül-məsi barədə məlumat istədiyin qədərki o “upravleniye”də. Mirqəzəb də ordan alır məlumatı. Necə yəni “sədrdən zapros”?! O hansı sədrdi ki, öz “upravleniye”sindən yox, bu çöllü-biyabanda, bu palıdın altında Xızr Abıdan alır məlumatı?! “Məhlə milisənləri” yox, Qudalı Rəhimin it xılısınız siz! Fərqliniz budu ki, o it xılı Xəlvətin həyət-bacasında hürüşür, qalan yerlərdə quyruğunu qısıb düz keçir, siz elə hər yerdə qapırsınız cəmaatı! Açın biləklərimi, it uşağı!

Starşına çaşqınlamışdı.

– Yaxşı, deyək ki, o elə adam olub, milləti də belədi, “Upravle-niye”də var. Bə Mustafa Kamal paşa Atatürk? O ki dünənin,

srağagünün adamıdı. Bə onun qohum-əqrəbasını niyə gizlədirsən? Sən ki, yaxşı tanıyırsan bu Türk deyilənin böyüğünü, kiçiyini! De! Canını qurtar!

Abının tamam qaralmış barmaqları tir-tir əsirdi.

– Sizin o “Upravleniye” nızdə o da var!

Starşına “hi, hi” elədi.

– Varsa, bə niyə səndən soruşuruq?

Abı başdan-ayağa titrədi:

– Atatürkün qohum-əqrəbasının altını, üstünü yeyəsən, it oğlu!

Aç qolumu! Ölsəm, bu cəmaat sağ qoymaz səni, a bədbəxt!

Starşına, deyəsən, bir az çəkindi, əmma əl çəkmədi. Nəzərə al ki, nəçənnik Gülənov özü səni ayrı şəraitdə ayrı cür danışdıra bilər. Əmbə orda olsa, bu iş sənədləşdirilər. Yüz əlli yaşını əlli yazarlar, xalq düşmənləriynən əlaqə saxlayıb antisovet təbliğat apardığına görə, məhkəməsiz-zadsız basarlar, əlli-ayaqlı gedərsən!.. Danış!

Abı çox pis tövşüyə-tövşüyə, yəqin ki, biləklərinin, qollarının ağrısından inildəyə-inildəyə dikəlib Səmədə baxdı.

– Sən... Sən çıx get burdan! Eşidirsənmi?! Çıx get deyirəm! Kənddən get! Rayondan get! Pis qurtaracaq bu işlərin axırı! Çox pis! Bu xaraba deyil Varisin yeri! Şərait olanda qayıdarsan, buralarda da işini görərsən. Hələlik mümkün deyil! Heç cür, heç cür mümkün deyil, ay gözümün işığı! Ləngimə! Min o maşına, təcili get burdan!..

Starşına, deyəsən, bunu gözləmədi.

– A kişi! Ey! Bədi! O yana yox, mənə bax! – Sifəti ağardı. – Sualıma cavab ver! Məhz haralarda?! Eşidirsən?! Məhz haralarda gizlənir o qohum-əqrəba təlimatçısı?!

Yenə Çürüyün səsi eşidildi:

– Ay Abı! Başına dolanım! Niyə danışmırsan axı?! Lap belə düzünü de! Bu paqonunun hədə-hərbəsinə baxma. Bir köpəyoğlu da toxunammaz Atatürk əqrəbasına! Türk ölməyib hələ. – Həmişə, hər yerdə olduğu kimi, boz çit köynək içində sazının – qara cürəsinin qaytanı çiynində, sağ əli aşağıda – cürəsinin qolunda, sol əli çubuq qəlyanının yumru başında, ortası-qarnı çökələ-çökələ, beli əyilə-əyilə yeriyib qəlyanı Abının ağzına soxdu. – Çək! Toxta! Ağlını itirmə, başına dolanım, ay Abı, düzünü danış!

Əvvəlcə starşınadan, sonra “xıl”ın hamısından hırıltılı gülüş qopdu.

– Bəlkə bir saz da çalasan, a çürümüş! Qəlyanını dart, rədd ol ordan! – Starşına əliçatılıya baxdı. Əliçatılı çatını çəkdi, Abının qolları yuxarı dartılındı, qıçları havada o yan-bu yana yelləndi, eynilə Sultan əminin iniltisi kimi bir iniltidən paldım altına sükut çökdü. Səmədi qəhər boğdu. Qulaqlarında Abı ilə Çürüyün qoşa səsi cingildədi: “Ağlamağı tərgitmişəm, boğuş qəhərəm, ey qardaş!...” Daha nə Məmməd Xələfin “qaban” gövdəsi sədd çəkə bildi, nə də yalvarışı; Səməd budağın altına atılıb, Abını sol qolu ilə qucaqlayıb, yuxarı qaldırıb, o biri əlilə çatını necə çəkdisə, əliçatılı heyvərə üzüstə yerə sərildi.

Starşının bayaq qorxudan ağarmış sifətinə qan gəldi, yəqin ki, “zapros” işinin yaxşı nəticələncəyinə əmin olub, balta dişləri üstündə nazik, qısa dodaqları yuxarı, aşağı dartıla-dartıla şaqqanaq çəkdi:

– Qəhbələr nəslinin nümayəndəsini zakona tabe eləyin!..

“Xıl” starşınası hələ sözünü qurtarmamış, “xıl” hər tərəfdən şığıyıb, Səmədi, qucağındakı qoca ilə birlikdə yerə sərilib, heyrətli kin-küdurətlə, dəhşətli rəhmsizliklə, nallı çəkmələrin altına saldı. Heç bir dəqiqə də keçmədi ki, Səmədin çənəsində, alnında, başında, əl-qolunda çapılan yerlər ağ, qolsuz köynəyilə pencəyini qırmızıya boyadı. Ordan-burdan qan fəvvarə vurub, ölümü labüd göstərirdi.

Starşının balta dişləri örtülmürdü.

– Bədi! Bədi! Aman verin tərifli Dəli də göstərsin özünü! Yoxsa, nə təhər isbat eliyəcəksiniz ki, zakon əhlinə əl qaldırıb bu!

Bayaq üzüstə sərilmə “zakon əhli” qoşa əllərini açıb starşının qabağına uzatdı.

– Budu bax! – dedi; çatının bıçaq kimi kəsən keçi qılları ovuclarının dərisini aparıb ətinə kəsmişdi, üstəlik, üzüstə sərilmə milisionerin burnu, alnı da yəqin ki, yerə sürtülüb cızıq-cızıq olmuş, göyərmişdi. Bu görkəm elə gözlənilməz oldu ki, starşına hətta pərtləşdi.

– Köpəyoğlu nə yaman çəkib, ə, çatını! Pah-pah! Yeri, qisasını al əclafdan!

Milisioner qanlı çəkmələrinə baxıb, şübhəsiz, yenə də elə çəkmələrini işə salmaq üçün geri döndü.

Lakin Təftişin iyirminci ildən, Qılınc Qurbanın atyadının əsgəri olduğu vaxtdan qalan “imennoy revolver”i Məmməd Xələfin əlində starşının sinəsinə tuşlanmışdı.

– Burdan rədd olub getməsəniz, nəçənniyinizin iştirakıynan qaldırılan cinayət işini ləğv eləməsəniz, Səməddən, Sultan Əmirliyəndən əl çəkməyə, atam Abbasın həzrət Abbas adına and içirəm, cavanlarımızın hamısını silahlandıracağam, o it xılı məhləsindəki Xəlvətdən, Qıllınızdan, Piylinizdən başlamış, hökumət idarələrindəki itlərinizin son nəfərinə qədər, hamınızı qırıb, öz ayağımızdan gedəcəyik güllə qabağına! Çünki bu Bezobraziyə zülmü atamdan, anamdan eşitdiyim xan, bəy zülmündən bətər olub, daha cana doydurub hamımızı! Rədd olun! Yoxsa, meyitlərinizi aparacaqlar burdan!

Aydın görünürdü ki, Məmməd Xələfin asta, boğuş səsi adi hədə səsi deyildi.

Starşına qadınların, qızların bir-birinə qarışan qarğı-nifrinləri altında başını endirib hündür sirkənlik arxasında şüşələri parıladaşan iki yanaşı “Villis”ə doğru gedəndə “xıl”da süpürüldü. O dəqiqə də pəlidin altına çaxnaşma düşdü. Səmədin köhnə məktəb yoldaşları, ordları ordlarından keçmiş, tanınmaz olmuş gəlinlər, qızlar: “Qara yandırın! Su götürün! Təmiz əski tapın!” – deyə-deyə o yan-bu yana yüyürüşdülər. Qarğaşalıq içində Təftişlə Məmməd Xələfin səsləri də eşidilirdi:

– Bu silahı mən sandıqda, qıfıl altında saxlayıram! Niyə səndədi?

– Dədə, üzrlü hesab elə. Sənin qulağın alanı mənəm də qulağım almışdı. Hamımızın qapıdan qovduğumuz, qoltuğu qarmonlu zənən ağlıya-ağlıya gəldi ki, mənə pyanska eləyib qoltuqlarda qoyan it xılı iclas eləyir “Şüşəlidə”. Elimizin-günümüzün gözəl oğlu Səməd Əmirliyəni həbs eləyib türmədə öldürəcəklər. Kimin qeyrəti var silah alsın əlinə, getsin tək pəlidin altına. Mən olmuyaydım, sən olaydın, dədə, sındırardın qıfılı, ya yox?!

Təftişin gözlərindən üzünə təbəssüm işığı yayılıb o an da çəkildi.

– Zal balam getdi gəlmədi. Xələfim qardaşının adını üstünə götürüb, Məmməd Xələf Zal adında ikiqat oğul oldu. Pəhləvan oğlum atasına çəkdi. Abı! Elmin boşa çıxdı! Barit iyi olmuyan yerdə ədalətin yeriməz!

Abı başını bulayıb Səmədə baxdı.

– Bu da o həyətdəki xançal əhvalatıdı, ey gözüümün işığı! Min dəfə, beyninizə batana qədər, milyon dəfə deyəcəm: Xançal-

---

¹ Təzə yaranın qanını kəsmək üçün əski yandırır “qara”sını yaraya basırlar.

bıçaqla, top-tüfənglə, ən, ən, ən güclü ordu, ən adil, ən aqıl hökm-dar qüdrətilə də düzəlməz bu dünya! Elmdi, Elmdi bu dünyanın əlacı, o da belə kin-küdurətlə, belə ədavətlə bu araya sığışmır! İçərinizi yeyirsiniz! Sözümlü unudursunuz! Qara qanınızı qan tökməknən doldurursunuz!

Çürük dizləri üstə çöküb, Abının köynəyini çıxarıb, can köynəyi tərdən islanmış dostunun çiyinlərini, qollarını ehmallı sığallaya-sığallaya:

– Səlamətsən, şükür, səlamətsən, başına dolanım, – deyir. Abı isə, arada inildəyə-inildəyə: – Yavaş, a kişi! – desə də, cavanları danlamaqdan qalmırdı: – Uzağa getməyin! Elə Təftişin cibindəki o “imennoy revolver”dən dərs götürün. Nə qədər ki, mənən yaxınlaşmamışdı, sözümlü-söhbətini eşitməmişdi, Rus paqonu taxıb familiyasını “ski” eliyən bəylərdən hansınısa sərhəddən o yana qovanda Təftiş Abbas o “imennoy”u marçılıtlı ilə öpüb gözünün üstünə qoyurdu. Hanı o “imennoy”un yaratdığı ədalətli fəhlə-kəndli hökuməti¹ niyə yoxdu, ey beyinləri qanlarım?! Oktyabr bayrağına² and içirdi Təftiş Abbas, komandiri Qılıncıla bir yerdə! Kimlərin əllərindədi indi o bayraq?! “Cavanları silahlandır!” Sözümlə bax üzü üzler görmüş qancığın! Nə var bu “Cavanları silahlandır” sözlərinin altında?! Qanırsınızmı, ey dərşimi ala-ala cəhalət bataqlığına batanlarım! Açıq-açığına, hamınızı qırmaq qəsdindədi Bezobraziye! Sultanın dediyi mikroilanlardandı Şənbə! Başa düşdünüz?!

Sırr açırım, qulaq asın. Qazağın gizlin Muğannalarından, biri-birindən cavan, biri-birindən gözəl şagirdlərim vardı, Sultanın Rus dostlarının təqdimatı ilə Moskvada təhsil alıb zabit olmuşdular, qayıdıb Araz qırağında, “zastava” deyilən yerlərdə qulluq eləyirdilər. Bezobraziye cəlladları hamısını bircə gündə boğdular tulladılar Araza. Meyitləri geyindirib-kecindirib, döşlərinə orden, medal taxıb, müşayiətçi-filanlarla göndərdilər rayonlara, valideynlərinin üstünə. Birini də bizim üstümüzə göndərdilər. İnişil, əlli ikinci ilin yayında oldu bu bədbəxtlik... Moskvanın göstərişilə! Əsrlərdən gələn bələmizdi bu bəla. Batin – gizlin ikən tamam açıq olurdu, qışqırıqnan deyirik sözümlü. Adını aşıqlardan eşitdiyiniz

¹ Leninin ən məşhur tezi: “Hakimiyyət fəhlələrə, torpaq kəndlilərə!”

² Oktyabr inqilabının, SSRİ-nin qırmızı bayrağı

Elm mücahidi Mənsurumuz da ağılsız mərdlik, düşüncəsiz igidlik qurbanı olub, dara çəkilib! Əxi Fərrux, Fəzullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi – hamısı açıq söz qurbanı olub. Çünki cəhalət dünyasında açıq söz də hamanca xançaldı, qəzəbdən, kindən törəyir, cahilin əlində çatıya dönür, Xızr Abının biləklərini çatır bir-birinə. Dartıb dara qaldırır! Nallı milisəner çəkməsi olur. Səməd Əmirinin damarını partladır! Başa düşdünüzmü, ey beyni qan?! Muğannaya “müğenni” deyirik, ƏsAğa “Aşıq” deyirik, qırılıq, əlimizi silaha uzadanda əlimiz iflic olur! Mən özüm də açıq qışqıran olmuşam indi. Əbədiyyətə qovuşmağımın vaxtı çatmasa da, ürəyim sizin ürəklərinizdən də cavan olsa da, açıq danışırım ki, vidalaşım daha siznən!

– Ölən deyilsən sən, ay qırx qazanın çalası! – Xəlvət idi. Arxasında ayrılmaz kölgəsi – Qıllı Qeybalı, sirkənliyin arxasından peyda olub, çal, lopabığ dövrəsində tamam dərisiz ət kimi qan-qırmızı sifəti pörtə-pörtə məktəb uşaqlarını, qadınları, qızları itələyətələyə sahəyə qovub, özü də dallarınca getdi. Tək bir nəfər, qayğısına qalıb, başının şalını yandırır onun yarasına “qara” basan bir qadın peyda oldu: Qarmonçu Şənbə!

Yanaqlarının yumru ətləri qırışıb, əpriyib solmuş qadın – Şənbə, Səmədi təkbaşına qucağına alıb maşına qaldıranda heyrətdən hamı hıçqırışdı:

– Gücə bax ey arvadda!

Maşının “kuzov”unda Səmədin sarıqlı başını dizinin üstə söykəyəndə isə Şənbə, kişilərə:

– Nə boylanırsınız! Çoxlu bağayarpağı yığın yolların qıraqlarından! – deyib, birdən son dərəcə ağırlı-acılı göz yaşları tökdü: – Mən elədim bunun hamısını, mən baxtıqara! Prokuror Sayılov dedi: “Abını döydürməsən, Səmədi aparıb orda tutdurmasan, özünü tutacam!” Köpəyoğlu elə bilir daha insanlıqdan məhrumam! Təftiş Abbas burdadı, şahiddi, desin, dörd ilin müharibəsində qarmonnan qazandığının doxsan faizini orduya yardım göndərmişəm, özüm qara qalağ¹ yemişəm!.. – Səmədin alnından, əllərindən öpürdü, ağlayırdı. – Səni ürəkdən istiyən bədbəxt zənənlərdən biri də mənəm, ay bəxtsiz, talesiz Məcnun!

Maşın Qonaqlının ortasında, yastı-yappa bir qaradamın qabağında dayandı. Şüurunun itirmiş Səmədi Şənbə yenə də tək qaldırır

¹ Təmizlənməmiş undan qara çörək “buxanka”sı

o dama – ölmüş nənəsindən qalmış iyli-qoxulu döşək üstə qoydu. Bütün gecəni əmisindən də betər inildəyən oğlanın böyründə oturub “Allahə”, “Peyğəmbərə”, “Əliyə” yalvarırdı. Səhəri, Səməd özünə gələndə isə, köhnə, qara bir qazanda su qızdırdı, yaralara dolmuş “qara”nı – yanmış əski küllərini yuyub, üstündən təmiz əskilərlə sarıdı. Üç günmə yatdı, beş günmə, Səməd hesabı itirib, nəhayət, ayağa qalxanda, ciddi qayğılar içində gülürdü; demə, qarmonçu Şənbə Xüdiyəvə “işləyə-işləyə”, Sultan Əmirliyə də gizlin “işləyirmiş”, “gecələri yatmayıb”, ondan Elm öyrənirmiş.

– Gülgəzinnən, sənin “Qaraçı qızın”an yanaşı oturub dəftərimə “Yaddaş” yazırdım! Adamlardan danos yaza-yaza bax belə oldu Qarmonçu Şənbə! Qorxma daha heç nədən! Nə qurğu qursalar, ovcundaca olacaq! Səni bada vermərəm! – dedi.

Məhz buna görə də Səməd sahələyə yenə sağlam-gümrah çıxdı. Və elə həmin palıdın altında Çürüyün dərmən-davası ilə sağalmaqda olan “qəlyanlılarla” görüşməyə gedəndə sirkənlikdən onun – Səmədin yenidən gərginləşməsinə səbəb olan bir səs eşidildi:

– Hə, indi məni dinləyə bilərsən, qadası!

5

– Təkrar eləyirəm: məni dinləyə bilərsən indi. Məhz bu gün çox-çox həqiqətlər deməliyəm sənə, qadası.

Səməd fikrini toplamağa çalışdı.

– Ola bilər... Bilmədiyim şey, əlbəttə, çoxdu. Əmma bir şeyi dəqiq bilirəm ki, “Şüşəli”dəki iclasınızın qərarını həyata keçirəmmiyəcəksiniz! Partiya məktəbinin müdavimiyəm mən. Rayon Partiya Komitəsi bu zonanın üç kolxozuna təhkim eləyib məni. Məhsul yığımının belə qızğın vaxtında məni işdən ayırmayın! Şüşəlidə çoxlu adamnan söhbət eləmişəm, çoxlu cinayət işi qeydə almışam, hamısı bilavasitə Qudalılardan bağlıdı! Sənin təmsil elədiyin gizlin canilərinnən, Yerevannan, Eçmiədzinnən, Katali-koslarnan, kütləvi terrornan bağlıdı! Çax-çux gülürdü.

– Nə deyirsən, hamısı SSRİ adlanan super dövlətin işləridi. Mən əmr quluyam, qadası!

Səməd bu açıq həyasızlığa dözmədi. Qışqırdı ki:

– Bəsdə arxamca gəzdüyün! Bəsdə! Əl çək!

Çax-çux gülürdü:

– Şənbədən hünər almısan, Antey yerdən qüvvət alan tək. O “Şüşəli”də Mariya adında bir qancıq da var. On dörd yaşı yoxdu, indidən casusluq eləyir! Zənən sarıdan baxtın gətirib sənə. Axı, mənəm o köpəkqızı Gülbənizim də sənə qulluq eləyir!

Çax-çux “Şüşəli” səmtindən – soldan gəlmişdi. Səməd kölgədən çıxıb, sağa – camaata tərəf yönəlib, qurşağa vuran hündür kolların şaxları, qozaları dizlərinə çırpıla-çırpıla sahənin içərisinə getdi. Fikrini qarışdıran, peysərini deşən kobra baxışından qurtara bilməsə də, o gün “qruzovik” də Məmməd Xələfin müdaxiləsilə yarıda kəsilmiş ürək sözlərini camaata çatdırmağa çalışdı:

– Taleyim elə gətirib ki, uzun müddət ayrı düşmüşəm sizdən. Xeyrinizdən, şərinizdən xəbər tutmamışam. Cəfər əmi həbs olunub, bilməmişəm. Yerində Xəlvət oturub, bilməmişəm. Əmim: “Rəhim sədrdi”, – deyəndə dəhşətə gəldim. Demə, birbaş Mirqəzəbnən bağlıymış bu məhlə ağsaqqalı! Qardaşı oğlu Çax-çux Xalıq Mirqəzəbin özünün agentiyəmiş! O taydan Ağ Əmirnən Boz Əmirin oğul-uşağının siyahısını gətirdiyi kimi, burda da Sultan Əmirliyə yaxın adamları siyahıya almış! Elimin taleyi cəllad əlindəymiş! Xəbər tutmamışam mən bu bədbəxtlikdən. Təzə bilmişəm ki, Xalıqın siyahısı əsasında ən etibarlı kadrları gedib Sultan Əmirlinin ətrafından. Qurbanlının sədri İsgəndər kişinin əvəzinə “Qudalılara, Gülənovlara yaxın adam” qoyulub, Tahirlinin sədri Cəbrayıl kişinin əvəzinə də Qudalılara, Gülənovlara yaxın adam qoyulub. Bezobraziyenin həyasızlığı o dərəcəyə çatıb ki, xəlvət işlər ustasının özü də açıq həyasızlığa başlayıb: uçot-hesabat “Qudalı hesabdarı”nın əlində! Kassa “Qudalı kassiri”nin əlində! Möhür də Qudalı sədrinin öz əlində!.. Təftiş komissiyonu dəfələrlə cinayət üstə tutub bu yaramazları. Qılınc Qurban aparıb milisəyə təhvil verib. Gülənov isə, əldə cinayət aktları ola-ola, həbs eləmək əvəzinə, çox qərribə məntiqnən Qılınc Qurbanın özünü günahlandırır: “Xruşçov yoldaş amnistiya verib, ən peşəkar oğurları da buraxıb əmək-isləh düşərgələrindən! Sən isə gündə bir dustaq gətirirsən milisəyə!..” Aydan arı, sudan duru Cəfər əmini damğalayıb basmaq olar, Bezobraziyə xadimlərinin qarınlarını

şişirdənlərə toxunmaq olmaz! Saf adamlar türməyə gedir, murdarlar eşikdə qalır! Qurtardı daha belə şeylər! Mirqəzəbnən başlanıb bu yaramazların dövrünü, Mirqəzəbnən də qurtarmalıdı!

Səməd pəlidin altına – qocaların yanına qayıtdı.

Gözlərini Təftişin köynəyinin döşündə bir cüt dolu torba ciblərinə dikib, sədr Mədədin vaxtından “təftiş komisiyonunun seyfləri” adlandırılan bu ciblərdə son birillik sənədlərin ipçin–ipçin saxlandığına şübhə etmədən əlini irəli uzatdı.

– Mənə ver o aktları!.. İkinci, üçüncü briqadalardan da günü bu gün danışacam. Təlimatçılıqnan, təhkimçiliknən yanaşı, “Yeni Mədəd” adında yüksək, səlahiyyətli vəzifəm var mənəm. Axşam idarə heyətinin iclasını çağıracam, kolxoz nizamnaməsini oxuyacam cəmaata, məhz nizamnamə əsasında qərar çıxaracam bu yaramazların haqqında. Gecə də ümumi iclas keçirəcəm, heyətin qərarını səsə qoyacam. Kolxozun möhürü, kassa, uçot–hesabat təcili alınmalıdı yurtçuların əlindən! Ver aktları! Rəhbərliyə namizədlər ver!

– Sən tələsmə, qadası, dotələblik eləmə... – Gümüşlü trubka kölgəliyinin qatı yerində qara sifətdən irəli uzanmış diş kimi işıldayırdı. – Rəhim Qudalı evinə dəvət eləyir səni. Bir Quran söz deyib, bir kəlmə danışmayıbsan o cür mötəbər ağsaqqalnan. İndi mənə də daş, divar sayırsan. Əmbə Çax–çux Xalıqnan danışmamaq olmaz! Adımı Mirqəzəbnən yanaşı qoysan da, sən özünü necə səlahiyyətli adam sayırsansa, mən də eləcə sayıram. Bir aləm həqiqət danışdım sənə o daxmanın qabağında. Düşmənin sözü sayıbsan hamısını. Bilirəm! Müslüm deyil xəbər çatdıranım. Təhqir eləmə o yazığı. Rəhimi, Qeybalını, Gülənovu düşmənin sayma! Mənnən bəd-rəftarlığı kəs! İncimirəm, əlbəttə. Dünya görmüşəm mən, kişilərnən oturub–durmuşam, səndən, xüsusən, incimərəm. Çünki gözündə pərdə var sənin. Rəhimin evindəki süfrəni mən təşkil eləmişəm. Getsəydin, əvvəlcə bizim qız gedəcəydi ora, gözündən pərdəni götürəcəydi. Sonra mən gedəcəydim, “avariya” günündən bu günəcən bu sinədə qövr eliyən yaranı göstərəcəydim sənə, bu yaranı kimlərin necə vurduğunu, nəyə görə vurduğunu açıb tökəcəydim ortalığa. Elə olsaydı, barışıqlıq təklifindən də boyun qaçırmazdın. Xruşşov dövrüdü indi, qadası, demokratiya, dinclik dövrüdü. Bir az hərcmərclik–filan əmələ gəlib, çox danışan adamlar çıxıb ortalığa. Qurtaracaq belə şeylər. “Şüşəli”də deyilənlərə fikir

vermə. zaman dəyişir. Stalinnən getdi o tutqular, sürgünlər. Deyirlər, cuhud zad deyilmiş Stalin, Qrekiymiş milliyyətçə. Qrek də ki, bilirsən, lap qədimlərdən qənimidi indi bu Türk deyilənin! Həqiqəti bir azca da açsam, nəinki Mirqəzəbnən yanaşı qoymazsan mənim adımlı, o siyahını-filanı da, aktı-maktı da dilinə gətirməzsən, qadası. Bu Təftiş əgər mən tanıyan Təftişdisə, heç bir akt-zad verməz sənə. Seyflərini Təftiş o vaxt açır ki, gözüaçıq adam olsun qabağında. Sənin, yenə deyirəm, gözün bağlıdı, qadası, adamları tanımırsan, ona görə də gücün çatan işdən yapışmırsan. Bu bir. İkincisi, o aktları ki, sən tələb eləyirsən, yoxdu o aktlar. Mənim istəklə qohumum Gülənov aparıb hamısını qoyub Sultan Əmirinin stolunun üstə, sənin istəklə əmin Sultan Əmirli də cırıb atıb zibil səbətinə!

Səməd, Abının köynəyini çırpıb palıdın budağına sərən qocaya baxdı.

– Abbas əmi! Bu adam nə danışır?!

Qocanın qəlyandan üfürdüyü tüstünün titrəyişindən də qəzəb saçıldı. Düz deyir! Əmbə yumşaq deyir. Bağlı deyil sənin gözün... kordu!

Səməd bu yeni dəyişiklikdən özünü itirib Abıya, Çürüyə baxdı. Lakin Abı yatmışdı. Çürük nədənsə narazı, başını bulaya-bulaya, dostunun milçəyini qoruyurdu. Məmməd Xələf Zal isə böyümüş gözlərlə atasına baxırdı.

Dərin sükut içində Çax-çuxun səsi elə bil quyu dibindən gəlirdi:

– Mənə qulaq assan kor olmazsan, qadası. Sənə demədimmi hökmranlığı qurtarıb əmiyin?! Demədimmi özü də yaxşı bilir ki, axırı çatıb, ona görə dünyadan kam alır indi?! Bu etibarsız dünyadan kam almaq qəsdinə düşən rəhbər üçün nə fərqi var kimdi burda kolxoz sədri, mühasibi kimdi, kassiri kimdi, necə pul qazanır, kimə verir?! Erməni Zorridən it kimi qorxur əmin. Zor Gülənov deyib: “Gətirmişəm bu aktları öz əliniznən cırıb atasınız” O da cırıb atıb, vəssalam! Qılınc Qurban gedib raykomda küy salanda ona ayrı cür izah eləyib aktları cırmağının səbəbini. “Siyasətdi. Müvəqqəti güzəştədi”, – deyib. Bəs əslində necədi? Əslində, heç bir siyasət-zad işlətmir əmin, qadası. Çünki Rəhim daha əvvəlki Xəlvət Rəhim deyil əmin üçün, Gülənov da daha əvvəlki Gülənov deyil, Sayılov da, RİK Atamalı da, Çax-çux Xəliq da. Sürgünlər, qırğınlar səmu-

mu Stalindən gəlirdi hər şey. Onu da bil ki, bu məhkəmə əhvalatı dəyişdirmiyəcək dünyanı. Doğrudu, bizim ağsaqqal ehtiyatlanır bir az. Yalvarır-yaxarır mənə ki, daşı ətəyindən tök, düşmənciliyi unut Sultan Əmirliynən. Unudaram mən, elə bilirsən unudammaram?

Atam Fağır Məmmədəliyə niyə Yağır Məmmədəli deyiblər, bilirsən?

Təbrizdə, baban Şeyx Məhəmməd Əmirin alma bağında hambalıq eləyirmiş atam. Səbətənən alma, qax daşımadaqdan çiyinləri açılıbmış, beli yağır olubmuş. Elə belinin yağırılığıynan tacirliyə çatıb. Beş araba dolusu var-dövlətənən bu taya gəlib qardaşı Rəhim Qudalının həyətinə düşəndə Qılinc Qurban tufəng çəkib üstünə, var-dövlətini müsadirə eləyib, özünü də aparıb türməyə basdırıb, döydürüb, zornan boynuna qoyub ki, guya Nikolay padşahın casusu olub atam sizin o mülkünüzdə, guya Muğannaların siyahısını ötürüb Peterburqa.

Sizin Saşanız varıydı, bizim də Xudiyevimiz. Bəs necə?! Xudiyev çıxarıb bədbəxt atamı türmədən. Əmbə Qılinc Qurbanın, Sultan Əmirlinin hədə-hərbələrinə dözəmməyib, özünü quyuya atıb. Atam yoxa çıxandan sonra, bilirsən, “iyili quyu” deyirdilər o quyuya. Sonra cəsəd çıxartdılar o quyudan. Belində atamın gümüş kəməri!.. Qılinc “casus oğlu”, “kontra” qoydu adı, universitetdən qovdu. Budu düşmənciliyimizin tarixi.

Tutaq ki, Yağır Məmmədəli doğrudan da casus olub. Kimdədi bunun taqsırı? Atamdadı, yoxsa Azərbaycanın yarısını verəvat eləyib mikroilana döndərən Nikolay Romanov ilanlarındadı?! Nə qədər mikroilan dolubmuş o alma bağının dövrəsinə, bilirsən?! Səttarxandan, Bağırxandan başlamış, bu tayda Kainat elmi yayan Şeyx Əli – Aşıq Alınıza, Dəli Alınıza qədər, hamısının axırına çıxan ilanları bir yanda qoyub, elə Yağır Məmmədəlidən yapışmağımızın səbəbi nədi, qadası? İlan yumurtalarını torpağımıza basıb, millətimiz özü ilan becərir! Aydındı?! Gümüş kəməri görəndə kişinin sümükləri gəlir durur gözümün qabağında, əhvalım dəyişir. O “iyili quyu”dan çıxan sümükləri deyirəm. Xızr Abı qoymadı sümükləri qəbiristanda basdırmağa. “Gorxanası bu quyudu Məmmədəlinin, quyuda da basdırılmalıdı”, – dedi. On iki metrlik quyu!.. Adam adama qarğıyanda deyir: “Dərin gedəsən!” Əmiyin kərəmətindən “dərin getdi” atam. Əmma unudaram mən. Ataram o kəməri də, unudaram hər şeyi. İnanmırsan?! Bu səhər

Qeybalının briqadasına, şəhərdən pambıq yığımına göndərilənlərnən söhbətə getmişdim (hərdən təbliğat işi tapşırılır mənə). Nə dediyim hamı eşidib. Sən də eşit. Dedim: “Mirqəzəbə qalib gələn Kişiyə zaval yoxdu!” Bəli, qadası! Doğrudu, necə deyərlər, çərxi-fələk özü döndərdi Mirqəzəbin çərxini!.. Zəmanə dəyişməsəydi, Sultan Əmirli kimisinin mini-milyonu da tərpadəmməzdə onu. Əmbə mən məhz Sultan Əmirlinin ayağına yazdım qələbəni. Ağsaqqalım da razı qaldı məndən, deyəsən, elə özüm də razı qaldım. Niyə? Çünki, sözün açığı, mən də bezmişəm bu düşməncilikdən, qadası. Necə əmin bezib, əl çəkib hər şeydən, mən də eləcə əl çəkərəm. Vallah, billah, əl çəkərəm, qadası! Professor Məhərrəmov da mən deyəni deyər, professoru bu rayona təhkim göndərənlər də deyərlər, baxarsan ki, “Mirqəzəbə qalib gələn Kişiyə” doğrudan da zaval yoxdu.

Bəs sənə istədiyini nədi, qadası? “Qurban olum Sultan Əmirliyə”, – deyirsən. Bəs niyə istəmirsən yaxşı olsun Sultan Əmirlinin işi?! Tutaq ki, heç cırılmayıb o aktlar, hamısı zil-düzən durur Təftişin “seyfi”ndə. Sultan Əmirli də, deyək ki, heç yana getməyib, oturub bu saat öz kabinetində. Təftiş versin aktları, sən də apar qoy stolunun üstünə. Bilirsənmi neyliyər əmin? Qışqırar, bağırar, yumruğunu stola çırpır ki: “Kürüyəcəm, atacam bu Bezobraziyə köpək uşağını”. Əmbə sonra neyliyər? Dostu Qılınc Qurbanı necə arxayınlaşdırıb yola salıbsa, sən “Bircə bala”nı da eləcə yola salar, sonra da cırar aktları, atar səbətə. Xeyrə arvad da yığışdırar o səbətdən, hər axşam raykomun dal həyətində yandırdığı süpürüntüyənən bir yerdə od vurub yandırar, beləliknən, aktların heç cırıqları da qalmaz. Hə! Belədi haqq-hesab, qadası. Mənə inanmırsan, yenə soruş bu kişidən. Bütün kənd şahiddi ki, ömründə yalan söz çıxmayıb Təftişin dilindən. Qılınc Qurbanın adı var, əsl ədalət mücəssəməsi, əyrəkəsən bu Təftişdi. Cibində partiya bileti, üç gündü Xızr Abıya qulluq eləyir, bu palıdın altında, Çürükənən bir yerdə. Niyə? Bu da ürəyinin düzlüyündəndi. Sözünün düzlüyünənən kəsib bizi həmişə. Ağsaqqalımız əbəs yerə “zəhər tuluğu” demir ki buna. Qoy yenə açsın tuluğunun ağzını, desin, sən də bil ki, bizim ağsaqqal sədr olandan bəri əmin neçə kərə “kürüyəcəm” deyib. Əgər kürüyəndisə, hər bazar axşamı, əl-ayaq yığışandan sonra o boz “Pobeda”sını niyə sürdürür Qudalı

məhləsinə?! Xəlvət Rəhimin evinə burulanda faraları niyə söndürtdürür?! Həqiqətən kürüyəndisə, niyə oturur Xəlvət Rəhimin məclisinin başında?! Hər dəfə bircə şüşə konyakı boşaldandan sonra niyə qucaqlayır düşməni, niyə ağlayır, niyə deyir: “Əbləh olmuşam, zülm eləmişəm sizə, ay eloğlular! Vicdanım üzür məni! Bağışlayın! Siz mənimsiniz, mən də sizinəm, aramıza nifaq salan Bezobraziyeyə lənət, ay əzizlərim!”

Dəhşətli bürküdə, başdan-ayağa tər içində Səməd üşütmə hiss etdi. Üşütməli canından çılgın qışqırtı qopdu:

– Mən inanmıram, Abbas əmi! İnanmıram! İnanmıram!

– Nəyə inanmırsan?.. Öz korluğuna?! Yoxsa, əmiyin satqınlığına?!

Səməd göyümtül çalan qara üzə, yerə, göyə baxdı.

– Əgər Sultan Əmirli sizin dediyiniz kimi iblisdisə, onda... atama, anama da şübhə eliyərəm! Xalqının mənafeyini hər şeydən yüksək tutan fədai Sultanın iblisliyinə inanmaram!

– Fədai əmin yenə fədaidisə, təkəcə öz şəxsi mənafeyinin fədai-sidi, qadası. Sən kimi ictimai mənafe güdənləri əbləh sayır indi əmin! Mən demirəm bunu, onun öz sözüdü. Xəlvət Rəhimin məclisində deyib!.. Hə!.. O gün Saşa Babayevin dalınca Moskvaya gedibmiş ölə-ölə. Qayıdıb nə deyib? “Taxtabitili kommunizm paytaxtı Şaşamızı səhər çağırır, axşamısı başını yeyib!” Sözə bax: “Taxtabitili kommunizm!” Elə bu bəs deyilmi, Şaşanın dalınca əmini də güllələsinlər?!

– Sus, köpəyoğlu! O kupədə, daxmanın qabağında sehrlədin məni... Sehriyə bilərsən, əmma kor eliyəmməzsən. Ürəyimin, hissiyatımın gözüynən görürəm ki, Mirqəzəbin “moy rabotnik”i kimdi və necə işlərlə məşğuldu! Mirqəzəb hər adama “moy rabotnik” deməzdi! Böyük miqyasda, böyük xidmətlər göstərmisən ona! Mədəd Əmirlinin, Sultan Əmirlinin yaxın məsləkdaşı Lüt Cəfərin adı ilə başlanan siyahı birinci siyahın deyil sənin. Arxivdən neçə yüz, neçə min fədainin adını siyahıya almısan?! Məhz kimlərdən ibarətdi o fədailər? Təbrizdə Şeyx Ağ Əmirlə Şeyx Boz Əmirdən, Culfada Sultan Əmirliyədən dərs alanların hamısı Demokrat partiyasına daxil olubmuşlar, 21 Azər günü şah üsul-idarəsinin devrilməyində iştirak eləyiblər. Sultan Əmirlinin öz dilindən eşitmişəm ki, qırx altıncı ildə şah Demokratları topa tutanda, ilk növbədə

məhz Ağ Əmir, Boz Əmir dəstələri qalıblar atəşin altında! Niyə belə olub?! Niyə məhz sənin siyahındakı demokratlar, məhz Əmirli yetirmələri qırılıblar?! Siyahını tutub Tehrana ötürmüşən?! Qatil!

Kobra gözləri Səmədin düz gözlərinin içinə baxırdı.

– Təbrizdə sənin əmiləriyin ancaq qohum-əqrəba tacir-tüccarlarıynan, açıq deyirəm, Ərdəbildən, Muğandan, Lerikdən, Türkiyədə Muğlar deyilən yerdən gedən zəvvarlarnan maraqlanmışam mən, qadası. Əmr beləydi. Sənə kim deyib ki, başqa siyahı da tutmuşam mən o arxivdə?!

– Heç kəs!.. Mən özüm düşünürəm sənin barəndə. Mənə həmişə çox təəccüblü gəlirdi ki, Əmir məzarstanını ziyarət eliyən adamlardan lap qısa müddətdə hər cür məlumat almaq olardısı, beş il dalbadal gedib-gəlməyin səbəbi nədi? Fikirləşirdim ki, yəqin alver niyyətiynən gedib-gəlmisən. Sonra duyduam “moy rabotnik”ə verilən tapşırığı. Həm o tayda, həm də bu tayda Əmir yetirmələrinin siyahılarını tutub Mirqəzəbin şəxsən özünə və ya başqa “rabotnik”lərinə ötürmək, Sultan Əmirlinin özünü də müxtəlif qurğu və şantaj yolu ilə aradan götürmək! Bu deyilmi sənə verilən tapşırıq?! Bu son hadisə – evlənmə əhvalatı da o tapşırıq – şantaj nəticəsində olmayıbmi?! Qəlbim var, hissiyatım var, lap bir parça vaxtımdan heç kəsin görmədiyi şeylər görürəm. Sənin iç üzünü isə, ovcumun içi kimi görürəm indi, qatil!

– Bu sözü dilinə gətirmə!.. Nə deyirsən de, bircə bu sözü demə!.. Bu nə oyundu Abının ətrafında? Mən nə gəzirəm bu palıdın altında?

Mərd-mərdanə deyirəm: mən səni tutdurmalıyam bu gün, mən də azad eləməliyəm. Çox-çox mürəkkəb iş gedir bu məhkəmə günlərində. Səbrnən qulaq as mənə. Nə oldu Qarmonçu Şənbə birdən-birə mələyə döndü? Nənəsinin o iyli damında sənə necə qulluq elədiyini danışa-danışa gəzir! Yuma bilərsənmi Şənbənin ağzını?! “Gecə səhərəcən yaralarının gicişiklərini sığallayırdım!” Kim vurdu sənə o yaraları? Zor Gülənovun milisənləri, yoxsa Gülənova sən barədə tapşırıq verən qardaş qatili?! Aman vermirsən danışım niyə, necə öldürtdürüb Pişəvərini?! Sultanın Stalin iti olduğunu tək Pişəvəri yox, Nəcəfoğlu da açə bilərdi! Hə!.. Sən mənə bu sinəmdəki yaramı görüb həqiqəti biləndən sonra bu yeddi ildə çəkdiyən əzabdan da betər əzab çəkəcəksən!

– Yara deyil o sinədəki. Qorxudu! Qatil qorxusudu! İfşa qorxusudu! Özün də çox yaxşı bilirsən ki, məhz mən ifşa eliyəcəm səni. Bilirsən!.. Ağsaqqalın o məhkəmənin yelindən qorxur. “Moy rabotnik”in təcrübəli agent ağsaqqalı indidən bilir ki, cəzası nədi Mirqəzəbin.

“Şüşəli” pavylyonda “moy rabotnik”in fəaliyyətinin miqyası haqqında fikirləşirdim, orda başa düşdüm ki, Mirqəzəbə güllələnmə kəsiləcək. Ağsaqqalın sən də başa düşürsünüz bunu. Məhkəmə xəbərini eşidən kimi yeni fəaliyyətə başlamısınız. Yazıq Qurban əmi, o yanğında Qeybalının yaxasından tutduğuna görə “artist” deyir özünə. Gör nə qədər təmiz insandı ki, elə öteri hərəkətini də bağışlamır özünə. Halbuki o yanğın da şəxsən sənin tədbirindi, Çax-çux Xalıq! Kupədə özün dedin ki, Bakıda addım-addım izləmişən məni. Burda da izləyirsən. Əlləzoğlunun dalımca düşdüyünü də görmüşən, “kibrit, nöyüt” dediyini də eşitmişən. Qara üzün göyərüb, gözləriyin ətrafı yanıb, gecəni yatmamısan. Çünki qorxursan məndən. Çünki manqalın yanından xançal götürdüyüm də, Seyid kişinin həyətində Abıynan söhbətimiz də, şübhəsiz, çatdırılıb hamınıza. Belə dotələb həbs tədbiri də məhz qorxduğunuza görədi. Ağsaqqalın məndən yox, dediyin kimi, məhkəmənin yelindən qorxur. Nə qədər toxtaqlı dayansa da, başa düşür ki, canı güllələnəndən sonra Sultan Əmirli doğrudan da kürüyəcək o canının səpdiyi toxumları, Qudahlıları da, şübhəsiz, iş başında qoy-muyacaq. Buna görə də çalışır ki, mənnən barışsın, məhz mənim vasitəmənlə Sultan Əmirliyə təsir göstərsin. Sənin isə bircə üsulun var: öldürmək!.. Atamın nəynən, necə öldürüldüyünü çoxdan bilirəm. Kim öldürdüyünü, niyə öldürüldüyünü də başa düşmüşəm. Sən vurmusan onu! “Avariya” adlandırdığımız sui-qəsd günündən yeddi il səkkiz ay keçib, bu rəqəmi sən dedin kupədə mənə. Saymısan. Çünki cinayət məcəlləsi iyirmi ildən sonra bağışlayır qatili. Saymısan, ümid eləmişən ki, ara uzanacaq, cinayət müddəti qurtaracaq? Qurtarmayıb, qatil! Cəmisi yeddi il səkkiz ay keçib!

Kobra gözləri həmin diqqət və fəhmlə baxırdı:

– Sən xəstəsən, Səməd. Açıq danışmaq: Məcnunluğun sarsıdıb səni. Xəstələndirib. O iyili damda Cığalıya xəyanət eləmişən, bir yandan da budu səni üzən! Çünki dilə-dişə düşür pozğunluğun! Psixi xəstə adın qalib yayılmayan, o da yayılar, inşallah! Hə!..

– Xəstə idim. Yeddi il idi görmürdüm dünyanı. İndi-indi ayılıram, görürəm ki, adi cani deyilsən sən, geroy Xalıq, rəhbərin Mir-qəzəb kimi, professional canısən! Odur ki, Sultan Əmirini də öldürmək niyyətindəsən, məni də.

– Bir də deyirəm: Vaxtkən ayıl! Həbs eliyəcəklər səni. Çalış aqlını başına yığ. Psixi xəstə damğası pis şeydi. Belə dustaqları azad eləyib ayrı yerdə saxlayırlar. Başa düşdün?! Dəlixana dəhşətli yerdi!

– Ayığam. Sən özün ayıltmısan məni. Evi niyə yandırtmısan? Qudalı cavanları niyə şayiə yayırlar ki, “Dəli Səməd gəlib əmisinin arvadını götürsün qaçsın?” Arvadın Badsəba niyə allah yoluna qoyub ağzını? Qızın niyə “qovuşdurmaq” istəyir məni o bədbəxtə?! “Eşq dəlisi” damğası üçün deyilmi bunun hamısı? Üstəlik də, bu Şənbə əxlaqsızlığı!.. O milisəneri niyə qoydurmısan o darvazaya?” “Eşq dəlisi”nin əmisi arvadını doğrudan da götürüb qaçmaq niyyətində olduğunu təsdiqləmək üçün deyilmi bu milisəner?! Bəs bu Şənbə?! Psix?! Hərtərəfli işləyirsən!

Sonrasına qulaq as.

Əlləzoğluna kim deyib ki, əmim guya atamın mauzerini saxlayır evdə? Atam milisəyə təhvil verib o mauzeri! Qırx beşinci ilin yayında, mənim gözümlün qabağında, şəxsən Gülənova təhvil verib! Bax buna görə də mənim bu “kor” gözlərim sənə qurduğun qurğunu bütün aydınlığı ilə görür, Çax-çux! Əlləzoğlunu sən inandırmısan ki, mauzer milisdə deyil, Sultan Əmirinin evindədi. Ona görə inandırmamısan ki, lazım gələndə Əlləzoğlu şahid kimi dindirilsin, təsdiq eləsin ki, mauzer o evdəydi! Bunun hamısı isə ona görə deyilmi ki, gecənin birində Sultan Əmirli həmin mauzerdən atılan güllənin qurbanı olsun, Bakıdan “əmisinin arvadını götürüb qaçmağa gələn” “eşq dəlisi” isə əmisinin qatili kimi həbs olunsun?! Şənbə isə məlumat yazsın ki, başı xarabdı?! Gecə yarıda çalışdım sürünüm çıxım o qara damdan, qəsdən gicgah damarımdan yapışdı sıxdı. Yenidən qan açıldı tərənəmmədim.

Heç bilmirəm niyə çənə-çənəyə vermişəm qanıçən İblisən! Yara! “Sinəmdə yara!” De görüm nə yaradı elə! Düzünü de! O kitabxana müsibətinin içində sənə o daxmayın qabağına məcburən getmədim mən. Sənə “sinəndəki sirlər”ə laqeyd deyiləm, açığı. Gülənovu, Sayılovu, ümumən, bütün Bezobraziyə xadimlərini kənardan tanıyıram. Özünü yox, onları tanıtdır mənə, xilas elə qatillər yığnağını ki, onlar da səni xilas eləsinlər! Bacararsan?

– Sultan adında qatilin qatilliyini konkret faktlardan dərk etməsən, mənim sinəmdəki yaranı duymazsan, qadası!

Səməd ətrafındakı adamları, hətta beş addımlıqda oturub qəlyandan tez-tez, lopa-lopa tüstülər buraxan Təftişi də unudub, yenə də anlaşılmaz sehr saçan, anlaşılmaz şək-k-şübhələr doğuran qatilin dediklərinə qapılmışdı. Buna görə də Təftişin gözlənilmədən mübahisəyə qarışıb: “O öz ağrılarından savayı ağrı duymur!” – deyəndə Səməd diksinib təəccüblə qocaya baxdı.

– Nə?!

Abının iniltisi eşidildi:

– Abbas!.. Nə danışsən danış, Sultanı təftiş eləmə! Öz arşınınla ölçmə onu!

Lakin Təftişin gözləri qanla dolmuşdu. Açıq qəzəblə Səmədin üzünə dikilib qırpım çalmayan qıpqırmızı gözlər başqa sözləri yada salırdı: “Nəyə inanmırsan? Öz korluğuna?! Yoxsa əmiyin satqınlığına?!” Elə bu vəziyyətdə dönüb Abıya baxdı.

– Kimləri, nə üçün, necə təftiş elədiyimi yaxşı bilirsən sən. Bayrağını öpdüyüm Leninin haqq-ədalət uğrunda əsgəri olanda revkomda Sultanın verdiyi bu “imennoy revolveri” görəndə özümü elə təftiş eləyirəm ki, az qalır lüləni söyküyəm gicgahıma, tətiiyi çəkəm. Əmbə çəkmirəm. Bilirsən niyə? Çünki haqq-ədalət xeyrinə söz deyən insan qalmayıb daha. Deyənlərin hamısı öz dərini, öz ağrılarını deyir. Uğrunda belə zülmə-zillətə dözdüyüm bu istəkli Bircə bala da öz arşımınan ölçür hər şeyi, sən özün də, Sultan da! Bəli, satqın deyirəm mən bunun əmisinə! Qatil deyirəm! – Səmədə sarı döndü. – Millət dərdi çəkən adam gedərmi Lütün adını batıran qancığın qara damına?! Bunu eşitsə ölmüyəcəkmə o dəqiqə o Qaraçı gözəli dediyin?! Demişəm, deyirəm: “Alabaydaqsan sən!” O alabaydaq gəzdirenlər də öz ağrılarını fikirləşirdilər həməşə. Daşnakların birləşdilər. İngilisi çağırdılar! İngilis generalı Dejtervil bir yandan soydu Azərbaycanı, alabaydaqlar özləri də o biri yandan. Hümmətçilər Bakıya yığılmışdı o vaxt. Nərimanın ordusunun gəldiyini eşidəndə getdik gördük Alabaydaqlar Şirvanşahlar sarayını bütüncə soyub göndəriblər harayasa! İndi Şüşəliden xəbər gəlir qulağımıza, Türkiyəyə yığışblar Alabaydaqlar, Rusun əliynən hazırlaşrlar genə gəlsinlər!

Səməd hiss etdi ki, yenə nə isə böyük bədbəxtlik baş verir. Qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabut, sonra açıq tabutda qoşa qardaş görünüb yox olurdu.

Təftiş qışqırırdı:

– İnişil Alabaydaq başçısı Məmməd Əminin ölüm xəbəri gəldi Türkiyədən. Şüşəlidə yas tutdular casuslar! Sənin əmin Sultan niyə yas tuturdu o Alabaydaq casuslarının arasında?!

Səməd boğuş:

– Mən bilirəm, Dumada Müsavat da sosialist adlanırmış, Ermənilərin Daşnak partiyası da, EsErlər də, hamısı bir cəbhədə imiş, – dedi, – Əmim nifrət eləyir o adları “sosialist” özləri soyğunçuların hamısına. Rəsulzadənin hüzüüründə olubsa, yəqin ki, başqa niyyətlə gedib ora. Ümumbəşəri hisslərlə! SafAğ proqramına yaddı ayrı-seçkilik. Sən bu tərəfini fikirləşmərsən, Abbas əmi. Qurban əmi görür, onçun da deyir: “Vəhşilərin, murdarların arasında ləkəsiz qalmaq mümkün deyil”. Buna mən əlavə eləyirəm: güzəştəzsiz yaşamaq mümkün deyil. Böyük arzular, uca məqsədlər naminə səlamət qalmaq üçün güzəştə gedir Sultan Əmirli, Abbas əmi. Qudalılara da bəzi güzəştlər eləyib. “Yoxsa, əmini belə görməzdin” – dedi... “Kor” de mənə. Hiss eləyirəm ki, çox şeydən xəbərim yoxdu. Başa düşürəm nədi səni belə qəzəbləndirən. Casusların pəncəsi altında güzəştlərinə görə Sultan Əmirliyə “satqın” demək olmaz! O mahnındakı “Yaralı durna”, birincisi, elə Sultan Əmirli deyilmi, Abbas əmi?!

O, “akt”, “akt” söhbətin də inandırır mənə. Bilmirəm, bəlkə doğrudan da, cırıb aktları. Əgər cırıbsa, şübhəsiz, mülahizəsi olub özünün. Mənə təhkimçi olduğum vaxtlardan dəqiq məlumdu ki, mürəkkəb şəraitdə raykom katibinin hər hansı bir hərəkəti haqqında dəqiq söz demək üçün gərək mütləq katibin mühitində olasan, o “raykom” adlanan qazanda qaynayasan, katibin hər bir hərəkətinin səbəblərini öyrənəsən.

Mən yenə öyrənəcəm. Özündən soruşacam. Əmma indidən deyə bilərəm ki, nə isə çox ciddi səbəbi var əmimin o hərəkətinin... Maarif müdiriynən bir mübahisəsi olub. Gülənovu çağırıb, məktəbləri yığıma cəlb eləməyi ona tapşırıb. Gülənov da qarnımı irəli verib, çox dəhşətli təhqiramiz şəkildə qarnıyan basıb itələyib maarif müdirini – Mirbağır müəllimi. Heç bilmirəm kim danışdı, nə vaxt danışdı mənə bu hadisəni. Maarif müdirini qarnıyan itələyəni elə bil öz gözümnən görmüşəm. İl on iki ay hər səhər xaş yeyən “xaş nəçənnik” insandımı?! Əmim deyir: “Qarnına baxanda mal dırnağı

görünür qarnında”. Hələ də ağıma sığışdırammıram ki, əmim iş tapşırıb ona... Niyə deyirəm bunu sənə? İstəyirəm biləsən ki, ağı qaradan seçirəm mən. Gülənov əmimdən üz görməsə, o cür heyvərəklik eləməz. Əlbəttə! Heyvərəklik yox, əməlli-başlı eşşəklikdi o cür qarınnan itələmək! Dözülməz şeydi! O eşşəkliyi əmimin görməzliyə vurmağı daha dözülməzdi, əlbəttə... Əmma qəlbinə bələdəm!.. RİK Atamalınnın Gülənovnan, Sayılovnan, stansiya rəisiynən əlbir fırlıdaqları haqqında bir aləm şey danışıb Müslüm mənə ötən gecə. İyirmi vaqonluq bir eşalonu paravozla toqquşdurub xınc-mınc eləyiblər, aktlaşdırıblar ki, fəhlə qəsəbəsinə, kolxozlara dövlət qiymətinə satılmaq üçün göndərilən neçə yüz “xolodilnik”, mətbəx mebeli, məişət avadanlığı guya sıradan çıxıb, “istifadə üçün yaramaz hala düşüb”. Satıblar ey hamısını! Hansı respublikadada satıb basıblar ciblərinə! Rayon idarələrinə gələn avadanlıqları bir neçə il dalbadal göndərib Gürcüstanda satdırıblar... Məni dəhşət götürdü ki, əmim Bezobraziyenin bu cür açıq yırtıcılığına da dözüb! Çünki Mirqəzəbin yekə “rabotnik”ləri Markaryan, Qriqoryan¹ və sair, “Cuqaşvili paketi” alanlar həmişə, ardıcıl zəng vurmuşlar ki: “Qızıl qiymətli kadrlarımızı ləkələmə, cənab Sultan”.

Necə dözüb əmim buna, bilmirəm. Nəzərə al ki, bütün güzəştləri məcburiyyətdəndi! Bütün güzəştləri!

– Qurtardın?

Səməd nəfəsini dərdi.

– Əsas fikrimi dedim. Əmma bir xahişim var.

– Buyur!

– Hiss eləyirəm, nə isə deyəcəksən. Xahişim budu ki, toxtaqlı danış mənən. Özün qışqırdın, məni də qışqırdın, bəsdı. Səhv eləmirəmsə, inandın ki, düşmən deyən “eşq dəlisi”-filan deyiləm mən, dəliliyim başqa dəlilikdi. Əmimin barəsində ehtiyatlı ol... Otuz ildən sonra “imennoy”unu, özünü də təftiş eləyə bilərsən. Nəzərə al ki, əmim mürəkkəb adamdı. Ağır kəlmə işlətmə... Yaralama... Neşlər kimidi dilin! Könlümə toxunma, Abbas əmi. Yekəliyimə baxma, tez sinanam. Xüsusən, əmimə aid o cür sözlər, “satqın”-filan öldürür məni. Qurban əmiynən danışanda özümün elə bu “satqın”a yaxın

¹ “Kadr siyasətində beynəlmiləlciliyə riayət etmək” pərdəsi altında Azərbaycanda ən həlledici vəzifələrə ermənilər və ruslar göndərilirdi. Yevrey göndəriləndə Muğannalar sevinirdilər.

bir söz gəldi dilimə, düşüncəsizlik elədim, dedim, əmimi yox, özümü vurdum o söznən, özüm özümü öldürdüm. Qurban əmi olmasaydı, dirilmiyəcəydim. Nəzərə al bunları, ağır kəlmə işlətmə... – Səməd arada Çax-çuxa baxa-baxa, tez-tez ağzını geniş açıb, nəfəsini tənzim eləməyə çalışa-çalışa, özündən asılı olmayaraq, əməlli-başlı yalvarırdı. Gözünü Çax-çuxdan çəkə bil-səydi, yalvarışının qan çəkmiş gözləri nəmləndirdiyini görsəydi, əlbəttə, öz vəziyyəti ilə birlikdə qocanı da necə çətin vəziyyətə saldığını duyardı. Əmma Səməd yenə təlatümdə idi.

Təftiş əlinin dalını gözlərinə çəkdi.

– Söhbət özü ağır söhbətdisə, necə işlətməyim ağır kəlmə?!

Könlünə də toxunacam, hələ bir az o yana da gedəcəm!.. Otur!

Səməd dala çəkildi, böyüyündən tənbeh almış uşaq kimi səsini içinə salıb, palıdın kölgəliyinə qədər gəlmiş sahədə iki sıx yarpaqlı, sıx qozalı kol arasında bir topa çayırılığa çökdü.

Təftiş qəlyanı çəkməsinin dabanına döyəcəliyib külü boşaltdı, “seyfləri”ni eşələyib boz, sarımtıl, hətta yaşılı-təhər vərəqlərin, “kopirovka” kağızlarının, karandaşların arasından müharibə vaxtından qalma silindrvari alüminium tütünqabı və kibrit çıxartdı, qəlyanı doldurub yandırdı, alovlu kibrit çöpünü torpağa sancdı. Qəlyanı sümürməyindən, tüstünü üfurməyindən başlamış, kibrit çöpünü dibinəcən yerə basan barmaqlarının tər-pənişinə qədər gərginlik yağsa da, gözlərini Səmədə qaldırıb, məhz onun istədiyi toxtaqlı, təmkinli səslə:

– Qulaq as, – dedi. – Əmma bu təmkinlə əsəbi qışqırtının arası bir an da çəkmədi. – Hara baxırsan?! Mənə deyirsən düşmənin dediyini demə, özüyün fikrin-zikrin Çax-çuxun yanında!.. Sultana etiqaadın varsa, onun o “qatil” kəlməsindən niyə urvaya döndü rəngin?! Onun sözünə inanmırsansa, ağzın niyə balıq ağzı təki açıq qalıb?! Necə yəni “bağışladım”?! Nəyi bağışlayırsan əminə? O “zaklyuçeniye”ni öpüb gözünün üstünə qoymağın?! Stolun xatirinə, Məhərin budkasında, o vaqonda lal olub, “Muğ”ları güdaza verməyini?! Yoxsa kolxozu əjdahaların ağzına verib, Qurbana, mənə: “Müvəqqəti şeydi, siyasətdi”, – deyib, xəlvətdə əjdahalardan rumka döyüşdürməyini?!

“Yaralı durna!..” Durna deyilənin öz yolu var, o yolnan gedərgələr! Koroğlunun Dəliləri durna teli gətirməkdən ötrü Bağdada

gedirlər! Mühəribəyə! Nə olan şeydi o “Durna teli”, niyə mühəribə olur ondan ötrü?! Xəbərin var?! Bu tufəngsiz-topsuz mühəribə xəyalında olandan soruş, Çürükdən soruş, izah eləsinlər. BağOda, OdƏr dilinə görədi “Koroğlunun oğlu Eyvaz” deyilən EvƏsin “Bağdad səfəri!” “Eyvaz, BağOddan “durna” – OdƏrlər barədə “tel” – ƏsOd sirrləri gətirməli idi. Səndən alıb Ərəbə vermişdilər BağOdu, Ərəb də yiyələnib, “Bağdad” eləmişdi. OdƏrləri bu tə-rəflərə köçürdülər. Molla Pənah Vaqifi, Molla Vəli Vidadini didərgin salmışdılar BağOddan! “Vidadi xəstədən Bağdad elinə, siz yetirin bir nişanə, durnalar!” Budu bax bizi xəstə eliyən! “ƏnƏl başdan Bəsre, Bağdad eliniz!” Budu bax Sədr Mədədi sızıldadan: “Sən haralısan, haralı durnam!..” Gedib Naxçıvanda güllə qabağında kitab oxuyan oğullar varıydı, niyə yoxa çıxdılar, kimdilər onlar? Xəbərin var?! Sultan Əmirinin Revkomda bizə dediyi dərsi deyirəm: “Eyvaz” – EvƏs, gözünü döyürsən! Hardaydı o EvƏs – Yaradan Ev? Xəbərin var? “Rim” deyiləndə, “Roma” deyiləndə olub. Kim qovub səni o “Rim” deyilən Ərim şəhərindən? Xəbərin var?! Ayağımda “kuzoviy sapoq”, araba sürürəm, pambıq daşı-yıram Şura hökumətinin zavoduna, fabrikinə, “plan doldururam”, tərifnamə alıram: “Köhnə bolşevik Təftiş Abbas Zal oğluna!” “Əmbə içərim qovrulub kabab olub! “Rim” demə, “Ərim” de deyənim, “Gor oğlu” demə, OdƏr AğƏl de deyənim, “Koroğlunun oğlu Eyvaz” demə, OdƏr AğƏlin EvƏsi de deyənim, “revkomu”nun anbarı Osmannı tufəngiyənən, Maksim pulemyotuynan dolu olanım Dəli Alıcan da olmadı, qoymadı Rusnan döyüşməyə! Cibimizə partiya bileti qoydu, “Lenin də, Nərimanov yoldaş da elə biz deyənə deyir “, – deyib başımızın altına yastıq qoydu: “Elm!”, “Elm!”, “Elm!” Nə olsun?! Kimə dərs deyir gör öz “Elm”iyənən? – Çax-çuxa! Xəlvətə! Gülənova! Tfu!.. Nemes gəldi Qrozniyacan dirəndi, bu burda pulemyotlarını işə salmaq əvəzinə “kөнüllülər” yığdı, “Naxçıvan diviziyası”na popolneniye göndərdi, Rus Nemesin “yoldaşı” dedi bizimkilərə, tufəng-zad paylamayıb, əliyalın bədbəxtlərimizə “Vperiyod”, – dedi, çəkistləriyənən Ermənilərə arxadan qırdı, nemes də o yandan! “Qırılan diviziya” da qırılanlarımızın yetimləridi bax o ayaqyalın, başıaçıq, günün altında pambıq yığan, qıvcırmış qatığa su qatıb doğramac eliyən bədbəxtlər!.. Əminnən əmin kimilərin satqınlığının nəticəsi deyilmi bu, a bala?! Necə “Tfu!” – eləməsin bu bədbəxt?!

Yaralama!.. Sözüne bax! Millətin yaralıdı sənin, ölüm ayağındadı.

Müəlliminə bax: “Təftiş eləmə bizi. Hətta Qılınc Qurbanı da mübarizədən çəkindirir bu Xızr peyğəmbərimiz!

O Çax-çuxu bu sapoqların altına sallam, təpəsindən dırnağınacan əzərem, sür-sümüyünü də xaşıla, xəmirə döndərrəm, yenə soyumaz üreyim, əmbə onun dediyinin bir kəlməsində də yalan yoxdu! İlin əvvəlindən bu vaxtacan, səkkiz ayda bir kərə də vedemost tutulmasın, obaşdanın ala qararlığında evindən çıxıb bir də axşam qararlığında qayıdan əli qabarlıya bir qara qəpik də verilməsin, əvəzində Qudalılar dördcə kərə xəlvəti vedemost yazsınlar, hırıl-daşa-hırıl-daşa camaatın əvəzinə qol çəksinlər, möhür basıb, Qudalı hesabdarının alt yeşiyində gizlədib, hər vedemostdan yüz, yüz əlli min manat soxsunlar ciblərinə, raykom katibi də gedib o pullardan düzəldilən kef məclislərinin başında əyləşsin, bu eldən çıxarıllara: “Əziz eloğlularım”, – desin, nədi bu?! “Güzəştlərdi”, satqınlıqdı?! Nə var mənəim bu “seyflərim”də, o satqın bilir hamısını! Keçən yaydan bəri, bir ildə dörd yüz inək, camış satıblar canavarlar! Get bax, sağmal mal fermasında bildirki doğar inəklər əvəzinə, çöpüklü danalar görərsən! Sançı gəlib rayondan, içirdib ağılnı başından çıxardıb oturdublar bir güllü-çiçəkli tərənin belində, naxırı da səpələyiblər dərəyə, deyiblər: “Sana!” Sanayıb, aktımı bağlayıb, kəmisyə üzvlərinə də qol çəkdirib, aparıb verib RİK Atamaşıya ki, bəs, Qonaqlıda bir inəyin də burnu qanamayıb. Axşamısı Qurbannan getdik əmiyin hüzuruna. Knopkasını basdı, çağırtdırdı RİK Atamalı: “O boyda fermanı yerli-dibli udublar, bir baş da südverən inək qalmayıb, RİK sədri də qulağını yapırdı, heç nə eşitməyib?! Dərəbəylikdi, nədi?!” Və sairə və ilaxirə, bir sicilləmə söz yağdırdı. Atamalı da Gülənovsayağı gözlərini dombaltdı, guya çox təəccüblənib başladı ki: “Əgər inək dönüb dana olubsa, bəs, Rəhim kişi hardan verib bu qədər yağ planını?! Danadan da süd çıxarmı, Sultan Mamedoviç?!” Dedi: “Bilmirəm. Təzə sançı göndər, yerli adamlardan Qılınc Qurbanın özünən köhnə atırad üzvlərini – Qəlyanlıların hamısını sal kəmisyəyə, yoxlasınlar. Kəmisyənin sədri – Təftiş Abbas!”

Yoxladıq! Nəticəsi nə oldu?! O cırılan aktlardan biri bu həzm-rabedən keçirilən fermamıza aidiydi, biri də o pul vedemostlarına. Qurban gəştə çıxanda öz qulağıynan eşidib, o Şüşəlidə Xaş nəçənnik

“yuyurmuş” cırılan aktları! Boğazının yoğun yerinə salıb nər-nər nərildəyirmiş ki, bəs, belə apardım, belə dedim Kişiyə, belə cırdırdım “Kişinin öz əliynən!” Sənin Piyli, Qıllı dediyin Qayımnan Qeybalı da əmiyin təqlidini çıxardırmişlər; qaşlarına yun yapışdırıb, pırpızqaş olub qışqırırmişlər: “Prekratite bezobraziye!” Eşikdə, çinarın altında çay içənlər də eşidirmişlər, bizim uşaqlardan ora konserva-zad almağa gedənlər də. Gizlətmirlər daha heç nəyi. “Kişi” dediklərində kişilik qalmayıbsa, niyə gizlətsinlər?! Qanunqadağa yoxdusa, niyə nərildəməsinlər?!

Körpə uşağı dindir burda, uşaq da deyər ki, qoyun südünə plan qoymur hökumət. Quzu əmdiyini əmir, əmmədiyinə maya vurulur, motal basılır, əmək gününə paylanır. Mədədin vaxtında beləydi. Mən sədr oldum, mən də belə elədim. Ələsgər müəllim sədr oldu, Lüt Cəfər sədr oldu, onlar da belə elədilər. Dörd min qoyundan irilixirdalı dörd yüz motal verirdik hər il camaata! Bə indi niyə ceyranın belinə çıxıb pendir?! Hökumət plan qoymursa, bu o deməkdimi ki, qoyun pendiri uçota alınmamalıdı, Qudalı məhləsində hamının payı veriləndən sonra Şüşəli pavyona daşınmalıdı, Gülənoğlu Molla Gülənin əlində paçqa-paçqa pula çevrilməliidi, Xəlvət Rəhimin əliynən casusların kef məclislərinə qoyulmalıdı?!

Pul Qudahlıların, Gülənovların! Ət Qudahlıların, Gülənovların! Yağ, yavanlıq Qudahlıların, Gülənovların! Çörəyini nəyə batırsın camaat? Qıllı Qeybalı bir oturma bir boçka pivə boşaldır, şalvarının qabağını açanda at kimi şırıldadır! Qeybalının şırıldatdığına batıraç çörəyimizi?! Niyə göndərib səni bura o satqın?! Ölür, deyirəm, millətin! Ölü dirildəcəksən?!

“Ay eloğlularım, ay elqızlarım!” Tfu! Kor deyilsənsə, niyə görmürsən kimdilər burda pambıq yığanlar?! Bax də, bax! – Yoğun, uzun cod barmaqlar Səmədin biləyini kəlbətin kimi qamarlayıb sahəyə doğru çəkdi. – Bax də, bax! Kor deyilsənsə, gör kimdilər!

Səməd baxırdı. “Qruzovik”in yanında susqun, qaşqabaqlı dayanmış beş-altı yeniyetmə ilə sərili pambığın içində əlləri yabalı Qəlyanlılardan başqa, sahənin genişliyindən, cərgələrin aralarından boylanışan qaraltıların hamısı on-on iki, on beş-on altı yaşlarında məktəb uşaqları idilər: “Dəli Səməd”in vaxtilə Ortayolda, həyətlərdə, divarların, ot tayalarının diblərində gördüyü “burnu fırtıqlılar”dılar, böyüyüb məktəbli olsalar da, “Dəli Səməd”in bəlkə heç

adını da eşitməmişdilər!.. Təftişin dediyindən belə çıxırdı ki, bu saat Qonaqlıda bircə “zil-düzən briqada” vardı, o da Qeybalının Qudalılardan ibarət briqadası idi. “Mirqəzəbə qalib gələn Kişinin”, “Bakıdan – Sekadan gələn nümayəndə”nin gözüne dürtülməkdən ötrü qapılarını bağlayıb yığıma çıxmışdılar. Kərpickəsənlər məhləsinin briqadiri Möhsün kişiynən Təftişin briqadalarında işləyənlər bax elə bu körpələrdi”, çünki Səmədin tanıdığı “o vaxtkı cavanlar”dan kimisi Qudalılara və “elə kəndə də tüpürüb, Mingəçevir, Sumqayıt tikintilərinə fəhləliyə gedib, kimisi dəmiryolda-zadda taxta, şalban oğurlayan allahsız-viddansız alverçiyə dönüb”, yerdə qalanlar isə “poyezd ayağında alça-malça, göyəm-möyəm satırlar ki, bu körpələr axşam ölüm-zülüm sürünüb evə qayıdanda, qabaqlarına qoymağa konservadan-zaddan tapıb gətirsinlər”.

Səməd Təftişin əsiri idi: “kəlbətin” barmaqlar biləyini sıxıb, ardınca əsl kor kimi yedəkləyə-yedəkləyə gah o yana, gah bu yana sürüyürdü.

– Bax! Bax! Bu bizim uşaqların irzi-irəngi, əyni-başı! – deyib sahənin cəhənnəm bürküsündə tərdən gözlərini açma bilməyən solğun üzlər, yalın ayaqlar, əyiş-üyüş, cırıq-sökük ayaqqabılar göstərirdi.

– Bax! Bu bizim yağımız, pendirimiz! Plovumuz-çilovumuz! – deyib toz-torpaqlı heybələrdə, əski-üskü bağlamalarda taxta kimi quru qarğıdalı caddları, bankalarda istidən qıçqıraraq qabarmış qatıq, göyərmiş şor göstərirdi, arada isə “o satqının” haqqında bir-birindən dəhşətli sözlər deyirdi.

Axırda, sahənin harasındasa sükut içində dayananda o sözlərdən Səmədin yadında ancaq bir neçəsi qalmışdı:

“Mirqəzəb, Mirqəzəb! Bezobraziye, Bezobraziye!..” Əsl Mirqəzəb öz doğmaca əmin ola-ola, Mirqəzəbdən niyə danışsən?! Bezobraziyenin yekəsi canını qurban dediyin “ata əvəzi əmin” ola-ola, hansı Bezobraziyedən danışsən?!”

Yenə də həmin qoşa qardaş tabutu gəldi, havadan asılıb qaldı. Çax-çuxla qızından, Təftişdən, dünyanı bürümüş ilğımdan və ilğımın içində ağır-ağır tərpenişən məktəb uşaqlarından başqa, Səməd sahənin kənarındakı qalın sirkanlıqda dayanmış Qılıncı görürdü. Əmma tabut gözündən getmədi; Qurban əminin bu cəhənnəm bürküsündə heyrətli “köhnə inqilab paltarını” – qara meşin pencəyini, qara meşin şapqasını, çiyində qoşalüləsini, əlində şallağını, yedə-

yində atını da gördü, şallağın vıyıldıyıb Çax-çuxun üzündə yanıq tuluğu kimi tuluq əmələ gətirib, çəkmənin boğazına sancıldığını, qoşalülənin iki çaxmağının ikisinin də dabana çəkildiyini, lülələrin qara deşiklərinin qarala-qarala qalxıb “sirlə dolu sinəyə” tuşlandığını da gördü. Əmma həqiqətin dəhşəti başından getmədi: Təftiş Abbasın sadaladığı heyretli yırtıcılığa dözən katib niyə otururdu katib stolu arxasında?!

6

İblis zənən palıdın kölgəsindən, atasından xeyli geridə dayanmışdı. Səssiz-səmirsiz, addım-addım yeriməyə başlayanda qatı kölgədə lap əvvəlki durnaboğaz gözəl, həməncə şirin-şıtıq elqızı kimi görünürdü; gülgün badamı gözlərini süzdürüb, əsməri yanaqlarında zənəxdanları çökələ-çökələ gülümsəyib, indicə başlayacaqdı ki: “Sən bir yaxşı-yaxşı bax mənə, fikirləş, gör Gülgəzi alacaqsan, yoxsa mənə?” Müsibət içində Səməd beləcə xəyallandı. Əmma xəyal tez keçdi. Gülbəniz kölgədən günə çıxar-çıxmaz, hədsiz kök, vulqar qadının yırgalanan döşləri də Səmədə dedi ki, bu zənən öz sözünü də vulqar açıqlıqla deyəcək.

Belə oldu.

– Yenə davadan çıxıb Koroğlu Dəlisi gözəl Səmədim! O Şənbə deyilən üç gündə elə yaranımı sığalladı, köynəyinin qanını yumağa vaxt tapmadımı?!. Qanına-canına qurban olum sənə, ay canım-ciyərim! Nalı sənə boşıboşuna vermədim mən, a canım-ciyərim. Aparıb düz gözünün qabağına qoymaq əvəzinə hələ də pencəyin cibində gəzdirirsən. Niyə?! Gülgəzə öz diliynən deyib, etiraf eləyib ki, qardaşımı öz əlimnən verdim Əzrayıla. Sənə dilsiz-ağızsız saydığım Gülgəz lombaynan tüpürüb üzünə qatilin, qaçıb evdən, həmişəlik gedib atasının evinə. Oturub sənə yolunu gözləyir. Niyə, bu qədər gözlədirsən bədbəxt Leylini, ay Məcnunum?! Sənsiz axı, bir gün də yaşamaz daha yazıq bacım! Məktub yazıb qatil əminə. Açıq-açığına yazıb ki, qardaş qatilinin yadığına baş qoymaram! Səndən uşaq doğmaram! Belədi həqiqət, qurbanın olum! Həq-taala səni ona yazıb, onu da sənə! Qatilin ömrü qurtarıb, a canım-ciyərim. Bütün respublikada biabır olub, qurtarıb. Gəl gedək,

qədəminə qurban olum! Leyliyin göz yaşı selə dönüb. Ölər, ay Səməd! Ölər! Ölər! Gəl!..

Səmədin biləyindən yapışib, ardınca dartmağa başladı. “Məcnun” gedirdi?! Niyə? Gedib Gülgəzə nə isə deyəcəydi?..

Səməd üzündə kimlərinə heyrətlə dolu baxışlarını hiss edib, istər-istəməz sağa-sola baxdı; buralar da hündür, qalın sirkanlıqlar olduğuna görə, sirkanlıqların aralarında o baxanların özlərini yox, arıq, qarayanaq üzlərdə gözləri görürdü və elə bil kimlərisə tanıyırdı: Qonaqlının məktəbdən çıxıb “pambığa qurşanmış” qızlarını, dul gəlinlərini... və başa düşürdü ki, bu qız-gəlinin hamısı Gülbənin qışqıra-qışqıra danışdıqlarını eşidib, ətrafdakı sahələrdən bu yana axışmışdı. Səmədin sifəti, canı alışı: “Abırdan düşdüm!.. Ölüm bundan yaxşıdı!.. Ölüm!.. Bəlkə doğrudan başqa çıxış yolum yoxdu daha?!”

Vulqar zənən isə öz işində idi:

– Bədbəxt bacım boş-boşunamı yazıb o məktubu! Sən o məktubu oxu! – Zənən onun şalvarının cibini göstərir. – Oxu, oxu! Cibinə qoydum, görmədinmi?! Nə Qılınc Qurbanın sözünə bax, nə əclaf dədəmin, nə də mənim. Sən məktubu oxu!

Söhbət Gülgəzin məktubundan gedirdi?! Ölüm?! Nə qədər ki, Təftiş biləyindən yapışmamışdı, Səməd kardon kimi cod konverti şalvarının sol cibində, budunun üstündə hiss edirdi, konvert oda dönüb budunu yandırır. Tabut, üç yanaşı ölüsü ilə birlikdə havadan asılında, konvert zehnin dərinliyində anlaşılmaz nisgilsayağı bir şeyə çevrilmişdi. Qurban əmi sirkanlıqdan çıxandan sonra isə tamam unudulmuşdu. Qərribə məhrəm səs odu yenidən közərtirdi.

– Özün də belə köntöy baxma mənə, canım-ciyərim! Bayaq nə danışdımsa, hamısını o tüfəngin qabağında gedən əclafnən Gülnovun qorxusundan danışdım. Qatil nədi?! Başkəsən nədi?! Mən bilmirəm nə ad verim bunlara. Əminnən sən küçədə qol-qola, evə gedəndə bunlar bizim evdən çıxıb, yaraqlı-yasaqlı gedib “əmi” dediyiyn bağında gizlənmişdilər. Məhkəmə xəbəri dəli eləyib hamısını. Əvvəl gəlib bizə dolmuşdular. Məsimi sıxma-boğmaya salmışdılar ki, “əmi” dediyiyn kabinetində Xeyrə arvad qrafının suyunu təzəliyəndən sonra Məsim qrafinə zəhər töksün. Yazıq Məsimin ürəyi xarab oldu. Mənim üstümə düşdülər ki, raykoma Məsimin yanına getmək bəhanəsiynən gedim, təlimatçılar otağında

oturum, Xeyrə arvadın kabinetdən çıxmağını gözləyim. Zəhər ampuldaydı. Gülənov barmağının ucunda tutub gözümə soxurdu ki: “Dədənnən əriyin də, sənin də taleyiniz bu ampulanın içindədi! Sultan Əmirli sağ qalsa, dədəni gülləliyəcəklər, ərini işdən qovacaqlar”... Qeybalını küçədə gözətçi qoymuşdular – mehmanxananın qabağında. Qeybalı gəldi ki, bəs, Sultan Əmirli apardı qardaşoğlunu. Ordaca fikirlərini dəyişdilər, təzədən düşdülər üstümə ki, bu gecə əmiynən qardaşoğlu bir-birini vuracaqlar, aralıqda Gülgəzə də güllə dəyəcək, sən də şahid olacaqsan ki, bacılığını görməyə gedəndə görübsən hər şeyi, arvad üstə qırğın düşüb. Dallarınca getməsəydim, bağda bu qanına bulanmış dədəmi tapıb: “Səmədə xəbər verəcəm”, – deməsəydim, dilim qurusun, indi nə sən sağıydın, nə Gülgəz, nə də o “əmi” dediyin. Mədə əminin mauzeri Gülənovdadı. O mauzernən üçünüzü də öldürəcəydilər. Məni bağda görəndə quzğun kimi töküldülər üstümə... Mən düz baxıram sənin üzünə, sən də düz bax, canım-ciyərim! Cəllad dədəmin xeyrinə dediyim sözləri çıxart yadından. Bağda boğurdu məni o cəllad. Doğma balasına “qəhbə” deyirdi. Dilimə belə murdar söz gətirdiyimə görə üzr istəmirəm səndən. Özün bilirsən, bir parça vaxtımdan ürəyim ovcuyun içində olub. Bu murdar kəlməni də ancaq ona görə gətirirəm dilimə ki, bu günün gündüzü kimi aydın olsun aramızda hər şey, biləsən ki, təhqiramiz kəlmə nədi, ölüm də xoşdu sənin yolunda mənə! İnan, canım-ciyərim! İnan ki, boğurdu, açıq-aşkar öldürürdü məni o cəllad. Gülənov qoymadı. Ağzıma dəsmal tıxadı, maşına basdı gətirdi, o daxmada o nalı qoydu qabağıma, dedi: “Burdakı adamların hamısı bilir ki, Məsimə getsən də, ürəyin Səməddədi!” Dedim: “Allah mənə qardaş verməyib, həsrətimi Səməddə tapmışam”. Dedi: “Nə tapıbsan, nə tapmayıbsan, dəxli yoxdu. Fakt budu ki, sənin ucbatından fürsət çıxdı əlimizdən, düşmənimizi öldürəmmədik. Umudumuz bu nala qalıb. Əgər bu nalı təcili çatdırıb Səmədi əmisinin üstünə göndərməsən, Məsim günü sabah ərizə verəcək, pozğun adınan boşuyacaq səni, Şənbədən betər şöhrət qazanacaqsan. Əmr eliyəcəyik, dədən də o andan qovacaq evdən. Uşağın-zadın da olmur. Şənbə kimi sərgərdan olacaqsan, İdbar Yusif kimi pyanskaların iyili yorğanlarının altında qalacaqsan!.. “Eşidirsənmi, canım-ciyərim? Xoruz ağzını açanacan əl

çəkmədilər canımdan. Bədbəxtlikdən, sən də gəlib oturmuşdun quyunun dikdirində. Addımını izləmək nədi, harda nə təhər nəfəs alırsan, onu da bilirlər cəlladlar. O “əmi” dediyiyin evindən necə çıxıbsan, niyə çıxıbsan, meşədə yığıla-yığıla, kol-kosa girə-girə necə gəlibsən, hamısını bittə-bittə danışdılar. “Əvvəl də dəliydi, indi dəlidən də dəlidi”, – dedilər. “Dəlidən ötrü özünü də, bizi də bada vermə”, – dedilər. Saçımdan yapışdılar, eşiyə sürüdülər, səni göstərdilər, Ortayolu, ara-bərəni göstərdilər ki: “Bax, o oturandan başqa ənər-cinər yoxdu. Razılaşmasan, o oturanın əl-qolunu bağlayıb tullayacaqıq atasının mülkünə, od vuracaqıq, səhərəcən külü də qalmıyacaq!..” Ev alışanda ölmüşdüm. Elə bildirdim doğrudan da oda atıblar səni. Quyunun üstə boyunu görəndən sonra dirildim, boy-buxununa qurban olum! Dirildim, gördüm birinin əlində çatı var, o birində yaba. Çatılı milisəneriydi, kəmənd qayırib biləyinə keçirmişdi. Yabalı Qeybalydı, bir əliynən Əlləzoğlunun boynunun kökündən yapışmışdı, o biriynən Əlləzoğlunun yabasını döşümə dirəmişdi. Gülənov da saçımı dəstələmişdi ovucunda, dartırdı, başımı silkələyirdi ki: “Razılaşmasan, bu dəqiqə o dəliynən ikinizi də qarın-qarına bağliyacayıq, o yanan evə tullayacaqıq, cəsədiniz yanaşı tapılacaq”... Eliyəcəydilər, ay Səməd! O atası rəhmətlik Qılınc Qurban güllə atıb camaatı oyatmasaydı, bədbəxt Gülgəzin boğazına konyak töküb adını Sultan Əmirinin adına bağliyanlar, mənim meyitimi, dilim qurusun, sənin meyitinə bağliyacaydılar!.. “Əmi” dediyin haraya gəlib ürəyindən yapışanda dərman əvəzinə zəhər verəcəydilər Müslümün termosunda, adını da qoyacaydılar ki, qardaşı oğlunun fəlakətinə dözməyib, ürəyi partlayıb... Qılınc Qurban atası rəhmətlik hay qaldıranda Əlləzoğlunu Xəlvətin zirzəmisinə salıb, qapısına it bağladılar, şalvarlarını çıxarıb, yanğının işığına geyinə-geyinə çıxdılar ki, guya yorğan-döşəkdən qalxıblar. Məsim “mafıya” deyir bunlara. “Hökumətin özünün əmiriynən işləyirlər”, – deyir. “İtaliya mafiyalarına şükür oxutduracaqlar”, – deyir. Elə Məsim işə-baş saldı məni; bunların başı yanğına qarışanda ikimiz qaldıq o daxmada, Məsim dedi: “Çox sirlərini bilirik, məhkəməyə qədər ikimizi də öldürəcəklər. Sən razılaş nalı Səmədə verməyə. Sonra Səmədi ayıq sal ki, bağda, burda eliyəmmədiklərini nalnan eləmək istəyirlər”. Həqiqət belədi, canım-ciyərim. Qılınc Qurban yaxşı tanıtdırdı sənə bu cəl-

ladları. Əmbə onun da xəbəri yoxdu ki, mən “razıyam” deyib o nalı “Sultan Əmirlinin cinayətinin “əşyayi-dəlil”i adınan sənə verənəcən neçə dəfə ölüb-dirilmişəm. Özün bilirsən, hər şeydən ötrü ağlayıb-sıtqıyan uzunsaçlılardan deyiləm mən. Nə o bağda bir damcı saldım, nə də o daxmanın içində, eşiyində ölüb-diriləndə. Əmbə sonra öz-özünə ələndi gözümün yaşı. Ürəyim sökülürdü, haray təpmək istəyirdim ki, ayıq ol, ay gözümün işığı, bu nalnan əmiyin üstünə göndərib əmi qatili eləmək qəsdindədilər. Demədim. Harayımı basdım saxladım. Çünki təzə məktub yazdırmışdım. Bilirdim ki, lap nalı götürüb getsən də, bunu oxuyandan sonra, Qaraçı gözəliyin taleyindən savayı, heç bir ayrı fikrin-zikrin olmayacaq. Bucuğazı oxu! Məktub deyil, əstəğfürillah, Qurandı, Tövratdı, İncildi, ay Səməd! Qılınc Qurban iniltiyən yazılan məktublardan danışdı burda, Gülgəzin məktubu o müqəddəs şeyxlərin məktubundan da müqəddəsdi! Oxu, gör ki, əzabı başı kəsilən əmiləriyin əzablarından da ötədi, “əmi” dediyiyn evi Qəsri-Qacar zindanından da betərdi ondan ötrü! Gülgəz o zində qalsa, nə yer, nə göy götürər bunu, qurbanın olum! Mən demirəm ki, bu saat get qolundan tut apar. Qanmaz deyiləm, “əmi” dediyiyn vəziyyəti də başa düşürəm, sənin içəridə necə burulğanlar burulduğunu da başa düşürəm. Desən ki, bu saat gedirəm çıxardım onu o evdən, mən özüm ayağına yığılaram, baldırına sarılaram, addımını atmağa qoy-maram. Bu vəziyyətdə Gülgəzə yaxın da getmə. Sən ancaq umud ver ona, canım-ciyərim. Umud ver ki, ölməsin!..

Səməd ağ daş evin qızarttaq darvazasından o yanda, bağın toranının arxasında, üfükün şöləsinə bürünmüş ikinci mərtəbədə, buğ püskürən samovarin yanında çay dəsmalının bir ucunu çiyinə salıb stəkan-nəlbəki silən “durnaboğaz elqızı”nı gördü, sonra tut ağacının altında dəyirmi stolun üstündə süfrəni açıb yuxaya su çırpan səliqə-səhmanlı “gəlin”i gördü, sonra yataq otağında balınca dir-səklənmiş gəlinin yanında ağ bələkli çağa gördü. Çal, pırpız qaşlar altında boz-ala gözlər o çağaya tamaşa elədikcə yorğun-yorğun nur saçırdı: “Mədədim dirildi”, – deyirdi.

Səməd axır ki, əlini cibinə salıb od parçasını budundan qopartdı, kardonsayağı cod, boz konverti açmadan, cırmağa başladı.

Lap xırda-xırda cırıb, ovcunda sıxıb, yumrulayıb sirkanlığa doğru səpələdi. Nəfəsi təngimişdi, indi özü də qışqırmaq istəyirdi ki:

“İnanmayın bu zənənin hüdülediklərinə, ay bacılarım! Əmimin həyat yoldaşına pis göznən baxmaz Səmədiniz!..” Bunun əvəzində Gülbənizə qışqırdı:

– Bəddi! Kəs səsini! Gülgöz mənim əmimin arvadıdı! Özüm danışacam onnan! Təklidə yox, bizim münasibətimizi səndən qat-qat yaxşı bilənlərin yanında danışacam! Əmimin namusu mənim namusumdu!

Biləyini çəkib isti, odlu barmaqların arasından qoparıb, harayasa – irəliyə doğru şığıdı. Əmma səs qulaqlarında idi:

– Bax bu ürəyə görə ölürəm mən səndən ötrü!.. “Əmi” dediyinə görə məhəbbətdən keçirsən! Kim eləyər bunu?! Səndəki ürək heç kəsdə yoxdu! Mən də onçun deyirəm ki, ayağının suyunu içərəm, qabıyın dibini yalayaram, qaravaşın ollam ömrüm boyu, bir dəfə də yoruldum, usandım demərəm! Sənin pis günün mənim pis günümüdü, canım–ciyərim! İnan ki, qovuşmasanız öləcək Gülgöz! Ondan sonra ömrüyün axırınacan qovrulacaqsan! Yaran istidi, ağrını bilmirsən hələ! Bir vaxt gələcək, biləcəksən ki, məhəbbətsiz insan çaylaq daşdı, bir üzünə gün döyəndə də o biri üzü buz olur, qoşa əlli ovcuna alanda bir ovcunu yandırır, o biri ovcunu üşüdür. Yana–yana üşüməkdən, üşüyə–üşüyə yanmaqdan böyük bədbəxtlik yoxdu! Mən deyirəm bunu sənə. Özüməm çaylaq daşı! Şamdan işıq alan pərvanənəm mən sənin, ay Səməd! “Əmi” dediyin zalıma görə çaylaq daşına döndərmə özünü, canım–ciyərim! Qılınc Qurban ömrünü qan–qadaynan keçirib, ürəyində od qalmayıb, hardan bilsin məhəbbət nədi?! Aşiq deyir: “Can cana bağlıdı, can da cahana bağlıdı”. Mənim tanıdığım Səmədin canı da, cahanı da Qaraçı gözəlidi. Əmbə Qılınc apardı “əmi” dediyin qəddara bağladı sənin canını. İnan mənə, ürək qalmayıb onda. Ağillı kişidi. Ədalətli adamdı. Gecə–gündüz dəridən çıxır ki, haqqı nahaqqa verməsin. Əmbə ağlının zorunadı hamısı. Ürəyi olsaydı, öz doğma bacısını o kökə salardımı? On beş yaşından Qıymata şinel geyindirib, başına papaq qoyub, çiyinə tüfəng aşırıb, ata mindirib atıradnan gəzdirib: “Ərə gedəndə Sultana getməlisən”, – deyib, Qıymatın gül–çiçək vaxtında gələn elçiləri darvazadan qaytarıb, baxtını bağlayıb! Sən hörmətini saxla Qılınc Qurbanın, əmbə sözünə uyma, canım–ciyərim. Özü deyilmi deyən ki: “Kopirovalni bumaqadı?” Ondan–bundan eşitdiyini

danışır, onçun da boğazdan yuxarıdı danışdıgının hamısı. Çürük Aşıqnan Xızr Abının mahnısından eşidib, elə hər yerdə bunu deyir ki:

“Can cana bağlıdısa, can da cahana bağlıdı,
Can cana “can” deməsə, o can hayana bağlıdı?!”

Soruş Qılınc Qurbandan, “kopirovalni bumaqa”sını bir yana qoysun, öz sözünü desin görək, o yaşda qıznan kəbin kəsilməyinə razılıq verib özü belə Bezobraziye olan “əmi” dediyin öz canından başqa cana “can” deyə bilərmimi?! Ürəyini zorlama, Gülgəznən bərabər ürəyini də zindana salma, gül-çiçək ürəyinə qurban olum! Umud ver ona ölməsin, umud ver! Nə Məsimnən mən burda bənd alasıyıq daha, nə də sən özün. Mən yəqin bilirəm ki, “əmi” dediyiyn Gülgəznən bir damın altında yaşamağı çox çəkmİYƏCƏK, o özü elə eləyƏCƏK ki, Gülgəz də, Gülgəznən bağlı olanlar da çıxsınlar getsinlər rayondan, söz-söhbət kəsilsin. Bakı böyük şəhərdir. Səməd kimdi, Gülgəz kimdi, başlarına nə gəlib, fikir verən olmuyacaq orda belə şeylərə. Fikir verən tapılsa da, sonra yaddan çıxacaq, istəklinin istəkliyə qovuşmağına heç kəs kəc baxmayacaq orda. Qovuşacaqsınız! İnan mənə! Sən bircə umud ver, bircə kəlmə “hə” de mənə, sonrasınnan işin yoxdu. Bir də gözünü açıb görəcəksən Bakıdayıq hamımız...

Səməd:

– Bəsdİ! Bəsdİ İblİslİk elədin! – deyə-deyə nə qədər aralanmağa çalışdısa, İblİs zənənin səsi ara vermədi...

7

...Atın tükündən tər damırdı. Elə damırdı ki, yerdə ot İslanırdı. Meşin şapka da, meşin pencək də, hətta tufəng də tərli kimi parıldayırdı, Qurban əminin özünün üzündə isə ancaq nəmçik var İdİ. Hansı möcüzə İləsə, pencəyİN cİbİndən çıxıb gedİb Qurban əminİN toqqasının dalına sancılmıŞ qurğuşunlu nalın qurğuşunu necə soyuqdusa, Qurban əminİN üzündə nəmçiyi də, asta-asta, bircə-bircə dediyi sözlər də elə soyuqdu:

– “Qardaş qatili”nin yox... bu nal həqiqi qatilin qabağınaca qoyulacaq... “Qardaşımı öz əliynən güdaza verən”dən yox, bu nalı

kötüyün üstündən götürüb, maşına minib sədr Mədədi öz əliynən öldürən nal sahibindən xəbər alınacaq ki, de görək, Mədəd kişmiş dağdanda cəmaatin arasında kənar adam varmışsa, niyə heç olmasa bircə nəfərin gözüne dəyməyib o adam?! General Pers öyninə kürk geyib, başına motalpapaq basıb, keçəbörk¹ olub, camaata qarışıb, aralıqlarda səmə itə də göz qoyan Qonaqlı cəmaatı də heç fikir verməyib ki, bu keçəbörk nəçidi, hardan gəlib çıxıb bu kəndə?! Bu nə nağıldı danışırısan, maşennik köpəyoğlu?! Tutaq ki, heç fikir verən olmayıb. Niyə kəndə gəlib Pers, meşədə xəlvət bənd-bərələrdə öldürəmməzdimi Mədədi?! Niyə məhz sənin həyətinde gözləyib?! Qanadınamı baxmışdı ki, idarədən çıxıb rayona maşın sürəndə Mədəd mütləq yoldan burulub kişmiş dağdacaq, qarışıqlıq düşəcək, o da o qarışıqlıqda əl-qol açacaq?! İxtiyarında sən kimi yüzlərnən nökrəri ola-ola, Pers niyə şəxsən özü, üstəlik də Mir-qəzəbin mühafizəçisiynən gəlsin qəsd işinə?!

Səməd bu sözləri də, lülələrin deşiklərinin qabağında Çax-çuxun tamamilə əmin-ərxayın: “Pəri görən tək mən deyiləm. Şahidlər ifadələrini çoxdan yazıb veriblər Sayılova”, – dediyini də, Qurban əminin birdən qıyyə çəkib: “Kim?! Qudalılardan savayı kim şahid durar belə firıladağa?!” – dediyini də eşitdi və hətta yeddi il səkkiz ay ərzində gah xəyalında, gah yuxusunda ifşa elədiyi qatilin indi tamam ifşa olunduğunu da gördü, əmma ölü katib, tabut gözündən getmədi ki, getmədi.

Məşin pəncəyin qırıxıq ətəkləri arasında, qayıq kəmərin sarı dəmir toqqasının dalında qurğuşunlu nal soyuq-soyuq işıldadıqca, əvvəlcə Cəfər əmi, uzun burnu ilə uzun çənəsi arasında batıq dodaqları titrəyə-titrəyə: “Qəsd işi yoxdu, qəsd işi yoxdu!” – deyə-deyə çirkinləşirdi, idbarlaşırdı və belə idbar sifətdə cəmaatin üzünə çıxma bilməyib, çəkilib hardasa, gizləndirdi; sonra Gülənov Sultan əminin kiteli kimi boz kiteldə, bir cüt qəlyanlının qaraltıları arasında dayanıb: “Qəsd işi yoxdu!” – deyə-deyə meşə ətəyindəki o döşü yazılı saqqız ağacının altında bozara-bozara qalırdı; sonra isə, nəhayət, o uca şəxsiyyət, o gözəl insan qapağının hər küncündə mismar işıldayan tabutun yanındaca: “Qəsd işi yoxdu!” – deyə-deyə qəsd işini ört-basdır eləyib, insanlığını, şəxsiyyətini, möh-

---

¹ Xalq teatrının güldürücü personajı

təşəmliyini itirirdi, alçalıb rəzilləşirdi və Bircə balanın bu rəzilliyi gördüyündən dəhşətlənib, özü könüllü gedib, hər küncündə mismar işıldayan qapağın altına girirdi ki, qardaşı ilə yanaşı dəfn olunsun, torpaq eybini örtsün. Sonra birdən-birə idbarlaşan Lüt Cəfər – Cəfər əmi asta-asta, könüllü yaxınlaşıb tabutda uzanırdı ki, qara torpaq onun da günahını örtsün. Əmma torpaq Cəfər əmini də götürmürdü, tabut havadan asılıb, qardaşın birinin partlayıb dağılmış qanlı gicgahını, o birisinin dirigözlü ölüsünü, üçüncünün idbarlığını göstərə-göstərə dururdu və Səməd, hətta yeddi il səkkiz ay gözlədiyi ifşanın axır ki, baş tutduğunu anladığı dəqiqədə də tabutdan yaxa qurtara bilmirdi; atın da dözmədiyi sirkan bürküsündə gözlənilmədən, qırğı kimi atılıb-çıxıb, “əşyayı-dəlil” toqqasının dalında, “keçəbörk qatıl”ın yalanlığını sübut edən kişiyə də hörmətlə baxa bilmirdi, çünki bu kişi də – ədalət mücəssəməsi Qılınc Qurban da rəzilliyin iştirakçılarındandı.

İfşa nə yerə çatdısa, Çax-çux bayaqkı arxayınlığın əksinə, trubkanı tez-tez sümürüb, birdən üstünün içində hərəkətsiz qalıb, dimdik kobraya döndü.

– Gəl sən bu cavanı təzədən şübhəyə salma, a kişi! Təzədən şübhələnsə, bu qədər qaynamağa, daşmağa dözməz daha! Ölər bu bədbəxt!

Qılıncın gözlərinin dövrəsində qırıqlar yığılıb sıxlaşdı, gözləri də qurğuşun kimi soyuq-soyuq işıldadı:

– Kəs səsini, ubiysa! Necə yəni “dözməz”?! Nə fitnə-feyl gəldi ağılna yenə?! – Qırıqların arasında işıltılar Səmədə tərəf yönəlib, tezcə də çəkildi. – Nə qədər ki, Sultan Əmirlini tanıyamırsan, çox qaynayıb daşacaq bu hələ...

– Tanımıram?! – Səməd nəfəsində titrəyiş hiss etdi.

Qılıncın səsi enmişdi:

– Təzə deyil qaynamağı. “İdealım ölüb”, – deyirdi. Dedim: “Sultan Əmirli həmşə səcdəgahın olmalıdı sənini!”

Dedim, arxayınlaşdım bir az. Əmbə bilirdim sən rahat qoymuyacaqsan bunu, maşennik köpəyoğlu! Persin tutğu xəbəri çıxan vaxtdan sancılanıbsan, bir ayağın Bakıda, bir ayağın burda, gecəni gündüzə qatıb əlləşirsən ki, Sultanın başını yeyəsən, bu dünyadan xəbərsiz qardaşoğlunu onun qanına bulayasan, əmiynən qardaşoğlunun axırına çıxandan sonra da Mədədin ölümünü keçəbörk

nağılına döndərib generalıyın ayağına yazasan. Uduzubsan, ubiysa! Dörd ayda sən bu dünyadan xəbərsizi necə izləyibsənsə, sənin özünü də eləcə addım-adım izləyiblər! Kim? Necə kim?.. Sözümü kəsmə, ubiysa! Kimlər, nə məqsədnən izləyiblər, məhkəmədə biləcəksən. Bu neçə gündə nə oyunlardan çıxıbsan, onu da Qılinc Qurban danı-sacaq. O yanda Xəlvət Rəhimmən, burda Abıynan, Təftişnən nə söz-söhbət oldu, hamısından xəbərdaram. Qarmonçu qəhbənin işlək-lərini də bilirəm! Gülənovun paqonnularını bura göndərən şəxsən sən sən, o qarmonçunun Zalı qızıdırıb Səmədə xəbər göndərən də sən sən! Bu ağacın altındakı oyundan sonra qarmonçunun nənəsinin damını yada salan da sən sən!

Xəlvətnən sonradı mənimki.

Əvvəl sənnən qurtaraq. Əmbə mumla ağzını, ubiysa! Ölüm-dirim məsələsinə qarışdırdığın bu ifritə qızın da mumlasın! Barmağım tətikdədi! Əlim titrəməz, hərənizə bir jakan¹ çaxaram, yaşımın bu vaxtı türməyə gedərəm! Düz deyir Təftiş Abbas. Xıızr Abı məni də loş eləyib. Bu ədalət mücəssəməsi adlananı. Aman vermərəm daha sizə!

İfritə qızıyın dediyi “həqiqətin” müqabilində mən də həqiqət deyəcəm. Sənin açdığın “sirlərin” müqabilində mən də sirr açacam, eşitsin bu, özü ayırd eləsin, görsün kimdi “ölüb” dediyi kişi!

Nəfəsindəki titrəyiş Səmədin ürəyinə doldu və Səməd ancaq indi duydu ki, bu titrəyiş ümiddi; vaxtilə döşü yazılı saqqızın altında səndələyə-səndələyə gedib, tabutu birinci dəfə görüb əmisinin kitelinə sığınanda hönkürtü içində əmələ gələn hamanca “oxranma”, hamanca sevinc idi, fərq bircə bunda idi ki, bu sevinc hönkürtü içində yox, üzüntü içində oyanmışdı, üzgün xəstə sevinci idi və sevindiyyə xəstə özü də inanmırdı, əli tufəngli qocanın soyuq nəmçikli üzünə baxa-baxa fikirləşirdi ki, ölü göz qabağında ola-ola, bu yorulmaz, usanmaz qoca doğrudanmı yenə diriltmək istəyir ölünü?!

Bu fikir Səmədi məcbur etdi ki, deyilənlərə diqqət yetirsin.

Qurban əmi danışa-danışa tufəngi əlində tərptədikcə meşin pencəyin qoltuqları xışıldayırdı, “yorulmaz, usanmaz qoca”nın səsi də indi o meşin xışılıtsı kimi çatılılı-patılılı idi:

---

¹ Qurğuşun güllə

– Çox şey çərənlədiniz Təftişnən orda. Kor deyil! Yox!.. Gözü də var, gözəl ürəyi də var. Gözü də mən vermişəm ona, ürəyi də. Atımın tərkində havalandıra-havalandıra, ala kölgəli meşələrdə, çəmən-çiçək içində böyütmüşəm. Bezobraziyenin qaynar qazanında, şeyx qardaşlarınyan yanaşı, mənim də ürəyimdən qara qanlar axıb, əmbə buna heç nə bildirməmişəm ki, ürəyinə xal düşməsin. Bakıdan radio “pəh-pəh”¹ oxuyanda buna da oxutmuşuq ki, eşqli böyüsün, üç qardaş üçümüz də arxasında duraq, biz çəkənləri çəkməsin Bircə balamız... Səhvimiz də elə bunda olub. Qohum-qardaşların o tayda qaldığını gizlətməmişik. Şeyx əmilərinin, atasının, nəslinin-kökünün, xalqın müsibətlərinin səbəblərini açmamışıq. Odu ki, hər deyilənə inanır indi. Böyük səhv eləmişik, əlbəttə. Çox böyük! Vaxtında başa salmalıydıq biz bunu ki, bu dünya “pəh-pəh” deyil, oğul, qaynar qazandı, qapağını qaldıranda mələk donunda şeytan yığnağı hoppanıdır, dörd dövrəni alıb elə pəh-pəhnən salırlar səni qazana ki, bir də bişib qaba qoyulanda xəbər tutursan ki, quyruqluların, buynuzluların xörəyisən.

Bu saat donunu cıracam mən sənin, quyruğunu, buynuzunu göstərəcəm buna, məşennik! “Ata” adlandırdığın gorbagoru da gordan xortdadıb sənnən yanaşı qoyacam. Sizi tanımasa, Sultan Əmirliini tanıyammaz bu.

O demini çıxart ağzından. Tüstünün dalından o yan-bu yana baxma. Heç kəs dadına çatammaz, ubiytsa! Qovmuşuq o məhlə itlərini!

İfritən də qımıldanmasın. Bir dedim, bir də deyirəm: barmağım tətikdədi. Farağatca qulaq asın. Keçəbörk nağılı danışmıyacam mən, həqiqi qatillərdən danışacam.

Dam direktor Ələsgər Sestrasının diliynən “fotoaparat” deyir mənim gözümə, yaddaşıma “kapirovalni bumaqa” deyir. Yaddaşımdan qorxur o rus qızı. Sözü m bunda deyil. Ondadı ki, bu “fotoaparat”da sənin bir şəklin var, ubiysa. Bu “kapirovalni bumaqa”da da həqiqi qatillər barədə sənədlər var.

Əvvəlcə şəklinə bax.

Əlli birinci ildə, Mirqəzəbin vaqonu Məhərin budkasında dayananda gecə bürküydü, vaqonun pəncərəsinin birini açmışdılar.

¹ “Pəh-pəh” (nə gözəl) – qırxıncı illər Azərbaycanında sosial həyat haqqında bayağı-vulqar mahnı

Cəllad orda, pəncərənin dalında gözlüyünü qaşqasına qaldırıb göyə baxa-baxa, əllərinin qoturunu şüşənin qırağına sürürdü. Sən onun böyründə demi tüstülədirdin... Qurultaya gedəndə görmüşəm, böyük-böyük alimlər onun kabinetində çay içəmmirdilər. Biri stəkanı götürüb bir qurtum aldı, boğazı qurtuldu, o birisi vahimələndi: “Qurtuldatma!” – dedi. Cəllad özü “çay için” deyənəcən heç kəs əlini vurmadı stəkana. Əmbə sən onun çənəsinin dibində bu ağzındakını fisqırdırdın! O da o ekzema deyilən qoturunu qaşıya-qaşıya, üzündən zəhər dama-dama dözüdü sənənin fisqırtına! Niyə? Çünki bir camdan qan içib sənənnən, Çax-çux Xalıq! Masqalı cəllad yoldaşısən Mirqəzəbin. Elə yoldaşısən ki, ağzının içinə tüstü üfürəndə də dillənmir!

Bu sənənin şəklin.

İndi keçirəm sənədlərə.

Sultanın cibində bir məktub var.

Bilmirsən nə məktubdu. Nə qədər yerin altınnan yerisən də, sənənin özüyün də xəbərin yoxdu dünyadan. Səməd deyil kor, sənsən kor, ubiysa!

Otuzuncu ildə “Vərəsə” kitabxana tamojnada qeydə alınanda o məktub da qeydə alınmış. Xudiyev də tamojnada işləyirdi o vaxt. Oxuyub o məktubu, görüb indi “məxfi iş” dediyimiz işə aiddi, qaytarıb sandığa qoyub. Xəbər Mirqəzəbə çatanda ələtəşə düşüb, tələb eləyib ki, heç kəsə göstərməsinlər, aparıb şəxsən özünə versinlər. Əmbə məktub yoxa çıxıb. Pers qarışmış işə, sandıqları atımtatım eləyib, Xudiyevi, Sultanı, Mədədi, tamojnanın işçilərini tək-tək danışıdırıb, bir şey çıxmayıb. Axırda protokol bağlayıb ki, məktub xatalı məktub olduğuna görə kitabxananı o taydan gətirən adamlar qaytarıb aparıblar. Mirqəzəbə də bu cür məlumat göndərilib Pers, özünü elə göstərilib ki, guya daha maraqlanmır məktubnan.

Əmbə, əslində, nə Mirqəzəb özü sakitləşibmiş, nə də Pers. İndi bu aralıqlarda saç-birçəyini töküüb, qarmon qoltuğunda, səmə-səmə gəzən o agent qancıq məhz o məktuba görə göndərilibmiş rayona. Sultannan Mədədin ətrafında tanış-biliş qalmayıb ki, evinə baş soxmasın. Axırda Sultanın özünün evinə ayaq açır. Gizlətmir daha o qancıq. Şüşəli pavilyonda hırıldaya-hırıldaya deyir: “İyirmi yaşında top kimi qızıydım. Sultan Əmirli də qızıl-qırmızı oğlanıydı, əmbə üzümə də baxmadı. Mirqəzəbin xəxti də elə onda çevrildi ki, şeyxlərin məktubu Sultanda qaldı...”

Yazıq Sultan, otuzuncu ildən bu vaxta qədər, iyirmi beşcə il gah aparıb Naxçıvanda, Şeyx Xorasan məqbərəsində gizlədib məktubu, gah Stalinin şəklinin ramkasında, gah da partbiletinin arasında saxlayıb. Heç mənə də göstərməyib ki, nə olar, nə keçər, Qılınc Qurban hirsələnib açar danışar orda yazılanları, Mirqəzəb də təzədən axtartırar məktubu.

Mayda “şəxsiyyətə pərəstiş” deyilən barədə məktubdan sonra o məktub da oxundu. Sultan yox, “böyük” dediyin, həqiqətən də böyük çekist Məhərrəm özü oxudu. “Əziz bacanağım” Məhərrəm!

General Persi, Gülənovu, Sayılovu dəstəynən elçi salıbsan, gedib zornan dürtülübsən Məhərrəmin evinə! “Əziz bacanağım” belə gəldi, professor elə getdi! Cəmaat da elə bilir doğrudan da Məhərrəmə arxalanırsan! Sirmən yox, fırıldaqnan doludu sinən, maşennik köpəyoğlu! Sırr açansansa, niyə demirsən ki, vaxtıyan Məhərrəmin özünü Nəcəfoğlunun yanına necə aspirant qoyubmuşlarsa, səni də eləcə, Məhərrəmin yanına bacanaq qoyubmuşlar! Sırr açansansa, niyə açıb demirsən ki, o məhkəmədə, o “qalaq-qalaq qovluqlar”dan biri elə “Bacanaq” klicəkasiyan, Məhərrəmin əleyhinə materialnan doludu!

Rəngin niyə göyərdi, maşennik köpəyoğlu?!

“Kitayski fanar, kitayski termos sata-sata özüm öz adımlı Çax-cux qoydum, şəxsiyyətimi, mənliyimi kiçiltidim”... Bir yasdığa baş qoyduğu, dalbadal uç uşaq doğuzdurduğu zənənin evinin içi barədə Persə material yazan heyvanda nə şəxsiyyət, nə mənlilik ola bilər, quyruqlu, buyuzlu köpəyoğlu?!

Rəngin göyərməsin! Bu “kapirovalni bumaqa”dakı sənədlərdən heç nə deməmişəm mən sizə hələ! Qatillərin yanından da keçməmişəm hələ!

Yaxşı qulaq as, a dünyadan xəbərsizim! Məktubu Məhərrəmin dilindən necə eşitmişəm, kəlməsinəcən, nöqtəsinə, vergülünəcən deyirəm. Hesab elə ki mən yox, professorun dayanıb burda, oxuyur o məktubu, sən də qulaq asırsan. Eşit, gör nə yazıblar şeyx əmilərin:

“Gündoğana baxanda gülən gözlərimiz indi qan ağlayır, ey bəradərlərimiz.¹ Niyə rahat oturubsunuz?! İki il bundan əqdəm, Qəsri-Qacarın bu qapılarının dalında siz bəradərlərlə görüşəndə

¹ OdƏrcə “BirOdƏr” (Vahid OdƏr xalqı) sözündən azmış “bəradər” kəlməsi (“qardaş” mənasında) otuzuncu illərdə çox işlənirdi.

sizə demədikmi ki, səmum siz tərəfdən qalxan qara buluddandır! Demədikmi ki, bu taydakı Pəhləvi Mirqəzəbinin siyasiləri¹ kütbeyindilər, bizi çuğullayanlar da, üzümüzə durub gizlin işlərimizi faş eləyənlər də sizin adınızdan gələn xainlərdir?! Pəhləvi Mirqəzəbi şahın qüdrəti ancaq bu dəmir qapıların qalınlığındadır. Bir də ondadır ki, sizin içərinizdə özlərini Türk qələmə verən, milliyyətcə fars, qrek, erməni çuğulların nişan verdikləri adamların hamısını dübarə gətirib bu qapıların dalına doldurur. Osman bəyin bu dünyada ən böyük səhvi o olub ki, vətəninə azad eləyəndən sonra Qreklərin Türkiyədən bu yanda gizlənməyinə imkan verib. Odur ki, burdakı Qreklər indi birbaşa Papadan, Stalindən göstəriş alırlar. Nəriman bax buna görə düşmən idi oradakı “Orcanikidze” – “Serqo” adı ilə tanınan casusa. O Serqonun “beynəlmiləl otryad”ı tamam həyasızlaşıb indi, Qəsri-Qacara bizim yanımıza gəlmişdilər şəklimizi çəksinlər. Dedilər: “Şəkillərinizi çəkirik ki, başlarınız kəsilib Kremlə göndəriləndə Stalin tanısın, arxayın olsun ki, sizin başlarınızı”. Bu heç. Siz bəradərlərə göz yaşımızla yazdığımız bu məktubun səbəbi budur ki, Qəsri-Qacara gətirilənlərin sayı günbəgün artır. Pişəvəri ilə yoldaşları gətirildilər. Pişəveridən sonra əlli üç nəfər gətirildi. Hamısı da sizin “rəhbər işçi” dediyiniz fəzilətlilərdir. Kimiyə on il, kimiyyə səkkiz il zindan cəzası kəsilib. Deməli, qırxıncı sənəyə qədər qapı dalında qalacaqlar. Xəbəriniz yoxdurmu bu fəlakətdən?! Şeyx Məhəmməd Əmirin nəvələri bizə xəbər verirlər ki, qeyrətli övladlarımız çuğullardan bir neçəsini haxlayıb bərkə çəkiblər, səmumun səbəbini öyrənib “etibarlı yerə” çatdırıblar, “etibarlı yerə” Bağlar tərəfdən² gəlib-gedənlər də sizə çatdırıblar. Əgər siz tərəfdən işıq düşməsə, fəzilətli adamların hamısı bu qapıların dalında qalsa, bədbəxt millətimizi kim çıxardar günəşli gündüzə, ey bəradərlərimiz! Sidqimizi Ağlarımıza bağlasaq

¹ Siyasi polis

² “Bağlar tərəf” – tarixən gizlin ifadədir. Daxilimizdə yaşayan, dilimizi bizdən yaxşı bilən, bizdən seçilməyən Qrek-Latınlar, Qızılbaşların zamanında hakimiyyət pillələrini, ordugahları tutub XV-XVI əsrlərdə təxminən yarım milyon “sehrkar Muğ” qırmışdılar və bunu “TatƏr”lərin adına yazmışdılar. Ağ Əmirlə Boz Əmirin məktubundakı “Bağlar tərəf” ifadəsi “Ərdəbil” və “Muğan” ərazilərində yaşayan Bağlara, yəni Ulu Bağ ƏsƏlmənin, Bağ Atamızın “Yer”dəki nəslindən, I Aleksandrla Papanın sürgün tədbirlərini əvvəlcədən bilib gizlənənlərə işarədir.

da, biz bu fikirdəyik ki, kimisinə on il, kimisinə səkkiz il zindan cəzası kəsilmiş fəzilətlilər bu zülmətdə çürüsələr, cəmi millət də Pəhləvi zülmətində çürüyəsidir. Odur ki, son ümidlə üzümüzü siz iki əzizimizə tutub, son vəsiyyətimizi deyirik: canınızdan keçin, fəlakətimizi Günəş¹ çatdırın ki, qara buludu dağıtsın. Mümkün olsa, Tehrana çox bilici fəzilətli Pünhanlardan göndərə bilsəniz, İngilisin, Rusun toruna düşüb qalan şahı inandıra bilərlər ki, “Pəhləvi” deyilən yoxdur, “Pəhləvi” “Paxtavan” adlananlar irsən BağOd EvÜN OdƏrləridirlər, cəhalət zülmətində özləri özlərinə düşmən kəsiliblər... Bu “şah” adına da yaraşmayan Pəhləvi Mir-qəzəbə həqiqəti anladın, bəradərlər!..”

Ömrümün axırınacan bu “kapirovalni bumaqa”da qalacaq bu məktub!

“Qardaş qatili” belə gəldi, “qardaşını öz əliynən güdaza verən qatil” elə getdi! Göylərnən bağlı alimlərin qatillərindən danışırım mən sənə, ubiysa!

Kitabxana gətirilən ili atan Yağırın qapısına qaradınmöz, yerə-baxan çarvadar seyidlər gəlib-gedərdilər. Rəhimin quyusundan su çəkdirib dəstəmaz alardılar, namaz qıldılar, cəmaat da elə bilərdi doğrudan seyiddilər. Xızr Abını çağırıb, “peyğəmbərin çarvadarlığı” barədə hədis danışdırardılar, cəmaat da elə bilərdi doğrudan çarvadarlıq. Mədədə də, Cəfərə də, Sultanın özünə də dönə-dönə deyirdim gözüm su içmir bu yerəbaxanlardan. Sultan üzünü bir yana tuturdu, Mədədə bir yana. İki qardaş ikisi də boğulub qalırdı. Cəfər də ki ağzını, burnunu titrədirdi. Elə Cəfərin titrəməyindən bilirdim ki, nəşə gizlədirlər məndən. Qışqırırdım, bağırırdım. “Çarvadar, görünüb, cəmaat arasında olar, alınandan, satılandan xəbər tutar, bunlar niyə belə düz gəlib düz gedirlər? – deyirdim. – Niyə qoymursunuz damlayım, danışdırım görüm nə canni-cinnidilər?!” Özüm bağı-rırdım, özüm də eşidirdim. Sultanın bircə sözü varıydı: “Yaxın getmə o adamlara”. Mədədə də bunu deyirdi, Cəfər də. Az qalırdı ortamdən yarılıb ki, atyad nəçənniyəm mən burda, ya bostan qarauluyam, niyə başa salmırsınız ki, niyə “yaxın getməyim o damlara”?! Demə, bu məktub elə onda partbiletinin arasındaymış Sultanın. “Qara bulud” deyilən səmuma – “internasionalnı atyada” da yaxşı bələdiymiş, atyadın komandiri Serqonu da tanıyırmış, çuğullarını da. Mədədnən

¹ Adı gizlin saxlanan Muğannalardan biri

Cəfərə danışmış dərđini, tapşırıbmış ki, mənə açmasınlar. Gizlət-mirəm, o vaxt Mirqəzəbin başına and içirdim mən. Səbəbi də buydu ki, kontralardan vuruşmada ölümcül yaralandığımı eşidəndə Bakıdan paravoznan həkim göndərmişdi, qan vurdurmuşdu. Otuz altıncı ildə çağırtdırdı, orden verdirdi, qonaqlıq düzəltdi, sağlığıma içdi. Yaxamı açdı, sinəmin enini ölçdü, dedi: “Bu bir qarış dörd barmaq enində si-nədə on yeddi yara yeri var. Eto jivaya legenda!” Kimin ağına gələrdi ki, cəlladıymış, yerəbaxan çarvadarlar da o cəlladın çuğullarıymış, Yağır Məmmədəli də çarvadarlıqda yox, şpionluqda yağır olubmuş!

Tamojnada bu məktub axtarılandan sonra Yağır Məmmədəli bir dəstə “çarvadar” kličkalı başkəsənlərnən gedib o taya. Məhərrəm deyir: “Pişəvərinin arxivində “Zindan xatirələri” adında, ürək ağrı-sıynan dolu dəftərləri qalıb. O “xatirələr”in bir yerində “kəsilmış qanlı başları satan satqınlar”dan danışır. Əmbə nə o satqınların ad-larını çəkir, nə də kəsilən başların alıcısının adını çəkir. Çünki alıcı “qara bulud”un kamandirinin¹ müavini – kamissarı Mirqəzəbiymiş, satıcılar da kamandirin dörd dövrəsində mələk donuna bürünüb-müş. Sən bilirsən hansı xarabanın millətlərindəndilər o “mələk”lər, o “seyid”lər, ulu babaları neçənci əsrlərdə tutublar bizim bu viranə vətənimizi! Sən özün də o ilanların nəslindənsən, a bədbəxt, xəbə-rin yoxdu. Qrek Cuqaşvili – “Alıcı” – kamandır də o toxumdandı. Yeyirsiniz içərimizi. Tək bir nəfəriniz otuzuncu ilin qışında Qəsri-Qacardan Şeyx Ağ Əmirnən Şeyx Boz Əmirin başlarını çarvadar xurcununda gətirib Persə göstərəndən sonra öz “çarvadarları”nın əliynən otuz birinci ilin yazında öldürülüb quyuya atılıb!” Məhə-rəmin sözləridi bu. Gümüş kəməri meyitin belində saxlayıbmişlər ki, tacir Yağırın oğlu atasının cəsədini “tanışın”, “çarvadar”lar ge-neralı Persə ömürlük qul olsun!

– Sübut?!

Sən hələ sübut da istəyirsən məndən, qatıl oğlu qatıl?! Sübut Persin verdiyi ifadədi! Sübut o “iyili quyu”dan çıxan cəsəddədi!

Dedim, bir də deyirəm: Səməd deyil kor, sənsən kor! Əgər o sü-müklər tapılan günü gözün azdan-çoxdan bir şey seçibsə, yadına sal, de görüm, general Pers birinci dəfə nə vaxt gəlmişdi bu rayona?

---

¹ “Qara bulud”un komandiri Serqo Orcenikidzenin fəaliyyətinin “Günəş”ə məlum olduğunu biləndə Stalin “Serqo”nu öldürtdürüb, komandirliyi Mirqəzəbə tapşırıbmışdı, buna görə də Pişəvəri formal tabeliyində olduğu “alıcı”nın adını çəkə bilməyib.

Haman gün, ya yox?

Boçqaqarın qohumun – Xaş nəçənnik axşamdan cöngə kəs-dirmişdi Xəlvətin qapısında, xaş qoydurmuşdu. Gecə yarıyacan qovurmada tıxaşdırdı, araqdan vurdu. Sonra da guya quyu suyu düşdü könlünə. Bax, bu sən Çax-çux vedrəni götürdün, daranqhadaranq yüyürdün Cəfərin quyusundan doldurdun apardın, o da təpiyiynən vurdu aşdı vedrəni, guya kefli-kefli bağdı ki: “Mənim qudamı partiyaya layiq görmüyən adamın quyusundan su içməyəm! Qudamın öz quyusundan su istəyirəm!” Düzdü?.. Qudası yalvardı-yapışdı ki, bəs: “Bu saat adam sallıyaram, çıxartıram quyunun içini, əmbə suyu durulmaz belə tezliknən...” Kefliniz guya qanmadı. Getdi oturdu xaş qazanının yanında, başladı ki, “Mənim qudamı partiyaya layiq görmüyən kənddən su içmiyəcəm. Xaşın üstündən generalıma da öz qudamın quyusundan su verəcəm!..” Tərpət beynini, məşənnik, özün fikir elə, o boçqaqarın məşənnikinizin beyninə hardan düşmüşdü “qudasının quyusunun suyu”?! Doğrudan da kefliydisə, gecənin yarısında, işıq adına o ocaqdan savayı kənddə işartı da olmuyan bir vaxtda necə gördü, necə bildi ki, Lüt Cəfərin qapısına yüyürdün, ordan gətirdin suyu?! Necə yəni “xaşın üstündən generalıma da öz qudamın quyusundan su verəcəm”?! Günü o həyətdə keçə-keçə bilmirdimi ki, “iyili quyu” deyilir qudasının quyusuna?! İlin üç yüz altmış beş günü xaş tıxışdıran Xaş nəçənnik yaddan çıxartmışdımı ki, xaşın üstündən su içmək olmaz? Generalını panos eləmək istəyirdi?! Yoxsa, generalının tapşırığıynan, ayıqca-sayıqca başnan, qudasını vadar eləmək istəyirdi ki, gedib Kərpickəsənlər məhləsində Möhsün kişini oyadasınız: “Gəl, a kankan. Yaman dara düşmüşük. Gəl bizi dardan qurtar”, – deyə-deyə gətirib, çatını belinə bağlayıb, yel fanarını bir əlinə, külüngü, lapatkanı o biri əlinə verib quyuya sallıyasınız, o da daş-qum çıxartmaq əvəzinə: “Bissimillah, bissimillah”, – deyə-deyə özü çıxıb xəbər verə ki, quyuda cəsəd var, belində də Yağırın kəməri!

Xaşa yox, silistə gəldi Pers!

Boçqaqarın nökrəi alatorandan gedib daklad eləyibmiş ki, hər şey hazırdı, gəlib işinizi görə bilərsiniz, yoldaş general.

O da gəldi!..

Əynində boz köynək varıydı. Ayağında boz brezent çəkmə. Sifəti də boz! Qum kərtənkələsi kimi dingildiyə-dingildiyə, guya

gah Sultana, Mədədə, gah da mənə, Cəfərə göz qoya-qoya mələfənin qırağını qaldırıb sümüklərə baxandan sonra günortayacan gəzindi, dingildədi o həyətdə, öz “çarvadarları”nın əliynən quyuya quylatdığı Yağırın ələngəsinin üstündə “ciddi siyasi məsələ” qaldırdı: “Bəli, Sultan Mamedoviç! Çox ciddi siyasi məsələdi! Özün düşün, gör nə qədər ədalətsizlik olub! Sizin alma bağınızdan bazara alma, qax daşıyan hambala, sonrakı tacirə möhtəkir və casus damğası vurulub, bu bir! Malı, qoyunu, mülkü müsadirə edilib, bu iki! Aradan yeddi il keçsə də, tamamilə aydındır ki, bu mərhum ədalətsizliyə dözməyib, özünü quyuya atıb. Siz isə adını “qaçaq” qoymusunuz bu bədbəxtin. Qardaşı Rəhim Qudalının qabağına Çin səddi çəkib, partiyaya keçməyinə, bir vətəndaş kimi öz hüquqlarından istifadə etməyinə imkan verməmisiniz, bu üç! Oğlu Xalığı hətta təhsil hüququndan məhrum etmişiniz, bu dörd!”

Bax onda kor oldun sən, Çax-çux Xalıq! Pers, Yağırın cəsədinin üstündə nitq deyəndə kor oldun!.. Ağsaqqalın, bir tərəfində boçqaqarın qudası, o biri tərəfində kərtənkələ general himayədarı, bir əlini Sultannan Mədədə doğru uzatdı, o biri əlini Cəfərnən mənə uzatdı: “Düşmənimsiniz! Qan düşmənimsiniz!” – dedi. Sən də rəzil-rəzil əyildin, atayın qatilinin əlini öpdün: “Bu gündən sənsən mənim atam, yoldaş general! Yalvarıram, apar məni burdan! Nökərinəm, qulunam! Ömrümün axırınacan qulluğunda duracam, yoldaş general!..”

Persə də elə buymuş lazım olan! Cəsədnənciyəz verbovat elədi səni, apardı. Gülənovun kabinetində kağız, qələm qoydu qabağına: “Yaz! Çarvadar atam Məmmədəli Qudalından dəfələrnən eşitmişəm ki, raykom katibi Sultan Əmirliynən kolxoz sədri Mədəd Əmirli Muğ nəslindəndilər, Şeyx Məhəmməd Əmirin oğludular, Təbrizdə Əmir bazarının sahibləri Şeyx Ağ Əmirnən Şeyx Boz Əmirin dosdoğmaca qardaşlarıdı. Şəcərələrini gizlədiblər”.

Şeyx qardaşları belə düşdülər Bezobraziyə qazanına!

Yenə mindin Persin “Emadin”inə, getdin ki, atanı quyuya quylatdıran cəlladın rəhbərliyi altında “vətənə xidmət eliyəsən”!

Gözün niyə ölü qoyun gözüne döndü?! Təzəmi bildin kimə xidmət eləyirsən?!

“Müəllim” axtarış xəbəri gətirəndə dalınca salıblar səni. Mirqəzəbə nə Sultan Əmirliynən Mədəd Əmirlinin “sınıfı mənsubiyyəti” lazımımıyş onda, nə də “antisovetliyi”. Tutqudan sonra Pişəvəri şə-

hərlərdə, vilayətlərdə firqə özəklərinin yerlərini dəyişdiribmiş, təlimat mərkəzini xaricə keçiribmiş. Azadlıqda qalan hümmətçi, Nərimanovçular barəsində heç nə bilmirmiş Mirqəzəb. Onçun də arxivnən kitabxananı Sultandan almaq istəyirmiş ki, bəlkə ordan bir şey öyrənsin. Tula kimi düşübsən izimizə, arxivin, kitabxananın yerini tapıb, aparıb qoyubsan Persin ovcuna. Məlum olub ki, Etibarlı yer – “Şeyx Xorasan” məqbərəsi Nərimanovun vaxtından qalma təlimat mərkəzidi. Sonralar Nəcəfoğluynan Pişəvərinin şərikli hazırladıqları elmi təlimatın hamısı “Etibarlı yer”dən aparılırmış. Baxtın belə gətirib, ubiysa! Mirqəzəb bağına basıb səni o mərkəz məlum olan günü. Seyfindən bir cüt mayor petlisəsi çıxardıb, deyib: “Bu petlisələr Məmmədəlinindi. Vaxtı çatanda bu petlisələri sən gəzdirəcəksən, mərhum atan kimi, sən də çalışacaqsan ki, Cənubi Azərbaycanda Şura cümhuriyyəti qurulanda o cümhuriyyətdə Əmirililər kimi sinfi düşmənlər fəaliyyət göstərməsinlər”. Belə “rabotnik” eləyib səni o cəllad!

Otuz doqquzuncu, qırxıncı illərdə gözüyün biri burda – Sultan Əmirilinin ağzında dişini sanayıb, o birisi Mərdəkanda dərs oxuyub, əski əlifba keçib, şifrə öyrənib!

“Müəllim” öz dərsindən “pis” yazırmış sənə. Pers bağırmış Məhərrəmin üstünə ki: “Kişi indidən zvanıya verib Xalıqa!” Məhərrəm yenə “pis” yazırmış. Düzdümü, beyinsiz köpəyoğlu?!

Məhərrəm deyir: “O məktəbdə həftədə bircə qoşa saat dərsim varıydı. Əmbə bütün həftə o bir saati məşq eləyirdim. Mərdəkana gedəndə elə bilirdim səcdəgaha gedirəm. Çünki vətənə layiq çekistlər yetirməliydim. Yağır Məmmədəlinin oğlunu sinifdə görəndə elə bildim səcdəgaha it bağlanıb. Çalışdım iti qovum. Nəticəsi bu oldu ki, iti əvvəlcə mənim öz evimə saldılar, sonra da aparıb müqəddəs məqbərədə kitabxananın üstünə bağladılar”.

Məhərrəmnən yox, Pers sənnən işləyirmiş orda, şpion oğlu şpion! Qırx birinci ilin yayında Pişəvəri azadlığa çıxanda Məhərrəm çatdırıb ona ki: “Etibarlı yer” Persin nəzarəti altındadı, padpolyalara gedən təlimatların üzü çıxardılıb Mirqəzəbə göndərilir, ki-tablər da guya “rütubət çəkdiyinə görə xarab olur”.¹

¹ “Şeyx Xorasan” məqbərəsində Nəiminin gizlin “Hürufi”liyə – SafAğ Elminə aid kitablarının səhifələrində heç bir təlimat şifrəsi tapılmadığına görə “Pers” – general Atakişiyev o kitablara toxunmamışdı. Yalnız iyirmi beş il sonra Nəsiminin yubileyinə hazırlıq başlananda kitablər yoxa çıxdı. Mən şahidəm ki, Azərbaycanın milli sərvətlərini qiymətləndirməyi bacaran çekistlərin axtarış söyi fayda vermədi.

Pişəvəri təcili müşavirə çağırıb. Mərkəzi Komitənin üzvləri deyiblər: “Firqə özəkləri “Qara buludu” tanısalar, “Şimala’ etimadı itirərlər. Təlimat mərkəzi yerində qalsın”.

Beş sandıqda yeddi yüz əlli kitabı Məhərrəm yox, sən yoxla-yıbsan zərrəbinnən “bircə-bircə, səhifə-səhifə”. Əvvəl baş açma-yıbsan Pişəvərinin şifrəsindən. Xızr Abını aparıbsan, dilindən iltizam alıbsan, xirtdəyinə naqan dirəyibsən, sirri açmayıb. Qollarını qanırıb qozbel eləyibsən! Tfu sənə! Sonra bədbəxt Çürüyü aparıb, yüz yaşında sənətkarı, təpiyin altına salıbsan, canağrısına dözməyib Çürük, məcbur olub açsın ki, kitabların səhifələrindəki rəqəmlər köhnə “əbcəd” şifrəsidə, gah sağdan sola, gah soldan sağa, gah da yuxarıdan aşağı yazıblar ki, oxunmasın. Qırx birinci ildən qırx beşinci ilə qədər, beşcə il şifrə açıbsan təlimat mərkəzində! Bir əlin burda çax-çux eləyib, o biri əlin şifrə açıb, “Mətbuatın azadlıq cəbhəsi” təşkilatının, firqə özəklərinin işləri barədə məlumat yazıb Persə verib, Persə də aparıb Mirqəzəbə verib, Mirqəzəb də Cənubda işlərin hamısını öz adına çıxıb, Bakıda respublikanın hörmətli adamlarının qabağında özünü “Cənub kommunistlərinin təlimatçısı” kimi göstərib!

Nökərləri “Azərbaycan bolşeviklərinin atası” eləmişdilər onu, sənə xidmətin sayəsində Cənub kommunistlərinin də “atası” olub, ordumuz o taya keçəndən sonra mətbəə kağızı, kitab, pul, mal göndərib, ürəklərinə girib!

Belə xidmət eləyibsən vətənə! Cəllad casusu! Mirqəzəb Mirqəzəbi! Pers oğlu Pers! Orasını düz deyirsən ki, Ərdəbilə, Ənzəliyə də, Təbrizə, Xorasana da gedibsən, Mazandarana, Rəştə, Gilana, Tehrana da gedibsən. Mirqəzəbin əmriynən! “Məxfi iş” barədə xəbərdarlıq eləməyə yox, firqə özəklərində “çarvadarlarını” yerləşdirməyə gedibsən!

Kimləriymiş o təzə “çarvadarlar”? Bilirsən?

Bilmirsən, kor oğlu kor!

Məhərrəmə niyə böyük çəkist deyirlər? Ona görə yox ki, “kəfəni boğazına dolayıb” Cuqaşvili casusları barədə SSRİ prokuroruna geniş məlumat yazıb, “xüsusi qrup” təşkil elətdirib, “xüsusi qrup”un ləğvindən sonra köhnə qrup üzvləriynən əlaqə saxlayıb, “şəxsiy-

---

¹ Şimali Azərbaycandakı quruluşa və şəxsən Mircəfər Bağirova inanan demokratların sayı az deyildi.

yətinə pərəstiş olunan” dünyadan gedəndən sonra da ki, bayaq dedim neyləyib. Bunun hamısı böyük işdi, əlbəttə. Əmbə hər bir namuslu çəkistin borcudu belə işlər. Məhərrəmə mən ona görə böyük deyirəm ki, həftədə bircə dəfə dərs deyə–deyə Persin gözü-nün qabağında özü kimi ayıq–sayıq vətənpərvər oğullar yetirib, indiki “xüsusi qrup”un üzvü olan bir gizlin yetirməsinin kömə-yiynən öyrənib ki, Pers sənin “çarvadarları”nın hamısını o tayda özünün Azərbaycana düşmənlər fars qohumlarından seçib gətiribmiş. Xəlvətdə farsca danışmış onlardan. Muğdan olanda gülürmüş ki: “Balam dağlıyam da, ləzgiyə danışırım. Taxta çıxdığı vaxtlar dilimizi düz–əməlli bilmirmiş Mirqəzəb. “Gəlibən, gedibən” de-yirmiş. Azdırmayın camaatı, “Quba cühudu” deməyin Mirqəzəbə! Fikirləşəndə tərəmədən tüstü qalxır ki, “xleb”ə “xlif” deyən kəm-savad Qılınc Qurban rusca “İnternasyonal” əzbərləyib qurultayda rusnan, erməniynən yanaşı oxuyanda, öz torpağımızda öz əlimiz-nən böyütdüyümüz ilan balası da “İnternasyonal” oxuyurdu, mənim gözümün dolduğunu görüb, əlini küreyimə döyüb: “İstinni bolşevik”, – deyirdi!.. Leninə də nifrət eləyirmiş, Nərimana da, Atatürkə də! Sən cinayətin o deyil ki, “İstinni bolşevik” deyib “Hümmət”çi Qılıncı dolaya–dolaya kökümüzə balta vuran Mir-qəzəbə xidmət eləyibsən. Cəlladlığını görəndə qədər elə biz hamımız xidmət eləmişik ona. Sən cinayətin budu ki, “məxfi iş”in nə iş olduğunu biləndən sonra da cəlladın bağışladığı demini damağından yerə qoymayıbsan. Tüstülədə–tüstülədə gedib “Azərbaycan bolşeviklərinin atası”nın zəmanətiynən “çarvadarlar” doldurubsan firqə özəklərinə. Məhərrəm deyir: “Ordumuz o taydan qayıdandan sonra şahın ordu dəstələrinə Demokratları məhz “çarvadarlar” nişan vermişlər!” Məhz “çarvadarlar” şahın siyasiləriynən əlbir olub, qəzet redaksiyalarından, radiokomitətdən qaçan mühacirlərin yollarını kəsmişlər”.

Belə qan içibsən sən cəlladnan bir camdan, ubiysa!

O məhkəmədən sonra bir məhkəmə də qurulacaq. “Çarvadar-lar”ını sənən yanaşı oturdacaqlar. Harda, necə qan içdiyini “əziz bacanağ”ın bircə–bircə oxuyacaq üzünü. Atan – gorbagor Yağır iki baş kəsmişdi. Demokratları vətəndən tərək salmaqdan bütün Azərbaycanın başını kəsibsiniz siz o tayda! Bu dünyadan xəbər-sizim bilsin ki, Sultan Əmirli də vətəninə başını kəsməyə

hazırlaşanların barəsində yazırmış Ali Baş Komandana ki, bəlkə bu yolnan cinayətdən çəkindsin o Ali Baş Cəlladı! O ağ daş binada Ağ Əmirnən Boz Əmir gecələr səhərə qədər “Yazma! Yazma!” – deyirmişlər, Sultan inildəyə–inildəyə, yuxusunda da yazıb, sonra yandırarmış yazdıqlarını! Təkcə bu əzabına görə səcdə eləməlisən sən əminə, oğul!

Özün fikir elə, o məktublardan bircəciyi Mirqəzəbin əlinə düşsəydi, səlamət qalardımı əmin? Hər gün, hər saat, hər dəqiqə tutqu gözlüyə–gözlüyə yazırmış! Bu hesabdən gör kimdi, necə kişidi “Ölüb” dediyin kişi!

Axıncı məktubun haqqında çox şey danışb sənə bu məşənnik. Bircə şeyi gizlədir: həqiqəti.

Dörd nəfər yazıbmış o məktubu. Pişəvəri, Nəcəfoğlu, Məhərrəm, bir də Sultan özü.

Stalin qırx birinci ildən bilirmiş ki, “Mətbuatın azadlıq cəbhəsi” adında təşkilat da Nərimanovun “Hümmət”i kimi, özünü “kommunist təşkilatı” adlandırıb Moskvadan kömək istəsə də, əsli Ağdı, yəni SafAğdı. Buna görə də təklif olub ki, Məhəmməd Əmirin mədrəsəsində oxumuyan, Elmdən xəbəri olmuyan Stalin-pərəst Mərkəzi Komitə üzvlərinin hamısı imzalasın məktubu. Yəni məktub bütün partiyanın adından getsin. Sultan qəti etiraz eləyib: “Çarvadarlar Mirqəzəbə, Mirqəzəb də, şübhəsiz, Stalinə çatdırıb ki, bu azadlıq hərəkatının kökü də Şimalımızdakı kökümüzə – Comərdə, Şeyx Əliyə, Dəli Aliyə bağlıdı, bunlar da, məlumdu ki, “Vərəsə”yə bağlıdı. Odu ki, “Azərbaycan Kommunist partiyasının Mərkəzi Komitə üzvləri özlərini Mircəfər Bağirova sadıq göstərməlidilər. Şəxsən Bağirovdan, “internasiyonal atryad” üzvlərindən şikayətnən dolu məktubu imzalasalar, başda Pişəvəri, hamısı öldürülər... Mən, “Muğ” Varisi Sultan Əmirli, tək imzalamalıyam məktubu və icazə versəniz, “Azərbaycan Kommunist Partiyasının” Mərkəzi Komitə üzvlərini də Mircəfər Bağirovun sadıq silahdaşları kimi qələmə verməliyəm. Çünki siz hamınız səlamət qalmalısınız. Hamınız! Hər nə olsa, tək mənə olsun!” Belə deyib Sultanım. Eşidirsənmi, a Bircə balası? Tək öz canının qeydinə qalan adam belə aşkar təhlükə qucağına atardımı özünü?!

Deyiblər, məktub Mirqəzəbə göstəriləcək, izahat tələb olunacaq, Mirqəzəb də çalışacaq işin altından çıxсын, material toplayıb

“böhtançını” məsuliyyətə alsın. Məktub partiyanın adından getsə, Mirqəzəb bütün partiyanı böhtançı adlandırammaz.

Sultan yenə dönməyib inadından. Deyib: “Böyük bir ölkədə uzunmüddətli azadlıq hərəkatına qarşı işləməyi bacaran adam, ölkənin partiyasını ləkələməyi də bacarar”. Partiya da, Mərkəzi Komitənin üzvləri də, Pişəvəri özü də təhlükədən kənar olmalıdır! Qurtardıq! Bağ hökmüdü bu!” Belə deyib Sultanım, təkcə özü qol çəkib! Kim eliyər belə igidliyi?! Bu maşennik “qardaş qatilin cinayətləri”ni dal-dala düzüb. Pişəvəriynən Nəcəfoğlunun ölümünü də məktubun nəticəsi kimi qələmə verib ki, əmiyin məhz qəhrəmanlığını gizlətsin səndən. Get xahiş elə SSRİ prokurorundan, göstərsin o məktubu, Məhərrəm deyir: “Rudenko nə qədər sərt disə, bir o qədər də incə adamdı”, Ukraynanın prokuroru olub uzun müddət, Stalin dövründə çox ağıra, yüngülə düşüb, qəbuluna get, deynən Sultan Əmirli yetirib məni. Əmimdi, atamdı, idealımdı. Əmbə əcayib-əcayib şeylər danışirlar mənim idealım barədə. Başını səlamət saxlamaq xatirinə qardaşını güdaza verib, deyirlər, filosof Nəcəfoğlunun ölümünə bais olub, deyirlər, Azərbaycan Demokrat firqəsinin sədri Pişəvərinin ölümünə bais olub, deyirlər, bilmək istəyirəm ki, qırx beşinci ilin yazında “Mətbuatın azadlıq cəbhəsi” təşkilatının konvertində Moskvaya göndərilən məktubu doğrudanmı təkcə Sultan Əmirli imzalayıb?.. Qoy göstərsin, öz gözünən gör o tək imzanı!.. Rəhmətlik Mədəd həməşə deyirdi: “Bir rayonun raykom katibi demək olmaz Sultana. Qardaşım böyük dövlət xadimidir” – deyirdi.

Məktubdan, o teleqramdan sonra Bezobraziye qazanında nələr qaynadığından bir kəlmə də danışmır sənə bu maşennik. Özüm danışacam hamısını. Onda başa düşərsən ki, tək öz canının qeydinə qalıb, əzrayılı qardaşının üstünə göndərən “qatil” gizlədib teleqramı, yoxsa vətənimizi Farsın, Erməninin, Gürcünün arasında bölüşdürənlərnən mübarizə naminə can-ciyər qardaşını qurban verməkdən də çəkinmiyə əzabkeş insan.

“Yarımallah”-zad deyir bu qatil, belə çıxır ki, guya teleqram xeyrinəymiş Sultanın. Sən özün də bu fikirdəsən. Qəbir üstə, o cür dərd yükünün altında sevindin teleqrama, fəxr elədin. Gözüm üzündəydi, görürdüm ki, dərdini də unutmuşdun! Dəli olmuşdun “Stalin” imzasından! “Kapirovalni bumaqa”da təcüməsini saxlamışam

teleqramın. Bir dəfə o vaxt qəbir üstə eşidibsən, bir də indi bu “məxfi iş” müsibətini biləndən sonra eşit, gör fəxr olunmalıdı, ya necədi?

“İslam partiyasına mənsub qardaşlarına görə kommunist Sultan Əmirliyə və kommunist Mədəd Əmirliyə etimadsızlıq üçün əsasınız yoxdur. Biabırçılığa son qoyun”. Budu Sultan Əmirlinin iniltilərini səbəbi: “İslam partiyasına mənsub qardaşlar...” Kainat Elmi nədi?! Bağ Ata nədi?! Yoxuymuş heç nə!.. Tanı Ali Baş İlanın Ali Baş komandanını! “Atamız, rəhbərimiz”, – deyə-deyə səcdə elədiyin, sağlığına içdiyin Stalini hələ bundan sonra tanıyacaqsan. Abı deyir: “Türk millətinin yox, Allahların qatilidi Qrek Stalin!”

Həqiqətədi, oğul.

Rəhmətlik Mədəd boynunu büküb qəmli-qəmli soruşardı mən-dən ki, “Bilirsənmi, Səməd niyə çox istəyir məni?” Başının üstə şəkli göstərirdi ki, “rəhbərə oxşadır”... Doğma atanı da ona görə çox istəyirdin ki, “rəhbərə oxşayırdı!”

Dərdimiz böyükdü, oğul!

Müharibədən qabaqlar da, müharibə vaxtı da, müharibədən sonra da, İspaniyadan bu yana Qərb də ovcundaymış onun, Şərq də. Yer üzünün bütün kilsələrindən “İnternasyonal” adı altında məlumat gedirmiş “yoldaş Stalinə!” Üstündə də kommunizm şüarı: “Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!” Bax gör indi, necə birləşiblər “proletarlar” – ilanlar! Gör necə parça-parça eləyiblər vətəni, xalqını! Budu bax “atamız, rəhbərimiz”! Üzdə “xalqlar dostluğu!”, xəlvətdə “parçala, hökmran ol!”

Mən kəmsavad bədbəxt dünən-sırağagünəcən, Abıdan dərs alana qədər bilməmişəm ki, Nərimanovun kitablarını yığıdırıbmış Mirqəzəb.

Min doqquz yüz dördüncü ildən iyirmi ikinci ilə qədər Cənubda Nərimanov nə iş görübsə, hamısının üstündən qələm çəkibmiş! İndi məlum olur ki, Stalinin işiymiş hamısı! Məhərrəm deyir: “İyirmi ikinci ilin kütləvi tutquları olmasaydı, Cənubda Milli hökumət elə o vaxt qurulardı. Otuzuncu ilin kütləvi tutquları olmasaydı Milli hökumət otuzuncu ildə qurulardı...” Deyir: “Xarici düşmənlərimiz də rəsmi etiraf eləyiblər ki, qırx beşinci ilin dekabrından qırx altıncı ilin dekabrına qədər bircə ildə Milli hökumət yüz ilin işini görübmüş...” Pişəvəri yazıb bunu. Həmin “Zindan xatirələri”ndə. “Yüz ilin işini” məhv eləyib Qrek Stalin!

Həmşəlik bil: Bezobraziye kadrlarının heç biri bizdən deyil. Kökünü axtaranda ya Fars çıxır, ya da Farsnan əlbir olanlardan. Hamısı da bir-birini qabağa çəkə-çəkə millətin içinə ziddiyyət toxumu səpməknən məşğuldu.

Niyə? Çünki, əvvəla, mən təki kəmsavaddı hamısı. Abı deyir: “Tarixini bilsə, nə Fars özünə Fars deyər, nə də Rus”.

Əlləzoğlundan soruşur Abı: “Niyə Əlləzuşağı deyirlər sizə?” Əlləzoğlu deyir: “Zatımdan xəbərim yoxdu. Zatiqırığam. Nəyimə gərəkdə? Mənimki qoyundu, maldı, camışdı”.

Müharibə vaxtı Əlləzoğlunun bir camışı varıydı. Uşaqlar “Begemot” qoymuşdular adını. Çünki heybətli şey idi. Qarğıdalıya dadanıb o qədər kökəlmişdi ki, yeriyəndə yer yırgalanırdı. Sənin yadında olar. Əlləzoğlunun çəpərinin dalından çıxan kimi fisqırıb qonum-qonşunun qarğıdalısına düşürdü. Qovurdular, gedirdi kolxozun qarğıdalısına təpilir, axşamacan azı bir hektar yeri xıncıb töküdü. Mən vurdum o camışı. Cavanlara tapşırıdım ki, qanın iziynən getsinlər, yıxılarda arabaya qoysunlar, gətirsinlər alışıma eləsinlər. Əmbə ölmədi güllədən. Vəhşiləşdi, axşamlar qarıya da gəlmədi. Axırda Mədəd tutdurdu o “Begemotu”, ətliyə göndərdi, qarğıdalının zərərini də Əlləzoğlunun əmək günündən çıxdı. Elə o gecə gəştə çıxanda gördüm Çax-çux Əlləzoğlunun çəpərinin dalında demisini tüstülüdür. Bildim ki, nəşə qurğu var genə. Gülənov qudasının evinə xaşa gələndə Əlləzoğlu hər dəfə əli yabalı çıxırdı Xaş nəçənniyn qabağına, haray-həşir qopardırdı ki: “Qurban mənim şikətəmə baxmır, sən də baxmasan, yabanı qarınma soxub qanıma sənin üstünə tökəcəm...” Müharibə qurtardı, Əlləzoğlunun camış dərdi qurtarmadı. Bu casus oğlu casus kişmiş bazarı açandan sonra, teleqram gələnin günü, səhər-səhər Göbələk darvazada, kötüyün üstündə oturub, yeyəynən yabanın ucunu itiləyirdi. Dedim: “Yaba işləndikcə öz-özünə itilənər. Niyə yeyələyirsən?” Dedi: “Sədrin qarınma soxacam”. Eşidənlərin hamısı güldü buna. Çünki axmaq söhbətiydi. Əmbə saqqızın altında bu əşyayi-dəlil nalı bu ifritədən alanda Gülənov o axmaq söhbəti yada saldı, Əlləzoğlunu darvazada, orta yolda, Çax-çuxun daxmasının yanında əli yabalı görənlərdən şahid gətirdi. Belə çıxdı ki, Mədəd maşınan gələndə yabaynan vurmağa imkan tapmayıb Əlləzoğlu, qarışılıqda nalı götürüb, atılıb minib maşına, oturaçağın dalında gizlənib, sonra da nalı maşının yanına atıb ki, iş nal

sahibinin boynunda qalsın. Yəni əvvəl guya açıq-açığına öldürmək istəyirmiş, sonradan gizlətmək istəyib. Bu cür yağurdu-yapdı Gülənov, dedi: “Bir camışa qurban olub sədriniz”. Məhlə milisə-nərlərinə ömr elədi ki: “Məmiş Əlləzoğlunu tutun!”

Birinci zərbəni əmin orda vurdu bu Bezobraziye yığnağına. Meyit qucağında, göynəyirdi: “Yaran nə dərinidi, dadaş!” – deyirdi. Camış söhbətini eşidəndə Mədədin başını Seyid kişinin dizinin üstünə qoydu, yaralı aslan kimi qalxdı yerindən, dedi: “Mənim qardaşımın faciəsi haqqında camış anekdotu danışılmıyacaq! Harda nə danışmaq lazımdı, mən bilərəm. Nə vaxt kim həbs olunmalıdı, onu da mən bilərəm. Hələlik, heç kəsdən şikayətçi deyiləm. Avariyadı, avariya da yazın!”

Gülənov elə orda başa düşdü ki, əmin tədbirlidi. Üzü at üzüdü, gözü at gözüdü Xaş köpəyoğlunun, pərtləşəndə sifəti şişir, gözləri də dombalır. Əmin: “Hələlik şikayətçi deyiləm”, – deyəndə də o cür şişdi, dombaldı Xaş, qarnını yırğalaya-yırğalaya getdi, məşının böyründə bu əşyayi-dəlili sumkasına qoydu, kriminalistini-filanı çağırdı. Sayılov da çaşmışdı. Təkcə bu məşənnik şax durmuşdu. Meyit həyəətə aparılanda da, tabut yerdən götürüləndə də, göz qoydum, o ayazlı gündə bu qara üzü qızılı çalırdı. Əmbə qəbir üstə teleqram ortalığa çıxanda birinci bunun şaxı sındı. Bu əmiyin ayağına döşənəndə: “Stalinin də qurban olum, teleqramına da”, – deyəndə o birilər də başa düşdülər ki, uduzublar.

Bizim cəmaatda təpər gördüm mən onda. Rusca bilmiyənlər də: “Prekratite bezobraziye!” – deyirdilər.

Sabahısı günü vağzalda vaqonun ayaqlığına çıxanda Mirqəzəb ipəyə dönmüşdü. Əynində qara, qalın palto, başında da o cür qara, qalın uzundimdik kepka, gözlüyü işıldaya-işıldaya baş əyirdi, artistlik eləyirdi: “Vot teper tı istinniy sultan, Sultan Mamedoviç! Şeyxom bıl, sultanom stal!” – deyirdi. – Tolko jal, çto vse katalikosi protiv Sultana! – deyirdi. – No ne boysa, sam velikiy Stalin zaşışşayet tebya...”¹

Əlli birinci ilə qədər belə danışdı əminnən. “Böyük Vətən müharibəsi illərində müdafiə fondunun pambıqla təmin olunma-

---

¹ “Bax indi sən həqiqi Sultan oldun, Sultan Mamedoviç! Əmma qorxma, böyük Stalin özü müdafiə edir səni”.

sında böyük xidmətlərinə və rayon partiya təşkilatında uzun müddətli nümunəvi fəaliyyətinə görə” qızıl ulduz taxdı döşünə. “Biz hər kəsi əməyinə görə qiymətləndiririk”, – dedi. Əlli birinci ilin yayında Kırmda Stalinnən görüşdən qayıdıb Məhərin butkasında dayananda necə buynuz çıxartdığını dedim sənə. “Nümunəvi fəaliyyət”in əvəzində iki il sərəsər kəmiyə kəmiyə dalınca təşkil olundu, akt akt dalınca yazıldı: “Birinci katibin xüsusi mülkiyyətə irsi rəğbətinə görə varlanmanın qarşısı alınmamış, nəticədə rayonun bütün idarələri Sultan Əmirliyə qarşı çıxıb... Aşağıkənd Qonaqlıda Lüt Cəfər adı ilə məşhur olan keçmiş partkom və indiki sədr öz qızlarından, qaynından əlavə, “müharibədə həlak olanların yetimləri” adı ilə on iki nəfər həddi-buluğa çatmamış nökr saxlayır və sovetliyin təsərrüfat kitabında həmin nökrələrin üstünə yazdırdığı iki hektar torpaq sahəsindən şəxsi təsərrüfat sahəsi kimi istifadə edir. Ortakənd Tahirlidə on ildən artıq sədr vəzifəsində hesabagəlməz dərəcədə varlanmış Cəbrayıl Cəbrayılı iki arvadlıdır, birinci arvadından iki ögəy oğlunun, ikinci arvaddan da iki ögəy oğlunun üstünə təsərrüfat sahəsi yazdırmış, beləliklə, beş şəxsi sahəni mənim-səmişdir. Başkənd Qurbanlıda İsgəndər Qurbanlı on beş ildən artıq sədr vəzifəsində o qədər varlanmışdır ki, cəmaat arasında məhz varidatına görə “Çeteze İsgəndər” adlandırılmışdır. Və sairə və ilaxirə! On yeddi kolxoz sədrinin on yeddisini də beləcə bəzədilər, altından da mübarək imzalarını düzdülər: Xudiyev, Sayılov, Gülənov, Atamalı! Və sairə! İki il sərəsər sədrlərin şəxsi gəlirləri, təsərrüfatları, ailələri barədə arayış yığmaqdan, gah özünün, gah büronun adından izahat yazmaqdan məşğul oldu əmin. Barmağını şüşənin altında o iki kəlməyə tuşlayıb, Persin “Mərkəz nümayəndələri”nə “Prekratite bezobraziye!” – deməknən məşğul oldu. Öz sözüdü ki, dişiyən, dırnağıynan müdafiə elədi “Muğ”ları.

Keçən il, Stalin öləndən sonra, teleqram hökmdən düşəndə əmin də hökmdən düşdü. Pers gəldi, “varlıları” müşavirə zalından çıxardıb dəstəynən basdı vaqona, “On yeddi nəfərin işi”ni xətm elədi.

Sovet Azərbaycanı deyilən ölkənin hər yerində beləcə yığışdırıldı təsərrüfat başçıları! Xalqın əli işdən soyudu. Əməkhaqqı kəsildi! Dostum Təftişin təftişi cüzi şeydi, oğul! Tutqudan sonra Persin ayağı dəyən yerlərdə səmum əsdi, sildi-süpürdü kadrlarımızı! Pünhanlarımızdan birinin qəzəlini eşidibsən Abıynan Çürüyün dilindən:

“Bir səmum Şimaldan əsir, biri də Cənubumuzdan,
Səhrələşən yurdumuzda tozdan betərəm, ey qardaş!..”

Bir dəfə atlandım. Pers Ortakənd Tahirlidəydi. “Operativ qruppa” təşkil olunmuşdu. Gülənov o “qruppa”nın sədriydi. Qudalı hesabdarı Mürsəl hesabdarıydı, Qudalı ağsaqqalı da Qıllı Qeybalısynan, Piyli Qayımyınan bir yerdə üzvləriydi. Guya qoyun fermalarında qırxın vaxtı dövlətə yunun az qismi təhvil verilib, çoxunu qırxıncılar mənimsəyiblər, cəmaata da paylayıblar ki, heç kəs dillənməsin. Atlanıb gedəndə gördüm Tahirlinin bir evində bir dəst yorğan-döşək də qalmayıb. Əlsiz-ayaqsız qocaların, qarıların altından döşəyi, üstündən yorğanı götürüb sökmüşdülər. Xəlvət Rəhim, Qıllısynan, Piyliynən bir yerdə maşınlara yun doldururdu. Məhərrəmin anası Mələk qarınan qoca bacısı tut ağacının altında, quru cecimin üstündə qalmışdılar. Allaha “Kor” deyirdi qarı. “Hardasan, ay Məhərim, haqqı nahaqqa vermiyən çekistim?!” – deyirdi. Səsinə səs verən yoxuydu. Çünki haqqı nahaqqa vermiyən çekist tutqudan qaçıb Moskvada SSRİ prokuroruna pənah aparmışdı. İyirminci ildən revkom sədri, qəza komitəsi katibi, otuzuncu ildən raykom katibi Sultan Əmirli, bir əli boğazında, o biri əli ürəyinin üstə, maşında oturub, Mələk qarının gözünə görükəmmirdi! Sinəsi on yeddi yaralı köhnə bolşevik Qılınc Qurban dodağını çeyniyə-çeyniyə qalmışdı!.. Fəhm elə, yorğan-döşəkdən, yundan danışmıram mən. Yunnan bir yerdə camaatın haqqa-ədələtə umudunu apardılar! Pul nədi, inək nədi, motal nədi?! Pers qazanın qapağını qaldırıb quyruqluları, buynuzluları kolxozların canına daraşdırandan sonra pulnan, fermaynan, yağ-yavanlıqnan bir yerdə xalqın özünü də yedilər. Bu Çax-çuxların sayı-hesabı yoxdu, oğul! Düz deyir bu maşennik, torpağımızda ilan becərir millətimiz! Təftişin hünəri var bu Çax-çuxun agent ordusunu aşkara çıxartsın, gör kimlərnən döyüşür Sultanım! Əgər bu gün SSRİ prokuroru, bir əlində o taydan göz yaşınan yazılan məktub, o biri əlində bu taydan iniltiyən yazılan məktub, Mirqəzəbə “müttəhim” deyirsə, kimin hünəridi bu?! Əgər Məhərrəm Məhərrəmov bu gün o məhkəmədə sağ-salamat oturub, SSRİ prokurorunun səsinə səs verirsə, kimin hünəridi bu?! Əgər Qılınc Qurban, partbiletci cibində, başı üstündə, sağ-salamat burda dayanıb, qoşa lüləsini Mədədin qatilinin sinəsinə

dirəyib üç qardaşın bir balasına həqiqəti danışmaqnan, Birçə baladan ağıl, etibar, sədaqət tələb eləyirsə, kimin hünəridi bu?!

Demişəm, bir də deyirəm: Sultan Əmirli həməşə səcdəğahın olmalıdı sənin!

Bədbəxt Şaşamızın tapşırığıynan dedim mən bunun hamısını. Yoxsa, yanğından sonra nə demişdim sənə, onnan da qurtarmışdım. Ağılı başına yığ, Xızr Abı Hikmət oğlu Hikmətin nəsihətinə qulaq as. Təftiş yaman qızıdırıb səni bu palıdın altında. O kaftarın sözü-nən getsən, öldürəcəklər səni, mən kaftar da, o iniltili əmin də sən-nən bərabər gedəcəyik o dünyaya!..

Bundan sonra daha heç nə demiyəcəm. Özün fikirləş, özün də nəticə çıxart...

Nəticə çıxartmağa ehtiyac yoxdu. “Yorulmaz, usanmaz qoca” ölünü diriltmişdi: tabut Səmədin gözündən getmişdi. Sultan adında möhtəşəm dünyanın sehri Səmədin beyninin qapağını qaldırıb, bö-yüdüb, genişləndirib tox mavi rənglə tox yaşıl rəngin qarışığından zümrüd səmaya çevirmişdi; Qılınc qiyyə çəkib:

– Düş qabağıma, ubiysa! – deyib, qoşa lülələrini qatilin sinəsinin taxtasına tıqqıldadandan sonra və qatil səndələyib, bir kəlmə də deyib-danışmayıb geri dönəndən sonra göyə Səməd lap öteri baxsa da, dərhal hiss etdi ki, bu zümrüd səma Qonaqlının yay axşamlarının həmişəki buludsuz, çərməsiz səması olmaqla bərabər, həm də onun – Səmədin özünün səmasıdır, ucalıb, Sultan Əmirli adında möhtəşəm dünyanın üzərində əbədiləşib.

Qatilin səndələyib geri döndüyü anda Səməd kobra dikliyi əvəzinə sınımış bel gördü, dəyirmi fanar gözlər əvəzinə Qılıncın dediği kimi, ölü qoyun gözləri gördü, eyni anda “iyili quyu”nun dibində Möhsün kişinin “Bismillah” deyə-deyə yığıb vedrəyə doldurduğu sümüklərin arasında Yağır Məmmədəlinin kəlləsinin dərin göz çuxurlarını gördü, eyni anda da sallama gümüş kəmərlə tacir Məmmədəlinin xurcununu açıb Persə bir cüt ağ çalmalı baş göstərdiyini gördü. Bunu Qurban əmi göstərdi. Tüfəngin lüləsi qatilin kürəyində, xeyli aralanandan sonra geri buruldu:

– Şeyxlərin başlarını xurcunda Persə göstərən gorbəgər, sonra buna verib xurcunu, bu da aparıb Mirqəzəbə göstərib, Mirqəzəb də Stalınə teleqram vurub: “Boqi obezqlavleni”.¹

¹ “Bağların başları kəsilib”.

Bunu da bil! Əmbə uyma Təftişə! Uyma!

Bu cür ağır hadisə də Sultan Əmirli adında dünyanın sehrini dağıtmadı, əksinə, zümrüd səmanı daha da genişləndirib Arazdan o yana apardı, Səmədin söhbətlərdən, şeirlərdən, qəzetlərdən, xəritələrdən tanıdığı Savalan dağının arxasına aşırdı və Səməd Şeyx əmiləri kimi ağ çalmalı Savalanla, Azərbaycanın Həmədandan sonra ən qədim mərkəzlərindən biri sayılan ata-baba yurdu Təbrizin minarələri üzərində də öz səmasını gördü.

Qatilin qaməti elə əyilmişdi ki, elə bil yenə də “eşşək kimi yüklənmişdi”, “kitayski makentoş”ların ağırlığı altında çiyinləri yapıxmışdı, qolları sallanıb uzanmışdı, biləkləri pencəkdən çıxmışdı, əlləri qanla dolub, şişib yekələnmişdi, yoğun, yarıbükülü barmaqlarının arasında trubka qaralır. O sönmüş, soyumuş trubkaya gözü sataşdığı anda Səməd tüstü ilə dolu kupeni, sonra ağ daş evin həyətidə, tut ağacının altında tüstülənən manqalın yanında “bədbəxt zənən”in kömür kimi qara heykəlini, sonra ağ balınc üstündə qara saçlara qarışmış çal saçları gördü, əmma bunlar da Sultan Əmirli adında böyük və zəngin dünyanın sehrini dağıtmadı.

Əmma bunlar hamısı Gülənovun təntənəli qalib səsi eşidilənə qədərmiş.

* * *

Quyunun dikdirinə qalxıb kömür, taxta, kərpic qırıntılarını, yüz ilin xarabası kimi qaralan dağılmış divarları və toyxana genişliyində çadırı görəndə Səməd hiss etdi ki, burdan o yana yolu yoxdur. Geri dönüb, boğuc qışqırtı ilə, İblis zənənin hələ də ötən səsini batırmağa çalışdı:

– Demədimmi bədi, ay qır-saqqız?! – dedi. – Uşaqlıqda Gülgəzin xəttiynən məktub yazardın. Unutmamışam. Bəs indi yazdığın nədi?! Sən də zəhərlisən, ilan törəməsi! Tfu sənə, Gülbəniz! Yeni Şənbə!

Axşama yaxın toranında qaraltılarla dolmuş Sudüşənə baxıb dərhal başa düşdü ki, qışqırtısı tək Gülbənizə aid deyil; bayaq sirkanlıqların aralarından baxan o heyrətlə dolu gözlərədir; Təftişin briqadasında “uşaq-muşağa” dediyi fikirlər də burda başqa cür – lap açıq-saçıq şəkildə hədəfə çatmalıdır.

– Hamı eşitsin, – dedi. – Məmiş Əlləzoğlunun qızı Gülgəznən mənim aramda uşaq ünsiyyətindən, saf münasibətdən başqa heç nə olmayıb! Gülgəz mənim əmimin arvadıdı! Həyat yoldaşdı! Car çəkirəm ki, əmimin namusu mənim namusumdur! Düşmən qurğu qurub, Sultan Əmirli bədnam eləmək, ləkələmək istəyib. Əmma uduzub düşmən!

Ölkəmizdə böyük hadisələr baş verir. Sultan Əmirli həmişə böyük işlər görüb, bundan sonra daha böyük işlər görəcək. Əgər məndə az-çox qeyrət varsa, mən də kömək eliyəcəm, dayaq duracam ona. Heç kəs qarışmasın bizim münasibətimizə. Öz ürəyim var mənim, öz aqlım, öz düşüncəm var! Dünyadan xəbərsiz olsam da, öz ürəyimnən, öz aqlımla görürəm hər şeyi. “Yeni Şənbə” dedim mən bu zənənə, təhqir elədim... Bağışla kobudluğumu, Gülbəniz. İnanıram ki, sən də çox əzab çəkirsən. Mənə görə yox, yəqin ki, hisslərinə xəyanət eləmək istəmədiyinə görə əzab çəkirsən. Hisslərinə sadıq qaldığına görə mələksən, İlana qulluq elədiyinə görə ilansan! Necə ki sən mənim qulluğumda durmaq arzusundasın, mən də ömrüm boyu bütün yaxşı adamlara, o cümlədən Sultan Əmirliyə qulluq eləmək arzusundayam!

Çayın suyunu duruldan çaylaq daşdı, Gülbəniz! Sən daşın bir üzünün soyuqluğuna fikir vermişən, mən daşın üzünə sürtünüb enib çaxrağın altına yatan lilə-palçığa fikir vermişəm. Çaylaq daşı olmasa, daş-daşa söykənib çaxraq yaratmasa, çaxraq lili-palçığı udmasa, sular durulmaz, Gülbəniz!

İcazə ver, mən də öz təbiətimə sadıq qalım.

Qurban əmi, Qılınc Qurban həmişə əzab çəkir ki, təhsil görməyib. Əmma alimlər mühitində olub o kişi, nadir alimlərdən dərs alıb. İnsan haqqında, dünya haqqında! Sən onun əzabını duymamısan, səni inandırılar ki, Qılınc Qurban ürəksiz adamdır, başqalarının ürəyindən xəbərsizdir. Mən isə duymuşam onun əzabını, dərk eləmişəm ki, məhz əzab çəkdiyinə görə həssaslaşıb, gözü “fotoaparata”, zehni “kapirovalnaya bumaqa”ya dönüb. O adi sovet sədri, beynəlxalq miqyaslı casusu – kəşfiyyatçını necə ifşa elədi, eşidirdin ki?!

Atamın dəfnində nə qədər adam olub, Qılınc Qurbandan başqa görün, bilən varmı ki, nəfəsi kəsiləndə mənim üzümə baxmaqdan nəfəs alır Sultan Əmirli?!

Hamınız Bezobraziyeden danışsınız, Sultan Əmirliyi də Bezobraziye çirkabına batırırsınız. Car çəkirəm, hamı eşitsin: Stalin, Bağırov, Ordjanekidze, Beriya, Şahənşah və sair Bezobraziye ustaları, sözün əsil mənasında, cəhənnəm yaradıblar o tayda, bu tayda. Sultan Əmirli, Mədəd Əmirli, Qılınc Qurban isə Bezobraziye cəmiyyəti içində insan saxlayıblar! Bu gün dərk elədim mən bu həqiqəti. Qılınc Qurbandan başqa görən, bilən varmı ki, Bezobraziye qazanında Sultan Əmirli neçə dəfə ölüb-dirilib?!

Çürük aşiqnan Xızr Abının “Ustadnamə”sini eşitmeyən adam yoxdu: “Can cana bağlıdusa, can da cahana bağlıdı”. Təzə-təzə dərk eləyirəm mən bu sözlərdəki hikməti. Mənim səcdəgahlarım Sultan Əmirliyənin Qılınc Qurban, Xızr Abıyanın Çürük Aşıq məhz cahana bağlı, vətənə bağlı adamlardı! Sultan Əmirliyədən mənə ancaq ölüm ayıra bilər! Buna görə də tələb eləyirəm ki, bizim axar çayımızın suyunu bulandırmasın heç kəs! O cümlədən Təftiş Abbas da, çörək ucundan dəmiryoluna ayaq döyünlər də, şəhərə-bazara dağılışanlar da! Sultan Əmirliyəni kolxozu xaraba qoyan?! Rayonda əsən səmumu Sultan Əmirliyə əsdirib?! Aydın deyilmi ki, katibi bütün səlahiyyətlərdən məhrum eləyiblər?! Aydın deyilmi ki, Rayon Partiya Komitəsinin ancaq adı var! Əlləri qanlı siyasi cinayətkarlar hökmrandı burda! İlanlar! İlanlar!

Mirqəzəbin qəbrini qazıb qayıdandan sonra, burdakı Bezobraziye ilanlarını küryüb atandan sonra bilərsiniz kimdi Sultan Əmirli!..

Qışqırtısı nə qədər boğuqdusa, bir o qədər də heybətli idi. Eynilə Təftişin arabasının dalınca cumanda olduğu kimi, gözlərində qırpım-qırpım döyüntülər atılıb-düşürdü və bu döyüntülər işıqla qaranlığın qarışığında əks eləyib, havada bir cüt xırdaca ürək kimi açılıb yumulurdu. Əmma Səməd taya kimi yüklənmiş arabaların taya qaraltılarında başqa cavanların arasında Təftişin div qaraltısını da, Kərpik-kəsənlərin qocaları, qarıları arasında Möhsün kişinin şəlit geyimli yastıraq qaraltısını da görürdü. Qudalılardan gur dəstəsi arasında üç yoğun adamın – Xəlvət Rəhimin, Qıllı Qeybalının, Piyli Qayımanın qaraltılarını da, kanal boyunda cığırdan enib, əlləri çamadanlı, çiyinləri xurcunlu, heybətli gələn “alça-malça satanlar”ın cərgələrini də görürdü. Səhər-axşam cəməatın, at-arabanın, mal-heyvanın ayağı altında nə qədər tapdansa da, gur-kükrək otu yapıxmayan Sudüşən çəmənli adamların ayaq səslərinə, arabaların tiqqiltilərini udub, hərəkət axınındakı bu sükutu gizlin, müəmmalı həyəcanla

doldururdu: Səmədin bütün varlığını göstərən sözlərə hamı laqeyd idi?! Yoxsa, bu sükutda nə işə başqa məna vardı?

Toran qatılacaqca meşədən Sudüşənə əlavə toranlıq gəlib, arabaların taya qaraltılarından aşağıda boyunduruqlu kəlləri, öküzləri uddu. Həmin bu vaxt Gülənovla milisionerlərin əllərində Çin fanarlarının işıqları çadırın arxasından çıxıb çəmənə düşəndə kəllərin, öküzlərin gözləri parıldıadı, adamların kölgələri çaxnaşdı, bununla birlikdə Səmədin ürəyində, ağılında, iradəsində də çaxnaşma başladı.

Gülənov məhlə milisionerləri ilə, birbaşa onun üstünə gəlirdi.

Səməd o dəqiqə başa düşdü ki, qatili qoşalülənin qabağından alıblar və indi özləri həbs niyyətindədirlər.

Dikdirə qalxanda Gülənovun qarnı sallanıb dizlərinin bərabərinə endi. Dikdirdə, Səmədin iki addımlığında dikələndə işə qarnı qabarıb irəlidə durdu, parıltılı çiyinləri dala dartıldı, qoltuğundakı qırıq, əzik çamadan tappılı ilə düşüb açıldı və daşın, xırın üstünə yaymalandı. Gülənov kitelin bir cibindən qırmızı diplom, o biri cibindən bir ovuc axça-qızıl çıxartdı. Əmma nə diplomu Səmədə verdi, nə də axçaları. Cildinin zəri parıldayan diplomu da ovcunda bərq vuran qızilla birlikdə cəmaata göstərib, yəni nümayiş etdirib, çamadanın üstünə tulladı.

Bir cüt at gözü əvəzinə, bir cüt neştər işıldadı:

– Eşq dəlisi olanda nə olar. Baxmayaraq ki, bu eşq dəlisi Şənbənin nənəsinin damına gedir. Deyəsən, yaxşı sağaldıb səni qarmonçu. Dodaqlarıyın, üz-gözüyün dərisi sağalır... – çəmadanı göstərdi, – çalış bir də tökülüb-itmə! Milisəynən aranı vursan da, şeylərini yığışdırmağa həməşə hazırkı milis. Mən istəməzdim ki, əl-ayağını da milis yığışdırsın. Odu ki, tövsiyəm var sənə, qadası. “Əmimin namusu”, “Əmimin namusu”, – deyib, xəlvətdə tərsinə eləməyinə yenə dözmək olar. “Sultan Əmiridən məni ancaq ölüm ayıra bilər”, – deyib gözüümüzə kül üfürüb, xəlvətdə başqa məqsəd güdməyinə heç cür dözmək olmaz!.. Yaxşı ki, Əlləzoğlu ölməyib hələ. Ağaca dəyəndə beyni silkələyib. Xəstəxanadan sağ çıxsa, onun məsələsinə də baxarıq. Bu boyda mülkü yandırır. Bir aləm avadanlıq, rəhmətlik Mədədin pal-paltarı... Cinayət işi qaldırılıb. Sənnən bərabər gərək onu da məsuliyyətə alağ. Əmbə yaş ötgündü, özü də Sultan kimi adamın qayınatasıdı, məsuliyyətə alınsa, Kişiyə də ləkə gətirər. Bütün bunları nəzərə alıb, nə sənə toxunuruq, nə ona. Bu şərtənən ki, əvvəla, belə tökülüb-

itmıyəcəksən. Partiya işçisısən, məsul vəzifə tapşırılıb sənə. Belə şeylərnən belə vəzifə bir araya sığışmaz. İkincisi və ən vacibi də budu ki, Kişiyən ədavətini bəri başdan qurtar. Gecəni qarının damında yatıb, burda cəmaatın gözünə kül üfürə bilərsən, milisin yox! Milisin gözü itidi, yumruğuna fakt yığanda vurduğı adam yerindən qalxammır. Odu ki, sən yalan əmi məhəbbətini dilinə alma, rahat otur, qadası... Həm tövsiyyədi bu dediklərim, həm də xəbərdarlıqdı!.. Xalq qarşısında söz ver ki, Sultan Əmirliyə xətərin dəymiyəcək. Söz ver! Yoxsa, tutaram səni!

Bir cüt neştər də aşağıdan – Qıllı ilə Piylinin arasından parıldadı:

– Mən tövsüyəmi demişəm. Bir də deyirəm: “Kişi biznən çörək kəsir. Sən də kəs, bala! “Yoldaş Səməd” dedim, hörmət mərtəbəsinə qaldırdım... Durammır hörmət mərtəbəsində, ay nəçənnik. Belə ki görürəm, heç vaxt durammıyacaq. Eşq dəlilərinin hansı durub ki, bu da dursun?! Söz-zad verən deyil bu. İşini gör!

Neştərlər elə kəsdi, elə doğradı ki, ətrafda heç kəs səsini çıxartmadı. Əgər Səməd lap azacıq da olsa səbrini itirseydi, daha nə özünü xilas edə bilərdi, nə dünyasını. Böhtanlar çirkabında, qurğular torunda, şübhəsiz, özünü də məhv edərdi, Sultan Əmirliyi də.

– Demək, tökülüb itirəm... Demək, həm eşq dəlisiyəm... həm də pozğunam... Söz verməliyəm ki, Sultan Əmirliyə toxunmuyacam...

Susub nəfəsini dərdi. Canında üzgünlük hiss edirdi. Baş çiy-ninə əyilir, köksü ağır-ağır qabarır, enirdi.

Qeybalının fısıltısı, nəritisi eşidildi:

– Ölür ki, bu yazıq, ay nəçənnik! Aman ver toxtasın!

Gülənov güldü:

– Mən amansız olmamışam heç vaxt! Gücünü palıdın altında sərf eləyib əl qaldırıb sovet milisinə. Olan-qalanını da, bilirsiniz, damda qoyub. Güc qalarmı bu yazıqda, – dedi. Və səhvi də elə bunda oldu ki, ləngidi. Neştərlərini açıq, öldürücü təntənə ilə parıldada-parıldada dayanıb, düşməninin dodaqlarının qaralmış dərisindən hələ də qan sızdığına tamaşa elədi, Səməd isə, eynilə “əşyayi-dəlil” nalı görəndə olduğu kimi, bədəninin tərpedən-dırnağa soyuduğunu hiss edə-edə, güclü Bezobraziyenin qarşısında güclü olmaq ehtiyacından törəyən gərgin təmkinlə dayanıb, düşünməyə imkan tapdı və beyni nə qədər sıxılrsa da, bu adamla ilk dəfə üz-üzə dayandığı günü – döşü yazılı saqqızın altını xatırlayar-xatırlamaz, söz öz-özünə gəldi:

– Tökülüb-itməyim təzə deyil, Gülənov... Yeddi il səkkiz ay keçib o vaxtdan... Şey-meyi yox, ürəyimi, aqlımı, iradəmi itirmişdim... Təftiş Abbasın sahəsində, tək palıdın yanında Qılınc Qurban itirdiklərimi yığışdırdı verdi özümə. Aqlımı, inamımı, etiqadımı tapdım... Nə bu yandırdığınız evi var-dövlət sayıram, nə də o qızılı. Mənim dövlətim içərimdədi. Dövləti içərisində olan adamın gözü də hamının gözündən iti olur, Gülənov, əli də hamının əlindən sərt olur. Vurduğu adam yerindən qalxmır. Sənin milisin mənə ancaq təsadüfən zor göstərdi. Belə qərara gəlirəm ki, milis adına böhtan olan bu Xaş nəçənniyyin əl-ayağını yığışdırmaq lazımdı. Bakıya aparmışdılar məni. Qayıtmışam ki, Bezobraziyeynən döyüşüm.

Üstündə qan ləkələri qaralmış, qolsuz köynəyin altında daş əzələlər oynayib öz işini gördü: zərbə Gülənovun alt çənəsini sağdan sola fırladanda Gülənovun yüz kiloluq bədəni də sağdan sola fırlanıb, dolu çuval kimi dığırlandı, bir də dikdirin ayağında dayandı. Elə döşəli halında Gülənovun qırmızı, ətli əli kitelin ətəyini çirməyib, pistoletin qoburunu dartışdırdı. Əmma bir an da keçmədi ki, Təftişin qırx beş nömrə “sapoğu” o qırmızı, ətli əlin üstünə endi.

İkinci zərbə Qılıncı yıxdı: Qeybalı da eynilə Gülənov kimi dığırlandı, dikdirin çəməyə qovuşduğu yerdə – Ağsaqqalının ayaqlarına ilişib dayandı.

Üçüncü zərbə Piylini yıxdı: Qayım da dığırlandı, Qeybalının yanına getdi. Məhlə milisionerləri Səmədi tutmaq əvəzinə yıxılanları qaldırmağa çalışdılar. Qışqırtı-bağırtda, çaxnaşmada Səməd daha heç kəsi görmədi. Gördüyü indi ancaq həmin zümrüd səmə idi – qaranlıq göyün arxasında öz gözəl rəngində görülmüşdü. Səməd nə yerə baxırdı, nə göyə; qabarıb oynaşan, döyüş tələb edən əzələlərini yığmaq, toxtamaq üçün gözlərini yummuşdu, əmma səməsinin ucalığını, dərinliyini, genişliyini bütün aydınlığı ilə görürdü. O dərinlikdə sədr Mədədi görürdü. Atasının səsinə eşidirdi: “Səmədim – SimOdum – uca həqiqətim! Səmədim – SimOdum – uca həqiqətim!..”

Səməd görüntündən və səsdən bu dəfə heç təəccüblənmədən, vəziyyətinin qeyri-adiliyini düşünmədən, özünü də orda – zümrüd ucalıqda, dərinlikdə, atasının yanında gördü: ayaqları burda – quyunun dikdirində idi, başı orda – yuxarıda idi; hiss etdiyi, anladığı isə bircə bu idi ki, həyatında kəskin dönüş yaranmışdı. Bu dəqiqədən etibarən nə isə olmalı idi, çox ciddi hadisələr baş verməli idi.

Səməd səhv eləməirdi...

Gülənov nə vaxt ayağa qalxdı, hara getdi, niyə getdi? “Yoldaş Səmədi” gündüz “çörək kəsməyə” çağırır, axşamısı burda neşlər çıxardan Qudalı ağsaqqalı, Qıllısı, Piylisi və it xılı məhləsinin gur dəstəsi ilə hara rədd oldu? Səməd bunların heç birini bilmədi. Sədr Mədədin Bircə balası ilə Qonaqlı cəmaatinin yeddi il səkkiz ay ayrılığından sonra birdən-birə elə görüş vulkanı püskürmüşdü ki, bu vulkanın gözündə Sudüşən, Həcəhsan çəmənlərinin axşam sərinliyindən, moy, mixək ətrindən, kəpənək, qaranquş qanadlarından, doğma səslərdən və isti nəfəslərdən başqa heç bir zir-zibil yoxdu: Səmədi qolları ilə yox, Sudüşənin, Həcəhsanın axşam sərinliyi ilə qucaqlayırdılar; alından, yanaqlarından dodaqları ilə yox, kəpənək, qaranquş qanadları ilə öpürdülər; öpəndən sonra üzünü kəlağaylarının, qiymaçalarının ucları ilə yox, moy, mixək ətri ilə silirdilər; qucaqlaya-qucaqlaya, öpə-öpə dediklərini də adi səslə yox, ən gözəl mahnıdan da gözəl mahnı ilə deyirdilər:

– Mədədimizin balası, Mədədimiz! Umudumuzu sənə bağlamışıq, ay umudumuz! Dizimizə dirək gətirdin, ay dirəyimiz! – deyirdilər.

– O vuran əlini ver, ürəyimizin üstə qoyaq, ürəyimiz toxtasın, ay ürəyimiz! Lap körpəlikdən haqq-ədalət əlidi sənə əlin, ay ədalətimiz! – deyirdilər.

– Bilirdik ki, sədrimizin qisasını sən özün alacaqsan. Kişiliyi olanlarda da kişilik, namus, qeyrət qoymayıblar, a namusumuz! Ay qeyrətimiz! – deyirdilər.

– Səndən başqa heç kəs öhdəsindən gələmməzdi Xaş nəçən-niyin! Dana, buzov qoymayıb kənddə. Həyəət-bacamız bərəkət tutar bundan sonra, a bərəkətimiz! – deyirdilər.

– Böyüklü-kiçikli, oğullu-qızlı, hamımız yolunu gözləyirdik. Sən gələn yollara qurban, a Koroğlumuz! Daha heç yana buraxmırıq səni burdan! – deyirdilər.

Və bu mahnının sonu yoxdu...

Arada Səməd Təftişlə Möhsün kişinin səslərini də, atının belində, çiyini qoşalüləli gəlib-gedən Qılıncın səsini də eşitdi; Təftiş kənardan-kənara, qəzəbli-qəzəbli:

– Ay cəmaat! Bəsdı, ay cəmaat! Buraxın onu görək nə çarə qılırıq başımıza! Xalığı Qurbanın əlindən alıb Bezobraziye! Qan tökülür! – dedi.

Möhsün kişi də açıq narazılıqla:

– İşin kökü dərinədə, ay uşaq. Bu xəmir hələ çox su aparacaq!
– dedi.

Qılınc isə atı birbaş quyunun üstünə, qız-gəlinin arasına sürüb:

– İt xılı qudurub! Ehtiyatlı ol! Sultana zəng vurdum, özü gəlir.
Ancaq gözlə özünü! Belə getsə, tutacaqlar səni! – dedi, əmma bunların heç biri mahnının ahəngini pozmadı.

Çadırın bərabərində, Ortayolun sağında, çəpər arxasında Əlləz-oğlunun evinin qamış damı bozarırdı. Yol boyunca qara hasar kimi uzanan çəpərin qurtaracağında nə vaxtsa şumlanıb, elə şum qalıb bərkimiş əkin sahəsinin ortasında, şax-budaqları mal-heyvanın ağzında getmiş beş-altı qırıq-qırtıq ərik, şaftalı ağacının arasında Lüt Cəfərin yastı damlı çiy kərpic evinin suvağı tökülmüş divarı bozarırdı. Bəriyə – yola baxan tək pəncərə də, aşağıya – Əlləz-oğlunun çəpərinə baxan iki pəncərə də, qapı da bağlı idi. Yolun solundan – Xəlvətin həyətidən vuran gur işıqda o bərkimiş şumla qırıq-qırtıq ağaclar da, qapı-pəncərəsi bağlı evin suvağı tökülmüş divarı da sahibsizlikdən, yoxsulluqdan xəbər verdi. Səmədin Cəfər əmi – Lüt Cəfər barədə eşitdiyi, bildiyi faciədən əlavə, Ayna bacı barədə daha bir “Durnaboğaz elqızı”nın dərini danışdı. Əmma bu da mahnının ahəngini dəyişdirmədi, çünki “Mədədimizin balası, Mədədimiz”, – deyən gözəl mahnının özü də kədərlə dolu idi; Ortayolun çala-çuxurunda arabaların taqqıltıları, cırıltıları içində aramsız ötənlərin mahnılarını dinlədikcə qəhərini necə udurdusa, Səməd o şuma, ağaclara, divara baxanda da qəhərini eləcə udub, ətrafına boylandı.

– Bəs Ayna bacı hanı? Niyə görmürəm?

– Görəcəksən. Onu da görəcəksən, a Mədədimiz! – dedilər.

– Ölməyib Ayna bacın! İnsanın üzü daşdan qayımdı, – dedilər.

– Məhərin budkasının qabağında obaşdandan gecə yarıyacan vaqonların ayaqlıqlarına baxır. Gözləməsi çoxdu, – dedilər.

– Qardaşı Yusif kənddən üz döndərüb, Şənbənin şəhərdəki evinə girib, rayonda. Onu da sizə qatır, səhərdən axşamacan alça sata-sata mələyir orda. Gecə də mələyə-mələyə qayıdır! – dedilər.

– Quru taxtaya dönüb. “Öldür məni, ya rəbbim!” – deyə-deyə yumruğunu sinəsinə çırpanda sinəsi taxta tək taqqıldayır! – dedilər.

Və bu mahnının arasında bir ad çəkildilər: Cəfər əminin sonbeşik qızı Dinarənin – Dinişin adını...

Cəfər əmi – Lüt Cəfərin qızları bir yaş, yaşyarımında bir-birinin üzlərini görmüşdülər. Yəni, çox südəcər doğulmuşdular, hamısı da Ayna bacıya çəkdiyinə görə bir-birindən seçilmirdilər. Üstlük, böyük qız Dilarədən – Dilişdən başlamış, sonbeşik Dinarəyə – Dinişə qədər, səkkizinin də adı “D” ilə başlayıb, “arə” ilə qurtardığına görə adları da qarışırdı və bütün kənddə cəmi on-on beş adam bilirdi ki, Dilarə – Diliş hansıdır, Dinarə – Diniş hansıdır.

O on-on beş adamdan, birincisi, yəni Cəfər əmi – Lüt Cəfərin qızlarına ən çox bələd olan isə Bircə bala – “Dəli Səməd”di.

Bu ərək, şaftalı ağaclarının ağ, çəhrayı çiçəklərlə bəzəndiyi vaxtlarda Cəfər əmi arı pətəklərinin qapağını qaldırıb uzun burnunu sallayıb, “canındakı revmatizmi müalicə etməkədən ötrü özünü arıya vurdurandan” sonra bir-iki gün həyətdən bayıra çıxmırdı. Haman günlərdə qızların cingiltili gülüşləri gedib “Dəli Səməd”ə də çatırdı və Səməd öz daimi dəstəsi ilə – Yusif kimi gözəl Yusiflə, Qaraçı gözəli və Gülbənizlə birlikdə dərhal o gülüşə gedib görürdü ki, Cəfər əmi qurşaqdan yuxarı çılpaq bədənini döşəkağına bürüyüb, başına da Ayna bacının kəlağayısından, şaldan-zaddan bir şey salıb, duvaqlı gəlinsayağı örtünüb, divarın dibində – günəqarşıda oturub. Qızların səkkizi də ayaqqabını çıxarıb, evin sağ-sol tərəflərindən pişik yerışı ilə gedib, gah kəlağayını, şalı, gah da döşəkağını birdən çəkib aparırdılar. O cingiltili gülüş də bu vaxt qopurdu. Çünki “özünü arıya vurdurandan” sonra Cəfər əminin arıq, nazik sifəti şişib bir ləyən qıcıqırmış xəmirə dönürdü, burnu daha da uzanıb batıq dodaqlarının üstündə dururdu, qabırğaları sananan quru taxta bədənində döşləri “məmə”yə çevrilirdi. Qızları ən çox güldürən, əyləndirən isə bu idi ki, kəlağayı, ya da şal üzündən, döşəkağı bədənindən gedəndə uşaqların əyləncəsini oyuna çevirmək, gülüşlərini şaqıltıya çevirmək üçün Cəfər əmi artistliyə başlayıb “qəzəblənir”di: “Bu saat hamınızı soyundurub, arını canınıza daraşdıracam”, – deyib, guya, gözləri şişib qapandığına görə kor kimi əllərini qabağa uzadıb, evin dövrəsində fırlanırdı. “Dəli Səməd”lə Yusif və Gülbəniz də bu oyuna qoşulub, böyür-başdan Cəfər əminin “məmələri”ni, sallaq burnunu çəkişdirib, qızlarla birlikdə qaçışmağa başlayırdılar. Bu oyunda uşaqlardan ancaq ikisi

iştirak eləməirdi. O ikidən biri Qaraçı gözəli idi; ağacların çiçəklərinin altında, yerə səpələnmiş ağ, çəhrayı ləçəklərin arasında oturub, başını yana əyib tamaşa edirdi. Səməd gedib əl-qolundan çəkirdi: “Ayıbdı, Cəfər əmi çılpaqdı” – deyirdi. Oyunda iştirak eləməyən ikinci isə Cəfər əminin sonbeşiyi Dinişdi. Əsil oynamaq, gülməli vaxtı olsa da, nə isə çox fağır, eyni ilə Qaraçı gözəli kimi, başını yana əyib tamaşa eləməyi daha çox xoşlayırdı.

Qırx-qırx birinci illərdə və hətta “Lüt qabırğalarını hospitalda qoyub qayıdanda” – müharibə vaxtı da Cəfər əminin həyətinə belə oyunlar olurdu və balaca, fağırca Diniş də elə orada – ağacların altında Qaraçı gözəli ilə yanaşı oturub, fağırılığında qalırdı.

Müharibədən sonra, qırx altıncı ilin yayında “Torksin” mağazası açılmışdı. O vaxt kənddə dükanda işləyən Qudalı Qayıma, sonrakı ofisiyent Qayıma, indiki “Qudalı kassiri” Piyli Qayıma da “Torksin malı” – ipək vermişdilər ki, müharibədən “trafeya qızılı” gətirənlərə satsın. Əmma bədbəxtlikdən, Qonaqlıdan gedənlərin çoxu “qırılan diviziya” deyilən diviziya ilə birlikdə qırılmışdı. Qayımın “torksin malı” satdığı günlərdə cəmi iki əsgər gəlmişdi. Biri o vaxtkı Komsomol Məleykənin, indiki raykom katibi Məleykə Muradovanın qardaşı idi – o vaxtkı Əkə Murad, indiki “xüsusi qrup üzvü” Murad Muradovdu, ikincisi indiki Dam direktor Ələsgər müəllimdi ki onların da “trafeya”sı-filanı yoxdu. Bütün kənddə ikicə adam – Xəlvət Rəhim, bir də Qayım özü hardansa “trafeya qızılı” tapıb, Qudalı məhləsində gəlinləri, qızları qırmızıyaşıl ipəyə bürümüşdülər. Bu vaxt “Dəli Səməd”in on altı yaşı vardı, “əzələlərini daşlaşdırdığı” çağların dalaş-davalaş qayğıları Cəfər əminin qızlarının oyunlarını unutturmuşdu. Qızlar özləri də, Ayna bacı kimi xırda sümüklü olduqlarına baxmayaraq, nisbətən böyümüşdülər və Cəfər əminin haman “qırılan diviziya”da qırılanların evlərindən yığıb evinə doldurduğu yetimlərə qulluq elədiklərinə görə susqunlaşmışdılar. Sonbeşik Diniş isə, məktəbə ayaq basdığı gündən birdən-birə üz açıb, dalaşqan və qara-qışqırıqçı olmuşdu. Məktəbdə hamısı qabaq partalarda oturan Qudalı qızları ilə saçıymasına çıxırdı, Ayna bacının “cana-qana gətirməkdən ötrü gah yağ yaxması, gah da qoqlu-moqlu” yedirdiyi yetimlərlə cırmaqlaşdı ki, “Mən də torksin donu istəyirəm!” Məktəbə və ya idarəyə gedəndə, məktəbdən və ya idarədən qayıdanda “Dəli

Səməd” Cəfər əminin evindən həmişə Dinişin çıxırtısını, boğazını yırtı-yırtı hönkürdüyünü eşidirdi.

Günlərin birində Dinişin əməlli-başlı göynəyə-göynəyə hönkürdüyünü eşidəndə evə cumdu, anasının “saxlancın”dan bir ovuc qızıl-”axça” götürüb, aparıb dükanda “daxıl”ın üstünə atdı, əvəzində bir top ipək alıb, qoltuğuna vurub, aparıb Ayna bacının “Sinqər” tikiş maşınının yanına atdı. “Tik! Birinci Dinişə, torksin donu!” Heç iki gün keçmədi ki, bütün qızların bədənlərində torksin ipəyi, yetimlərin əyinlərində isə al-qıpmızı köynəklər parıldıdı. Sonra isə “Dəli Səməd”i daha da dəli eləyən bir hadisə başlandı... Məlum oldu ki, “Dəli Diniş” “Dəli Səməd”ə vurulub! Buna görə də yetimlərin “qoqulu-moquluları”nı oğurlayıb aparıb, Kətyənli məhləsində “acından ölən gədələrə”, süddən kəsilən gəlinlərin körpə qızlarına yedirdib, möhkəm-möhkəm tapşırırdı ki, “gedin kəndin ortasında hoppanışın, qışqırışın ki: “Dəli Səməd Dəli Dinişə vurulub, Dəli Diniş də Dəli Səmədə vurulub”. Kətyənli uşaqları “qoqulu-moqulunu guppultuynan udub”, gedib Ortayolda “...vurulublar”-filan qışqırışanda isə Ayna bacıya dərhal məlum oldu ki, “hamısı Dinişin işidi”, Ayna bacı qızının donunun dalını qaldırıb “yumşaq yerini” qıpqırmızı eləyəne qədər şappıldadırdı.

O vaxt Cəfər əmi idarə heyətinin qərarını çıxarıb, “qırılan diviziyada qırılanların” uşaqları, yəni evində saxladığı yetimlərə “Fond hesabına” on bir çiy kərpic ev tikdirmişdi, qarğıdalı, taxıl, noxud, maş və sair belə-belə şeylər əkib “yetimləri dirçəltməkdən ötrü” əlavə əkin sahələri paylamışdı. Yetimlər isə, qərribə idi ki, elə bil Cəfər əminin yaxşılığının əvəzində hər il “qara-quru qızlar”dan bir-ikisini “götürüb qaçıb” o evlərə – yetimlər məhləsinə aparırdılar, heyətə ərizə yazıb öz yeni ailələri üçün “bir baş sağmal inək”, “beş-üç qoyun” alıb, “kişiləşib” “adam olurdular”. İndi isə... Səməd diksinib, ayaq saxlayıb, təəccüblə soruşdu ki:

– Yetimlər məhləsi niyə boş kimidi?!

– Hə... Boşalıb... yoxdular, ay Mədədimiz, – dedilər.

Niyə? Demə, Qudalı gombulları “rayonu materialnan doldurubmuşlar; yazıbmışlar ki, “bu var-dövlətin hamısı kolxozun hesabına düzəlib, “Belə qanunsuzluğa dözəmmərik biz!” Gecələr, yetimlərdən kim isə evdə olmayanda içəri soxulub, Lütün qızlarına əl uzadırmışlar”. “Vağzal bufetində içib dəmlənib kəndə qayıdanda məh-

lənin həyət-bacasında şalvarlarını aşağı salıb hər yeri batırır-mışlar”, “gecənin bir aləmində bar-bar bağırırmışlar ki, “o əkin yerləri dədə-babadan Qudalılarda olub! Vermiyəcəyik sizə!” Və doğrudan da, suvarma vaxtlarında arxın suyunu Qudalı məhləsinə ötürüb, yetimlərin qarğıdalılarını, taxıllarını yandırır-mışlar.

– Köçdülər bədbəxt yetimlər, ay Səməd! Getdilər! Yurdları boş qaldı. Əkinləri Rəhim kişi öz “çoxuşaqlı Qudalılar”na paylatdırdı. Xaraba qalıb yetimlər məhləsi!

Səməd hiss etdi ki, bu “xarabalıq” da köhnə düşmənliklə bağlıdır; yadında idi ki, Xəlvət Rəhim idarəyə heç vaxt qalmaqsız getməzdi. Hələ Ortayolda ikən bar-bağırardı ki: “Öz kürəkənlərinə yedirdirsən kolxozu. Bəs bizimkilərin aclığı-susuzluğu yoxdumu, ay Lüt milyoner köpəyoğlu! – Kabinetə girən kimi hər dəfə bir şagird vərəqini Cəfər əminin stolunun üstünə şappıldadıb: – Qol çək bura! Qalanını özüm yazacam. Pendir lazımdı! Yağ lazımdı!.. – O qədər bağırardı ki, yazıq Cəfər əmi köksünü ötürə-ötürə ağ kağıza qol çəkərdi, mızıldanıb: – Al! İtaparan olsun!” – deyərdi.

Səməd boş məhlədən gözünü çəkib Dinişə baxdı. Yadında idi ki, “qara-quru” qızların, yetimlərin sayı lap azalandan sonra da Dinişin çığır-bağır kəsilmədi. Bütün kənd kimi, nəhayət, “Dəli Səməd” də laqeyd qala bilməyib, gedib Ayna bacını eşiyə çağırırdı: “Bu nə biabırçılıqdı, ay bacı! – dedi. – Bir o qalıb kəndə car çəksin Dəli Səməd alır məni!..” Bununla da, Dinişin səsi batdı, əvəzində, hər dəfə Səmədlə rastlaşdıqca, səssiz-səmirsiz, tökülən göz yaşları seli başlandı...

Yolda kim isə gülə-gülə bu əhvalata əlavə elədi:

– Sən gedəli gözünün yaşı qurumurdu! – dedi.

– Dirildi!

– Gəlişin Torksini də güldürdü, dirilti, a xoşqədəm! – dedilər.

Əmma “Diniş” adı ilə “torksin” kəlməsi ayrıca mahnı oxuyub, “qırılan diviziyada qırılanlar” adlanan köhnə yara yerində “Cəfər əmi – Lüt Cəfər” adlanan təzə yaranı da ağrıtdı. Məhz buna görə də Səmədin qolları öz-özünə qalxıb Diniş – Torksinə doğru uzanıb, Torksinlə birlikdə Cəfər əmini də, on bir yetimi də, Ayna bacını və qızlarını da qucaqlamaq istədi.

Səmədin xəbəri yoxdu ki, bayaq quyunun dikdirində Süduşənin, Həcəhsanın axşam sərinliyi boynuna sarılında, o sərinliyi gətirən qollar arasında Dinişin qolları da vardı, bir yox, bəlkə, beş dəfə

sarılmışdı; o kəpənək, qaranquş qanadları alından, o üzündən-bu üzündən öpəndə, o qanadları gətirən dodaqlar arasında Dinişin dodaqları da vardı, bir yox, bəlkə beş dəfə, on dəfə öpmüşdü. Əmma orda Səməd qırılan əsgərlərin vaxtsiz qocalmış arvadları ilə onların qızlarını, gəlinlərini görmüşdü, daha doğrusu, hamını eyni gözlə görmüşdü.

Mahnının davamı yetimlərin taleyindən söz açıb Səmədin qollarını yanına saldı və Torksin tay-tuşlarının arasından çıxıb böyrünə qısılanda Səməd onun pioner qalstuku kimi ensiz, qara qıymaçasının arxasında sığalsız, pırtlaşıq saçını, qara qoftasının altında tamam ətsiz, quru-taqqanaq çiyini sıgallaya-sıgallaya dayanıb hərəkətsiz qaldı.

Səhər alatoranda Əmirli mülkünün alov sütunu göyə dirənəndə, o sütunun işığında Səməd Ortayolla üzüəşağı tökülən cəmaatdan başqa, bu yanda – yolun sağında bir cərgə təzə ev görmüşdü, əmma at belində qoşalüləsini guruldadan Qurban əmi ilə cəmaata necə laqeyd baxmışdısa, təzə evlərin cərgəsinə də eləcə laqeyd baxıb, dərhal da unutmuşdu. İndi isə... məlum oldu ki, “Yetimlər məhləsi!” “Xaraba!” Səbəb isə budur ki, “İt nəfəsi dəyib bu məhləyə. Qudalı xılının nəfəsi dəyib. Elə murdarlayıblar ki, yetimlərin qayıdıb bu bağlı qapıları açmağına daha heç kəsin umudu yoxdu”.

Səməd heç nə başa düşmürdü. Ətrafında isə birdən-birə sükut başlanmışdı.

İrəlidə – otuz-qırx addımlıqda Təftiş qapan-tərəzinin üstündə qalxıb, anbarın dirəyinə “yel fanarı” asdı. İkinci “yel fanarı”nı Möhsün kişi aparıb, Məmməd Xələf Zalıın maşınının kabinəsinin açıq qapısından asdı. Fanarlar anbarın qabağındakı meydanda arabaların dayandığı yerdən kənara işıq salmasa da, Səməd böyrünə qısılib üzünə baxan Torksinin gözlərinin dövrəsini yaşla dolu gördü. Torksin ağır-ağır başını bulayırdı, ağır-ağır inildəyirdi.

– Qurbanın olum, məhlə barədə soruşma daha. Ayıblı eləyiblər bizi, qurbanın olum. Ayıblı eləyiblər! – deyirdi.

Səməd çox təkid elədi. Qudalıların o məhlədə “açdıqları oyunlar” barədə daha heç kəs danışmadı. Gecdən-gec kim isə bir neçə kəlmə: “Lütün tutulmağının səbəbi elə o məhlədi,” – dedi. Və bununla da yeni-yeni heyrətli sirrlər açıldı...

O ili – on yeddi sədr bircə gecədə maşınlara basılıb rayon mərkəzinə aparılarda cəmaata tökülüb gedib. Günortaya qədər raykomda Sultanla generalın arasında “qılinc-qırğın” olub. Sonra qırmızı tuf daş binanın həyətinin çökəyindən o yandakı yarım metrlik daş hasarın üstündən Persin səsi gəlib: “Bir ton kağız yığıblar, qovluqlara doldurub, veteranların qoltuqlarına veriblər ki, təmiz adamlardı bu sədrilər. O bir ton kağızın müqabilində bircə sənəd oxuyacam mən sizə...”

Əlində miləmil dəftər vərəqi varmış. Vərəqin iki üzü də yazılı imiş.

Lüt Cəfəri çağırıb, vərəqin ayağındakı imzanı göstərib, soruşub ki: “Bu qol sənindimi?”

Lüt Cəfər baxıb, deyib: “Mənimdi”.

Pers yenə soruşub ki: “Saxta deyil?”

Lüt Cəfər deyib: “Yox, saxta deyil”. Qonaqlı kənd sakini gətirərdi mənə belə dəftər vərəqlərini elə-belə, yazı-pozusuz, altdan qol çəkərdim ki, anbardar yağ, pendir versin!

Pers vərəqi ətrafındakı adamlara da, camaata da göstərib, deyib: “Bu gördüyünüz sənəd Sultan Əmirliynən Qılinc Qurbanın müqəddəs adam kimi qələmə verdikləri kolxoz sədri Cəfərin ilkin istintaqda ifadəsidi!”

Yazıq Lütün ağzı açıq qalıb.

Qılinc qışqırıb ki: “Nə istintaq?! Nə ifadə?! Cəfəri kim dindirib, ə, general qırışmal?! Nəyə görə dindiriblər, havaxt dindiriblər?!” Şığıyıb o “sənədi” Persin əlindən almaq istəyib, Pers Bakıdan özü ilə gətirdiyi “çarvadarlar”ına baxıb, “çarvadarlar” Qılinc araya alıb, gizlincə qolunu burublar: “Hövsələn olsun. Ağzını da dağıtma. Bircə o “qırışmal” kəlməsinə görə itirib-batırıq, izin-tozun da qalmaz!” – deyiblər. Sonra da asta-asta itələyib raykomun dəhlizinə salıblar. “Özünü aparmırsan!” – deyiblər.

Pers işində imiş:

“Cəfər Qaryağdıoğlunun bu ifadəsi Sultan Əmirliynən Qılinc Qurbanın dövlət əmlakını mənimsəyənlərə və əxlaq pozğunlarına himayədarlığını açıb hər ikisini ifşa elədiyinə görə, hər ikisi Cəfər Qaryağdıoğluna təzyiq göstərir, o da öz əliynən yazıb, öz əliynən imzaladığı ifadəsini dəyişdirmək istəyir. Əmma bu sənəd qüvvədədi. Oxuyuram, cəmaət, eşidin!”

Oxuyub, cəmaat da eşidib:

“Mən, Cəfər Qaryağdıoğlu, bunnan yazıb boynuma alıram və etiraf eləyirəm ki, şəxsi dostlarım və sirdaşlarım Sultan Əmirliynən Qılınc Qurbanın himayədarlığı nəticəsində ömrümün çoxunu əxlaq pozğunluğu və cinayətkarlıqnan keçirmişəm.

Birincisi, etiraf eləyirəm ki, rayonda əxlaqsız qadın kimi məşhur olan Qarmonçu Şənbəynən uzun müddət açıq yaşamışam və bunnan ailəmə pis təsir göstərib, arvadımın, sonra da qızlarımın əxlaqının pozulmağına səbəb olmuşam.

İkincisi, etiraf eləyirəm ki, müharibədən sonra Qonaqlı kəndində sahibsiz qalan evlərdən həddi-buluğa çatmamış on bir nəfər yetimi evimə gətirib, sovet sədri Qılınc Qurbanın vasitəsiynən hər biri iyirmi beş sotdan ibarət on bir həyətyanı sahədə taxıl, qarğıdalı, maş, lobyə əkdirmişəm, həmin həddi-buluğa çatmamış uşaqları işlədib, istismar eləyib, külli miqdarda gəlir götürmüşəm. Uşaqlar böyüyüb xeyir və şərlərini bilib, nökrə saxlandıqlarını başa düşəndən sonra isə, əvvəlcə böyük qızım Dilişi böyük nökrəm Əsədin yatağına salıb, bu yolnan Əsədi susdurmuşam. Sonra da başqa qızlarımın namuslarını satmaq yoluynan nökrələrimin hamısını susdurmuşam.

Üçüncüsü, etiraf eləyirəm ki, şəxsi dostlarım Sultan Əmirliynən Qılınc Qurbanın himayədarlığı nəticəsində, əllinci ildə Təftiş Abbası kolxoz sədrliyindən çıxartdırıb, Qonaqlıda sədr olandan sonra kolxozun “bölünməz fondu”nun hesabına, nökrələrimin on ikisinə də ev tikdirmişəm, hərəsinə bir baş buzovlu inək (cəmi on iki inək, on iki buzov), hərəsinə beş baş qoyun (cəmi altmış qoyun), hərəsinə bir at (cəmi on iki at) vermişəm, beləliknən, təsərrüfatım da daxil olmaqlan on üç təsərrüfatdan, bir naxır iribuynuzlu mal-qaradan, bir sürü qoyundan və bir ilxıdan ibarət fərdi təsərrüfat sahibi olmuşam. Bunlardan əlavə, yenə də haman vəzifəli dostlarımın himayədarlığı nəticəsində, Qonaqlı, Tahirli və Qurbanlı kolxozlarının ilxılarını birləşdirib, Xırrançay deyilən yerdə atçılıq zavodu təşkil eləmişəm, məhləmdəki əxlaqsızlıq mənə qonşu olan Qudalı camaatını qəzəbləndirdiyinə görə, o camaatın qəzəbindən qorxub nökrələrimin hamısını haman atçılıq zavoduna göndərmişəm. Boynuma alıram və etiraf eləyirəm ki, nökrələrimi kənddən uzaqlaşdırandan sonra qızlarımnan nökrələrimin əlaqəsindən daha səmərəli istifadə eləyib, çox baha qiymətə gedən “Xarle” cinsli atları

əhaliyə satmağa başlamışam, əldə olunan məbləğlərin cüzi qismlərini “hökumət qiyməti” adınan Qonaqlı, Tahirli və Qurbanlı kolxozlarının hesabına keçirib, qalanını mənimsəmişəm. Bundan əlavə, Sultan Əmirliynən, Qılınc Qurbannan bir kompaniyada olan adamlara üçyaşar ürgələr, Cəbrayıl Cəbrayılıya da bir üçyaşar ürgə bağışlamışam ki, mənim sədr vəzifəsində zərərli fəaliyyətim, şəxsi pozğunluğum və ailəvi əxlaqsızlığım haqqında danışan adamların susdurulmağında Cəbrayıl Cəbrayılı da iştirak eləsin...”

Cəmaat elə sarsılıbmış ki, cıncırını çıxaran da yoxmuş.

Bədbəxt Lütü əsməcə tutubmuş. Əsə-əsə onun-bunun üzünə boylanırmış. “Bu nədi, ay cəmaat?!” – deyirmiş. “Biz hardayıq, hansı ölkədəyik?!” – deyirmiş.

Pers bu sözlərin ucadan deyilməsinə imkan verməyib: hasarın üstündən işarə eləyib, Gülənovun milisionerləri şığıyib Lütü süpür-ləyiblər, on yeddi sədrin on yeddisini də dəstələyib, raykomun dal həyətidən o yana – dəmiryoluna çıxarıblar, kəmərlərini açıb, vaqona doldurublar.

Səmədin Cəfər əmisi – Lüt Cəfər belə gedib. Yetimlərlə bacılar isə yoxa çıxıblar. Sonradan məktub yazıb bildirişlər ki, Mingəçevirdədirlər, su-elektrik stansiyasının tikintisində işləyirlər və kəndə qayıtmaq fikirləri yoxdur. O vaxtdan bu on bir evin on birinin də qapısı bağlı qalıb. Qonaqlılar, Kərpickəsənlər, Kətyənliyə bu məhləyə yenə də elə “Yetimlər məhləsi” deyirlər, Qudalılar isə – “Xaraba!” Əmbə bir söz də var ki, o sözü Qudalı atamanı Qıllı Qeybəli ilə Qudalı cavanları, bir də ayaqyolu əvəzinə bu evlərin həyətinə gedən “üfunətli uşaqlar” çox tez-tez təkrar eləyirlər: “Qəhbəxana! Qəhbəxana!” – deyirlər. Ayna bacı da çoxu elə bu sözə görə lap o başdan – qaranlıqlı, səbətlərini götürüb kənddən çıxır, meşədən alça-malça yığıb, Məhərin budkasının qabağına gedir, vaqonların ayaqlıqlarına baxa-baxa mələyir: “Gəl, ay Səmədim, ay Mədədim, ay umudum! – deyir. “Gəl ki, Yusifim də gəlsin! Ceyran balalarım da, yetim balalarım da gəlsinlər!” – deyir. Bir də qaranlıq qarışıb əl-ayaq yığışanda qayıdır ki, nə Qudalıların üzlerini görsün, nə də bu “Xaraba” məhlənin həyət-bacalarını. Lapatka götürüb, ağız-burununu sarmalayıb, həyətləri bir-iki dəfə təmizləyib. Dalkı günü baxıb ki, üfunətli qapıları, pəncərələri də batırıblar. Ondan sonra daha yaxın gedəmmir evlərə. “İçərim

çaxnaşır”, – deyir. “Sudan savayı dilimin arasından heç nə keçmir”, – deyir. Qısaltı budur ki, Səmədin gördüyü Ayna bacı yoxdur. Qaraltısı qalıb. Torksin isə, qara geyinib yas bağladığı gündən lal-kar olubmuş, indi birinci dəfədir dil açıb; ana-bala, damın altında nə çəkirlər, necə dolanırlar – Torksin özü danışsın.

Əmma nə Torksin daha o “ayıblı olmuşuq” sözlərindən başqa bir söz dedi, nə də Səməd daha bir şey soruşdu. Yeddi il səkkiz ay bundan əvvəl, qapağının hər küncündə bir mismar işıldayan tabutun yanında Bircə bala boz kitelə necə sığınmışdısa, indi Torksin də qurumuş qandan bərkimiş köynəyin döşünə eləcə qısılmışdı; ata hənirli əminin hənirindən Bircə balanın qanına-canına necə məhəbbət hopmuşdusa, sədr Mədəd, Lüt Cəfər hənirli Səməd Əmirlinin hənirindən Torksinin qanına-canına da elə məhəbbət hopurdu; “avariya günü” deyilən günün uzaqlığında qalmış Bircə bala ilə atalı ikən atasız qalmış bu arıq-sısq qızın arasında heç bir fərq yoxdu; “avariya günü” hamıdan, hər şeydən ayrılıb “qara həyula”dan başqa heç kəsi görməyən o dünyadan xəbərsizlə “torksin donunu” – qırmızı paltarı sandığa atıb, “Dəli Səməd gedəli” yas saxlaya-saxlaya heç kəslə kəlmə kəsməyən “lal-kar”ın arasında da heç bir fərq yoxdu.

Səməd Torksinə qucaqladı, elə bil bacısını sinəsinə sıxdı. “Avariya” günü dünyadan ayrılanda bu bacısından da ayrılıbmış. Dünyadan xəbərsiz olduğu kimi, bacısının əzablarından da xəbərsizmiş. Bu əzablarla öz əzablarının eyniliyindən də xəbərsizmiş. Bilmirmiş ki, sədr Mədədin “avariya”ya düşməyi nə imişsə, Lüt Cəfərin üzünə “sənəd” oxunmağı da eləcə bir şeymiş; Əlləzoğlunun Əmirli mülkünü yandırmağı nə imişsə, Qudalı atamanı Qıllı Qeybalı ilə Qudalı cavanlarının və üfunətli uşaqların Yetimlər məhləsinə “qəhbəxana” deməyi də eləcə bir şeymiş; “əmininin arvadının oynası” damğası nə imişsə, “ailəvi əxlaqsızlıq” damğası da eləcə bir şeymiş. Odur ki, Səmədlə təzə tapdığı bacısının əzabları da eyni idi. Əmma Səməd bundan sarsılmadı. Əksinə, Torksinin quru sinəsinin çırpıntısını öz sinəsində duyar-duymaz dərhal başa düşdü ki, qurğulardan, böhtanlardan, təhqirlərdən, sui-qəsdlərdən, tutqulardan nə qədər böyük bədbəxtlik törəmişdisə, bədbəxtliyin əzablarından bir o qədər böyük xoşbəxtlik törəmişdi: qəlbində gəzdirdiyi gözəl insanlar arasında Torksin adlı daha bir uca və gözəl insan vardı. Danışdırlar ki, “sandığa qoyduğu qoftasıdı: Səmədin

“təpik altında qaldığını” gördüyü günün axşamısı Ortayolun ortasında “lütənlənib”, qəlyanlılardan hansınısa əlindən “spicəkəni” dartıb alıb, qırmızı donunu yandırmışdı.

O axşam Qəlyanlıları dərd götürübmüş: “Lütənlənməyin nədi, ay Lüt qızı?!” Bu, doğrudan da, dəliymiş ki!..” Qara geyinib, yollara boylana-boylana qalmışdı. Ucadan da uca idi! Gözəldən də gözəl idi!

– Bacımsan!.. Yeddi il səkkiz ay sonra bu axşam mən ikinci dəfə dünyaya gəldim. Məndən ötrü sən də bu axşam dünyaya gəldin. Unut hər şeyi! Böhtanları da, damğaları da unut! Bacıların, qardaşların qayıdacaqlar. Bircə şeyi unutma: Mən sənin doğma qardaşınam! Xoşbəxt eləyəcəm səni!

* * *

Yeddi il səkkiz ay ayrılıqdan sonra Qonaqlıya belə qayıtdı. “İt xılı”ndan başqa burda yenə də hamının istəkli olduğu, öz adı ilə yanaşı “Mədəd” adını da üstünə götürüb, daha çox sevildiyini bütün aydınlığı ilə gördü və güman elədi ki, bayaq quyunun üstündə duyduğu dönüş – “ciddi hadisə” də elə budur. Əmma bu “ciddi hadisə”nin ardınca, bir gecənin içində elə qeyri-adi hadisələr baş verdi ki, səhəri yenə əmisilə görüş zərurəti yarananda Səməd bu bircə gecədə olub-keçənlərin təəssüratını yığıb-yığışdıra bilmirdi.

9

Birinci qeyri-adi hadisə anbarın qabağında, Təftişlə Möhsün kişinin asdıqları “yel fanarları”nın işığında baş verdi.

Nə qədər ki, şəhər onilliyinin və dəmiryol məktəbinin yorğun-argın müəllimləri ilə pərakəndə orduya bənzəyən şagirdlər Orta-yolda susqun axınla ağır-ağır gəlib meydanın dövrəsində, təcik üstündə “dustaq damı” adlanan daxma ilə idarə səmtində dikdirlərə döşənişməmişdilər, burda – anbarın qabağında Səmədin lap körpəlikdən – otuz dördüncü-otuz beşinci illərdən bəri, avqustun axırından noyabrın ortalarına qədər hər gün gördüyü adi iş gedirdi: qapan-tərəzidə pambıq çəkildir.

Birinci briqadanın briqadiri Təftiş öz daimi yerində – qapan-tərəzinin dalında dayanmışdı. İkinci briqadanın briqadiri Məhsün kişi tərəzinin yanında gödəkçəsini büküb-bürmələyib, birbaşa yerə – toz-torpağın içinə qoyub, üstündə oturmuşdu. Üçüncü briqadanın briqadiri Qeybalı da tərəzinin o biri tərəfində kepkasının dalını qaldırıb, partlayıb şişmiş dodaqlarının üstünə kölgə salıb, hətta tor köynəyin altında qaralan keçə qarnını da bir növ yığışdırıb, çöməlib, Qudalı atamanının həmişəki harınlığı ilə tutuşmayan işgüzar görkəmə düşmüşdü. Otuzuncu-qırxıncı illərin “uçotçik”i Çürük Aşiq da öz yerində – dirək dibində, qara “ambulatoriya stolu”nun dalında, saqqız kötüyünün üstündə oturub, yoğun cızıqlı – qrafalı “uçot dəftəri”ni açmışdı, nəvələrinin hansınınsa büzməli torba içində mürəkkəbqabını dəftərin bir böyrünə, qəlyanını o biri böyrünə qoyub, müharibədən sonra kəndlərdə cında – “utilsıryo” yığanlardan aldıkları tərifli “cında pero”lu qələmi əlində hazır tutmuşdu. Məmməd Xələf Zal “qruzovik”inə qalaqlanmış çuvalların, xaşaların, kisələrin üstünə dırmanıb, pambıqla dolu çuvalları, xaşa və kisələri üzəuşağı yuvarladıb tarappatarap tökdükcə, vaxtilə çəpərlərin, ot tayalarının diblərində oynayan “burnu fırtıqlılar” – indiki məktəb uşaqları ikibir-üçbir köməkləşib, qırx-əlli, altmış-yetmiş kiloluq çuvalları, xaşaları, kisələri qapan-tərəzinin yanına sürüyürdülər, qırılan diviziyada qırılanların arvadlarından üçü – Təftişin manqabaşıları növbəti çuvalı, xaşanı və ya kisəni tərəziyə qaldıranda, Təftiş çəki daşlarını taqqıldada-taqqıldada əlüstü çəkib, pambığın çəkisi ilə o pambığı yığan uşaqların analarının adlarını deyirdi, Çürük də dəftərində adı, familiyanı tapıb, Təftişdən eşitdiyi rəqəmi yazırdı. Kolxozun təşkil olunduğu və ilk dəfə pambıq əkildiyi vaxtlardan qoyulmuş qayda üzrə, əgər bu gün birinci briqadanın pambığı qabaqca çəkilirdisə, sabah ikinci briqadanınkı, birisi gün də üçüncününkü qabaqca çəkilirdi ki, camaatın bir qismi bu gün, ikinci qismi sabah, üçüncü qismi birisi gün tez dağılışıb, öz qapı-bacasında qurtdalanmağa imkan tapsın. Yenə də həmin vaxtlardan qoyulmuş qayda üzrə, təftiş komissiyasının üzvlərindən savayı, bir kəsin ixtiyarı yoxdu ki, çəki başlanandan sonra bu işə qarışsın və ya aralığa iş salsın. Çünki, əvvəla, bu iş özü çox uzun sürürdü; ilk çuvalın, xaşanın və ya kisənin tərəziyə qoyulması ilə axıncının tərəziyə qoyulmasının arasında iki-üç saat keçirdi, dan

yeri söküləndə evdən çıxıb, bir də hava qaralanda çöldən qayıdan arvad-uşaq, üstəlik də burda növbə gözləyib əldən-ayaqdan düşürdü, gecənin yarısında qıçları bükülə-bükülə, gözləri yumulayumula qapıdan girəndə çox vaxt bir tikə qismət də almayıb, paltar-palazlı döşənişirdilər ki, briqadirlərin, manqabaşılarnın hay-harayları kəndi götürməmiş, danlaq, töhmət eşidilməmiş sürünüb qalxa bilsinlər; “Yığım kompaniyası” deyilən iki-üç aylıq ağır “kompaniya”nın özü tələb edirdi ki, burda – anbarın qabağında çəki başlananda bu iş heç kəs mane olmasın. Bir də nəzərə almaq lazımdı ki, təftiş komisionunun üzvləri – Təftiş Abbasın özü, Qılınc Qurban, Çürük, Abı və Ələsgər müəllim çəkildən sonra da burda oturub, “uçot dəftəri”ni yoxlayıb, imzalayıb mühasibliyə verməli idilər, mühasiblikdə isə hesabdar Mürsəllə hesabdarları elə o gecə, dəftərdən “çıxarış” yazıb, idarə heyətinə gündəlik “svodka”¹ verməli idilər ki, idarə heyəti də öz növbəsində pambıq üzrə dövlət planı ödənişinin faiz artımı haqqında raykoma “svodka” göndərsin, həm də üç briqadada manqalardan və ayrı-ayrı kolxozçulardan kimin irəli getdiyini, kimin geri qaldığını aydınlaşdırıb, sabahısı kiminlə necə danışmağı dəqiq bilsin... Sədr Mədədin vaxtında idarənin dəhlizində bir “dasqa” – yazı taxtası vardı, yarısı qırmızı rəngdə, yarısı qara rəngdə idi. Yığmda irəli gedənlərin – “zərbəçilər”in² adlarını, familiyalarını “qırmızı dasqa”ya yazırdılar, geri qalanların – “tənbəllər”in adlarını familiyalarını “qara dasqa”ya yazırdılar. Bundan başqa, indiki raykom katibi Məleykə Muradova, o vaxtı komsomol Məleykə “Karl Marks adına Qonaqlı kolxozunun güzgüsü” adında divar qəzeti yazıb, həmin “dasqa” ilə yanaşı mıxlayırdı. O divar qəzetində, başlığın altında şüar vardı: “Pambıq yığımını müvəffəqiyyətlə başa çatdırmaq!” Şüardan solda, aşağı küncdə qara karandaşla çəkilməmiş yekə bir tısağa vardı. Şüardan sağda, yuxarıda isə qırmızı karandaşla çəkilməmiş dörd matorlu təyyarə vardı. Komsomol Məleykə yığımın axırında bir siyaha tutub, o siyahıya düşənləri “tısağa mindirirdi”, bir siyaha da tutub, “zərbəçiləri təyyarəyə mindirirdi”. “Tısağa minmək” o deməkdi ki, yığım müddətində işləmək əvəzinə sürünməsən, əməkğünün birə-iki, birə-üç azalıb,

¹ Svodka – məlumat

² Rusca “udarnik” sözündən hərfi tərcümə. Zərbəçilik hərəkatı otuzuncu illərdə istismar vasitəsi kimi çox yayılıb, əllinci illərin əvvəlinə qədər qalmışdı.

aylıq pul, yarımillik taxıl, ətlük heyvan, yağ, pendir, qarpız, yemiş, pomidor, badımcın bölgülərində birə-iki, birə-üç az alacaqsan; “təyyarəyə minmək” isə o demək idi ki, gündə yüz əlli, iki yüz kilo pambıq yığmısan, hər gününə iki, üç əməkünü yazılıb, aylıq və yarımillik bölgülərdə pulun da iki-üç dəfə artıb, taxılın, ətlük heyvanın, yağın, pendirin də, qarpızın, yemişin, pambidorun, badımcının da. Üstəlik, əgər cəmaat içində, ailədə rəftarın, şəxsiyyətin, ləyaqətin də işlədiyən kimdirsə, aylıq və yarımillik mükafatların da var, bəlkə, doğrudan da, təyyarəyə minib Moskvaya “Vıstavka”ya, yəni kənd təsərrüfat sərgisinə, mavzoleyə, Kremlə getməyin də var. Sədr Mədədin vaxtında bu qanunlar çox möhkəmdi: işləməyən dişləmirdi, işləyənlər dünya malından batıb-barınırdılar, üstəlik, 28 Aprel, 1 May, Oktyabr bayramlarında və adi günlərdə sədr Mədədin, Lüt Cəfərin, Qılinc Qurbanın, nəhayət, Sultan Əmirlinin özünün təriflərindən sevinirdilər, rayonun “Kommuna” qəzetində, bəzən, hətta mərkəzi “Kommunist”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində çıxan şəkilləri ilə şöhrətləndirdilər və beləliklə, cəmaat içində də, ailədə də alınacaq, üzüağ gəzirdilər. Yəni, “zəhmətkeş insan”, “təmiz adam” adlananlar öz qiymətlərini lazımınca və artıqlaması ilə alırdılar. Bunun hamısı isə, qapan-tərəzinin dalında Təftiş Abbasın dilindən eşidilən və Çürük Aşığın əli ilə “uçot dəftəri”nə yazılan rəqəmlərdən asılı idi. Odur ki, Təftiş tərəzinin düzlüyünü yoxlayıb: “Düzdü. Gətirin”, – deyəndən sonra birinci çuvalın, xaşanın və ya kisənin qapana qaldırılmağından, axırıncıların qapandan düşürülməyinə qədər burda – anbarın qabağında ciddi işgüzarlıq və sükut hökm sürürdü.

Səməd lap körpəlikdən belə görmüşdü, qayda-qanunu belə bilirdi və belə də olmalı idi. Əgər təhkimçinin və ya bir başqasının cəmaata sözü vardısı, çəki qurtarana, ya da sabaha – briqadalarda nahar vaxtına saxlamalı idi. Ayna bacının “lapatka götürüb, ağız-burnunu sarmalayıb Üfunətlilərin üfunətini kürüdüyü” barədə deyilənləri eşitdiyi anda, əmisinin “kürüyüb atacam” sözləri beynində oyanıb rahatlıq verməsə də, Səməd bu gecə bir şey eləmək fikrində deyildi və heç gümanına da gətirmirdi ki, məhz bu gecə bütün qayğılarını, düşüncələrini, hətta həyatını və taleyini dəyişdirən hadisələr törəməkdə idi.

Birinci hadisə ondan başladı ki, şəhər onilliyinin və dəmiryol məktəbinin müəllimləri ilə şagirdlər ayaqlarını sürüyə-sürüyə, çama-

danlarını, bağlamalarını sallaya-sallaya meydandan keçib dikdir-lərə döşənişəndən sonra bir cüt gur işıqlı fara çadırdan xeyli sağda – məktəbin qabağında, bir cüt gur işıqlı fara da Xəlvətin darvazasında parladı; məktəbdən gələn maşında – Sultan Əmirinin boz “Pobeda”-sında üçüncü katib “diapozonlu” Məleykə Muradova ilə maarif müdiri Mirbağır müəllim gəlib düşdülər, Xəlvətin həyətidən gələn dövrəsi göy zehli, gurultulu-qıjıltılı “Qaz”-da isə Gülənovla qudası gəlib düşdülər. Bu vaxt cavanlardan – Məmməd Xələf Zalı yoldaşlarından hansı isə Səmədin əvvəlcə bir qolunu, sonra o biri qolunu tutub, pencəyini geyindirdi, çox təmkinli gər səslə: – “Köynəyin kirlidi”, – dedi.

Pencəyi sahədə, tək palıdın altında yerə atıb, elə orda da unuduğunu Səməd indicə xatırlayırdı. Bu gər səsli yeniyetmə eynilə Möhsün kişi kimi alçaraq, tökmərək, yastıburun, enliçənə Kərpik-kəsənlərdəndi; Möhsün kişinin qırılan diviziyada qırılan qardaşlarından Rüstəmin yeganə yadigarı idi. Bayaq Ortayolda görüşəndə özü tanışlıq vermişdi: “Mən də Zalam da, ay qağa, Rüstəm Zal! – demişdi. – Təftişin oğlu Məmməd Xələf Zaldı, mən – Rüstəm Zal! Məzəlisi budu ki, iki zalın ikisi də pəzəvəngdi, – demişdi. Əmbə mən Sarı Zalam, Abbas əmininki qara Zaldı. Hərdən “kötük Zal” da deyirik ona. Görürsən də, necə kötükdü!” Və Səmədin yadına düşmüşdü ki, qırx beşinci ilin yazında Təftişin böyük oğlunun “qara kağızı” – ölüm xəbəri gələndə və Məmməd Xələf də böyük qardaşının adını üstünə götürüb Məmməd Xələf Zal olmuşdu.

Adları bir olanların fərqləri lap ilk baxışdan görünürdü: Təftişin Zalı, doğrudan da, kötük kimi, Möhsününkü isə dolu ağır bədənli, enlisifət, alagöz idi. Saçı çox gur olduğuna görə kepqasını həmişə qatlayıb cibində saxlayırdı. Gur cığaları alnında oyur-oyur oynayırdı.

Bir yaraşığı da indi meydana çıxdı: Səmədin əhvalının xarablığını nəzərə alıb, yaxınlaşmağı lazım bilməyib, pencəyi qoltuğunda gətirirdi; Maşınlardan düşənləri tanıyanda Məleykə Muradova ilə Mirbağır müəllim kimi hörmətli rəhbər işçilərin, Xaş nəçənniklə Xəlvət Rəhim kimi qarı düşmənlərin qabağında çirkli köynəkdə ləyaqətsiz görünməyini istəməyib, tezcə geyindirmişdi. Bu hərəkət sarı Zalı özünün ləyaqətindən və kəndinin istəklilə oğluna istəyindən xəbər verirdi. Bayaq: “Zalam də, ay qağa, Rüstəm Zal!” – deyəndə Səmədin əziz və doğma adamlar arasında sinəyə

sığışmayan hissiyyatına necə əlavə bir hərarət gətirmişdisə, sarı Zəlin indiki hərəkəti də eləcə hərarət gətirdi. Əmma Səməd bu ləyaqətli oğlana iki kəlmə “sağ ol” da deyə bilmədi. Çünki qanı yuyulmuş pencəyi əynində və Gülənovun bir cüt neştərini faranın işığında görür-görməz: “Eşq dəlisi olanda nə olar, çalış bir də tökü-lüb itmə”, – deyən təntənəli səsi yenidən eşitdi və bu təntənədən soyuq yel əsib, sinəsindəki hərarəti apardı.

Məğlubiyyətdən, daha doğrusu, bircə yumruqla yıxılmağından basılıb, çənəsinin, dodaqlarının şişini kepqanın günlüyünün altında gizlədən Qudalı atamanının əksinə, Xaş nəçənnik fırlanıb göyərmiş çənəsini gur işıq altında Məleykə Muradovanın qabağında nümayiş etdirirdi. Aydın ki, Xəlvəti, Çax-çuxu ilə məsləhətləşib, yeni zərbə hazırlamışdı. Odur ki, Səməd bayaq quyunun üstündə necə ehtiyacdən doğan dözümlə dayanmışdısa, burda da eləcə dayandı. Əmma zərbə bu dəfə birbaşa Səmədin özünə dəymədi.

“Qudalı kassiri” Piyli Qayım qarnının üstündə qoşaəlli tutduğu, ağzı surquclu pul kisəsi ilə qaranlıqdan peyda olub, Çürüyü kötüyün üstündən itələyib “ambulatoriya stolu”nun dəlində oturanda Səməd nə o Piylinin qoca ilə elə rəftarından bir şey anladı, nə də pambıq çəkilişinin bu vaxtında pul kisəsi gətirməyindən. O iki nəfər məhlə milisionerinin ardınca qaranlıqdan bir dəstə Qudalı cavanı çıxıb, Xəlvətlə birlikdə Təftişin üstünə yeriyəndə Səməd bundan da baş açmadı.

Xəlvət əvvəlcə çox hörmətlə, ağsaqqala və kolxoz sədrinə mü-nasib bəlağətlə başladı:

– Məsləhət belədi ki, şəhərlilərin işini qabağa salaq, Abbas. Möhsünnən sən işçilərinizi dəmiryolundan, şəhərdən, bazardan yığammırsınız. Pambığı düzdə qoyub alverə qurşanıblar. Buna görə xüsusi cəza tədbiri görülüb. Əmbə mənə dəxli yoxdu onun. Mənimki budu ki, şəhərdən gələn köməkçilərimizi hörmətnən yola salım... Əmr eləmirəm mən sənə. Xahiş eləyirəm, qırağa dur, şəhər-lilərin pambığını qabaqca çəksinlər...

Təftiş öz işində idi. Qaşlarını çatıb, burun pərələrini gərrib, daş-ları şaqquldada-şaqquldada, çuvalları, xaşaları, kisələri bir-birinin ardınca çəkib, adları, rəqəmləri diqtə eləyirdi. Çürük yerdə çömə-lib, dizinin üstündə yazırdı.

Xəlvət çox arxayın danışdı:

– Bura bax, Abbas... Şəhər uşağı dözümsüz olur. Məktəbi boşaltmışıq, öz evlərimizin xalı-xalçasını, yorğan-döşəyini döşəmişik. İdarə heyətinin qərarıyan yazabuğa kəsmişik. Dörd qulplu qazanda, kəkotuynan-zadnan, bir toyun xörəyini bişirmişik. Yekə toy samovarı qoydurmuşam. Öz qızlarımın cehizliyindən stəkan-nəlbəki düzdürmüşəm. Möhtərəm Muradova yoldaşnan Mirbağır müəllim getdilər baxdılar indicə, ağızları açıq qaldı. Nədən ötrüdü bunun hamısı, Abbas? Ondan ötrüdü ki, şəhər uşağı zillət çəkməsin, naxoşlamasın. Həvəsnən işləsin. Bə sən neynirsən, a yoldaş Təftiş? Hər axşam bu yanıq təpəliklərdə, toz-torpağın içində gözlətsək, həvəs qalarımı o uşaqlarda? Bu əziyyətdən sonra çənələri çörək tutarmı? Elədiyimiz hörmət də hörmətsizliyə dönməzmi? qaçıb dağılsalar, pambıq çöldə qalsa, Sultan Əmirli yoldaşa nə cavab verərik?! İnad eləmə, Abbas, qırağa dur!

Daşdan səs çıxırdı, Təftişdən yox.

Xəlvət rəhbər işçilərə baxıb, həmin bəlağətlə:

– Tərpənmiyəcək bu, – dedi. – Revkom vaxtı Sultan, sonra da rəhmətlik Mədəd belə ərköyün eləyib bunu. Özü də ki, belə şalban. Yaxın düşmək də olmur. Sən danış bunnan, nəçənnik, – dedi.

Gülənovun neşətləri işildadı:

– Biz zor işlətmiyəcəyik. Biz qanunna hərəkət eliyəcəyik... Qılinc Qurban yenə şəkkaklığa başlayıb. Yeddi il səkkiz ay bundan əvvəlki ölüm hadisəsini yuxuda görüb, elə yuxuda da Sayılovdan sanksiya alıb Xalığı dustaq damına salmışdı. Qarıya da nəhəng bir qıfıl vurmuşdu. Azərbaycan SSR-in cinayət məcəlləsinə əsasən, birincisi, vəzifəsindən və ictimai mövqeyindən sui-istifadə elədiyinə görə, ikincisi, silah işlətdiyinə görə, üçüncüsü, gunahsız vətəndaşı əsassız ittihamla təhqir elədiyinə görə Qılinc Qurbana iş düşür. Biz onun “Maniya prisledovaniye” deyilən psixi azarını nəzərə aldıq və RİK-ə məlumat yazmaqla kifayətləndik. İşdən qovulacaq.

Buradakıların hamısı öz gözüynən gördü ki, o quyunun üstündə çamadanını, qızılını, diplomunu qaytaranda Səməd Əmirliyə mən nəyə görə, necə tövsiyə dedim və xəbərdarlıq elədim. Səməd Əmirli Qılinc Qurbanın tərbiyəsindən çıxıb “Maniya prisledovaniye” deyilən azar bunda da var. Bəlkə, hətta Qılinc Qurbandan da şəkkakdı. Mənim xeyirxah tövsiyəmdən nəticə çıxartmaq əvəzinə, dözülməz dərəcədə xuliqan hərəkətinə yol verdi. Mənim

heysiyyətimin tapdandığına dözməyən yoldaşlardan iki nəfərə də əl qaldırdı. Bu hərəkətinə görə, Azərbaycan SSR-in cinayət məcəlləsinə əsasən, Səməd Əmirliyə də iş düşür. Bu barədə prokurorluğa və raykoma rəsmi məlumatlarımız da yazılıb, mənim bu döş cibimdə hazır durur. Əmbə bir sıra məsələləri nəzərə alaraq, hələlik bunnan kifayətlənib, Səməd Əmirliyə də xəbərdarlıq eləyirəm ki, hərəkətlərinə son qoymasa, o da işdən kənar sayılacaq və dərhal məsuliyyətə alınacaq. Günü bu gün!..

Qaldı Təftiş Abbas... özü təftiş komissiyasının sədri ola-ola briqadasındakı üç mənada əlli beş nəfər kolxozçudan cəmi yeddi adam çıxarıb iş: arvadına gücü çatıb, bir də özünün Qara Zalınnan, Möhsun kişinin Sarı Zalına, vəssəlam! Qırx səkkiz nəfər əldən-ayaqdan saz, candan sağlam adamı alverər buraxıb. Bu heç. Kolxozun sahibləri var. Təftiş Abbasın bu hərəkətini özləri müzakirə eləsinlər, özləri nəticə çıxartsınlar görək yığım kompaniyasının birinci günü, təşkil günü, poçti hərbi vəziyyət vaxtı bu cür məsuliyyətsizliyə yol verən adam briqadirlikdə və təftiş komissiyasının sədri kimi məsul vəzifədə qala bilərmi?! Təkrar eləyirəm, kolxozun öz işidi bu, mən qarışmıram. Mən ancaq həbs edə bilərəm, onu da ki, görürsünüz, hələ eləmirəm.

Kişi mənə başqa iş tapşırıb, Sultan Əmirli yoldaşı nəzərdə tuturam. Bəziləri kişi saymasa da, Sultan Əmirli yoldaşa mən elə əvvəldən Kişi demişəm, indi isə Mirqəzəbə qalib gələn Kişi deyirəm. Özüm də fəxr eləyirəm ki, bu mötəbər maarif müdirimiz məktəblərin yığıma cəlb olunmağından bir qədər narazı danışanda, Kişi mənə çox məsuliyyətli iş tapşırırdı. Yığım müddətində şəhər məktəblərinin, maldarlıq texnikumunun bu zonada üç kolxozun üçünə də səmərəli köməyinə cavabdehəm. Bundan başqa, raykomun təlimatçısı və rəsmi təhkimçisi Səməd Əmirlinin burda yığım kompaniyasını təhlükə altında qoyanların qucaqlaş-aqucaqlaş cici-bacı oynadığını nəzərə alaraq, öz vəzifəmin tələbi üzrə, ciddi tədbir tökməliyəm. Neşətlər Səmədin üzünə sancıldı.

Səməd hiss edirdi ki, Xaşın zərbəsi hələ irəlidə idi. Dillən-mirdi. Dözürdü. Gözləyirdi.

Qapan-tərəzinin yanında nə oldusa, birdən gurultu qopdu: Təftiş əlindəki iri, ağır çəki daşını tərəzinin üstünə çırpdı.

– Düzələndə deyil bu xaraba! – dedi. – Babası Qolyana gülərdik biz uşaqlar o vaxt, Qıdıliyan deyərdik. Gördü Qonaqlıda atı işləmir,

getdi Orta kənd Tahirliynən qohumlaşıb Gülənov oldu, bunun qardaşı meçidə getdi, müsəlmanlığı qəbul elədi Molla Gülən oldu, özünü də ki, görürsünüz – Zorri-Zor! Səsimizi çıxardan kimi Anastas Mikoyannan qorxudur bizi! Erməni deyilən Hay addım-addım gəlib bir yanda Qazağımızın böyrünə çıxıb, vayenkoma qədər dolub. Nırxı var orda Yerevandin, kim onca min verir, bir illiyinə buraxılır əsgərlikdən, kim iyirmi min verir, iki illiyinə buraxılır!.. Nədi mənim bu danışdığım, ay camaat? El qalıb əyriyə, həm yeyə, həm səyriyə! – Təftiş “Tfu!” elədi. Və “sapoq”larını sürüyə-sürüyə aralanıb, çardağın o başında, qaranlıq küncdə oturub, “seyf”lərini eşələyə-eşələyə qəlyanını, tütün qabını, kibritini çıxartdı. Möhsün kişi gedib Təftişin bir tərəfində, Çürük o biri tərəfində yerə çökdü. Xıız Abı isə əvvəldən orda idi. Sükut və çaşqınlıq içində o qaranlıq küncdə dörd qəlyan közərdi, dörd qəlyanlının tüstüləri ağardı... Vaxtilə axşamlar bu vədə qocalar o küncə yığışıb tüstünü tüstüyə qatanda sədr Mədəd bu yandan – tərəzi tərəfdən soruşardı: “Qəm çəkirsiniz, ya dəm?” Çürük Aşıq deyərdi: “Tüstümüzə bax”. Sədr Mədəd də baxıb, tüstülərdəncə bilərdi ki, Qəlyanlılar qəm çəkirlər, yoxsa dəm. İndi tüstüsüz də məlumdu ki, Qəlyanlılar nə çəkirdilər; əgər Təftiş sözünün sonunda “Tfu!” eləmişdisə, bu “imennoy naqan”ın gülləsinə bərabər bir şey idi. Çürüklə Möhsün kişi də gedib Xıız Abının yanında oturmuşdularsa, demək Təftişin fikri ilə şərildilər. Bütöv bir rayonun fəxri Qılınc Qurbanın “maniya prisledovaniye deyilən azarı” varmış! Qılınc Qurbanın tərbiyəsindən çıxdığına görə Səməd Əmirlinin də həmçinin psixi azarı varmış! Hətta xuliqanmış! Təftiş Abbas isə nə briqadirliyə, nə də təftiş komisionunun sədrliyinə yarayan məsuliyyətsizin birisi imiş! Qırx səkkiz nəfər “əldən-ayaqdan saz, candan sağlam adamı alverə buraxdığına” yalnız özünün Qara Zalı ilə Möhsün kişinin Sarı Zalına gücü çatmışdıda, əlbəttə, işi “kolxozun sahibləri”nin müzakirəsinə verilməli idi!..

Səməd kənardan fikir verirdi: kim onu – Səmədi müdafiə edir-disə, hamısı cinayətkar sayılırdı, susdurulurdu.

Sükut və çaşqınlıq içində Qudalı cavanları birdən qopub cəmaatin üstünə cumanda Səməd əvvəlcə bunu anlamadı. Ətrafında tarapturap düşdü: “alça-malça” satanlardan bəziləri xurcunlarını, ala-bula faner çamadanlarını, heybələrini yerdən qapıb o yan-bu yana qaçırdılar. Bir-birindən gırbıd – yoğun ət torbaları – Qudalı

cavanları hamını basıb geri itələdilər, anbarın alçaq, uzun çardağının tavanından sallanan quru həmişəcavan¹ çubuqlarından sındıra-sındıra, cəmaatin ətrafında dövrə vurdular.

Milisionerlər başqa iş görürdülər: xurcunları, heybələri, çamadanları, bağlamaları, vedrələri, bidonları dartıb aldıqca, on addımlıqdan Gülənovun maşınının yanına atırdılar. Çamadanlar, bağlamalar partlayıb açıldıqca, xurcunların gözəmə ipləri qırıldıqca “buxanka” çörəklər, “bulka”lar, “bublik”lər tökülüb toza-torpağa bulanırdı. Heybələrdə şüşələr, bankalar sındıqca tünd qoxulu günəbaxan yağı süzülüb yerdə göllənirdi. Vedrələr, bidonlar dığırlandıqca yumurta xıncılıb axıb pavidlaya, şorabaya qarışırdı.

Gülənovun neşətləri istehzal kılınla işıldayırdı.

– Müsəlmanı elə həmişə belə rəzil gördüm! Nə qədər ki, “alça, alça”, “zoğal, zoğal” – deyə-deyə vağzallarda tükünəcəksiniz, belə olacaq! Nə qədər ki, pambığı şəhərdən gələnlər yığacaqlar sizin əvəzinizdə, bundan da betər olacaq!.. Dövlət bangın ağzını açıb, külli miqdarda pul buraxıb yığıma. Dördcə yüz min manat nəqd avans buraxılıb kolxozunuza ki, vedomost tutulsun, təcili avans paylansın sizə. Dövlətin qayğısına necə qiymət verirsiniz, öz qiymətiniz də elə olacaq. O dörd yüz min manatdan qəpik də görmüyəcəksiniz! Şəxsən mənim təklifimdi bu. İdarə Heyətinin sədri də razıdı mənnən! Qurtardıq!.. Pambığı çöldə qoyub alverə qaçdığınıza görə bu şeyləriniz də qaytarılmıyacaq! Di gedin köpük qusun acından!

Beləliklə, “cəza tədbiri” də məlum oldu.

Səməd hələ dillənmiirdi. Dözürdü. Gözləyirdi.

“Alça-malça” satanların arasından ortası incə, başı balaca, “Qarışqa qarı” deyilən, doğrudan da, qarışqaya oxşayan bir ağ-birçək çıxdı, ortası üzül-üzül, yavaş-yavaş Gülənova doğru getdi. Kətyən kişinin qarısı idi.

“Kətyən” çölün düzündə kətyən koması kimi tək adam deməkdi. On səkkizinci ildə atası “Osmanlı davasından” qayıtmamışdı.²

¹ Meynəsayığı növ

² Şimali Azərbaycan “Rusiyanın ucqarı” (tərkib hissəsi) sayılırdı; azərbaycanlıları da Türkiyə ilə müharibə cəbhəsinə göndərirdilər. “Qazax bəyləri” adlanan əcdadlarını, özlərini tanımayanlar Türkiyəyə, Cənubi Azərbaycana soxulub hətta dövlətdən “xərac” tələb edirdilər. Bu cür anlaşılmaz müharibədən qaçanları isə güllələyirdilər ki, “Qaçarlara qoşulmasınlar”. “Padşah”ın (çarın) üzünə ağ olanların ailələri hər cür vasitə ilə güzəranlıqdan məhrum edilirdilər. Buna görə də “Kətyənlilər” məhləsi həm də “Aclar məhləsi” adlanırdı.

İyirminci ildə Qılınc Qurbanın otryadında, bəylərlə vuruşmada kiçik qardaşları, qırx ikinci ildə “qırılan diviziyada” da oğulları qırılmışdı, beləliklə, Kətyən kişi on ev, on ailə içində tək qalıb, Kətyən İbrahim olmuşdu və çox tez düşkünləşib, idarədən o yanda düzənliyə səpələnmiş yarıuçuq daxmalardan birində, günü divar dibində keçən qocaya çevrilmişdi. Qarışqa qarı isə “ərinin işini görürdü”.

Ortası üzülə-üzülə gedib, “buxankalar”dan birini yerdən götürüb qoynuna soxdu, ağıl-qaralı yamaq-yumaqla sarınmış xırdaca başını qaldırıb, altdan-dik Gülənovun at üzünə baxdı.

Səməd gözlərini yummuşdu. Əmma nə neşətlər gözündən gerdirdi, nə qarı, nə də “buxanka”.

Bu vəziyyətdə əvvəlcə qarının səsinə eşitdi:

– Yağ, yumurta zay oldu. Gəlinlərimin, nəvələrimizin boğazı tikildi. O yuxarıdan baxana tapşırıram səni! Kişi acdı, ona dözəmirəm. Burax, bu quruca çöreyi aparım gəvələsin.

Sonra Təftişin dili ilə adı “Zövcə” qalan Zövcə arvadın səsinə eşitdi:

– Bərəkəti də elə tullayarlarmı, a bərəkət kəssin səni?! Qurandı, o, a Quran kəssin səni!

Sonra da “alça-malça” satanların qarışıq səslərini eşitdi:

– Vağzallara ağ günümüzəmi gedirik biz?! Necə yəni “qəpik” də görmüyəcəksiniz?!”

– Kim kətmənləyib, kim becərib o pambığı?! Şəhərdən gətirilənlər, yoxsa biz baxtılar?!

– Şahmar günün altında körpələrimizi ona görəmi yandırırıq ki, bildirki kimi yenə çöpnən-çərtmək verəsiniz əlimizə?!

– Şəhərli gəlib kilosu əlli qəpikdən, gündə əlli manat, yüz manat qoysun cibinə, silsin-süpürsün aparsın, biz də baxa-baxa qalaq?! Pambıq kimindi?! Havaxtacan ad bizim, at özgənin olacaq?!

Gülənovu maşına qısnamışdılar.

– Xaşamı gedirik biz dəmiryoluna, a Xaş köpəyoğlu?! Varlanmağamı gedirik, ay erməni törəməsi?! Sənin o Mikoyanın, Markaryanların kökü kəsilsin!

– Alver nədi! Bu zay elədiyinə görə getmirikmi ki, beş günlük azuqəmiz olsun! Bu da əlimizdən alınandan sonra sabah nəynən çıxmaq pambığa?!

– Çənəndəki firdan dərs götür heç olmasa!.. Tapançandan qorxmuruq! Tapançanı alıb ... soxarıq!..

– Süpürül, sürük burdan! Cana doydurma bizi!

– Ya cəhənnəm ol get, ya da necə qadağa qoyubsan, elə də ömr elə o Xəlvətinə, o kassirinə, haqqımızı versinlər! “Şəhərli” adınan siyaha tutub haqqımızı altdarına doldurmasınlar! Bəsd!

Bu, üsyan kimi bir şey idi.

Gülənov dalını maşına söykəyib, başını dik qaldırmışdı, Paqonların və orden “kalotkaları”nı dartışdıran boz-torpaqlı, qara, qırıq, kərtədş əlləri itələməkdən başqa heç nə eləməirdi, heç nə demirdi və çox qərribə idi ki, o həngamənin içində də tez-tez Səmədə boylanırdı.

Məleykə Muradova qara, uzun, sıx kirpiklərini endirib, yumruqlarını qara şiviyot kostyumun ciblərinə basıb, tamam hərəkətsiz dayanmışdı.

Mirbağır müəllim, katibin əksinə, otuzuncu illərdən qalma “butulka” şalvarda nazik qıçları ilə təzadlı yoğun ortasını qısa boynu ilə birlikdə tez-tez o yan-bu yana fırladıb, gah yan-yörəsinə səpələnmiş “buxanka”lara, “bulka”lara, “bublik”lərə, gah da milis rəisini didişdirən arvadlara baxa-baxa: “Vay-vay! Vay-vay!” – deyirdi və qərribə idi ki, hay-küydə elqızlarının qəzəbli qışqırtıları Səmədə necə aydın çatırdısa, maarif müdirinin o asta “vay-vay”ı da elə çatırdı.

Bir söz də çatdı: – Tərpənin!

Gülənovun bu sözündən sonra Qudalı gombulları bu dəfə elə “tərpəndilər” ki, hətta Zövcə arvad kimi mütəbərən saç-birçəyinə, yenidən həmin “çığırqan Dinişə” çevrilən Torksinin hörüklərinə də əl atdılar. Səməd indi başa düşdü ki, “Fars qohumlar”dan seçilmiş “çarvadarlar” Persin əlində nə idisə, Qudalı qohumlardan seçilmiş bu gombul cavanlar da Xaşın əlində elə bir şeydi: gizlin “rabotnik”lər – paqonsuzlar dəstəsi. Bu “rabotnik”lər bayaq “qırılan diviziyada qırılanların” arvadlarını, qızlarını, gəlinlərini, Kətyən İbrahimlə Qarışqa qarını tapdalamışdılar, Səməd o qoca ilə qarının ağrılarına dözməyib gözlərini yummuşdu. İndi isə bu “rabotnik”lər qırmızı tuf daş binanın foyesində Zora iş tapşırın Sultan Əmirinin özünün nüfuzunu tapdaladılar və Səməd bu ağrıya dözməyib titrədi, başdan-ayağa bütöv – nəhəng bir əzələyə döndü, Zövcə arvadın saçına əl atan gombul cavanı dala çəkib, on addımlığa tulazladı. Ağrısından heybətli bağırtı qopdu:

– Zənənə əl qaldırmayın, it uşağı! Şil-küt eliyərəm hamınızı!

Məmməd Xələf – Qara Zal maşınının belindən – taya hündür-lüyündən birbaş yerə atıldı, ordan da Torksintlə süpürləşən Qudalının üstünə atıldı. Sarı Zal, əksinə, qərribə təmkinlə Qəlyanlılara baxıb yerindən tərpenmədi.

Şoferlər faraları söndürdülər. “Yel fanarları”nı sarımtıl nöqtələrə döndərən qəfil zülmət içində əvvəl Qara Zalin qışqırtısı eşidildi:

– Ə, Sarı, ölübsünüzümü?!

Sonra həmin qışqırtıdan kəskin fərqli – gər, rahat səs Qəlyanlılara doğru:

– Ay Abbas əmi, oğlun yenə qanmır! Palıdın altıynan burdakının fərqi nədi?! – Sarı Zal idi, birdən Səmədin qabağına yeridi:

– Dayan. Sözüüm var, – dedi. Ayaqlarını gen qoyub, tək palıdın altında olduğu kimi, Qara Zalin hərəkətini təkrar edib – çiyinlərini gərib, Səmədin qabağında səddə döndü. – Səməd! Sən bilməlisən ki, adını üstümə götürdüyüm qardaşımnan yanaşsan sən. Sidq-ürəknən “qardaşım” deyirəm sənə. Bu qardaşının sözünü eşit indi. O gün Qara dedi, sonrasını korladı. İndi yenə korlayır. Sən gərək qarışmıyasan bu qalmaqala. Çünki bu həngamə də sənin başındadı. Çəkiyə çəkir səni bu Xaş köpəyoğlu. Biz hər şeyi bilirik. Xalığı tutqudan saxlamaqdan ötrü nə qədər qurğu qurmuşdular, heç birindən bir şey çıxmadı. Qurban əmi getdi şəhərdən zəng vursun Məhərrəm Abbasoviçə. AdıPünhan adam göndərəcək Bakıdan, Çax-çuxu aparacaqlar. O naldan başqa çox şey var Qurban əminin əlində. Mütləq aparacaqlar. Odu ki çaxnaşirlar. Quyunun üstündə də çəkiyə çəkir-dilər səni. Sağ olsun cəmaat, aman vermədi. Biz də səni qamarğala-dıq, qoymadıq qoşulasan bunlara. İndi ayrı cür başlayıblar. Pambıq, pul-mal öz yerində. Ölüm-dirim məsələsidi bu, ay Səməd. Əgər bunlara əl qaldırsan, heç xətər yetirməsən də, elə it uşağıdı ki, özləri özlərini qana bulayacaqlar, “zaklyuçeniye” düzəldəcəklər. Xaş cibində naruçnik gəzdirir. Eşidirsənmi?! Naruçnik! Odu ki göz bəbəyimiz kimi qorumalıyıq biz səni, qardaşım! Qurban əmi deyir, Səmədin başına bir iş gətirsələr, Sultan o dəqiqə çıraq təki söner. Bu it xılına da elə bu lazımdı ki, bir şər-xata düzəldib səni tutsunlar, əmin də çıraq təki sönsün, Xalıq da gedib cinayətlərinin hamısını Persin üstünə yığsın. Məhərrəm Abbasoviçin baldızından uşaqları var bu qatilin. Gülbəniz, deyir, uşaqları öyrədir bu, hər axşam evdə Məhərrəm Abbasoviçin üstünə tökülüşüb ağlaşirlar ki,

dədəmizi tutdurma. Bildinmi məsələ nə yerdədi, qardaş?! Çox yerə əl atırlar bunlar. Gülbənizi söylət, desin sənə nə təhər sənədlər var əllərində. Şənbə danışa-danışa gəzir ki, Xalqın nə o tayda cinayəti olub, nə bu tayda. Hər nə olubsa, Stalinnən Beriyanın, Şahın, Mirqəzəbnən Persin işidi. Xalq xalqın xeyrinə işləyib guya!.. Məsələ bu yerdədi, qardaş! Ayağını bir azacıq yana atmağına bənddi, o saat hay salarlar ki, Dəli Səməd cızığından çıxıb yenə! Diplomun əllərindəydi. Aralıqda küy salmışdılar ki, partbiletini də atıb! Yazıq Qurban əmi bizi də rahat buraxmır: “Ayıq olun, partbiletini oğurladacaqlar”, – deyir. Ekizlər, Miri, Qara, hamımız qaranca gəzirik. Bu yerdədi məsələ, qardaş! Gəlibsən, hamımızı dirildibsən. Başına iş gəlsə, tək əmin yox, elə hamımız çıraq təkəki sönərik. Söz ver ki, çırağını söndürməyəcəksən! Tək bu kəndinmi çırağısan sən?! Heç yadımdan çıxmaz, Göyçədən, Ağbabalı mahalından, Təhlədən qoca-qoca Ağ Əmir müridləri gələrdilər bizim lap balaca olduğumuz vaxtlar, sən Ortayolnan yeriyəndə boybuxununa baxardılar, Mədəd əmidən dönə-dönə soruşardılar ki: “Budumu Varis, budumu sahibimiz?” Mədəd əmi çox vaxt dillənməzdi, sonra birdən hirsələnərdi ki: “Siz deyilsiniz, mən deyiləm, yəqin ki, bu olacaq da! Görmürsünüzmü körpədi hələ, indidən göz dikməyin, dilə-ağıza salmayın uşağı!” “Sultana baxın hələ. Odu hələ sahibiniz!” – deyərdi. Əmbə gələnlər çox narazıydılar: “Sultanın əlinədən heç nə gəlmir. Biz elə buna dikmişik gözümüzü, bunun böyüməsini gözləyirik...” Bildinmi iş nə yerdədi, qardaşım! Bütün millətin gözü sənədi, xəbərin yoxdu. Özünü qorumalısan sən, qardaş!..

Miri yoldaşları ilə birlikdə o yanda vuruşurdu. Sarı Zal burda Səmədin yolunu kəsib, tələsmədən, təntimədən danışdı.

Sarı nöqtələr – “yel fanarları” təcridlə işıqlananda, Səməd elə bil ilk dəfə Sarı Zalin öz qardaşına vurğun, ağıllı gözlərini gördü.

– Sənin adınna bağlı əhvalat çoxdu, ay Səməd. Əl işlətmə. Əlin biz olaq, ağıl özüyünkü olsun. Cavanlarımız dağılıb kənddən. Axşam haraylayırsan birini ki gəl filan işin ucundan tut, sabahısı sorağı Mingəçevirdən gəlir, – yetimlərin yanından! Cəmisi bir manqalıq cavan qalmışdıq burda. Kətməndən tutmuş, maşına, traktoracan hər iş gəlir əlimizdən. Əmbə nə qədərbilənimiz var, nə də qiymət verənimiz! Xızr Abının şagirdləyirik. Əmbə gözümüz sənədi. Sənin işığına uçuruq! İşığımızı söndürmə! Abının “xançal”

söhbətini yada sal, qardaşım! Söz ver mənə! Söz ver ki, bax o çardağın altındaca durub tərپənmiyəcəksən!

Sarı Zal nəzərində necə ucalmışdısa, Səməd həтта gülümsünən kimi oldu.

– Qonaqlının çırağı sənsən, Sarı! Sənin məsləhətindən çıxmaram! – dedi.

Sarı Zal bu sözlərdən elə bil boyca da ucalıb, gözlərindən gülüb, elə o gülüşlə də döyüşməyə getdi.

Səməd isə, söz verdiyi kimi, çardağın altına qayıdıb, bayaq burda necə tarım dayanmışdısa, eləcə də qaldı.

Bütün diqqəti meydanda vuruşan cavanlarda idi, aralığa girməyə çalışan ağbirçəklərdə, qız-gəлиндə, tək-tük çəlimsiz kişilərdə idi. Ömründə birinci dəfə idi ki, başçı və iştirakçı deyildi, kənardan baxırdı və yəqin elə buna görə də Qudalılının Qonaqlılardan, Kərpickəsənlərdən kimi isə üstələdiklərini gördükcə alova bürünürdü. Əmma dözürdü, tərپənmirdi.

Gombullar – gizlin “rabotniklər” Qonaqlı cavanların qabağından qaçıb, gözlənilməz badalaqla rəqiblərini yıxırdılar, saçlarından yapışib başlarını yerə döyürdülər. Qonaqlılar, Kərpickəsənlər isə Qudalılının yaxalarını ələ keçirəndə taraqqataaraq kəllələşirdilər, tərپikləşirdilər, yumruqlaşirdilər, tutaşib süpürleşirdilər. Səməd başı başa yox, daşı daşa şaqıldadan kəllələşməyə də ömründə birinci dəfə kənardan baxırdı və bu dəhşətli kəllələşmədə dəhşətli düşmənçilik görürdü. Gün ərzində beyninə dolub qarışmış ağır təəssüratlar arasından iki kəlmə – “iyli quyu” ayrılıb, Yağır Məmmədəlinin sümüklərini göstərirdi... Möhsün kişinin – Kərpickəsən Möhsünün kənddə qazdığı quyulardan bir-iki metr qara torpaq, üç-dörd metr sarı torpaq çıxırdı, yeddi-səkkiz metrlikdən azı yüz vedrə daş, qum çəkilib çıxarılandan sonra su qaynayanda bir xeyli də suyun gözü eşilirdi, beləliklə, quyuların dərinliyi on-on iki metrə çatırdı. Yağır Məmmədəlinin cəsədi belə bir dərinlikdə dəfn olunmuşdu və bu düşmənçiliyin özülü o dərinlikdə idi. Qılınc Qurban Yağırın ölümü barədə həqiqəti danışanda, “kobra gözləri” “ölü qoyun gözlərinə” dönüb özülün laxladığını xəbər versə də, meydanda bu düşmənçilik aydın deyirdi ki, özül nəinki laxlamışdı, əksinə, Xəlvətin Sultan Əmirli ilə Qılınc: “düşmənimsiniz!” – dediyi gün Perslə əsabələri – KQB Xudiyev, NKVD Gülənov necə gizlin və dərin düşmənçilik

özülü qoymuşdularsa, ötən illər ərzində o özül daha da bərkimişdi. Toxunulmaz qalmaq, həmişəki kimi xaş tıxaşdırmaq, çax-çux eləmək, xəlvəti işlər görmək, qıllanmaq, piylənmək üçün ələmi dağıtmağa hazır olan bu cin-şeytan yığnağının hamısı öz həyat tərzləri, əxlaqları, dünyaya baxışları ilə birlikdə, bütünlüklə o cəsəddən törəmişdi. Yağır Məmmədəli Əmir bağında – almaliqda illərlə səbət daşıyandan sonra öz üfunətindən üfunət yaratmışdı; çörəyi ayaq altında əzən, zənənin birçəyinə əl atan, bir-birindən gombul cavanlar – gizlin “rabotniklər”, iri-iri başları, topa-topa yal-yolpaları yırtıcılar törəmişdi; raykom katibinin məşininin təkərinə yaba soxan, darvazasına murdar yaxan, Lüt Cəfərin yadigarı Yetimlər məhəlsini üfunətlə dolduran dözülməz it xılına dönmüşdülər. Bu düşmənciliyin dəhşəti də məhz özülündə idi. Vuruşanlara kənardan baxa-baxa Səməd indi bütün aydınlığı ilə dərk edirdi ki, Ağ Əmirlə Boz Əmirin başlarını “çarvadar xurcunu”nda gətirən Yağırın “rabotnik”liyi törəmələrin qanında idi. Bu Gizlinlər – paqonsuzlardan xilas olmaq üçün bircə çarə vardı ki, onu da Sultan Əmirli demişdi: “Kürüyüb atmaq!..” Qılınc Qurban: “İt xılı qudurub. Ehtiyatlı ol!” – desə də, Sarı Zal nə qədər ağıllı məsləhət versə də, Gizlinlərin belə qudurduğu bir vaxtda Səmədin kənardan baxmağa haqqı varmı? Ağıl da, ürək də: “Vur! Şil-küt elə! Kürü at!” – deyirdisə, nədən çəkinirdi? Sultan Əmirli yəni o qədərmi üzülmüşdü ki, Bircə balanın başına nə isə gəlməyindən, vahiməyə düşmüşdü? Bəlkə Saşanın bu qədər qısa müddətdə istintaqa çəkilib güllələnməyindən sarsılmışdı, ya da Məhərrəmlə əlaqəsinin kəsilməyində məğlubiyyət görüb sınımışdı? Əmir fədailərinin top atəşi altında qırılmağına, Milli hökumətin yıxılmağına dözmüşdü, Mədəd Əmirinin, Pişəverinin, Nəcəfoğlunun ölümlərinə, xalqın sürülməsinə, deyilənə görə aylarla qapıları bağlı qalan vaqonlarda qırılmasına, on yeddi sədrin “vaqona basılmağı”na və o təsərrüfatların cin-şeytan yığnağı əlində qalmasına dözmüşdü, tək Bircə balanın başına nə isə gəlməyinə dözmürdü?!

Səməd: “Yox!” – dedi. “Dözməli” – dedi. Və başa düşdü ki, Qudahlıları elə bu gecə “kürüyüb atmaq” üçün əlindən gələni eləməsə və bu günlərdə dönə-dönə düşündüyü kimi, respublikanın o başından – Lerikdən bu başına – Qazağa qədər iş başında olan keçmiş tələbə yoldaşlarının hamısını həqq-ədalət – qanun ətrafına yığmayınca sakitləşməyəcək.

Bu vəziyyətdə birdən kiminsə baxışını hiss etdi. Gülənovdu. Maşınının dalına çəkilib, tövşüyə-tövşüyə bu yana – Səmədə boy-lanırdı. Neşətlərində təəccüb donmuşdu: Səmədin vuruşmadan kənarda qaldığını anlaya bilmirdi.

Bir baxan da vardı. Qudalı ağsaqqalı idi. Həmin yerdən – maşının dalından gözlərini Səmədə dikmişdi. Təəccüb o enli, qırmızı üzü də kütləşdirmişdi: Səmədin kənarda qaldığını o da heç cür anlaya bilmirdi. Tamamilə aydındı ki, o “xəbərdarlıq”larla, prokurorluğa, raykoma yazılan “məlumatlar”la, “maniya prisledovaniye”, “psixi azar”-filanla Səmədi daxildən qaynadandan sonra “alça-malça” satanlara qarşı “cəza tədbiri”nə və hətta bu vuruşmaya qarışmadığından çaşıb, hətta özlərini itirmişdilər.

Bir-birine yaxınlaşıb kəlmələşdilər – pıçıldaşdılar. Xəlvət dərhal qarışıqlığa yönəldi, Qılısını dartıb kənara çıxartdı, çəkib Piylisinin – pul kisəsinin yanına apardı. Xaş isə maşının açıq qapısından içəri əyilib siqnalı basdı. Qısa-qısa fasilələrlə “düdüt-düdüt” eşidilər-əşidilməz it məhləsi səmtindən bir dəstə məhlə milisioneri peyda oldu. Meydana cumub, bəlkə də ömürlərində birinci dəfə yaxşı iş gördülər: dalaşanları araladılar. Əmma Xaşla Xəlvətin elə xəlvəti kəlmələşməyi necə müəmmalı idisə, məhlə milisionerlərinin “yaxşı işi” də eləcə müəmmalı idi.

10

Meydan əldə-ayaqda parçalanmış çamadan qırıqları ilə, əzik-üzük vedrə, bidon, xurcun, heybə, bağlamalarla, toz-torpağa qarışmış “buxanka” “bulka”, “bublik” xıncımları ilə dolmuşdu. Günəbaxan yağı, yumurta, pavidla, şoraba tökülən yerlərdə palçıq əmələ gəlmişdi.

Muradova həmin yerdə – boz “Pobeda”nın yanında yumruqlarını pencəyin ciblərinə basıb, həmin vəziyyətdə – hərəkətsiz durmuşdu. Fərq bircə bunda idi ki, katibi həyalı gəlinə oxşadan, boşurğu bağlanmış ağ kəlağayının dairəsi arasında uzun, tutaş kirpiklər birdən-birə dik qalxıb, birdən-birə də xırp endikcə, bircə göz qırpımında ətrafa iti nəzərlə baxan “nəlbəki gözlər”də soyuq rəsmiyyət parlayıb, “həyalı gəlin”i dərhal məhv eləyib, Səməddə nə isə dumanlı

narahatlıq əmələ gətirirdi. Mirbağır müəllim də həmin yerdə – “Pobeda”nın yanında, həmin vəziyyətdə, yoğun ortasını qısa boynu ilə birlikdə o yan-bu yana fırlada-fırlada onun-bunun üzünə baxırdı. Fərq bircə bunda idi ki, “Vay-vay” əvəzinə indi “Bezobraziye! Bezobraziye!” – deyirdi və bu aramsız deyinti də o soyuq rəsmiyyət kimi, Səməddə dumanlı narahatlıq əmələ gətirirdi.

Xaşın təəccübdən kütləşmiş neşələri yenidən pırıldayıb gizlin “rəbotniklərə” işarə verdi. Gizlinlər xıncım-xıncım “bərəkəti” yenidən xınca-xınca yüyürüşüb, dikdirlərdən boylanışan şəhərli müəllimləri, şagirdləri çağırdılar. Yenə də neşələrin işarəsi ilə Xəlvətlə Qılısından, Piylisindən başqa, məhlə milisionerləri də qapan-tərəzinin dövrəsinə topladılar. O xəlvəti kəlmələşməkdən, pıçıldeşmədən başlamış, üfunətin belə səfərbər topləşməsinə qədər, hamısı müəmma idi.

Əmma müəmma tez açıldı: Təftiş Abbasın yerində – tərəzinin dalında Qudalı atamanı dayandı, Çürük Aşığın yerində – saqqız kötüyünün üstündə Qudalı hesabdarı ilə Qudalı kassiri oturdular, “qruzovik”indən çuval, xaşa, kisə yuvarladan Qara Zəlin əvəzinə, Gizlinlər arabalardan çuval, xaşa, kisə tökdülər, “alça-malça” satanların uşaqları əvəzinə, şəhər və dəmiryol məktəblərinin şagirdləri çuvalların, xaşaların, kisələrin üstündə kömürlə yazılmış ad-familiyalarını tapdıqca, tələsə-tələsə, itələşə-itələşə pambıqlarını qapan-tərəzinin yanına sürüdülər.

Qudalı atamanı birinci xaşanı çəkib, ilk ad-familiya ilə ilk rəqəmi diqtə etdi:

– Müşərrəf Mirbağır qızı Bağırlı! Yüz kilo! – dedi. – Afərin, şəhər qızı! Mirbağır müəllimin çörəyi halalın olsun! Gəl pulunu al! – dedi. – Çox əziyyət çəkibsən. Pambığımı bizimkilər boşaldılar. Sən haqqını al, – dedi.

Müşərrəf kök, ağbəniz, qaraqaş, qaragöz göyçərək qızdı. Ancaq boynunun qadına yaraşmayan yoğunluğundan atasına – Mirbağır müəllimə oxşayırdı.

Qudalı hesabdarı təzə “uçot dəftəri”ndə ilk ad-familiyanı yazdı. Qudalı kassiri ilk pul “paçka”sını açıb, Müşərrəfə bir əllilik verdi və bu vaxt Səməd, nəhayət, öz qışqırtısını eşitdi:

– Pulu kisəyə qoy, yırtıcı törəməsi! Dörd yüz mindən bir manat əskik olsa, bir əlini sındıracam, iki manat əskik olsa, iki əlini sındıracam!

Qışqırtı necə qorxuncdusa, pul kisəsinin dövrəsindəki yığnaqda özünü yığıdırmayan adam qalmadı. Səməd bunu bilmədi.

Qaranlıq küncdə tüstülər çaxnaşdı. Xıızr Abı dik qalxıb irəli yeriyəndə, qocaların hamısı dalınca qalxışdı. Səməd bunu da bilmədi.

Qara Zalla Sarı Zal bir tərəfdən yaxınlaşanda Qonaqlı, Kərpikəsən cavanlarının qalanları o biri tərəfdən yaxınlaşdılar. Səməd bunu da bilmədi. Gözlərinə od dolmuşdu, ürəyi beynində ağır çəkkic zərbələri kimi guppuldayırdı. Bütün bədəni və hətta ağızında dilidişi də o guppultularla birgə döyünürdü və Səməd hiss edirdi ki, canındakı bu təlatüm güclü ehtirasdan – Bezobraziyeni “kürüyüb atmaq”, cəmaati o köhnə, gözəl çağlara qaytarmaq arzusundan əmələ gəlmişdi. Tamamilə aydıncı ki, rayonun, əmisinin və özünün taleyi də bu cəmaatin həyatı ilə bağlı idi. Elə bir dövr gəlib çatmışdı ki, Stalinin ömrünün kəsilməyindən, Mirqəzəbin həbsindən sonra Bezobraziyanın daha da fəallaşdığı, Şaşanın təcili güllələndiyi, Məhərrəmovla əlaqə kəsildiyi kimi, burda da Bezobraziyenin beşcə günlük hökmranlığı Qılıncdan, Təftişdən, Abıdan, Səmədin özündən başlamış bu döyüşkən cavanlara – Qara Zala, Sarı Zala, Miriyə qədər, hamını, hər şeyi məhv edə bilirdi: Odur ki, tərədən dırnağa təlatümdə, çəkmə zərbələrindən şişmiş, elə bil birə iki ağırlaşmış bədənlə, Gülənova tərəf döndü:

– Mənə dedilər cibində naruçnik gəzdirirsən, çəkiyə çəkirсэн mənə, Gülənov! Burda mənə biləyimə naruçnik taxıb, orda Sultan Əmirinin “ürəyini partladıb”, yəni zəhərləyib bir gülləynən iki ov vurmaq istəyirsən. Bu saat mən özüm əlverişli şərait yaradacam sənə üçün, məhlə milisionerlərini tök üstümə, naruçnikini tax, məşinə bas apar. Sədr Mədədin qatili azad gəzsin, tutqudan xilas olmaqdan ötrü tədbir töksün, sədr Mədədin oğlu türməyə getsin. Özüm indicə şərait yaradacam ki, sənə istədiyini kimi olsun. Əmma türmədən qabaq bir neçə iş görməliyəm burda. Ölər Dəli Səməd, səkkiz qız, on iki yetim anası Aynanı üfunətdən çıxartmamış biləyinə naruçnik taxdırmaz! Ölər Dəli Səməd, Kətyən İbrahimi divar dibində qara “buxanka” gözləyə-gözləyə qoyub türməyə getməz! Ölər Dəli Səməd, Təftiş Abbasın işdən çıxarılmasına yol verməz!..

Gizlinlər yığnağının topa qaraltısı önündə saralan pul kisəsinə baxırdı, ancaq kisə ilə birlikdə Qarışqa qarını da görürdü. Bayaq “buxanka” əlindən alınandan sonra qarı ortası üzülə-üzülə sürünüb

qız-gəlinin arasında necə heysiz düşmüşdüsə, eləcə qalmışdı. Ayaqqabı əvəzinə, altına gön yamanmış boz corabda, quru sümük qıçlarını uzadıb, gözlərini göyə dikib “yuxarıdan baxana” nə isə deyirdi. Sağ-solunda paltarları cır-cındır, bir-birindən arıq – quru-taqqanaq oğlan, qız nəvələri səssiz-səmirsiz ağlaşırdılar. Səməd bircə dəfə gözücu baxıb, daha baxa bilməyib, əmisinin danışdığı, vaqonlara basılan ac-yalavac xalqın şəklini havada görə-görə, pul kisəsinə doğru getdi.

Yığnağın topa qaraltısında hamı hər şeyi başa düşmüşdü. Piylı ayağa qalxıb, kisənin ağzından qoşaəlli yapışıb, ağarıb, sifətdən də dümağ piyə çevrilmişdi. Ancaq alt dodağında tez-tez yaladığı yerdə qan qızarırdı.

Qıllı, Piylinin əksinə, kindən boğulub, sifətdən də qara camışa çevrilmişdi. Alt dodağının köppüşündə qan da qara idi.

Əlini Piylinin meyit kimi soyuq əllərinə atdığı anda Səməd o birilərinə də baxdı. Biri-birindən gombul Gizlinlər gərginlikdən şişib daha da gombullaşmışdılar. Milisionerlər Xaşın neştərləri kimi işıltılı gözlərini nəçənniklə Səmədin arasında oynada-oynada, növbəti işarəni – əmrə icra etməyə hazır dayanmışdılar. Bütün yığnaqda ancaq çal lopa bığlı qırmızı üzlə at üzündə gümrəhlik, hətta sevinc vardı. Bu sevincin səbəbini axtarmaq lazım deyildi: “çəkiyə çəkilən” adam o cür qalmaqalda, vuruşmada heç nəyə qarışmayıb kənardə qalandan sonra indi öz ayağı ilə tora düşməyə gəlmişdisə, əlbəttə, sevinməli idilər.

Meyit əlləri kisədən qopmurdu. Piylı kəkələyirdi:

– Mən qol çəkmişəm!.. Puldu bu!.. Yarım milyona yaxın pul!.. Mən məsuliyyət daşıyıram! Nə ixtiyarın alırsan axı sən bunu məndən?!

Neştərlər parıldadı:

– Ver, Qayım, ver... Dedim ki, biz zor işlətməyəcəyik. Biz qanunun hərəkət eliyəcəyik!

– Bu adama bələd deyilsən, nəçənnik... Bankda kassir saydı. Gecəyə düşürdüm, özüm saymadım, əskik ola bilər... Eşitmədinmi bunun sözünü? “Sındıracam”-filan! Bundan nə desən çıxar, nəçənnik! Qabağında ölüm, yaxamı qurtar bu dəlidən!

Çirişli tər Səmədi necə iyrəndirdisə, daha dözmədi: daş əzələlər Qayımı divara sıxdı.

Neşətlər ətin arasından qabarıb par-par yanırıdı:

– Dəyməyin! Qoyun neyləyir eləsin! İstər lap özü mənimsəsin!
Heç xətrinə dəyməyin!

Səməd kisəni dartıb, alıb Təftişə verdi.

– Kəmisyə üzvlərini yığ, sayın pulu. Özünün iştirakıynan sayın, təhvil-təslim aktı yazın! Əlavə bir akt da yazın. Təxminən bu məz-munda ki, Qudalı Rəhimin sədr olduğu kolxozda əmisi oğlu Qayım Qudalının kassirliyini anormal sayırıq və təftiş komisiyonunun qərarı ilə işdən kənar edirik! – Yığnağa tərəf döndü: – Bu mənim birinci işim, Gülənov! – dedi. Sonra Xəlvətin üstünə yeridi: – Mircəfər – Mirqəzəb Bezobraziyesi nə qədər hökmran olsa da, bu kənddəki təsərrüfat kollektiv təsərrüfat adlanır hələ. Bu təsərrüfatın başçısı nizamnamə əsasında, ümumi iclasda əksə-riyyətin iradəsiynən seçilməli idi. Sən seçilməmişən, Qudalı Rəhim. General Pers adlanan, hal-hazırda mühakimə olunan siyasi cinayət-karın əmriynən, qeyri-qanuni təyin olunmuşan. Keçən ilin yayın-dan bu vaxta qədər necə işləmişən, onu da kolxozun təftiş komis-yonu müəyyənləşdirəcək. Möhürü ver! Səlahiyyətim var mənim! Ver möhürü!

Xəlvət dartınıb dikəldi. Nə üçünsə kitelinin yaxasını düymələ-yirdi. Axırıncı düyməni ilgəyə keçirəndən sonra, hətta boğazının dibində çalkeçiri də dartıb keçirdi. Buxağı irəli çıxdı, enli, qırmızı üz bir az da enənib, bir az da qırmızılandı. Belə ları xoruz halında Qudalı ağsaqqalı həməncə bəlağətli səslə heyrtəli sözlər dedi:

– Məlumun olsun ki, mən özüm rabotnikəm! Bu sovetlikdə sizin Qılıncımızdan başqa bir nəfər – Rəhim Qudalı da “osobiy otdel”¹ adamdı. General Pers adlanan o siyasi cinayət-karın heç bir əlaqəm-zadım olmayıb, oğul. Mərhum qardaşım Məmmədəlinin meyiti tapılanda bir dəfə qapıma gəlib Pers, onnan da əlaqəmiz qurtarıb. Atasının ölümünü təşkil eləyib Xalığı verbovat eləyən də o Pers köpəyoğludu! Sən əyri güzgüdə görmə hamını! Burda sənə dedilər xəstəsən, şəkəkəksən. Qardaşım özü skeletdi yerin altda, Təbrizdə nə olubsa orda qalıb! Onun oğlu Xalığınan tutaşmağın necə əsassızdısa, məni belə qaralamağın da eləcə əsassızdı. Məs-ləhət görürəm, çalış ağılını başına yığ. Bu rayonun sahibi var. Kişi

---

¹ Xüsusi şöbə

qayıdar gələr, inşallah, özü ayırd eliyər hər şeyi. Onda bilərsən ki, general Persin əmriyənin təyin olunmuşam, yoxsa Sultan Əmirli yoldaşın şəxsən özünün təklifiyənin, ümumi iclasın əl qaldırmağına seçilmişəm.

Səməd bu heyrətli yalana cavab vermədi. Möhür kitelin döş cibində idi, yumşaq göy şiviyotun altından dəyirmisi qabarmışdı. Səməd sol əli ilə Xəlvətin biləklərini birləşdirib, pəncəsində sıxdı, sağ əli ilə möhürü çıxartdı.

Xəlvət Muradovaya baxırdı:

– Yoldaş Muradova, şahid olun! Mirbağır müəllim, şahid olun! – deyirdi. – Biz Kişinin xətrinə susuruq, ancaq xəbərdarlıq eləyirik buna, müqavimət göstərmirik. Şahid olun! – deyirdi.

Muradova susurdu. Mirbağır müəllim hələ də o yan-bu yana fırlanırdı və yenə elə: “Vay-vay! Vay-vay!” – deyirdi.

Neşətlərin sevinci, təntənəsi isə tamam açıq-saçıq idi:

– Şahiddilər, Rəhim! Şahiddilər! Sənnən, Xalığınan yox, öz əmisiyəndi bunun işi. Kişi sizi insan bilir, rəhbər işçi sayır, qapınızı açır, bu da onun acığına eləyir hamısını! Heç kəs tərپənməsin! Öz ixtiyarına buraxın, neyləyir eləsin! Kişi qayıdanda danışarıq bunnan, onda aşkara çıxar hər şey!

Səməd möhürü də Təftişə verdi.

– İşimin bir qismini qurtardım, Gülənov. İkinci qismi Sovetlər İttifaqı qəhrəmanı Xalığ Məmmədəli oğlu Qudalıynan bağlıdı. Bəlkə çağırtdırasan onu? Yoxsa, özüm gedim?

Səməd etiraz gözləyirdi. Hesabla, “işin ikinci qismində” Gülənov ehtiyatlanmalı idi. Əmma Xaşdan çox qərİbə, müəmmalı qəhqəhə qopdu.

– Ay uşaq, çağırın Xalığı! – dedi.

Çax-çux uzaqda deyilmiş. Gizlinin birinin meydandan qaranlığa cumması ilə qayıtmağı bir oldu. Ardınca Çax-çux qaranlıqdan çıxıb, trubkası damağında, sakit yerİşlə birbaşa Səmədə doğru gəldi. Lap yaxınlaşıb, üç addımlıqda ayaq saxladı.

– Buyur, qadası. Bu da mən!

“Bu da mən” sözləri ilə birlikdə Xaşın qəhqəhəsindəki müəmma da açıldı: Səmədin qənsərində tamam başqa bir adam dayanmışdı. Bu adamın dəyirmi fanar gözləri, sifətinin qaralığı və trubkası “Çax-çux Xalığ” adında qatil olsa da, tünd abı, yumşaq

şiviyot kitelinin döşündə bu dəfə iki qızıl ulduz, çiyinlərində polkovnik paqonları parıldayırdı.

Gizlinlər yıgnağından başqa meydanda hamı sehrlənmişdi. Uzun illər ərzində “çax-çux eləyən”, İran kişmiş, Çin makentoşu, Çin fanarı sata-sata “ekspeditor”, alverçi və möhtəkir kimi tanınan Qudalı Xalığın metamorfozası Muradova ilə Mirbağır müəllimi də çaşdırmışdı. Bu adamın haqqında əvvəlki təsəvvür elə yerli-yataqlı və möhkəmdi ki, indi gözlə görüləni ağıl kəsmirdi. Səməd isə elə sarsılmışdı ki, tamam kütləşib, Çax-çuxu nə üçün çağırtdığını unutmuşdu.

Ayılması həmin “çəkic zərbələri” ilə başladı. Möhürü Xəlvətin cibindən çıxarıb Təftişə verəndən sonra beynindəki gup-pultular getmişdi, burda yenidən başladı və Səməd özünə gəlib, yəqin ki, gün ərzində əzab çəkdiyini görə sifəti nisbətən solğun, hətta kübar kimi görünən iki dəfə Sovetlər İttifaqı qəhrəmanı polkovniki yaşıl furajkasından qara xrom çəkmələrinə qədər, yenidən gözdən keçirdi. Qoşa qızıl ulduzun bərqindən bir şəkil əmələ gəldi: Çax-çux indiki libasında əlli birinci ilin yayına qayıdıb, vaqonun açıq pəncərəsi arxasında əlinin ekzemasını şüşəyə sürtən Mirqəzəblə yanaşı dayanıb, “Cəlladla bir camdan qan içən qaniçən” oldu və bununla da Səmədin beyni tamam açıldı.

– Xidmətlərini yüksək qiymətləndirib Stalin yoldaş!.. Gecə Bakıda gördüyüm mayor Qudalovnan indiki polkovnik Qudalovun fərqindən, mənəcə, belə nəticə çıxır ki, bu Qudalov yalnız o tayda Milli hökumətin devrilməyində yox, yalnız “Boqi obezqlavleni” yazdıran Yağıra köməyinə görə yox, indi Ermənistan adlandırılan torpaqlarımızdan sürülənlərimizin müsibətlərində iştirak elədiyinə, Borçalıdan Lerikə qədər ərazinin müsibətlərinə görə də yüksək mükafatlar alıb!

Gülənov ustublucə yaxınlaşb Çax-çuxun bir tərəfində, möhürü cibindən çıxarıldığına baxmayaraq, daha da mötəbər görünən Qudalı ağsaqqalı da hiss olunmadan yaxınlaşb Çax-çuxun o biri tərəfində dayanmışdı. Səməd kürəyində bir-birindən zorba Gizlinlərin və bütün Qudalı xılının təpərli nəfəsini hiss edirdi.

Çəkic zərbələri gücləndi.

– Mən dedim, xidmətlərini yüksək qiymətləndirib Stalin yoldaş. Dedim, saydım xidmətlərini, niyə dillənmirsən?!

Çax-çux əmin-ərxayın, trubkasını tüstülədirdi.

– Sən bu döşümdəkiləri sərf-nəzər elə. Qatil saydığın, qatil kimi tanıdığın Çax-çux Xalıq deyilməli sözün nədi, onu de, qadası. Qulaq asıram. Buyur!.. Əmbə nəzərə al ki, Qılınc Qurbanın Məhərrəm Abbasoviçə umudu boş xülyadı. Nəinki respublika prokuroru, heç SSRİ prokuroru da sanksiya verəmməz mənim tutulmağıma. Diqqətli ol, gör necə ciddi danışırım sənnən. Bu iki ulduzdan başqa, müharibə müttəfiqlərimiz prezident Ruzveltin və Çerçillin şəxsən təqdim etdikləri böyük mükafatlara layiq görülmüşəm mən. Çax-çux Xalıq belə adamdı!.. Avtobiografiyamin gizlin tərəfləri çoxdu. Açımağa ehtiyac görmürəm, qadası. Bir başqa yerdə böyük məmnuniyyətnən açıb-tökərəm, bu aralıqlarda vurnuxmaqdan bir-dəfəlik əl çəkib rahat oturarsan. Dünya çox mürəkkəbdi, qeyli-qallıdı, qadası. Çax-çux Xalıq, Xaş nəçənnik, Xəlvət Rəhim və sair “mikroilan” adlandırılanlar “mikro” deyillər, qadası. Süleymanınızın xəzinəsinin üstündə bir yox, milyonların ilan qıvrılıb, ay dünyadan xəbərsizlər! Buyur, indi sözünü de!

Səməd kürəyində Zorbaların nəfəsini duya-duya hiss etdi ki, burda basılsa, cəmaatin ümidi sınaacaq, özü də sınaacaq və bəlkə, doğrudan da, məhv olacaq. İki dəfə qəhrəmanın inam və təmkinlə dediyi “Xəzinə” sahibi olamıyacaqsınız” sözlərinə şübhə etmədən, özü ilə birlikdə əmisini də, bu cəmaatı və bütün xalqı da dərin uçurum qırağında görüb, bayaq Çax-çuxu çağırtdıranda nəzərdə tutduğu “iş”in üstündə daha da möhkəmləndi.

– İlanə bir kəlmə də sözüüm yoxdu, – dedi. – Yəni söz deməyə çağırمامışam səni. Yadından çıxmayıbsa, yuxu danışmışdın mənə. O yuxun çin olub... – Kitelin yaxasından yapışıb sağa, sola necə dartdısa, düymələrin hamısı partapart töküldü. Təpərli, pis qoxulu nəfəslər Səmədin boyun-boğazına dolub tükünü ürpətdi: Gizlinlərlə birlikdə daim içkili məhlə milisionerləri də üstünə tökülmüşdü.

– Demədimmi toxunmayın! Çəkilin! – bu Gülənovun qışqırtısı idi.

Kiteli Çax-çuxun əynindən çıxardanda elə bir an oldu ki, Səməd ətrafından dağılışan gombullarla, milisionerlərlə birlikdə Xaşı da gördü. Daha doğrusu, ancaq neştərləri gördü: sevinc yox, təntənə də yox, neştərlərin parılıtısında qələbə himni vardı. Əmma Səməd “işin ikinci qismi”ndən qalmadı: yeddi il səkkiz ay ərzində yuxuda və xəyalda qatili nə hala salmışdısa, indi eləcə bir hala saldı: ağ maykada cəsədsayağı qabırğaları sananan “qara həyula”da

nəfəsdən başqa heç nə qalmadığını hiss edəndə, nəfəsə toxunmayıb, Çax-çuxu it məhləsinə tərəf tolaqladı.

Nə qədər imkanlı adam olsa da, belə xınc-mınc bədənlə qatil, cinayətlərini Persin üstünə yıxmaq imkanından məhrum olub, azı bir həftə, on gün yataqda qalmalı idi. O vaxta qədər, şübhəsiz, məhkəmənin qərarı çıxmalı, Sultan Əmirinin, Məhərrəm Abbasoviçin başları açılmalı idi. Səmədə lazım olan da elə bu idi.

Xaş “Dəli Səməd”in belə uzağa baxan gözlərini görmüdü. Xaş bu günə, bu meydana baxırdı və qələbəsini də burda görürdü; Çax-çuxdan əl çəkib geri dönəndə Səməd dərhal başa düşdü ki, “çəkiyə çəkilən”in özünün özünü məhv etdiyinə heç kəsin şübhəsi yoxdur: Xaşın qələbə himni indi Bezobraziye törəmələrinin üzlərində, duruşlarında, tərpnəşlərində də çalınırdı: əziz qohum və himayədar Xalıqa baxmırdılar, Xalığın yerdə döşəli qaldığı bir vaxtda bu adama bənzər adamların hamısı bayram təntənəsilə dingildəşirdi, yırğalanırdı. Çünki Xəlvət Rəhim də paqonlarını taxmış kimi, gurultulu-amiranə səslə “Səməd Mədəd oğlu Əmirinin çox açıq şəkildə nümayiş etdirdiyi siyasi əqidəsinə və cinayətinə şahidlərin” ad və fəmilialarını deyə-deyə, Piylisinin əlindəki dəftərə siyahı yazdırırdı Gülənovun qoşa ovcunda isə “naruçnik” işıldayırdı.

Səməd nəfəsini dərmədən, bu dəfə birbaş Gülənovun üstünə yeriyib, əllərini irəli uzatdı.

– İşimin ikinci qismini də qurtardım. Taxa bilərsən naruçnikini, Xaş nəçənnik!

Gülənov təhqirə cüzi əhəmiyyət də vermədi.

– Hə, indi, doğrudan da, taxmaq olar, eşq dəlisi!

Bircə an sonra Gülənovu yerdə – Səmədin dizinin altında, “naruçnik”i isə “nəçənniyin” özünün biləklərində görəndə Bezobraziye törəmələrinin işarələrə – əmrlərə tabe cəmdəkləri tamam hərəkətsiz qalıb qurudular.

Səmədin hərəkətlərində isə ildırım sürəti vardı. “Naruçnik”in zəncirindən yapışıb, yüz kiloluq xaş bədəni sürüyüb, Gülənovun öz maşınına tulladı. Şofer də məhlə milisionerlərindəndi: Gülənoğlu Molla Gülənə oxşayırdı. Bir az bundan əvvəl Xaşın özünün işarəsi ilə motoru işə salıb hazır dayanmışdı ki, “Dəlini birbaş dəlixanaya” aparsın. İşi tərsinə görəndə, sözün əsl mənasında, gözləri kəlləsinə çıxdı. Səmədin heybətli bağirtısı şoferin olan-qalan aqlını da aldı:

– Sür, köpəyoğlu! Rədd elə Xaşınızı burdan! Yoxsa, özüm sürərəm, aparıb meşənin fizilliyinə tulluyaram, çaqqallara yem olar, sabah bağırsaqlarını yığarsınız kol-kosun arasından! Rədd ol burdan!

Təkərlərdən tükürpədən vıyılıt qopdu. Geriyə, yanlara toz-du-man və yanıq rezin qoxusu yayıldı. Maşın meydanda əyri-üyrü qara izlər sala-sala, qıjıltı, gurultu ilə uzaqlaşdı.

Xəlvətlə Qıllı Çax-çuxa doğru, məhlə milisionerləri isə maşının ardınca getdilər.

Nə Abıdan, Təftişdən, o biri Qəlyanlılardan, nə də cəməatdan səs-səmir çıxırdı. Bayaq Abı ayağa qalxıb qocalarla birlikdə irəli gələndə, Səməd ağ daş binanın həyətidəki xançal əhvalatını və Seyid kişinin qonaq evinin həyətidəki nitqi xatırlamışdı və Abı irəli gələndə məhz xançal əhvalatına və o nitqə bənzər bir şey olacağını zənn eləmişdi. Əmma Abı susurdu. Hadisə elə gözlənilmədən və elə sürətlə olmuşdu ki, nə baş verdiyini hələ heç kəs dərk edə bilmirdi.

Belə bir vəziyyətdə Səməd yenə də nəfəsini dərməmiş, bayaqkı ağbəniz, qaraqaş, qaragöz qızı – Müşərrəf Mirbağır qızı Bağırımı çağırırdı:

– Müşərrəf... bura zəhmət çək.

Qızı çağırırdı, əmma o yenə bədbəxt ailənin – Qarışqa qarı ilə gəlinlərinin, nəvələrinin havada şəklini görürdü.

Müşərrəf vahimələnmişdi. Atası – Mirbağır müəllim də narahat olmuşdu, yenə də dodaqaltı: “Vay, vay! Bu nədi, bu nədi?!” – deyirdi.

Səməd üst-başını düzəltdi. Əllərini daraqlayıb, gombulların dırnaqları altında yaymalanan qandan, tərdən, toz-torpaqdan bərkimiş saçını alnından dala apardı, boynuna tökülən qana bulanmış ovucularını çirkli yaylığı ilə qurulayıb, Müşərrəfə tərindi:

– Dedim bura zəhmət çək! Yemiyəcəm səni! Qız tərəddüdlə, ağır-ağır yaxınlaşdı. Nazik aypara qaşlarını və kirpiklərini titrədə-titrədə Səmədə baxdı, əmma bu qorxunc adamın gözlərində nə gördüsə, dərhal dirçəldi. Səməd özü də ürək-dirək verdi: – Qorxma məndən, – dedi, – pis niyyətim yoxdu. Mən pislərə pisəm... De görüm... Sən bilirsənmi ki o qarının haqqını verdilər sənə?! Atan başa düşər bunu, mənəcə. Sən özün de görək...

Müşərrəfin ağca üzü pörtdü. Aypara qaşlar gərildi.

– Qarının?! Xeyr!.. Öz zəhmət haqqımı almışam mən. Yüz kilo pambıq yığmışam!.. Hələ bir az da artıqdı. Düz çəkmədi o kişi!..

Günorta hamı tənəffüsə çıxanda mən çıxmadım. Özümə söz vermişdim ki, yüz əlli kilo yığacam. Azı yüz iyirmi, yüz otuz kilo pambıq var orda. Bildir də belə işlədim mən burda, təşəkkürnamə aldım... – Qızın nazik, hissiyatlı dodaqları civə kimi qaynayırdı. – Atamı qarışdırma bura! Bizim ailədə heç kəs heç kəsin işinə qarışmır!

Səbirsizlikdən, az qaldı ki, Səməd əlini o nazik dodaqların üstünə bassın.

– Çalış artıq söz danışma, Müşərrəf. Sualıma cavab ver. Neçənci sinifdə oxuyursan?

Müşərrəf heç nə anlamırdı.

– Onuncuya keçmişəm. Necə ki?

– İnstituta gedəcəksən?

– Darülfünuna gedəcəm. Sergey Mironoviç Kirov¹ adına Dövlət Darülfünuna. Filologiya fakültəsinə girəcəm. Necə ki?!

– Girə bilmiyəcəksən, Müşərrəf. Əgər atan, doğrudan da, sənin işlərinə qarışmırsa, qəbul imtahanında kəsiləcəksən!

Müşərrəfin pörtmüş üzündə ağ ləkələr əmələ gəldi. Qız dönüb yoldaşlarına baxdı.

– Bu nə danışır?!

Qarışqa qarı ilə gəlinlərinin, nəvələrinin havada şəklinə Mirbağır müəllimlə Muradovanın qaraltıları qarışdı. Səməd əlini qızın çiyinə nə toxundurdu.

– Maarif müdiri bilir mən nə deyirəm. Rayonda özü bu barədə danışıb. Sultan Əmirli kimi nüfuzlu yoldaşnan döşləşib. Xahiş edək, köhnə, təcrübəli tədris mütəxəssisi kimi izah eləsin, başa salsın qızını, görək niyə kəsiləcəksən.

Mirbağır müəllim duruxmuşdu. Xahişi eşidəndə ortasını fırladıb Muradovaya baxdı:

– İzahə ehtiyac varmı?! Bu nədi belə?! İzahat vaxtıdı?!

Muradova dillənmiirdi. Səməd təkidlə:

– Rayonda danışdığınızı danışın! – deyəndə Mirbağır müəllim Səmədlə Muradovanın arasında fırfıra kimi fırlandı.

– Rayonumuzda maarif-mədəniyyət işlərinə baxan raykom katibi dayanıb burda... Mənim danışdığım orda qaldı. Hamı şahiddi,

---

¹ 1934-cü ildə Kirov öldürüləndən sonra onun adına şəhər və müəssisələrin sayı-hesabı yox idi. Azərbaycan Dövlət Universitetinə də Kirovun heç bir aidiyyəti yox idi.

Sultan Əmirli yoldaş nə kökə saldı məni. O barədə bir də danışmaq istəmirəm, yoldaş Səməd. Bu gün vəziyyət də başqadı, tələb də.

Səmədin səsi sərtləşdi:

– Tələb?! Tələb olunur ki, kolxozçunun təminatına buraxılan pulu yığıma kənardan cəlb olunanlar aparsınlar?!

Müşərrəf necə pörtmüşdüsə, Mirbağır müəllim də eləcə pörtdü:

– Sultan Əmirli yoldaş qayıdanda ondan soruş. Bu işlərin hamısı onun göstərişidi.

Qarışqa qarı ilə gəlinlərinin və nəvələrinin şəklinə qırmızı tuf daş binanın foyesindəki adamların qaraltıları qarışdı. Səməd pırpız qaşlar altında əzabla dolu boz-ala gözləri gördü. Səsi endi, hətta titrəyən kimi oldu:

– Sultan Əmirli nə vaxt, harda, kimə göstəriş verib ki, o pul “qırılan diviziyada qırılanların” uşaqlarına yox, şəhər məktəbiynən dəmiryol məktəbinin şagirdlərinə paylansın?!

Mirbağır müəllim yenə duruxdu. Şalvarının cibindən baş yaylı-ğısayağı böyük dəsmal çıxarıb buxağını, boğazını sildi. Gözünün biri Muradovada, biri Səməddə idi.

– Başa düşürəm, sən nə istəyirsən məndən? Tutaq ki, izah elədim, Müşərrəf də bildi ki, tədris proqramı alayımçıq keçiləndə şagirdin biliyi də alayımçıq olur. Bu il AMİ-yə¹ göndərdiyimiz uşaqlardan soruşublar: “Üzvi kimyadan müəlliminiz kimdi?”, uşaqlar bilməyiblər üzvi kimya nə olan şeydi. Çünki keçən il noyabrın axırınacan pambıqda qalmışdılar, dekabrda da suşilkalarda² qoza arıtlamışdılar. Yanvarda tədris müdirləriynən kimya müəllimləri yığışdılar maarif şöbəsinə, dedilər, qeyri-üzvi kimyanı zornan çatdırırıq, üzvi kimyaya vaxt qalmır... Qıtası, “Kamal attestat”larında üzvi kimyadan qiymət yazmadıq. Nazirlikdən bir axmaq inspektor qışqırdı, bağırdı ki: “Tədris proqramını pozduğunuza görə hamınıza töhmət verdirəcəm”. Məcbur elədi bizi, yazdırdı qiyməti. Axırı, AMİ-dən uşaqlarımız kor qız kimi qayıtdılar. Burdakı onuncuların aqibəti də elə olacaq. Bu da izahat! Nə çıxar mənim bu izahatımdan?! Rayonda o cür danışdığıma görə möhtərəm əmin yaxamı

¹ Tibb institutu da dilə rus təbirilə (“AMİ” – Azerbaydjanskiy meditsinskiy institut) daxil olmuşdu.

² Havalar soyuqlaşandan sonra açılmayan qozaları kollardan dərib “suşilka”larda (soba – “peç” istisində) açıldılar.

Gülənovun əlinə verdi! Bu yaşında, iyirmi ilin maarif işçisi, şəhərin küçələrində özüm qarı-qarı düşdüm, uşaq yığdım! Bugünkü danışığımıza görə də möhtərəm əmin, şübhəsiz, özü yapışacaq yaxamdan ki, məktəblilərin əhval-ruhiyyəsinə pis təsir eləmişən! Başa düşmürəm, sən özün nə cavab verəcəksən ona!

Çal, pırpız qaşlar altında əzabla dolu boz-ala gözlərlə Qarışqa qarının, gəlinlərinin, nəvələrinin şəkillərindən başqa, Səmədin nəzərində tək bir nəfərin – Muradovanın qaraltısı qaldı.

– İndi Muradova yoldaşadı sözü... İcazə ver sənə elqızı kimi danışım, Məleykə bacı... Bayaqdan baxıram. Susursan. Raykomun təlimatçısı əlləşib-vuruşur ki, kolxozda bu dözülməz vəziyyəti birtəhər düzəltsin, katib heç münasibətini də bildirmir. Niyə, Məleykə?! Mən hiss eləyirəm, susmağın, əlbəttə, boş-boşuna deyil. Baxışında soyuqluq görürəm. Laqeydlilik, yox, məhz soyuqluq! İncimə məndən, elə bil ocaq sönmə, külü qalıb. Hani məşhur “Diapozonlu Muradova”?! Yalvarıram, incimə sözümdən! Mən səndən kömək umuram. Bu rayonun üç katibindən birisən. Rayonumuzda on yeddi təsərrüfat başsız qalıb. General Persin birçə gündə təyin elədiyi Bezobraziye toxumları hakimdilər hər yerdə. Elimizə-obamıza ürəyi yanan adamlardan, Qılınc Qurbandan, Təftiş Abbasdan eşitdiklərimə görə, cəmaati sındırıblar hər yerdə. Bu cina-yəti törədənlər mühakimə olunurlar. Əlaltıları hələ fəaliyyət göstərirlər. Stalini, Mirqəzəbi, Persi pisləyirlər, Sultan Əmirlini “Mirqəzəbə qalıb gələn Kişi” adlandırırlar, Sultan Əmirlinin özünə istinad eləyə-eləyə cəmaati rəzil kökünə salıb, rayonu özülündən sarsıdılar. Belə vəziyyətdə susmaq olarmı, Məleykə bacı?! Mayda “Şəxsiyyətə pərəstiş” məktubu oxunanda Sultan Əmirlidən narazı danışmışan. “Administrativ tədbirləri”ni pisləmişən. Bəs burdakı bu “cəza tədbiri”nə münasibətini niyə bildirmirsən?! Sultan Əmirli məcburiyyət qarşısında, kənardan işçi qüvvəsi cəlb eləyirsə, bu o deməkdimi ki, yerli camaat daha da rəzilləşməli?! Xahiş edirəm, susma, bacım!

Nəlbəki gözlər açılıb Səmədə dikildi.

– Yoldaş Səməd!.. Biz bura mitinqə yığışmamışıq! Kənardan cəlb olunan işçi qüvvəsinin kolxozlara zərəri haqqında da, yığım kompaniyası müddətində məktəblərdə yuxarı siniflərin bağlanması haqqında da çox danışmışıq.

Düzdür! Şəxsən mən maarif müdirinin fikrinə şərik çıxmışam və raykomun bürosunda öz şəxsi rəyimi tamamilə açıq bildirmişəm. Nəzərinizə çatdırıram ki, bizim şəxsi rəylərimiz şəxsi rəy olaraq qalır. Pambığı “sürətlə, itkisiz yığmaq” haqqında göstəriş Moskvadan verilib bizim Mərkəzi Komitəyə. Yəni Sovetlər İttifaqı adlanan dövlətin mənafeyi güdülməlidir burda, yoldaş Səməd! Budu əsas məsələ! İş atıb alverə qaçanlara qarşı cəza tədbiri də, məktəblilərə zəhməthaqqı paylanması da kolxozun rəhbərliyi ilə milis rəisinin Mərkəzdən göstərişə diqqətlərinin nəticəsidir! Qonşularımız Tahirlidə də belə nəticə çıxarılıb, Qurbanlıda da. Tahirlidə maldarlıq texnikumunun tələbələrinə gündəlik zəhməthaqqı verilib. Orda bu tədbirə etiraz edən yoxdur. Qurbanlıda şəhər fəallarının ailələrindən cəlb olunanlara gündəlik zəhməthaqqı verilib. Orda da etiraz edən yoxdur. Tək siz, partiya işçisi, Mərkəzi Komitənin göstərişinə qarşı çıxırsınız. Özü də belə kobud şəkildə! Səbəblərini dedilər burda. Sizin əsəbləriniz pozulub, yoldaş Səməd! Aldığım məlumatlara görə və burda öz gözümlə gördüklərimə əsasən deyə bilərəm ki, partiya işçisinə yaraşmayan nalayiq hərəkətlər edirsiniz. Adamlarla partiya etikası çərçivəsində danışmaq, qüvvələri səfərbərliyə alıb, bütün imkanlardan istifadə yolu ilə yığımı təşkil etmək əvəzinə, şəxsi hisslərinizi ictimai işə qatışdırıb dava salırsınız! Sovet adamları arasında düşmənçilik törədirsiniz! Dəfələrlə xəbərdarlıq olunduğuna baxmayaraq, bir-birinin ardınca adam döyürsünüz! Sizi məsuliyyətə cəlb edən milis rəisini vəzifə başında yıxıb sürüyüb, dözülməz zorakılıqla iş üstündən qovursunuz! Bütün bunlardan sonra isə məni öz biabırçı işlərinizə şərik çıxarmaq istəyirsiniz?! Sizə nə deyim? Necə yəni “bacı”?! Nə vaxtdan bacınız olmuşam sizin?! Kommunist partiyasının rəsmi işçisiyəm mən! Və rəsmi surətdə bildirirəm ki, əsəbləri bu dərəcədə pozulmuş adamın belə şəraitdə işləməyi qeyri-mümkündür. Siz çox ciddi xəstəsiniz, yoldaş Səməd! Əgər xəstəliyinizi başa düşürsünüzsə, raykoma ərizə yazın, təhkimçilikdən imtina edin! Onsuz da bu hərəkətlərinizin çox pis nəticələri olacaq. Xəstəliyinizi etiraf etsəniz, həm prokurorluq xətti ilə, həm də partiya xətti ilə müəyyən güzəştə gedə bilərlər. Başqa sözü yoxdur sizə. Yalnız bunu əlavə etməliyəm ki, mənim adımın yanında “diapozon” sözü raykomun divarları arasında zarafatla işlənir. Siz hətta bu incəliyi anlamaqdan da məhrumsunuz!

Qarışqa qarı Səmədin qucağında idi. Sol qolunun üstündə sinə-sinə sıxmışdı. Titrəyə-titrəyə, hıçqıra-hıçqıra uşaq kimi ağlayan qarı ilə birlikdə özü də hönkürməyə hazırdı. Əmma gözlərinə yaş yox, yenə də od dolmuşdu. Qarının calaq-calaq əski-üsküdən ibarət şalını, qoftasını, corabın altındakı gön parçalarını göstərə-göstərə Muradovanın üstünə getdi:

– Budu mənim anladığım! Mən bunun xəstəsiyəm! Bunun o sızıldeşən nəvələrinin, o göynəyən gəlinlərinin xəstəsiyəm! Divar dibində oturub gəvələməyə quru çörək gözləyən Kətyən İbrahimin xəstəsiyəm! “Qırılan diviziyada qırılanların” arvadlarının, övladlarının xəstəsiyəm! Səkkiz qıznan on iki yetim böyükdən Ayna bacının xəstəsiyəm! Əgər bunları görmürsənsə, bunların qeydinə qalmırsansa, mən səni nəinki raykom katibi, heç insan da saymıram! Diapozonunuz partiya instruksiyalarından kənara çıxmır, diapozonsuz Məleykə! Bu Bezobraziye qazanında çox adam şikəst olub. Sən kimi şikəsti birinci dəfə görürəm. Katib deyilsən, protokolsan sən!.. Qadın deyilsən, buzsan!.. Gözəl deyilsən, idbarsan!.. Sönmüş ocaq dedim mən sənə! Elə sönmüsən, küllün də qalmayıb! Mən isə yanırım! Nə qədər ki, yanırım, bu Bezobraziye törəmələrini, gizlin “rabotnik”ləri, mikroilanları yandıracam alovumda! Yaşamağa haqqı olanlara işıq saçacam!.. Raykoma ərizə yazmıyacam. Raykomun tribunasına qalxacam, insanlıqdan məhrum qadın çinovnik haqqında danışacam! Get burdan! Bir də ayağın dəyməsin Qonaqlıya! Qancıq!

Muradovanı elə bil ilan çaldı; dik atıldı, rəngi ağardı.

Səməd hiss etdi ki, bu dərəcədə sərtliyinin üzərində əmisinin nüfuzu da vardı. Çünki katib zənən titrəyib, cavab qaytara bilməyib maşına doğru yönəldi.

Səməd “Pobeda”nın ardınca da baxmadı. Qarı qucağında, qapan-tərəzinin yanına qayıtdı. Dumağ piy üzlü Piylini saqqız kötüyünün üstündə oturdub, özləri “ambulatoriya stolu”nun dövrəsində dayanıb pul sayan Qəlyanlıların arasından əlini uzadıb bir dəstə yüzlük – min manat götürdü.

– Belə şeylərnən sənin yaran sağalmaz, a qarı. Hələlik al bunu. Bölünməz fondun hesabına yazarlar, – deyib pulu əski-üskü qoftanın qoynuna saldı...

Anbarın qabağında, Təftişlə Möhsün kişinin asdıqları “yel fənarları”nın işığında hadisə bununla qurtarmadı.

Hadisənin iki əsas nəticəsi oldu.

Birinci nəticə budur ki, Səməd “kürünüb atılmalı”ları doğrudan da kürüyüb, camaatın hüququnu özünə qaytardı.

İkinci nəticəsi isə budur ki, pambıq çəkiləndən sonra təcili “vedomost”la pul paylananda Torksin birdən şığıyıb, Təftişin “seyf”indən möhürü dartışdırdı:

– Bura ver! Sən gəzdirmiyəcəksən bunu! Mədədimiz gəzdirəcək! Neçə il gözləmişik biz onun yolunu?!

Təftiş nəinki möhürü verdi, üstəlik, əlinin ikisini də yuxarı qaldırıb:

– Mədədə mən bir dəfə iyirminci ildə, ikinci dəfə otuzuncu ildə səs vermişəm. Bir də indi verirəm. Kim Torksinin təklifiyə razıdı, əlini qaldırsın, – dedi və Təftiş hələ sözünü qurtarmamış, Qəlyanlılardan başlamış Qarışqa qarının quru-taqqanaq nəvələrinə qədər, bütün Qonaqlılar sevincdən və kədərdən qəhərlənə-qəhərlənə əllərini qaldırıb, beləliklə, “avariya” günündən yeddi il səkkiz ay sonra sədr Mədədin “Bircə bala”sının simasında sədr Mədədə yenidən səs verdilər və Səməd cəmisi bir neçə dəqiqə çəkən qeyri-adi iclasda belə gözlənilmədən kolxoz sədri seçildi.

11

Xızr Abının müəmmalı pərtliyi nəzərə alınmasa, qələbə ətrafında hamının, hətta Qarışqa qarının da dirçəldiyinə, ümumi şadlıq, vəcd hökm sürdüyünə baxmayaraq, Səməd özü əldən-ayaqdan düşmüşdü, yəqin ki, içərisi boş olmayan çadıra gedib dincəlməyə ehtiyac duyurdu. Əmma hardasa nal səsləri və Qurban əminin: “Qorxmayın! Qorxmayın! Sultan özü gəlir”, – dediyini eşidəndə bədəni tarıma çəkildi.

– Torksin! Qara Zal! Sarı Zal! Qızlı, oğlanlı, hamı dalımcə gəlsin. Əlləzoğlunun evinə getməliyik. Hamılıqla! Gəlin! Əlləzoğlunun evinə!

Heç kəs görmürdü ki, enləri ilə uzunları tən gələsi dərəcədə iki kök qadın qaranlıqda biri-birindən xeyli aralı dayanıb Səmədin son sözlərini eşidəndən sonra, hər ikisi eyni iti addımlarla işığa çıxdılar. Gülbəniz Səmədin bir qulağına: – Neynirsən sən, a canım-ciyerim?! O cırdığın məktubda bədbəxt bacım dönə-dönə yazmışdı sənə ki, Sultan adında adamdan züryəti olmuyacaq”, – deyəndə, Şənbə Səmədin o biri qulağına: “Cəmaati niyə yığırsan ora?! Bilmirsənmi ki, o uşağı daha saxlamaz qarında?!” – dedi.

Səməd mat-məəttəl Gülbənizin enlənib, krem yaxılmaqdan ağarmış üzünə, gah da Şənbənin əprilmiş yanaqlarına baxırdı: cəmi üç nəfərin – Sultanla qardaşoğlunun və Müslümün arasında olan söhbəti bunlar hardan bilirdilər, doğrudanmı o məktubu Gülgöz özü yazmışdı və uşaq söhbəti də ordandı?!

Səməd bu iki nəfər yad ikən məhrəm, məhrəm ikən yad qadının arasından çıxıb, bir də qışqırdı:

– Torksin! Eşitmədinmi nə dedim?! Gülgözün yanına getməliyik! İş var!

Belə qəfil, gözlənilməz, qərribə sözlərdən, əlbəttə, çaşmayan, tutulmayan qalmaqaldı. Yalnız Səməd meydandan xeyli aralanandan sonra Torksin:

– O boş söz deyərmi? Lazım olmasa çağırarmı bizi? – deyib Səmədin ardınca yüyürəndə başqaları da tərpendilər.

* * *

Gülgöz qalın, hündür çəpər arxasında, evin sol səmtindəki çardağın altında, boz kilim üstündə dizlərini qucaqlayıb oturmuşdu. Ocağın alovu təzə-təzə qızışıb, qara, yığcam qazanın altından atıla-atıla həyəti az-maz işıqlandırırırdı. O tutqun işıqda, cığaları qaşlarının üstünə sallanmış, zərif, doğma sifəti, qaynarlığı, gözəlliyi uzaqdan da sezilən gözləri görər-görməz, Səməd iti, qulac addımlarının öz-özünə yavaşadığını, hələ Bakıda rulun – sükanın arxasına keçdiyi dəqiqədən başlayaraq beynində dolandırdığı sözlərin yoxa çıxdığını duyub, hətta ətrafındakı cavanları heyrətləndirən sarsıntı ilə dayanıb, başını sağ çiyinə əyib yazıqlaşdı, məzlumlaşdı. Heç kəs, o cümlədən Səməd özü də bilmədi ki, belə ləngiməyi arxadan

taleyin hökmü ilə gələn Xızr Abının özünü yetirib dəstənin qabağına keçməsinə səbəb oldu.

Abının gözləri geniş açılıb Səmədin, sonra sağ-solundakı cavanların, qızların üzlərində gəzdi. Səsində qəzəb gurladı:

– Deyin görüm məhəbbət nə deməkdir?!

Qızlar o yan-bu yana baxdılar. Cavanlardan bir-ikisi pıqqıldadı. Sonra hamı Səmədə baxdı, hamısı çaşqınlaşdı.

Səməd özü isə, başı çiyininə əyili, həmin məzlum, yazıq görkəmdə susurdu.

Abı başdan-ayağa müəmma idi.

– Ələsgərin damında dərs keçibsiniz hamınız. Səməddən başqa... “Mövlud keçirmək”, peyğəmbər ƏLEY ƏSƏLİMIN əsli-nəsləli haqqında danışmaq ixtiyarı alıbınız. Peyğəmbərin rütbəsi barədə sual verirəm. Səsiniz niyə batıb?!

Birinci yenə Torksin dilləndi:

– Yəridimi, baba?! Səmədin vacib sözü var Gülgəzə. İstəyirsən sən də gedək.

Abı daha da sərtləşdi:

– Səməd deyib sözünü! Artıq danışmaq nəyə lazımdı?!

Səməd qamətini düzəldib, fikrini toplamağa çalışdı.

– Mən heç nə deməmişəm...

Abı əlini çadır səmtinə uzatdı.

– O yuvaları dağılan qaranquşların civiltiləri də eşidilir bu həyətdə. Axşam quyunun üstündə sən o cür danışanda eşidilməyibmi burda?! Sus indi sən! Hünər göstərüb aləmi çaxnaşdırıbsan! Bir çaxnaşma da burda salacaqsan?! Tanımırsanmı Əlləzoğlunu?! Xəstə-xanadan çıxarıb, gətirib salarlar üstünə, böhtan çirkabında batarsan. Bildin?! Cavanlara sual verdim. Cavablarına qulaq as sən bunların, gör nə deyirlər... Niyə dillənmirsiniz, bala? Necə yəni “yeridirmi”?! Xızr Abı yersiz danışar?! Cavab ver sualıma! Təzəlikcən dil çıxarıdıbsan. Danış da!

Torksin, bir gözü Səməddə, bir gözü Abıda:

– Məhəbbət rütbədi, – dedi – İndiki dilimizdə təhrif olunub. Əslində cəmi Bağların, OdƏrlərin rütbələrindən biridi. OdƏrcəsi BağHəmOddu (Vahid həqiqət Bağı). Təhrif dillərdə “Muhamməd”, “Mühəmməd”, “Məhəmməd” və sair müxtəlif sözlərə çevrilib. “Muhabbət”, “Möhübbət”, “Məhəbbət” sözləri də peyğəmbər

Ələy Əsəlimin BağHəmOd rütbəsindən azıb təhrif olunub. Hər hansı bir insan SafAğ Elminin əsasını mənimsəyibsə OdƏr – Həqiqət İşığı olursa, eyni zamanda BağHəmOd (Vahid Həqiqət Bağı) olub, Odun – Həqiqətin köməyi ilə insanı insana bağlayır. Həqiqəti bilən insan Həqiqəti bilən insana bağlananda isə, eyni zamanda Ələyə – Uca Ələ, yəni ƏLAğa – “Əllah”a bağlanır. Budur məhəbbət, baba!

Həqiqətdən xəbərsiz insanın “məhəbbət”i təhrif sözdü, təhrif mənadı, yalnız hissiyyata, başqa sözlə, şəhvətə bağlandığına görə, şəhvət hissi öləndə təhrif “məhəbbət” də ölür. Bu deyilənlərə əlavə olunmalıdır: ƏLAğ – “Allah” EySarıımız bizi həqiqətdən xəbərsiz insan “məhəbbət”indən qorusun!

Torksın gözlərini Səməddən çəkmədən, gərginlikdən, qəhərdən boğula-boğula udqunda.

Abının gözləri də Səməddə idi.

– Eşitdin?! Dərk elədin?! O çardağın altında oturan bədbəxtimizə az-çox məlumdu bu həqiqətlər. Sultandan dərs alıb bu dörd ayda. Sultanın övladını bətnindən qovmaz o, oğul! Bu barədə Sultana da düz deməyiblər, sənə də. Həm orda – Bakıda başını yeyiblər sənin. O şofer düz adam deyil. Burda da iki zənən deyib sənə bu barədə. Mənə məlumdu bunun hamısı. Sultanın hələ dünyaya gəlməmiş züryətinə anası yox, başqaları qəsd eliyərlər. Bacarırsansa, bax, elələ-rindən qoru o bədbəxti. Təhqirlərə, söz-söhbətlərə dözəmmir. Başa düşdünmü?! O cırdığın məktubu bu yazmayıb sənə. Məktəbin arxivindən bunun “rus dili” dərindən “diktant” dəftərini tapıb Xaş nəçənnik, “Şüşəli”də oturub bunun xəttinə oxşada-oxşada, hırıldaşa-hırıldaşa yazıblar, insanı sözlə zəhərləmək, əsəbiləşdirib öldürmək kursu keçən o ilan zənəni məcbur eləyiblər məktubu versin, görüş-dürsün sizi, o yandan da Qudalı itlərini çağırırsın, şəklinizi çəksinlər, bax o çardağın altında, qəzetə verib ifşa eləsinlər: “Zəmanəmizin Məcnunu Leylisindən qaçmır!” Plandı bu. KQB-də Xudiyevi xəlvəti əvəz eləyən Xalığ Qudalovun şəxsi planıdı! İki zənənə tapşırıb bunun icrasını. Burdadılar ikisi də. Çox yaxşı tanıyırsan hər ikisini!

Ətrafında baş verən hadisələr çatmır sənə, oğul! Çünki çox, çox təmizsən və sadəsən! Bezobraziyenin nə iş gördüyünü bilmirsən. Sarı Zal səndən yaxşı görür Bezobraziyenin əməlini: Varisin başındadı hər şey deyir, o cür taraqqataraq vuruşmanın arasında qabağını kəşib başa salır səni, yenə başa düşmürsən kimsən, kim olmalısən?!

Abı üzünü cavanlara tutdu.

– Aparın bunu, dərs deyın o çadırdadır!.. Eşitdinmi, ey pak nadan?! Dərs keçməlisən! SafAğ Varisi rütbəsinə layiq olmalısən! Yoxsa, özünü də məhv eləyəcəksən, əmini də, bizi də və o dizlərini qucaqlayan xoşbəxt bədbəxti də! Bəli, xoşbəxtliyi də var onun. Vaxtı çatanda biləcəksən. Nə baxırsən üzümə?! Göyə bax! Bu ayılı, ulduzlu Kainat miqyasında nə qədər bilmədiyın şeylər var! Bir dəfə BağHəmOdun öz sağlığında, iki yüz illik müharibənin lap başlanğıcındaca məhv eləyiblər bu Elmi. Yeddinci əsrdə. Bir dəfə Mənsur Həllacın zamanında – onuncu əsrdə qırıqlar alimlərimizi. Bir dəfə Firdovsinin zamanında! Bir dəfə Nizaminin zamanında! Bir dəfə Nəimi ilə Nəsimi bədbəxtlərimizin zamanında! Bir dəfə “Şeyx Səfi” dedikləri Şeyx SafAğın zamanında! Bir dəfə onun oğlunun, bir dəfə də nəvəsi Şah İsmayılın zamanında! Bütün Kürreyi-ərz deyilənin bəşəriyyəti məşğul olur bu işnən ay yazıq Varis balam! Bu doqquzuncu dəfədi. ƏlAğ EySarımızın edamını da əlavə eləsək, onuncu dəfədi! SafAğ Elminin minlərlə ad altında gizlənən milləti özü-özünə qılinc qaldırır indi! “Faraon” dedikləri EvƏrEyÜnlərin zamanlarında EvƏrEy OdƏrlərimizin özlərini o dərəcədə nadanlaşdırıblar ki, ƏrAğları – “ruh”ları birbaşa OdAğÜz BağOdƏrə uçan EvƏrEyÜnlərin hamısına mavzoley tikdirib, yanına da azuqə qoyub guya Yerdə saxlayıblar. İndi cəmi Yer üzündə “Yevrey” düşmən sayır EvƏrEy Ünləri – “Faraon”ları. Niyə? Çünki İlan belə qandırır! “Misr” – BağSar tariximizi öyrənsən, görərsən ki, on bir dəfə yox, bəlkə yüz bir dəfə məhv eləyiblər Varislərimizi! Get öyrətsinlər! Get!

Səməd quruyub qalmışdı.

– Abı!.. Abı, axı, əminin özünün sözüynən gəlmişəm mən bura!

– Dedim, Sultanı başdan çıxaranlar var! Sultanın yox, Müslümün sözüynən gəlibsən! Daha doğrusu, Çax-çuxun!.. Tanıdınmı Müslüm Müslüm oğlunu?!

– Nə?! Nə dedin?! Müslüm bizimkidi, Abı!

– Təkrar eləyirəm: çox, çox sadəsən, uca nadansən, oğul! Bakıda tək ulduzla, mayor paqonuyla, burda qoşa ulduzla, polkovnik paqonuyla qabağına çıxan, kül-xınc elədiyın adamı tanımırısan sən. Xalıq deyil o! Qudalı deyil! Yağır Məmmədəlinin oğlu deyil!

Xəlvət Rəhimin qardaşı oğlu deyil! On birinci ildə Səttar xan vurulandan sonra Yağırı aparıb Londonda, Romada-filanda saxlayıblar. Sonra Peterburqa göndəriblər. Sonra yenə Cənuba qaytarıblar. Bax onda Jalə adında bir dul arvadla evləndiriblər, arvadın Xudat adında oğlunu da “Xalıq” adıyla yazdırıblar Yağırın üstə, olub Xalıq Qudalı!.. Əslində heç Xudat da deyil! Heç o dul arvadın da oğlu deyil! Nikolay vaxtından, on yeddi yaşından göndərilib Azərbaycana, burdan da göndərilib dul arvadın evinə... Açıq gözü, yenidən bax Xalıq Qudalıya! Bütün Azərbaycanda Mircəzəbnən Pers bilir, bir də Sultannan mən bilirəm kimdi o. Eşitsə ki, sirr açırım, bax bu cəmaatin gözü qabağında gülləliyə mən! Sən də gülləliyə, Sultanın özünü də. O yekəlikdə, o təcrübədə qatıl zır-zır ağlayır ki: “Yağır Məmmədəli mənim atam! Kim uydurub bu avtobioqrafiyanı?! Rəhim kişi doğma əmimdi mənim!..” İnanmaz! Çünki Peterburqda Rəhimnən Məmmədəlinin qoşa şəklini veriblər, bir-birinin kopyasıdır! Odu ha, Rəhimin evinin divarında!.. Müslüm çox biləndi. Nəse duyub, ya da nəse bilir onun barəsində. Odu ki, öl deyəndə ölür, qal deyəndə qalır. Sənə deyib: “Məktub yaz, verim bacıya, uşağına xətər yetirməsin”. Sultanın tapşırığı deyil bu! Çax-çuxun tapşırığıdır! Nəyinə lazımımı elə bir məktub, Qurban soruşub. Açıq deyib ki: “Səməd əmisini vurandan sonra məhkəmədə əşyayı-dəlil nə qədər çox olsa, bir o qədər yaxşı olar”. Yəni Müslüm Gülgəzə yox, Çax-çuxa verməliydi sən məktubunu. Sultan da bilir bunu, Məhərrəm də. Sən elə bir şey eləseydin, Müslüm məktubu Çax-çuxa verəndə Məhərrəmin adamları almalydılar Çax-çuxdan. Belə şeylər var, oğul!.. Elə xurd-xəşil sürüdü hara getdi, bilirsən? Prokuror Sayılovnan həkim gözləyirmişlər Xəlvətin həyatında. Çəkməsinin boğazından xançal çıxarıb, sinəsinin qanına bulayıb verib həkimə ki: “Bax bunnan öldürmək istəyirdi mən o dəli”. Bildinmi hansı xançalı?! Kim aparıb, necə aparıb əmiyin bağından o xançalı?! Necə olub ki, Bakıda Xalıqın dizlərinin üstündə görübsən o xançalı?! Gör nələr eləyir Bezobraziyə!.. Ayıl, oğul! Yazıq Qurban lap cana doyub. Deyir: “İki yerə bölünsəydim, yarım Bezobraziyəni izliyirdi, yarım da dəlimizin özünü!” Qılınc Qurban deyir ey bunu! Di get! Get! Aparın bunu o çadıra! Yenə qan axır başından. Sestranı çağırın. Acdı həm də bu bədbəxt! Aparın!

Səməd yenə də gedə bilmədi. Necə deyərlər, dirigözlü ölmüşdü. Elə bu vəziyyətində yenə nal səsləri və Qurban əminin xırıltısını eşidi:

– Müslüm Səmədin dalınca gəlib. Çadırın qabağında gözləyir. Sultan zəng vurub ki, gedəsi olmadım, Səməd özü təcili gəlsin. Yoxsa, həbs eliyəcəklər... Mən sındım, Abı!.. Qılınc Qurban yoxdu daha.

Abının səsi də xırıldayırdı:

– Eşidirsən?! Eşidirsən?! Sındım! – dedi.

Sonra birdən yan tərəfə – alaqaranlıqda qısıq duran Şənbəni görər-görməz atı onun üstünə sürdü. Şallaq iki dəfə şaqqıldadı. Lap güllə kimi. Zərbənin biri Şənbənin sarı, nazik qofta altından qabarmış sağ döşünə, o birisi sol döşünə dəymişdi. Şənbə titrəyib üzüstə sərildi, qıvrılıb qaldı. Sonra iki şallaq şaqqıltısı da eşidildi. Gülbəniz dözümlü imiş; qoşa əlləri ilə döşlərini sıxıb, ağrıdan gözlərini yumub, ayaq üstə qaldı.

Qılınc atın yüyənini geri burdu.

– Xudiyevdən qalıb bu. KQB-nin zənənlərini qoşa-qoşa işlədirlər!

At dəhşətli tər qoxusu yaya-yaya irəli gəlib nəfəsi ilə Səmədin boynunu yandırdı və Səməd istər-istəməz geri dönüb, Qurban əminin sifətini də tər içində gördü.

– Sultan təkid eləyir telefonda. Getməlisən!

Aralıqda xeyli sükut oldu. Sonra Səmədin heyrətlə dolu asta səsi eşidildi:

– Bura bax... Qılıncım, müəllimim, fəxrim... Necə yəni “Qılınc Qurban yoxdu daha”?! Bu quruluşun, hökumətin zibili çıxsadı... Bezobraziyə dünyanı götürsə də, sən öz dilindən eşitmişəm və bütün varlığımnan inanmışam ki, xalqa arxalanan adama zaval yoxdu! Sürgünlərə, fəlakətlərə, bilavasitə başçılıq eləyən Mir-qəzəbnən bir yerdə, xalqın qanını içən casus oğlu casusun özünü həbs elətdirəcəm mən!.. Düzünü deyin görüm kimdi məni kənddən ayırmağa çalışan?!

Yenə sükut oldu. Sonra yenə Qurban əmi xırıldadı:

– Getməlisən!

Səməd də bir kəlmə:

– Getmiyəcəm! – deyib çəpərin arasından Ortayola çıxdı.

Cəmaat orda-burda, beşbir, üçbir, girin-girin dayanmışdı. Bürkü və səssizlik içində cırcırama cırlıtısından başqa Dam direktor Ələsgər müəllimin deyintisini eşitməyən vardsa, o da hadisələrə laqeyd kimi hələ də elə o vəziyyətdə – dizlərini qucaqlayıb oturan Gülgəz ola bilərdi. Əmma Ələsgər müəllimin deyintisi oraya – çəpərin arxasına da, yolun o biri tərəfində gur işığı yolu vuran həyətdə də çatırdı:

– ...Rəhmətlik Mədəd özü deyərdi ki, Elm düzəltməsə, bu dünyanın düzəlməyi qiyamətə qaldı. Qudalılardan, üstəlik, hamısı paqonlu Gülənovlardan kəllələşməyiniz nə xeyir verəcək sizə?! Təzə sədrinizin hələ seçilməmişdən o cür görünməmiş zorakılıqnan Xaşın biləklərinə naruçnik keçirməyi, sonra da iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanını o hala salmağı nə xeyir verəcək onun özünə, sizə?! SeKa KPSS-dən Bakıya deyilib, Bakıdan da rayonlara deyilib ki, institut, texnikum, məktəb-ilan, nə varsa, hamısı saxlansın, əli-ayağı tutanın hamısı yığma göndərilsin. Sultan Əmirli kimi kişi acizdi bu əmrin qabağında! Bu nə üsyandı belə qaldırırırsınız?! Kim verər o pulu sizə?! Həməncə Xaş nəçənnik, rayonun bütün milisəsini bura töküb almıyacaqmı əlinizdən o paylananı?! Axşam Təftiş burda elə ağzını açanda demədimi ki, düzələn deyil bu xaraba?! Bir Səmədiniz – Mədədiniz yox, beşi olsun, siz də lap belə üçpara kənd – sovetliknən qalxın ayağa, neyniyə bilərsiniz?! Kağız üstündə qalıb bu hökumətin qanunları. Otuz dörd ildə, kolxozun boyunduruğu altında hələ başa düşməyibsiz ki, Qılınc Qurbanların, Mədəd Əmirililərin, Təftiş Abbasların işi-əməli otuzuncu illərdən bəri addamayıb, Bezobraziyə hökm sürür hər yerdə?! Bizim arvadı da aparıblar o işıqlı həyətdə. “Bu Xalıq Qudalovun qanı, ekspertizada belədi, bu da xançalın üstündəki həmin qan! Podpişite, Sestra xanum!” Neyləsin indi “Sestra xanum”?! Min dəfə sübut eləmişəm prokuror Sayılova ki, evimin damında əlavə astronomiya dərsi deyirəm uşaqlara, hələ də açıq saxlayır “sledstvennoye delo”mu! Sestra da qol çəkməsin, o “zaklyuçeniye”yə, nə olar?! Mənim xeyrimi niyə şərə döndərirsiniz, ay istəkli şagirdlərim?! Kəfəni boğazıma dolayıb Elm öyrədirəm ki, siz də öz balalarınıza öyrədin, unudulmasın

həqiqətimiz, bu Rus deyilən Divdən yaxamız qurtarsa, imkan daxilində dirildək millətimizi. Elmlilər də eyniyənən o Bezobraziye xadimləri kimi, şər – zor yoluna düşsələr, nə olar millətin axırı, ay əzizlərim?!

Səməd yaxınlığında Ələsgər müəllimin gözlərində yaş gördü. Əmma yumşalmadı.

– Bura bax, Ələsgər müəllim!.. Bayaq Xıızr Abı sual verdi orda cavanlara. Torksini danışdırdı. Belə çıxdı ki, şeyx babamın, şeyx əmilərimin Elmi olmasa, insan insana bağlanmaz, həyat, yaşayış olmaz... O böyük hərflərnən yazılan dilin böyük hərflərnən yazılan Elminə laqeyd deyiləm mən. Abı çox danışib, məni də maraqlandırır. Atamın vəsiyyətinə də laqeyd deyiləm. Əmma sualım var: Bayaq Abı beş-on dəqiqənin içindəcə tamamilə aydın danışdı bu Elmin tarixini! “Faraon”ların – EvƏrEyÜnlərin zamanından bu günəcən asıb-kəsiblər alimlərimizi. Bundan nə nəticə çıxarırsınız?! Məni bu torpağa, bu xalqa bağlıyan SafAğ elmidi?! Üzr istəmirəm kobudluğuma görə, nə deməqoqluq eləyirsiniz burda?! Bu nə təbliğatdı aparırsınız?! Arvadınız qol çəkibsə, o “zaklyuçeniye”yə, özünüz də ona mane olmamısınızsa, əksinə, o işıqlı həyətdən çıxıb bu qaranlıqda yaşayanları da acizliyə, köləliyə çağırırsınızsa, nə ad vermək olar buna?! Abının danışdığı tarix təkrar olunmurmu?! Adınız Dam direktor, gizlin alim, özünüz kimsiniz?! Bezobraziye qulu! Aciz! Rəzil, gözü yaşlı bir ziyalı! Bu yaş nədi axı gözünüzdə?! Kişi deyilsiniz?!

Ələsgər müəllimin rəngi heç vaxt dəyişməyən arıq-quru çopur üzünə qızartı gəldi, çopurları, əksinə, ağardı.

– Kişilik mərdliknən yox, əqli kamilliknən ölçülməli, bala. Axır vaxtlar Qılincınız da dərk eləyib bunu. Çürük Aşığa “Kor-oğlunun qocalığı”nı oxutdurur: “Tüfəng çıxdı, mərdlik getdi, ay haray!..” Cavanlar gülürlər sənin Qılincına: “Tüfəng deyilmi sənin mərdliyin?!” Deyir: “Mənim tüfəngimin qundağında yazı vardı: qalx ey lənətlə damğalanmış ac və çıplaq məzlum dünya!” Deyirlər: “Ac və çıplaq dünya ayağa qalxdı, nəticəsi nə oldu?!” Ağlayır Qılincınız! Bax belə, bu bədbəxt müəllimin kimi açıq-aşkar göz yaş tökür. Acizdi “Ədalət mücəssəməsi” Qılinc Qurban ədalətsizliyin qarşısında! Yeni Lenin ol, yeni Oktyabr inqilabı elə, dağıt

dünyanı təzədən qur, nə olacaq?! Həmincə ədalətsiz dünya yaranaacaq! Elmsiz, yırtıcı cəhalət dünyası!.. Sən qarışma bu camaatın işinə! Bir zəmanə gözləyirik biz. Uzaqda deyil o zəmanə! Ola bilər hətta biz də görəcəyik! Danışma! Çıx get burdan.

Səmədin beyni tutuldu. Heç nə, heç nə danışa bilmədi. Müslüm məşını lap səssiz-səmirsiz sürüb, böyründə saxlamışdı. Qəhərli-qəhərli:

– Getməsən öləcək!.. Getməsən öləcək! – deyirdi.

QAPALI DÜNYA

1

...O gecə olduğu kimi, Sultan yenə həmin balkonda, həmin vəziyyətdə, islaq yaylıq alnında, arxası üstə döşəli, asta-asta inildəyirdi.

Səməd bir xeyli hərəkətsiz, iniltini dinləyib, nəhayət, dözmədi:

– Görəsən, dünyada bu cür yatan ikinci bir insan varmı?!.. Mən təzə-təzə qanıram bu iniltinin səbəbini... Oyan, ay əmi! Oyan, qurbanın olum!

Sultan gözlərini açıb, eynilə Səmədin rayon mehmanxanasındaki halı kimi bir hal keçirib, sonra ağır-ağır dikəldi.

– Bilirdim gələcəksən... Məndən nigaran olma, yaxşıyam, – deyib, böyründəki “padnos”a işarə elədi. – Hər halda “dirilik suyu”na ehtiyacım yoxdu. Sərin pivəyə əşədd ehtiyacım var. Saat neçədi?

Səmədin qolundakı sarı şüşəli, köhnə “Pobeda” saatının axırıncı dəfə nə vaxt qurulduğu məlum deyildi. Müslüm öz qolundakı “Pobeda”-nı göstərdi.

– Səkkiz?! – Sultan heyrətlə qaşlarını dartdı. – Paatonnan! Səkkizcə saat köpmüşəm! Qalxın, qalxın! Axşam iclası qurtardı. Məhərrəmnən əlaqəmi bərpa eləyib bax bu quşburun kapitan Müslüm Müslüm oğlu Müslüm! Gəlməliidi indicə professorun. Əmma mən hələ heç nə eləməmişəm. Dolma bükmüşdük. Batdı dolma!.. Uşaqları bağdadı. Mən gələndə çağırtdırmaq istəyirdi. Qoymadım ki, üç-dörd gün ikilikdə qalaq, bir az iş görək bu bədbəxt millətin xeyrinə... Yaxşı, neyniyək indi, əlharaylığı nə düzəldək? – Sultan cəld

yönəlib, balkonun uzaq küncündə “xolodilnik”i açdı. – Ə, Müslüm oğlu, gəl sən də bax görüm, neyləmək olar?

Müslümlə birgə Səməd də gedib, əmisinin böyründən əlini uzadıb, ət, yağ, göyərtilə və sair ərzaqla dolu “xolodilnik”dən bir yumurta götürüb barmağının ucunda Sultana göstərəndə, əmi ilə qardaşoğlu, ikisi də qəhqəhə çəkdi.

Müslüm etiraz elədi:

– Bu qədər şeyi qoyub, yayın günündə qayğanaq yeyəcəksiniz?! Bir də, pıvəynən tutmaz axı qayğanaq! İcazə versəniz, qazın, tənəkənin üstündəcə elə kabab düzəldərəm ki, manqal kababı heç nə olar onun yanında! Lap beşcə dəqiqəyə.

Sultan bu təklifdən sevindi.

Səməd isə, düşünmədən, əlini ətin üstünə qoydu, nə isə çox dumanlı və gözlənilməz bəd bir hisslə:

– Kabab yox, kabab yox! – dedi və əmisinin baxışındakı diqqəti görüb, dərhal kənara baxdı.

Əmi də, qardaşoğlu da bircə anda həmişəlik dərk eləmişdilər ki, bundan sonra heç vaxt kabab yeməyəcəklər. Yəni ağ daş evdə o müdhiş gecəni unutmğa çalışacaqlar.

Əlbəttə, qardaşoğlu cavanlıq elədi. Ancaq cavanlıq, təcrübəsizlik və hədsiz ürəkəçliyi üzündən, düşünmədən “kabab yox” dedi. Xəlvət Rəhimin cibindən möhürü çıxaranda, Gülənovun biləyinə “naruçnik” keçirəndə olduğu kimi, burda da məhz ürəyinə hökmü ilə əlini ətin üstünə qoydu. Əmma bir yana baxanda elə yaxşı oldu və Sultan burda bir daha fikirləşdi ki, ailənin müsibətindən yaxa qurtarmaq nə qədər çətin olsa da, hər halda Bircə balanı kiçildən hissələrdən uzaqlaşdırmaq üçün Sultan özü də son dərəcə ehtiyatlı davranmalıdır, hissini cilovlaya bilməyən Bircə balanın idealını məhz ideal səviyyəsində tutmaq üçün bütün həyat təcrübəsini, iradəsini, səbrini səfərbər saxlayıb ayıq olmalıdır, rayonda baş verən hadisələrin həddən aşdığını, Bezobraziyə murdarlarını kürüyüb atmağın qeyri-mümkünlüyünü də ehtiyatla çatdırmalıdır.

Sultan belə düşündü və qəfil güllə kimi bəd hiss qardaşoğlunu nə qədər dəyişdirsə də, əmi bu vəziyyəti məharətlə dəyişirdi.

– Gəl belə eliyək, Müslüm. Pendir-çörəknən tərşun və pıvə!.. Tezcə duş götürək. Mənim təzə kadrım yumurtasız keçinəmmir. Adama iki-üç soyutma yumurta as, sasiska as. Dolmanı da alçaq

xodda qoy. Çox oturacayıq bu gecə. Sabah bazardı. Yoldaşlar sabah qurtarmaq istəyirdilər məhkəməni. Rudenko deyib: “Qara dənizdə çimmişəm, Baltikdə çimmişəm, Xəzərdə çimməsəm, Xəzər inciyər məndən”. Sabah dənizə gedəcəklər. Rudenko çox sarsıntılıdı. Məhərrəmə deyib: “Bu canilərin iyirmi illik cinayətləri məni iyirmi il qocaldıb...” Hitlerin canilərini mühakimə edən prokurorun etirafıdı bu. O cür adam beş gündə iyirmi il qocalırsa, o hesabdən görün iyirmi ildə mən nə çəkmişəm. Bu gecə hamısının əvəzini çıxmaq, qardaşoğlu. Əvvəl adama bir şüşə soyuq pivə. Sonra duş. Sonra altdan bəqədri-qüvvə araq, dalınca yenə pivə, pivə və pivə! İkiçə yeşik almışam, qırxcə dənə “Jiquli” pivəsi. Bəsindi?

Səməd gülürdü.

– Qırxını da mənə versən, bəsimdi. Bu şərtənən ki, bir şlanq da verəsən, göbəyimə keçirim.

Sultan şaqqanaq çəkdi.

– Çoxdan bilirəm sənnən zarafat eləmək təhlükəlidir. Hələ dilinə dəyməmiş, distansiya gözləmirsən, qırxcə dənə “Jiquli”dən sonra neyliyəcəksən?.. Gəl bəribəşdən şərtləşək. Distansiya məsələsini unutmuyaq. Zarafatda da, ciddi söhbətdə də. Əlbəttə, açıq danışmalıyıq. Lap açıq! Bu Müslüm Müslüm oğluna tapşırılmışdım, yolda yenə bir az hazırlasın səni, körpü salsın, cəmaatın o vəziyyətində səni rayondan ayırmağımız pis təsir eləməsin sənə. İndicə orda işarəynən xəbər aldım ki, işlər necədi? Pıçıldadı ki, “iki tərəfə işləməyimə dözəmmir Səməd”. Bəri başdan həkk elə beyninə, əzizim: həqiqi Azərbaycan çəkisti məhz iki tərəfə işləyə–işləyə vətənə sadıq qalması bacarmasa, bu peşəni təcili atıb, başqa iş dalınca getməlidir. Yığışdır özünü! Çox erköyün böyütmüşük səni, qardaşoğlu. Nə qədər başibəlalı olsan da, erköyünlüyün qalır hələ. Odu ki, deyirəm, şumda şərtləşək, xırmanda yabalaşmıyaq. Danışacam, biləcəksən ki, bu planetdə heç bir xalq bu qədər tələsiz deyil. Bax bu fəxrin Sultan Əmirli də iki tərəfə işləyir! Məhərrəm, necə deyərlər, allah bilir neçə tərəfə işləyir. Sən hələ qarışma belə məsələlərə. Danışdıq?! İndi adama bir pivə! Sonra duş! Qırxcə dərəcədi istilik Bakıda. – Bir pivə açıb Səmədə verdi, ikincisini açıb Müslümə verdi, üçüncüsünü özü başına çəkdi, nəfəsini dərib: – Oxxay! – dedi.

Boğazını, sinəsini sıgalladı, çiyinlərini, qollarını, qıçlarını tərpətib, gimnastikaya bənzər hərəkətlər elədi.

– Deyəsən adam oluram yavaş-yavaş. Dünyamız nə qədər mürəkkəbdə, bir o qədər də gözəldi, qardaşoğlu. Can gəlib dirənir xirtdəyinə, deyirsən, mənimki də burayacanmış. Sonra məlum olur ki, demə, Bircə balanın üzünü görmək, üstündən də bircə şüşə pivə kifayətiymiş ki, yenidən adam şəklinə düşsən. Səhər-səhər Əfəl Məsimin telefoqrammasını aldım: “Məmiş Əlləzoğlunun xəstəliyi təsdiqlənib. Səmədin həbs olunması üçün əsaslı cinayət işi qaldırılıb...” Məlum oldu ki, Xalığın işidi. Açıq-aydın gördüm fırladağı, Məhərrəmə də dedim. Bir də o vaxt ayıldım ki, “təcili yardım”ın həkimi dayanıb başımın üstündə. O vəziyyət hara, bu vəziyyət hara?! Əlimdə pivə, laqırtı vururam! Hələ bir beyin də işlədirəm ki, necə eləyim, qardaşoğlunyan söhbətimi hardan, necə başlayım ki, rayondan belə dalbadal qaçırılmağının səbəblərini düzgün anlasın, professorundan, əmisindən inciməsin, əhval-ruhiyyəimiz bir də buna görə dəyişməsin! – Şüşənin içindəki seyrək köpük qabarcıqlarına baxdı. – Düşmənin ömrü belə olsun. İndicə doluydu bu şüşə. Ağzı açılında coşdu-daşdı. İndi bomboş! Köpük qalıb yerində...

Səməd fikir verirdi: əmisi “söhbətə” keçməyə çalışırdı, əmma doğrudan da, “hardan, necə başlayacağını” bilmirdi, əməlli-başlı çətinlik çəkirdi, bəlkə əzab çəkirdi.

– Ay əmi, “duş” dedin, tər aparır axı səni...

– Hə?.. – Sultan hələ də şüşəyə baxırdı. – Deyirəm, köpük qalıb. Bir azdan köpük də qalmıyacaq. Nə vaxtsa etiketi də qoparılaçaq. Ondan sonra heç kəs bilməyəcək ki, vaxtilə bu şüşədə pivə varıymış... Filosof nə fikirdədi bu barədə? Etiketi qoparılsa, bu şüşənin məhz pivə üçün düzəldildiyini bilən tapılar?

Müslüm “padnos”a yumurta yığa-yığa gözaltı Səmədə baxırdı. Səməd hiss etdi ki, “etiket” sualının ardınca Müslümün yolda dediyi bir xəbər – “Bircə balanın Bakıda qalmağının vacibliyi” barədə təklif gəlib, əmisinin onsuz da zahiri gümrahlığını alacaq, qardaşoğlunun Bezobraziye murdarlarına divan tutmaq niyyətinin, yəni lap tezliklə rayona qayıtmaq fikrinin qətilyi bilinəndə, şübhəsiz, mübahisə başlanacaq, nəticəsi isə yəqin ki, yenə “dirilik suyu”, bəlkə, hətta “təcili yardım” olacaq. Quş gözlərində açıq-aydın qorxu da “dirilik suyu”ndan, “təcili yardım”dan xəbər verirdi. Doğrudanmı Bezobraziye qalib idi?!

Səməd əlindəki şüşəni “xolodilnik”in üstünə taqqıldatdı, əminsinin xəbərdarlığına baxmayaraq, doğrudan da, “zəhləsi gedən” Müslümü hirsli itələyib pivə götürdü, açıb başına çəkdi.

– Filosof bu fikirdədi ki, materiya birincidi, şüur ikinci. Qarın boş olanda baş işləmir. Mənim özümün sənə o qədər sualım var ki, ucuca calasam, səhərə qədər qurtarmaz. Başla, əmi, nə deməlisən de!

Sultan da şüşəni “xolodilnik”in üstünə taqqıldatdı.

– Marş, marş! Duş! Birinci duş! Gün batandan sonra da od yağır... Pəncərələrin, qapıların hamısı açıqdı, yenə hava tərənmir. Xəzri olmuyanda batır da Bakı. Dünəndən bəri Məhərrəmin duşudu məni saxlıyan. Su yaxşı gəlir burda. Əla duşdu!..

Sultan danışa-danışa, bələdçilik eləyib, onu qapının arxasındakı dəyirmi foyədə palma ağacının yanından sola, qaranlıq dəhlizə apardı, işığı yandırıb dəhlizin sağındakı qapını itələdi. Əmisi bir şey deməsə də, Səməd başa düşdü ki, dəhlizin solundakı vanna otağı bu mərtəbədəki ikinci ailənin, yəni “bacanaq” Xalıq Qudalovundu. Əmma bu mərtəbədə cəmisi iki mənzilin üzbəüz qapıları kimi, vannaların üzbəüz qapıları da heç bir təəssürat oymadı. Səbəbi yəqin bu idi ki, əminsinin iniltisini eşitdiyi andan hər küncündə bir mismar işıldayan qapaq gözlənilmədən görünüb, “Çax-çux”, “Həyula”, “Kobra”, “Mayor Qudalov”, “Polkovnik Qudalov”, “İki dəfə qəhrəman” adlarında çoxadlı, çoxüzlü cani ilə bütün Bezobraziyeni də çəkib bu evə gətirdiyinə baxmayaraq, Səməd caninin özü ilə birgə ətrafındakıları da həbs ərəfəsində çapalayıb nə isə eləməyə çalışsan, əmma öz ölümlərini yaxınlaşdırmaqdan başqa bir şeyə qabil saymadığına görə burdakı qapıların qabaq-qarşılığına əhəmiyyət vermədi. Əminsinin ardınca içəri girib, ikinci bir saray genişliyində böyük su çəni, nəhəng samovar, qaz plitələri və qırmızı məxmərlər arxasında yan-yana “duş”lar, “vanna”lar görəndə isə, qapıların qabaq-qarşılığını da unudub, valehlik göstərdi.

– Bu nə dəm-dəsgahdı, ay əmi!

Sultan köynəyini soyuna-soyuna qıymışdı.

– Hə, belədi!.. Üç vanna, üç duş! Kəfin hansını istəyir, seç. Öyrədimmi? Özün açə bilərsən?

Səməd sarımtıl yağ boyalı divarlarda qoşa-qoşa lampalara, döşəmədə əlvən metləxə, qara dəri “tyubik”lərə, dəmir ayaqlı uzun stol üstündə balıqqulağı külqabılara baxırdı.

– Məhərrəm Abbasoviçin ailəsi böyük deyil ki! Neynir bu qədər dəm-dəsgahı?!

– Ailənin əsas mənzili başqa yerdədi. Bura ayrı cür evdi. – Sultan divar şkaflarından birinin qapısını aralayıb, yan-yana asılmış açıq mavi köynəklərin çiynlərində general-leytenant, general-mayor, polkovnik, podpolkovnik paqonlarını göstərdi.

– Aydını?... Necə deyərlər, quş gəlsə qanad salar, dəvə gəlsə dırnaq salar! Əmma sən öz şəxsi mənzilin kimi ola bilərsən burda. Lazım gəlsə, palmanın o yanındakı kabinetlərdən birinə də yiyələne bilərsən. Bura ayaq basan adamların imtiyazları böyükdü. Bildin?

Sultan divar şkaflarından ikincisini açıb, paltarını asıb, məxmər pərdələrdən birinin arxasına keçdi.

Səməd paltarını “tyubik”lərdən birinin üstünə atıb, Müslümün haradansa bir cüt qara “trusi”, bir cüt tor “mayka”, bir cüt də ağ, qolsuz köynək gətirib, müəmma ilə: “Bu evdə hər şey sənindi”, – dedi. Eşidəndə nə isə çox dumanlı narahatlıq hiss etdi. Düşün altında bəlkə heç beş dəqiqə də səbr edə bilməyib, yalnız başındakı xırdaxırdada yaraları ehtiyatla yuyub, çıxıb Müslümün açdığı üçüncü divar şkafindan mələfə götürüb qurulandı, orda-burda zərbə yerlərinin şişi hələ o qədər də çəkilməmiş bədəninin üstündə biçilmiş kimi rahat paltarı geyinib, dumanlı narahatlığın səbirsizliyini duya-duya:

– Mən söhbətə hazırım, əmi, – dedi.

“Söhbət çoxdu...” Əlbəttə, çoxdu. Bütün yol uzununu Səməd demək olar ki, hər on-on beş dəqiqədəbir mürğüləyib, dərhal da, nədənsə, diksinib oyanmışdı və vaxtı ilə ağ daş binada, divanda əmisi ilə yanaşı oturan görüntünü – atasını maşının şüşəsi arxasında, qaranlıqda görmüşdü. Əmma sədr Mədəd “Sultanı dinlə! Sultanı dinlə!” – sözlərindən başqa bir şey deməyib yoxa çıxmışdı. Belə vəziyyətdə, anlaşılmaz qayğı-yük altında, mürğü ilə sərsəmlik arasında üzülmüşdü. İndi isə, pərdə arxasındakı su şırıltısına qulaq asa-asa, qaz qoxulu alovun gurultusunda çardağ altında, ocaq qırağında hərəkətsiz Gülgəzi, Torksini, Abını, Qılıncı, kəndi, cəmaati, hadisələri bütün təfərrüatı ilə görürdü və anbaan əsəbiləşə-əsbiləşə, elə bil kənar bir iradənin hökmü ilə bir növ mexaniki danışırdı:

– Abı açıq-açığına qovdu məni! Qurban əmi də qovdu! Ələsgər müəllim də! Cəmaat dördəlli yapışıb məndən. Ağsaqqallar qovurlar! Müslüm bir yandan müəmma saçır, sən özün də bir yandan! Hamı sirdaşdı mənim əmimmən, tək Bircə balasından başqa!..

“Vərəsə”dən xəbərim yoxdu, əmma özüm Varis adlanıram! Atam Elm qurbanı olub – bilməmişəm! Xalq sürülüb, qırılıb – bilməmişəm! Niyə susmusan, əmi? Niyə kor böyütmüsən mən?! Təhlükələrdən qorunmaqdan ötrü hökmən kor qalmalıydım mən?! Hamı, hamı, hətta Cəfər əminin Torksin qızı da həqiqi alim kimi danışır, mən gözlərimi döyürəm! Ya da, təbii olaraq, hamıya etiraz eləyirəm. İnsanın məlumatsızlığı lap dəhşətli faciə imiş!

Şırıltı arasından gülüş eşidildi.

– Qaynama, Dəli Səməd! Deyəsən, vəziyyətini hiss eləmişən! Elə ona görə belə qaynayırısan.

– Qaynayıram! – Səməd yumşaq çəkələkdə ayağını metləxə necə çırpdısa, pəncəsinə saysız-hesabsız iynə dolmuş kimi, sızıltı sümüyünə işlədi. – Belə getsə, doğrudan da, dəli olacam! O nə “etiket” söhbətiydi?! Məhərrəmov kimi arxası olan, Rudenkoya söykənən adam da “etiketinin qoparılmağı”ndan qorxarmı, əmi?! Mənim “cinayət işi” qopardacaq sən “etiketi”ni?! Bezobraziyə niyə məğlubedilməz olsun axı?! Stalin ölməyibmi?! Mirqəzəb tutulmayıbmı?! Əl-qolunuz açılmayıbmı?! Heç olmasa qismən açılmayıbmı?! Nə vaxta qədər tək kimi qalacam! Yoldaşlarım, dostlarım, əmim, Qılıncım, Təftişim var, əmma elə təkəm!

Qurban əmi gözümü açdı bir az. Sonra məlum oldu ki, “Vərəsə”ni gizlətmisiniz məndən. Abı çox şey dedi, əmma başımı dumanlandıрмаqdan başqa bir xeyri olmadı... Atamı görürəm! Bax belə: səni gördüyüm kimi!.. Səsini eşidirəm! “Sultanı dinlə!” – deyir!.. Qırx altıncı ildə Naxçıvana “duz” səfəri aydı, Mirqəzəb varıydı onda, Pers varıydı, mübarizə gedirdi! İndi niyə süst kimisiniz?!

...Cəfər əminin, yetimlərin başlarına gələnləri, “on yeddi nəfərin işi”ni təzə bilmişəm! On iki dekabr qırğınının əsrlərdən gələn siyasi köklərini indi bilirəm!

Vaxtilə mənim həyatımı proqramlaşdırmışdım sən. İki il bundan qabaq bura – Bakıya göndərəndə dediyin sözlər indi də qulağımdadı: “Hər şey proqram üzrə gedir, qardaşoğlu. Get oxu, gəl vətənə xidmət elə”. Həyatdan baş açmıyan adam necə xidmət eliyə bilər vətənə?! Vətənim “Midiya” – BağOdEydisə, Bağdaydısı, niyə indi bilirəm mən bunu?! “Sultanı dinlə! Sultanı dinlə!” Özü tamam aydın görünür, sevincimi dərdə qarışdırıb gedir! Bu nədi belə?! Antiq dünyaya düşmüşəm, nədi?!

Sultan yenə qəhqəhə çəkdi.

– Antiq dünyaya yox, təzə-təzə həqiqət dünyasına düşürsən! – dedi. Mədəd niyə deyib “Sultanı dinlə”?! Qurban sənə deyir: “Saşa Pişəvəriyə xəbər çatdırıb ki, “Səni bu gün Astara yolunda öldürəcəklər. Seka-ya zəng vur ki ailəm Ağdamdadı, gedirəm görüşüm, gəlim, sonra maşınıni sür o yana, keç sərhədi, özünü xilas elə. Pişəvəri çox etibar elədiyi “Nun” kliçkalı yoldaşına sırr verib, onu da götürüb, özü oturub rulda, maşını sürüb birbaş Borjomiyə ki, orda dağ döşündən dar dolayı yolnan Türkiyə sərhədinə getsin, ordakı gizlin fədailərin köməyiynən keçib getsin. Əmma həmin dolayı yolda bir “qruzovik” çıxıb qabaqdan Pişəvərinin maşınıni vurub salıb dərəyə – Kürə! Kür çayı orda lap balaca dağ çaydı, daşlı, qayalıdı. Əzik-üzük olub maşın bədbəxt Pişəvərimiznən...” Bu qədər bədxəbər sözdən bir kəlməsini eşitmisənmi, ay əzizim?! Yox! Çünki fikrin “qara saç, çal saç” yanında olub! Atan danışıdı mənə bu bədbəxtliyi... Sonra özüm dedim burda ki: “Dağlı gürcü dostum doktor Revazın oğlu Mark Bojomidə KQB-də həkim işləyirdi. Zəng vurdu məni çağırdı, getdim Pişəvərinin maşınınin dərəyə uçan yerini göstərdi: “Vot otsyuda brosilı vaşeqo Pişəvəri!” Maşınıni əziyini gətirib Yevlax tərəfdə körpünün böyrünə tullayıblar. Qayıtdım onu da gördüm, guya Pişəvəriynən bir yerdə avariyyəyə düşən çekistimizi – “Nun” kliçkalı dostumu da gördüm xəstəxanada. Qıçının üstündən gipsi kəsirdi, sapsağlam qıçını göstərdi, mərd-mərdanə!.. Eşidirsən?! Suyun şırıltısını da kəsmişəm, deyirəm: “Budu əmiyin cinayəti!” Nundan soruşdum ki, Pişəvərinin heç bir son sözü olmadımı? Dedi, elə: “Fəlakət! fəlakət!” – deyirdi. “Demokrat firqəsini bağlayacaqlar!” – deyirdi...

Heç kəsə heç nə demədim. Qanını batırdım Pişəvərinin. Budu əmiyin ikinci cinayəti!.. Eşidirsən?!

Səmədin beyni uğuldayırdı.

O da öz sözünü deyirdi:

– Partbiletimin arasında şeyx əmilərimin qəbirlərinin şəkillərini gəzdirirəm. Necə yəni “Boqi obezqlavleni”?! Yer Bağları, deyirsiniz, xaliq deyillər... Olmasınlar! Niyə bu qədər acizdirlər?! Necə yəni “Bağ varisi”?! Heç cür, heç cür təsəvvür eliyəmmirəm. Qəribə-qəribə gizlin söz-söhbətlər! Atamın indi o cür görünməyi! Nədi bu, ay əmi?! Nədi bu?! Kobud danışırım, bağışla, sırr dağarcığısan!

Sultan mələfəyə bürünüb çıxıb, qara dəri “tyubik”lərdən birində oturdu.

Çiməndən sonra rəngi avazıymışdı. Pırpız qaşlar çatılıb, enib gözlərinin üstünü örtmüşdü.

– Şalvarımın cibinə bax, gör papiros qalımı?

“Kazbek” qutusunda beş-on papiros və kibrit vardı.

Səməd dedi:

– İcazə ver birini də mən yandırım.

Nə vaxtsa, uşaqlıqla ilk gənclik arasında Yusif kimi gözəl Yusif Cəfər əminin tütünündən oğurlayıb, qəzetə büküb çəkəndə Səməd də çəkmişdi, Yusifdən ayrıldıqdan sonra tütündən də ayrılmışdı. İndi nədənsə birdən-birə meyl yarandı. Götürüb “kazbek” yandırıb, tüstü qaynağına baxdı.

– Mənə ən çox əzab verən budu ki, duman içindəyəm... Müslüm nələr danışır mənə! Heç nə, heç nə başa düşürəm. “İstoriya Midii” kitabında nə varsa, hamısı yalandı?! Hamısı?! Niyə bu dərəcədə?! Bizim keçmişimizi belə gizlətməkdə sovet alimlərinin qəsdı nə olub?! Bir tərəfdən aydıdır; əhali özünü tanımasın! Bəs siz... Siz ki bilirmişsiniz hər şeyi! Elm barədə eşitdiklərimizi nəzərdə tutsaq, belə çıxır ki, lap savadsız qalmışam mən. Hamı “nadan” deyir. Hamı!.. “İstoriya Midii”ni bittə-bittə oxumuşam, Midiya hökmdarları barədə Herodotun, Ktesinin xronikalarını əzbərlədiriblər: “Astiaq”-filan!.. Bir nəfər də OdƏr Türk adı yoxdu o xronikalarda. Bütün tələbələr bir səsənən soruşurdular: “Niyə belədi?!” Məhərrəm Abbasoviç gülürdü: “Belə suallara cavab vermək olmaz!” Niyə axı?! İndi məlum olur ki, illər uzun oxuduğumun hamısı yalanıymış! Bağdayı “Maday”, “Mada”, “Midi”, “Midiya” yazıblar! Bağdayın ilk ərəzisi Olamın adını “Elam” yazıblar! Müslüm deyir: “Elam” çox təhqiramiz sözdü. “Bağistan” sözünü necə qəsdən “Bi sütun” eləyiblərsə, “Olamı” da o cür “Elam” eləyiblər! Olamın sahibi Ulu Bağ “Lullu bəy” yazıblar! Sən də bunun hamısını bilirən! “Elam”, “Lullu bəy”, “Bisütun”, “Ar az”, “Az ər!..” Gah “Ac atan” yazıblar, gah “Xan adan!”, gah “Tavriz”, gah “Tər biz”, gah da “Təb riz!” Partiya məktəbində baş-baş yığırdıq, hamımızın üzümündə heyrət, dəhşət: “Atropatan” hara, “Azərbaycan” hara?! Təkcə sənəin dostun Heydər Hüseynov deyirdi: “Özünüz də görürsünüz ki, başqa-başqa sözlərdi. “Az ər”+“bay”+“can” da sonradan düzəldilmiş şeydi. Biz bir şey deyəmmirik sizə. Özünüz fikirləşin, axtarın görün niyə belədi?!”

“Azər”dəki iki sözü – “az ər”i də o deyib bizə, “Araz”da iki söz olduğunu da, – “ar az”. Bu cür hırıltı! Təhqir! Bunu yazanı da yaxşı tanıyırmışsan sən, təsdiq eləyən akademikləri də!.. “İki tərəfə işləyən” şoferin, açığı, əməlli-başlı şübhə yaratdı məndə sənə qarşı. Herodotun yazdığı “neponyatniy midiyskiy yazık”ın Odu da, Əri də, OdƏr dili də “ponyatniy” olduğunu vaxtında deyəmməzdinmi, əmi?! Müslüm deyəndə ki, Olamı “Olimp” eliyən Qreklərdə, əs-lində Ulu Bağın sarayındakı daş yazılarında dil indiki dilimizdən çox az fərqlənir, yaş boğdu məni!.. Atam ölən günü bilməliydim mən ki, şeyx əmilərim Olamın xarabalıqlarından ana dilimizdə yazılı daş kitablar yığıblar, fə dai yurdunda illərnən oturub ərəb dilinə, fars dilinə tərcümə eləyiblər. Paytaxtımız ƏrEydən qovulmuşuq, Farslar ƏrEyə “Rey” deyiblər, “müqəddəs” din kitabları ƏrEyi “Ray”a döndərüb əfsanəyə çeviriblər! “Ray”dan qovulan OdƏrləri tək insan qələmə veriblər! Dəhşətə bax!.. “Sultanı dinlə! Sultanı dinlə!..” Sultan dillənmişə, mən necə dinləyim Sultanı?! Yeddi yüz əlli cildlik kitabxana!.. O tay-bu tay vətənimizin tarixi! Kitabxanamızın çox hissəsi elə maşın kalonunun təkərlərinin altında məhv edilib! Müslüm deyir, o duz səfərinin səhərisi Culfadan, Naxçıvandan zəng vurdular Sultan Mamedoviçə, mən bir də getdim, deyir, Əlincə qalasının yanına. İlan dağı var, deyir, orda, İlan dağının ətəyi, sağ-sol düzəngahlar dümağ ağarırdı – kağıznan doluydu. Külək yoldan aparmışdı, deyir, maşınların təkərlərinin altında asfalt da xınc-mınc kitabnan, kağıznan doluydu, deyir... Erməni katolikosların ərəzi-filan barədə məktubları heç nədi Ulu Bağ ƏsƏlMənin – “Süleyman padşahın yerin altında qalan “xəzinəsi”nin yanında! Ermənilərin məktublarına, Stalinin teleqramına görə yox, “Vərəsə” kitabxanasına, Bağday tarixinə görə öldürüblər atamı! Məhz tarixə görə sürülür, ərəzilərimizdən uzaqlaşdırılır bu xalq! Düzdü?! Bu müsibəti vaxtında bilsəydi, kim olardı bu indiki Dəli Səməd?! Atam ölən günü bilməliydim mən ki, general Persin uydurduğu “qan düşmənciliyi” üstündə yox, “Allah” – ƏlAğ uğrunda, Bağday uğrunda, Ulu Bağ ƏsƏlMən – “Solomon” uğrunda qurban gedib sədr Mədəd! Sultan Əmirini bütün varlığınyan sevən ürəyim var mənim. Əmma sevgim kordu! Beynim boşdu! Deyirik: “Mühit yetirir insanı”. Mühitim də belə qapalı! “Batin!” İncimə məndən, qurbanın olum, əmi, səni sarsıtmağa gəlməmişəm bura. İstəyirəm,

doğrudan da, açıq, mərdanə danışmaq, doğrudan da, heç bir gizlin şey qalmasın aramızda. Bu saat sən qapalı dünyasan məndən ötrü. Məsləkdaşın Qılınc Qurban bir cür qapalı dünyadı, sirdaşların Xıız Abıynan Ələsgər müəllim başqa cür qapalı dünyadılar. Bütün mil-lətin özü qapalı dünyadı! Qapılarınız təsadüfdən-təsadüfə açılıb tezəcə də qapanır! Nəşə eşidirəm, görürəm, onda da bircə şey dərk eləyirəm: dünyadan xəbərim yoxdu!.. Acam mən, əmi! Həqiqət acıyam! Ağıl, idrak acıyam! Belə vurnuxa-vurnuxa, əslində, demə, həqiqət axtarıram mən!

“Duş”dan düşən tək-tək damcılarının daha da dərinləşdirdiyi sükut içində ağır addım səsləri eşidildi, palma ağacı səmtindən bəri yaxınlaşıb qapının arxasında yavaşdı. Qaşlarını çatıb qarıya baxan Sultanla birlikdə Səməd də hiss etdi ki, ayaqları çəkələkli, ehtiyatlı Müslüm deyil bu gələn, kim isə başqasıdır.

Sürməli qadın gözləri qapının arasından içəri boylananda pro-kuror Sayılovun bu gəlişi Səmədi nə qədər heyrətləndirdisə, Sultanı, əksinə, bir o qədər sevindirdi.

– Bu da bir nəfər “iki tərəfə işləyən”imiz, qardaşoğlu! Gör indi neyniyəcək bu qoltuğu qovluqlu Bezobraziye murdarı!

Sayılov gülümsünməyə çalışırdı:

– “Bezobraziye” elə hamımızın möhürümüzdü, Sultan Mamedoviç! “Murdar” bir qədər insafsızlıq olar. Kəlbəcərin SafAğ – “Səfa” dağının ab-havasından da saf ab-havasında böyümüşəm. İlk dəfə orda prokuror olmuşam, məhz saflığıma görə yoldaşlarım sənin rayonuna göndəriblər axı məni!.. – Belə danışa-danışa irəli yeriyib, üstündə “Delo” yazılmış qalın kardon qovluğu açıb, kağızları bircə-bircə göstərməyə başladı: – Bu, “Səməd Mədəd oğlu Əmirli haqqında cinayət işi!” Bu, müxtəlif vaxtlarda müxtəlif həkimlərin tərtib etdikləri, cinayətləri təsdiqediciləri sənədlər! Bu da müxtəlif adamların ifadələri, müxtəlif rəhbərlər tərəfindən yazılmış, müzakirələrdən keçmiş, yoxlanmış, milis şöbəsi ilə bizim tərəfimizdən təsdiqlənmiş müxtəlif xarakterli materiallar. Oxusanız, lap elə-belə, ötrü tanış olsanız, şəxsən sizə pis təsir edər, Sultan Mamedoviç. Odur ki, icazənizlə, qardaşoğlunuzun özünün şahidliyi ilə, sizin gözləriniz qarşısında cinayət işini büsbütün məhv edirəm. Əvəzində çox adi və çox sadə bir xahişim var: “Bacanağ”ın məni işdən qovdurmasına yol verməyin, Sultan Mamedoviç! Qardaşoğlunuz qədər saf insan yoxdu bu

dünyada. Mən bilirəm onun qiymətini. Siz də həqiqətən murdar adamabənzərlər arasında mənəm az-çox insanlığımı qiymətləndirin. Yaşımın, yaddaşımın, Qılınc demişkən, “kaporavalni” vaxtında sizin AğBizənli Alının sazını, sözünü dinləmişəm. Elm öyrənmişəm. Ürək adamıyam mən, Sultan Mamedoviç, soyuq mühakimələr prokuroru deyiləm! Budur, cırırım bu Bezobraziye materiallarını! – Kağızların hamısını parça-parça eləyib, həmin qovluğun arasına doldurub döşəməyə qoydu. – Rahatlığınıza xələl gətirdiyimə görə üzr istəyirəm!.. Həmişə qulluğunuzda hazırım! – deyib getdi.

Müslüm gəlib, qovluğu götürdü.

– Tək Sayılovun işi deyil, hamısı belə qərara gəlib. – dedi. – Başqa qurğuları var. Təxminən bilirəm, deyəsən, sui-qəsd. Məhərrəm Abbasoviç çatdırdım. Öz mühafizəçilərinə göstəriş verdi. Heç narahat olmayın.

Sultan qovluğu alıb, cırılan sənədləri gözdən keçirdi.

– Yaxşı oldu, bu valakitadan canımız qurtardı, Müslüm. Qonaqlar gəlmirlər?

Müslüm qovluğu qoltuğuna vurub qımışdı.

– Dəniz vurğunu Rudenko dənizdən aralanarmı?

– Bu da yaxşı oldu, Müslüm. Belə bürküdə qonaqnan oturmaq çətin işdi... Bircə balaynan oturmaq isə hər ikimizin xeyrimizədi... Demək, sui-qəsd?

– Bəli... Siz çox narahat olmayın. Mən özüm də nəzarət dəs-təsiyənən əlaqə saxlıyacam.

Sultan şoferinin səsinin titrəyişinə diqqət yetirməyə bilməzdi. İstər-istəməz sərtləşib:

– Yaxşı... get! – dedi...

2

Müslüm gedəndən sonra Sultan dönə-dönə başını bulayıb, papiros sümürdü.

– Sui-qəsd... Yenə sui-qəsd! Ağ Əmirnən Boz Əmirin başlarını xurcunda gətirib nümayiş elətdirdilər qələbələrini! “Boqi obezqlavleni” yazdılar, yenə də qələbə hiss eləmədilər. O tayda qır-

ğınlar, bu tayda sürgünlər, qırğınlar! Türkiyədə bədbəxt AtaTürkümüzü öldürməknən kifayətlənməyib orda da gizlin qırğın getdi! Ermənilərin aralarındakı Sovet kəşfiyyatçılarıyan bir yerdə Andranikin qılıncını işə saldılar! Yenə sakitləşmədilər! Pariji, bütün Avropanı erməniynən doldurub tufan, türü kimi antitürk təbliğata başlayıb dünyanı əleyhimizə qaldırdılar! Guya Bakıda on səkkizinci ildə Türkü qıran da erməni deyilmiş! Guya əsas neft yataqlarını xaricilərə satan da erməni deyilmiş! Hətta Leninə məktubları var: “Baku, eto armyane i ruskiye!” Uddular var-yoxumuzu, yenə də qələbə hiss eləmədilər! Yekəbaş, pensneli “ziyalı” Beriya Moskvaya çağırdı, gözümün içinə dedi: “Mı boremsya s boqami, çtobı oşçastlivit lyudey!” “Vot “Bibliya”, proçti, Sultan: “Avram pobedil Boqa”. Ponyal?!”¹

“Bir gecə səhərə qədər içə-içə mübahisə elədik, çalışdım başa salım ki, “Avram” deyil, EvƏrimdi, Bağ Atanın oğludu, atasıyan döyüşməz. Qanmadı: “İtak, “Bibliya” vret?!”²

Yenə çalışdım qandırım ki, “Bibliya” deyil əsl, OdƏrcə – türkcədi orijinalı. “Tövr+at”, “Tora” adları OdEvƏrdəndi, “Bibl” – Bağbildəndi. “Xa! Xa! Xa!” – qəhqəhə çəkdi... Güllələndi!.. Heç Stalin də öz əcəliynən ölmədi... Bunlar heç... Romanovların tale-yini danışırım, görün deyirəm, necə faciələrnən qurtardı dövrənləri. Dərs götürün, ayılın, deyirəm. Qanmırlar, oğul! Qanmırlar! Əmma qorxma. Qurtaracaq bu qan-qırğınlar!.. Mənim ölümümənən dəyişdirəmməzlər dövrənin gedişatını: Millətin Pünhandı, ƏsAğ – “Aşiq”dı, Alimdi!..

Əmi ilə qardaşoğlunun ürək çırpıntıları ilə dolu, uzun sükutdan sonra üstünün arasından diqqətlə Səmədə baxanda Sultan elə bil kimdənsə, nədənsə ehtiyatlana-ehtiyatlana, lap astadan qərribə suallar verdi.

- Atanı tez-tez görürsən?
- Səməd duruxdu.
- Son günlərdə hə.
- Lap aydın?
- Hə... lap aydın.

¹ “Biz Boqlarla mübarizə edirik ki, insanı xoşbəxt edək!” “Budu bax, “Bibliya”, oxu, Sultan: “Avram Boqa qalib gəldi!” Başa düşdün?!”

² “Demək, “Bibliya” yalan deyir?!”

– Bir şey başa düşürsən?

– Yox, əmi. Vahimələmirəm... Canımdan üşütmə keçirdi, titrəyirdim. İndi bir az vərmişəm. Başa düşürəm ki, nə isə qanuni şeydi, sirdi.

Sultan müəmma ilə qımışdı.

– Desəm ki, atan sağ-səlamətdi OdAğÜz BağOdƏr planetində, ordan görür səni, özünü də kino kimi göstərirlər sənə, nə deyərsən buna? Lap canlı insandan da canlı, aydın görünür!

Səmədin gözləri böyüdü.

– Əmi!.. Yəni başqa görənlər də var?!

– Çox şey var, oğul!.. Atan “Əlif”, “Lam”dan başlayıb sözünü.

Mən “Boq” kəlməsindən başlayıram. İnsanı insana, bəşəriyyəti Kainatın OdƏr bəşəriyyətinə bağlayan EvƏrEy Bağların nəslindənk biz. Vətənimiz Olamdan başlanıb, Bağdayın ƏrEy vilayətindən, ƏIEvÜn dağından. İndi Elvənd, Elvən deyir cəmaat. O ƏIEvÜnün Bağlarına “Ağ Türklər” də deyirik indi. Sifətləri lap ağappaqdı. İndi “Odessa” deyilən OdƏsdə də bizik, Türkiyədə, burda çox-çox o yanlara Qərbi Sibirə qədər uzun olub ərazimiz. Danışacam. Xüsusi danışacam bu barədə. Uzun söhbətdi.

Planetlərdə Bağlar hər şeyi əvvəlcədən görürlər. Yerdə dövlətimizin süqutunu, subasqını əvvəlcədən biləndə qaya yazılarında “Bağ” yazdırıblar. Assuriya yazılarında “Baq” yazılıb. “Bibliya”da “Boq” olub. Bağıstanı da, bilirsən ki, “Bisütun”a döndəriblər. Adını çəkdiyən o “İstoriya Midii” kitabında çox ötəri qeyd olunub bu “Bağıstan” məsələsi. Əmma bizim “Vərəsə”də, ingilislərin lap bu yaxınlarda çəkdikləri fotosəkillərdə təfərrüatnan yazılıb ki, Bağıstan qayalarındakı OdƏr yazılarının üstündən farsca, fəthlik tarixi yazılıb... “Latın əlifbası” adlandırılan əlifba OdƏr əlifbasıdır... – Sultan dikəlib, əlini uzadıb, şifonerin qapağını qaldırıb, kitelinin cibindən “bloknot” və “avtomat” qələm çıxartdı, “tubik”lərin arasındakı alçacıq, yüngül, dəyirmi stolu yaxın çəkib, “bloknot”un vərəqinə iri hərflərlə yazdı:

“Bağıstan” Budu bax, al, oxu! Orda, qayanın döşündə bizim hərflər uzundu. Fars hərfləri gödək olduğuna görə altında OdƏr – Türk yazıları asanca oxunur.

Sultan tez-tez köksünü ötürürdü.

– Atan öldürüləndə sənin on səkkiz yaşın da tamam deyildi. Dünyagörüşü formalaşmamış, dəliqanlı şeydin! Dama çağrılarda Ələsgərin “Bağ! Bağ! İnsanı insana bağliyan Bağ!” – dediyini eşidib gəlib evdə gülürdün, ələ salırdın məktəbin direktorunu: “Bağ-bos-tanıymış insanı insana bağliyan!..” Bax onda, yəni atamın ölümündən çox sonra, varisimizi yelbeyin görəndə ilk dəfə atamı gördüm, baban Məhəmməd Əmir tərindi mənə ki, “varis sarsıntılardan keçməlidir!” OdAğÜzdən qışqırdı üstümə: “Cilovunu burax o heyvanın!.. İncimə, çox əsəbidilər onlar. Cahil, insan cahilliyini öz simasında görməlidir! Dərs vaxtı çatanda biləcəksən! “Allah” – ƏLAğ adlanan Bağlar planetdən planetə bax beləcə danışrlar, əzizim. Mən deyəni “Mədəd” adınan tanıdığın BağOd eşidir!

Abının sehrli, sirlilə nitqinin təəssüratı yada düşdü və Səməd dərin hissiyatlı etirafla:

– Açığı, beynim şübhəynən doludu, əmi, – dedi, – deyilənlər o qədər də çatmır mənə, ay əmi! Duman, çən kimi əriyir, yoxa çıxır. Yəni qanammıram... Başa düşürəm, hiss eləyirəm, aydın idraki qənaətim yoxdu!

– Məsələn?

– Məsələn... lap elə Bağ! Bağday! Necə yəni “Bağların ilk dəfə ayağa qalxdığı yer – məkan”?! Əgər Bağ “Boq”dusa, “Allah”dusa, Allah hara, yer hara?! Sədr Mədəd hara, Bağ hara?! “Yer Bağı” olsun o da girmir başıma.

Sultan yenə köksünü ötürdü.

– Yanıram belə sual eşidəndə. “Allah”, “Boq” – Bağ insandı, ay oğul, insandı! Yerdə gəzir, torpaq üstə! Fəzada, boşluqda yox, torpaq üstə gəzir! O pəncərədən göyə bax! Gör nə qədər planet var! Bütün Kainatda yaşayırlar Bağlar! İşləyirlər, yaradırlar!..

– Dayan, əmi... Necə yəni Bağdayda ayağa qalxıblar Bağlar?! Bağday hara, Kainat hara?!

Sultan bir xeyli acı-acı güldü.

– Bu Yer planeti Kainatda deyil?! Bütün günahlar “İstoriya Midii” yazandı. O kitab yazılarda Nəcəfoğlu tez-tez Akademiya çağırırdı mənə, faciə içində deyirdi: “Tariximizi gizlədirlər, kömək elə”. Əmma heç bir faktı da açammırdım. Niyə? Siyasi canilər barədə Stalinə məktub yazmağa cəsəreti çatan adam tarixini açammırdı! Çünki tarix üstündə dayanır hər şey, Həqiqət üstündə,

kök üstündə bitir! Əslini, nəslini, irsini dan, insanın başqalaşacaq, itəcək! Bildin?! Bizim ruskoy yazıçılar xəlvətdə “Adar” deyirlər özlərinə, OdƏr yox, “Adar”. Od – həqiqətdirsə, Ər – işiqdirsə, OdƏr – Həqiqət İşiqdirsə, bəs, “Adar” nədir? Heç nə! Romanovlardan soruş: “ƏrMən” nə deməkdir? Hardan bilsinlər?! Xüsusi fərmanın qaytarıblar “Odessa” adını! Nə olsun? OdƏs nədir, EvƏrEy nədir, əsl hardandır? Niyə təqib olunurlar? Dəqiq bir söz deyən varmı? Yoxdu, oğul! Hünərin var get rusa deynən “Boq” təhrif sözdü, həqiqəti təhrif eləyir. “Boq sın Boqa” yoxdu, Bağ oğlu Bağ var! Mənim dilimdə danışır”. Neyniyə hakim Rus?! “İtak, vı azerbaydjantsı isklyuçitelny narod?! Ariyskaya natsiya?! Vot poçemu nemtsı şçitayut vas svoimi rodstvennikami!..”

Uzaq keçmişiyin yox, bu günüyün tarixidi Bağ, Bağ oğlu Bağ, Bağlar! Ən yüksək sivilizasiya var planetlərdə, Kainatda! Keçmişdə də olub. Nəhəng-nəhəng işiq gəmiləri var Bağların. Bir kəlmə də deyəmmirdim bu barədə. Bir kəlmə də! Başa düşdün? “Süleyman xalçada uçarmış” de, inansınlar!

Səməd çiyini çəkdi.

– Belə heyretli tarix!.. Belə dəhşətli həqiqət və belə acizlik?! “Azərbaycan tarixi”ndə yad-yabançı “Zərdüşt”, “Avesta” sözləri ətrafında uzun-uzadı yazmaq olar, Ulu Bağ ƏsƏlMən – “Solomon”, “Süleyman” barədə həqiqəti yazmaq mümkün deyil?!

Sultan bir az susub, gözlənilmədən sual verdi:

– De görün... Nəsiminin adını eşitmisən? İmadəddin Nəsiminin.

– Eşitmişəm. Əlbəttə! Oxumuşam da. Antalogiyada şeri var rusca: “Vo mne vmestyatsya oba mira...”

– De görün niyə ruscadı şeir? Azərbaycancasını niyə gizlədiblər?!

Səməd gözünü döydü.

– Gizlədiblər?!

– Bəli, əzizim!.. Yazıq Bircə balam!..

“Vərəsə”mizdə əmilərin yazıblar ki, dörd divanı var Nəsiminin. Dörd böyük divanı. İki öz dilimizdə. Biri farsca. Biri də ərəbcə. Öz dilimizdəkidi əsas “Divan”ı Romada, Vatikanda saxlayıblar. İslam aləmində dördünü də yandıırıblar divanların, dəyişdiriblər, dəhşətli dərəcədə təhrif eləyiblər: bütün OdƏr sözlərini pozub, əvəzində “dəri”cə də yox, yəni OdƏrcəyə yaxın sözlər yox, fars-ərəb ifadələri doldurublar. “Vatikan” nüsxəsində, orda-burda,

OdƏrcə qalib: “Bağa qılmışan hərgiz, kəmanın inkar etmə”. Nəsimi yazıb bunu. Altı yüz il bundan əvvəl Nəsimi yazıb ki, Bağa etiqad eləmişənsə, kəmanın inkar eləmə. Yəni Elmini danma. Vatikanda dilimizi səndən, məndən yaxşı bilirdilər o vaxt – on dördüncü əsrdə. Çünki lap qədimlərdə biz tikmişik “Rim” – Ərim şəhərini, yüz bir Bağ SarEyin olub orda. Sonra böyüyüb, zayı çıxıb, Qreklər, Latınlar dolublar... On dördüncü əsrdə Nəsiminin özünün, muridlərinin yaydıqları Elmi bilən çox olub Rimdə. Bunu da gizlədiblər xalqımızdan! İndinin özündə daha inadla gizlədirdilər ki, Yer planetində bəşəriyyətin beşiyinin “Midiya” – Bağday olduğu bilinməsin, Bağday mədəniyyətinin, Kainat mədəniyyətinin, OdƏr dilində həqiqətlərin bərpası barədə düşünən də olmasın! Hətta tamam uzaq, tamam yad kimi görünən xalqlardan da qanbir-canbir olduğumuzu yaymasınlar, İlanın “razdelyay, vlastvuy” hökmünə qarşı çıxmasınlar!

Burası aydındımı?.. Yenə dumanlıdı?!

Aydınlaşacaq.

Qulaq as.

Məhərrəmin kitabxanasında bir kitab var: Plini Sinqvu – “Epistularum”. Yəni Plininin oğlunun “Məktubları”. Latıncadı. Bədbəxt Nəcəfoğlu tərçümə eləyirdi. Yarımçıq qaldı. Çünki o yazıq ona-buna danışmışdı ki, eramızdan əvvəl məşhur elm xadimi senator Plininin vaxtında Yupiterdən şəkil göstərib fəzada. Sənin, mənim çəkdiyimiz fotosəkillər kimi fotosəkil. Üstəlik, səsnən deyilib: “Bu adamı imperator seçməlisiniz”. Faktıdı. Tarixdi! Bakının üstündə o parıldayan planetdən göstəriblər şəkli! Səsnən, adi insan səsiyən deyiblər: “Bu adamı seçməlisiniz?!”

Kitab adı deyirəm sənə: Plini Sinqvum – “Epistularum!” Yüz nəfər senatorun şahidliyiylən olan tarixi hadisəni danışırım!.. O heç. Öz əmiləriyin yazdıqlarına qulaq as. Hələb şəhəri vaxtilə bizim gizlin Elm mərkəzlərimizdən biri olub. Nəsiminin edamından sonra orda – Hələbdə cəmaat görüb ki, Nəsiminin meyiti göz qabağında dura-dura, Hələbin səkkiz darvazasının səkkizindən də dipdiri, sapsağlam Nəsimi çıxıb, yox olub. Görüblər! Yazıblar! Cünglər, təzkirələr doludu bu yazıyan. Nədi bu? Nə deməkdidi? O boyda şəhərdə cəmaatın hamısı dəli olubmuş?! Dəli olan, beyni iyərənc fikirlərnən dolub qapanan, gözü tutulan indiki bəşəriyyətdi, “müasir mədəni dünyamız” adlandırılan dünyamızdı!

Nəsimi adıyla tanınan o qeyri-adi insanın edamından sonra “zölmət dövrü” deyilən dövr başlanıb. Altı yüz ildi zölmətdədi bəşəriyyət. Görmür! Daha doğrusu, göstərmirlər.

Nədi göstərmədikləri? Ağına yerləşdir indi, təsəvvürünə sığışdır ki, kino göstəriblər onda. Altı yüz il bundan əvvəl! Nəsiminin edamından sonra Yupiterdən kino göstəriblər ki, səkkiz darvazanın səkkizində də cəməatın hamısı görsün ki, Nəsiminin bədəni, beyni SafAğ olub, “Ruh”u – ƏrAğ, yəni Saf İşıq gedib yenə həmin Nəsimiyə çevrilib əbədi yaşayacaq. Belədi Kainatın quruluşu, əzizim!.. Edam olunub, dedim, bildin ki, “Divan”larından OdƏr sözləri, farsın təhrif zəbanıyla “Dəri” dili çıxarılıb, sonra da özünün dərisi soyulub, Nəsiminin, bədəni yerdə qalıb, çürüyüb, beynindən çıxan işıq, təkrar eləyirəm, “ruh” dediyimiz işıq uçub, Yupiterə çatana qədər hamanca Nəsimi olub. Budu böyük SafAğ Elmi!.. “Sofi”, “Sufi” eləyiblər. Hətta “Səfa”, “Səfi” deyiblər! Öldürüblər! Ölməyib. Çünki OdƏr (Həqiqət İşıq) əbədi bəşəriyyətiyənə bağlıdı.

Ərəbin “axirət” sözü təhrif “axır” mənasında işlənir. Əsli – Od-Ərcəsi AğƏrdi. Yəni SafAğ İşıq. Çaxma. Bütün Kainat, on səkkiz min “Qalaktika”, bizim bu “Yer” adlanan EyƏrimiznən (Uca İşıqımıznan) birlikdə, hamısı AğƏr – SafAğ İşıq dünyasıdı. Hamısı! “Bu dünya”, “O dünya” şərti ifadələrdi. Bizim “Yer” – EyƏrimiz də vahid Kainatın kiçik bir hissəsi – bir planetidi.

“Ərən”, “Ərənlər” deyirlər aşıqlarımız. Həm insan mənasında işlədirlər “Əri”, həm də İşıq mənasında. Niyə?

Diqqətli ol indi.

“Ruh”da təhrif dilin təhrif sözüdü. Yenə deyirəm, əsli – OdƏrcəsi ƏrAğdı. AğƏr də SafAğ İşıqdı, bu “Ruh” – ƏrAğ da. İnsan öləndə, bədəni tamam soyuyana qədər və bir az da bədəni soyuyandan sonra beynindən “Ruh” – ƏrAğ (SafAğ İşıq) çıxır. İnsanın ölü bədəninə də ölməyən əbədi hüceyrələrnən dolu İşıq! Meyitin təxminən üç-dörd metrliyində, yuxarıda uzunsov şar şəklində toplanır, çox ağıdı, qaraya çalır havada. Adi insan, yəni təhrif insan görmür o şarı. SafAğ Elmini mənimsəyən, beyni, gözləri SafAğ İşıqla zəngin olan insan görür o şarı. Aydınca görür ki, şarın içində həmin ölən adamın silueti var. Şüurlu kimi baxır adamlara, kimiyə nifrətini, kimiyə məhəbbətini bildirir üz-gözünün hərəkətiyənə... O ölən adamın bütün varlığının proqramı o şarda, böyük, quru rüşeymin daxilindədi. Daşdan, divardan da keçir o şar.

Çünkü bizim təsəvvürümüzdə bütöv, məsaməsiz predmet olan daşın, qayanın, divarın, tavanın da mikroməsamələri var. Şar tamam maneəsiz uçub, planetimizin atmosferindən çıxanda birdən-birə atılma sürətiyənən uçur. Kainatdan elementlər çırpılır, dolur o rüşeymə və... nə olur? Hamanca insan cəmisi bir neçə saata yaranıb başqa planetə enir. İkinci doğuluşdu bu. Bildinmi?! “Ər” – “Ərən” deyilənlər belə gedirlər “Axirət”ə – AğƏrə! Ana bətnində işıq – uşaq ananın canından, qanından necə yaranırsa, “ölən” də anası Kainatın bətnində eləcə yaranıb, bizim bu torpağımız kimicə adi torpaq üstə enib əbədi yaşayır!

Bax belə Elmin var, SafAğ Elmi!

Nəsimidən əvvəl Nəimiynən bağlı olub. Nəimidən əvvəl Nizamiynən bağlı olub. Nizamidən əvvəl “Babək” adıyla tanındığımız, qılınc qəhrəmanı saydığımız nəhəng bir alimimizdən bağlı olub. “Silsilə” deyirlər bu SafAğ Elmi alimlərinə. Çoxdular. Alimlərin silsiləsi uzana-uzana gedib Ulu Bağ ƏsƏlmən – “Süleyman” padşahımıza qovuşur.

Dönə-dönə, hətta bezdirici təkrarlardan deyəcəm sənə, izah eliyəcəm ki, hansı söz, hansı ad nə vaxt, niyə və necə təhrif olunub. Bax onda biləcəksən necə Elmdi SafAğ Elmi.

Nəinki SafAğ Elmini, nəinki Bağların adlarını, hətta planetlərin əsl adlarını da gizlədiblər.

Bağ adıyla “Yupiter” adını yanaşı qoy. Yapışmır bir-birinə. Niyə? Abının verdiyi ilk məlumatı şərh eliyəndə biləcəksən ki, EyOdƏr Babamızdan başlamış “atom” – OdMən zərrəciklərinə qədər, bütün Kainat təhrif olunub. Nə vaxt? Niyə? Uzun-uzun əsrlər boyunca Bağlar niyə düzəldəmmirlər bu təhrif planeti? Hamısını biləcəksən, idrak acı balam! Sayılov nə qədər murdar-dısa, o qədər də ayıqdı. Düz dedi sənə barəndə, saf balam.

Əmma vaxtı çatanda dərk eliyəcəksən ki, mərdliyin, igidliyin nisbi olduğu kimi, saflığın da nisbidir.

Nizami, Nəsiminin mürşidi – müəllimi Nəimi, Nəsimi “kamil insan” adlandırırılar SafAğ İnsanı, yəni OdƏri. Bağlarımız da Od – həqiqət Ərləridir.

Bu həqiqətlərdən uzaq insanda, yəni beyni qapalı kar, kor insanda kin, ədavət, qisas hissi güclü olur.

Bezobraziyə sənə saf ürəyində kin yaradır.

Kin qatil yaradır.

Görürsənmi necə yox olur saflığın?!

Yalnız Kamil İnsan, Nəsiminin məcburən çox vaxt “həq” dediyi “Allah” – ƏLAĞ–SafAğ İnsan Əli olan OdƏr bilir nədir saflıq. OdƏrlikdən – həqiqət işığından uzaq insan–təhrif insan–cahil insan isə, hətta özü istəmədiyi halda da həqiqəti tapdalayır. Özü də bütün planet miqyasında!

İndi gör nəyə görədi bizim belə əsrlərlə uzanan mübarizələrimiz, məğlubiyyətlərimiz. SafAğ Elmi dəryadır. Qəvvəs son nəfəsində də qol atır ki, kamilliyin sahilinə bir az da yaxında ölsün!..

İyirminci ildə əmilərin bir manata möhtac qalmışdılar. Fədailərin oğul–uşaqlarına çörək tapammırdılar. Mədrəsəyə gedəndə ciblərində şabalıd aparırdılar. Dərs demək əvəzinə, uşaqların şabalıdı qabıqlı–qabıqlı yediyinə tamaşa eləyib, evə üzüstə qayıdırdılar!.. Aclığın son həddində, meyvə qurusu – qaxdan savayı heç nə olmuyanda da dərsə gedirdilər. Mazandarandan, meşələrdən hər gecə bir dəstə atlı gəlirdi, atdan töküləndə “səlam–əleyküm” əvəzinə “güllə, bart” deyirdilər. Atlıları fədailərin yanına əliboş qaytarmamaqdan ötrü əmilərin Əmir babamızın sovxalarından daş–qaş söküb satırdılar. Axırda məcbur olub, gəlib bu tayda məscidlərdə ianə yığdılar.

Nədi ianə, bilirsən? Dilənçilikdi!

Niyə dilənçi olmuşdular? Çünki var–yoxlarını əcnəbi arxeoloqlara, çapxanalara vermişdilər. Tək birçə kitab çap elətməkdən ötrü görək əməlli–başlı var–dövlət sahibi olasan. Yeddi yüz əlli kitab çap elətmışdilər əmilərin. Hər kitabın axırında gil, qaya yazılarının, daş kitabələrin rəngli fotosəkillərini çap eləmişdilər... Ulu Bağın Olamdakı SafEyninin sütunlarının şəkillərini ingilisdən almaqdan ötrü, Qrek tacirlərinin Afinadan gizlin gətirdikləri kitabları – OdƏr – Türk dilində əlyazmalarını almaqdan ötrü ovuc–ovuc qızıl verirdilər! Bax bu işdən – “Vərəsə”dən başqa neyləyirdilərsə, hamısı, o cümlədən fədailərə, qaçaqlara tufəng, “qurğuşun”, yəni güllə almaqları da, hamısı cahil insan – təhrif insan əməli. Nə nəticə çıxır burdan?! Əmilərin öz əlləriynən özlərini təhrif eləyirdilər? Bəli, əzizim! Niyə? Çünki mühit, bütün planet Bezobraziyə mühitidi, “Allah”ların SafAğ xəzinəsi üstündə yatan İlan mühitidi!

Diqqət yetir indi, gör necə nəhəng, eyni zamanda necə bədbəxt adamlarıq ki, bütöv bir planetdə bütöv bir bəşəriyyəti “Allah”lara qovuşdurmalıyıq! Bax belə bir ideal uğrunda əmilərin şüurlu şə-

kildə müflisləşməyə getdilər ki, həqiqətimiz torpaqda qalmasın. Əmma yeddi yüz əlli cilddən birini də dünyaya çıxardamıdılar. Fədailər oxudular, biz – aralıqda o tay-bu taya gedib-gələnlər oxuduq, bir də Moskvadan məqbərəyə xüsusi göndərilən Akademik Marrın onun şagirdləri oxudular (Sonra danışacam, Stalinin xüsusi göstərişinə məqbərəyə düşmən kimi gələn Marr necə dost oldu, Stalinin özünə tutaşdı! Çünki Elmimizin hikməti insanı qorxudan xali eləyir!). “Şeyx Xorasan” məqbərəsinin sirrini bilənlərdən bir də “Müəllim” oxudu. Bunnan da “Vərəsə”nin işi qurtardı. Ürəyimizdə odu qaldı, özü külə döndü, “İttihadi-İslam” firqəsinin sandıqlarında, Demokrat firqəsinin arxivinə bir yerdə, göz dağına çevrildi. Çünki Stalin, Beriya, Mirqəzəb, Pers vardı? Yox, oğul... Nə Naxçıvana o “duz səfərimiz” aydı sənə, nə də bu danışdığım. İmperializmin, İlanın siyasi platforması adında bir müsibət var. Əmilərinin başlarının kəsilməyi toy-bayramdı o müsibətin müqabilində. Şeyx Ağ Əmir, Şeyx Boz Əmir kimi, sədr Mədəd kimi qardaşlarımla yanaşı, milyon insan həyatı qurban verərdim, bu müsibət olmuyardı. İngilislər funt-sterlinqi sel kimi axıdurdular, bütün Avropanın, özlərinin ən görkəmli arxeoloqlarını, şərqşünaslarını Cənuba doldurub, əslini, bizdən olduğunu unutmuş Pəhləvi şahının hakimiyyətinin qanuniliyini sübut etməkdən ötrü, Cənubumuzu Şimalımızdan həmişəlik ayırıb, əbədi müstəmləkəyə çevirməkdən ötrü tariximizin üstündən qələm çəkib “Pəhləvi tarixi” yazdırırdılar. Danışacam, biləcəksən ki, o cahil hərbi Pəhləvi bədbəxtləri bizdən necə ayrılıblar. BağOd EvÜN ikən sonralar təhrif olunub “Pixtavan” – “Pəhləvan” – “Pəhləvi” adlandıqlarını, tədriclə bizdən ayrıldıqlarını Pəhləvilərdən bir nəfər də bilmirdi, buna görə də “Pəhləvi tarixi” adında yalan kitabın hər kəlməsinə inanırdılar. Adı bir hərbi ikən ingilisin əliyə təxtə çıxarılan Şah özü də xüsusi fond ayırmışdı tarixçilərdən ötrü. Əmilərin Qəsri-Qacarda otursalar da, EySarıımızın – Uca Hökmdarımızın Ününü dinləyib hər şeydən xəbər tuturdular, podpolyalarda bizimkilərə çatdırırdılar. Atannan mənə də, nakam dostumuz Nəcəfoğluna da çatırdı, hamımız bildik ki, cəhalət “alim”lərinin falsifikasiyası – “Pəhləvi tarixi” yazıldıqca, hər səhifəsi İngiltərədə, Avropada, Amerikada ingilis, alman, fransız alimlərinin elmi kəşfləri kimi qələmə verilirdi, dilimiz, dövlətimiz inkar edilirdi. İzah eliyəcəm,

görəcəksən ki, hətta “İran” sözü də olmayıb. Tarixdə yoxdu. Başa düşürsən? Yoxdu! Təhrif sözdü, mənasızdı. Tamam mənasız!.. Mənasızlığa məna verirdilər. Bütün planet miqyasında qələm çəkirdi tariximizin üstündən, oğul. İndi deyəcəm, nakam dostumuz, filosofumuz Nəcəfoğlu Avropada “Tarixin atası” adlandırılan qrek casusu Herodotun Sarlarımız – hökmdarlarımız barədə xronikasını necə darmadağın eləmişdi. Heç kəsdə şübhə qalmamışdı ki, Herodotun “Tarix”ində Bağdayın özünün adından, hökmdarların adlarından başlamış, vilayətlərin, dağların, çayların adlarına qədər, hər şey eybəcər şəkllə salımb. Fatehlər ən yaxşı halda gülürmüşlər təhriflərə. Ümumbəşəri həqiqətlər lazım deyildi fatehlərə. İngilislər “İran”a arxeoloji ekspedisiya göndərəndə lap ilk gündən bilirdilər bunu. Sənin oxuduğun “İstoriya Midii” kitabında “Elam”, “Lullubəylər” adlarıyanan iki hissəyə bölünən Olam ərəzisinin daş kitabələrinin çoxu, HəmOdÜn (vahid Həqiqət Ünü) ikən “Həmədan” şəklində yazdıqları qədim mərkəz şəhərimizin daş kitabələrinin, əlyazmalarının çoxu onlardaydı. Qələm çəkirdilər üstündən. Xaç müharibələrində qılınclan fəth eliyəmmədiklərini qələmnən fəth eləyirdilər!

Mən bu gün varam, sabah yoxam. Yadında saxla: ordu fatehliyi müvəqqəti olur, qələm fatehliyi uzun sürür. İlanın İngiltərədəki zəhərliləri, “Coğrafiya cəmiyyəti” adında casus setində casus “alim”lərin qələmiynən ilk növbədə “elmi əsas” yaradırdılar. Şahı da işə-baş salmışdılar, gecə-gündüz “Pəhləvi tarixi”ynən məşğuluydu. Bu taydakı cəlladımız da bilirdi hər şeyi. Stalindən “ustanovka” varıydı ki, Türkün tarixini onuncu əsrdən başlasınlar. Qədimlik guya yalnız “qrek”ə, “Fars”a məxsusdu, biz guya sonradan gəlmişik. Açıq deyəmməsələr də hər vasitəynən sübut eləməyə çalışırdılar ki, “Midiya”nın Türkə dəxli yoxdu, Bağday, BağOdEy adları guya heç olmayıb! Elə “Midiya”dı, vəssəlam!

İlanın Moskvadakı zəhərlisi İosif Vissarionoviç iki tarixçi göndərmişdi Mirqəzəbin sərəncamına. Cəlladımız özü də öz alimlərimizdən bir neçəsinə professorluq vermişdi, Mərdəkanda, Bilgəhdə bağ bağışlamışdı, şəxsən özü “ustanovka” verə-verə “Azərbaycan tarixi” yazdırırdı. İyirminci əsrin, partiya tarixinin yazılmağına imkan vermirdi. Çünki Nərimanov, Həmid Sultanov, Baba Əliyev kimi nadir çəkistlərin fəaliyyətləri varıydı; başlarını yediyi “Hüm-

mət”çilərin adlarını partiya tarixindən silməkdən ötrü alimləri daimi məngənədə saxlayırdı Mirqəzəb. Qədim dövr barədə də şəxsən “ustanovka” verirdi, sübut elətdirirdi ki, guya nə qədim dili-miz olub, nə ərazimiz, nə də dövlətimiz. Köçəri qəbilələrdən ibarətiymiş Azərbaycan xalqı! “Türk” demirdilər! Guya müxtəlif etnik qrupların, qəbilələrin qarışığından əmələ gəlmişik. Halbuki, etnik qrupları özləri köçürürdülər içərimizə! Belə dəhşətli platformanın müqabilində həqiqətimizi dilimə gətirə bilərdim, ay gözümün işığı?! Budu bax əmiyin ən böyük cinayəti: həqiqəti həyatı bahasına car çəkmək əvəzinə özünü qorudu: susdu!.. Məhkəmədə təzə-təzə açılır ki, “Şərqə münasibət” adlanan gizlin siyasi platformanın, gizlin “milli siyasət”in bütün bələləri Stalinə bağlıymış! Deyilib sənə, İlanın sadıq təbəəsi keşiş Cuqaşvilinin tərbiyəsindən çıxmış fəth casuslar başçısıymış İosif adlı Vissarion oğlu Qrek!

Dönə-dönə yazmaq, təkrar-təkrar car çəkmək lazımdır ki, bəşəriyyətimizin həqiqət yoluna qayıda bilməməyinin əsas səbəbkarları Qrek-Latın fəthləri olduğu kimi, “Yer üzündə Ədalət Səltənəti” adlanan UluBağ ƏsƏlMən – “Solomonovoe tsartstvo” haqqında təsəvvürün yerli-dibli dəyişməyinin təqsirkarları da məhz Qrek-Latın cahilləridi. Vaxtı çatanda ətraflı danışacam bu barədə. Hələlik bircə bunu bil ki, Ulu baban Ulu Bağ “OdMən” deyirdi öz səltənəti Bağdaya. OdMən! Yəni mənim həqiqətim! Tək bircə “Od” sözünün grekcə “ki” sözüynən əvəz olunmasından “komun”, “kommuna” yaradıblar. HəmOd – Vahid Həqiqət ətrafında birləşən azad AğEy icmalar quruluşunu hərbi “kommunizm” quldarlıq cəmiyyətiynən əvəz eləyiblər. Budu bax İosif bəlası! Qrek bəlası! Doktorumuzun öz əliynən yazdığı “Hümmət” proqramını verəcəm oxuyacaqsan. İnsanı insana qarşı qoymur Nərimanov. Marksizmin, Leninizmin daxilində Ulu Bağın cəmiyyətinin ab-havasını qoruyub, məhz buna görə də hərbi kommunizm cəlladlarının “ustanovka”larınyan heç vaxt razılaşmayıb.

Bildinmi niyə susmuşuq “Azərbaycan tarixi” yazılanda?

Nakam dostumuz Nəcəfoğlu da sən kimi danışdı. Mədədin faciəsindən sonra hər ay Mərdəkana – bağına çağırırdı məni, dişinin dibindən çıxanı çırpırdı üzümə: “Gətir tək “Vərəsə”ni bura, sonrasınan işin yoxdu, – deyirdi. – Otuzuncu ildən otuz səkkizinci

ilə qədər sandıqda saxladıq. Otuz səkkizdən qırx altıya qədər Şeyx Xorasan məqbərəsində saxladıq, sonra da divarlara basdıq, dəfn elədik!” – deyirdi. Fikri buydu ki, mühacirlərdən Moskvaya oxumağa gedənlərin çamadanlarına doldurub aparıb SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutuna versin, öz köhnə aspirant yoldaşlarından, Bağdayın indi “Rey” adlanan ƏrEy vilayətindən olduqlarını, əslən EvƏrEy OdƏri ikən təhrif mühitdə “Yevrey”ə döndüklərini yaxşı bilən şərqsünasların imzalarıyan məqalə çap elətdirib, Mirqəzəbi fakt qarşısında qoysun. Məhərrəm razılaşmırdı. Deyirdi; “Akademiya da KQB-nin, şəxsən Beriyanın nəzarəti altındadı. Səbr elə, – deyirdi, – yoxsa “Vərəsə”ni də güdaza verərsən, özünü də”.

Səbr eləmədi rəhmətlik...

Məhərrəmnən mən ən ağır, ən dözülməz günlərimizdə də dözmüşük. Pişəvəri də dözümlü idi. Nəcəfoğlu dözmürdü. Sürgünlərdən, katalikosların məktublarından, o teleqramdan sonra barıta dönmüşdü.

Əllinci ilin yanvarında Mərdəkanda axırcı söhbətimiz oldu. Məhərrəmdən sonra mən də “səbr” deyəndə Nəcəfoğlu konspirasiyanı-zadı da unutdu, qışın günündə, küləkli gündə pəncərələri, qapıları açdı, qışqırdı ki: “Partlayıram! Bəsdi! “OdƏr dili” əvəzinə “Midiyanın ölü dili” yazanların arasında gündə min dəfə ölənəcən bir dəfə ölərəm”... Bəli, əzizim, məhz “ölü dil” yazırdılar “ustanovka”yan yazanlar! Əsasları da vardı: Herodotun “Tarix”i. “Midiya!” Nə “deməkdi? “Atropatan!” Nə deməkdi?! “Astiaq!” Nə deməkdi?! – Sultan papirosu papirosun oduna yandırır Səmədə baxdı. – Od-Həqiqət, Ər-İşiq. OdƏr – Həqiqət İşığı! Necə gəlib yer üzünə bu Həqiqət İşığı? Xalqıyın niyə xəbəri yoxdu həqiqət işığından? Bircə-bircə danışacam hamısını, idrak verəcəm sənə, idrak acı balam!

Nakam dostumuz da idrak aşıqıydı...

Nəcəfoğlunun ölümünü də Sultan Əmirlinin növbəti cinayətidi dedilər sənə, sən də inəndin!

Qulaq as, gör necə öldü o – Mədəd əvəzi Nəcəfoğlu!

Səməd öz “korluğunu, nadanlığını, cahilliyini” daha aydın duyduya, sarsıntı içində:

– Bilirəm... Qurban əmi deyib, – dedi.

Sultanın dodaqları titrədi.

– Venasını kəsib. Hə?

– Hə... Əvvəlcə asıb özünü, ölməyib... sonra vena...

– Bilmir Qurban! Dildə-ağızda gəzəni demişik Qurbana.

Nəcəfoğlunun necə öldüyünü ancaq o şəkfdəki paqonların sahibləri bilirlər. Məhərrəm Məhərrəmov, Sultan Əmirli, Müslüm... Bir də SSRİ prokuroru Rudenko... Stalinin, Beriyanın, Mirqəzəbin cina-yətlərinin kökü çox dərinədi. O kökü axtarıb tapmaqdan ötrü böyük tədqiqat aparılmalıdı. Hələlik bircə istintaq qrupu var, o da üzde olan materiallar əsasında məhkəməynən məşğuldu. Bizim “xüsusi qrup”umuz ayrıdı. Üç nəfərdən ibarət idi: Məhərrəm, Saşa, mən. İndi ikimiz hələlik sağıq. Ştabımızın biri Moskvadadı. Vorovski küçəsində, vaxtilə Nərimanovun yaşadığı binada. Bir də bu gördüyün mənzildi. Otuz yeddinci ildə atannan mənim əleyhimizə kompaniya başlananda mənim köhnə çekist yoldaşlarım olurdular burda. Qəza komitəsindən çıxandan sonra da ÇK¹-ynan əlaqəmi kəsməmişdim, gəlib-gedirdim. Qardaşlığım Qılinc Qurban hər yerdə döşünə döyür ki: “Şeyx qardaşlarını o kampaniyadan mən xilas elədim”. Rəhmətlik Mədəd də elə bilirdi. Həmişə də təəc-cüblənirdi ki: “Qurbanın bir teleqramıynan nə əcəb əl çəkdi bizdən Mirqəzəb?!” Nə Mədədə düzünü deyə bilirdim, nə də Qurbana. Çünki bu yoldaşlarım o vaxtdan Rudenko kimi adamlarınan bağ-lydılar. O vaxtdan konspirasiyadaydıq biz, qardaşoğlu. Çax-çux “Bacanaq” olub, bu üzbəüz mənzildə məskən salandan sonra vəziyyət dəyişdi. Yoldaşlarımız bircə-bircə yox oldular. Məhərrəmə Bakıdan kənara çıxmağı qadağan elədilər. Nəinki Moskvaynan, öz rayonlarımızınan da əlaqələrimiz kəsildi. Sonradan bildik ki, rayonlarda “kommunist” adı daşıyan “Hümmət”çilərdən dörd yüz nəfəri bircə gecədə qırıb Mirqəzəb! Dörd yüz! Deyilib, bu, sənə. Əlavə olunmalıdı ki, millətin başı kəsildi onda. İyirminci-otuzuncu illərdə “İnternasionalniy otryad”ın Cənubda qırdığı kadrlarımızdan sonra o dörd yüz nəfərdən çoxunun elə yerindəcə güllələnməyi, bəzilərinin də birbaşa uzaq Sibirə göndərməyi belimizi qırdı! “Muğ”lar – Bağlar, hamısı “pantürkist”, “panislamitst” adıynan getdi. Hadisələrin üstünü elə örtülər ki, nəinki xalqımızın böyük

---

¹ Çrezvıçayniy Komitet – Fövqəladə Komitə. Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin ilk adı

qismi, hətta indiki çekistlərimizin də məlumatı olmadı Bağ qırğınınından! Bax, belə kəsilir planetlər arası əlaqələr! Get danış o sevdiyin yoldaşlarına, gör bircə nəfərin xəbəri varmı ki, Yupiter planetiynən danışan insanlar var bu “Yer” – EyƏr adlı planetdə! Telefonu əsrin ən böyük nailiyyətlərindən sayırlar. Xəbərləri yoxdu ki, beyindən-beyinə danışan beyinlər lap adi şeymiş Bağday, OdƏr mədəniyyəti dövründə. “Dövr” yox, “dövrələr” deməliyəm. Yadında saxla bunu. Sonra görəcəksən neçə dəfə süquta uğradıblar Bağdayı, neçə dəfə məhz hansı əsrlərdə yenidən yaranıb!.. Həqiqəti gizlətməkdə mahirdi bizim bu fətlələr zəmanəsi!

Nəcəfoğlunun ölümünün səbəbi elə gizlədilib ki, məhkəmədə açmağı da məsləhət görmədik. Qorxduq psixoloji cəhətdən pis təsir eləyər cəməata. Əmma sənə açacam. Ona görə yox ki, bizi cəsərsizlikdə, passivlikdə taqsırlandırırın. Açacam, ona görə ki, Varissən. Cəhalətin necə dərin kök atdığını dəqiq bilməlisən. İnsanın xilasının yalnız və yalnız SafAğ Elmində olduğunu dərk etməlisən!.. Qurban bar-bar bağırdı telefonda, tələb eləyirdi ki: “Çax-çuxun dalınca adam göndərək. Əşyayı-dəlil əlimdədi, – deyirdi. – Gəlin aparın qatili!” Xəbəri yoxdu ki, o naldan savayı, min bir əşyayı-dəlil var bizim əlimizdə. Əmma Çax-çuxa toxunmaq olmaz.

Səməd diksindi.

– Nə?! “Çax-çuxa toxunmaq olmaz?!”

Sultan sakit inamla:

– Olmaz, əzizim, olmaz! – dedi. – Nə Çax-çuxu tərpedə bilərik, nə Xudiyevi, nə Xəlvəti, nə Gülənovu, nə Sayılovu!.. Xəlvət sədrliyində qalmalıdı, Gülənov rəisliyində, Sayılov prokurorluğunda. Hətta, Qurbanın şallaqnan döydüyü zənənlərə də toxuna bilmərik!

Səmədin əmgəyində soyuq çimildəşmə gəzirdi.

– Əmi! Sən nə danışırın?!

Sultan yenə köksünü ötürdü.

– Təsəvvür eləyə bilərsənmi ki, dörd ay bundan əvvəl Xəlvətin evindəki Bezobraziyə məclisinə tora salındığım gecə könüllü getmişdim... Özüm! Könüllü!

Səmədin üşütməsini qəfil hərərət əvəz etdi.

– Demək, mənə yalan danışmısan?!

– Bəli, əzizim, əmin, idealın sənə yalan danışdı mehmanxanadan sonrakı söhbətimizdə... Düz deyib sənə Təftiş Abbas! İndi

özüm öz acizliyimi etiraf eləyirəm. “Kürüyüb atmaq” nədi?! İnqilab deyilmi bu “kürüyüb atmaq”?! Ən asan qalib gəlmək və ən asan nadanlaşmaq yolu deyilmi “kürüyüb atmaq”?! Səni sakitləşdirməkdən ötrü demişəm mən bu sözləri Qurbana, o da inanıb sözümə, sən də inanmısan!.. Bəli, “rumka döyüşdürmüşəm”! Tost demişəm o məclisdə! Ayıqbaşnan! Tostun içində bircə saat sadə, anlaşıqlı şəkildə Elmi söhbət eləmişəm. Bayaq gördüyün o iki tərəfə işləyən sürməgözlü, hətta o yaramaz Xəlvəti xeyli inandırmışam ki, Elm, idrak, saflıq deyilən anlayışlar mövcuddu bu Bezobraziye dünyasında!.. Gördüm sözüüm havayı deyil, az-çox təsir eləyir, coşdum, köyrəldim: “Əziz eloğlularım!” – dedim o yırtıcılara. Utopiyaya yuvarlandım?! Xeyr, məclisin axırına yaxın o heyvan Xaş – o beyinsiz Zorri Gülənov gəlməsəydi, Qudalılardan mənə nən mehribançılığını görüb, təşvişə düşüb Xalığı məclisə çağırtdırmasaydı və o qatil çaxırın içində nə isə töküüb mənə şüurdan məhrum eləməsəydi, inan ki, axırda Elmə aid vəsait verəcəydim ki, oxusunlar o yırtıcılar, azdan-çoxdan insan olsunlar!.. Sahələrdə, pambığın ara-bərəsində dalınca sürünüblər, əmin barışıb, sən də barış deyiblər. “Vərəsə”siz Varisimiz, gözü xañçalda olanımız, əlbəttə, barışmaz yırtıcı insannan. Əksinə, Xəlvətin təkidiynən çamadanı, qızılı, diplomu qaytaran Xaşı ikiqat artıq kinnən qarşılayar quyunun üstündə, Xəlvətnən Qılıda, Piylidə də yenidən kin qaynadar!.. Zor, zor yaradır, kin, kin yaradır, axı, ay oğul! Sonrakı hərəkətlərini xatırlatmağa ehtiyac varmı? Qurban deyib “getməlisən”, onun sözü də çatmayıb sənə: “qovdu”, – deyirsən... Ələsgər deyib: “Çıx get burdan!” Dəhşətə gəlmisən ki, Dam direktor ağlayır, “kişiliyi yoxdu”. Elmin Varisi Elm mücahidlərinin sözlərini başa düşmür!.. Sultan Əmirinin əlində imkan olduğu halda Mədədin qatilinə toxunmur, “Toxunmaq olmaz!” – deyir. Niyə dəhşətə gəliyorsən? Çünki tanımırsan əmini – idealını! Bəli, sən mənə zərrə qədər də tanımırsan, əzizim!

“İdeal” həmin fateh Qrekin təhrif sözündü. Türkcəsi “Dil”di; OdƏr bəşəriyyətinin OdƏr dili. Əsli – OdƏrcəsi OdƏldi (Həqiqət Əli). Adını Abıdan eşitdiyən BağBağÜn Babamızdı Od Əli – Həqiqət Əli! Bağ Atamızın Oğlu, ulu baban Ulu Bağ ƏsƏlMəndi Od Əli! Bağ Atamızın ikinci Oğlu, təhrif “İsay” adıyınan tanınan EySar ÜnEvdı Od Əli! (“Noy”, “Nuh” deyiləndi). Bağ Atamızın

üçüncü Oğlu, təhrif “Avram” adınan tanınan EvƏrimdi Od Əli! Bağ Atamızın axırcı, kiçik Oğlu, təhrif “İsus”, “İsa” adlarıyan tanınan EySardı: “Qalaktika”ımızda – QalAğımızda “Əllah” – ƏlAğ EySarıımızdı OdƏl – “İdeal!” Mənə “idealım” deyə-deyə, təkə bu bir kəlmənin, təkə bu təhrif sözün arxasında necə həqiqətlər olduğunu bilsən, yalnız o vaxt inam və etiqadnan deyərsən: “Əmim idealımdı”. Hələ idealın deyiləm mən sənin, oğul. Fəlsəfə öyrənirsən, deyirsən: “po Platonu Boq vne mira”. O məşhur Qrekin necə dəhşətli təhrif insan olduğunu biləndən sonra deyəcəksən: “Bağ dünyanın özündə və insandadı”. O vaxt mən özüm də fəxrənə deyərəm: “Varisimiz mənim idealımdı... səcdəgahımdı”.

Eşit və dərk elə ki, “insan” ÜnƏs sözündəndi, yəni Yaradan Ündü. EySarıımızın Ününü eşidə-eşidə, Elm əsasında böyük hərfnən kamil İnsan yaradır, SafAğ İnsanın Əli – işləyəni, yaradanı olan ƏlAğ – “Əllah” – “Allah” yaradır. Təhrif Yerin təhrif “cinayət məcəlləsi” əsasında cəza verməknən, əzaba salmaqnan insan yaranmaz! Hər dövlətin bir cür “cinayət məcəlləsi” insanı bir cür pozur. Qurban əmin bilir bunu. Əmma başqa “məcəllə”si yoxdu. Yəni, mənim o əzizim də, bir cür, Zor nəçənnikdi. O şallaqladığı – cəzalandırdığı zənənlər bilirsənmi indi necə kin mücəssəmələridi! Canavardılar indi. Qurbanın özünün də, Təftişin də, Xızr Abının, Ələsgərin, hətta Çürüyün də qanını içərlər! O şallaqların şaqqıltılarını eşitdim mən burda xəstə halımda, daha da xəstə oldum! Xaş nəçənnik nədi, ondan da murdardı indi Qılıncımız!

Qatil Xalığın dərin-dərin qatil kökləri var, oğul! Kökləri üzə çıxarmaqdan ötrü nə qədər Qılınc ehtirası lazımdı. Əmma işləri korlayan da elə Qılınc ehtirasıdı. “Kopirovalnaya bumaqa” yaddaşı ölüm silahı olmamalıdı! Asmaq, kəsmək olmaz! Bildin?! Qırğınlardan, sürgünlərdən yaxa qurtarmaqdan ötrü bütün planet tanınmalıdı Sahiblərimizi. Siyasi-ictimai mühit, insanın bətni tamam dəyişməli di! Sultan Əmirli, Xızr Abı kimi adamlar az deyil. Hamısı da işləyir!.. Ürəyim şişib mənim, əmma, görürsənmi, hələ də işləyirəm?! Ədalət qapısıyan üzbəüz cinayət qapısının açarı kamillikdi!

Səməd saçını daraqlayıb əlini əmgəyinə basdı.

– Mən necə koram, ilahi! Necə ağılsız, şüursuz heyvanam!

Sultan papirosu sümürdü.

– Nə korsan, nə də şüursuz... Qurbannan söhbətinizi yadına sal. İkicə kəlmə “moy rabotnik” bəs eləyib ki, Çax-çuxun fəaliyyət sferasının genişliyini görəsən. Ağılsız adam bacarmaz belə şeyi. Özünü üzmə, qulaq as, gör nə deyirəm.

İki il bundan əvvəl bu adresə göndərdim mən səni ki, Məhərrəm kələfin ucunu açsın, yavaş-yavaş daxil ol hadisələrə, partiya məktəbini qurtarandan sonra əmiyin bu təşkilatında fəaliyyətə başla, mübarizəyə qoşul. Mənim həyatımda ən böyük nailiyyətim səniydin. Maksimal saf ürəkli, saf vicdanlı oğul yetirmişdim. Xarakteriyin bütövlüyü, həssaslığın, incəliyin – hamısı qarantıya verirdi ki, nümunəvi çəkist ola bilərsən. Yəni Alim! Maksimal biliyi olmuyan adama “çəkist” demirik biz.

İstəyirəm bir məsələyə xüsusi diqqət yetirəsən: əslinə baxsan, biz qaçırmamışıq səni rayondan. Öz taleyin sarsıntılara salıb səni. Öz taleyin gətirib çıxarıb səni bu evə. “Dil” kimi, “Tale” də OdƏldi. Sözü – Həqiqət Əli EySarı sözünü eşitmirsən sən hələ. Onun sözü təzyiq eləmir insan beyninə, təsir eləyir. Məhz həmin təsirinə göndərilmişən sən bura. Ələsgərin dediyi “çix get burdan” sözləri EySarı sözləridi, Ələsgərin beyninə gəlib, Ələsgərin diliynən çatdırılıb sənə. Mədədin dediyi “Sultanı dinlə” sözləri də EySarı sözləridi, Mədədin diliynən çatdırılıb sənə. Alim olmalısən, oğul, Alim! Çəkist!

Səməd çox çaşqındı.

– Demək... çəkist...

Sultan onun üzündə tərəddüd gördü.

– Böyük faciədi, dözülməz müsibətədi ki, uzun illər ərzində göz bəbəyimiz kimi qoruduğumuz “Vərəsə”miz belə birdən-birə əldən getdi. Əmma çox şey verib bizə “Vərəsə”miz, danışacam, biləcəksən. Təkrar, təkrar eşit: Elm lazımdı bizə, oğul. Tarix, həqiqət lazımdı... Vəsiyyətə sadıq olmaqdan ötrü əvvəlcə orqanda işləməlisən. Böyük miqyaslı siyasi kamillik, soyuqqanlı mühakimə qabiliyyəti qazanmalısən...

Səməd dözə bilməyib, çox kobud şəkildə əmisinin sözünü kəsməyə məcbur oldu:

– Bəs o cəmaat?! Əl qaldırıb mənə səs verənlər Bezobraziyenin tapdağında qalmalıdılar?!

Sultanın qaşları pırpızlandı.

– Sözümlü kəsmə! Fikrimi haçalandırma!..

Kolxoz nizamnaməsiynən ədalət yaratmaq istəyirsən. Bir kənddə ədalət!.. Belə şey mümkündürsə, Silsilə alimlərimiz niyə dünya dolusu qışqırırlar ki: “Məhdud ərazidə Ədalət yaranmaz”! Budu SafAğ Elminin müddəalarından biri. Elmimiz hələ qədimlərdə, sonra Xaç müharibələri dövründə dünyanı dolanıb gəlib Marksə, sonra Plexanova da az-çox çatmışdı. Məhz buna görə Lenidlə heç cür razılaşmırdı Plexanov: “Sosializm yaranmaz!” – deyirdi. Yəni kapital dünyası bir ölkədə dərhal boğar sənin sosial ədalətini! Boğmadımı?! Kim öldürdü Lenini?! Dinin, kapitalın sağ əli Stalin! Kim öldürdü Doktorumuzu? Stalinin sağ əli Serqo Orcenikidzə! Lenin faciəni görürdü, eyni zamanda Qılınc Qurbanların silahına güvənirdi. Bir az sonra dərk elədi ki, doğrudan da, məhdud ərazi daimi təhlükə olur. Nərimanov da işə qarışandan sonra Lenin ərazi miqyasını genişləndirməyə başladı. Bütün Orta Asiyanı sovetləşdirdi, Türkiyəni sovetləşdirdi. Əmma materialistliyindən əl çəkə bilmədi. Hər yerdə silah işləyirdi.

Bu gecə SafAğ Elminin əsas müddəalarını çatdırmalıyam mən sənə. Çətindi bu, çox çətindi! Əmma əminəm ki, ƏLAğımız kömək eləyir mənə. Sözümlü kəsmə!..

Nəcəfoğlunun ölümünü danışmaq istəyirdim. Daha doğrusu, ölümünün səbəbini. Lenini məhvə aparan səbəbdə bu!

Səməd əlini əmgəyindən çəkmədən, aram-aram, asta-asta deyirdi:

– Danış... danış... Bağışla, əmi, həyəcanlandırırım səni. Çalışaram sakit dinləyim. Danış...

Sultan da nisbətən sakitləşdi:

– Nəcəfoğlunun nəyə görə, necə öldürüldüyünü sən hökmən bilməlisən. Çünki sənin ətrafındakı hadisələr o hadisənin davamıdır.

Fikir ver, “dəvami” deyirəm.

Abı deyib sənə, biz “Vərəsə”ni Şeyx Xorasan məqbərəsinə aparanda Çax-çux izimizə düşmüşdü, Mirqəzəbə çatdırmışdı. Nəcəfoğlu kitab yazırdı onda. Bağday tarixinin xronikasını düzəltdirdi ki, “Vərəsə” əlimizdən getsə, xronika qalsın. Çax-çux buna da öyrənmişdi, çatdırmışdı.

Mirqəzəb nə “Vərəsə”yə toxundu, nə də Nəcəfoğluna. “Tarixi” “ustanovka”ynan yazanlar məsləhət görmüşdülər ki, imkan

ver, kitabxananın məğzini çıxartsın. Mirqəzəb də imkan verdi. Kitabı əllinci ilin yanvarında yazdı qurtardı Nəcəfoğlu. Adını “Posle potopa”¹ qoydu.

Ümidimiz Moskvayaydı. Mərdəkanda, axırını söhbətimizdə belə qərara gəldik ki, dostumuz əvvəlcə öz kitabını aparsın Moskvaya. Bakıyan, biznən, Elmimiznən bağlı olan türkoloqları, şərqsünasları, dilçiləri Akademik Marrın evinə yığsın, hamısı oxusun. Ümumi razılıq olsa, xəbər versin, “Vərəsə”ni mən özüm aparım.

Uzun əhvalatdı bu. Uzun, qorxunc... “Əhvalat” yox, fəlakətdi. Dinlə!

* * *

Nəcəfoğlunun bağı Mərdəkanın lap ucqarındaydı. Yaşılıq-zad yoxdu orda. Çünki xəzri tutan yerdə. Bağların hamısını hasarlayıblar ki, qum tənəyi basmasın. Xəzri vuranda hasarların arasından dikinə tozanaq qalxır, göz açmaq olmur. İt də dama dürtülür o tozanaqda. Biz də qəsdən elə şiddətli xəzri vaxtı, gecə getmişdik.

Nəcəfoğlunun Kişvər adında bağbanı vardı. Qara, gödək kişiydi. Bağlarda tənək əkirdi, xəndək qazırdı, taxtadan məhəccər-sayağı arakəsmə düzəldirdi ki, toz xəndəyi doldurmasın, tənəyi boğmasın. Çox ağır işdi bu. Yazıq nakam dostumuz qəmli-qəmli gülürdü: “Xəndəkləri saysan, Kişvər bir gündə üç-dörd qəbir qazır!” – Sataşırdı bağbanına. Əmma həm də nəyəsə eyham vururdu.

Mərdəkanda hamı fağır, zəhmətkeş, qərrib adam kimi tanıyırdı onu. Şeyx əmiləriyin hambalı Fağırı – Yağırı xatırladırdı mənə həmişə. “Bağirovun yerlisidi”, – deyirdilər. Xeyir işlərdə Kişvəri xüsusi hörmətnən yedirdib-ıçirirdilər. Ölü düşəndə qəbirqazanlar onu da çağırırdılar ki, “Kişinin yerlisinin xətrinə” ölü yiyələri yaxşı pul versinlər.

Nəcəfoğlu kimi, Məhərrəm də şübhələndi bağbandan. Dedi: “Lapatkaynan işləyənin boynu tir kimi olar. Bunun boyun-boğazında əzələ deyilən şey yoxdu. Tükdən keçirmək lazımdı bu lapatka adamını”.

---

¹ Subasqımından sonra

Saçından tük qopardıb Nəcəfoğlunun əlyazmasının üstünə qoydu, siyirməni ehtiyatnan itələyib bağladı, açarı götürdü. Çıxdıq dənizə getdik. Qayıdanda Məhərrəm siyirməni açdı, ehtiyatnan çəkdi, dedi: “Gəlin baxın”. Baxdıq, tük yoxdu. O vaxtdan bildik ki, Nəcəfoğlu nə yazırdısa, hamısının üzü köçürülürdü. Bizim əsas işimiz bu olmalıydı ki, Mirqəzəbi fakt qarşısında qoymaqdan ötrü kitabın tamamlandığını bildirmiyək, əlyazmasını həmişə yarımçıq saxlayıb, kənarda maşinka yazısını hazırlayaq, aparanda da elə apararaq ki, “lapatka adamı” xəbər tutmasın. Buna görə də o gecə mən əvvəlcə sanatoriyaya getdim – Mərdəkana. Putyovkamı verdim, yer aldım. Məhərrəm də mənə yoluxmaq adınan əvvəlcə sanatoriyaya getdi. Həkimlərdən kim vardı, hamısını qonaq çağırırdıq, gecəyarıya qədər yedik-içdik, şahmat oynadıq. Məhərrəm dedi: “Sultanın yanında qalacam bu gecə”. Nə başını ağrıdım, konspirasiya üçün nə lazımdısa elədik. Maşınların ikisini də sanatoriyanın qabağında qoyub, gecə saat on birdən sonra sanatoriyanın dal qapısından çıxdıq, dostumuzun evinə də maksimum ehtiyatnan getdik. Işıqı yandırmadıq. Papiros çəkmədik. Divar peçinin işığında danışdıq. Dediym kimi, qərara gəldik ki, dostumuz əvvəlcə kitabını aparsın. Nəcəfoğlu heç cür razılaşmırdı. Əsəbiləşirdi. Deyirdi: “Vərəsə”siz bu kitab heç nədi! Yeddi yüz əlli cildi bir kitaba yerləşdirmək mümkün deyil. Bağday tarixi SafAğ Elminin tarixidi. SafAğ Elmi isə Kainatın özü qədər genişdi, geniş izahat tələb eləyir”. Axırda razılaşanda Məhərrəm kimi ağır adam bir yandan hoppandı qucaqladı, mən də bir yandan. Uşaq kimi sevinirdik. Tək “Şeyx Xorasan” məqbərəsinin yox, bütün Naxçıvanın, indi “Asəf kəf” deyilən dağ içinə – mağaraya gedən adamların hamısının nəzarətdə olduğunu bilə-bilə sevinirdik. Nəinki Mirqəzəbə, Beriyaya, hətta Stalinə də çatdırılmışdı ki, “Kər” deyil o yer, “KiEv” – OdEvdi, bütün Cənubdan gələn Ağ Türklərin “Səfa” – SafAğların görüş yeridi... Belə miqyasda nəzarəti bilə-bilə sevinirdik, qardaşoğlu. Ömrü faciəynən keçən adam sevinc hissindən ya tamam məhrum olur, ya da lap iyne ulduzu qədər ümiddən də sevinir. İyne ulduzu qədər yox, böyük ümid bəsləyirdik ki, Məhərrəmnən mən bağdan aralanandan sonra Nəcəfoğlu əlyazmasını siyirmədə qoyub, çamadansız, portfelsiz-filansız, maşinka yazısını bir şeyə büküb götürüb çıxacaq, Müslümnən gedib gecə

reysiynən ucaacaq, oxutduracaq, dərhal da qayıdıb, əlyazmasını qabağına qoyub oturacaq. Ya da Moskvadan sonra birbaşa “Asəf kəf”ə gedib, orda “şielik əlaməti” kimi tanınan ağ sümük Əl yanına, ocaq başına yığışan batinlərlə şielik haqqında hədissayağı şeylər danışacaq ki, Mirqəzəbin nəzarətçilərini çaşdıracaq. “Lapatka adamı” öz işində olacaq. Sultan Əmirli isə, xəstə ürəyinin kardigrammasıyan, “predpolojitelny diaqnoz”nan yola düşüb, “Vərəsə”ni Akademik Marra çatdırandan sonra Kreml xəstəxanasında yatacaq. Beləliklə, Nəcəfoğluyan Məhərrəmin Moskvaya sərbəst gedib-gəlməyinə şərait yaranacaq, Mirqəzəb bir də o vaxt aylacan ki, Moskvada “Posle potopa” adında kitab çıxıb, Avropa dillərinə tərcümə olunub yayılıb.

Ümidimiz beləydi, qardaşoğlu. Belə ümidnən qucaqladıq dostumuzu.

Qalxdıq ki, gedək. Qapını açanda gördüm Pers dimdik dayanıb qabağımda. “Lapatka adamı”ı bir tərəfində, Çax-çux o biri tərəfində, “Fars qohumlarım” adlandırdığı köməkçiləri də arxasında.

Çax-çuxun o dəhşətli kobra gözləri açıqca deyirdi: “Oyun qurtarıb”. “Lapatka adamı” hələ roldaydı: “Bu qardaşlar Nəcəfoğlu qardaşı soruşurlar”.

Döndüm Nəcəfoğluna baxdım. “Vərəsə”nin birinci cildinin axırından bir vərəq qopardıb, dostumuza yadigar vermişdim. İngilislərin nə vaxtsa Orta Asiyadan apardıqları gil yazısının şəkliydi o vərəq, bir cümlədən ibarətdi: “Biz Şumərlər¹ Qalamda qalası olduq”. Şeyx Xorasan məqbərəsinə gedib-gəldiyimiz vaxtlar Nəcəfoğlu məni məcbur eləmişdi ki, haman vərəqi qopardım, ayrıca saxlayım. Çünki o cümlə İngiltərədə, Avropada çap olunmuşdu, bütün alimlər yekdilliknən təsdiq eləmişdilər ki, “miladdan min il əvvəl də Qalamda, yəni Orta Asiyada əhali türkdilli imiş”. Daha doğrusu, təhrif dillərdə “Şumer” adlandırılan Şum Ərlərinin Orta Asiyaya ƏrAğdan (İraqdan), indi, “Azərbaycan”, “İran”, “Türkiyə” adlanan Bağdaydan gedib, Bağdaya Qrek, Suriya basqınları dövrlərinə düşdüklərinə görə Qalamda məskunlaşdığına heç bir şübhə qalmırdı. Çünki dil, ləhcə bizimkinin eynidi: “Biz ŞumƏrlər Qalamda qalası olduq”. Şəklin qiyməti bir də bunda idi.

¹ Ş u m Ə r – “şumlamaq”, əkin, səpin üçün yararlı hala salmaq. “Ər”, burada, insan mənasındadır. Ş u m Ə r l ə r i – planeti gəzib “şum”a yararlı yerləri qeyd alanlar

Bir də İsrayılı işıq saçdı... “Bibliya” da məlumat var ki, hələ yeni tarixdən əvvəl bizimkilərdən ƏsƏrƏl adlanan icmalar, Qreklərin ardıcıl təziqinə dözməyib əvvəlcə Qalama gediblər. O zamanlar ƏsƏrƏllər də OdƏrcə danışırmışlar, Qalamdakı əhali ilə eyni irsdən olduqlarını bilirmişlər. Buna görə də bir müddət orda – Qalamda qalıblar, sonra təhlükəsiz məkan sayılan “Beytul müqəddəs”ə, “Səfa” – SafAğ dağı ətraflarına köçüblər. Məhz o vaxtlar ƏsƏrƏl kəlməsi dəyişib, o səmtdəki ƏrEv – “Ərəb”lərin dilində “İsrayıl” şəklinə düşüb... O bir vərəqi – şəklin arxasında Nəcəfoğlu belə bir məlumat qeyd eləmişdi ki, sonralar “Bibliyada bir cümlənin həqiqəti” adında kitabça yazıb İsrayılı əfsanələr röyasından ayılsın... Nəcəfoğlu hər dəfə ürəyinin üstünə sıxırdı o şəkli, qəhərlənirdi. Üzünü çıxartdırmışdı, ramkaya salmışdı. Stolun üstünə qoymuşdu... Persi kandarda görəndən sonra mən dönüb geri baxanda Nəcəfoğlu barmağını Qalam yazısında iki sözün üstünə tutdu: “Qalası olduq”.

Gözləti Məhərrəmə baxdım. Professoruyun sifəti dümağ şama dönmüşdü. Ən dar gündə də təmkinli, toxtaqlı Məhərrəmə özünü itirmişdi o gecə.

Pers dedi: “Evə keçin. Gözləyin”.

Kimi gözləməliydik? Məlum məsələydi: Cəllad özü təşrif gətirməliydi!.. Nə Nəcəfoğlu özü dəvət elədi, nə də Pers özü içəri keçdi. Biz evdə, onlar kandarda, ikicə saat susduq, qardaşoğlu. Kinin dərəcəsinə görə: iki saat sükut!..

Toz basdı otaqları. Avadanlıq, xalı-xalça batdı, ağızımız-burnumuz doldu, əmma əlimizi də tərپətmədik o iki saatda. Məhərrəmə mən divanda keçinmişdik, Nəcəfoğlu stolun dalında. Kitab qabağında, əlinin altındaydı. Böyründə divar peçinin alovu eşiyə tərpidi. Peçin qapağını açıb kitabı ora tullamaqdan ötrü bircə saniyə də bəsdə. Əmma nə Məhərrəm tərپənirdi, nə də mən. Aydındı ki, doğrudan da, “oyun qurtarıb”, belə tozanaqda Pers dəstəsiyənin kandarı kəsdiribsə, demək, dilimizdən nə çıxıb, qərarımıznan bir yerdə, Mirqəzəbin ovcundadı, “Posle potopa” adında kitab işıq üzü görmüyəcək, “Vərəsə”miz necə yatır, kitabımız da elə yatıb qalacaq, istintaqdan istintaqa ortalığa qoyulacaq ki: “İttihadi-İslam”ın kitabxanası sizdə deyilsə, bu kitab hansı məxəz əsasında yazılıb?! Başqa məxəz yoxdusa, kitab “Vərəsə”nin əsasında yazılıbsa, Cənubda siyasi təxribat üstündə edam olunmuş Şeyxlərin kitab-

xanasını belə cidd-cəhdlə gizlədirsinizsə, onda necə boyun qaçıra bilərsiniz ki, siz də burda – Sovet Azərbaycanında təxribat məqsədi güdmürsünüz?!” Təxminən bu məzmununda istintaq görürdüm mən. Bilirdim ki, Məhərrəm də görürdü. Çünki bu mövzuda söhbətimiz çox olmuşdu. “Vərəsə”nin ətrafındakı hadisələri yada sala-sala, kitabın ətrafında gözlənilən təhlükənin variantlarını düşünüb, əvvəlcədən müəyyənləşdirmişdik. Ən qorxunc variant elə o idi ki, kitab Moskvaya çatdırılmamış ələ keçsin, istintaq başlansın. Elə bir istintaq materialını öz məqsədinə uyğun şəkildə tərtib elətdirib “şef”inə – Beriyaya göndərəndən sonra Mirqəzəb hərtərəfli qalib olurdu, qardaşoğlu. Yeganə çıxış yolu buydu ki, kitab yandırılınsın. Əmma bu variant daha pis nəticə verə bilərdi. Beş il “Şeyx Xorasan” məqbərəsinə gedib-gəlib, dördcə il də gecə-gündüz oturub maşinka yazısıyan min səhifə yazandan sonra Nəcəfoğlu qupquru qurmuşdu. Məndən kiçikdi. Cəmi qırx iki yaşı vardı. Saçına təzə-təzə dən düşürdü. Əmma sifətinin, sinəsinin, əllərinin dərisi qansızlıqdan göyərmişdi. Burnunun altında dırnaq sədəfi biçimində bıqı vardı. Yorulanda stola dirsəklənib, şəhadət barmağının ucunu bıqına sürtdü. Bu o deməkdi ki, taqətdən kəsilib, yuxudan yaxasını qurtarammır. Elə o cür, barmağının ucunu bıqına sürtə-sürtə gözlərini yumub, stolun dalında daş kimi düşərdi. On-on beş dəqiqə, ən çoxu yarım saat yatandan sonra birdən dik atılandı, tövşüyərdi. Deyirdim: “Çox təntiyəndə uzan divanda rahat yat”. Deyirdi: “İxtiyarım yoxdu”. Bir dəfə soruşdum ki: “Niyə elə atılırsan? Vayğa¹ görürsən, nədi?” Dedi: “OdƏrləri görürəm. Yupiterdən dalğa göndərilər, tavanı tıqqıldadırlar, oyanım işləyim”. Bilirsən nə deməkdi bu? Əgər Nəcəfoğlu sağ qalsaydı, o tıqqıltılardan sonra Ün eşitməliyi. Elmimizin qanunu bu. Hər kəs SafAğ Elmiyənin bir müddət gecə-gündüz, ardıcıl məşğul olursa, beynində SafAğ İşıq artır və hökmən Bağlarnan danışıq.

“Beyin” təhrif sözdü. OdƏr dilində yoxdu “beyin”, BağÜN var. BağÜN!.. Mən ardıcıl məşğul olammamışam. Əmma Bağ nəslindən çox uzaqlaşmıyan adamlarda irsiyyət güclü olur. Belələri Elm barədə lap cüzi məlumat alar-almaz beyinlərində SafAğ İşıq artır. Əgər İlan mühiti çox sıxmırsa, sən atanı necə görürsənsə, onlar da

---

¹ Faciəli rəya

ikinci doğuluşdan sonra Yupiterdə məskunlaşan əzizlərini eləcə görürlər, səslərini eşidirlər. Heç bir möcüzə yoxdu bu dediklərimdə. İstəyirəm bizim o vəziyyətimiz, Nəcəfoğlunun vəziyyəti bütün aydınlığıynan çatsın sənə, oğul... Naxçıvandan qayıdanda təhlükə başqa kürdü. Onda tərəzinin bir gözünə “Vərəsə” qoyulmuşdu, o biri gözünə bizim həyatımız. Atan getdi, “Vərəsə” qaldı. Mərdəkanda isə mübarizəmiz son həddə çatmışdı. Bizi ideoloji təxribatda taqsırlandırmaqnan Mirqəzəb “şef”inin əl-qolunu açır ki, “xüsusi qrup”un təşkilinə əsas verən sənədləri SSRİ prokurorundan istəsin, mənim məktubumu, Məhərrəmin SSRİ prokuroruna yazdığı məlumatı alıb, ideoloji təxribatçıların, siyasi düşmənlərin böhtanları kimi məhv eləsin. Beləliklə, cinayətlərin üstü örtülürdü. Yəni Cənubda iyirmi ikinci ilin, otuzuncu ilin, qırx altıncı ilin hadisələri obyektiv səbəbləri olan məğlubiyətlər kimi qələmə verilir, çoxəsrlik azadlıq hərəkatına zəif hərəkat damğası vurulurdu, mühacirləri ruhdan salırdı, “Pəhləvi hakimiyyəti” adı altında imperializmin “İran”da hökmranlığını möhkəmləndirirdi.

Sənə o qədər çatmır bu söhbət. Bayaq dedim, Pəhləvi Fars deyil. Qədim BağOd EvÜn OdƏrləri əvvəlcə “Paxtavan”, sonra “Pəhləvan” – Pəhləvi adlanıblar, yəni Bağdayı Qrek-Latinlərin, Suriyalıların basqınlarından mühafizə edən hərbcilər irsən, indinin özündə də, hərbcidilər. Düşmənimiz haqqında rəğbətlə danışırım. Niyə? HəmOdÜnün darvazasında, enişə düşən yerdə ƏsÜz (yaradan mənə) deyilən hasarlı bir yer var, indi də durur əlamətləri. BağOd EvÜn sərkərlər (Sar OdƏrlər) həmin ƏsÜzdəcə oturub, Ün eşidə-eşidə əvvəlcədən bilirmişlər ki, hansı düşmən ordu harda, necə hazırlaşır ki, döyüşə, basqına gəlsin. Qreklər “Suz” deyirlər ƏsÜzə, mənasını da bilmirlər. Biz isə burda Şimalda da o Pəhləvilərimizi görəndə kimi tanıyırdıq. Hələ də hərbcə ifadələri ilə, təhrif OdƏrcə danışırıqlar. Cənubda əhalinin heç beşdə biri də deyillər. Üzdə özlərini Fars kimi qələmə verirlər. Niyə, bilirsən?

İndiki “Fars körfəzi”ndən bir az bəridə EvƏrSu və ya EvƏrƏs ərazimiz olub. İndiki Pəhləvilər – Pəhləvanların nizami orduları o ərazidə olublar. Bağdayı qoruyublar. Zaman keçdikcə, Qreklər içərilərimizə yeridikcə, dilə də çox pis təsir eləyiblər. BağOd EvÜnə “Paxtavan” dedikləri kimi, EvƏrƏsə “Pers”, “Pars”, “Fars” deyiblər, Farslar da BağOd EvÜnə əvvəlcə “Paxtavan”, sonra “Pəhləvan”,

axırda “Pəxləvi” deyiblər. Bunlar çox vacib şeylərdi, təkrar eləyirəm ki, unutmuyasan. Belə şeyləri bilməsən, keçmişimizi dərk etməzsən, babalarını, millətini, özünü tanımazsan, yoxa çıxarsan, bəşəriyyətin ən ülvə tarixini də özünən birlikdə həmişəlik məhv eliyərsən. Daha dəqiq desək, bəşəriyyət indi düşdüyü dini əfsanələr selindən də güclü selə düşüb, idraknan yox, stixiyaynan yaşayar, bətnən tamam çürüyər.

İlan bilir bunu. Keşiş Vissarion Cuqaşvili “Stalinə” geniş hərbi dərş deyib bu barədə. Çünki Pəhləvi irsindən hələ də qorxurlar. Tarixi, Elmi öyrənib biznən yenidən birləşsələr, Pəhləvilər Bağdayı bərpa edə bilərlər.

Biz EvƏrEy OdƏrlərini vaxtilə çox sevirmişlər BağOd EvÜn OdƏrləri. Heyif indi çoxu “Bayod” deyir özünə, yəni bizdən tərək düşüblər. İlanın Stalinə ən ümdə tapşırığı bu olub ki, “Yevrey”ə dönən EvƏrEyi, “Pəhləvi”yə dönən BağOd EvÜnü öz kökünə – Bağlara, Türkə qarşı qoysun.

Yadına sal, otuz altıncı ildə nə deyib o Qrek casusu “Stal”: “Vı ne Turki, vı azərbaydjansı”. “Tat”larımız, “Fars”larımız dillərinin kökündəki “Dəri”nin OdƏr dili olduğunu, qədim Tərək – Türklüklərini bilə-bilə, “rəhbər”in arzusuyunan, həməən otuz altıncı ildən etibarən “Pantürkizmə qarşı” döyüşürlər. Bax buna görə də Stalin, Beriya, Mirqəzəb üçlüyü bir ovuc cahil hərbcı “Pəhləvan”ı – “Pəhləvi”ni lap asanlıqnan qaldırıb çoxmilyonlu OdƏr Türkünün belinə mindirib! İngilislərin arxeoloji materiallarında təhrif “Pax-tavan”, “Paxlavan” sözləri Çerçillin ən çox təkrar elədiyi sözlərmiş, məhz o – Çerçill çox çalışıb ki, Stalin Pəhləvi şahına hər cür kömək eləsin, qırx altıncı ildə bizim Demokrat firqəsini məğlub eləsin.

Bizim “xüsusi qrup”dan savayı hələ heç kəsə məlum deyil ki, Stalinin Çerçillnən gizlin müqaviləsi var. O müqavilənin rus variantında çox açıq və kobud şəkildə yazılıb: “Posle pobedi nad Germaniyey çasti Sovetskoy Armii pokinut Yujniy Azərbaycan, kuda voydut Pexlevıdı...”¹

Bircə o qalib yazılısın ki, “Pexlevıdı perestrelyayut Yujno Azerbaycanskix Demokratov”. Yazmayıblar, eləyiblər. Təhrif

¹ “Almaniya üzərində qələbədən sonra Sovet Ordu hissələri (bu hissələr azərbaycanlılardan ibarət olsa da M Cənubi Azərbaycanı tərək edəcəklər və Pəhləvilər oraya girəcəklər...”

“Yevrey” adı altında necə ümumbəşəri EvƏrEy – Uca İşıq Evi olduğunu yaxşı bilən Vissarion yetirməsi qədər EvƏrEy – Tərik – Türk qanı içən ikinci hökmdar yoxdu, oğul!.. Bədbəxtliyə bax ki, tək russkoyazıçılar yox, bütün planet “Yevrey”ləri Stalini ən qüdrətli hökmdar kimi sevirlər!.. “Potop” ələ keçşəydi, elə özümü-zünkülərin əliynən güllələtdirəcəydi bizi o qanıçən.

Vəziyyətimiz beləydi, qardaşoğlu.

Heyrətnən deyirsən əl qaldırıb mənə səs verənlər Bezobraziyenin tapdağındamı qalsın?! Bir kəndin, bir rayonun taleyindən yox, vətəniyin, xalqıyın taleyindən danışırım mən sənə. Bir az sonra tamam inanacaqsan ki, EvƏrEy OdƏrləri bəşəriyyətimizin köküdür, deməli, mən ümumən bəşəriyyətimizin taleyi barədə danışırım. “Stal” “klička”sında ilandan, “Hümmətçi”lərin məhvindən, iyirmi il hakimiyyət başında oturan Mirqəzəbin törətdiyi ümumbəşəri faciədən danışırım. Aparacam səni o məhkəməyə, otur qulaq as, gör kimlər danışılar tribunadan, nələr açılır tökülür?.. Nə qədər alimini, şairini, ədibini sürgünlərdə çürüdüb “Stal?” Nə qədər Şeyx, Axund adı altında gizlin “Muğ”larını itirib-batırır! Qədim OdƏr əraziləri Misirdən, İraqdan başlamış, Türkiyənin özündən, o tay-bu taydan min-min cildlərlə həqiqət kitablarını yığışdırıb yandırdırır!.. Bütün olub-keçənlərdən sonra o “ustanovka”ynan yazanların arasında yeganə cəsarətli tarixçimiz vardı, dissertasiyasında Nərimanovun adını saxlamaqdan ötrü şəxsən Kalininə¹ müraciət eləyib icazə almışdı, o yeganə ləyaqətli tarixçimiz də əldən gedirdi! Ömrünün doqquz ilini “Vərəsə”mizin tədqiqinə verib, doqquz il məhrumiyyətlər içində yaşayan yeganə filosofumuz əldən çixirdi!

Beləydi vəziyyətimiz, yeganə balam!

Mənim əvəzimdə sən olsaydın, özünü oda vurardın, yandırardın. Əmma mən saxladım özümü.

Qulaq as.

O küləkli gecə Mirqəzəb tozanaqnan gəldi, Nəcəfoğlunu maşına basdı apardı. Məəttəl qaldıq ki, bu nə gəlişiydi, nə gedişiydi? Hardan gəlirdi, hara gedirdi? Niyə tək Nəcəfoğlunu apardı? Niyə özü apardı? Kitab niyə stolun üstündə qaldı?!

¹ SSRİ Ali Sovetinin sədri

Məhərrəmnən düz bir ay yediyimizi-içdiyimizi bilmədik. Dostumuz yoxa çıxmışdı. Akademiyada deyirdilər: “Moskvadadı”, Moskvada deyirdilər: “Gəlməyib. Görməmişik”. Rayonu-zadı atmışdım. Bu divarların arasında vurnuxa-vurnuxa, gündə bir versiya fikirləşirdik Məhərrəmnən, axırını bir yana çıxardammırdıq. Yuxusuz, ac-susuz, gah qapıda – palmanın yanında, gah da həyətdə gəzirdik, Çax-çux gəlib-getdikcə ona fikir verirdik. İndi təsəvvür elə ki, bizim o vəziyyətimizdə, gecənin yarısında Persin maşını ildırım sürətiynən gəlib həyətdə dayanır, Çax-çux maşından atılıb qışqırır ki: “Kişi sizi gözləyir. Tez olun!”

Mən üzünə baxammıram o qatilin, uzaqdan-uzağa qaraltısını görəndəcə qan təzyiqim kəlləçarxa qalxır. Bu səbrin, dözümlün sahibi, neçə dəfə kinim coşub, SafAğ Sultanı içərimdə boğub əlimi silaha atmışam. Məhərrəm də mən gündədi. Əmma orda ikimiz də birdən cumduq üstünə ki, Nəcəfoğlu hardadı?!

Başladı ki: “Dostunuz oturub Kişinin kabinetində, Kişiyənən qabaq-qabağa konyak vurur!”

Təsəvvür elə ki, getdik gördük, doğrudan da, konyak vurur!

– Nəcəfoğlu?!

– Bəli, əzizim! Mirqəzəbə gündə min dəfə lənət deyən Nəcəfoğlu, Mirqəzəbnən üz-üzə oturub koynak içirdi, tort yeyirdi! Bizim “Midi”, “Qiena¹ Midi” adlandırdığımız dəhşətli “ustanovka alimi”ynən – falsifikatorman elmi söhbət eləyirdi. “Az ər” – OdƏrdən, Tərik – Türk EvƏrEydən hərtərəfli məlumatı ola-ola, indiki “Yevrey” xalqının keçmişini çox gözəl dərk edə-edə elə bil heç nə dərk eləmiyən bir “yevrey” idi o “Midi”. Qədimlərdə, Misir, İsrayıl tərəflərdə OdƏr dili əvəzinə “EvƏrEy” dili adlandırılan, sonralar o təhrif ərəzilərdə tanınmaz dərəcədə dəyişib “İfrit” adlanan dildə danışırdı o “Midi”, özünü “qorskiy yevrey” adlandırır. Mirqəzəbin gizlin məsləhətçilərindənəydi. Məni görəndə qapqara qaralırdı: “Ne “Otar”¹ – OdƏri mı s toboy, İudei mı, Sultan!”² Deyirdim: “Heç olmasa, ərəbcə “Yəhudi” de, İuda!” Deyirdi: “Ərəb dili Qrek dilindən də dəhşətli falsifikasiya dilidi, “Yəhudi” demərəm. Çünki “İudey” qrekcə olsa da, EyOda – Uca Həqiqətə daha yaxındı, Sultan, povtoryayu: “Mı s toboy İudei!” Bax belə, hər şeyi dərk edə-edə heç

¹ Goreşən

² “Otar” – OdƏr deyilik biz sənə, İudeyik, Sultan!”

nəyi dərk eləməyən dəhşətli bir alimi-biəməliydi o “Midi”, “Qiena”. “Midiyanın ölü dili” yazan, Olamı “Elam”, Ulu Bağı “Lullu bəy” eliyən, BağOd EvÜnü “Pexlevid” yazıb, Bağday ərazisinin ƏrEy – “Rey” vilayətinin də “Pexlevid”ə verən cani falsifikatordan elmi söhbət eləyirdi dostumuz. “İran” nə deməkdi?! İrlər?! Yoxsa, Ərlərdi – Ərəndi o ərazi?!” Belə qışqırırdı, içirdi.

Qəşəngcə möcüzə yaratmışdı Mirqəzəb.

İçəri girəndə bir kəlmə dəydi qulağıma: “Maday”. Qapının arasındə ayaq saxladıq, Midi deyirdi: “Ya poslan syuda liçno Stalinom. Ya ne imeyu pravo ne tolko pisat, daje proiznesti slovo “Bağ”. İbo oçevidno, çto eto Boq. A slovo “Maday” ostavit mojno. Luçşe napišem “Maday” i skajem: “Ma” ot slova “Mağ”. A “Mağ, obşezvestno, oqnepoklonnik. Ostavaytes poka oqnepoklonnikami. İnaçe nevozmojno”¹

Dostumuz dedi: “No ved ya uje napisal: “Bağday!”²

Mirqəzəb əlini stola vurdu: “Stalin skajet kak i çto pisat Heydər Nəcəf oğlu Hüseyinov uje poluçil Stalinskuyu premiyu. Ostaetsya podpis Stalina. Yesli ne podpişet, ya tut je podkinu yemu druquyu kniqu naşeqo filosofa o şeyxe Şamile. Yesli Boq ne poluçit Stalinskuyu premiyu, Şeyx Şamil poluçit. İbo Şeyx zemlyak Baqirova! Qorets!”³

Şaqqıladaşdılar güldülər. Stalinin sağlığına içdilər.

Oturduq, biz də içdik. Yazıq, bədbəxt əmin də içdi Stalinin sağlığına!

Sən, əlbəttə, içməzdin. Güllələnməyə gedərdin, içməzdin. Əmin isə konyakı son damlasınacan içdi. Çünki təhrif mühitdə “BağMən” demirik biz özümüzə, ərəbin, farsın təhrif diliyənən “Məğmun” deyirik. İlan mühitində “Məğmun”uq – “Mağmın”ıq biz, oğlum!

Müdafie eləyə bilmədim mən orda dostumu – dahi Heydərimi. Budur “Sultan Əmirinin daha bir cinayəti!..”

¹ “Məni buraya şəxsən Stalin göndərib. “Bağ” kəlməsini nəinki yazmağa, hətta dilimə gətirməyə də ixtiyarım yoxdur. Çünki, məlumdur ki, “Boq”dur “Bağ”. “Day” sözünü isə saxlamaq olar. “Maday” yazaq və deyək ki, “Ma”, “Mağ” sözündəndir və hamıya aydındır ki, atəşpərəstdir “Mağ”. Hələlik atəşpərəst olun. Başqa cür mümkün deyil”.

² “Mən, axı, artıq “Bağday” yazmışam!”

³ “Nə və necə yazmağı Stalin deyər! Heydər Nəcəf oğlu Hüseyinov artıq alıb Stalin mükafatını. Stalinin qol çəkməyi qalıb. Əgər qol çəkməsə, mən dərhal filosofumuzun başqa bir, Şeyx Şamil haqqında kitabını verərəm ona. Əgər Boq almasa Stalin mükafatını, Şeyx alar. Çünki Şeyx Bağirovun həmyerlisidir! Dağlıdır!”

Stolun üstündə bir yığın kitab vardı: “Posle potopa!..” Zər naxışlı, gözəl nəfis cilddə, Mirqəzəbin stolunun üstünə yığılmışdı ki, Stalin mükafatı komitəsinə göndərsin.

Mirqəzəb gülürdü. Gözümüzün içinə baxa-baxa başladı ki: “Nu çto, qospoda oqnepoklonniki, nadeyus bolşe ne skroyete ot nas naslediyе velikix şeyxov!”¹

Demə, o bir ayı Mirqəzəb öz bağında saxlayıb Nəcəfoğlunu, redaktor təhkim eləyib, təcili çapa hazırlatdırıb “Posle potopa”-nı. İlk nüsxə hazır olan kimi özü aparıb, Stalin mükafatı komitəsində oxutdurub. Bizi “bayrama” çağırmışdı.

Bir də iyunun axırında, Nəcəfoğlunu Moskvadan, öz təyyarəsində, döşü nişanlı gətirəndə “bayrama” çağırırdı bizi, tələb elədi ki, “Vərəsə”ni təhvil verək. İndi danışacam, necə yasa döndü o “bayram”, nakam dostumuz necə “kəsdı venasını”.

“Şeyx Şamil” kitabına görə almışdı laureatlığı. “Tak poluçilos”, – deyirdi.

Bayaq dedim, Heydərin nəyə görə, necə öldürüldüyünü bilməlisən sən. Buna əlavə eləyim ki, o rəhmətlik də sən xasiyyətdəydi. Deyirdik: “Uçuruma gedirsən”. Deyirdi: “Yaranan bir gün ölməlidir!” “Posle potopa” kitabını Midinin müqəddiməsiynən, zərli cilddə görüb, qələbə saydı bunu, öz ayağıynan tələyə getdi. Ümidini itirmirdi ki, “Şeyx Şamil” yayılandan sonra “Potop”-u da çıxardar ortalığa.

O “bayram” gecəsi Nəcəfoğluna akademik diplomu verdi Mirqəzəb, Məhərrəmnən məni şəkkaklıqda, inamsızlıqda təqsirləndirə-təqsirləndirə yarım saat nitq dedi: “Nasledie velikix şeyxov – eto naslediyе vsex narodov, naselyayuşix territoriyu Sovetskoqo Soyuzu. Naslediyе şeyxov obyedinyayet nas so vsemi narodami mira. Osoboye znaçeniye imeyet krovnoye yedinstvo OdƏrov s velikim russkim narodom. İbo oçevıdno, çto “Rus” – ot ƏrÜz. V arxivax soxranya-yetsya dokument o tom, çto ƏrÜzov Rimlyane prinudili izuçat skandinavskoye nareçiyе tak nazıvayemyı “starorusskiy yazık”.²

¹ “Hə, cənab atəşpərəstlər, ümidvaram ki, böyük şeyxlərin vərəsəsini daha gizlətməzsiz bizdən”.

² “Böyük şeyxlərin vərəsəsi Sovetlər İttifaqının ərazisindəki bütün xalqların vərəsəsidir. Şeyxlərin vərəsəsi bizi bütün dünyanın xalqları ilə birləşdirir. OdƏrlərin böyük Rus xalqı ilə qan birliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, tamamilə aydındır, “Rus” – “ƏrÜz”dəndi. Arxivlərdə sənəd var, ƏrÜzləri Rimliyə məcbur ediblər ki, Skandinaviya ləhcələrini öyrənsinlər, indi “köhnə rus dili” adlanarı.”

Qulaq assaydın, nakamımız kimi, sən də deyərdin möcüzə baş verib, cəllad dönüb adam olub.

“Bayrama” çağırılanların arasında “ustanovkaynan yazanlar”dan da vardı. Heç birinin üzünə baxmadı Mirqəzəb, təkcə Midiyə söz verdi.

Qalxdı Midi, nə qalxdı: “Da razve mı pişem istoriyu? Razve mı pıtayemsa izvleç iz kakoqo–nibud teksta, dokumenta xot maluyu kripitsu jizni ili istini?! Pered velikimi şeyxami ya nikto! Po sravneniyu s “Potop”om moy trud ništo!¹

“Nikto, niçto” elədi özünü, “İstoriya Midii” kitabını, axırda da “respublika rəhbərliyinin qarşısında məsələ” qoydu ki, şeyxlərin kitabxanası tezliklə akademiyanın ixtiyarına verilsin, Stalin yoldaş məsləhət bilsə, “Midiya” adı ilə yanaşı, ölkənin həqiqi adı Bağday da kitaba daxil edilsin.

Pers yerindən söz atdı ki, yığıncaqdan sonra qalarsan, kitabxana barədə ayrı danışarıq. Əmma “bayram” qurtaranda birinci “Midi Qiena” qaçdı. Dalınca o biri “qienalar” – “ustanovkaynan yazanlar”. Bilirmişlər nəynən qurtaracaq “bayram”.

Üç nəfər qaldıq: nakam dostumuz, Məhərrəm, mən.

Cəlladın sifəti dəyişmişdi. Gözlüyünün şüşələri lupasayağı qalınıydı, “Mirqəzəb”dən başqa ona “Dördgöz” də deyirdi cəmaat. Baxdım ki, kin qaynayır gözlüyün dalında.

O cür, üz-gözündən kin saça-saçə kartını açdı, xəbərdarlıq elədi ki, şeyxlərin kitabxanası ən uzağı bir həftəyə meydana çıxmasa, “Posle potopa” özülüz bina sayılacaq və əlbəttə, yandırılacaq.

“İtak, nedelnıy srok! Mojeş idti, Sultan Mamedoviç. İdi i podumay, çem mojet vernutsa dlya tebya utayeniye naslediya şeyxov”.²

Qapıdan çıxanda Pers də açdı kartını: “Pıçıldeşmayın. Heç bir səy göstərməyin. “Potop”un bütün nüsxələri xüsusi seyfə, surquç altındadı. Nə kitabın adı məlumdu cəmaata, nə də məzmunu. Bilirsiniz, laureatlığı Nəcəfoğluna Şeyx Şamil hərəkətinə aid yazdığı kitaba görə veriblər. Rüşvətdi bu, səsini kəssin! Kitabxana gətirilməsə, laureatlıq

¹ “Bizim yazdığımız məgər tarixdir? Heç cəhd eləyirikmi ki, hər hansı bir mətndən, sənəddən heç olmasa az-maz bir həyat nişanəsi və ya həqiqət çıxaraq?! Böyük şeyxlərin müqabilində mən heç kəsəm! “Potop”la müqayisədə mənim kitabım heç nədir!..”

² “Demək, bir həftə vaxt! Gedə bilərsən, Sultan Mamedoviç. Get və fikirləş, şeyxlərin vərəsəsini gizlətməyin əvəzində nə itirərsən?”

geri alınacaq, akademik Hüseynov Heydər Nəcəfoğlu isə siyasi fitnəkar və kapitalizm dünyasına xidmət edən casus sayılacaq”.

Nakamımız dözmədi, oğul. Qışqırdı.

İndiyəcən qulağımdadı o qışqırtı. Bircə kəlmə: “Fələkət!” – deyirdi. – “Fələkət! Fələkət! Fələkət!..” Katalikosların məktublarının tələb olduğunu biləndə, mənim kabinetimdə yox, Mirqəzəbin kabinetində qışqırdı və elə bu qışqırtı da onun ölümünə hökm verdi. İndi deyirəm Sultan Əmirinin “cinayəti” nədir: katlikosların məktublarını Mirqəzəbə vermədiyim kimi, kitabxanani da vermədim. Versəydim, bəlkə də sağ qalardı Heydərimiz.

Cəllad bir həftə hər gecə zəng vurdu: “Mı jdyom!”, “Mı jdyom!” Nəcəfoğlu da bir həftə, yeməz-icməz, “Fələkət, fələkət!” – dedi.

Tək buraxmırdıq.

Həftə tamamında bu evə gəldik ki, paltarımızı dəyişək. O günü də Cəllad axırıncı dəfə zəng vurdu: “Vaş druq venu sebe vsporol. A vı v vannax naslajdayetes! Zakopayte yeqo. Da tak, çtob ni odna jivaya duşa ne znala ob etom pozore!”¹

Arvadını yaxın buraxmadılar meyitə. Məhərrəmnən mən olduq, üç-dörd nəfər “ustanovkaynan yazan”, bir də o Kişvər – “Lapatka adamı”, sahibsiz ölü kimi apardıq əzabkeşimizi. “Fars qohumları” uzaqdan-uzağa müşayiət eləyirdilər. Maşınlardan düşmürdülər. Qəbrə yaxın getmədilər. “Ustanovkaynan yazanlar” da aralı durdular. “Lapatka adamı” özü qazdı qəbri. Elə qaza-qaza son dəfə oynadı orda – qəbrin içində: “Sirr qarınımi deşir, ay qardaşlar. Dostunuzu mənim gözümün qabağında öldürdülər, ay qardaşlar...”

Pers dil-dil ötür indi. Büzüşüb, meymuna dönüb, səsi də çıxmır. Mikrafon qoyublar qabağına ki, xırıltısı eşidilsin zalda. Demə, Qurbandakı qurğuşunlu nalı vaxtilə “iyli quyu”dan çıxardıbmış Pers, Yağırın kəllə sümüyünün gicgahında zərbə yerini göstərüb sübut eləyibmiş, inandırılmış Çax-çuxu ki, “Fağır hambal” – Yağır o nalnan öldürülüb. Mərdəkanda Çax-çuxa diplom verəndə nalı diplomun üstünə qoyub deyib: “Çəki daşı kimi işlət, həmişə gözüyün qabağında dursun, intiqama çağırın səni”. O vaxtdan “Muğ”lara qənim kəsilib o nal. Axırıncı dəfə nakamımızın gicgahına çaxılıb.

---

¹ “Dostunuz venasını kəsib. Siz isə hamamda xumarlanırsınız! Basdırın onu! Özü də elə basdırın ki, bir nəfər də ins-cins xəbər tutmasın bu biabırılıqdan!”

Persin ifadəsinə görə, Cəlladın şəxsi cəlladıymış Çax-çux, Cənubda da, burda da ancaq Mirqəzəbin özünün şəxsən Stalindən, ya da Beriyanı aldığı şifrəli teleqramlar əsasında işləyirmiş. Bir dəfə qırx altıncı ildə, “avariya”dan sonra Çax-çuxu aradan götürmək istəyib Cəllad, nalı aldırıb əlindən: “Oformlayte na rasstrel!”¹ – deyib, əmma Beriyanı müvəqqəti dayandıraraq əmri. Bir də Nəcəfoğlunun ölümündən sonra zəng vurub deyib: “Pora ubrat yeqo”.²

Pers də “Lapatka adamı”na tapşırıq verib ki, qatilin adını açsın bizə. Başa düşürsənmi qurğunu? Yəni Çax-çuxun qanına bulanıb Sultan Əmirli də sıradan çıxar. Əmma Sultan Əmirli dözdü, oğul. “Kitayskiy termos!”, “kitayskiy fanar!” qışqıra-qışqıra Çax-çux necə gedib Mərdəkana – bağa, “yaman soyuqdu”, – deyib peçin qabağında necə çöməlib, işini görəndən sonra Nəcəfoğlunun öz ülgücünən “vena”nı necə kəsib, qıyma-qıyma danışdı hamısını “Lapatka adamı”, dönə-dönə təkrar elədi ki: “Sizi necə görürəm, o termos satan Çax-çuxu da eləcə görmüşəm, ay qardaşlar. Haqqı nahaqqa verməyin, bu cür kişinin qanını batırmayın, ay qardaşlar”.

Barmağımı naqanın tətüyindən çəkdim. Zornan çəkdim.

Mədədin qanını batırdandan sonra Nəcəfoğlunun qanını da belə batırdım. Bir dəfə dəfədən sonra piyada şəhərə düşəndə gördüm nakamımızı: sakit, qəmli peyda oldu qabağında. “Yükün ağır olacaq, qardaşım. Döz!” – dedi, yox oldu. Bir dəfə də gecəyarısı, çarpayından uzanıb tumboçkadan təzə “Kazbek” qutusu götürəndə gördüm, qutunu hirsələ çəkib əlimdən alıb, xıncı yerə çırpdı, yox oldu. SafAğ İşıq şəkil canlı insandan qat-qat güclüdü. Bu, adamı həm qorxudur, həm də elə gur sevinc, xoşbəxtlik verir ki, öz əlinən qəbrə salladığın əziziyin ikinci həyatının – əbədiyyətinin sənə də aid olduğunu tamam dərk eləyib tamam başqalaşırsan: qorxudan xali olursan, heç vaxt ümidini itirmirsən.

Şeyx Məhəmməd Əmiryol ayrıcında tək-tənha öləndə də ümidini itirməyib. Son nəfəsində bıçaqnan barmağının ucunu deşib, can köynəyinin döşünə qanıyan vəsiyyəti yazmışdı: “Oğullarıma vəsiyyətim ümididi”.

Şeyx Ağ Əmir, Şeyx Boz Əmir adında əzabkeşlərimiz də başları kəsilən günə qədər ümidlərini itirməyiblər ki, “qara bulud”

¹ “Sənədləşdirin güllələnsin!”

² “Onu aradan götürməyin vaxtı çatıb”.

dağılacaq, Günəş doğacaq, həqiqətimizi car çəkib, Bağdayın qapalı qapılarını açacaqlar.

Mədəd adında əzabkeşimiz də Bezobraziye üfunəti içində, heç vaxt ümidini itirmirdi. Dinməz-söyləməz pambıq əkirdi, taxıl, bağ-bostan becərirdi, mal-qoyun qəhri çəkirdi. Gecələr çarpayısında uzananda işıqlanana qədər qaranquşların civiltilərini qulaq asırdı, “Bircə balanın qaranquşları”, – deyirdi.

Əslində, özünüydü quşlar. “İki vətənli quşlar!”

İki vətənlimi?! Olamdan, ƏrAğdan başla, gəl UcRuma get, ordan yenə də Qrekin əlindən dad çəkə-çəkə Avropaya, Amerikaya qaç, gör neçə vətəni var “Durnayın!”

Qrek adlanan möcüzəli qaniçən bütün planeti fəth eləmişdi axı o iki yüzillik müharibədə, altı yüz dörd, səkkiz yüz ikinci illər arasında “Durna” Afrikada məskunlaşıb, saraylar tikdirib, arxayın yaşamağa başlayanda yenə Qrek axını başlanıb: Əvvəlki kimi, sağ tərəfində Suriya orduları, solunda, arxasında Ərəb, Fars orduları! O vaxtlar da Amerikaya qaçış başlanıb. ŞumƏrləri çoxdan bilirmişlər okeanın təlatümsüz yerlərini. Əvvəlcə cəngəlliklərdə gizlənilər, saysız-hesabsız gəmilər düzəldilər. Mıxsız-filansız, ağacı-ağaca geyindirilmişlər... Hətta Yaponiya da “Durna” vətənidir, oğul! Dil barədə danışacam, onda biləcəksən ki, bu “Yer”in vahid milləti olub, indi də həmincə “Durna”dır: Ulu Bağ ƏsƏlMənin “Durna” qatarları hələ də “qərib-qərib, qəmgin-qəmgin ötürlər” mühacirliklərdə!..

Mədəd mən kimi deyildi, qəlbən çox köyrəyirdi, əmma sınırmırdı. Tərəzinin bir gözünə “Vərəsə”miz, o biri gözünə həyatımız qoyulanda da sınımadı, ömrünün son gününü də ümidnən yaşadı ki, “Vərəsə”nin Varisi var, böyüyüb “Elm və Eşq” sahibi olacaq, geniş fəaliyyət meydanına çıxacaq...

Lap tezliknən hamısınnan görüşəcəksən! Ölüm yoxdu, oğul! “Ömrün son günü” deyirəm. Əmma şərti sözlərdi bu “ömr”, “son gün”.

Müslüm “padnos”da pendir, çörək, tərxun, dörd şüşə pivə, nazik-uzun “bokal”lar gətirib, “tyubik”in üstünə qoydu, şüşələrin ağzını açıb getdi.

Səmədi tər basmışdı.

– Əmi!.. Bağışla, sözünü kəsirəm... Necə yeni “görüşəcəksən”?! “İkinci doğuluş”a inandım. Çox şeyə inandım. O dünya var, sübhəsiz.

Sultan əlindəki “bokal”ı “podnos”a necə vurdusa, pivə sıçrayıb əlinin üstünü islatdı, barmaqlarının ortalarındakı tüklərin aralarında tutqun qabarcıqlara çevrildi. Səməd küt-küt o qabarcıqlara baxa-baxa Sultanın xırıltısını eşitdi. Qurban əminin, Ələsgər müəllimin də belə birdən-birə dəyişən səslərini xatırlayıb başını sinəsinə əydi. Çünki əmisinin səsi həm də qəzəbli idi:

– “O dünya” nədi?! Gör nələr danışmışam sənə düşün altından çıxandan bəri! Hələ dərk eləməmişəm ki, “o dünya” məfumu ən dəhşətli təhrifdi?! Vahid Kainat var, deyirəm! On səkkiz min “Aləm” var. “Aləm” yox, EyOdƏr Babamızın diliynən deyilmiş Əlim var. On səkkiz min Əlimin saysız-hesabsız planetlərindən biridi bizim bu xaraba “Yer” – EyƏrimiz! Ün eşidirik deyirəm, danışırıq deyirəm! Bax belə, sənnən danışdığım kimi! SafAğ atam canlı insan qədər canlı şəklini göndərir, şəkil qəşərimdə o yan-bu yana gəzinir! Mədəd, bax, beləcə, sən kimicə oturur qəşərimdə. Əlimi əlinə toxundururam. İşiq canlıdı! Canlı kimi! Necə deyim ki, aydın olsun?! Canlı əl kimidi da, ay oğul! Hərərəti var həтта. Hərdən lap yaxınlaşıram, bilə-bilə ki Mədədin özü deyil, dözəmmirəm, qucaqlayıram. O da məni qucaqlayır! Boynumda-boğazımda əməlli-başlı nəfəs kimi nəfəs təması hiss eləyirəm! Ölüb demək olarmı bu adama?! Başa düşdün?! Mədəd deyir: “Səməd hələ anasının qoynunda olmuyanda, bir il qabaqdan altı aylıq çağa göstərdilər planetdən”. Rəhmətlik Sura soruşub ki: “Nə oldu sənə, a kişi, halın niyə dəyişdi?” Deyib: “Bir qəşəng oğlumuz olacaq. Rəyada gördüm”. Başa düşürsən? Açammayıb ki, rəyada yox, aşkar görüb... İnan, oğul, heç bir möcüzə yoxdu, adi həqiqətdi danışdıqlarım!

Çörək ye. Ac qarına içəndə pivə də dumanlandırır adamın başını. Ye, yeyək. Başa düşəcəksən hər şeyi... Hər şeyi...

* * *

İndi keçirəm çox vacib, çox maraqlı bir məsələyə... De görüm Stalinin “Voprosı yazıkoznaniya”sını oxumusanmı?

Səməd diksindi.

– Stalinin əsərinin nə dəxli var bura, ay əmi?!

– Oxumusan, ya yox?!

– Əlbəttə!.. Stalinin hətta məktublarını da oxutdurublar bizə. “Voprosı yazıkoznaniya”nı rəsmi dərslük kimi, hamıya oxutdurular. İki nəfər dilçinin iştirakıyan müzakirə oldu. Mirqəzəb özü çıxış elədi.

– Mənim mətləbim elə o çıxışın üstədi. Dilçilərimizin dilləri ağızlarına sığışmırdı ki: “Görün dilçiliyin nəzəri məsələlərini necə bilir Kişi!” Əslində, Midi Qiena yazmışdı o çıxış. Özü də Akademik Marrın əleyhinəydi hamısı. Vaxtilə Akademik Marr bir silsilə mühazirə oxumuşdu burda – Bakıda... Şagirdlərin olacaq sənin. Onlara xüsusi deyərsən ki, Akademik Marrı şəxsən Stalin özü göndərmişdi “Şeyx Xorasan” məqbərəsinə ki, oxusun, öyrənsin, “konkretnuyu spravoy” yazsın. Marrı, mən, sonra da Nəcəfoğlu başa salmışdıq ki, bu, dünyamızın tarixidi, Bağın, OdƏrin dilini əyri güzgüdə göstərsən əzabdan qurtarammazsan. Dərk elədi. Sonralar Moskvada “Bakı kursu” deyirdilər burda oxuduğu mühazirələrə. “Yeni nəzəriyyə” deyirdilər. Moskvada da, xaricdə də yüksək qiymət verirdilər. “Yazıkoznaniye”də Stalin çox qısa yazıb. İki kəlmə – “idealist nəzəriyyə” deyib.

Əmma Nəcəfoğlu “peyğəmbərlik” adlandırırdı.

– Marrın nəzəriyyəsini?!

– Nəzəriyyənin “təfəkkür dili” adlandırdığı qisminə “peyğəmbərlik” deyirdi. “Proroçestvo”.

– Stalinin fikrinin əksinə?!

– Rəsmi yox... “Yazıkoznaniye”, bilirsən ki, əllinci ilin iyunda çıxıb. Ondan bir il əvvəl – qırx doqquzuncu ildə o dəhşətli falsifikator – Midi, Mirqəzəbi qızışdırıb Marrın əleyhinə qaldırmışdı. “Yeni nəzəriyyə”yə görə, əlifbanın hərfləriynən, söznən ifadə olunan dil – “səs dili” Yer bəşəriyyətinin inkişafının indiki mərhələsinə aiddir. Gələcəkdə, inkişafın yüksək mərhələsində “səs dili” əvəzinə “təfəkkür dili” olacaq, beyindən beyinə, təfəkkürdən təfəkkürə yol açılacaq, insan insanın fikrini eşidəcək. Yəni beyindən, daha doğrusu, BağÜndən çıxan fikir dalğaları ikinci insanın beyində Ünə, sözə çevriləcək... Çəşmə, Bağday tarixinə toxunmamışdı Marr. Ehtiyat eləyirdi, deyirdi: “İndidən məni qınayırlar ki: “İşklyuçitelnost EvƏrEya atomom udarit na nas na vsej planete”.¹

¹ EvƏrEya kafirliyi atom kimi vurur bizi bütün planetdə.

Əmma qorxmamışdı o nər oğlu nər Marr. Bağ nəslimizin Ün eşitməyi barədə heç nə yazmasa da, “təfəkkür dili”ni öz şəxsi nəzəriyyəsi kimi qələmə versə də, alimlərin fikrini insanın perspektivinə yönəltməyə nail olmuşdu. KQB-nin nəzarət seti şəraitində Marr nə Bağ adı çəkə bilərdi, nə də BağÜn deyə bilərdi. “Yazık mışleniya” – “Təfəkkür dili”, vəssəlam.

Əmma marksizmə zidd deyildi nəzəriyyəsi. Məhz marksizm əsasında “təfəkkürdə yüksək faza – keyfiyyət dəyişikliyi” deyirdi. Nakamımız “Proroçestvo akademika Marra” adında məqalədə yazmışdı ki, “Pravda” qəzetinə göndərsin. Əmma Mirqəzəbin qadağası vardı: mərkəzi mətbuata göndərilən materiallara şəxsən özü icazə verməliydi. Nakamımız məcbur oldu, zəng vurdu Cəllada ki, bəs, belə bir məqaləm var. Cəllad Midini göndərdi ki, oxusun, məlumat versin. Midi də məlumat vermək əvəzinə, Akademik Marrnan nakamımızın əleyhinə qaldırdı Cəlladı.

Faciənin kökü çox dərinə, əzizim.

Burda diqqətli ol. Məlumatım çox mürəkkəbləşəcək indi. Çox diqqətli ol!..

“Qalaktika” əvəzində əslini – OdƏrcəsini desəm, səni çətinliyə salaram. OdƏrcəsiynən türkcəsinin qarışığında QalAğ OdAğdı. Yəni SafAğ İnsanın Qalamı (vətəni) SafAğ Həqiqətidi. Bunu unut hələ. “Aləm” əvəzinə Əlim dedim bayaq. Bunu da unut hələlik. OdƏrcəsiynən türkcəsinə qarışığı QalAğı unutma. Əslində, qədim türk sözlərinin elə hamısı belədi: şəkilçisiz. “Qalaktika” sözünü eşidəndə fikrində “QalAğ” de, elə bunu da yadda saxla. “Aləm” eşidəndə “Əlim” düşünmək və “Əlim”i yadda saxlamaq daha faydalı olardı. Əmma OdƏr dilində Əl, Əli, Əlim, ƏlAğ sözləri çox işlənir. Hər söz birləşməsinin tərkibində bir cür mənada olur. Əl, Əli, Əlim, ƏlAğ, – Sultan qımışdı. – Allahın dili bə nə təhər olar?! Özünü yığışdır, başın çatlamasın.

“Qalaktika” – QalAğ variantını yadda saxlamağı məsləhət görəndən sonra şagirdlərimizə, adətən “Qalaktika”mızın “Yer” – EyƏrdən başqa iki planetinin adının əslini – OdƏrcəsini deyirik: EyOdƏr (Uca Həqiqət İşığı), bir də OdAğÜz BağOdƏr (SafAğ İnsan Üzünün – Mənasının həqiqəti OdƏrBağ). Yəni planet özü də Bağdır: planeti planetə və “Qalaktika”ya – QalAğa bağlayır.

Qrek-Latının təhrif dili EyOdƏri “yadro” şəklinə salıb. Guya planet deyil, Günəşin daxilində enerjiyə mənbəyidi. Əslində, bilir-sən ki, EyOdƏr Babamızın planetidi EyOdƏr. QalAğdan göndərilən elementlərnən yeni-yeni planetlər yaradır. Bunu da bilmək lazımdır ki, təzə planetlərdə həyatı işıq içində göndərilən proqramlarınan təbiət yaranışından başlayırlar Bağlarımız. İkinci mərhələdə təbiəti tənzimləyən heyvanat, həşərat yaradılır. Lap fantastik miqdarda heyvanat, həşərat.

İndi soruşuram: real dünyanı, əslində, uzaqlaşdırıb əfsanəyə, mifə çevirən “qrek mifologiyası” adında yalan dəhşətini bəşəriyyətimizin beyninə yeridən nədir? Cavab verirəm: təhrif dil hakimiyyətidir!

Qreklər Olamı planetin, saysız-hesabsız, nəhəng heyvanatından qoruyan ordu olublar, SafAğ İşıqdan yandırıcı silah kimi istifadə eləyiblər. Sonra Bağlarımız bu silahı ləğv eləyiblər, Qreklər adi soyuq silahlara, zirehə keçməli olanda Bağlara qarşı narazılıq yaranıb. Məhz o vaxtlar – birinci əlminlik tarixin kulminasiya əsrlərində, yəni qırx doqquzuncu, əllinci minilliklər dövründə GurAğlar adaya çəkilib, ayrılıb təfəkkürə məhdudlaşmışlar, tədricən dəyişiblər, təhrif dilli müstəqil xalqa çevriliblər. O zamanlardan da ardıcıl çalışmışlar ki, “Qrek” dili hakim olsun. Çünki, sadəcə, vaxt keçdikcə “Allahlar”ın dilini anlamayıblar. Geri sananan ikinci əlli minillik tarixin on birinci əsridə Qreklər Bağdayın indi “Türkiyə” adlanan ərazisini tamam tutub, elə o dövrdən də həmin ərazidə OdƏr dilini qadağan eləyiblər. Bağlarımız, OdƏrlərimiz o zaman “ƏrMən”, “Ərim”, sonralar “Rum” adlanan həmin ərazini tərk eləyiblər, vətəndən tərək düşüb təhrif ərazilərdə “Tərək”lər adınan, müxtəlif məkan adlarıyan tanınıblar. Qreklər isə, təhrif dil “mif”lərini elə o vaxtlardan yaya-yaya OdƏr dilini unutmurmuşa çalışmışlar. Bağların dilinin qüdrətini – insanın uzaqdan-uzağa danışdığını bilmişlər Qreklər, Olamdan sonrakı vilayətlərə basqına gedəndə səfərin OdƏrlərə əvvəlcədən məlum olmağından qorxdularına görə Bağ dilini təkidlə, inadla qadağan eləyirmişlər. Eramızın yeddinci-səkkizinci əsrlərində, Vizantiya imperiyasının qələbələri zamanında planetin əksər yerlərində Qrek-Latin əfsanələri hakim olub. OdƏrlərimizin bir qismi bütün Kainatda uçuşan İşıq

gəmilərində uçub gedib, bu qan-qırğınlar, təhriflər, əxlaqsızlıqlar, murdarlar planetini tərk eləyiblər.

Danışanda çəkinmə, açıq de ki, orduda əsas təfəkkürsüzlük homoseksualizmdən yaranıb. Güclülər gücsüzləri zorlayırmışlar, psixika kökündən dəyişirmiş.

OdƏrlərin qaçhaqaçı, köçhaköçü təxminən onuncu əsrdə olub. Geri sananan tarixdə ha! Əhalinin bir qismi Elmdən, mədəniyyətdən ayrılıb, gəzərgilik şəraitində cahilləşib. Bir qismi isə Bağdayın gizlin guşələrində, Ulu Bağ ƏsƏlMənin ətrafında “Muğ”lar adlanadlana, OdƏs (Yaradan həqiqət) əvəzinə, təhrif dildə “Atəş”, “Atəşpərəst” təsəvvürü içində gizlin “Muğanna”lara çevriliblər... Çox danışacam bu faciə barədə. Çünki, dediyim kimi, dil ayrılıqlarının kökü çox dərinə. “Qalaktika”ımızın – QalAğımızın üç planeti, yəni EyƏr – “Yer”, OdAğÜz BağOdƏr – “Yupiter”, EyOdƏr – “Yadro” ətrafında danışdığım qısa xülasədən özün nəticə çıxart: Akademik Marr OdƏr bəşəriyyəti, “Yer”də vahid OdƏr dili və Bağday dövləti barədə həqiqətin lap cüzi bir hissəsini açsaydı, nə baş verərdi Bakıda, o tay-bu tayda, Türkiyədə?! Erməni katlikoslarının Vatikandan göstəriş alıb öz aralarında məktublaşmaları, “Vərəsə” həqiqətlərinin, OdƏr dilinin falsifikasiyası barədə göstəriş, sürgünlər, xüsusən ən gizlin ocağımız Göyçəyə divan tutulması qırx səkkiz-əlli üçüncü illər arasında görülən dəqiq, planlı işdi, oğul. Təsədüfi deyil ki, sizin o müzakirədə ikicə nəfər yaltaq, falsifikator dilçidən başqa, mütəxəssislərdən heç kəs iştirak eləməyib.

De görüm, partiya məktəbində Cəlladın o çıxışının məğzi yadındadı mı?

– Məğzi... – Səməd fikrini toplamağa çalışdı.

Yadında qalan bu idi ki, o çıxışda nədənsə adları çəkilməyən “anonim müəlliflər”in fikrincə, yer üzündə bütün dillər vahid bir dildən doğulub, bir kökdən bitmiş ağacın budaqları kimi, gövdədən haçalanıb, ayrı-ayrı budaqlara çevrilib. Eyni dildən yarandıqları, oxşarlıqları müxtəlif tələffüzlərdə gizlənir, yalnız lap mikroskopik diqqət yetirəndə bilinir ki, hamısı eyni dildi. Mirqəzəb bu fikri “arxivlər küncündə qalan, zərərli idealist nəzəriyyə” adlandırıb, sübut edirdi ki, bəşəriyyətin ilkin yaranış dövründə, müxtəlif qitələrdə bir-birindən xəbərsiz ibtidai icmalar olub, elə o icma dövründən ilk bəsit sözlər, bəsit dillər yaranmağa başlayıb. Dillər sayca

guya indikindən dəfələrlə çox olub, bəşəriyyət təkmilləşdikcə, icmalar, icma birləşmələri, qəbilələr, xalqlar, dövlətlər arasında iqtisadi-ictimai əlaqələr genişləndikcə dillər azalıb, iqtisadi-siyasi təsir əhatəsi dar və zəif olan xalqların dilləri güclülərin dillərinin içərisində əriyib (assimilyasiyaya uğrayıb), müasir dünyamızın böyük dilləri yaranıb. Əmma bu proses daimi deyil: Akademik Marrla şagirdlərinin iddia etdikləri kimi, “dillərin çarpazlaşması nəticəsində yeni dil yaranması” heç də qanun deyil, əksinə, keçmiş formasionalardan irs qalmış zorakı assimilyasiya nəticəsidir; yeni formasiyada, yeni ictimai əlaqələr şəraitində milli dillər daha da inkişaf edib çiçəklənəcək. Dahi rəhbərimiz Stalin yoldaşın dediyi kimi: “Ukrayna dili Rus dilinə nə qədər yaxın olsa da, assimilyasiyaya uğramayacaq və məhz müstəqil milli dil kimi daha da çiçəklənəcək”. Atamız, rəhbərimiz Stalin yoldaşın şəxsən başçılıq etdiyi dilçilik elmində zorakılıq yoxdur və ola bilməz. Əmma “anonim müəlliflərin vahid kök, vahid bəşəriyyət” nəzəriyyəsi nə qədər zərərlidirsə, Akademik Marrın “təfəkkür dili” nəzəriyyəsi də bir o qədər zərərlidir; “Anonim müəlliflər”in “vahid dil ağacı” kəsilib atılmalıdır, Marrın vahid “təfəkkür dili” isə pislənməlidir. Çünki bu nəzəriyyə elm aləminə mistika toxumu səpir və əslində, ilahiyyətə əsaslanır... Çıxışın məğzi belə idi: dillərdən vahid dil yaranmayacaq.

Çaşqınlıqdan, səbirsizlikdən, Səməd nə “anonim müəlliflər”in haqqında danışmaq istədi, nə də Akademik Marrın. Qısaca dedi:

– Məğzi budu ki, keçmişdə vahid dil olmayıb, gələcəkdə də olmayacaq.

Sultan gözlənilməz istehza və müəmma ilə gülümsündü.

– Elmi cəhətdən doğrudumu?

Səmədə bu sual da qərribə göründü.

– Səməmi deyəcəm, əmi... Açığı, ilk insanlar, icmalar, ilk kəlmələr, ilk dillər, sonrakı icma birləşmələri, xalqlar yaranışı mənə çox inandırıcı görünür. O “Midi” adlandırdığınızın falsifikatorluğu bir az aydındı mənə. Əmma Marrın əleyhinə yazdığı çıxış, şübhəsiz, elmidi. Dilçilikdən xəbərim olmasın heç, min dəfə de mənə ki, dillər vahid kökdən yaranıb, hökmən soruşacam ki, Rus diliynən Azərbaycan dilinin kökü necə bir ola bilər?! “Dil qrupları” adlanan qruplarda oxşarlıqlar açıq-aydındı! Əks-zidd qrupun əksiliyi də həmçinin aydın görünür axı!

Sultan başını dik tutub, qardaşoğluna baxa-baxa müəmna ilə qımışdı.

– Budu bax, Darvinimizin bəşəriyyətə vurduğu zərbə: bəsitlik-dən mürəkkəbliyə doğru gedişat – evolyusiya – təkamül.

– Düz deyil?! Elmi deyilmi, ay əmi?!

Sultanın sifəti ciddiləşdi:

– Bəs heç fikirləşmirsən ki, Nəcəfoğlu kimi dərın alim niyə təsdiq eləyirmiş vahid kökü?!

Səməd tutuldu. Sonra əmisinin qəribə ciddiyyətinə diqqət yetirib istər-istəməz səsinə qaldırdı:

– Bilmirəm fikirləşməli nə var burda: biri “insan”, “adam” deyir, o birisi “çelovek” deyir! Biri “daş”, “torpaq” deyir, o birisi “kamen”, “zemlya!..” Çoxdan sübut olunmuş şeydi ki, dil qrupları, ay əmi! Hind-Avropa dillərinin kökü bir cürdü! Türk dillərinin kökü tamam başqa cür! Çox qəribədi ki, Nəcəfoğlu kimi alim təsdiq eləyib o fikri. Gah inandırırısan məni, gah da... tamam çaşdırırısan!.. Lap adi məntiqnən soruşuram: Afrikanın cəngəlliyində ilk dəfə dil açan zənciynən bizim bu Abşeronun Xəzər sahillərində ilk dəfə dil açan vəhşinin – indendertal adamın “vahid dili” olub?!

Sultan başını sinəsinə endirdi.

– Məntiq... Məntiq... İlk icma... “Meymundan yaranan insan”... Bələlalarımız elə ondadı ki, hər şeyə təhrif mühitimizin “adi məntiqi”ynən yanaşırıq. Adi məntiq bəsit təfəkkür məhsuludu, oğul. “A” hərfindən sonra “B” gəlir, “B”-dən sonra “V” gəlir və sairə. Bədbəxt bəsit təfəkkürün xəbəri yoxdu ki, “B” hərfiynən başlayan dil də var. “B”-dan sonra “O” gəlir, “O”-dan sonra “Ə” gəlir, “Ə”-dən sonra “E” gəlir! Üstəlik, hərflərin adları heç də “A”, “Be” deyil. “Bağ”dı, “Od”du, “Əl”di, “Ey”di!..

“Mey mun” nə deməkdi?! Öz-özünə dönə-dönə sual verəcəksən: necə bir dəhşət baş verib ki, BağMənə “mey mun”, “məğ mun” deyilib?! Nə dərəcədə azğın fateh olmalısan ki, EvƏs EyÜnə (Yaradan Evin Uca Ününə) “obez yana” deyəsən?! Hələ tam məlumat almadan, Elmi mənimsəmədən soruş özün-özündən: “EyOdƏr Babamız da meymundan yaranıb?! Kainatı, Günəşi, meymundan yaranan insan yaradıb?!

Hiss eləyirsənmi necə heyrətləndirir səni bu suallar?!

“Təhrifsiz dildə – OdƏr dilində minlərlə yox, milyonlarla söz var. Hamısı da EyOdƏr Babamızın, BağBağÜn Babamızın, Bağ Atamızın, Bağların, OdƏrlərin Odları – adları-rütbələri sayılır. XıZR Abıynan danışanda danladım ki: “Niyə bir az geniş danışmadın, özül qoymadın? Şübhə yarananda şübhəni dağıtmaq çətin olur axı!” Dedi: “Varisimizə min dəfə təkrar eləməlisən ki, Od Həqiqətdi: Günəşin, planetlərin, təbiətin, insanın, bütün varlığın enerjisidi, həqiqət mənasındadı. Əl – həm Oğul, həm də işləyən, yaradan deməkdi. Ey – Uca, yaxşı, gözəl deməkdi. Varisimizin təfəkkürü daşdı, qayadı, ey Sultanım!” Ağladı! Telefonda hönkürdü Abı. “Ümidim sənədi, bir də sahib-lərimizədi”, – dedi.

Qulaq as! Gör əmin necə dara çəkəcək sənin təhrif beynini!

“İndendertal” insan olmayıb. İlk insan olmayıb!

Bu planetə İşıq gəmisini adlanan, atılma sürətiynən uçan gəmi-lərdə, Ulu Babamız ƏsƏLMənin ətrafında, Yupiterdən uçub gəliblər. Bu heç, dursun hələ.

Diqqət yetir, gör Dil – OdƏl – Həqiqət Əli necə təhrifə uğrayıb.

Bir də deyirəm: “İndendertal” adlandırılan ilk insan, vəhşi insan, meymundan yaranan insan olmayıb. İngiltərənin “coğrafiya cəmiyyəti”ndən, o səyyah alim casuslar cəmiyyətindən bir lordun təbiətdə evolyusiyanı – təkamülü müşahidə edə-edə, şimpanze meymununun insan şüuruna uyğun hərəkətlərindən məntiqi evolyusiya – təkamül nəticələri çıxaran subyektiv fikirləridi, təxəyyül, təsəvvür məhsuludu. Kainat, insan haqqında həqiqətdən xəbər tutanda lord özü də gülüb öz “tədqiqatı”na.

Diqqət yetir: latınca “Yupiter”. OdƏrcə “OdAğÜz Bağ OdƏr”. Oxşarlıq hiss eləyirsənmi?

– Yox! Başqa-başqa sözlərdi.

– Olsun!.. Sonrasını dinlə: keçən əsrdə ingilislər “Yupiter”in əsl adının arxivdəncə tapılmasını “dünyanın ən böyük kəşfi” adlandıırıblar. Nədi o kəşf? Sadəcə olaraq, oxuyublar ki, “OdAğÜz”ə “Duaus” deyiblər, “BağOdƏr”ə “Patri” deyiblər, olub “Duaus Patri”. Sonra olub “Zeis Piter”. Sonra olub “Zu Piter” və nəhayət, “Yupiter!”

Səməd birdən lap uşaq kimi:

– Paatonnan! – deyib ağzı açıq qaldı.

Sultan mələfənin ucu ilə alınının puçur-puçur tərini sildi:

– Bir də yanaşı qoy: OdAğÜz BağOdƏr. “Yu Piter!” Hara getdi “dil qrupları”?! OdƏr-Türk sözünün təhrif olunmağından əmələ gəlmiş “Piter”i necə ayrı bir qrup sözü saymaq olar, ay oğul?! Nəyə oxşayar bu bilirsən? Poltavada rusa de: “Ya iz Azərbaycana?” Nə deyəcək? “A, da, da, znayu: Arzırbırjan!” “Tarix” kitabını yazan, “tarixin atası” Qrek belə-filan da tələffüzçə lap dəhşətli fərqlənir! Sən OdƏrcə de: “BağOdEy” (Uca Od Bağı), o deyəcək: “Mi di ya!” Sən türkcə de: “Bağday”. O deyəcək: “Ma day!” Budu bax dəhşət, ay oğul! Nə deməkdi “Ma day”?! Heç nə! Sözün təhrifindən nə yarandı? Heç nə yarandı: mənə itdi, ölkə itdi, xalq itdi, Bəşəriyyət itdi, kainat itdi! Nə qaldı? Heç “Yer” – EyƏr planetini də tanımayan, əslindən xəbərsiz “insan”.

Qulaq as!

On ikinci əsrdə, xaç müharibələri dövründə İngilis Kralı – məşhur Şir ürəkli Riçard bizim Qızıl Arslana əsir düşüb. İyirmi il gah AtaBəylərimizin Naxçıvan sarayında, gah da Qalamda – orta Asiyada qala-qala dilimizi, Elmimizi bütün dərinliyiynən öyrənibmiş. Əsirlikdən buraxılıb Londona qayıdanda çoxlu Elmi sənədlər aparıbmiş. Həmən Elmi sənədlər, üzü çıxarılmış əlyazmaları, mədrəsə dərslikləri sonralar “coğrafiya cəmiyyəti”nə təhvil verilmiş. Haman Lord məhz o əlyazmalarını, dərslikləri oxuyub dəhşətə gəlib, sonra da, dediyim kimi, özü də öz tədqiqatına gülə-gülə, məhz gülcünc dərəcədə qeyri-elmi bir cəfəngiyyət kimi qiymətləndirib, indi adı dünyaya sığışmayan, küftəburun, dombagöz, yəni küt bir aspiranta – Darvinin milyoner atasına satıb. O dissertasiya Avropada səs salıb, dillərə tərcümə olunub, Marksın Engels də, bilirsən ki, göylərə qaldırıblar meymundan insan yaradan “elmi”.

“İndertal” insanı belə yaradıblar, bəşəriyyətimizin onsuz da təhrif beynini beyinsizliyə bağlayıblar.

Diqqət yetir: “beyinsizlik” deyirəm!

“İnd” – ÜnOd – Həqiqət Ünü!

En – Ün!

“Dertal” – OdƏr OdƏl! (dil)

Bəs niyə “ilk insan” mənası verilib?

Çünki, fəhmin “dili” belə olub.

Sonra da qəsdən əyiblər.

ƏrEv (İşıq Evi) adlananlara “Ərəb”, “Arap” deyiblər.

EvƏrƏsə, bayaq dedim, “Pers”, “Pars” – “Fars”.

ÜnƏsə – “ins”+an”! Və sairə.

İndi təsəvvür elə ki, Yerdə bütün xalqlar bax belə yaranıb!

Yəni necə?

Yəni OdƏr dilinin təhrif variantlarıyan:

“Basqın”, “Batım” əvəzinə “Poton” da Qrek “sözü”dü, “OdMən” əvəzinə “Atman” – “Atom” da!

Birinci əlli minillik tarixin axırında “Potop” – Subasqını nədən olub? Eynilə iki minillik tariximizin indiki dövründə olduğu kimi, hədsiz dərəcədə “Atom” şüalanması nəticəsində buz dağları əriyib, okeanlarda, dənizlərdə su artdıqca, artıq suyun təzyiqli nəticəsində Yerin su qatında su çoxalıb, gil, qum, torpaq laylarının boşurğu yerlərini partladıb dağıdıb, “Yer”in üzünə çıxıb, yayıldıqca yayılıb, buxarlanma, yağış birdən-birə yüz dəfə artıb, olub “Potop” – Subasqını. Nədən? Atom şüalanmasından? Xeyr, əzizim. “Potop”un başlanğıcı OdMən (Həqiqətim) adında yüksək mədəni icmaların bir-birinə Elmi bağlılığı kimi, zərrələri də bir-birinə bağlı olan OdMənin “Atman”a – “Atom”a çevrilməsindən, yəni təhrif dilli alimlərin “Atom”u parçalamaqlarından başlanıb.

EyOdƏr Babamızın hər şeyə qabil Ünü ilk növbədə o “alim”lərin təhrif söz – təhrif mənə yaddaşını, “sivilizasion” yaddaşını alıb. Sonra Bağday ərazisindən kənardə – təhrif ərazilərdə Subasqınından xilas olanların yaddaşını alıb.

Necə baş verir bu yaddaşı almaq? İnsanın təsəvvürü yoxdu bu bərədə. Mən öz təcrübəmdən bildim. Üzümlü tutdum OdAğÜzə babamdan xahiş elədim ki, heç olmasa yarım saatlığa yaddaşını alın. Dedi: “İşlə beynini tutub fəaliyyəti kütləşdiririk, yaddaş olmur”. Dedim: “İstəyirəm təcrübədə bilim”. Dedi: “Yaxşı. Yazı stoluyun siyirməsində nə var, yada sal.” Ha çalışdım, xatırlayamadım. Dedi: “İndi bura – OdAğÜzə gələnlərin adlarını yada sal.” Babamın öz adını da unuttum bir müddət, təsəvvür eləyirsən?!

“Poton” vaxtı bəşəriyyətin bütün yaddaşını yox, “sivilizasion” yaddaşını alıblar. O gündən, yəni insan üçün progressiv fəaliyyət yaddaşının alındığı gündən də tarix geri sananıb. Yəni beyində, planetdə, bütün həyatda reqres başlanan gündən tarix geri sananıb.

Burda bir az da diqqətli ol.

“Atom”dan şüalanmış su planetə hopandan sonra yenə nəhəng heyvanlar, külli miqdarda həşərat, meymuna bənzər məxluqlar yarıdılıb, təbiəti tənzim eləməkdən ötrü. Lap az bir qisminə nisbi proqressiv şüur verilib. Təhrif dillər irsiyyəti oyandıqca qruplaşmalar gedib, qəbilələr, xalqlar və sair, geri sananan ikinci əlli minillik tarixin təhrif şüur əməlləri başlanıb: quldarlıq-filan!

Bəşəri həqiqətlər birdən-birə beyinə dolmağa başlayanda həyəcandan sarsılır insan, bir ara beyni tutulur, heç nə dərk eliyəmmir.

Kamilləşmə Ünnən bağlıdır.

İşıqnan gəlir Ün. Təbiətin bərpası, şüalanmaqdan xilas da Ər – işıq proqramı içində gəlib “Yer”də materiyalaşır. Bizə elə gəlir ki, proqram torpağın özündədi. Halbuki, hər bir tumurcuq da işıq içində gələn proqramın açılıb yarpağa çevrilir. Fəsilər müddətində işini görüb yeni proqram alır – saralıb candan düşür, torpağa qarışır. İlk planet saydığımız EyOdƏr planetinin dövrəsində milyon kilometrənən uzanan əbədi metal OdÜnƏsEy – “KiÜnƏsEy” – “Günəş” belə proqramı İşıq yaradandı.

Bunu bir az da, imkan daxilində izah eləyim.

Proqramı nəynən yazırıq biz? Söznən. Ün – Səsdü. Səs – sözdü. Demək, proqramı İşıq – Ər nədi? – Sözdü! Demək, İşıq həm Ərdi, həm də Ündü. Ün həm sözdü, həm də İşıqdı. Təkrar eləyirəm, planetimizin adı EyƏrdi. Uca İşıq, gözəl İşıq!

Yenə təkrar deyirəm: Olam ərazisindən sonra OdƏrlərimiz ƏrEy – “Rey” vilayətində məskunlaşılıblar. Orda OdƏrlərin evlərinə EvƏrEy deyiblər, özlərinə ƏrEy deyiblər. ƏrEy! – Uca İşıq. Beyni qapalıların dilləri ƏrEyi “Ariy”, “Ari” eləyiblər. Hayları “ariyskaya natsiya” adlandırırlar. Çünki yazıqların OdƏldən – “dil”dən xəbərləri yoxdu. Soruş “ƏrEy” nə deməkdi, hansı məkanın adıdır? Gözünü döyəcək.

ƏrEyin dəhşətli təhrifi “Ray”dı. “Bibliya”nın izahında başa düşəcəksən bu məhz dəhşəti. Bağdayın vilayəti ƏrEyin necə əfsanəvi “Ray”a döndərildiyini biləndə dərk edəcəksən hər şeyi.

De görüm “idealizm” nədi? Kökü “ideya”dı. Düzdü? Bəs ideyanın kökü nədi? Sözdü – Mənadı – proqramdı. Bəli, əzizim! Söz materiyadırsa, demək, idealizmnən materializmin arasında fərq yoxdu? Yoxdu, ay idrak acı balam! Əmma mühitimizin “materialist” adlanan “dahi”ləri “Ray”ı materiyadan kənar – “idealist” təsəvvür məhsulu sayırlar.

Hələlik unut bu ƏrEydən yaranan “Ray”ı. “Adəm ata”, “Həvva ana”, “Cənnətdən qovulmaq” və sair belə şeylər düşür yadına. Unut, hələlik hamısını. Din kitabları barədə söhbətimiz ayrı olacaq. Başıyın tükləri ayağa qalxacaq “Tövrat”ın, “İncil”in, “Quran”ın lap körpə uşaq təfəkkürü qədər bəsit hökmlərini, yalanları eşidəndə!

Söhbətin sistemini pozmalıyam, fantastik dərəcədə qeyri-adi bir həqiqət açmalıyam indi sənə.

Bayaq dedim OdƏr dilində milyonların söz var və sözlərin hamısı Bağlarımızın, OdƏrlərimizin Odları – adları – rütbələri ola bilər.

Ulu Bağın Odlarından – adlarından – rütbələrindən bir neçəsini deyim, şərh eləyim, gör bəşəriyyətimiz nələr eləyib?

“ƏsƏLMən”i demişik: Mənim Yaradan Əlim – Oğlum deməkdi. Təhriflərini də demişik: “Solomon”, “Süleyman”.

İkinci Odu – adı – rütbəsi BağSardı. Sarlar hökmdarlar Bağı deməkdi. Yəni “Yer” – EyƏr planetində nə qədər Sar olub, hamısını Ulu Bağ ƏsƏLMən BağSar bağlayırmış biri-birinə. Bu rütbənin – BağSarı təhriflərini deyirəm: “Mu sa”, “Moi sey”.

Diksinidin... Əlbəttə diksinərsən: necə təsəvvür eləyəsən ki, “Süleyman”nan “Musa” eyni adamdı? “Süleyman” – padşah, “Musa” – çoban, bu lap dəhşətli!

“Təkrar biliyin anasıdı” ifadəsi biz Ağlardandı. Çünki biz, Elmə aid nə varsa, xüsusən, ilk mərhələlərdə dönə-dönə təkrar eləyirik.

Bağ Atamızın ikinci oğlu EySar ÜnEvdən neçə peyğəmbər düzəldib bu təhrif bəşəriyyətə? “İsay” və “Noy” – “Nuh!”

Ulu Bağ ƏsƏLMənin sonrakı parçalanmağı lap müsibətli.

Üçüncü Odunu – adını – rütbəsini deyirəm: SarOdƏs. Yaradan Həqiqət Sarı – hökmdarı deməkdi. “OdƏs”i – “Atəş”ə döndərən bəşəriyyətimiz SarOdƏsə türkcə SarOddaş (Oddaşlar Sarı) deyəndən sonra SarOddaşı “Zərdüş”ə, “Zoroastra”ya, “Zaratuştra”ya döndərib! Yəni Ulu Bağ ƏsƏLMən BağSar SarOdƏsdən üçüncü bir “peyğəmbər” də yaradıblar: “Zərdüş!” – mənasız söz!

Dördüncü Odunu – adını – rütbəsini deyirəm: ƏsÜN. Yaradan Ün.

Qrek-latinca “sion” deyirlər. Qrek-latin təhrifindən yaranmış sionistlər də ƏsÜN əvəzinə “sion” deyirlər. Bildinmi hardandı təhrif “sionizm?!”

İndi sualım var. De görüm Sasan kimdi? “Fars sülaləsi” kimi tanıdığım sülalənin ilk hökmdarı sayılan Sasan kimdi?

Susursan.

Təhrif söz “Sasan”ın əslini – OdƏrcəsini deyirəm: SağƏsÜn.

Yenə soruşuram: əgər “ƏsÜn” Ulu Bağın Odu – adı – rüt-bəsidisə, bəs bu “Sağ” nədi? Ulu Bağ ƏsƏlMən BağSar SarOdƏs ƏsÜn hara, “Fars sülaləsi”nin hökmdarı “Sasan” hara?!

Təzkirələrdən də sənə məlumdu ki, yeni tarixin birinci əsrinə qədər Qreklər ərazilərimizdə olanda, “Sasani paytaxtı” Qazax da tutulubmuş, Sar-hökmdar yoxa çıxıbmış. Qreklər qovulandan sonra əyanlar axtarıb görüblər çobanlardan birinin başına göydən işiq ziyası uzanıb. OdAğÜzdən göstəriblər? Bəli, əzizim. “Vərəsə”mizdə əmilərin İlan “alimləri”nin “Sasan” “sözü”nü “fateh qələm məhsulu” adlandırıb yazıblar ki, “Qazağ”a “Rey”dən gələn əyanlar Ulu Bağı tanımırılmışlar. Buna görə də OdAğÜzdən İşiqnan göstərib deyiblər: “Budur, sağdır ƏsÜn”. Həmən birinci əsrdən başlayaraq, ta səkkizinci əsrin axırına qədər Ulu Bağ “atəşgah”larda “Muğanna”, “Mağ Mağan” (Mağlar Mağı) adları altında gizlənilib. Qazaxda SağƏsÜn – “SağSan” (sağ rütbə) adı ilə lap qısa müddətdə Sarlıq eləyib, guya Bağdaya, Bağlara heç bir aidiyyəti olmuyan “SağSan” varisini təxtə oturdub, yenə yoxa çıxıb, yəni “batın” – gizlin olub.

Nəsiminin rusca oxuduğun şerində bir beyt var: “Kəs səsini və əbsəm ol, şərhi-bəyanə sığmazam”. “Əbsəm ol”, yəni lal ol, heç nə soruşma, çünki əbədi “Həq” – Ağ – SafAğ İnsan həyatı təhrif insan təsəvvürünə sığışmır, oğul. Məhz buna görə də belə quruyub qalmısan, min bir sualnan baxırsan üzümə, dillənəmmirsən, heç bilmirsən nə soruşasan, necə soruşasan. Yüz bir min doqquz yüz əlli dörd il bundan əvvəl “SimƏrAğ” (Uca SafAğ İşiq) gəmisində OdAğÜz BağOdƏr planetindən gəlib Olamda, “Elvənd” – ƏIEvÜn dağının yastanasında “Saray” – SarEy tikdirən Ulu Bağ ƏsƏlMən – “Sar Solomon” – “Süleyman padşah” yüz min ildən sonra Sağ ƏsÜn – “SağSan” adınan Qazaxda təxtə oturubsa, səkkiz yüz ildən sonra isə yenə köhnə SarOdƏs – SarOddaş rütbəsiynən, qədim paytaxtlarından bir başqasında – “Ərdəbil” – ƏrOdbil (Həqiqət bilənin İşığı) şəhərində təxtə oturubsa, ƏsÜndən, ÜnƏsdən xəbərsiz “ins” – “insan” bunu necə sığışdırsın beyninə?! “İns” necə dərk eləsin ki, cahillər təhrif Şeyx “Səfi” adınan tanınan SafAğ Aliminin zamanında cahillər “Ərdəbil”i – ƏrOdbili dağıdandan sonra Ulu Bağ Yer üzündə sonuncu rütbəsi BağSar AğEy (AğEy – “Əxi”

Sarlarının Bağ) əvəzində təhrif “Musa ağa” adı altında qaçıb indiki – bu taydakı “Muğan” düzündə gizlin “Şəhri Yar” şəhərçiyində ta on səkkizinci əsrin axırına qədər “batın Bağ” – “Muğ” olub! Sonra da yenə öz köhnə paytaxtı Qazağın yaxınlığında “Padşahlıq” adlanan kənd salıb, on doqquzuncu əsrin axırına qədər orda qalıb.

Dəhşətə gəlmə, oğul! Bəli, atam Məhəmməd Əmirin atası “Musa ağa”! Öz istəklə, əbədi ƏrEvOdu (“arvad”) ŞamAğEynən – “Şamağa” nənəmiznən bir yerdə!

Qısasını deyirəm hələ. Bu “fantastika”nın təfsilatını da danı–şacam, Ulu Bağ ƏsƏlMən BağSar SarOdƏs ƏsÜn BağSar AğEy – “Musa ağa”nın varisindən dönə–dönə soruşacam: bildinmi kimin Varisisən?!

Burda yenə pozmalıyam söhbətin sistemini. Qayıdıram vahid kökə... – Sultan dəyirmi stolun üstündəki xırda bloknotu kənara itələyib, ayağa qalxıb pəncəyinin cibindən eynilə Abının bloknotu kimi enli, uzun bloknot götürüb yerinə qayıtdı. – Yazıram, əyani gör, köklərə bax, kökdən azma təhrif sözlərə bax.

BağOdƏr – “Bahadır”, “Batır”, “Pədən”, “Madər”, “Mater”, “Padre”, “Patri”, “Pater”, “Piter”, “Mitri”, “Materiya”, “Matyoriy” və sairə.

Bağ – “Boq”, “Mağ”, “Məğ”,¹ “Muğ”, “Müğ”, “Məh”, “Mah”, “Bay”, “Bəy”, “Vay”, “Viy”, “Piy”, “Vay şivən” (Bağ ƏsEvÜndən), “Şiva” və sairə.

BağBağÜn – “Papaqan” – “Papaq” – “Babək” – “Papa”, “Baba!” ƏsMən – “Osman”, “Otman”, “Ottoman”, “Otto”, “Ata”, “Otes”, “Otçe” və sairə.

Bağ ƏsƏlMən – “Müsəlman”, “Müslüm” və sairə.

BağHəmOd – “Mühəmməd”, “Muxəmməd”, “Mühəmməd”, “Məhəmməd”, “Məhəbbət” və sairə.

Sar – “çar”, “tsar”, “sir”, “ser”, “sur”, “zur”, “zir” və sairə.

ÜnƏr – “nur”, “nər”, “nar” (od mənasında), “nar” (meyvə mənasında) və sairə.

OdAğ – “dağ”, “tağ”, “tığ”, “tok”.

ƏsAğ – “İşiq”, “aşiq”, “aşıq”, “sak”, “sok”, “sək” (iti yeri), “səğ” və sairə.

¹ Misirdə “Məğ+dur” (OdƏrdən), “Boq” çox yayılıbmış.

SimBağ (Uca Bağ) – “Simbağ” (şir mənasında), “Sambo”, “Sima”, “sim”, “sam”, “som” və sairə.

SimƏl – “Səma”, “Zemlya”, “Zima”, “Zmeya” və sairə.

ƏsƏl – “çel”, “çelo”; ƏsƏl EvAğ – “çelovek” və sairə.

GurOd – “qorod”, “qrad”, “qord”, “qrud”, “qurd”, “kərd”, “kird”, “kürd” və sairə.

Gur – “kür”, “kir”, “kro” (+nun), “kor”, “gur” (vəhşi at) və sairə.

EvƏl – “əvvəl”, “əfəl”, “aval” (əngəl, yük mənasında) və sairə.

AğƏr – “axir”, “axır”, “axirət” və sairə.

Hər bir OdƏr “söz”ündən – ƏsÜzdən – Yaradan Üz – mənadan nə qədər dar mənalı təhrif sözlər, təhrif dillər yarandığını az-çox duyandan sonra dərk edəcəksən ki, məsələn, təkçə Bağ Od, Ər, BağOdƏr, ƏLAğ kimi sözlər bərpa olunub bir növ elmi terminlər kimi işlənsə, nə baş verər bu xaraba “Yer”də?! Təkçə ƏsÜn bərpa olunub Qrek-Latın “sion”unu pozsa, “Yəhud”i adlanan EyOd OdƏri əslini tanısa, təhrif “İsay”, “İsay Novin” əvəzində EySar ÜnEv desə, “İsus” əvəzində EySar və ya ƏLAğ EySar desə, bütün süni arakəsmələrə, parçalanmalara son qoyulmazmı?!

Ya da bu həqiqətlər danışığ dilinə daxil edilmədən, dünyamızın həqiqətləri kimi qəbul edilsə, danılmasa, planetdə necə bir irsi, ruhi, psixoloji yaxınlaşma, doğmalaşma baş verər! Hər bir kamil-ləşən insan, ölmüş-çürümüş bildiyi hər hansı bir əzizinin ikinci doğuluşunu, canlı şəklini, sonra özünü görsə, bu xaraba “Yer” nə qədər ucalar – EyƏr olar!

“Midi Qiena” İosif Vissarionoviçi “ustanovka”sıynan rəsmi yazıb: “Hökmdarların adları hansı dildədirsə, xalq da o dildə danışır”. Hökmdarının adı “Solomon”dusa, xalqın hansı dildə danışır, ey bədbəxtim?! Hökmdarının adı “Süleyman”dusa, xalqın hansı dildə danışır, ey bədbəxtim?! SağƏsÜnün “Sasan”dusa, SağƏsÜn övladı ƏsOd GurOd “Yəzid kird” – “Yəzdi gird”disə, ƏsOd GurOd övladı BağƏrim Gur “Bəhram Gur”dusa, xalqın hansı dildə danışır?! “Sasani”lərdən əvvəl AğMən əvəzində “ƏhMən Fars sülaləsi” olubsa, Qrekin bircə “ki” kəlməsiynən OdƏr xalqı “Kidar”a, Bağday Sarı OdƏr “KiƏr”ə – “Kir”ə, eyni zamanda “Dara”ya döndərilibse, “Midi Qiena”ynan yanaşı bir sürü İlan “alim”i bircə nəfər Sar OdƏri “Birinci, İkinci Kir”lərə, “Birinci, İkinci Dara”lara döndəribse, ən məşhur Sarlar məkanı HəmOdÜn

“Ağ batan”a, ƏsÜz – “suz”a, OdƏr Bağday “Atro patona”, “Adr biy can”a, Bağistan “Bi sütun”a döndərilibsə, varsanmı sən?!

Dilimizdəki, bətnimizdəki “kin” də “ki”dəndi!

Diqqət yetir.

Qrek OdAğa – (öz ərazisində) “kiniq” deyib, “kiniqə” hürən – it mənası verib. Niyə? Çünki sənin SarAğların, OdAğların çox-danışan, deyinən, məhz it kimi hürən “kin” mücəssəmələrinə dönüb məhv olublar, oğul!

SafAğ İnsan, SafAğ Alimi “Sofi” olub, çox danışan, zəhlətökən adam kimi tanınıb. Məhz həmin bu “Sofi”dən Fars “Sufi” yaradıb, SafAğ Elmını kökündən dəyişdirib, “bir olan Allaha aşiq Sufi”lər, yəni saysız-hesabsız SafAğ düşmənləri yetirib, salıb millətin canına, “bir olan Allaha eşqi” “gözələ eşq”ə çevirib əxlaqsızlıq yaya-yaya gəzirlər!

Budu indi mənamız! Tariximiz!

“Kiniq”ə, “tsinik”ə dönüb Sultan Əmirli, it kimi hürür ki, Stalin ölsə də, KPSS bağlıdı İlanə, Farsa; o tayda, bu tayda millətin içinə “sufi” doldurur! SafAğ Alimlərinin əlyazmalarını dəyişdirirlər! “Lailahəilləllahın inkarına durmuşam”, – deyən Nəsiminin “Divan”larını “Allahu əkbər”lə doldururlar! “Nizaminin “Xəmsə”-sində bir kəlmə “Allah” sözü yoxdu, əmma hər katib “Xəmsə”nin əvvəlinə “Bir olan Allah” yazır! Füzulinin ən qədim əlyazmalarında SafAğa aid nə var, pözurlar! Müasir Pünhanlarımız xalq içində itib-batıb geniş sferaya çıxammırlar.

Xalqa verilən nədi? Heç nə!

Nizaminin “Həft peykər” əsərini guya nə tərçüməçilər dərk eləyirlər, nə də akademiklər-filanlar! Əsər başdan-ayağa rəmzlərdən ibarətdi. SafAğ Elmını öyrənənlərdən ötrü dərslikdi. Bunu da danırlar, oğul!

Bütün “Xəmsə” dərslikdi. Bütün “Xəmsə”: “Məxzənül əsrar” – “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Həft peykər”, “İsgəndərnamə”, hətta alimlərin “Ərəb əfsanəsi” adlandırdıqları “Leyli və Məcnun” da dərslikdi. Füzulinin “Leyli və Məcnun”u da dərslikdi, ləzzət almaq üçün deyil. Məcnuna deyirlər bu Leyli, bu da sən, qovuş məhəbbətinə. Məcnun neyləyir? Əynində köynəyini cırıb qaçır “heyvanat” arasına – təbiətə. Niyə? Çünki köynəyi Dindi, “Heyvanat” ərəbin dilində təbiət, əslində isə “Eyvan” – EyEvÜndü.

Uca Ev Ünüdü. “Leyli” – Əley Əli, yəni, Uca Əl Bağ Atanın Əli – Oğlu EySardı. Kim oldu indi Məcnun? Mənəm Məcnun, Məhərrəmdi Məcnun! Abıdı Məcnun! Çürük Aşıqdı Məcnun! “Dəli” deyilik, OdƏlik – “diliik”. Deyirik “Məcnun” yoxdu. Bu sözdə üç təhrif var. Birincisi, “Mə”, ikincisi, “c”, üçüncüsü, “nun”. Dinin dili Bağ “Məğ” – “mə” eləyib, Odu “d” – “c” eləyib, Ünü “nun” eləyib. Yüzminlərlə OdƏri Ərdəbildə, Muğanda qılıncdan keçirəndən sonra “Türk yoxdu!” – deyirlər. “Türk qırılıb! – deyirlər”. Ya da hırıldaırlar: “Az ər!” “bay can”, yəni “vay can”.¹

Bağı necə “mağ”, “məğ”, “müğ”, “muğ” eləyib Din, EySar ÜnEvi necə “İsay Novin”, “Noy”, “Nuh” eləyib, “Məcnun” sözündəki təhriflər də bax o cürdü.

Bir də deyirəm: “Bağı” “məğ” eləyib, Odu “d” – “c” eləyib, Ünü “nun” eləyib. BağOdÜn olub “Məcnun” (guya dəli)!

Demək, “Məcnun” BağOdÜndü. Bağ Həqiqətinin Ünü. “Leyli, Leyli” qışqırır, sən ƏleyƏli eşit və bil ki, Əley – Bağ Atadı ƏleyƏli EySar ÜnEvdı (“Nuh”du), EvƏrimdi (“İbrahim”di), ƏLAğ Eysardı. Get cəmaatin içində sazı sinənə bas, “Divani” OdEvÜn çal, oxu: “Beş gözəlin vurğunuyam”, hamı biləcək ki, Bağ Ata ilə dörd Oğlunu vəsf eləyirsən, gözlər dolacaq, materialist nadanlar isə, əlbəttə, hırıldaşacaqlar!

Bax belə dərslikli Nizaminin, Füzulinin “Leyli və Məcnun”u.

Lap qisasına deyirəm sənə. SafAğ Elmi “Məcnun”un Din köynəyinin altında gizlədilib “Məkkə”yə yox, BağOda gedir, “Kəbə”yə yox, OdEvə gedir “Məcnun”, oğul. Təkrar-təkrar eşitməlisən ki, Dinin dili Odu “ki”, “kə” eləyib, Evi “bə” eləyib, OdEv olub “Kəbə”. OdEvdə “Məcnun” “Leyli”ni diləyir: Əley Əlini – EySarımızı, ƏLAğımızı – “Əllah”ımızı!

İndi özün fikirləş, gör bu “Yer” – EyƏrdə bəşəriyyətimiz necə beyinsiz, əxlaqsız cahillər yığnağına çevrilib ki, ürəyi bu doğulduğu EyƏrdə, Bağdayda olan EySarımız gizlin gəlir “Yer”ə, gizlin də gedir! Açıq gələmmir!

¹ Müasir OdƏr (“Azərbaycan”) xalqı “bay”, “vay” sözlərini eyni mənada işlədir. Məsələn, “Bayquş” – vay quşu, xarabalıq quşu. 604-802-ci illər antiTürk “dünya müharibəsi”ndə Qreklər Qalamda (Orta Asiyada olarkən “Bağ” kəlməsini qadağan edib “Bağ”ı – “Bay”la əvəz ediblər. (Kökləri OdƏr olduğuna görə Qrek fəthlərinin ordu ilə birgə gözən quldarlıq alimləri Türk dilini mükəmməl bilirdilər). Müasir Türkiyə “Azad Azərbaycan”a – “Bağ (im)sız Azərbaycan” deyirlər. Bu ifadəyə hətta Gürcülər də etiraz edirlər.

Səməd yenə diksindi.

– Gəlir, gedir?! İsus?!

Sultan da diksinmiş kimi, birdən dikəlib səsini qaldırdı:

– “İsus” nədi?! Nə qədər deyim təhrif sözdü “İsus”, “İsa”?!
Bir cavan, Ün eşidən Pünhanımız var.

Nəimiyyə “Yarı Pünhan” deyərmişlər batin-gizlin alimlərimiz. O vaxtdandır bu Pünhanlıq, AdıPünhanlıq. Həm gizləndiklərinə görədi bu ad, həm də EySar pünhan danışır öz Pünhanlarıyanan. Bir cavan Pünhanımız var, deyirəm. Atasını keçən il öldürüblər. Öz məşinində qəmli-qəmli gəlirmiş o cavan Pünhanımız. Qara Məryəmnən Ağsunun arasında motor sönür, yazıq uşaq ha çalışır, düzəldəmmir. Birdən diksinib yuxarı baxır, görür... nə?! ƏLAĞ EySar, SafAğ İşıq içində yüz addımlıqda dayanıb gülümsəyir, deyir: “Atan ölməyib. Motorun sönməyib. Sür məşinini, yolda atan sənnən gedəcək!”¹

Budu bax, EyƏrə gələn, gedən, qardaş kimi sevdiyimiz Allahımız – ƏLAĞ EySarımız!

Səməd yenə əlini əmgəyinə basdı.

– Bağışla... Bağışla... Üzr istəyirəm. Dilim öyrənib “İsus”a. Dəhşətdi axı, ay əmi! “Allah” – qardaş kimi!.. Dünənəcən, bugünəcən yad bilirdim mən “İsus”u – “İsa”nı...

– Yad? Necə yəni “yad?!” Düşün! Dindi sənə yad! Dinin yaratdığı əfsanələrdi! EySarımız – ƏLAĞımız isə doğmalar doğmasıdı. Ulu Baban Ulu Bağın qardaşı, qan qarışığındı sənin! Başa düşdün?!

Sultan məlfənin islaq, sərin ucunu üzündə, alnında gəzdirdi.

– “Allah işıqdı!” “Doğub-törəməz” işıqdı! Bu “Quran” zəhərini hələ atan izah eləmişdi sənə!

Dillənmə daha! Birinci sinif şagirdi ol, əlini qoy çənənə, qulaq as!

Necə gəlir, necə gedir EySar? Uçur! Nəynən uçur? Bəzən polad kimi möhkəm işıq şarı içində, tək-tənha gəzir Yerin üzərində! Bəzən də Bağlarnan, OdƏrlənmən bir yerdə, İşıq gəmisində! O işıq gəmisini necə şeydi? Nə qədər vaxta uçur OdAğÜz BağOdƏrdən – “Yupiter”dən bura? Nə üçün gəzir EySar? Öz planetindən gördüyü bəs deyilmi? Və ilaxirə, və sairə, sual-suala calanır! Şarın rəngi bir anda dəyişir – havadan seçilmir. Və EySar da o anda görünməz olur.

¹ İ.Muğannanın EySarla ilk görüşü belə olub.

Çox şey danışacam. Lap çox! Son iki min ildə Ulu Bağan – “Musa ağa”ynan “Şamağa” nənəmizin “Yer”ə neçə dəfə gəldiklərini, hər dəfə nə qədər qaldıqlarını, nə üçün qaldıqlarını danışacam. Bütün planetin tarixini biləcəksən! Bütün planetin!

Başımızın üstündə parıldayan planetin adını bir də izah eləyirəm. İndi bir az təfərrüatnan bilməlisən. Qulaq as.

Demək, OdAğÜz BağOdƏrdi “Yupiter”in əsl adı.

OdAğÜz. Yəni, AğÜz həqiqəti.

Ağ kimdi, bilirsən. Bəs Üz? Bağın Üzü? Bəli. Bəs niyə Bağ Üzü yox, Ağ Üzü qoyublar planetin adını? Ona görə ki, Üz – mənə yalnız Bağ Üzü, Bağ mənası deyil, ümumiyyətnən, SafAğ İnsan Üzü – mənasıdır.

AğÜz həm də bir qism OdƏrlərin, “Yer” Türkünün təhrif dilində “Oğuz”ların adıdır. OdAğÜz – “Oğuz” həqiqəti deməkdir.

BağOdƏr isə, təkrar eləyirəm, OdƏr Bağıdır (bütün Bağların əsas rütbəsidir), həm də Həqiqət Işığının (SafAğ Işığın), Ünün, Ünlə yayılan “element”lərin – Əlmənlərin Bağıdır... Qrek-Latınlar OdAğÜz adını “Duaus” eləyib qeyri-adi dərəcədə təhrif tələffüzlərlə, dar mənalarla ilk qlobal mənadan uzaqlaşdırma-uzaqlaşdırma bir aləm mif yaradıblar. Yenə eşit: “Duaus Patri”, “Zeis Pater”, “Zu Piter”, “Yu piter”... “Zeis”, “Zevis” (guya Zevsin oğlu!), “Zevs!”

Bağ Ata olub “Zevs” və ya “Zefs”.

Bu hələ nədi?!

“Zefs”nən “Yupiter”i də bir növ eyniləşdiriblər, planeti “Boq” sayıblar. “Yupiter”dən göstərilən şəklin əsasında imperator seçə-seçə qanmayıblar ki, planet deyil o şəkli göndərən, insandı! Kainatın sahibləridir, planetləri, təbiəti – torpağı, suyu, havanı – yaradanlardır!

Sənin dilində danışanlar da “Nəsimi əbədiyyətə qovuşdu” deyə-deyə qanmayıblar ki, “Əbədiyyət” təhrif sözdür. “Əbədiyyət” yoxdu, EvOd EyOd var. Həqiqət Evinin Uca Həqiqəti! Nəsimi OdAğÜz planetindəki Həqiqət Evinə uçub, oturub evində, uca həqiqət haqqında şeir yazır! “Şeir” yox, – ƏsƏr!

– İndi də yazır?!

– Bəs necə, ay idrak acı balam! OdAğÜzlülər “Yer”ə öz övladlarının beyinlərinə SafAğ ƏsƏr verirlər ki, torpağa dönməsinlər, əbədi olsunlar. ƏsƏr – Yaradan Işıqdır. Yenə deyirəm: “O dünya”,

“Axirət” dünyası yox, AğƏr dünyası var, parıldayır başımızın üstündə! Evimizi yıxan, Odumuzu söndürən Din “axirət” eləyib AğƏri! SafAğ İşıq Aləmini! Dili, mənanı öldürməknən beyni öldürüb! Yerinə iyrənc mərasimlər doldurub: “Zəvvar ol, Məkkəyə get. Şeytana daş at” (divarda əcayib insan şəklinə).

Əlbəttə, uşaq kimi gülüşürlər “cənab” həcilər; daş atmağın mənasızlığına kim gülməz?

Dərsini, ƏsƏrini birbaşa ƏLAğ EySarın beynindən alıb öz beyninin süzgəclərindən keçirə-keçirə, “daş” yox, bəşəriyyətə OdƏs – Yaradan həqiqət verən Nizaminin kitabına isə “bir olan Allah” yazıb. Məqsədi nədi “siyasət” – məkr Dininin? Danışacam.

Soruş: “Həft peykər” nə deməkdi?” “Deyəcək: “Yeddi gözəl”di! Heç vəchlə deməz ki, “Həft peykər” yeddi BağOdƏr deməkdi! Latınlar Bağa “Piy” də deyiblər. Fars hakim dilin “Piy”ini alıb “pey” eləyib, OdƏr əvəzinə “ki ər”i – “kər”i “pey”in dalına qoşub, olub “peykər”. Yəni nə? Heykəl! Din heç “heykəl”i də qəbul eləmir! Bax bu bədbəxtliyə görə tərcüməçilərimiz “Həft peykər”i əvvəlcə “Yeddi heykəl” tərcümə eləyiblər, sonra görüblər əsərdə yeddi gözəldən danışır Nizami, götürüb eləyiblər “Yeddi gözəl!” “Vərəsə”mizi oxuyanlardan, dərs alanlarımızdan başqa bir nəfərin də xəbəri yoxdu ki, əsərdəki gözəllərin adları da rəmzdə. SafAğ Elminin rəmzləri. Ömür verilsə, “Yer”də qalsam, o rəmzləri də bircə-bircə açacam. Onda biləcəksən Nizami kimdi.

Oxuma o tərcümələri. Nizami yox dərəcəsiyədi o zər cildlərin içində.

“Xəmsə”də, yenə deyirəm, “Allah” yoxdur. “Peyğəmbər” var.

“Xəmsə”nin köynəyini – rəmzləri cırıb atacam: “İslam” adlananı da, “Xristianlıq”, “Büt-pərəstlik” adlananları da cırıb atacam! Mifləri, əfsanələri məhv edəcəm! Boğulsam da, qaralsam da, hər şeyi izah eləyib Elm verəcəm sənə bu gecə!

Şeyx əmilərin bütün rəmzlərin şifrələrini açıblar, təfsir-izah eləyiblər.

“Xəmsə”də ən mürəkkəb rəmzlər silsiləsi “Həft peykər”nən “İsgəndərnamə”dədi.

“Həft peykər”də hərəsi bir ölkədən gətirilən “gözəl”lərin adlarından başlamış, “Bəhram Gur”a danışdıqları hekayələrə qədər,

hamısı geniş şərh tələb elədiyi halda, əllərinin altında hər cür material olan alimlər bir kəlmə də demirlər! Moskvada, Leninqradda, şərqşünaslıq institutunda yalnız bir işnən məşğuldular: planetin bütün ölkələri barədə həqiqəti gizlətmək! Məhz buna görə də ölkələr, xalqlar barədə bəşəriyyətimiz heç nə bilmir. Kimə lazımdı ki, Hindistanın ilk və həqiqi adı OdƏr dilində BağƏrmiş? Sonralar “Bhar” “Bharat” adlandırılan yerin əsl adının BağƏrOd olduğunu kim bilir?! Ordakı məşhur Elm kitabı “Riqvedi”nin ilk və həqiqi adının “ƏrAğ EvOd” olduğunu kim bilir?! Kimə lazımdı ki, BağƏr adlanan ölkəyə ÜnOd gəlmiş, o Ünü xüsusi ƏsEvOda (Yaradan Ev Oduna) yığışan SafAğ Alimləri dinləyib, yazıb yayarmışlar? İndi də durur o evlər. Əmma adı daha ƏsEvOd deyil, “Səbət”di. Həftədə bir dəfə evin qabağına söyüd çubuğundan, qamışdan hörülən səbət asırlar, yəni yığışın, bu gün moizə günüdür. Dəhşətə bax ki, bu da Qreklərdən başlanıb. İsgəndər Zülqərneynin vaxtında Qreklər görüblər dağlıq yerlərə ÜnOdƏs deyir cəmaat. Yazıda bu həqiqətin ifadəsinə bax: “İnd su”, “Hind!..” Dəhşət deyil, bəs nədi?!

Əmilərin şərh eləmişdilər ki, Hindistanın hələ “Potop”dan əvvəl BağƏr, BağƏrOd, sonralar “Bhar”, “Bharat” adlandığı dövrlərdə, yerli əhalinin dilində allah mənasında işlənən “Div” sözü OdEv sözündəndi, ilkin həqiqət mənasında işlənən “Atman”¹ sözü OdMən sözündəndi. “Riqvedi”dən sonrakı kitabın – “Avesta”nın ilk və həqiqi adının “EvƏrOd” olduğunu kim bilir?! “ƏrAğ EvOd” kitabının da, “EvƏrOd”un da dili dəyişdirilib! “Budda” tamamilə anlaşılmaz “Riqvedi”nin əslindəki BağƏrOd adından düzəldilib!

Təkcə bu ölkənin başına gətirilən müsibəti dərk eləsən, bütün planetin xəstəliyini başa düşsənsən.

Son vaxtlar İlan hətta birinci “sivilizasiya”nın məhvinin səbəbini – “Atom fəlakəti”ni də gizlədir. Müxtəlif yollardan məktəblərdə də “Nuh” komediyası yayılır. Soruş uşaqlardan, Subaşqınından sonra nə olub, hamısı deyəcək su yeri basanda bütün kürreyi-ərz suyun altında qalıb. Nuh peyğəmbərnən oğul-uşağından savayı səlamət adam qalmayıb. Nəinki adam, heç heyvan da qalmayıb. Nuh peyğəmbər hər heyvandan, hər canlıdan bir cütünü mindirib gəmisinə, gətirib buraxıb Ararat dağının başına ki, su çəkildəndə artıb çoxalsınlar. Yer

¹ “Atom” sözü Hindin “Atman”ından azıb.

üzündə nə qədər canlı var, hamısı Nuhun gəmisindəkilərdən törəyib, nə qədər millət var, hamısı Nuhun oğul-uşağından törəyənlərdir. Budu bəşəriyyətimizin bildiyi! Əlbəttə, “Dini əfsanədi” deyənlər, “Tövrat”ı, “İncil”i, “Quran”ı lap alt-üst eliyənlər də var. Əmma bəşəriyyət nə “Tövrat”dan – “Bibliya”dan əl çəkir, nə “İncil”dən – “Noviy zavet”dən, nə də “Quran”dan!

Niyə?

Keçirəm Din kitablarına...

* * *

Deyək ki, nə Mədəddən bir şey eşitməsən, nə Abıdan, nə də məndən. Gör indi bu müəllimin necə cırıb dağıdacaq “Bibliya”nı, “Noviy zavet”i (“Yevangeliya”nı), “Quran”ı!

Çox arvadlıq barədə çox eşitməsən. Hardandı bu? “Quran” deyir: “Birini al, gördün təmin eləyə bilmirsən (seksual mənada ha!), ikincini al (yəni təzələ arvadı), gördün onu da təmin eləyəməmirsən, üçüncüsünü al. Gördün onu da təmin eləyə bilmirsən, dördüncüsünü al. Gördün onu da təmin eləyəmmirsən, daha evlənmə, elə qulluqçularınla keçin”. Budu bax Din!

Gör sonra nə deyir “müqəddəs” “Quran”: “Qadınla əlaqədə olandan və ayaqyoluna gedəndən sonra əlini quma çək, sonra əlini üzünə çək!”

Kim üçün yazılıb bu, ay oğul?!

Dedim ki, bir irəli sananan əlli minillik tarix olub, bir də geri sananan əlli minillik tarix. Bəşəriyyətin yaddaşı alınandan sonra tarix əlli mininci ildən başlayıb üzü bəri gəlib. Qırx doqquz min doqquz yüz doxsan doqquzuncu il, qırx doqquz min doqquz yüz doxsan səkkizinci il və sairə, gəlib çıxıb birinci ilə. Arxeoloqların nə bilim neçə milyon bundan əvvəlin əşyalarına inanma! Geri sananan tarixdən sonra yeni tarix başlanıb: bir, iki, beş... yüz, min, nəhayət, min doqquz yüz əlli dördüncü il. Bu bəşəriyyətin tarixi, qısa desək, cəmiyi yüz iki minildisə, niyə “milyon”, “milyard” illər deyilir?! İnsan meymundan yaranmayıbsa, “Noy” – “Nuh” da EySar ÜnEvdisə, “Potop” vaxtı Ulu Bağ ƏsƏLMən Yerin sahibi, Eysar ÜnEv isə QalAğımızın ƏLAĞı – “Allah”ı olubsa, Subas-

qınından xilas olanlar EySar ÜnEvi o illərdə həm də Hoy (kömək) adlandırılıbsa, guya qədim mənasında olan “Nuh”u niyə belə qoruyur İlan?! Necə yəni “hər canlıdan bir cüt”?! Dünyada nə qədər canlı var? At, eşşək, it, pişik, qoyun, keçi, canavar, tülkü, çaqqal!.. O gəmi nə boyda gəmiymiş ki, ilana-çayana, qarışqaya qədər bütün canlıları doldurub içinə, gətirib buraxıb “Ararat” dağının başına?! Araratın o qar-tar beli neçə min kvadrat kilometrlik çöl-çəmənli, ot-ələfli sahədi ki, bu dünyanın filinə, camışına, inəyinə buğasına, şirinə, pələnginə qədər bütün heyvanatı yedirib-içirdib, ərşəyə gətirib?!

Əfsanə deyil bu, əfsanə “Nuh” əfsanəsini yaradan beyindi, EvƏsÜnü – “əfsanə”yə döndərib!

Görürsənmi, beyin dəyişdikcə, dil-dodaq, damaq dəyişdikcə söz və məna necə təhrif olunur! İnsanın beyni, gözü, nə qədər bəsitləşdirilməlidir ki, dünyanı bir gəmiyə, bir dağın belinə sığışdıran əfsanəyə inansın?! İnanırlar axı, ay oğul!

Yoxdu bəşəriyyətimizin beyni, puçdu!

İlan indi məhz beyinsizlikdən sui-istifadə eləyir! Bağların mövcudluğunu, insanlığını, planetimizə gəlib getdiklərini dilə də gətirmir! Ulu Bağ ƏsƏlMənin başçılığınan yüz iyirmi dörd min nəfər OdƏrin Işıq gəmilərində OdAğÜzdən EyƏrə gəlib Olamda məskunlaşmasına lap cüzi işarəni də pozurlar!

Abıdan da, Ələsgərdən, məndən də tez-tez soruşurlar ki, ilkin yaranış barədə, Kainatda həyatın başlanğıcı haqqında niyə bir söz demirsiniz? On səkkiz min “Qalaktika”dan – QalAğdan başqa, Kainat sonsuzluğu adlanan planetsiz, insansız boşluqda “Element”lərin – ƏlMənlərin yaranış tarixi varmı? Varsa, bizə niyə demirsiniz?

Bax belə suallara cavab verən Elmin var, oğul!

Kainatda insan ölümsüzdüsə – əbədidisə, bəs “Yer”də ölümün səbəbi nədi? Subasqınından əvvəlki “sivilizasiya”da ölüm nə vaxt, necə başlanıb?

Belə suallar da var. Hamısına cavab almaq üçün Ün eşidəsən gərək. Ün eşitmək qabiliyyəti olan “beyin” – BağÜN yetirməkdən ötrü irsiyyət sağlamlığı lazımdı.

Sənin “irs”iyyətin – ƏrƏsin (Yaradan Işığın) ucadı, gözümün işığı! Təkrar elədiyim şeyləri səbrnən dinlə.

Bir də eşit ki, demək, OdMən sözünün ən qədim təhrifi “Atman”dı, sonrakı “Atom”.

“OdMən” EyOdƏr Babamızın və bütün Bağların sözüdü.

OdMənin üçüncü təhrifi daha dəhşətli idi. Qreklərin, Latınlının “ki men”i Avropada “komun”, “kommuna”, “kommunizm” olub. Söz formaca dəyişib, məzmunu qalıb? Yox, oğul. Od – həqiqət də itib, “Mən” – Bağ da. “Kommunizm” məfhumu OdƏr bəşəriyyə-tindən, OdAğÜzdən ayrılıb, ancaq “Yer”ə bağlanıb, təhrif nəzəriy-yələmənin təhrif olunub.

Nə vaxt baş verib bu bədbəxtlik? Yeni tarixdə? Yox, əzizim. Birinci “sivilizasiya”nın axırında “Avropa” sözü də olub, “Kommuna” da, “Kommunizm” də. Heyrətlidi? Əlbəttə! Demiş-dim sənə ki, OdMən quruluşlu, biri-birinə və Kainata bağlı icmalar, insanı daim təzyiq, qorxu altında saxlayan hərbi kommunizmə döndərilib. “Vərəsə”dən kənar zəmanəmizdə heç kəs dərk eləmir ki, QalAğ adlanan məkandakı bəşəriyyətin hər bir fərdi bu “Yer”də fərdlərə bağlıdır, “Yer”də bir nəfərin məhvi Kainatda bir çoxlarına dərd, xəstəlik gətirir və o xəstələr elementlər cəmi ilə dolu məkanlarda əzab çəkə-çəkə müalicə olunurlar. Bu dərəcədə bağlılıqdan xəbərsiz “Yer”də beyinləri qapalıdır Yerə bağlanıb, nəinki OdMəni, hətta özlərinin qurduqları hərbi “kommunizm”i də məhv eləyirlər. Bax onda, əlli mininci ildə selləmə yağışların suları çayların, göllərin, dənizlərin sularına qarışıb, EySar ÜnEvin Ününü eşitməyən, OdƏr dilini qanmıyan bəşəriyyətin üstünə yeriyib. İnsan heyvandan da alçağıymış onda, oğul. Lap qıssası, sadəsi budu ki, cəzalanıb bəşəriyyətimiz; Təhrif “sivilizasiya” öz beyinsizliyi, əxlaqsızlığı, möcüzəli ixtiraları ilə birgə batıb suda. Bəzi dağlar, bir də Bağday ərazisi, ƏrEy – “Rey”dən indi “Qafqaz” adlandırılan QapıAğÜz dağları arasında OdƏrlərin yaşadıkları nisbi təmiz ərazilər səlamət qalıb.

İndi özün deyər bilərsənmi “Yer”də ölümün səbəbi nədi? De görüm!

– Dil təhrifi? Söz-məna təhrifi? Yəni Ün eşitməmək?..

– Afərin, Bircə balam!.. OdƏrlərdən birinci ayrılıb ayrı xalqa çevrilənlər kimlədisə, ilk ölüm də onların içində olub.

GurAğ ordusu ikən, Olamı – “Olimp”i, sonra ƏrEyi – “Rey”i planetin vəhşi heyvan sürülərindən qoruya-qoruya kobudlaşan, bətnində, təfəkküründə GurAğ OdƏrliyini itirib “Qrek”ə dönən-lərimiz birinci ayrılıblar. İkinci BağOd EyÜnlüyünü itirən ordular –

“Pəhləvi”lər, üçüncü EvƏrƏs OdƏrliyini itirən ordular – “Farslar” ayrılıblar. Sonra ƏsƏr OdƏrləri ikən “Sur”a – “Assuriya”lılara çevrilənlər ayrılıblar. Bunlar geri sananan tarixin otuzminci illərindən həməən “Ağ Batan” adlandırdıqları HəmOdÜnü dəfələrnən dağıdıb özlərinin ÜnEv ikən “Nineviya”ya dönən mərkəzlərini “çiçəkləndiriblər”. Eyni əsrlərdə, o fətlərlərin təsiriynən “Ərəb”ə dönən ƏrEv OdƏrləri ayrılıblar. BağSar OdƏrlərinin ərazisi “Misir”ə, “Misir” daxilindəki BağOd ərazisi “Yegiped!”ə dönüb; Ün eşidən, OdAğÜznən daimi danışan, Bağdayda, planetdə vəziyyəti düzəltməyə çalışan EvƏrÜnlərimiz – “Fər Ün”lərə, qrekcə “Faraon”lara döndəriliblər.

“Qrek”lər Ərəb”lərlə eyni vaxtda azan “Cuhud”ların əliynən “Faraon”lara əsrlərnən ardıcıl sui-qəsdlər eləyiblər, BağSarı – “Misir”i tutandan sonra isə “Faraon”ların meyitlərini mumiyalayıb gizlin hakimiyyət vəsitəsinə çeviriblər!.. Leninin mumiyalanması, “proletariatın rəhbəri”nin meyiti üzərində hakimiyyət tribunası qədim quldarlıq tribunasıdır, oğul!..

İndi bir planet adı da eşit: BağƏr OdƏr. Qrek-Latınca təhrifi “Mer kuri”. Həm bizim QalAğımızı, həm də bütün Kainatı EyOdƏrə bağlayan planetdi BağƏr OdƏr. Bağ Atamızın planetidi. Gör nə hala salıblar: “Mer kuri!”

Budu bax, ayrılıq üzündən itirilən mənə, ölüm!

BağƏr OdƏr planetində SimOd məclisi var. Uca həqiqət məclisi. SimOdun min nəfər üzvü var. O min nəfərdən biri-birini əvəz edə-edə işləyənlər yüz nəfər olur. Yüz birinci Bağ Atadı. Yüz nəfər Bağ fikir deyəndən sonra Bağ Atanın özü deyir və beləliknən, SimOdun – Uca Həqiqətin Əli bütün OdƏr bəşəriyyətinin Əli – OdƏrƏl olur.

İndi gör kimi “Əzrayıl”a döndərib ölüm dili – Din!

“İblis” yoxdu, EvƏlƏs var, Yaradan Əl Evi – məkanıdır.

“Dyavol” yoxdu, OdEvƏl var, Həqiqət Evinin Əlidi.

“Cin” yoxdu, OdÜn var. “Şeytan” yoxdu, ƏsOdÜn var, Yaradan Həqiqətin Ünüdü.

OdƏrƏldən savayı “Cəbrayıl” – OdEv ƏrƏl də var, “Arxanqel” – ƏrAğ ÜnOdƏl də var, çoxlu “Anqel” – ÜnOdƏl də var.

İndi lap primitiv şəkildə deyim.

---

¹ Y e g i – Yengi (yeni) sözündən

Sən ekranda necə görürsən adamı? İşıq gedir ekranda, ağ parçanın üstündə insana çevrilir. OdAğÜzdən göndərilən “kino” da eləcə, “Anqel”ə, “Arxanqel”ə, “Cəbrayıl”a, “Əzrayıl”a, “İblis”ə, “Dyavol”a, “Cin”ə, “Şeytan”a-filana çevrilir. Fərqi bundadı ki, sən kinon ekranda canlanır, planetlərdən göndərilən kino isə torpaq üstə gəzən insan kimi canlı görünür.

İşıq qardaşımı dərk elədinmi?!

Tamam təhrif olan beyni qapalı insannan iş gedir, oğul.

“İblis”in gözləri alma boydadı. Qıpqırmızı. Niyə? Çünki təhrifi qorxutmaq lazımdı. Yolunu azıb, qudurub təhrif, vəhşi, yırtıcı olub. “Allah xofu” deyiləndən də qorxusu yoxdu daha.

“Dyavol” da qorxutmaq, çəkəndirmək üçündü. “Cin”, “Şeytan”, “Çort”-filan da.

Bəs “Mələk?” BağƏlOdu “Mələk”. Bağ Əlinin Həqiqəti. SafAğ İşığı olanlarımızı əzizləyirlər. Gözəl qadınlardı, qəşəng-qəşəng, qanadlı-qanadlı körpələrdi. Bədbəxt əmilərin kimi alimlər görüblər “Mələk”ləri. Silsiləmizin bütün alimləri görüblər. “Məhəmməd” adlandırılan BağHəmOduumuz görüb. BağHəmOdu EyMəni Əli, əmisi “Əbu Bəkr” – EvEy BağOdƏr görüb, “Haşim” – Əsmən nəslindən SafAğ Elmini öyrənən saf adamların hamısı “Mələk”lərnən oturub-durublar. “Allahın qasidi” adlandırılan “Cəbrayıl”nan – OdEv ƏrƏlnən söhbət eləyiblər.

Təhrif mühitin təzyiqindən çox sıxıldığım vaxtlar mən də bax beləcə söhbət eləyirəm OdAğÜzə gedənlərimiznən...

– Əmi!.. Əmi, bir şeyə lap məəttəl qalırım. Dillər lap mexaniki yaranıb ki?! Sadəcə, sözü təhrif tələffüz edə-edə ayrılıblar?!

– Budu bəlanın kökü! İnsanı insanlıqdan çıxaran, heyvaniləşdirən bəla Kainatın – OdƏr bəşəriyyətinin dilindən ayrılığıdı! Atası OdAğÜzdən baxır, oğlunun yad yorğan altında, sonra ailədə heyvani rəftarını görür, sarsılır, tüpürür!

İlan – Din əsasən bax bu ayrılıq prosesindən “mexaniki” dediyin ayrılıqdan sui-istifadə edə-edə qalib gəlir kamillərə. Fatehliklə din ekizdi.

Səməd başını yana əyib, döşəməyə baxırdı.

Sultan əlini onun dizinə toxundurdu.

– Sehlənmə, idrak acı balam! BağHəmOd “bir olan Allah”ın qasidindən məlumat almaqdan ötrü “Sinay” dağına qalxmayıb,

ƏsÜnEy eşidib, “Cəbrayıl”nan danışanda” zərrə qədər də şübhə eləməyib ki, “Göydən nazil olan Cəbrayıl” insan deyil. “Haşim” – ƏsMənlər də bilirdilər bunu, “Qureys” – GurƏslər də. Bilirdilər ki, xalq “dil”ində “Sinay” adlandırılan “dağ” kimi, aşağı mənasında işlənən “sin” də ƏsÜndən azıb, BağOda həm “Məkkə”, həm də “büt” deyənlər, ƏsMənə həm “Haşim”, həm də “Osman” deyənlər həmencə İlanın Müaviyə adında hünərli bir casusunun hərbiçiləri, “GurÜN” əvəzinə “Quran” deyən kütlənin əliynən BağHəmOdu nəsli qırıb. Bilirsən, Müaviyənin oğlu Yezidin fəaliyyəti nəticəsində Peyğəmbərin OdƏr – Türk dillərinin qarışığında “GurÜN” kitabı başdan-ayağa dəyişdirilib: Ərəbcə “Quran”ın bütün mətni təhrif dil, təhrif şüur məhsuludu! Dünyamızı təhrif edə-edə yayılır! Xızr Abıya OdAğÜzdən deyilib ki, KPSS xaricdə Din kadrları hazırlayır, Cənubumuzda qəddar Din hakimiyyəti yaranacaq, şagirdlərinizi məlumatlandırın, müqavimət göstərə bilsinlər.

Bəla burasındadı ki, bu hazırlanan hakimiyyət bütün dinlərnən əlaqəli olacaq, keçmişdəki kimi. Məhz buna görə sənən belə ətraflı danışram.

Sultan stəkana YemSən suyu töküüb içib nəfəsini dərdi.

– “İbn Əbdullah”... “İbn Əbdullah” deyil BağHəmOdumuz, EvÜN EvOd ƏLAğdı. EySarı Əli, Həqiqət Evinin Ünüdü. Vizantiya imperiyasının ən dəhşətli irtica dövründə, yəni iki yüzillik müharibənin ən şiddətli vaxtında “Məkkə”yə – BağOda gedib.

Necə gedib? Bu sualın cavabı Dində bir cürdü, həqiqətdə başqa cür.

BağHəmOdu “Muhamməd”ə, “Mühəmməd”ə döndərən Dinin Həqiqətimizi nə dərəcədə dəyişdirdiyini, bir çox hallarda lap gülünc şəkllə saldığını təsəvvür eləməkdən ötrü bir-iki şey deyim, yadında saxla.

“Mövlud gecələri”ndə olmusan, Abının Din üstündə danışdığı hədisləri eşitməsən, bilirsən ki, “Məkkə”də büt mühitinin təzyiqinə məruz qalanda Peyğəmbər öz tərəfdarlarıynan “Mədinə”yə gedib. Orda – “Mədinə”də “ağ dəvənin yatdığı yerdə” Peyğəmbərə ev tikiblər. Dəhşətə bax indi: “AğOdevin uçurulduğu yer” əvəzinə “ağ dəvənin çökdüyü yer” yazıb fəteh qələmi! BağOdÜN əvəzinə “Mədinə” yazıb! Elm mərkəzi BağOdÜN şəhərinin sakinləri EyOd

OdƏrləri əvəzində “Yəhudi”lər yazıb! BağHəmOdu ƏrEvOdu AğOdUca əvəzinə “Xədicə!” Guya “Xədicə” Peyğəmbərin OdƏli yox, “dul” imiş! Diqqət yetir, təhrif dil xətası deyil bu. “OdƏli” qəsdən türkcə “dul” eləyiblər; ərəbcəyə tərcümə eləyiblər. OdEvi qəsdən türkcə “dövə” “anlayıb” ərəbcəyə tərcümə eləyiblər. “Adr bican” – “cansız OdƏr”i, Bağıstan – “Bi sütun”u – “sütunsuz”u, “Az ər”i, “Ar az”ı yada sal. Din xadimi kinli, istehzalı irişən qələmlə işləyib və qəddarcasına yekun vurub işinə: “Quran ərəbcə verilib!” Əsli “GurŪn” olan kitab Ərəb dilindədisə, “ərəbcə verilib” yazmağa ehtiyac nədəndi?! Ondandı ki “GurŪn”ü gizlətmək, həqiqəti tərək OdƏrdən – “Türk”dən alıb məhv eləmək lazımdı! Müasir təsəvvürən desək, zorakı fətehə zorakı “dil” lazımdı! Planetin bir hissəsində “Qrek”in adını “Qrek” şəklində yayırlar, o biri hissəsində “Yunan” şəklində! Bir tərəfdə “Yevrey” yazırlar, o biri tərəfdə yenə ərəbcə “Yəhud”i yazırlar. “Cuhud”u EvƏrEydən lap qədimlərdə ayırıb “Türkə” – EvƏrEyə qarşı qoyduqları halda, indi guya “birləşdirib”, biri-birinə qarışdırıb “Cuhud”a daha çox imkan verirlər ki, “Türk” adlanan “Yevrey”i sıxışdırsınlar, qırsınlar.

İlanın bu qorxunc siyasətinin tarixi qədimdi, həm də çoxcəhətli.

Xaç yürüşlərinin hansı əraziləri tapdaladığına diqqət yetirsən, açıq-aydın görərsən ki, EvƏrEy – “Türk”, “Midiya” – Bağday əraziləridi. “Türk” içində “İslam” məhz Xaç yürüşü kimi bir şeydi. Vaxtı çatanda biləcəksən ki, “ƏsƏlim”in təhrifi “İslam” həmişə, hər yerdə İlanın müttəfiq olub, əsrlərnən dəridən çıxıb ki, vaxtı ilə Bağdaydan, Qalamdan gedib ƏsƏrƏl – “İsrail”də qalmağa məcbur olan EyOd OdƏrləri də təhrif “dil”, təhrif Din qurbanları olsunlar. Qalamda əsrlərlə qalıb, eramızın yeddinci əsərində, sonra on üçüncü əsrdə vətənə – indiki Türkiyəyə qayıdan “Oğuz”lar da Din qurbanıdılar! “Türkmən”, “Özbək”, “Qazax”, “Qırğız”, “Uyğur”, “Tatar” adlarıyan tanınanlar da mədrəsələrdə SafAğ Elminin tədrisini dayandıraraq, yalnız və yalnız ərəbcə “Quran”a bağlanıblar ki, müharibələrdən can qurtarınsınlar! Özləri ey! Məcbur olublar!

“Vərəsə”mizdə olmuyan bir fakt deyim sənə.

Keçən əsrin ortalarında babamız bir neçə səyyah göndərərək Türkmənistan, Özbəkistan, ki, mədrəsələrdə tədris işlərini yoxlasınlar. Çünki o tərəflərdə Elm Fars dili içində batin-gizlin “Afaqnamə” kitabıyan deyilirmiş, bu da çox çətinliklər törə-

dirmiş. Səyyahlarımız gəziblər, yoxlayıb görüblər ki, “Afaqnamə” bütün mədrəsələrdən yoxa çıxıb, yalnız tək-tük “şeyx” – ƏsAğ (Yaradan SafAğ İnsan) rütbəli qocaların evlərində qalıb. Demə, bizim səyyahlardan əvvəl Qalamdakı Din xadimləri cəmaata Şeyx Məhəmməd Əmirin adından “şəhadətnamə” göstəriblər, “şəhadətnamə”nin üstündə Peyğəmbərin möhürünü göstəriblər, deyiblər: “Afaqnamə” daha yaramaz tədrisə, tezliklə türkcə kitab gətiriləcək”. Çətin və “zəhərli kitab” adınan yığışdırıblar yeganə tədris kitabını, əvəzində “Quran” paylayıblar ki, “şeyx”lər – ƏsAğlar da “Quran” hürufatının əslinin şərhinə desinlər dərsi. Niyə? Çünki Nəiminin, Nəsiminin dövründəki kimi, hürufatın şərhindən əvvəl “Quran” oxunur, ərəb dili öyrədilir axı! Bax, belə üsullardan istifadə yoluyla, Peyğəmbərimizin adına çıxılan “İslam” yayıb düşmə. Yəni kim? Həməncə İlan, oğul! Rimdə, Vatikanda “qlavniy Yevrey” maskası altında oturub, Elmimizin dirçələmə ərazilərinə Xaç qılıncı göndərən Papa! İlan!

Söhbət bu yerə çatanda şagirdlərimizə peyğəmbərin möhürünü veririk, deyirik, özünüz sərbəst oxuyun, sonra da möhürdəki OdƏr sözləri üstündə “Ustadnamə” yazın, çalın oxuyun, şərh eləyin...

– Nə?! “Ustadnamə”?! “Çalın, oxuyun?!” Əmi!.. Şagirdləriniz aşığıdılar?!

Sultan yorğun-argın gülümsəyirdi.

– Xıızr Abıdan, Çürük Aşıqdan dərslər alanlar ilk növbədə saz, söz öyrənirlər, əzizim. Eyni zamanda, ustad Aşıqların “Ustadnamə”lərindəki “Tövrat”, “İncil”, “Quran” kəlmələri üstündə Elm rəmzlərindən baş açmaq üçün Ərəb hürufatını öyrənib “Quran” oxuyurlar. Sonra mənim və ya bir başqa Batinimizin, Pünhanımızın yanına “söhbət mərhələsi”nə göndərilirlər. Bu mərhələdə Peyğəmbərin möhürünü sərbəst oxuyub möhürdəki hər OdƏr sözünə bir “Ustadnamə” həsr eləyirlər.

“ƏİAğ OdOdƏr ƏsEvƏr”. Budu möhür. Bunun “Əİ”inə, “Ağ”ına, “Od”una, “Ər”inə, bütün kəlmələrinə ayrı-ayrı Ustadnamə. Asan deyil!

– Əmi!.. – Səməd ürək çırpıntısı, daha doğrusu, qəfil, titrətməli, gur şadlıq içində, hamama gurultu saldı: – Əmi! Möhür ərəbcə deyilmi?!

– Yox, əzizim!

– OdƏr dilindədi!

– Bəli, əzizim! OdƏrcədi. Heyif, əski əlifbanı bilmirsən. Birinci kəlməsini təkrar eləyirəm: “ƏlAğ”.

Aşiq Ələsgərin “Ey Ağ” Bağlamalı “Ustadnamə”sini çox eşitmişən, şərhini isə, təbii olaraq, bilmirsən. Aşiq oxuyur eşidirsən: “Ehtiyacın nədir ey ağ, ey ağa?” – Elmi bilənim dərhal başa düşür: “Ey Ağ”, yəni Uca SafAğ, ehtiyacın nədir “Ey Ağ”, uca SafAğa? Yəni sən özün uca SafAğsan, nə ehtiyacın var Uca Saf Ağ?!

Sənin varisliyindən xəbər tutandan sonra, axır vaxtlar sənə xüsusi bağlanan köhnə yoldaşın Sarı Zal “Ey”, “Ağ” kəlmələrinə həsr olunmuş “Ustadnamə” yazıb:

“Gəl, Ey, dedim, gəl dedim,
Ağ üzündə xal gətir.
Gül, Ey, dedim, gül dedim,
Gül üzündə gül gətir.

Yəni: “Gəl, Ey” – OdƏl Ey dedim,

(Həqiqət Əli Ucadır dedim).

“Gül, Ey”, dedim – OdƏl Ey dedim,

“SafAğ Üzündə” – mənanda “xal” – Ağ əli gətir” – SafAğ Əli gətir, yəni özünü gətir.

“Gül üzündə gül gətir” – yəni mənalı dilində dil gətir.

“Hüzurda”, yəni Abının, Çürüyün, mənim təmsil elədiyimiz Bağ hüzurunda çalıb oxuyub, şərh eləyib. Qonaqlı cavanlarının çoxu belədi. Hətta yazıq Lütün qızı da...

– Torksın?!

– Bəli, Lütün Torksinciyəzi də yazır, çalır, oxuyur, şərh eləyir. Mən əminəm ki, Abıyan, Çürüknən bağlanandan sonra sən özün də çalıb oxuyacaqsan.

Səmədi gülmək tutdu.

– Mən ha! Şeir yazacam?!

– Bəli, əzizim! Verilir axı şeir. Bu bir. İkincisi, sənin irsiyyə-tində “Aşiq” – ƏsAğ var axı! – Məşhur Aşiq Alı kimidi, bilirsən?

ƏsƏlMənə Göycədə “Süleyman” deyirlər, biz – “Musa ağa”. “Süleyman”ın Göycədə “Aşiq Alı” adı altında gizlənən ikinci oğlu Şeyx Əli, babamız Məhəmməd Əmirin qardaşdı, Şeyx Ağ

Əmirnən Şeyx Boz Əmirin, Mədəd Əmirinin, Sultan Əmirinin əmisidi... Səttarxanın, fədailərin, Dəli Alıynan qaçaqlarının məclislərində “Süleyman”a “Comərd” deyirdilər. “Heydərimin! Comərdiyəm” yazırdılar. EyOdƏr Babamızın Yerdə Comərdi – rütbədi. Heyif, indi yalnız biz danışırıq bunu. Çünki “Aşıq Alı” “Ustandnamə”lərinin, Elmi şerlərinin doxsan faizini yığışdırıb itirib-batırıblar İlan “alimləri” – “Azərbaycan Elmlər Akademiyası”! Bu “Akademiya”dan əvvəl birbaşa Peterburqdan, Nikolay Romanovun sərəncamıyan fədailərin, qaçaqların aralarına dolan “alim” casuslar izləyirmişlər Şeyx Əli babamızı. Ün eşidirmiş, OdAğÜzdən xəbərdarlıq olunanda tez-tez yerini dəyişib gah Dərə Ələyəzdə, gah Təbrizdə, gah da bu səmtdə – “Padşahlıq” kəndində, kiçik qardaşı “Hüseyn ağa”nın çobanlarının arasında gizlənməmiş. Əvəzində “Ələsgər əmi” dediyimiz məşhur “Aşıq Ələsgər” aparırmış məclislərini. “Ələsgər” əminin Elmi şeirlərini də yığışdırıblar İlan “alimləri”, batinlik – Pünhanlıq üçün yazdığı gözəlləmələri saxlayıblar! “Ələsgər” əmidən sonra, Şeyx Əlinin gizlin adını daşıyan Ağbizənli² “Aşıq Alı” davam elətdirirdi tədrisi. “Ələsgər” əminin kiçik qardaşı “Məhəmməd” açıq-açığına “Qurandı” – “yalandı” qafiyəsi işlətməmişdi, sonra qaçıb Qarsda gizlənməmişdi. Alı əminin bacısı oğlu “Aşıq Sadıq” Təhlədə – “TəkƏl”də, Qarayazıda – “Qardabani”də casusların əlindən cana doyub, guya səsi tutulduğuna görə həftənin üç-dörd gününü boğazı tənzipli, çayxanada otururdu, asta-asta çalır, mızıldanırdı, “Ələsgər əmi”nin diliynən “Tümənə çalmıyan canım, indi samana çalır”, – deyirdi. Halbuki şeir AğBizənli Alınında, Sadıq qorxurdu ki, dayısını tutarlar.

Bir dəfə dan qaranlığında evimin pəncərəsi tiqqıldadı, Sadıq bircə kəlmə: “Getdim” – dedi. O günü səhərdən gecəyarıya qədər Qazağın Dağ Kəsəmən kəndində bir batinimizin evində məclis apardı. Casusun donosu o evi də xaraba qoydu: “Aşıq Sadıq”ın növbəti məclisindən sonra, səhərişi raykoma gedəndə gördüm Gülənov dəhlizdədi, gözləri dombalıb zillənib üzümə: “Aşıq Sadıq tutmuşdular, buraxdırdım. Əmbə DağKəsəməndə o evin qaripəncərələrini eşikdən bağlayıb, nöyüt töküb qohumunuzu diri-diri

¹ Heydər – EyOdƏr (Baba nəzərdə tutulur.)

² Göyçədə kənd adıdır.

yandırılar, yoldaş Əmirli...” Məlum oldu ki, əhli-əyal nədi, Qazağın, Ağstafanın kəndlərindən yığışan şagirdlərimiz də yanılar orda. Din çuğuluymuş donos yazan. Uzun müddət “Dəli Dolu” adınan aramızda olub, axırda elə bədbəxtlik törətdi!

Otuzuncu ildə Stalin Dinə azadlıq vermişdi. O vaxtdan da “Dəli Dolu”lar dolmuşdular aramıza, xəbər tutmamışdıq. Yangından sonra “Dəli Dolu”lar intelligent libası geyinib, saqqallarını qırxdı idarələrə işləməyə başladılar. İndi də fəaliyyətdədilər. Tanıyırsan bəzilərini: Dəli Mahmud, Dəli Baba... məşhurdular. Belədi indi Din! Sovet “İslamı!..” Dəli Mahmud və ya Dəli Baba toyda-şanda: “Aşıq həqiqətdən oxu”, yəni: “Elmi söz oxu”, – deyəndə bilir ki, yoxlanışdı. Əmma dərsi dayandırmırıq. Möhürü gizlətmirik. Çünki bircə “ƏLİAĞ” kəlməsi “Quran”ı kökündən ifşa eləyir, oğul!..

İndi, de görüm, bu möhür söhbətindən nə öyrəndin?

DağKəsəməni əhvalatı nə qədər kədərli olsa da, Səməd sevincdən kükrəyirdi:

– Əmi! Qurbanın olum, “İdeal” – OdƏl – Dil əmi! Necə yəni nə öyrəndin? Peyğəmbərin möhürü OdƏr dilində! “ƏLİAĞ?!” Qədim ana dilim!

– Hə!

“Od OdƏr?!”

– Hə!

“ƏsEvƏr?!”

– Hə, cəməsi üç kəlmədi. Mənasını da bil: “ƏLİAĞ” – SafAğ insanın, yəni Bağ Atanın Əli – Oğlu EySar!..” “Od OdƏr”, yəni “OdƏr” həqiqəti, “ƏsEvƏr” yəni “Yaradan Evin İşığı”.

İndi bütöv deyirəm: “ƏLİAĞ EySar OdƏr həqiqətidir (və) Yaradan Evin İşığıdır”.

Səmədin bədəni xəfifcə titrəyirdi.

– Beynimə işıq saçdı bu möhür, bu “ƏLİAĞ”? Qırx altıncı ilə getdim, “Əlif” “Lam” – “ƏLİEv Əlim”, “ƏLİAĞ” deyənimi gördüm. O uca insanın dediyi dərşənən bu uca insanın dediyi dərş arasında körpü yaratdı möhür! Elə bil günəş doğub beynimdə!

Sultan gülürdü, sevinirdi.

– Nizamidə bir rəmz var: “Dünyamız sözdən yaranıb!” Farscadı “Xəmsə”, bilirsən. Rəmzi açmaq üçün fars sözündə gizlədilən rəmzi Türkcəyə tərcümə eləməlisən, türkcəni də qədiminə –

OdƏrcəsinə. Nizami demək istəyir ki, dünyamız, yəni “Yer” ƏsÜzdən yaradan mənadan, başqa cür desək, OdƏr OdƏldən – OdƏr “Dil”indən yaranıb. Budu əsas həqiqət. Ona görə də bu həqiqət barədə OdAğÜzdən çoxlu “dəstan” – OdƏs OdÜn göndərilib. Məsələn, eşitmisən, “Məsim və Diləfruz”. BağSim – “Məsim”ə dönüb, OdƏl EvƏrEyÜz – “Diləfruz” dönüb. Hər ikisi bir-birinin eyni olan Evdə, “eyvan”da – EvÜndə olur, əmma “Diləfruz” bir yanda “lal” olur, “buta” – BağOd “içib” “Məsimi” sevdiyini deyəmmir, “Məsim” də bir yanda “lal” olub, “buta” – BağOd içib “Diləfruzu” sevdiyini deyəmmir. Bilici molla çağırırlar. Molla – “Din” “Məsim”in dilini açammır, rüşvət istəyib gedir. “Ata”sı – Od – “çin” – “ki” “dəniz”ini, yəni OdƏr dilini təhrif edən “ki” dənizini keçib oğlunun dilini açır, “Diləfruz” – OdƏl EvƏrEyÜzə qovuşdurur.

“Əsli”mizdən ayrılmamız barədə “Əsli və Kərəm”i də çox eşitmisən. Necə deyərlər, “inşallah” Abıdan, Çürükdən dərslər alanda dərslər edəcəksən ki, “Kərəm” – “Ki Ərim” – OdƏrdi, “Əsli” – ƏsƏldi. Qara keşiş sənə ƏsƏlini, yəni ƏLAĞ EySarımanı təhrif edib, “İsus”a döndərüb, Kərəmin əslini-nəslini oğurlayıb, Kərəmə isə dar “köynək geyindirib”, “yaxasını bənd-bənd bağlayıb”, bu dar “köynəyin” – “dar ərazinin “düymə”lərini açıb “bədəni”ni – “Vətən”ini – EvOdÜnünü azadlığa çıxarıb ƏsƏlə qovuşmaq xəyalına düşsən yanacaqsan, ey “yanıq Kərəm”im – yanıq OdƏrim! Budu Dinin fəaliyyəti! Dağ “Kəsəmən” – “KiƏsMən” – OdƏsMən “Musa ağa”nın gizlin “Muğ”larının “köynəyi” idi, vaxtilə oraya sürülmüşdülər. Biz o “köynəyin” bir “düyməsi”ni açdıq, yandıq. Qıraq “Kəsəmən” adlarında “köynəklərimiz” vardı. O kəndlərdə də yanmışıq. “Muğanlı”, “Muğan”, “Maku” – BağOd, “Bakı” – BağOd “Quba” – OdBağ adlarında saysız-hesabsız “köynək”lərimizdə yanırıq.

Əmma, dediyim kimi, dərslərini dayandırmırıq.

Möhürdə OdƏr sözlərini oxutdurub hər “söz” – ƏsÜz – (Yaradan mənə) ətrafında söhbətlərdən sonra möhürnən “Quran” arasında uçuşunu əyani göstərmək üçün “surə”lərdən, “ayə”lərdən misallar gətiririk. Məsələn, “Quran”ın axırından bir “ayə”yə fikir ver: “And olsun səhər-səhər buğ püskürən atlara!” Guya “Allah” deyib bu “ayə”ni, “Peyğəmbər” də yazıb: “and olsun... atlara!..

“Allah” niyə “at”a and içir?! Nədi bu “səhər-səhər buğ püskürən?!” Heç kəs, heç kəs baş açmır ki, “Allah”ın, “Peyğəmbər”in adına çıxılan bu “ayə” nədi?! “GurÜn”dən təhrif tərcümədi? Bəs niyə bu qədər anlaşılmazdı?!

Sadəcə, İlan “alim”inin İlana xidməti sayəsində “ÜnOd” – “and”nan əvəz olunub, “ƏsƏr” – “səhər”nən, “Bağ” – “buğ”nan, “Od” – “at”nan! Vatikanın iblisənə qəh-qəhəsidi bu, oğul. GurÜnün axırında yekundu o “and”a döndərilən ÜnOd.

Yenə pozuram söhbətin sistemini, səbəbini sonra biləcəksən.

Nizami deyir: İlk müsəlman Mühəmməd Peyğəmbər qırx min il bundan əvvəl anadan olub.

Nizaminin dövründən – on ikinci əsrdən o yana min yüz il götürək, geri sananan əlli minillik tarixdən də iyirmi doqquz min il götürək, nə vaxt anadan olub Peyğəmbər?

İyirmi doqquz mininci ilin əvvəlində.

Din isə deyir miladın – Yeni tarixin yeddinci əsrinin əvvəlində atası Abdullah öləndə “Peyğəmbərin” doqquz yaşı vardı.

Hansı düzdü – Nizaminin yazdığı, yoxsa “İslam” tarixçilərinin yazdığı?

Nizamiyə inanammırsan, doğrudu?

Səməd səmimi etirafla:

– Doğrudu, inanammıram, əmi, – dedi.

Müslüm yenə də tamam səssiz addımlarla gəlib, səliqə ilə soyulmuş soyutma yumurtalar, duz gətirib, tezcə də çəkilib getdi.

– BağHəmOdun “Yer”də təxminən otuz min altı yüz il yaşamağı sənə fantastika kimi görünür. Eyni zamanda “böyük Nizami”, “dahi Nizami” deyə-deyə fikirləşirsən ki, Nizaminin Peyğəmbərə müraciətlə “sən qırx min il bundan əvvəl anadan olmusan” sözləri, şübhəsiz, boş-boşuna yazılmayıb. Nə sirr var burda?

Sirri açım, yoxsa əvvəlcə yumurta yeyək?

Səmədin fikri yenə də uzaq illərdə, “gör səbətdə yumurta qalıbmı?” – deyən üzüntülü raykom katibi ilə Bircə balasının o qəmli günlərində gəzdi. Sonra tüstülü həyəti gördü, fikri qarışdı, əmisinin üç barmağı ucunda ona doğru uzatdığı yumurtanı alıb “podnos”a qoydu.

– Hələ söz yeyirəm, – deyib gülümsünməyə çalışdı.

Sultan isə bir an içində dəyişib köksünü ötürdü.

– Bayaq Aşıq Sadıq barədə danışanda beynimdə bir bayatı dolandı:

Dərddə Kərəm,
Neyləsin dərddə Kərəm?
Qoşullam qəm kotanına,
Çəkərəm, dərd əkərəm!

Nizamidən danışanda Yanıq Kərəmi xatırlayıram. Yanıq Kərəmdən danışanda Nizamini xatırlayıram. Çünki Nizami də yaxası bənd-bənd bağlanmış “köynək” içindədi.

Diqqətlə dinlə.

“Qırx min il bundan əvvəl anadan olmusan”, – sözlərinin sirri “ilk müsəlman” ifadəsindədi. “İlk müsəlman” ifadəsinin sirri isə təhrif “mü səlman” sözü altında gizlədilmiş OdƏr sözü “BağƏsƏl-Mən”dədi.

Subasqınından sonra geri sananan tarixin iyirmi doqquz mininci ilində EySar ÜnEv (“Noy”, “Nuh”) QalAğımızın ƏLAğı – “Allahı” idisə, böyük qardaş Ulu Bağ ƏsƏlMən isə Olamda öz birinci Odu – adı – rütbəsilə ƏsƏlMəndisə, “Solomon”, “Süleyman” ƏsƏlMəni təhriflərə bağlayan BağƏsƏlMən (“Mü səlman”) kim idi? Bağ deyildimi? Yəni əbədi Bağlardan deyildimi? Bağ Atamızla oğullarının Kainatda, demək həm də “Yer” – EyƏrdə əbədi yaşaması dəyişməz qanunauyğunluqdu, “ilk müsəlman”ın – “Müslüm”ün – BağƏsƏlMənin – BağHəmOdu “Mühəmməd”in Nizami əsrindən “qırx min il əvvəl anadan olub” yeni tarixin yeddinci əsrində “Məkkə”də – BağOdda Bağlıq eləməsi, yəni Yerdə otuz min altı yüz il yaşaması “fantastika”dımı, əzizim?!

İndi təsəvvür elə ki, nə Xızr Abıynan ünsiyyətdə olmusan, nə də mənən, OdƏr bəşəriyyəti, OdƏr dili haqqında heç bir məlumat almadan, oturub “Xəmsə” oxuyursan: “Sən qırx min il bundan əvvəl anadan olmusan”. Yandı mı Nizami?! Bəli, əzizim!.. “Dərddə Kərəm!” Yəni dərdlilikdə “Kərəm”in – OdƏrimin bərabəri yoxdu.

Əsli – OdƏrcəsi “ÜnƏsim” (Yaradan Ünüm) olan “Nizami” təxəllüs”ü də alov içindədi, oğul!

Batinlərimiz təhrif dildə “Mütənazi” də adlandırırılar Nizamini. “Tənzim edən” mənasında. Nəyi tənzim edən? “İslam” tarixçiləri dərhal tərəddüdsüz qışqırırlar ki: “Dini tənzim, edir, Nizaməd-

dindi!” Məhz buna görə də Nizami “köynək” içində yana-yana deyir: “İnsanın beyni susuz səhradır” (Heç nə bitirmir). Nizamiyə, on ikinci əsrdə Bağdadda Ərəb dili içində özlərini “İxvan əs-Səfa” (SafAğ qardaşları) adlandıran SafAğ Alimlərinə, Nəimiyyə, Nəsimiyyə, saysız-hesabsız “Şeyx”lərə – ƏsAğlara tamam etinasız, əsrlərdən bəri inadla təkrar eləyirlər ki: “İlk müsəlman Müslümdü”. Min-milyon dəfə şərh elə ki, “Müslüm”nən “Müsəlman” eyni sözdü: hər ikisinin əsli BağƏsƏLMəndi, təsdiq eləməz Din!

Planetimizin bəlası hər şeyi dərk edə-edə heç nəyi dərk eləmi-yən qeyri-adi idraksızlardı, oğul

İkiqat diqqətli ol indi, bəlanın miqyasını gör.

“Yevangeliyə” kitabı ilk kəlməsindən son kəlməsinə qədər təhrif tərcümədən ibarət olduğu kimi, adı da təhrif tərcümədi. Əsli – OdƏrcəsi “EvÜn OdƏl”di (Ün Evinin Həqiqət Əli). Qrek-Latinlər “Şad xəbər”, “Muştuluq” mənası veriblər. Yeni tarixin dördüncü əsərində “xristian”lığı rəsmi “Religiya” elan edəndə “muştuluq”la-yıb öz təbəələrini. Nəyə görə? Deyəcəm indi.

“Yevangeliyə”yə “Novıy zavet”də deyirlər. Rusca deyil bu ad.

Əslini – OdƏrcəsini eşit: “ÜnEvEy ƏsEvOd” (Uca Ev Ünü Yaradan Evin Həqiqətidi). Ərəbcəyə tərcümədə “İncil” adlandırılırlar, bu da guya “Şad xəbər” – “Muştuluq” mənasındadı.

“Religiya”nın bəd əməllərinin əsasını dönə-dönə deməliyəm: sözü öldürür! “ƏsÜz”ü – Yaradan Mənanı! Həqiqəti əksər hallarda ələ salır, iblisənə qəhqəhə çəkir. Belə qəhqəhələrnən dolu olan “Quran”dan ən dəhşətli bir qəhqəhəni eşitməyən adam yoxdu: “Məryəm oğlu İsa!” “Məryəm oğlu!” “İncil”dəndi bu dəhşət: “İşiq”dan hamilə olub Məryəm ana. “Boq otes” işıqdan ibarətmiş. Ər – insan deyilmiş?!

“Religiya” hardan alıb bu dəhşəti? Dedim: sadəcə OdƏrcə “Ər” kəlməsinin “işiq” mənasını tərcümə eləyib, “Ər”in İnsan mənasını atıb!

İndi yekununa bax “İncil”in – “Muştuluq”un: “Quzu gəlir, başının üzərində də çoxlu təhrif adları”. Nədi bu, bir şey başa düşürsən?

“İsus” gəlir əvəzinə “Quzu gəlir” yazıblar! Niyə?

Səməd donub qalmışdı.

– EySar əvəzinə “quzu”?! “İncil”dədi bu?!

– Bəli, əzizim!.. Bütün Bağlarımızın, o cümlədən ƏLAğ EySarı rütbələrindən biri OdƏsdi (Yaradan Həqiqət). “Od” əvəzinə burda

da “ki” gətirib Qrek”. “KiƏs”i türkcə “küz” eləyib, müasir dilimizdə “küz”, “küzü” (quzu saxlanan yer mənasında) işlədiyimiz sözü “tərcümə” eləyib, EySar OdƏs dönüb olub “quzu”!

Bəs, “başının üzərində çoxlu təhrif adları” nə deməkdi? “Bojie simvoly” adlandırılırlar. Yəni rəmzləri açmağa cəhd göstərmə! “Kitab” “quzu” deyir, sən də “quzu” de, kimlərsə qurban kəsilmiş yazıq bir heyvan hesab elə. Vəssələm! Budu “Noviy zavet” – “Şad xəbər” – “Muştuluq”: sevin ki “quzu” gəlir!.. Qəhqəhə nədi, bütün bəşəriyyətin başına ip salmaq kimi bir şey deyildi bu “Muştuluq”?!

İmkanın olanda tap oxu ruscasını, gör necə İlandı Bağlı “quzu” eləyib, adları – rütbələri gizlədən Din!

Deyəcəm, biləcəksən ki, EySarı öz alim yoldaşlarından hərəsi bir xatirə kimi şey yazıb “çarmıx” hadisəsindən sonra. Tərikcə – Türkcə yazıblar, OdƏr terminlərindən istifadə edə-edə. İlan “alimlər”i SafAğ Alimlərinin adlarını gizlədə-gizlədə qrekcəyə, sonra latıncaya, sonra köhnə “rus” dilinə tərcümə eləyiblər, indiki “Ukrayna”, “Rusiya”, “Bolqariya” ərazilərində zornan tədris elətdiriblər, “Rus”a dönənlərimizdə EySar haqqında olan-qalan təsəvvürü də məhv eləyiblər. EvÜn OdƏrƏs “İvan krest”itel”ə döndərilib “İsus”u “krest”it eləyibsə, EyƏr ƏsƏlimə “Yeru səlim”ə döndərilibsə, “tərcümə”di bu, yoxsa qatillikdi?!

İndi qayıdıram “Bibliya”nın “Vetxiy zavet” hissəsinə.

“Vetxiy”, bilirsən, “starıy” – köhnə mənası alıb rusca, “starıy zavet” – “köhnə xəbər” mənası verir.

Görək nədi bu “xəbər”. “Zmeya iz travı podnyala qolovu, skazala: “Eş, vkusno”. Adam syel yabloko i bıl izqnan iz Raya”. “Adəm almanı yedi və “Ray”dan – Cənnətdən qovuldu”. Başqa variantı da var, bilirsən, “alma” deyil: “Buğdanı yedi, Cənnətdən çıxdı”.

Cəfəngiyyatdı?

İlk nəzərdə cəfəngiyyatın kvadratıdı. Oxuyub istər-istəməz çiyini çəkirsən ki, necə yəni “ilan” dedi?! İlan dilə gəlib, deyib: “Ye, dadlıdı?!” “Adəm” deyilən isə bir dənə alma yediyinə görə qovulub cənnətdən?! Bu nə “alma”dı belə?! “Alma” niyə “buğda”ya dönüb?! Sual suala calanır, “Boq”un – “Allah”ın “özünəbənzər” yaratdığı “ilk insan”ın, nə üçünsə “peyğəmbər” adlandırılan “Adəm”in “Ray”dan – “Cənnət”dən qovulması dumanlı günah iş kimi, müəmma olaraq qalır. Niyə? “Xristian”ını, “müsəlman”ını niyə belə axmaq vəziyyətinə salır “svyataya Religiya” – “müqəddəs Din?!”

Danışacam indi, görəcəksən ki, “quzu”dan da dəhşətli qəhqə-hədi bu “Adəm” əhvalatı.

İndiyə qədər hamıdan, o cümlədən “İbrahim peyğəmbər”ə (“Avram”a) sitayiş eləyən molla, üləma qismindən də, şagirdlərimdən də gizlətməmişəm həqiqəti. Dəfələrlə soruşublar: “Avram – Sara əhvalatı doğrudurmu?” “Alma” sözünün altında nə var?” Demişəm: “Bilmirəm”. Bağ Atanın “İsay”, “İsay Novin” adlandırılan ikinci Oğluyun “Avram” – “İbrahim” adlandırılan üçüncü oğluna sitayiş eliyənlərimiz, yəni EyOd OdƏri ikən “İud”eyə “Yəhu”di”yə, ƏrEy OdƏri EvƏrEy ikən “Yevreyə” dönənlərimiz Qrekin siyasət toru içində casuslar təbliğatına elə uyublar ki, “Avram” EvƏrimdi, OdƏrdi – “Türk”dü desən, elə bu da bəsdə qan düşməni kimi baxsınlar sənə. Çox parçalanıblar Təriklərimiz, oğul. Bu saat burda – Şimalımızda ruslaşdırma, Cənubumuzda farslaşdırma, assimilyasiya prosesi necə güclüdü “Yəhud”a, “Yevrey”ə döndərilənlərimiz arasında antitürk təbliğatı da bir o qədər güclüdü. Bədbəxtlik basıb milləti, heç bunu da deyəmmirəm ki, “Avram”-“Sara” əhvalatı hiyləgər quldar uydurmasıdı, həm xalqın özünü əxlaqca pozmaq, həm də həmişəlik ləkələmək üçündü: “Ot arasından başını qaldıran ilan” da seksual mənədadı, “alma” da, “buğda” da! Uydurma “ilk insan”nan – “Adəm”nən yox, “Bağbil”in müəllifiyə, yəni EvƏrimin özünə bağlı təhqirdi. ƏLAğ EySarımız necə “Məryəm oğlu İsa”ya döndərilib, EvƏrimin öz adından yazdığı “OdMən EvEy” də eləcə “Adam”a, “Yeva”ya, ƏrEy vilayəti isə, bayaq dediyim kimi, “Ray”a döndərilib!

Necə olub bu?

Təfsilatına qulaq as.

Geri sananan tarixin dörd mininci illərinin axırında. Qalağımızın o vaxtki ƏLAğ – “Allah”ı EySar Ünev OdAğÜzdən xəbər verib ki, Qreklər onun – EySar Ünev çarmıxa çəkilməyini¹ Qrek Kesarının adından silib, EyOd OdƏrlərinin özlərinin üstünə yıxırlar, xalq arasında ziddiyyət düşüb, parçalanma var, icmalarda qan, qırğın ola bilər; Qreklərdən gizlin, bir Sar göndərin, ərazini gəzsən, ünümü icmalara çatdırın... Ulu Bağ ƏsƏlmən o vaxt BağSar – “Musa” rütbəsində işləyirmiş. Üç min on səkkizinci ildə HəmOdÜndəki

¹ İsraildə yəhudi əqidəsinə görə, ƏLAğ EySar Bağ deyil, EySar Ünev (İsay) isə həqiqi Bağ Oğlu sayılır. Odur ki, xristianlıq (“staroxrestyanstvo”) ƏLAğ EySardan çox-çox əvvəllər çarmıxa çəkilmiş başqa bir EySarla bağlıdı.

SarEyində SinOd məclisi çağırır, EySar ÜnEvin Ününü – xəbərini danışır, deyir SinOd üzvləri – əbədi Sarlar Yer mühitində qocalırlar, ağır xəbərlər eşidə-eşidə icmalar arasında gəzməyə dözməzlər, buna görə də Ulu Bağ təklif eləyir ki, əlli yaşı təzə tamam olan EvƏrimə Sar ÜnAğ (SafAğ İnsan Ünü Hökmdarı) rütbəsi verilib EyOd Sarı təyin edilsin.

EvƏrim gedib, Misir EvƏrEyÜNün – “Faraon”un, çətinə düşəndə isə Ulu Bağın özünün köməyindən EyOd – “İud” icmalarında qırx il Sar olub, Qreklərin təhrikiyənən “Fələstin Ərəb”ləri EyOd icmalarını dağıdandan sonra isə, əbədi Sarlarımızın birlikdə, ta Bağdayın batinliyinə qədər GurOdlarda – “Yurd”larda, yəni vilayətlərdə Sar olub. “Vərəsə”mizi oxuyanlar bilirlər ki, EvƏrim Sar ÜnAğ yeni tarixin yeddinci əsrində də “Yer”də, “Mədinə”də olub, hələ də davam eləyən ziddiyyətlərin yatırılmağında iştirak eləyib.

İlanın “Din”i isə bu Elm cəngavərinin Sar ÜnAğ rütbəsini “sarı inəyə” (qızıl inəyə) döndərmiş! “Müqəddəs Quran”da “Allah” “Musa”ya deyir: “Yəhudilər adam öldürüblər. Mübahisə eləyirlər, qatili tapa bilmirlər, xəstələnilər. Onlara de bir sarı inək tapsınlar. İnek nə qoca olsun, nə cavan. Orta yaşlı olsun. İneyi kəşib, yarısını xəstə Yəhudilərə vursunlar!”

Təəccüblənmə. Tərcümə xətası deyil, əbədi sarlarımızı ən iy-rənc əfsanələrlə həyatdan, həqiqətdən ayıran quldar hiyləsi məhsuludu. Üç min on səkkizinci ildə verilən Sar ÜnAğ rütbəsi “sarı inəyə” döndərilib “kəşilib, yarısı xəstə Yəhudilərə vurulub, Yəhudilər sağalıblar, daha heç kəsi qatillikdə taqsırlandırmayıblar!”

Bəs niyə “yarısı”?

Sar ÜnAğ bütün başqa OdƏr rütbələri kimi, bütün ƏLAğlara aiddir. Ulu Bağ da Sar ÜnAğdı, EySar ÜnEv də Sar ÜnAğdı (EvƏrimi dedim), ƏLAğ EySar da Sar ÜnAğdı. Dörd qardaşdan ikisini gizlədib İlan, “Yəhu”di”lərə “İsay Novin”nən “Avram”ı, yəni “sarı inəyin yarısını” verib və qəhqəhə çəkə-çəkə yazıb: “...yarısını Yəhudilərə vurdular”. “Verdilər” yox ey, “vurdular” – “atdılar” – “tulladılar”! (İnəyin cəmdəyinin yarısını elə bil itə tullayıblar). Üstəlik xalqın böyük bir qismi yarım şaqqa inəyin ətiyənən sağalıblar! Sar olan EvƏrimin – “Avram”ın adı da yoxdu burda. Niyə? Çünki quldar qələmi Sar rütbəsi əvəzinə Saranı verib “Avram”a! Sarlığa getmək

nədi?! “Sürgün olunub” “Avram”, “Midiya”dan “Misr”ə, “Faraon”a pənah aparıb, Saranı arvadı kimi yox, bacısı kimi təqdim eləyib, “məsələnin üstü açılında ordan da qovulub!” Bizim Şamaxı tərəfdəki “cuhud”lara danışdım bu Sara əhvalatını, soruşdum ki, niyə susursunuz?! Savadlı oğullar yetirmisiniz, niyə etiraz eləmirsiniz ki, “Bibliya” bütün xalqı əxlaqsız qələmə verir!.. Başqa biabırçı şeylər oxudum “Bibliya”dan: “...kolların diblərində pis-pis işlərlə məşğul olursunuz...” Açıq dedim: “Bütün milləti homoseksualist qələmə verir Bibliya!” – dedim. Nə desələr yaxşıdı: “Sən get bunları “Bibliya”nı milyon tirajnan çap eliyən qardaşlarımız ruskilərə de Moskvada!.. Soruş ki, Bağ Atanın Oğlu bu qədər mürdardısa, “prorok”luğunu niyə qəbul eləyirik biz?!”

Sonrasına bax.

“Müqəddəs Bibliya”ya görə, Sara hadisəsinin üstündə “Boq” “Avram”a düşmən kəsilib: “Avram i Boq vsyu noç borolis. Utrom Avram podedil Boqa”. “Bibliya”dandı bu, gözün bərələməsin, bala! Bayaq başqa cür oldun mən bunu deyəndə, hiss eləmədin. Oğlunu atadan ayırmaqla kifayətlənməyib “svyataya Religiya” əlbəyaxa döyüdüürüb! Üstəlik, “Avram” “Boq”a qalib gəlib. Bağ Ataya! Bəs “ışıq” idi Bağ Ata, Məryəm ananı işığıynan hamilə eləyirdi, burda niyə belə güləşən-vuruşan oldu?! “...podedil Boqa” sözlərinin ardınca gör nə yazılıb: “... i poşel, obyavil, çto krup svinyi ne syedobno”. – “Getdi elan elədi ki, donuzun budu yeməli deyil.” Niyə? Çünki “Boqun əli toxunub donuzun buduna!” Oxuyub dəhşətə gəlirsən ki, bu donuz hardan çıxdı?! “Boq”nan döyüşən “Avram”dısa (“Boq”un əli “Avram”ın “buduna toxunubsa”), “Avram”ı niyə svinya adlandırırısan, ay “kitab” yazdıran İlan?! Belə coşuram, sonra da köksümü ötürüb qalırım! Çünki “Religiya”nın əlinin üstündə əl yoxdu, oğul, necə istəyir, o cür də təhqir eləyir! Mənim coşmağımdan nə çıxar?!

Ən dəhşətli isə budu ki, qırx il OdEy (Uca Həqiqət) yayan EvƏrimin OdEyini türkcə “dəyə”yə çeviriblər, “Midiya”dan qovub başqa yerlərdə ev tikməyinə, yurd-yuva salmağına da ixtiyar verməyiblər guya!

Niyə?

Çünki, sadəcə, fəth kitabıdı “Bibliya”. Geri sananan tarixin üç mininci illərindən indiyə qədər, beş min il müddətində müharibə

ocağına döndərilib ƏsƏrƏl – “İsrail”. Budu bax Fateh məkri, “Quran”da təkrar olunur: “Kafiri müharibələrdə öldür!” Dərk elə indi: Stalin niyə dəridən çıxırmış qırx səkkizinci ildə ki, “Yevrey”lərə məhz orda – İsrayılada dövlətçilik verilsin! Sadəcə, “Yevrey”i müharibəyə çəkmək üçün əlverişlidir ora. Ərəbə qarşı döyüşsün və bütün Ərəb aləmi Yer üzündən silsin EyOd OdƏrini!

Diqqət yetir, indi, gör “Avram”ın düşməni “Boq” “Avram”ın xalqına nə deyir: “Narod, iduşşiy nedobrim putyom... Narod ne imenovavşiyasya imenem moim”. Necə yəni “mənim adımla adlanmayan xalq”?! EyOd OdƏrlərinin adı EyOd (Uca həqiqət) təhrif dillərdə nə qədər təhrif olunsa da, məlum deyildi ki, “İsrail” də indi müstəqil olan xalqın adı məhz Bağ adının bağlıdır?! “Boq” adından belə hökm verən “Religiyanın” məqsədini anlamaq üçün baş sındırmaq lazım deyil.

Gör nə deyir “Bibliya”: “On (Boq) obratilsa v nepriyatelya ix, sam voyeval protiv nix”. Niyə? “Boq” niyə düşmən olub “İsrail”lilərə, niyə döyüşüb onlara qarşı? Çünki “oni” (“İsrail”lilər) oskorbili svyatoqo duxa yeqo!” Sadəcə, “İsrail” “xrist”i – Qrek “Boq”unu qəbul etmədi. Bağlı olmanın uydurmaları təhqir eləyən İlan öz əməlini “İsrail”lilərin adına yazıb ƏsƏrƏli Bağdan tamam ayırandan sonra, yəni “Xristos”a sahib olub Bağ Oğlu Bağ EySarı adını “İis+us” yazandan sonra, birdən-birə gör necə qışqırır: “Vozstan, svetis, Yerusəlim... nad toboyu vossiyayet Qospod...” Oxuyursan, deyirsən: “Biy! O nəydi, bu nədi?!” Sonrasına bax: “More boqatstvo, sostoyaniye narodov pereydot k tebe. Kidarskiye ovtsı pereydot k tebe”.

Nə oldu birdən-birə?! “Xalqların varidatı niyə Yerusəlimə keçməli?! Üstəlik, “Kidarskiye ovtsı” – OdƏrlərin qoyun sürüləri niyə Yerusəlimə verilməli?!” Bu dərəcədə əcaib hökmün səbəbi nədi?

Bir adı var bunun: vəhşilik!

Vəhşi ehtiraslar qulu, Quldar İlan bütün bəşəriyyəti küt heyvanat görüb niyyətini açıq deyir: Bağlarını səndən, səni Bağlarından ayırdım; birinin edamını sənin boynuna atdım, ikincini öz bacısına evlənən heyvan elədim, üçüncüsünü quzuya döndərdim! Başın üstə KeSarı qılıncı! “Beytül müqəddəsiyin” edam yerində əsgərlərimin çarmıxı! İndi mərhəmətli ola bilər Quldar: “Vozstan, svetis, Yerusəlim... nad toboyu vossiyayet Qospod”. – “Qalx ayağa, parla,

Yerusəlim!.. Cənab Boq işıq saçacaq sənin üzərində!” Nəyə görə? Əlinin toxunduğu yer murdar sayıldığına görə?! Düşmən Boq niyə dost oldu birdən-birə?!

Mərhəmətli “Qospodin” açıq deyir sözünü: qoşul mənə, xalqların varidatını talayaq, OdƏrlərin qoyun sürülərinə sahib olaq!

Və oldular, ay oğul! Sürülərimi verib kolxozlara, kolxozları verib rusa! Rus yığır, yığışdırır, Vatikana göndərir! Casus monaxlar ordusunun qarınları şişir dama dönür!

Qoyun əhvalatından təəccüblənmə. Quldara çoxdan məlumdu ki, “qoyun”un – qu yunun yunu, dərisi, əti, südü yalnız Bağday torpaqlarında xeyirlidir. “Müqəddəs kitab”da xüsusi səslənən “Kidarskiye ovtsı pereydut k tebe” sözləri Bağday ərazisinə dikilmiş fəteh gözlərindən xəbər verir, oğul.

Fəteh yaxşı bilir ki, donuz deyil “Odarskaya zona”nın ki, qu yundu! Qoyun kababının dadı burada!

Özün düşün indi: məqsədinə necə çatıb İlan? Kimlərin əlləriyənən soyur Tərik – Türk OdƏrlərini?!

Keşiş Vissarion yetirməsi İosif öldü. İosif yetirməsi Mirqəzəb cəzalanır. Əmma bütün planet əsir-yesirdi “Xaç” mərkəzinin pəncəsində. İndi özün daha aydın dərk eləyərsən ki, Stalinin şəxsiyyətinə pərəstiş kompaniyası, Mirqəzəbin məhkəməsi ətrafında hayküyələr də SSRİ-nin guya dəyişdiyini nümayiş etdirmək, gözdən pərdə asmaq üçündü. “Stalin repressiyasının qurbanları” adında uzun bir siyahı var Məhərrəmdə; güllələnən, islah düşərgələrində öldürülən “milli kadrlar”a ölümündən sonra “reabilitasiya” verəcəklər. Şair-dramaturq Hüseyn Cavidə, şair Mikayıl Müşfiqə, şair Əhməd Cavada “bəraət verməknən”, əsərlərini xalqa qaytarmaqnan, şübhəsiz, nə isə verirlər bu xalqa. Adları heç kəsə məlum olmayan “Muğ”ları – Bağları, “pantürkist”, “panislamist” damğalı alimləri niyə qaytarmırlar xalqa?! Qaytarsaydılar, tək bu xalqı yox, bütün planeti maarifləndirərdilər, o da ki İlanın nəfəsini kəsərdi!

İlan OdƏl OdƏs ikən “katalikos”lara dönənləriyənən, BağOdƏr ƏrAğ ikən “Patriarx”lara dönənləriyənən birlikdə, işini görüb qurtarıb, oğul. Ulu Bağ yoxdu! EySar ÜnEv yoxdu! EvƏrim yoxdu!

İşiq gəmilərdə gəlib-getsələr də yoxdular!

Məzhəkəyə bax: körpə uşaq vaxtı oturduğu yeri isladib “Avram” – “İbrahim” peyğəmbər, uşağın islatdığı yerdən su fəvvarə vurub: “ab zəm-zəm”! O “müqəddəs zəm-zəm suyunun üstündə “Məkkə”

tikiblər, bütün şərq axışır, qızıllayır “İbrahimin” islatdığı yeri! Cəhalət?! Xeyr! EvƏrimin ƏsAğ adından azmış “oğlu” “İsak”dan törəyənlərnən EyAğ adından azmış oğlu “Yak”ov”dan törəyənlərnən qucaqlaşırılar orda. “İsak”ın başında çalma, döşündə “Quran”, “Yakovun” döşündə “xaç”, başında “Bibliya” kəlamı: “Avramın ekiz oğlu oldu. Anasının qarında qardaşının ayağından çəkdiyinə görə kiçik qardaşın adını Ayaq qoydular”. – Budu bax Din! Monaxlar bəşəriyyətimizi o qədər küt, axmaq sayıblar ki, türkcə “Ayaq” məzhəkəsini başqalaşdırmağı da lazım bilməyiblər!

İnanmırsan?! Belədi İlan kəlamı “Bibliya”. “Yəhudi” və eyni zamanda “müsəlman” “İsak”nan “Yəhudi” və eyni zamanda xristian “Yakov” bir atanın iki oğludu; “Ayaq”ın nəyinə görəki EyAğlığı?! “İsak”ın nəyinə görəki ƏsAğlığı?! Qılınca sarılıb öz milləti Türkü qırsın, İlan da qızıl yığsın, başında EvƏrEy fəsi, əynində EvƏrEy xirqəsi “kəpənək” EvƏrEy qanı içə-içə “qlavnıy Yevrey” adlansın!..

“Bağbil” “Bibl” adıyan yayılarda anlaşılmaz söz və ifadələrin sayı-hesabı yoxuymuş; Yetmiş nəfər “müdrük” “pop” təyin olunub ki, söz və ifadələr ətrafında “tolkovaniye” aparıb mənə çıxarsınlar. “Semdesyat tolkovateley”¹ adlandırırırlar EyAğı “Ayağ”ı, ƏsAğı “İsak”a döndərən “müdrükləri”!

İki yüzillik müharibə dövründə Skandinaviyaya, “Ukrayna”ya, “Rusiya”ya, “Bolqariya”ya minlərnən yox, yüz minlərnən elə “pop” hazırlayıb göndəribmişlər Vizantiyadan. Heyrətlənmə! Tarixi faktdı! Doqquzuncu, onuncu əsrlərdə Skandinaviyada “Slavyan” dili öyrənib, ƏrÜz ikən “Rus” adlananlar məhz “Bibliya”ya görə belə yad, yağı olublar bizə! Əmilərin yazmışdılar ki, səkkiz yüz ikinci ildə OdEvdə – “Kiyev”də bağlanmış təslim müqaviləsi əsasında ƏLAğ OdÜnƏs OdEv “Oleq Knyaz Kiev”skiy adlandırılıb. “Knyaz”ın təxt-tacını özünə qaytarıb, dilindən iltizam alıblar ki, ölkəsində “slavyan” dilində “xristian”lığın tədrisinə şəxsən özü, vəliəhdi və bütün əyanları kömək eləyəcəklər. Aradan min yüz əlli il keçib. Get-gör, “Ben der” adlandırılan MənOdƏrlərdən başqa bilən varmı ki, əsilləri Tərik – Türkdü!

Dərk eləyirsənmi nədi “Bibliya”?!

Get göz o guya qapıları bağlı kilsələri, kilsəətrafi monastrları, xutorları, gör qrek Stalin nə qədər “pop”, “monax”, “svyatoy otes”

¹ Tolkovatel – təfsirçi, şərhçi, izahçı

saxlayıb xəlvətdə, hamısı da Qrek, Latın! Bəli, əzizim. “Vo imya Ottsa, Sına i Svyatoqo duxa” oxuyan o qara keşişlərin arasında bir nəfər də “Rus” tapmazsan. Latındı, Qrekdi hamısı! Casusdu! Bəli!

“Pravoslav” kilsəsi Qrek əsgərinə sitayiş edir Rusiyada! Ukraynada! Polşada! Bütün Balkan ölkələrində! Kommunist partiyalarının rəhbərliyində olan “Yevrey”lərin hamısı yüz faiz inanır ki, Vatikanı, başda “Papa” olmaqla, hamısı “Yevrey”di. “Papa” isə “qlavniy Yevrey”di! Və planetin bütün “Yevrey”ləri “Papa”nın gizlin hakimiyyətinə əsirdirlər! Min illərnən bəşəriyyəti soyan Quldar İlan, “otun arasından başını qaldırır deyir: “Yeş, vkusno!” İnsan pozulub Rusiyada, Avropada! Əxlaqlı insan tək-tək taparsan, onlar da pozulurlar. İşdən çıxar-çıxmaz, ər, cibində arağı, bir yana gedir, arvadı o biri yana! Mən demirəm bunu, Moskva özü deyir! OdAğÜz BağOdƏr planeti necə üz döndərməsin belə vəhşidən?! EySar ÜnEvin çarmıxa çəkilməsini, sonra da ƏİAğ EySarı çarmıxa çəkilməsini “İudey”in adına yazan Quldarın “Bibliya”sı gör necə fateh hiylələrindən ibarətdi, oğul!

“Bibliya”ynan “Quran”dakı dəhşətlər bir çox hallarda səsləşir.

“Quran”da OdÜn – “kain”ə – “Kainat”a çevrilib, EvƏİ “Habil” adında “insan”a, OdEvƏİ “Qabil” adında insana çevrilib.

“Bibliya”da OdÜn “Kain” adında insana, EvƏİ “Avel” adında insana çevrilib. “Kain ubil Avelya”. Ölüm guya insanın dəyişməsindən yox, “Kain”in “Avel”i öldürməyiynən başlanıb! Burda da hırıltı var: “OdÜn EvƏli öldürdü!”

“Bibliya”da EyEv “Yeva”ya, “Quran”da “Həvva”ya çevrilib. Yenə deyirəm, OdMən EyEv “Adam i Yeva”ya – “Adəm və Həvva”ya dönüb. EyEv ƏİAğ – “yablok”aya, BağOd – “buğda”ya çevrilib. Bağdayın Olamdan sonrakı ilk GurOdu – “Yurdu” (vilayəti) ƏrEy – “Ray”a, ƏrEyin OdÜnü “cənn”ə, “Cənnət”ə döndərilib. Od – “ad”a (Cəhənnəm), OdÜn həm də “cəhənn”ə, “Cəhənnəm”ə döndərilib!

“Mif”in əsli – ÖdƏrcəsi BağEvdı. İndi gör, təhrif dil, təhrif şüur BağEv ƏİAğı necə “mifologiyaya” çevirib. ƏİAğ – “Allah” hara, guya elm mənasında olan “loq”, “logiya” hara?!

“Mif” qəhrəmanları ölümdən sonra “əbədi kölgəyə” dönüb “yerin altında yaşayırlar”. Nədi bu?! Hardan yaranıb?! Necə deyərlər, qulaqlarını aç, yaxşı-yaxşı eşit: Cahil insan SafAğ İşıqdan, ikinci

doğuluşdan məhrum olub torpağa qarışır. EySarı dilindən deyilən “ne ubiy” – ÜnEvEydəndi. Bağ qatilləri OdƏrlərin də qisas hissinə qapıldıqlarını görüb qorxu altında, özlərini müdafiə niyyətiylənən “ne ubiy” yazıblar. Əmma bu ifadənin təsir gücü də var; sadələvnh dindar “xristian” çəkinir qan tökməkdən. Belələri nə qədər günah işləmiş olsalar da, ikinci dəfə doğulurlar. “Din”indən, dilindən asılı olmayaraq, az-çox işıqlı adamların “Ruh”u – ƏrAğı uçur, əmma birbaş OdAğÜzə yox, “mifologiya”dakı həməən “yer altına” gedir.

Yəni haraya?

“Vərəsə”mizdə bu bərədə geniş yazılmışdı. Mifologiyadakı “Yer altı” həqiqətdə “Ay” adlandırdığımız “Ağ” planetinin içidi, idrak acı balam.

Heyrətlənmə!

İndi izah eliyəcəm, biləcəksən ki, “Ay”- Ağ planetinin quruluşu “Yer” – EyƏrin quruluşunun əksinədi.

Biz “kürre”nin, “şar”ın, eşiylində yaşayırıq, OdÜnEyƏsin – “Günəş”in “doğduğunu”, “batdığını” eşikdən görürük. “Öl”əndən, ikinci doğuluşdan sonra “Ay”ın – Ağın içinə gedənlər isə, “Günəş”in “doğduğunu”, “batdığını” planetin içindən görürlər. “Vərəsə”mizi oxuyanlardan, bir də şagirdlərimizdən başqa hələ heç kəsin xəbəri yoxdu ki, “Yer” “alim”lərinin “ay ləkəsi”, “okean” adlandırdıqları sahə boşluqdu. “Günəş” o “boşluğun” bu başında “doğur”, o başında “batır”. “Yer”in atmosferi, səthi – relyefi, dağı, düzü, meşəsi, çayı, gölü, dənizi necədisə, “Ay” – Ağın daxili də elədi. Biz, “Yer” sakinləri planetimizin yuvarlaqlığını hiss eləmədiyimiz kimi, “Ay”- Ağın daxilinə gedənlər də nə planetin eşiylindəki yuvarlaqlığı hiss eləyirlər, nə də içəridəki tərs yuvarlaqlığı. Həyatımızın oxşar cəhəti bundadır ki, biz gözümüzü açanda özümüzü ailə, dost-tanış mühitində gördüyümüz kimi, “Ay”ın içinə gedənlər də gözlərini açanda, yəni şüura gələndə özlərindən bir qədər əvvəl “ölüb axirətə gedənlərin” mühitində, çox vaxt ailə, qohum-əqrəba, dost-tanış arasında görürlər, başlarına gələn hadisələr, “ölüm”, “doğuluş”, “Axirət” – AğƏr, “Kain”at – OdÜn, OdƏr bəşəriyyəti, Bağlar, Sarlar haqqında ilkin məlumatdan və çox az müddətli xoşbəxtlikdən sonra olduqca işgəncəli dərş dövrü başlanır. İkinci dəfə doğulan insan, necə deyirlər, yarandığına peşman olur. Çünki günün müəyyən saatlarında beyni tutulur. EySarı adından deyilən OdÜn – həqiqət Ünündən

başqa heç nə eşitmir, Ər – İşıq içində göstərilənlərdən başqa heç nə görmür; “Yer”də, necə deyəllər, nə qələt qarışdırıbsa, nə oyunlardan çıxıbsa, hamısını bütün çılpalıqı, bütün murdarlığıynan görüb, iyrəncliyini dərk eləyir. Günlərnən, ayların, bəzən, hətta illərnən əzab-ışgəncədən qıvrılan, özünə ölüm diləyən adamlar olur orda – “Ay”da. Ağ – SafAğ insana dönəndən sonra isə Saflığın, Ucalığın, əsil mənada gözəlliyin gur hissiyatıynan, biliyinin hüduzsuzluğuynan, əbədi həyata qovuşmağıynan xoşbəxt olur. Həmin bu vaxt – SafAğ dövrü başlananda ətrafındakı əzizlərinə yenidən qovuşur, yəni hər birinin Saflığını, Ucalığını, Əbədiliyini dərk eləyir və günlərin birində İşıq gəmisinə doluşub OdAğÜzə, əcdadlarının planetinə gedirlər. Budu “cəhənn”ə, “cənn”ə döndərilən OdÜn – Həqiqət Ünü dünyası – “o dünya”, AğƏr – SafAğ İşıq – “Axir” – “Axirət”. Bəşəriyyətimiz o qədər murdarlanıb ki, hətta qatillikdən çox uzaq olan adamların əksəriyyəti də, öz murdarlığıynan öz mənəviyyatını – özünü öldürdüyünə görə SafAğ İşıqdan məhrum olur.

“Ay”a – Ağ gedənlərin sayı çox azdı. Ün eşidə-eşidə dərşini “Yer”də alıb, saflaşıb, kamilləşib bir baş OdAğÜzə gedənlərimiz isə o qədər azdı ki, barmaqnan saymaq olar.

Bədbəxtliyimizin çoxu EyƏr ƏsƏlim adı dilə gətirilməyən “Yerusəlim”nən bağlıdı. “Qüds”ə, bilirsən, “Beytül-müqəddəs” də deyirlər. “Pravoslav” kilsələrində, “Vatikan”ın özündə olduğu kimi, “Yerusəlim”dəki BağOd – “Beyt”də də, bütün ƏsƏrƏl – “İsrail”dəki ƏsÜnAğ – SinAğ – “sinaoq”larda da özlərini “Yəhud”i – “İudey” qələmə verən qədim “qara Muğ”lar dindar Qreklər “Yer altında həyat” mifini hələ də saxlayırlar.

“Beytül-müqəddəs”in yanında “Ölüm dərəsi”¹ adlanan bir yer var. Keçmişdə “Beyt”ə ziyarətə gedən xəstələr həmin “Ölüm dərəsi”ndə açıq havada yurd salıb qalırmişlər ki, öləndə “yerin altına” getsinlər və “ölülər diriləndə” müqəddəs “Qüds”ün yanında dirilsinlər. İnan ki, indinin özündə də inanırlar bu dəhşətli mifə!

Qırx səkkizinci-əlli birinci illərin hadisələrindən sonra yaman üzülmüşdüm. Məhərrəm on iki günlük putyovka düzəltdi “MK”-nin Moskva civarında sanatoriyasına. Getdim, üçcə gün qaldım, qaçdım. Təsəvvür eliyəmməzsən ki, həmin “Ölüm dərəsi” barədə

¹ “Məhşər dərəsi”, “Cəhənnəm dərəsi” də deyilir.

həqiqəti dilimə gətirdiyimə görə bir “Yevrey” öldürmək istəyirdi məni. “MK”-nın işçisi ey! Cibində KPSS bileti, “marksist”, “materialist”, “atvetrobotnik MK!” Dedi: “Zapomni moyu familiyu: Kiknadze! Koqda nibud Kiknadze nakajet tebya!” Bayaq o sürməli prokuror “sui-qəsd” deyəndə o dəqiqə Kiknadzenin sifəti gəldi durdu qabağında: qarayanız, qartalburun “Gürcü”. Hardan biləydim ki, “Gürcü”nün içərisi “Ölüm dərəsi”ni Qüdsün bir parçası sayan dəhşətli fanatik “İudey”di, elə ordan – sanatoriyadan birbaşa Mirqəzəbə zəng vuracaq, süfrə üstə o beş-on kəlməlik söhbətimə görə mənim taleyimdə həlledici rol oynayacaq! Sanatoriyadan qayıdan kimi Persin qəbuluna çağırıldım. Səhər saat ondan axşam səkkizə qədər ac-susuz gözlətdi məni qəbul otağında. Geyincəkli, silahlı, “oxranalı”-filanlı, çıxıb gedəndə də üzümə baxmadı. Bircə kəlmə “Kiknadze!” – dedi. Burdadı indi Kiknadze. Məhkəmə zalında. Qienaynan yanaşı oturur. Tənəffüsə çıxanda, tənəffüsdən qayıdanda hökmən mənim yanımdan keçir, tavana baxa-baxa qımışır: “Sudba Prometeya naçertana na tvoyom lbu! Sudba Prometeya!”

Bayaq burda sən çox fikirləşirdin, eşitmədin, Müslüm dedi: “sui-qəsd təklifi Kiknadzedən çıxıb”. Məhərrəm məni nə qədər qorusa da, şübhəsiz, bu dəfə öldürtdürəcək məni o Qiyenaynan yanaşı oturan fanatik. Mənim ölümüm səni – SafAğ yolunda olan balamı sarsıtmamalıdı! O Kiknadzeyə, Qiyenaya-filana da kin bəsləmə! Eşidirsən?! Kin öldürür SafAğı. Əbədiyyətini alır!.. Necə deyərlər, Allah özü versin bəlasını. Rusca “otpuşşenniye” deyirlər elə kin mücəssəmələrinə. Yəni özbaşına buraxılıb, öz daxiliynən məhvə aparacaq özünü. Əmma Midi Qiyenalardan yanaşı gedən belə “rəbotniklər” in bizə vurduqları zərbələri heç kəs vurmur, oğul. “Sudba Prometeya” deyir. Yəni, işgəncəyə məhkum olunmuşan... Bu səhər zalda yenə bu ifadəni eşidəndə fikirləşdim ki, “Prometey taleyi” barədə xüsusi danışmalıyam sənə. Çünki bir nəfərin taleyi deyil bu işgəncəyə məhkumluq, bütünü “Yer” Bağlarının, xalqımızın, daha doğrusu, bütün BağOdEyin – Bağdayın taleyidi.

“Mif”lərin hamısı ifşa olunmalıdı. Hamısı! Əmma “Prometey” barədə ayrıca, xüsusi danışılmalıdı.

Qrek deyir: “Prometey” Olimp dağından “Allah”ların odunu oğurlayıb insanlara verdiyinə görə Zefsin qəzəbinə keçib, Qafqaz dağlarında zəncirlənib, əbədi işgəncəyə məhkum olunub. Qartal illər uzununu, həmişə Prometeyin köksünü deşir, əmma Prometey ölmür, çünki ölümsüz Zefsin Yer qızı Medeyadan olan ölümsüz oğludu.

“Mif”ə bax, oğul:

“Bağ”ların “od”u əslindən – Oddan – Həqiqətdən uzaq, adi ocaq odu imiş! Olam – “Olimp” imiş, özü də qeyri-müəyyən məkanda – göydə! Olamın – “Olimp”in sahibi Ulu Bağ ƏsƏlMən isə yerli-dibli yoxmuş, variantdan-varianta keçən təhrif “söz” – Zefs varmış! Nəinki Bağday, təhrif söz “Midiya” da yoxmuş! Yer qızı “Medeya” varmış! Bağdayı “əbədi zəncirləyən” mühasirəyə salan, OdƏri – “Kərəm”i “köynək”də saxlayan fəthlərin planet miqyaslı hakimiyyəti içində Elm yayan saysız-hesabsız SafAğ Alimləri FərOd¹ Bağdaylar da yoxmuş, tək-tənha “Pro Metey” varmış!

Bu bədbəxtliyimiz barədə danışanda “Yevangeliye” – “Şad xəbər” düşür yadıma: “Quzu gəlir, başının üzərində saysız-hesabsız təhrif adları!” “Bibliya”, “pop”ların “tolkovaniye”si: EyAğ – “Ayaq”, ƏsAğ – “İsak”, OdEy – “dəyə”, ƏsEvÜn – “sivnya”, BağOd – “bud!..” Həqiqəti öldürən təhrif dil, təhrif şüur əməli fəthlərin “zənciri”ynən çox sıx bağlıdı, oğul. ƏrEy – “Rey” vilayətindən başlamış, ƏrMən – Ərim – “Rum” (Türkiyə) ərazisinə, indiki “Borçalı” da daxil olmaqla GurUc – “Gürcü” torpaqlarının ucqarlarına qədər, ƏrƏs – “Risa” gölü səmtindəki silsilə dağ ətəklərində Qrek əhalisi elə zəncir kimi düzülüb ki, gəzsən, diqqət yetir-sən, “mif” müəllifi Quldarın məharətinə heyran olarsan!

Bədbəxtlik burasındadı ki, əsrlər keçdikcə, zəncirin həlqələri içərilərimizə yeriir. EvƏrEy Od Bağdaya “Fərhad” deyən “Fars”nan Qrek dilində “Pro Metey” deyən “Rus” da zəncirliyənlər olub. EvƏrEy – “Yevrey”im özünü “Russkiy” adlandırıb “Pro Metey” Abıların özlərindən başqa şagirdlərini də “zəncirləyir”! Bədbəxt “Otar Kiknadze” necə dərk eləsin ki, “Pro Metey” Sultanı yox, özünü, xalqını, Vətəninə zəncirləyir!

¹ Fars variantı “Fərhad”dan azmış “FərOd”un əsli – OdƏrcəsi EvƏrEy Oddur. Qreklərin tələffüzündə EvƏr EyOd – “pro”, Bağday – “Metey” EvƏr EyOd Bağday (Bağdayın uca Işıq Evinin Həqiqəti) “Pro Metey” şəklinə düşüb.

Ruhdan düşmə, bircə balam! Daxilini qaynatma! Eşit, düşün, dərk elə ki, düşmənin yoxdu, dilsiz-şüursuz cahil var. Planetin indiki mühitində cahil insan o qədər güclü görünür ki, cəmiyyəti əlli ildən sonra bu cəhalət dövrününə qurtaracağına, Elmimizin bütün “Yer” miqyasında yayılacağına heç kəs inanmır! Həqiqətə qayıdış olacaq. Sən görməliyənsən o zamanı, daxilən yüngülləşməliyənsən. Necə deyirlər, inşallah, Ün eşidəndə, dərslərini birbaşa OdAğÜzdən alanda belə gərgin olmuycasən.

Saşanı öldürdülər, yerində ondan da cavan, ondan da Saf Pünhanımız var. Mənzil kirələmişik şəhərdə, oturub yazır. Hələlik KPSS-in ifşasıyan məşğuldu. OdAğÜzdən mənə deyilib: “Səmədin köməkçisi olacaq o Pünhan...” – Vanna otağının dal divarındakı xırda pəncərələrdən Bakının xilaskarı Xəzrinin sərin nəfəsi vurmağa başlamışdı. Sultan paltarını götürüb pərdə dalında geyindi, qayıdıb “tyubik”də oturdu, “julik”in¹ dibindəki araqı iki qədəhə tökdü. – İçək o uzaq görünən yaxın zamanda yenidən görüşəcəyimiz günün şərəfinə! “Araq” deyil bu, ƏrAğdı. SafAğ İşıq. Gülmə. Həqiqisi, safı olsa, bir çox “Yer” xəstəliklərinin dərmanıdır... Meyvələr, çiçəklər, otlar, bütün “təbiət” – OdEvdə, Həqiqət Evidi – EyƏsÜndü, qışqırır, haray çəkir ki, OdEvdə OdƏrMənəm – Həqiqət İşığıyam, türkcə “dər mənə” deyirəm, ey ÜnƏsdən uzaq “insan”, sən isə elə “dərman” deyirsən, heç düşünmək də istəmirsən ki, OdƏrə niyə “dər” deyirsən, mənə niyə “man” deyirsən! Saatların bax bu cür Ün gələcək beyninə, formaca eyni, məzmunca müxtəlif sözlər deyildikcə, beynində kino-kadr kimi dəyişən görüntülər görəcəksən, çətinlik çəkmədən dərk eləyəcəksən ki, Ün sahibinin dediyi “OdƏrMən” insana aiddi, yoxsa “dərman” və ya başqa bir şeyə... Beynin yorulanda, demək olar ki, heç eşidilməyən pıçıltya keçib, ancaq görüntülərdən danışirlər. Burdan belə nəticə çıxır ki, ən səs-küylü yerlərdə təhrif insanlar bir-biriyən qışqıra-qışqıra danışdıqları halda da sən Ün eşidə bilərsən. İclasda-filanda da OdAğÜznən danışarsan, ətrafında heç kəs xəbər tutmaz. Bax bu möcüzəli xüsusiyyətə görə “təfəkkür dili” deyirik OdƏr dilinə.

Dilə şüurlu münasibət olmuyan yerdə insan yoxdu. Xalqın mənşəyindən, OdƏr bəşəriyyətindən, ikinci doğuluşdan, əbədi

¹ Kiçik şüşə

həyatdan xəbərsiz olan “ən savadlı” adamlar, Akademiklər də deyirlər: “Bu xalqın öz dili var! OdƏrə-filana ehtiyacımız yoxdu!” Bir dostumuz var Akademiyada: Məmməd Cəfər. Deyirəm: “Tarixi öyrənsinlər, danmasınlar! Biz məgər yeni dilmi vermək fikrindəyik?! OdƏr dili – beynimizin tarixidi. BağÜnünün Kainatnan əlaqə vasitəsidir!”

İlanın inam nəticəsində BağÜnlə verilən OdƏr adları əvəzində İsgəndər Zülqərneynin parçaladığı torpaqlarımızın hər parçası bir Qrek “söz”üynən adlandırılıb, nəhayət, “akademik” Midi Qiyenanın “kitab”ındakı “Atropatan” “söz”ü dilə-ağıza düşüb. Gör dilə şüursuz münasibət nə dərəcədədi ki, o tay, bu tayın ziyalıları sayılan tarix, ədəbiyyat, dil, etnoqrafiya, coğrafiya alimləri arasında bir nəfər də etiraz eləmir bu yad-yabançı “Atropatan”a! Açıq-aydın “OdƏr batan”a sonrakı “Adr bicana!” Lap adi, sadə məntiqən soruşa bilərsən ki, Qrek mənim OdƏrimə, “Atri”, “Atro” deyirsə, niyə mən də “Atro” deməliyəm?! Qrek mənim BağOduma “pat” deyib, niyə mən də “pat” deməliyəm?! İlan “alim”inin “fantaziya”sına bax: “Atropatan”dan “Adrbidan” – “Adr bican” – “Azərbaycan”! Yenə deyirəm bunu, yəni nə yurdun-yuvan olub sənin, nə də dilin! Yəni “qədim dünya” deyəndə də “Qrek”i, Latını düşün, “qədim dil”, “qədim mədəniyyət” deyəndə də! Ən yaxşı halda, “ŞumƏr”, “Sak”, “Skif” ola bilərsən sən. Rusiyanın indiki “qara torpaq” zonasında mədəniyyət abidələri tapılan “Skif”lər!

Nədi bu “skif”?!

Hamı ciddi qəbul eləyir bu “söz”ü. Bəziləri deyirlər: “Əskifər” sözündədi, Qrek dilində “Skif”ə çevrilib”. Yalnız İlanın İblis xarakterinə bələd olan bədbəxt “Pro Metey” – EvƏrEyOd Bağday Abılar, Sultanlar açıb danışirlar ki, “Skif”in – “Əskifər”in əsli ƏskiEvƏrEy nə qədər təhqir olunsada, öz ucılığı qoruyub saxlayır. Bağ nəslini “Skif”, “buğa” adlandırmaqnan cahil öz murdar beyninin iyrencliyini göstərir, oğul!

İndi keçirəm başqa şeylərə – daha ciddi təhriflərə. O təhriflər ki, vətənimizi Yer üzündən köklü-köməcli silir. Diqqətli ol.

Sultan şüşəni şüşəyə çaqqılatdı, Müslümü astadan lap yaxına çağırıb soruşdu:

– Sui-qəsdin vaxtını öyrənə bilərsənmi?

Müslümün baxışı divara sancıldı.

– Məhərrəm Abbasoviç oxrananı məhz bu gecə evin tinlərinə düzünsə, demək, bu gecəyə təyin olunub. Baş tutmuyacaq. Arxayın olun!

– Afərin! Get işini gör!

Səməd ayaq üstə idi. Gərgin dayanmışdı.

– Əmi! Belə gecə!.. Olmazmı başqa vaxta saxlayasan söhbətini?

Sultan elə bil heç nə eşitmədi.

– Olamdan sonra ilk GurOd – “Yurd” (vilayət) bilirsən ki, ƏrEydi.

ƏrEynən birlikdə beş GurOd – “Yurd”u olub Bağdayın.

Təfsilatnan deyəcəm hansılardı beş GurOd.

Fantastikadan da fantastik murdarçılıqlar eşidəcəksən indi.

Beş GurOdu “beş qurd”a, beş canavara çevirib İlan “alim”i, Vətəndən, Elmdən, Bağlarından tərək düşənlərimə deyir: “Beş qurddan yaranmışan sən, beş qancıqdan doğulmuşan, buna görə də bayrağında qurd başı var.” Bağ nədi, OdƏr nədi! Farsın qədim dilini öyrən, OdƏr dili yox, “Dəri” dili olub sənin dilin! Beş GurOdun təxminən birində “kird”ləmişik – “kürd”ləmişik; GurOd ordu hissələrimiz “Pəhləvi”lərin arasında qalıb, dili dəyişib! GurOdMən qalalarımıza “Girdman” deyiblər. Min dəfə yaz, ərəzidə göz, haray tər ki, “Kəlbəcər” – “Gəlibbəsər” deyilsən, “qurd” deyilsən, “Skif” deyilsən sən, kimdi inanan?! Elmdən, dildən – şüurdan məhrumu necə inandırasan ki, uzun ağac ucunda aşılanmış qoyun dərisinə həkk olunmuş it başı bayraq deyil, Qrek-Latın legionlarıynan əsrlər uzunluğunda döyüşlərdə qırılıb azalan ƏskiƏr (“əskər”) GurOdlarımız Qrek-Latın-Fars qoşunlarından qorunmaq üçün qoyun sürülərinin, naxırların yaxında it xılları – köpək sürüləri saxlayırmışlar. Volqa boyuna, “qara torpağ”a qaçan tərirlərimiz fürsət tapıb Bağdaya qayıdanda ƏskiƏr OdƏrlərini hamam it başlı işarələrlə tapırmışlar. “Türk bayrağı” deyilən şey yoxdu, oğul. Tünd mavi, zümrüdü rəngdə, üstü ulduzlardan – kəhkəşannan bəzəkli AğEy (“Əxi”) – Uca SafAğ İnsan bayrağı, BağOdEy – Bağday bayrağı var ki, o da saraylardan yığışdırılıb gizlədilib, əvəzində Xilafətin bayrağı asılıb.

İndi “Dədə Qorqud” adlanan bədbəxtliyimizi yada sal: “iyneyə tikən demədi o Dədə Qorqud. Tikənə sökən demədi o Dədə Qorqud”. Saysız-hesabsız “tədqiqat işləri” yazırlar türkoloqlarımız, “Kitabi-Dədə Qorqud”u İslama qədərki möhtəşəm tarixi abidə adlandırırlar! Bilən varsa, o da dillənmir ki, həmin iki yüzillik müharibənin əvvəlində, BağHəmOd nəslı qırılardan sonrakı Vatikan məkrıdı “Korkud” (yəni “Qorxut”), Od – Həqiqət əvəzində oğul “əti” yedirt.

Varisimizin Vətənə ən böyük xidməti bu olmalıdı ki, “Kitabi-Dədə Korkut” qəbilindən “kitab”ların xalqı məhz tarixi kökdən, OdƏr bəşəriyyətdən, Bağlardan həmişəlik ayırmaq üçün xüsusi hazırlanmış fəteh İlan “kitab”ları olduğunu açıq yazsın, açıq danışsın. Yəni əbədi Bağlar nəslindən əbədi insanlığını dərk eləyib ölümdən qorxmamalısan, oğul. GurOdlarda AğÜz (SafAğ mənası) Bağları əvəzinə “yurd”larda “Oğuz bəyləri”, “Oğuz buğaları”, yazanların arxasında İlan qıvrılıb, oğul, “Oğuz” əvəzinə AğÜz yazanı dərhal çalsa da, qorxmamalısan!

Vatikan monaxları “Dədə Qorqud”un lap ilk kəlmələrindən qorxudurlar: “Dədə”miz ölkənin hansı səmtinə gedir qəbirqazana rast gəlir. Bu qazannan “Salur Qazan” adını yanaşı qoy. “Salur” dialektıdı, “salır” deməkdi. Qəbri qazanımız, milləti qəbrə salanımız elmsiz Qazan xandı! İlan “alimlər”i bunu da görməzliyə vururlar!.. “Zəncir”i – mühasirəni qırmaq ümidiynən əsrlər boyu “Qarı açaq, Qarı açaq!” – deyən “Qırçaq”ları “Oğuz bəyləri”nə düşməni qələmə verən “kitab” ifşa olunmayınca, Odu əvəzində “at”ı, BağBağÜnü əvəzində “papağı”nı öyünən “kişi qeyrəti” verib patriarxal bətaqlığa sürüyəcəklər bədbəxt xalqımızı!

Daxilimizdədi bu bətaqlığa sürüyənlər İnstitutlarda, mədəniyyət ocaqlarındadırlar!

Vətənin həqiqətlərini danan adam vətəndaş olamıyır, oğul!

Dilçilərin iddiasına görə “vətən ərəb sözüdü”. Bu düzdü. Əmma həm də yalandı. Çünki “Vətən”in əsli EvOdÜndü. “Ərəb”ə dönənım təhrif eləyib, qılincının ucunda qaytarıb verib sənə. “Qorod”a, “Qord”a, “qurd”a döndərilən GurOdu isə həm “Rus”a dönənım təhrif eləyib, həm “Ərəb”-“Fars”, həm də sən özün: “yurd” demisən.

İndi beş “yurd”unu (vilayətini) – GurOdunu tanı.

Birinci, GurOd, dedim, ƏrEydi. Təkrar eləyirəm, “Ray”a (cən-nətə), əfsanəyə döndərilib, “Bibliya”nın səhifələrində qalıb. “Ariy”ə

döndərilib, “Hind”ə, “Fars”a, “Erməni”yə məxsus “ali irq” məfhumu olub. Nəhayət, “Rey” adlandırılıb verilib İlan müttəfiqi “Fars”a!

İkinci, GurOdun adı ƏrÜzdü. Məna işığı deməkdi. Mərkəzi “Təbriz”i “Tərsiz” eləyib xəstə bir xatunun tərləyib sağalması bərədə əfsanəynən bağlayıblar ki, əsli – OdEv ƏrÜz unudulsun. Ağ Əmirnən Boz Əmir xüsusi yazmışdılar ƏrÜz OdƏrlərinin OdEvi bərədə. ƏrÜz – “Ar az” çayının o tay–bu tayı ƏrÜz GurOduna aiddi. Geri sananan əlminillik tarix boyunca “Assuriya”lıların, “Qrek”lərin basqınları dövrlərində, yeni tarixnən əsasən ikiyüzillik müharibə dövründə tərək düşən, səkkiz yüz ikinci il “Vizantiya” – “Kiyev” müqaviləsindən sonra “Rus”a, “Bender”ə dönənlər, təkrar eləyirəm, ƏrÜz GurOdundan gedənlərdir.

Üçüncü, GurOdun adı AğÜzdü. SafAğ İnsan Üzü – mənası deməkdi. Təhriflərin “Oğuz” adlandırdıqları, OdAğÜz Bağlarıyan ünsiyyət əvəzinə “buğa”larnan “güləşdirilən” “bəy”lərin bu yurdunun mərkəzi “Bərdə” adlandırılan BirOddu. Nizami “Xəmsə”sinin başına oyun açan “fars katiblərinin sözüdü bu “Bərdə”. Üstəlik, Nizaminin adıyan yazırlar ki, əvvəllər ayrı cür olub “Bərdə”nin adı. Xalqı çaşdırmaq, kökdən ayırmaq üçündü hamısı! “Ağdam”ın tarixini tamam pozub atıblar. Ağ OdMən adında möhtəşəm şəhər olub BirOdnan bir yerdə. Dəfələrnən dağıdıblar. Dəfələrnən! İlanın uzun sürən fitnə–fəsadları nəticəsində “Ermənistan” sayılan ƏrMən, “Rum” sayılan Ərim torpaqları, OdƏr – “Kür” çayından cənuba, şimala doğru uzanan düzənli, bağlı ərazi bu GurOda daxildi.

Dördüncü, GurOdun adı ÜzAğdı. Bu da SafAğ İnsanın Üzü – mənası deməkdi. Gah soldan sağa, gah sağdan sola, gah da ortadan sağa, sola oxunan sirlə “söz”lər – ƏsÜzlər – Yaradan mənalar Dilinin sirlərini biləndə “AğÜz”nən “ÜzAğ”ın fərqi də biləcəksən. Hələlik bunu bil ki, “Yer”də biz OdƏr sözlərini oxuyanda, yazanda, tələffüz eləyəndə OdAğÜzdən hökmən bağlanırlar bizə, hansı sözü soldan sağa, hansını sağdan sola və ya ortadan sağa, sola oxumağı səssiz – Ünsüz deyirlər beynimizə. Belə olmasa, “ÜzAğ”ı “Yer” dili qaydasıyan, “mənənin SafAğ İnsanı” kimi oxuyarıq. Halbuki, təkrar eləyirəm, “AğÜz” kimi “ÜzAğ”ı da SafAğ İnsanın mənası kimi anlamalısan və bilməlisən ki, bu Üz – mənə ərazisində tək bircə nəfər insanın təhrifi bütün əhalinin təhrifi qədər böyük faciə sayılır. Çünki Kainatın bütün varlıqları kimi, insan da insana

bağlıdı. Burdakı – Yerdəki bağlılıq ən uzağı üç-dörd nəsildən sonra itir, OdAğÜzdəkilər isə lap Olam zamanından yadda saxlayarlar nəsillərini, “Yer”də bir uşaq anadan olanda orda – yuxarıda sevinişirlər, ordan-bura uşaqı Işığa bələyə-bələyə güldürürlər, oynadırlar “Yer”dəki bircə körpənin təhrifi OdAğÜzdə min-min insana dərd verir! Bu münasibətnən, birinci GurOdun adına – ƏrEyə bir də diqqət yetirək: ƏrEy – Uca İşıq. Yəni birinci GurOd bütün planeti – EyƏri təmsil eləyir. İkinci GurOdun adı – ƏrÜz də, üçüncü GurOdun adı – AğÜz də, dördüncü GurOdun adı ÜzAğ da birinci adnan bağlıdı: bu mənalar təhrif ediləndə bütün planet EyƏrdən – Uca İşıqdan məhrum olur, yəni EyƏrin – Uca İşığın mənbəyi OdÜnEyƏsi – “Günəş”i tanımır, insan şüurca və demək, həm də cismən yalnız torpağa bağlanır, OdƏrliyini – Həqiqət İşığı olduğunu dərk eləmək qabiliyyətini itirib, OdƏrBağdan yox, “torpaq”dan yarandığına inanır.

Beşinci, GurOdun EyÜn ÜzAğdı adı. Şerti olaraq Yan ÜzAğ deyirik. Əslində dördüncü GurOd ÜzAğnan beşinci GurOd Yan ÜzAğ – “Qanzak” – “Qazax” da üçüncü GurOd AğÜz ərazisi sayılıb, geri sananan tarixin axırına yaxın “Qrek”lər Bağdayın içərilərinə soxulub ərazini kiçik-kiçik xanlıqsayağı dövlətlərə parçalayanda Ulu Bağ, məcburiyyət qarşısında, bütün AğÜz – “Oğuz” OdƏrlərini şerti olaraq dördüncü adlandırılan ÜzAğ ərazisinə, sonra da mərkəzi Yan ÜzAğ – “Qazax” sayılan şerti beşinci GurOdun ərazisinə köçürüb. Yeni tarixin başlanğıcında Qrek-Latın-Fars qoşunları beşinci GurOdu da tutanda Ulu Bağ özü OdƏrMən – “Türmə”¹ qoyun yataqlarında, çobanlarının arasında gizlənib, əhalinin böyük əksəriyyəti isə, BağOdEy – Uca Həqiqət Bağı ərazisindən kənarında, təhrif insan ərazisində, müvəqqəti altıncı GurOd UcAğda yerləşib. Bu UcAğa SarUcAğ² da deyilir. Çünki təhrif ərazidə, adətən hər şey yalnız Sar iradəsindən asılı olur. Adı sonralar “Sircik”, “Səlcuq” şəklində təhrif olunan o SarUcAğa ixtiyar verilib ki, fətehləri Bağday ərazisindən çıxarmaq üçün könüllü “ölümə” – ikinci doğuluşa razılıq verən OdƏrlərdən ƏrSarlar³ hazırlasın. ƏLAğ

¹ “Türmə” indiki Ağstafa (qədim AğÜz OdEv) rayonunun ərazisində Ceyrançöl adlanan örüş yerlərinin, Muğanlı kəndinin yaxınlığındadır.

² Türmədən qərbi Sibirə qədər ərazi.

³ ƏrSar – Rıtsar

EySarımızın SimOd məclisinin qərarıyan ƏrSarlara indi bizə möcüzə kimi görünən qabiliyyət verilib: döyüşə girişəndə bədən-lərindən-əllərindən qılınclarına SafAğ İşıq keçirmiş, atlarıyan bərabər özləri də möhkəm zirehli “Qrek-Latın” legionerlərinin zirehlərini qılınclan yox, qılınclın ucundan çıxan SafAğ İşıqlan kəsirmişlər. Sonralar təhriflərin dilində “rıtsar” a çevrilən ƏrSarlara daha bir möcüzəli qabiliyyət verilibmiş: uzaq məsafədən SarUcAğın Ünüynən bərabər ƏsAğÜz – “Saz” Ünü eşidə-eşidə vuruşmuşlar. Arada deyim bil ki, bütün dəstanlarımızda, o cümlədən “Koroğlu” dəstanında qılınclan yanaşı Saz Yeni tarixin başlanğıcındakı ƏrSarlardan əlaqədardı, “dəstan” a – OdƏs OdÜnə keçib. Tiflisdən o yanlarda “Sak” – ƏsAğ, Tiflisdən bəridə “Kəpənəkçi”, “Saraclı” kəndlərində “Səlcuq”lardan doğulan uşaqlar da “Saz”ı lap birinci dəfədən çalırlar: irsiyyətdən!

Tariximizin son dərəcə maraqlı səhifələri var, oğul. Vaxtı çatanda hamısını biləcəksən. O altıncı, ərəzidən kənar GurOdun mərkəzi OdEv ƏlƏs adlanıb, sonralar təhriflərimizin dilində “Tiflis”ə, “Tbilisi”yə dönüb. OdEv ƏlƏsin əhatə elədiyi ərəzilər də geniş olub. “Atilla”nın – OdƏlin vaxtında “Sibir” də UcAğ sayılmış. “Vərəsə”mizi oxuyanlardan başqa, heç kəsin xəbəri yoxdu ki, İlan legionlarının, hətta ƏrSarları üstəliyə, Sibirə qədər gedən vaxtları da olub. Məhz o vaxtlar SarUcAğ “Zir ciy”ə, “Sir ciy”ə, “Səlcuq” a çevirən də “mədəni Qrek” di.

İlanın Moskva “alim”ləri haray çəkirlər ki, “Səlcuq”ların nəinki “Midiya”ya, heç “Azərbaycan” a da dəxli yoxdu! Halbuki, fəthləri beşinci GurOd Yan ÜzAğdan – “Qazax”dan məhz ƏrŞarlar qovublar, SağSan – SağƏsÜn Ulu Bağ məhz ƏrSarlardan sayəsində qayıdıb Qazağa.

İlanın yazdırdığı “tarix” “Fars səltənəti” adlandırır Ulu Bağ SağƏsÜnün beş GurOdlu Bağdayını! Yalnız biz bədbəxtlərə məlumdu ki, EvƏrƏs – “Pers”iya” özü də Bağdaya daxil olan ərəzidi, əhalisi də OdƏrlərdir, İsgəndər “Kəbir” ayırıb bizdən o OdƏrləri. “Pers” dili tədricən ayrılıb “Dəri” adlanan “dil”dən yaranıb. Bayağ bu barədə danışanda deməliydim ki, “Qrek”, “Ərəb” dili qarışdır “Dəri” “dil”inə.

Oxuyursan: “Sasani hökmdarı Yəzdigird!” Farsdilli Nizami də “Yəzdigird” yazırsa, necə inanmayasan ki, doğrudan da “Fars”dı bu

“Yəzdigird”, “Sasani”di, “Bəhram Gurun atasıdı”! Nə yaxşı ki, Nizaminin rəmzlərinin hamısını pozmayıblar: Bircə sətrdə qalıb: “Bəhramın atasının Odu Qazaxda idi!” Fəhmli oxucu duruxur: “Qazaxda?!” “Sasani paytaxtı “Rey” sayılırsa, Bəhramın təxti-tacı “Rey”dədirsə, atasının “Atəş”i – Odu niyə Qazaxda olsun?!” Axtar bu “niyə”nin cavabını, daha “Vərəsə”də də tapmazsan. Yalnız Sultan Əmirlinin dilindən eşidə bilərsən ki, “Bəhram Gur”un – BağƏrim Gurun atasının Odu – adı, rütbəsi “Yəzdigird” deyil, ƏsOd GurOdu. Bayaq dediyim GurOd – “kürd” ordusunun Sarları həmişə ƏsOd GurOd rütbəsi daşıyıblar. Bu Od – ad – rütbə Yan ÜzAğ – “Qazax” GurOdundan da “Yəzid” yox, ƏsOd (Yaradan Od) idi!

OdƏrMən – “Türmən” qoyun yataqlarından qayıdandan sonra Ulu Bağ ƏsƏlMən SağƏsÜn özü də ƏrSarlar hazırlayıb, nəinki “Rey”ə – ƏrEyə qədər beş GurOdun beşini də, hətta İlanın yuvasına çevrilmiş Ərimi – “Rim”i də azad eləyib, səkkiz yüz ikinci ilin müqaviləsini pozdurub, yeni danışıq əsasında imperatorun təxtini saxlamaq şərti ilə sarayda BağBağÜn – “beyinlər Bağ”i təxti qoydurub. Ərəbin iyrənc dərəcədə təhrif “dil”ində “Babək” adlananımızın təxtidi o təxt, oğul! “Babək”in – BağBağÜnün zamanında OdƏr dili yenidən bərpa olunmuşdu, BağOdda (Bağdadda) mədrəsələrdə SafAğ dərəsi deməyə başlamışdılar. “Rim”dəki ƏsEvÜn¹ ətrafları yenidən OdƏr istilahlarıynan idarə olunurdu. Məhz buna görə də on səkkiz-on doqquzuncu əsrlər İngiltərəsinin alimləri arxeoloq casuslarının Ərəb müşayiətçiləri, bələdçiləri – “səyyahlar”ı “Babək”in məskəninə, Aralıq dənizinin o taya keçid yolu – “Dardaneli” “Dar boğaz” yazıblar, “ƏsEv və ya BağƏsEv sarayını isə dağ belində qala qələmə veriblər”: “Bəzz” qalası. “Sasan” SağSan – SağƏsÜnün ən çox müharibəli dövrü, yəni yeddi-səkkizinci əsrlərnən “Babək”in – BağBağÜnün ən çox falsifikasiyaya uğramış dövrü – doqquzuncu əsr haqqında xüsusi kitab yazılmalıdı, “Rim”in iç üzünü açılmalıdı.

¹ Hər bir Elm mərkəzi sayılan şəhərdə bir EvƏs və ya ƏsEvÜn (Yaradan Ün Evi) və ya BağƏsEv olmalıydı, yalnız çox dar ayaqda – kritik zamanlarda BağBağÜnlər öz mühafizə orduları ilə birgə ƏsEvÜnü tərk eləyib, ƏrEyə yığışarmışlar ki, həmin vaxtlarda hökmən ƏrEy SarEyində olan Ulu Bağ ƏsƏlMənnən birgə hərəkət eləsinlər. Belə bir hadisə iki yüzillik müharibədən sonra BağBağÜnün – “Babək”in zamanında olub.

Təkrar deyirəm: İlanın dili BağBağÜn rütbəsini çox pis təhrif eləyib: “Papa!” Farslar “Papaqan”, “Papaq” deyiblər, Latinlar isə lap düzəldiblər: “Papa!” Bəşəriyyətin tarixini belə iyrənc şəkildə təhrif eləyiblər, oğul!

Fatehlərin hırıltısını xüsusi yazmaq lazımdı; bunu da təkrar eləyirəm: “Babəkin atası yağ satan idi!” “Babək”in “dini” – “Xürrəm!” Yəni, sırtıq! Əxlaqsız! “Babək”in şəxsiyyətini lap dəhşətli şəkllə salıblar: “Gecələr bir yerə yığışın, işıqları söndürün, kim hansı zənəni tutsa, o zənənlə keyf çəksin!”

Yazıq Bircə balam! Gözlərini yerdən qaldır. Qadın-zənən vəsi-təsilə mənəvi qatillik çox köhnədi bizim tarixdə. Fatehnən – qul-darnan heyvanın fərqi yoxdu, oğul!

“Cavidan” adlandırılan OdEv OdÜn də oturub o BağBağÜn – “Pa-papaqan” təxtində! Dünya dolusu qışqırmalısan, xüsusən Sovet yalı içənlərimizi, “ustanovkaynan yazan”ları ifşa eləməlisən: “BağBağÜn bütün planetin “beyinlər” Bağı ikən “Yağ satanın oğlu” nədi?! “Qəhbə zənən oğlu” nədi?! Necə əliniz gəlir düşmən sözünü təkrar-təkrar yazmağa, ey yalıçənlər?! “Babək üsyanı” nədi?! “Bəzz qalası” nədi?!

İlan “alimləri” – “İslam” təzkirəçiləri ƏsÜn BağBağÜnü “Həsən Babək”ə döndəriblər. “Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Elmlər Akademiyası” adlandırılan İlan yuvası, Moskvanın gizlin əlləri-nənə gizlin əlaqəyə girib, qəhbə analı, qəhbə millətli “Babək” haqqında parnoqrafiyanı rus, ərəb, fars dillərində bütün Şər-qə, Avro-paya yaymaqdan yorulmur! “Rim pəpası hakimiyyətinin BağBağÜn qanı üstündə qurulması barədə işarəyə də yol vermirlər: Rim imperi-yası yox, Erməni satıb “Babək”i, get Erməniynən döyüş!

Səmədin əli əmgəyində gəzirdi.

– Əmi! Əmi! Sən kimlərnən döyüşürsən, ay yazıq əmi!.. Necə yəni “çıraqları söndürün”?! Bütün dünya elə Bezobraziyedən ibarətymiş ki, əmi!..

Sultan sözünə ara vermirdi.

– Unutma! Yenə deyirəm.

EvƏsi ərəbcə “Bəzz” eləyiblər. EvƏsin “Rim”də olduğunu da-nıblar, cənubumuzdakı köhnə bir qalanın adını, “Babək qalası” qo-yublar. Yəni neyləyiblər? Möhtəşəm Ulu Bağ ƏsƏlmən SağƏsÜn dövlətini “xilafətə qarşı üsyan edən” tək qalaya çeviriblər!

Bu sui-qəsd məsələsi səbrimi daraltdı. Müslümün səsinin dəyişməsinə yəqin ki, sən də hiss elədin. Məncə, vaxt daralıb. Əmma çalışıram heç olmasa ön vacib şeylər barədə təsəvvürün bütöv olsun.

İndi qalalar haqqında.

Elmimizin Qrek-Latınlardan gizlin, farsca tədrisinə görə “gizlin dövr” adlanan birinci-döqquzuncu əsrlər Bağdayında “qala” altı-on metr hündürlüyündə birmərtəbə, geniş Sar SarEyi dövrəsində yüz Bağ SarEyi olan GurOdMən şəhərciklərindən ibarət imiş. Bütün GurOdlarda GurOdMən “qala”larının aralarında SafAğ İşıq-nan kəsilən sal qaya daşlarnan döşənmiş geniş yollar varmış. OdAğÜznən Bağday arasında uçan İşıq gəmilərindən başqa texnika ləğv olunduğuna görə, o daş yollarda at arabaları, bir də ƏrSarlarnın iri təkərli qazalaqları işləyirmiş. Əmilərin yazmışdılar ki, yüz bir SarEyli şəhərciklərdən başqa, daş yolların kənarlarında OdƏrlərin Evləri də altı-on metr hündürlüyündə SarEylərdən ibarətiymiş. SarEylərin bağ, əkin-biçin sahələri də, müasir terminnən desək, sənaye karxanaları da həmin sal daş yolların kənarlarında, mal, qoyun yataqları, örüşlər isə dağ ətəklərində imiş. Taxıl, yonca, bağlar, üzümlüklər gil kanallarnan, hökmən dağlardan gətirilən həşəratsız sularnan suvarılırmış. SarEylərin həyətlərində də, mərmər sütunlar arasında mərmərnən döşəməli arxlarda su dolanırmış. Həm həyətlərdə, həm də içəridə, böyük buxarılarda Od (qaz) yanırırmış. Havanın istiliyini, soyuqluğunu keçirmiyən böyük çəlləklərdə hər cür çaxır saxlanırırmış. O daş yolların, deyək ki, OdEv ƏrÜzdən (“Təbriz”dən) ƏrEyə (“Rey”ə), HəmOdÜnə (“Həmədan”a) gedənlər axşamlar bütün yol uzununu SarEylərdən musiqi eşidirmişlər.

“Bağday həyat şəraiti” deyirik o SafAğ İnsanların həyat şəraitinə.

“Babək üsyanı” barədə siyasi kompaniya başlananda, yəni iyirminci, otuzuncu illərdə İlanın casus “alim”ləri əllərində fotoaparat, cumublar xarabalıqlara. Olamda, “Elvənd” – ƏIEvÜn dağında Ulu Bağın SarEyindən başlanmış, birinci, ikinci, üçüncü GurOdlarda az-çox səlamət qalan SarEylərin şəkillərini çəkib hamısını “Atəşgah”, “Atəşpərəst xramı” adlandırırıblar, arxeoloji qazıntılardan çıxartdıqları qızıl qab-qacaqları yalnız saraylara aid eləyiblər. Halbuki, qızıl cəmlərdə xörək yemək, qızıl qədəhlərdə çaxır içmək Bağday həyat şəraiti üçün adi şeymiş. Çünki

qızıldan, gümüşdən insanın qanına, hüceyrələrinə zərrəciklər keçib ömrü uzadır.

Bil bunları. İlan casuslarının tariximizi, adımızı “Yer” üzündən necə sildiklərinin təfsilatıyan bərabər, məişət metalı qızılın qiymətini ceyranın belinə çıxardan cəhalət dünyasıyan Bağdayın fərqlərini bil. “BirOd” – Bərdədə İskəndər Rumiyyə qaş-daş “yedirdən” AğEy (“Əxi”) Sarı “Nuşabə”nin¹ Elmiynən bərabər mədəni səviyyəsini, AğEy – Uca SafAğ insan məişətini bil. AğEy (“Əxi”) icmaları haqqında nə yazılıbsa, hamısını “utopiya” sayırlar.

İndi “Vərəsə”mizin “utopiya”sına bax.

BağSar.²

OdEyAğ.

EvƏrEyOd.

BağOd.

OdAğSar.

ƏrBağ.

BağOdAğ.

ƏsƏrBağ.

ƏrOdAğ.

ƏrEvÜn.

ƏsOdAğ (Yazıram, oxu).

Bu on bir Bağ, Ulu Bağın BağSar rütbəsi ətrafında 100 Bağdan, Ulu Bağ da daxil olmaqla, on bir nəfəridir.

On bir Bağ ƏrEydə işləyənlərdir. Əmma mərkəzdə daimi deyilmişlər. Niyə?

Qulaq as!

Birinci “sivilizasion”un birinci ilindən ta geri sananan tarixin dördüncü əsrinin axırına, yəni İskəndərin basqınlarına qədər GurOdlarda növbəynən Sarlıq eləyiblər bu əbədi Sarlar. Beşi beş GurOdda oturanda o birilər Əski EvƏrEylərnən – “Skif”lərnən

¹ “Xəmsə”də qadın Sar adları SafAğ bilicilərinin ikinci adları – Odları – rütbələridir: “Nuşab” – (içməli saf su) su – Elm rəmzi; “Şirin” (“Fərhad”ın “Bisütundan – Bağstandan (Bağdaydan) çəkdiyi “şirin” – içməli su – Elm rəmzi.

² “Bağistan” kəlməsi həmin bu – “latın əlifbası” adlandırığımız əlifba ilə qayada həkk olunub. “Kir”in (“ki” – OdƏr) zamanında yazıldığına görə, aydındır ki, əlifba Bağdayındır. Bağdayın süqutundan sonra yazının üstündən Fars əlifbası ilə yenidən yazılıb və Sar OdƏrin adı dəyişdirilib.

Nəcəfoğlu, Məhərrəm, mən, bir də sənin bəyənmədiyin Mələykə Muradova bütün imkanlarımızdan istifadə eləyib Nizaminin tədqiqatçısı Bertelsnən Midi Qienanı qonaq apardıq Mərdəkana, Moskvadan ən populyar bir müğənni qadını xüsusi gətirdik, iki gün keyf verdik falsifikatorlara, iki gün bu cür, sənnən danışdığım kimi, hərtərəfli söhbət elədik, çalışdıq ki, əbədi Sarlardan heç olmasa, tək birinin adını – BağOdu rusca “Boq Od” şəklində saxlasınlar, BağOdu quldarlarla məşhur döyüş epizodunu bir az təfsilatnan çap elətdirsinlər.

O döyüş epizodu, qıssası, belədi ki, Sar BağOd GurOdlarda kütləvi edam fəlakətinə dözməyib, ordusunu Şum ərazisindən Bağdaya qaytarıb, fəhlərin dağınıq qüvvələrini hər yerdən qovub, üç tərəfi dağ olan daracağa salır, ƏsOd EvƏrEylərə – “Əski” EvƏrEylərə, ƏrSarlar – “Rıtsar”lara əmr edir ki, fəhləri son nəfərinə qədər qırsınlar, “Qreklər” bir daha öz ərazilərindən kənara çıxma bilməsinlər. Belə kinli olanda Bağlar Ün eşitmirlər, hətta özləriynən birlikdə “Əski” EvƏrEyləri, ƏrSarları¹ da torpağa çevrilən ölümlü insanlara döndərdiklərini dərk eləmək istəmirlər. Belə hallarda nəinki OdAğÜznən QalAğımız, hətta bütün Kainat yasa batır. Yəni OdƏr bəşəriyyəti yeganə doğuluş planeti olan “Yer”də ərsəyə çatan övladlardan əbədi ayrılığa dözəmmir... Bu dərdin necə dərd olduğunu dərk eləmək üçün bilməlisən ki, OdAğÜzdə və bütün Kainatda yaşayan OdƏrlərin bizə – “Yer” bəşəriyyətinə baxmasına izn veriləndə də aramızdakı məsafə və maneələr götürülür, yenə deyirəm, mən səni burda – qarşımda necə görürəmsə, Kainatdakı əzizlərimiz də bizi elə görürlər. İkinci dəfə doğulan ata, ana, baba, nənə burdakı əzizlərini lap doğulduqları gündən, bayaq dedim, körpələrini əzizləyə-əzizləyə böyüdürlər, o planetin sakini ikən bu planetin sakini kimi, bütün xeyir-şər işlərimizin şahidləri olurlar. Bax buna görə Sar BağOdu özünü ilə birlikdə bütün ordunu əbədiyyətdən məhrum eləmək niyyətinə dözməyiblər. EyOdƏr Babamızın hökmüynən OdÜnEyƏsi – “Günəş”i söndürüblər. “Günəşin tutulması” dediyimiz başqa şeydi, “Günəş”i tamam söndürmək isə Kainatın məhvinə bərabər ha-disədi. Odu ki, Ün eşitməsə də, zülmətə düşəndə Sar BağOd başa düşüb hər şeyi, fəhləri mühasirədən buraxıb.

¹ “Rıtsar” adı Avropaya Bağdaydan keçib.

Xahiş elədik ki, Bertelsnən Midi imkanlarını birləşdirib həmin bu epizodu çap eləsinlər.

Mədəni Bertels dedi: “U Dyakonova yest takaya vozmojnost!” Dyakonov da dedi: “Da, u Dyakonova yest takaya vozmojnost, no uçtite, çto rukopisey moyey kniqi uje predstavlena tovarişu Stalinu. U Qeradota “Madi” vmesto BağOda, u menya – “Midi”. BağOd ili BoqOd mojet imet mesto liş v buduşşem”.¹

BağOd – “Madi” əvəzinə “Midi” yazmağının səbəbi vardı. Guya Heradotun “Madi”si “Bağday” sözünə oxşayır!.. “Midi Qiena” adını o qonaqlıqdan sonra verdik “dyakon” nəvəsi Dyakonova. Niyə “Qiena” – Goreşən? Çünki ən ləyaqətsiz küçə xuliqanı kimi sər-xoşluğa qoydu özünü, dedi: “Mirovaya nauka okonçatelnno umertvila Midiyu. A mne poruçeno smetat ostanki Boqov. Tak çto, nikomu iz vas ne udastsa vozradit Bağday”.²

“Smetat” – süpürmək atmaq nədi?! Əbədilərimizi büsbütün yedi “Qiyena:” hamısının təhrif adlarını çap elətdirdi. Yazıram, oxu: “Baksar”, “Deyok”, “Fraort”, “Madi”, “Kiaksar”, “Arbak”, “Mau-dauk”, “Sosarm”, “Artik”, “Arbiani”, “Astiaq”.

OdƏrə “Atri”, Oda “at”, OdÜnə “kon”³ (“at”) deyən dilsiz “Qrek”in tələffüzündə yazılıb bu adların hamısı. Adların əslini bilən senatorlar da gülə-gülə təhrif “ad”ları saxlayıblar. Niyə? Yadına sal: “Hökmdarların adları necədirsə, xalq da o dildə danışır”.

Bir də qayıdıram buna, yazıram, bax, dünyamızı təhrif edən “Qrek”in şüurlu-şüursuz təhriflərinin dəhşətli miqyasını gör.

İzahlarıyan, təhrifləriyənən bir yerdə yazıram Od – ad – rütbələri:⁴

¹ “Dyakonovun belə imkanı var”. “Bəli, Dyakonovun belə imkanı var, əmma, nəzərə alın ki, mənim kitabım artıq təqdim olunub yoldaş Stalinə. Heradotda (kitabında) BağOd əvəzinə “Madi”dir, məndə “Midi”. BağOd ya BoqOd yalnız gələcəkdə yazıla bilər”.

² “Dünya elmi Midiyanı tamam məhv eləyib. Mənə isə tapşırılıb ki, Bağların skeletlərini süpürüm atım. Nəticə: sizdən heç biriniz Bağdayı bərpa edə bilməzsiniz”.

³ “Kon” Rus sözü deyil; Qreklər OdÜnü “kiün”, “kiünü” isə “kon” şəklinə salıblar; “at” sözü Qrekin Od mənasında olan “at”ından alınıb; OdƏrcəsi “Gur”dur, “dəri”cəsi “qur”.

⁴ Sarların müxtəlif dövrlərdə müxtəlif rütbələri (iş sahələri üzrə) hədsiz çox olduğuna görə burada yalnız ilk – əbədi rütbələri qeyd edilir. Yalnız Ulu Bağın rütbələri bütöv göstərilir: Ulu Bağ ƏsƏlMən SarOdƏs (Yaradan Həqiqət Sarı), BağSar (Sarlın Bağ), SağSan və ya SağƏsÜn (ƏsAğ ƏsÜn Yaradan SafAğın Yaradan Ünü), BağSar AğEy (“Əxi” Sarlarının Bağ), “Comərd” (AğEy qaçaqlarının komandanı), “Süleyman” (ƏsƏlMənin təhrifi – batin rütbə), “Musa ağa” (batin ad).

1. *BağSar* – Sarlar Bağ (Təhrifi “Musa”, “Moisey”).
2. *OdEyAğ* – Uca SafAğ Həqiqəti (Təhrifi “Deyok”).
3. *EvƏrEyOd* – Uca İşıq Evinin Həqiqəti (Təhrifi “Fraort”).
4. *BağOd* – Həqiqət Bağ (Təhrifi “Madi”).

İndi Carların adlarının başqa məlumat üzrə sayca çox mənalarını yazıram, oxu:

5. *OdAğSar* – SafAğ Həqiqətinin Sarı (Təhrifi “Kiaksar”).
6. *ƏrBağ* – Bağ İşığı (Təhrifi “Arbak”).
7. *BağOdAğ* – SafAğ Həqiqətinin Bağ (Təhrifi “Maudauk”).
8. *ƏsƏrBağ* – Yaradan İşıq Bağ (Təhrifi “Sosarm”).
9. *ƏrOdAğ* – SafAğ Həqiqətinin İşığı (Təhrifi “Artik”).
10. *ƏrEv Ün* – Ün Evinin İşığı (Təhrifi “Arbiani”).
11. *ƏsOdAğ* – Saf Ağ İnsanın Yaradan Həqiqəti (Təhrifi “Astiaq”).

Şuma gedəndə ƏsOdAğ – ƏrŞumAğ adlanıb. Bunu xüsusi deyirəm, çünki bu rütbəni də başqa bir Sarın adı sayırlar.

Varisimiz heç vaxt unutmamalıdı ki, “tarixin atası” adlandırılan “Qrek” əsgəri, casus Heradotun “Tarix” kitabından üzübəri, İlan “alim”ləri Bağday ərazisi haqqında nə yazıblarsa, hamısında əsas bir məqsəd güdülib: sözü təhrif eləmək, həqiqəti gizlətmək, əfsanələşdirmək, Kainat, OdƏr bəşəriyyəti, əbədi insan barədə lap cüzi təsəvvür verən bircə kəlmə də saxlanmayıb. Gizlin və ya açıq fatehliyə, gizlin və ya açıq quldarlığa yol açmaq! Budu yeganə məqsəd. Birinci “sivilizasion”u sərf-nəzər eləsək, əlli bir min doqquz yüz əlli dörd il müddətində bu bəşəriyyətin təhrif irsiyyəti bərpa olunduqca, təhrif insan öz vəhşiliyini, murdarlığını, ölümə məhkumluğunu dərk elədikcə, hər şeyi özünən bir yerdə qəbrə sürükləyib. Əmma bu təhrif, murdar, ölümə məhkum bədbəxtin ən murdarında – iyrencində də lap cüzi saf zərrə olsa, Bağ, OdƏr adı daşıyanlarımız o zərrələri qorunalıdılar, oğul!

Təhrif insan təsəvvürünə görə, Bağlar can ağrısının nə olduğunu bilmirlər. Bağlar isə, əksinə, Ün dinləməknən təhsil almaq illərində çirkablardan keçə-keçə çox dəhşətli can ağrıları da çəkirlər ki, təhriflərin bütün əzab-işgəncələrini duysunlar. Uşaqlıqda, ilk gənclikdə sən Qudalı cavanlarını qırıb-çatırdın. Musqullarını bərkidə-bərkidə qoçuluğunnan fəxr eləyirdin. Bir vaxt gələcək, cin-şeytan yığnağı saydığın o uşaqlara, o cavanlara verdiyin işgən-

cələri özün də çəkəcəksən. Vurduğun zərbələr sənin özünə dəyəcəkdir, birə on, birə yüz artıq ağrıdan, işgəncədən qıvrılacaqsan. Yalnız o vaxt dərk eləyəcəksən, aydın görəcəksən ki, Kainatda insanın insana bağlılığı bircəhətli deyil. Məsəl var: “Nə əkərsən, onu biçərsən”. Qudalı cavanları, məhlə milisənerləri, Qıllı, Piylidə, Xaş nəçənnik Gülənov da, Xəlvət Rəhim də, Yağır Məmməd-əliynən Çax-çux Xalıq da insandırlar. “Süleyman padşahın” xəzinəsinin üstündə yatan İlan, indiki Papa özü də, Keşiş Vissarion, Stalin, Serqo, Beriya, Mirqəzəb, Midi Qiyena, Pers-filan da təhrif dünyamızın ən təhrif, ən əzabkeş, ən bədbəxt insanlarıdır! Hərə öz əməlinin bəhrəsini dərir! Dərk elə bunu, əzizim! Dərk elə ki, “Babək”in təxtində oturan bədbəxtin can ağrıları bütün bəşəriyyətin can ağrısıdır! Ağrıyır, ağrıyır, ölə bilmir, ağlayır işgəncə çəkir. “Otpuşşenniy on!”

Səmədin başı ağır-ağır sağ çiyinə əyilib hərəkətsiz qalmışdı, gözlərində də son həddə çatmış kədər, yas hərəkətsizliyi vardı.

Sultanın sifətində, gözlərində isə ciddi qayğı həkk olunmuşdu.

– Özbaşına buraxılmış, öz təhrif mənəviyyatından özünü qəbrə aparan təhrif insana, kolxozları, sovxozları, idarələri sökübdəğdandan, cəməatı ac-yalavac, səfil kütləyə döndərən yırtıcılara inzibati cəza vermək məcburiyyətində qalanda, milisə, prokuraturaya ittihamnamə oxuyanda, yəni, qıyası, içim qaynıyanda həmişə üç kəlmə eşidirəm: “Günəşimizi söndürmə, Sultan!” “Günəş” – OdÜnEyƏs “insan”ın özüdü, oğul! Elmimiz heç olmasa, qısa məlumat şəklində yayılıb ÜnƏsin – “ins”in nəzərini ÜnƏsə yönəltməyincə təhrif “ins” təhrifliyində qalacaq. Əsrimizin axırında Bağday, Bağlar, OdƏr bəşəriyyəti, OdƏr dili ətrafında bu cür söhbətlərin miqyası genişləndə, planetin hər yerində “Bibl”dəki “bojiy yazık”a – “Türk” dilinə, OdƏr istilahlara maraq yarananda türkcə bir ifadə yayılacaq: “ƏnŞər – MənŞər”. Yəni “Yer”də ən böyük şər mən – insan özüməm; qılıncı Ulu Bağın başına yox, öz başıma endirmişəm; EySar, ÜnEvi, ƏlAğ, EySarı yox, özümü çarmıxa çəkmişəm, odur ki, ƏnŞərdən, MənŞərdən, “atom”un selləmə yağışlar fəlakətindən, subasqınından yaxa qurtarammıram, EySarım xilas eləsin mənə!

Necə xilas eləsin EySar?! ...Bəlx şəhərində Ulu Bağ göstəriblər bir təhrif nadana, deyiblər: “Atəşpərəst Zərdüşt budu, kəs başını, müsəlman ol!” Qılıncı endirib bədbəxt, Ulu Bağın başını

yarıb. OdAğÜzdən gur SafAğa bürüyüb aparıblar Ulu Bağı. Altı yüz səksən yeddinci ildə olub bu. Yəni müharibənin lap şiddətli vaxtı. Ulu Bağ elə uçuş vaxtı sağılıb, OdAğÜzdə lap az qalıb, qayıdıb ki, vəhşiləşən fatehləri özü cilovlasın. Ərdəbildə yenə görüb o qatili, bir kəlmə: “Təriksən!” – deyib. Sonra məlum olub ki, “Zərdüş” deyilən adam UluBağ SarOdƏsdi. “Tərik” bədbəxt qılınıc öz başına endirib bu dəfə, kəlləsini iki parçalayıb.

Ulu Bağ deyib: “Mən o təriki dünyanın işgəncələrindən qurtardım. Əmma düz eləmədim!”

Əllərinin pəncələrində iki yoğun dəmir mıx, ayaqlarının pəncələrində də iki yoğun dəmir mıx, çarmıxda, işgəncə içində də təhrif insan haqqında düşünüb EySarıımız, üzünü OdAğÜzə tutub, inildəyib: “ƏIEy! ƏIEy! SafAğ Olamı fanidimi?!” ƏIEy – Uca Əl, yəni ƏIAğımız EySar ÜnEv idi o vaxt. Qardaşından gör nə soruşur EySar: “SafAğ Olamı (yəni insanın beyni) fanidimi?”

Ölüm ayağında qayğıya bax, Bircə balam!

Bir də deyirəm: “ƏIEy! ƏIEy! (Uca Əl! Uca Əl!) SafAğ Olamı fanidimi?!”

“Fani” – EvÜnün təhrifidi.

“Bibliya”da, “Noviy zavet”in – “Şad xəbər”in rusçaya tərcüməsində dönə-dönə təhrif eləyiblər EySarıın bu son sözlərini. Əmma qrekcəsində cəsərləri çatmayıb toxunmağa. Çünki “Rim”də Türk çoxmuş, bu sözlər çox yayılıbmış.

Peyğəmbərin möhüründən sonra bir sual verdim sənə. Bir də indi soruşuram: de görüm, EySarıın “ƏIEy! ƏIEy! SafAğ Olamı fanidimi” – sözləri nə verdi sənə?

Uzun, üzüntülü sükut oldu. Söhbətin – dərsin ən həlledici mərhələsində Səmədin belə çox susmağının səbəbi, əlbəttə aydıncı: İlanın özündən başlamış, Bezobraziye dünyasında bütün ilanların da özbaşına, yəni sərbəst, azad buraxılması Bağ hökmü idisə, EySarıın müqəddəs sözləri barədə sualın cavabı nə idi?! Beyin fani idi?! Və dünya fani beyinlərin dünyası idisə, Səməd nə deyə bilərdi?!

– Mənə belə qəmli baxma, əmi... Partiya məktəbinin müdavimi Səməd hara, bu Səməd hara? Tamam başqa adamam... Əmma... açığı, çaşdım... Bağışla məni... “Allah”nan ƏIAğın fərqi dərək eləmişəm, əmma Bağ olammaram mən, OdƏr olammaram, əmi... Başa

düşürəm, səndən ötrü çox ağırdı bu sözlər. Əmma bu elə məsələdi ki, burda yalan danışmaqdan böyük qəbahət ola bilməz. Bağışla məni, görürəm çox əzab verəcəm sənə. Özüm də əzab çəkirəm. Başım, boynum partdayır ağrıdan!.. Sənin, Abının arzuladığınız Varis olammaram mən... Peyğəmbərin möhürü dərya-dəniz şadlıq verdi mənə. Dünyamız, dilimiz barədə hər şey verdi. Doğrudan da hər şey, əmi! ƏLAĞ – “Allah” verdi mənə! Kor gözlərimə işıq gəldi. Sədr Mədədi gördüm. İkinci doğuluşa inandım, atamın, anamın, əmilərimin, babamın sağlığına inandım. OdƏrliyimizə, Bağlarımızı inandım! Ulu Bağın möhtəşəmliyini gördüm. Faciəsini duydum. EySar ÜnEvin, EvƏrimin faciələrini duydum. EySarımızın faciəsini duydum. İrəli sananan, geri sananan yüz minillik tarix heç. Yeni tarixin min doqquz yüz ili müddətində faciənin həddi-hüdudu yoxdusa, kor balasının gözlərinə belə möcüzəli işıq verən bu nadir insan Sultan Əmirli də ölümə məhkum olunubsa, özün bilmirənmə EySarın son sözləri nə verir mənə?! SafAğ Olamı fanidi! BağÜN lazım deyil bu xarabada!

Sultanın gözləri böyüdü.

– Budu cavabın?! İkinci doğuluş lazım deyil?! Yerdə ölümə məhkumluğum ölümümdü?! Bu dəqiqə burda yıxılısam, cəmisi bir neçə saatdan sonra qardaşlarımı, atamı, anamı, babamı, nənəmi bağrıma basacam! Budumu fanilik?! Bu beyin – BağÜNün əbədiyyətini dərk eləyə-eləyə deyirsən fanidi?! Otar Kiknadze nə zibildi Bağ Sultanı əbədi işğəncəyə salsın?! Yağır Məmmədəliynən şah necə öldürə bilərlər Ağ Əmirnən Boz Əmiri?! Çax-çux necə öldürə bilər sədr Mədədi?! İndi de! De görüm, nə verdi sənə EySarın son sözləri?!

Səməd başını sinəsinə əyib, qaldıra bilmirdi.

– Necə yəni “Çax-çuxa toxunmaq olmaz”, ay əmi?! Planet Bezobraziyenin pəncəsində qalırsa, EySarımın azərbaycanca “ƏIEy! ƏIEy!” iniltisi nəyimə gərəkdə mənəm?!

Yenə üzüntülü sükut çökdü. Sonra birdən sərt taqqıltı eşidildi: Sultan yumruğunu başına çırpdı.

Səməd elə bil daşa dönmüşdü... Hələ bilmirdilər ki, bu gecə əmi ilə qardaşoğlunun birgə Yer həyatının son gecəsi idi.

Elə orda, hərəsi bir “tyubik”in üstündə donqarlanıb, daş kimi yatıb, bir də Müslümün öskürəyini eşidəndə oyandılar. Yuyunub, çay içib, məhkəmənin səhər iclasına, qərarı eşitməyə getdilər.

Mirqəzəbə güllələnmə, “Pers”ə iyirmi beş il həbs cəzası kəsiləndə bütün zal ayağa qalxıb qatillərə lənət oxudu.

Tək bir nəfər nə ayağa qalxdı, nə də səsini çıxartdı. O bir nəfər Sultan idi. Keçinib, necə oturmuşdusa, eləcə də qalmışdı. Termosla “qranyonni stəkan” döşəməyə düşmüşdü, rəngi dəyişirik – göyümtül çalan YemSən suyu kresloların altına axıb yayılmışdı... Bircə balanın hədəqədən çıxmış gözləri qonşu kreslolarda Müslümü axtardı, zalı dolandı, görmədi.

Əmisini qucağına götürdü. Meyitin hələ tamam soyumamış üzünü üzünə söykəyib, sinəsini sinəsinə sıxıb zaldan həyətə çıxartdı. Müslümün yerində oturan yad adamın nazik, qırıxıq boynuna ötəri baxıb, meyit qucağında, maşının dal oturacağına keçdi, bütün yolu elə o vəziyyətdə – qucağında apardı. Yolda qulağına dəydi ki: “Rəhmətlik Mədəd də Suranı belə aparmışdı. Qucağında. Bu ata uşağında adətədi, nədi...” Bu sözlərdən sonra, yarımıyumulu gözləri önündə, fəzanın dərinliyində ikən lap yaxın görünən sədr Mədədi, sonra isə əmisini gördü və çox anlaşılmaz oldu ki, dünəndən bəri az-maz da nəmçiməyən, quruluqdan alışıb-yanan gözləri məhz o fəzadakı sağ-səlamət Sultanla Mədədi görəndə yaşla dolub, qucağındakı Sultanın sifətini iri damlalarla islatdı. Xəbəri yoxdu ki, bir də əlli beşinci ilin yanvar günlərindən birində, Əlləzoğlunun çəpərinin arxasından çağa çıxırtısı və Torksinin darvazadan eşiyə atılıb: – “Muştuluğumu ver, Mədəd əmi gəldi! Mədəd əmi gəldi!” – dediyini eşidəndə gözlərindən belə iri-iri damlalar səpələnəcəkdi...

ƏBƏDİYYƏT

Min doqquz yüz əlli dördüncü il ilə min doqquz yüz səksən səkkizinci illər arasında, yəni Sultan Əmirlinin yeganə yadigarı Mədədin otuz dörd illik ömründə, necə deyərlər, çox sular axsa da, Mədəd universitetin dissertantı olub, tarix elmləri namizədlik dissertasiyasını tamamladığı bir vaxtda gözlənilmədən hər şeyi atıb, Qonaqlıdakı Əmirli mülkünə qayıtdığı günə qədər baş verən hadisələr içində, Əmirli nəslinin sonuncu nümayəndəsi kimi tanınan bu oğlanın zehmində üç hadisə daha dərin iz salmışdı.

Birinci hadisə: Mədəd hələ beş yaşında ikən əmisi Səməd Əmirli rayonda ən məşhur – bilikli, bacarıqlı kolxoz sədri sayılarkən Bakıdan general Məhərrəmov ağ, par-par “Volqa”sında gəlib onu – Səmədi zorla maşına basıb aparmışdı və Səməd cavan, gözəl arvadı Torksinlə oğulluğa götürdüyü körpəni Qonaqlıda qoyub, ildə bir-iki dəfə bir-iki günlüyə qayıtmağı sayılmasa, uzun müddət yoxa çıxmışdı.

İkinci hadisə: beş il bundan əvvəl, yəni səksən üçüncü ildə Səmədin “barmaqla göstərilən” arvadı Torksin, Mədədin lap körpəlikdən “Gül xala” dediyi Gülbənzin Sudüşəndəki evindən qayıdarkən oradan – Sudüşəndən atılan güllələr onun – Torksinin kürəyinə dolmuşdu. Qəsəbədən yüyürüşüb gələn adamlar arasından Rəhim kişi – Xəlvət Rəhim irəli çıxıb meyitin gözlərini sığayıb: “Heyif səndən, ay gözəl bala”, – demiş, meyit Əmirli mülkünə aparılıb, kəfənə büküləndən sonra isə o – Xəlvət Rəhim cibindən bir naxışlı tütün kisəsi dolusu qızıl çıxarıb, stolun üstünə qoyub: “Səməd burda yoxdu. Heç bilinmir Bakıdadı, yoxsa xaricdə. Yaxşı dəfn eləyin bu bədbəxti, qəbrin üstündə büstünü qoydurun, ətrafında qışda da solmuyan gül-çiçək əkin”, – demişdi. Əmma Mədəd qızılı Xəlvətin sinəsinə çırpıb: “Nə səndən, nə də o qəsəbədən bir qəpik almaram! Özünüzü də bu mülkdə hüsrə buraxmaram! Çıx burdan!” – deyib qocanı kandara itələmişdi.

Üçüncü hadisə: keçən ilin avqustunda Sultan Əmirlinin sovxası kitelin döş cibindən vəsiyyəti tapılmışdı. Əslində, bu, birinci hadisə sayılmalıdır, çünki məhz o vəsiyyəti Mədədin həyatını kökündən dəyişdirmiş, aspiranturayı atmağa məcbur eləmiş, üstəlik, lap ilk gənclikdən ona saz-söz öyrədib məclislərdə gəzdirən ustadları Xıız

Abı ilə Çürük Aşığa yenidən bağlanmışdı. Vəsiyyəti cəmi bir neçə cümlədən ibarət idi: “Məni Varisim öldürdü. Varisimi də Varisi öldürəcək. Bu nə sirdir?! Baş açmıram. Daha heç nə eşitmirəm. Heç nə görmürəm. Adı ƏlifBey olanıma yalvarıram, Sahibimizə yalvarsın, mümkündürsə, nəslimizin bu əcaib bədbəxtliyinin səbəbini öyrənsin, hadisələrə müdaxilə eləsin, sən dönə-dönə oxu, Səmədim, dərk etsən, qulun Elmə qul ol!”

Yalnız “Muğ” – Bağların anlama biləcəyi bu vəsiyyəti hələlik üç nəfər – Mədəd özü, “adı ƏliyBey olan”, yəni Xızr Abı, bir də hədsiz qocaldığına görə qara cürəsinin simlərinin parılısından başqa ancaq OdAğÜzdən göstərilənləri görəndə Çürük Aşıq oxumuşdu. Qocalar – Abı ilə Çürük yəqin bilirdilər ki, Sultandan qalan sovxaları göz bəbəyi kimi qoruyub saxlayan Gülgəzin sandığındakı boz kitelin yan cibindəki bloknotdan cırılıb, dörd qatlanıb həmin kitelin döş cibinə qoyulmuş bir parça kağızda vəsiyyəti Sultanın öz dəst-xətti ilə yazılmışdı və tamamilə aydındı ki, ölüm ayağında, son nəfəsdə yazılmışdı. Sağlığında Sultanın birçə Varisi vardı, o da Səməddi, ikincisi yoxdu. Qocaları dəhşətə gətirən də elə bu idi ki, yazı Səmədlə Səmədin yetirdiyi Varisə – Mədədə aiddi. O Səmədə ki, dünyaya göz açdığı gündən Sultanın keçindiği günə qədər əmisinə “İdealım” demişdi, Sultanın keçindiği gündən indiyə qədər – otuz dörd il müddətində isə vaxtilə Arazın o tayından gəlmiş mühacir Demokratların sadıq pənahı AdıPünhan general Məhərrəmovun “əlinin altında işləyə-işləyə” ömrünü yeddi yüz əlli cildlik “Vərəsə” kitabxanasının tədqiqinə həsr etmişdi və əmisinin yeganə övladı Mədədi – oğulluğunu mühacirlərin ailələrində “Cənubun ab-havasına alışdırıb”, gah rayonun İncilab veteranları cəmiyyəti üzvləri, “qəlyanlı qocalar”dan Qılınc Qurbanın, gah da “Məhərrəmovun çekistlərinin qanadlarının altına ötürə-ötürə” “xüsusi təlim-tərbiyə” ilə böyüdüb, universiteti qurtarandan sonra, bir müddət Daxili İşlər Nazirliyinin şöbələrindən birində işləyib, nəhayət, aspiranturaya aparmışdı ki, Mədəd də ömrünü yeddi yüz əlli cildlik “Vərəsə”nin, daha doğrusu, əzik-üzük səhifələri təxmini nömrələnmiş axırıncı cildlərdəki “Sirli dastanlar” adlandırılan “OdƏs OdÜn”lərdə rəmzlərin tədqiqinə – şərhinə həsr etmişdi. Nə olmuşdu, ölüm ayağında, son nəfəsdə nə baş vermişdi ki, Sultan Əmirli: “Birçə balam”, – deyə-deyə ömrü boyu əzizlədiyi SafAğ Elmi Varisinə birdən-birə düşmən kəsilib elə sözlər yazmışdı?

Heç düşünməmişdimi ki, Bezobraziye mühitində dostdan çox düşmən vardı, günlərin birində kim isə əlini kitelin cibinə salıb o qorxunc kağızı ortalığa çıxara bilərdi.

Sual çoxdu. Cavab yoxdu.

Yaşları yüzü çoxdan aşmış, saysız-hesabsız ölüm-itim görsələri də, hələ də dünyanın gərdisindən heyrətlənən qocaları dəhşətə gətirən bir də bu idi ki, atasının vəfatının otuz beş ili tamam olan günü, yəni 1988-ci ilin avqustunda kağızı kitelin cibindən çıxarıb onlara – Abı ilə Çürüyə oxutdurandan sonra Mədəd, Abının əlindən yerə düşən kağızı tamamilə sakitcə götürüb, sakitcə də dörd qatlayıb pencəyinin döş cibinə qoyub, qalınaraq, cod səslə: “Bakıya ayağım dəymiyəcək daha. Aspiranturaya da tüpürdüm, “Vərəsə” kitaxanamıza da, tədqiqatçısına da!” – demişdi və o gündən üstündə gəzdirdiyi o qorxunc sənəd barədə bir kəlmə də danışmadan, səsləri çıxmasa da saz çalmağa hələ əlləri tutan köhnə saz-söz ustalarına qoşulub, aşıqlığa qurşanmışdı. Harda, nə münasibətlə çalib-oxuduğuna qətiyyəni fikir vermədən, ustalarının “Zarıncı”, “Dilqəmi”, “Mənsuri” və sair bu qəbildən qəm-kədər, dərd-ələm havaları üstə, cəmaati ağılada-ağılada toyları da yasa döndərirdi. “Badamlı” suyu şüşəsində “levi”¹ araq verən Gülənoğludan araq alıb, içib, yenə də ustalarının qəm-kədər, dərd-ələm havaları üstə çalib oxuya-oxuya yasa batıb, tez-tez “Şüşəli” pavilyona yığışan cavanları da yasa batırırdı. Ən kədərli isə bu idi ki, “adı ƏlifBey olanın” – Abının “uca göylərə”, Sahibə – EySara yalvarışlarından da bir nəticə çıxmırdı. OdAğÜzdə kim isə, hətta səsini gizləyib pıçıldı ilə eyni sözləri təkrar edirdi: “Mədəd Əmirlinin doxsan illiyində biləcəksiniz. Biləcəksiniz!

Gizlin “Muğanna”larla – Əmirililərlə yaxınları, uzaqları da bilirdilər ki, qırx altıncı ildə Mədəd Əmirlinin, əlli dördüncü ildə Sultan Əmirlinin faciəli ölümlərindən sonra bu nəsildən heç kəsə ad günü – “yubiley”-filan keçirmirdilər. Tək bir dəfə – əlli beşinci ildə Sultan Əmirliyə “illik” verilmişdi. Onda da Səməd, Qonaqlı cəmaati ilə birlikdə, rayondan gələnlərə və qonşu kəndlərin – Tahirli ilə Qurbanlının cəmaatlarına da tapşırılmışdı ki, daha heç kəs yasa gəlməsin. “Çünki, birincisi, Sultan Əmirli ölməyib, ikincisi, körpə Mədəd öz

¹ Leviy – gizlin satış; dövlət standartlarından kənar mal satmaq qadağan idi.

əməsi oğlunu – Səmədi ata əvəzi bilib yetimlik çəkməyib”. “Sultan Əmirli ölməyib”, – sözləri bu həndəvərlərdə heç kəsi təəccübləndirməsə də, cəmaat “el adətinə hörmətsizliyə” – ehsan verilmədiyinə görə Səməddən incimişdi. Ata əvəzi əmioğlunun xəbərdarlığından sonra Qonaqlı, Tahirli, Qurbanlı cəmaatları ilə birlikdə, mərhumu “bu dünyaya tək gəlib tək gedən yeganə vətənpərvər katib” adlandıran və “heç olmasa yubiley-təhər bir şey eləyib mərhumların adlarını anmaq” istəyən inqilab veteranları cəmiyyətinin üzvləri – köhnə bolşeviklər də Səmədin sözünü təsdiqləməyə məcbur olmuşdular. Beləliklə, o birinci və axırncı illikdən sonra heç yerdə heç bir yas və ya yubiley əlaməti görünməmişdi. “Bu dünyaya tək gəlib tək gedən yeganə vətənpərvər katib”in yeganə övladı, veteranlar cəmiyyətinin sədri Qılınç Qurbanın ölümündən sonra da orada da – cəmiyyətdə sədrin katibi işləyə-işləyə, demək olar ki, bütün rayonun himayəsində, universiteti qurtarmış, Nazirlikdə, AdıPünhan general Məhərrəmovun “əlinin altında” işləyə-işləyə aspiranturayı bitirəndən sonra isə, dissertasiyası ilə yanaşı, “Əmirilərin köhnə sirdaşları” gizlin “Muğ”ların köməyilə “Ağ Əmirlə Boz Əmir Ağlar” adında dəstan yazıb, saz-söz ustalarına göndərib Abı ilə Çürüyün bəlağətli dillərilə Şeyxlərin haqqında həqiqətləri yaydırmışdı.

Bu dəstan “Ağlaram Ağlar kimi” bayatısı ilə başlanıb, “Qəsri-Qacar”dakı faciə ilə tamamlansa da, faciə törədənlərin ünvanı Moskvadan, Şahdan uzaqlaşdırılıb, Din mərkəzi “Kum” şəhəri şeyxinin adına bağlandığına görə, qocalar Məhərrəmov arxalanıb, hələ də “Xudiyev dəstəsi” adlanan KQB-dən çəkinmədən, Ağı – SafAğ, “Muğ”u – Bağı öz adı ilə deyə-deyə Elmi açıqca təbliğ edirdilər və bu iş Bakıda Mədədi əməlli-başlı xoşbəxt insana döndərirdi. Min doqquz yüz yetmişinci ildə, Nəsiminin anadan olmasının altı yüzillik yubileyi ərəfəsində, o dörd “Divan”lı nəhəng şairin həyatını əhatə etmək üçün “Divan”ların izi ilə “Vərəsə” tədqiqatı beynəlxalq miqyasda çıxıb, Səmədi Suriyaya, Hələbə, Bağdada, Şama¹ ezamiy-

¹ SSRİ-nin rəsmi dairələri şəri “Ənəlhəq üstündə qurulmuş” Nəsiminin yubileyinin əleyhinə olsalar da, Azərbaycan KPMK-nın birinci katibi benzuranın iradəsini sındıra bilmişdi və X-XIV əsrlərin gizlin SafAğ mərkəzləri Hələbə, Bağdada, Şama çoxlu ziyalı – tədqiqatçı axınına şərait yaratmışdı: İslam dininin “Şiə” qolunu İranda hakimiyyətə gətirməyə və bununla Şimali, Cənubi Azərbaycanın birləşmək təhlükəsinin qarşısını almağa hazırlaşan KPSS, “Ənəlhəq”i öyrənməyə maraq göstərmişdi.

yətə aparanda, Mədəd eyni xoşbəxtliklə “Musa Ağanın” – Ulu Bağ ƏsƏİMənin Muğandan Qazağa sürülməsi haqqında məlumat izi ilə, general Məhərrəmovun zəmanətini alıb Leninqradda “Upravleniye po delam pereselentsev” – “Köçkünlərin işləri üzrə idarə”nin Dövlət Arxivinə təhvil verilmiş “qovluqlar arasında eşələnməyə” məcbur etmişdi o vaxtlar. “Bir ayağı Leninqradda, Bakıda, bir ayağı veteranlar cəmiyyətində, “yenə demək olar ki, bütün rayonun himayəsində “keyf çəkmişdi”: ata əvəzi əmioğlundan başlamış, Elm, saz-söz ustalarına qədər, himayədarlarının hamısı Mədədi “Bircə bala”, “Varis”, “Tədqiqatçı” adlandırmışdı. Odur ki, Tədqiqatçının minimumları verib qurtarıb, dissertasiya müdafiəsi ərəfəsində aspiranturamı atıb aşıqlığa qurşanıb müəmmalı göz yaşı ilə dolu gözlərlə sazın döşünə baxa-baxa “Ağlaram Ağlar kimi” sızıltısına qapılıb və “dilinə qıfıl vurub”, ancaq hərdən üzünə çox baxanlara qəzəblə: “Tüpürmüşəm hər şeyə”, – deyə-deyə, atasının ölümündən uzun illər keçəndən sonra birdən-birə yasa batmağı üç para kəndlə birgə bütün rayonu da çaxnaşdırıb, bu sirli yasa marağı artırmışdı.

Abı ilə Çürüyü dəhşətə gətirən bir də bu idi ki, ana babası Əlləz-öğlundən, nənəsi Həlifədən, anasından və dostu “pyanska şair” Şöşüdən başqa Mədəd heç kəslə kəlmə kəsməsə də, yasa marağın artmağı qıfılın sınımasına – sirrini açılmasına səbəb ola bilərdi. Buna görə də avqustun iyirmi səkkizində, iyirmi doqquzunda Mədədin sağ-solunda dinməz-söyləməz saz çala-çala iki toy keçirəndən sonra qocalar daha nə toylara gedirdilər, nə də məclislərə; “mikrafonnu toyun zırlıtısından cana doyub Çürüyün sazını istəyən” Qonaqlıların, Tahirililərin, Qurbanlıların təkidli dəvətləri ilə birlikdə, “beşmanatlıq aşıqlar”ın boğazdanyuxarı mələmələrindən bezikib, dədə-baba havaları istəyən “pyanska şairlərin”, o cümlədən Şöşünün yalvarışlarına da rədd cavabı verib, Mədədi hər yerdə cəmaatdan təcrid eləməyə çalışırdılar. Çünki “Çürüyün sazını istəyən” Qonaqlılar, Tahirililər, Qurbanlılar həm də “hələ dili az-çox söz tutan” Abının sözünü də istəyirdilər ki, bəlkə bu qeyri-adi yasın sirrini öyrənsinlər; “dədə-baba havaları istəyən” şairlər isə həm də “Muğanna” təxəllüslü Pünhan şairin şeirlərini oxuyan Mədədin qəm-kədər, dərd-ələm havalarını istəyirdilər ki, qəm-kədər içində bir eyham, işarə tutub, yasın sirrini bilsinlər. Bunu qocalar dönə-dönə deyib, Mədədi ayılmaq üçün təkid edirdilər ki, ağzında dilini

tərpətdiyi gündən “əmi” dediyi, sonralar “alimim, fəxrım” adlandırdığı ata əvəzi Səmədin özü ilə danışmadan, vəsiyyətin harda, necə yazıldığını, Sultanın öz istəkli, can-ciyər qardaşoğluna niyə elə birdən-birə düşmən kəsildiyini dəqiq bilmədən ah-uf eləməsin, tək Əmirli nəslinə yox, o tay-bu tay Azərbaycana, Türkiyəyə və bütün dünyaya aid olan yeddi yüz əlli cildlik “Vərəsə”yə – Səmədin çoxillik zəhmətinə “tüpürmüşəm” deyib dünyanı çaxnaşdırmasın.

Adi nəsihət təsir etməyəndə Xıız Abı birdən-birə dümağ ağarıb, soyuq tərə bata-bata qışqırırdı: “İçində nə var sənın, ey KQB?! Səməd Məhərrəm səviyyəsində adamlara da Hələbdən gətirdiyi əlavə material verib ki, hazır olsunlar. “Ermənilərin başlarına hava gəlib, Qarabağı almaq qəsdindədilər. Bütün dərđini çəkmək məqalə-zad yazmaq əvəzinə sən o kağızı cibinə qoyub yetim quzu təkı mələyirsən. “Ağlaram!..” Nədi bu?!” Qocalar hardansa, kimlərdənsə öyrənmişdilər ki, “Sovet hökumətinin axırıldı”, məhz buna görə də Səməd öz Pünhan Muğannalarına əlavə Elm sirləri verib ki, imkan yaransa, üzə çıxartsınlar SafAğ həqiqətini. Belə bir vaxtda Elmdən dönən kim olur səncə?! Mən məəttəl qalmışam, yəni mümkündümü belə dönüklük?! Nə olub sənə?! Danış! Açılış!”

Əmma bədbəxtlikdən, Mədəd bu deyilənlərdən təsirlənmədi, açılışmadı.

Toya dəvət edənləri, pavilyona çağıranları həyətdə görəndəcə qəribə hövl içində dik atılırdı. “Tüpürmüşəm, hər şeyə tüpürmüşəm! – deyirdi və divarda xalçanın üstündə mıxlardan cərgə ilə asılı üç sazdan hansı əlinə keçsə, mıxdan qoparıb, eşikdə, toy adamları ilə dəli kimi danışdı: “Mənimki “Şüşəlidi” daha! Nə Səməd adında əmim var mənim, nə Elmim, nə də Alimim! Tüpürmüşəm! Tüpürmüşəm!” Şüşəliddə isə: “Zəhərimi ver!” – deyə-deyə stəkan dolusu “Badamlı”nı – “levi arağı” başına çəkib, tərə içində sazı köynəkdən çıxarıb, “pyanska şair” Şöşü – Şövkət Tahirlə bir küncə çəkilib, öz anlaşılmaz yasını, yangısını araqla, sazla, sözlə söndürməyə çalışa-çalışa, yeməkdən də qalıb günbəgün əriyirdi.

Qocaları dəhşətə gətirən, nəhayət, bir də bu idi ki, Mədədin hövlü, hərəkəti ancaq vəsiyyətlə yox, həm də Əmirli nəslinin qatı düşməni, Qudalı ağsaqqalı Xəlvətlə – Agent Rəhimlə, bütün Qudalılarla bağlı idi. Arxada “baqajnik”lərdən “sideniyə”lərin aralarına

qədər yüklü “Volqa”larında Moskvada gəzən “Qudalı gədələri” avqustun iyirmi səkkizində gözlənilmədən kəndə qayıdıb car çəkдилər ki, Mədəd Əmirinin “doxsan illiyin”ə gəliblər, cəmaatdan xahiş eləyirlər Şüşəli pavilyonun qabağına yığışırlar. Cəmaat yığışanda isə, Xəlvəti ortalığa çağırıb təklif elədilər ki, ağsaqqal Əmirli nəslə ilə ədavətinin üstündən qələm çəkib, “illik”də iştirak eləsin.

İllərdən bəri bütün “illik”ləri ötürüb, birdən-birə “doxsan illik” demək təəccüblü olsa da, cavanların təklifi Qonaqlıları nə qədər sevindirmişdisə, xəlvət Rəhimin bu təkliflə tamamilə tərəddüdsüz razılaşıb: “Qələm çəkirəm! Bir şərtənən: zəng vurun, Səməd Əmirli gəlsin, özünün altmış yaşını da elə burda, öz yurdunda qeyd eləsin. Barışaq!” – deməyi hamını qorxutdu.

O günü – avqustun iyirmi səkkizində “Qudalı gədələri” – “Ağsaqqalın Əmirilərnən barışmağı münasibətiynən” Gülənoğlunun bufətinin dalından “Badamlı”ları cəmaatin üstünə ata-ata, özləri də “yüz-yüz vura-vura” hamını, o cümlədən Mədədi də qonaq elədilər. Axşamı, o qorxunc sənəd Mədədin pencəyinin döş cibində olanda, bu bədbəxtlikdən xəbərsiz sərxoş cavanlar “Volqa”larının “musiqili siqnalları” ilə Sudüşən çəmənində səs sala-sala rayondan Bakıya – Səməd Əmirliyə zəng vurmağa getdilər. Gecəyarıda susqun qayıdıb xəbər verdilər ki, “Səməd Əmirli “illiyə” gəlmiyəcək”. Niyə? “Səbəbini deməyib, elə bunu deyib ki, gəlmiyəcək”.

Vəsiyyətin üstünə bir kəlmə də əlavə olundu: “Gəlmiyəcək”.

Məhz bu kəlmədən sonra Mədəd əlinə saz alıb, ustadlarına qoşulub, Qonaqlının Kətyənli, Tahirlinin Mələkqarı məhlələrində toyları yasa döndərdi. Məhz “gəlmiyəcək” kəlməsindən sonra, bu günlərdə aramsız “səbr, səbr” deyən Çürüyün “ata əvəzi əmi” bərədə məsləhətlərinə, Xızr Abının danlaqlarına dözməyib, hövl içində dik atıldı. “Bəsdə, bəsdə! Tüpürmüşəm, tüpürmüşəm! Nə Səməd adında əmin var mənə, nə “Vərəsə” kitabxanam, nə də tədqiqatçım!” – dedi və “pyanska şairə” qoşulub, bədbəxt ustadlarını da ardınca sürünməyə vadar edib, birbaşa “Şüşəli”yə getdi. Məhz “gəlmiyəcək” kəlməsindən sonra Gülənoğluna “Zəhərimi ver!” – deyə-deyə, stəkan dolusu “Badamlı”nı acqarına, birnəfəsə başına çəkə-çəkə, yayın sıxıntısında, daimi qan-tər içində əriyib-arıqlayıb ələngəyə çevrildi.

Vəsiyyətin üstünə gələn bir kəlmə belə bədbəxtlik törətdi.

Yas da unuduldu, yasa maraq da. “Şüşəli”nin çayxana küncündə, “pyanska Şöşü” ilə “pyanska şairlər”in arasında, tüstü-duman içində çalıb-oxuyub “beşdən-üçdən alan beşmanatlıq aşıqlar”dan başqa, o küncdə üç bədbəxt məskən saldı: şan-şöhrətli Əmirli nəslinin son beşiyi Dəli Mədəd, Çürük Aşıq, Xızr Abı. Bir də gah “Mariya”, gah da “Məryəm ana” çağırdıqları cavanca rus qızı həmin dal otağın küncünə qısılib gizlin-gizlin ağlayırdı. Şüşəlidə hamıya məlumdu ki, bədencə nəhəng, hətta bir qədər kor-kobud, sifətdən isə “mələk Mariya” – “Məryəm” Mədədlə zaks kəsdirməsə də “qanuni arvadı” sayılırdı. Çünki Marina o ili – səksən səkkizinci ildə açıq görünən hamiləliyini gizlətmirdi, Mədəd isə, sərxoş olduqca, Marinanın böyür-başından keçənləri o yan-bu yana itələyirdi: “Varisimə toxunarsınız!..”

Mədəd Əmirlinin doxsan illiyi bir də o vaxt yada düşdü ki, yenə həmin “Qudalı gədələri” “musiqili siqnal”larla üç para kəndin üçünə də səs sala-sala car çəkдилər ki, sabah – oktyabrın iyirmi üçündə Səməd Əmirlinin atası sədr Mədədin vəfatının qırx iki ili tamam olur. Onlar – Qudalı cavanları yenə Bakıya zəng vurub, təkid eləyib, bu dəfə Səmədi yerindən tərpədimlər, bu axşam gəlməlidir, buna görə də üç para kəndin üçündən də xahiş eləyirlər ki, hər məhlə, kim nə qədər bacarırsa, siyahı ilə pul yığıb aparıb “Şüşəli”də Gülənoğluna versin, Gülənoğlu sabaha qədər hazırlıq görsün, böyük qardaşı sədr Mədəddən beş yaş kiçik Sultan Əmirlinin səksən beş illiyi ilə sədr Mədədin vaxtı keçmiş doxsan illiyi, bir də ki, vəfatı günü bir yerdə keçirilsin, avqustdan indiyə qədər – dörd ay sərəsər içkiyə qurşanıb aqlını itirən bədbəxt bəlkə cəmaatın qayğısını görüb aqlını başına yığsın, əmisi ilə barışıb aspiranturaya qayıtsın, rayonumuzun baş ucalığı, həmişəki istekli Bircə balası, Varisi, Tədqiqatçısı olsun.

“Qudalı gədələri”nin bu xəbərindən sonra, axşama yaxın “Şüşəli” pavilyonun qabağı ikinci dəfə adamlarla doldu və Qudalı ağsaqqalı ikinci dəfə ortalığa çıxdı...

Mədəd öz daimi yeri – çayxana küncündə, tək stol arxasında, tüstü-duman içində başını endirib donqarlanmışdı. Qabağında “Badamlı” şüşəsi, “Prima” siqareti, kibrit, külqabı, heç kəsə, heç nəyə baxmırdı. Sağ-solunda Xızr Abı ilə Çürük Aşığın xırdaca qaraltıları qaralırdı. O qaraltılardan o yanda isə Şövkət Tahirin – Şöşünün saçı ağarırdı.

Eşikdən Xəlvət Rəhimin səsi gəlirdi:

– Deyin görüm, ay cəmaat... Deyin görüm... “Bu dünyaya tək gəlib tək gedən katibin yeganə övladı” niyə bu kökə düşdü? Bu boyda rayonun, inqilab veteranlarının, Məhərrəmovun, Demokratların qanadlarının altında böyüyən Bircə bala – Varis, Tədqiqatçı niyə Dəli Mədəd oldu? Bu Dəli aspiranturaya gedəndə bizim cavanlardan da getdilər, bilirsiniz, şərqsünas, ərəbist, farsist olub xaricə getdilər, yazıb-yaradıb ad-san qazandılar! Əli Şiəsinin tarixini, Şah İsmayılı vəsf eləyə-eləyə bir tərəfdən imam Xomeyninin hədiyyələrini, üstəlik, xeyr-duasını qazandılar, o biri tərəfdən, “O tay bu tay Azərbaycan”ı birləşdirmək, “vahid Azərbaycanda SafAğ” əbləhi yaratmaq xülyasında olanların əksinə, “Moya malenkaya respublika”, “Şiroka strana moya rodnaya SSR”, – deyib, ağılanan, kamalnan, gözəl, nağdı siyasəti tərifləyib Moskvanın təşəkkürünü aldılar! Bəs bu şan-şöhrətli Əmirli törəməsi, babalarının, əmilərinin, atasının əməllərinin havayı olduğunu açıq-aydın görə-görə niyə kəc baxdı mənimkilərə? Kim, nə batırdı bu bədbəxti?.. – Xəlvət Rəhim gah cəmaatın başı üzərində çinarın sazaqdan titrəşən təkəm-seyrək yarpaqlarına, gah da cəmaatdan xeyli geridə dayanmış boz kostyumlu, arıq adama baxa-baxa, dalbadal dəhşətli suallar verirdi: – Deyin görüm, bu Qurbanlı sovetliyinin üçpara kəndində neçə dəlimiz var bizim? Qonaqlıda Dam direktor Ələsgər müəllimi kim dama çıxardı?.. Dünənəcən şapkasının qabağı qırmızı ulduzlu bolşevik fəxrimiz olan Qılınc Qurban – o möhkəmlikdə adam niyə infarkt oldu? Ondan geri qalmıyan fəxrimiz Xızr Abı hər cümə axşamı Tat Seyidin arvadının yasına gedib guya mollalıq eləyir, əmbə həqiqətdə, bilirsiniz, göylərnən əlləşir. Ona da Dəli Abı deyirlər indi. Tahirlidə Nuru müəllim çoban olub, sinifdə dərslər demək əvəzinə çöldə “çobanları alim eləyir”! Nuru müəllimin başı bələlər

çəkmiş, türmə məhrumiyyətləri görmüş ağ saçlı şair qardaşı Şövkət Tahiri kim “Pyanıska şair Şöşü” eləyib? Otuzuncu illərdən indiyə qədər, əlli il müddətində Əmirililərin hökumətdən gizlədə-gizlədə saxladıqları o yeddi yüz əlli cildlik “Vərəsə” kitabxanasının tör-töküntüsü əsasında yazılan “Vərəsə” adında dissertasiya deyilmi bu cəmaatı dəli eliyən?! Məhərrəmov cənablarının əli uzanıb gedib Təbrizdə, Demokratların vaxtından qalan gizlin mətbəə tapıb, bir Allah bilir nə qədər çap elədirib tör-töküntü “Vərəsə”sindən, sərhəddən keçirib gətirib, bizim Bakıdakı “Yazıçı” nəşriyyatının adını yazıblar üstünə, basıblar respublikanın rayonlarına, Borçalıya, Başkeçidə sat ki, satasan! Nəçənnik Gülənova xəbər verdilər, milis səpələndi, hər yerdə bütün dükanlardan yığışdırdı. Bundan sonra kim harda görsə o kafir kitabını, ocağa tullasın! Bu içəridəki “Dəli” yenə “Ağ Əmir, Boz Əmir Ağlar” dəstanı başlasa, sazını qırın! Bəsdə daha! Adımız Sovet işçiləri, gözümüzün qabağında antisovet ƏsAğ – “Aşıq!” Nə qədər dözmək olar buna?! Ömrüm Qonaqlıda keçsə də, məni tanımırsınız siz, cəmaat! “Agent” nədi?! Başqa adamam mən. Odu ki, xüsusi tapşırılib mənə, o SafAğ deyilən zibilin kökü kəsilməli idi! Sabaha qoymaq olmaz! Sabah müharibə gözləyir bizi. Yumruq tək bir, möhkəm olmalıyıq. Və demək, milləti azdıranların dərşini verməliyik bu gün, bax bu Şüşəlidə!.. Biz burda məhv eləsək – bunları hər yerdə məhv eləyəcəyik! Nə təhər olacaq bu, gözünüznən görəcəksiniz!

Heç kəs dillənmirdi. Heç kəs tərənənmirdi.

Şüşə divarın dalında, tüstü içində dörd bədbəxtədən – Mədədlə Şöşünün və Abı ilə Çürüyün qaraltılarından biri “taburetka”dan qalxıb üzüaşağı – qapıya doğru getdi. Abı idi. Eşiyə çıxıb, bir əlində qəlyanı, o biri əlində təsbehi, dirsəkləri ilə cəmaatı o yan-bu yana itələyə-itələyə, əsəbi, çılğın, gəlib Xəlvəti dürtmələdi:

– Eyy!..

Xəlvətin gözü cəmaatın arasındakı tək adamda idi. O boz kostyumlu, arıq, sakit, susqun adamdan başqa, indi heç kəsə, heç nəyə baxmırdı. Əmma qocanın qurusümük yumruğu necə ağrıtdısa, istər-istəməz dönüb üstədən aşağı Abıya baxdı.

Abının alt çənəsi burnunun altına sıxıldı, gözləri qara, quru qırıqların arasında itdi. Hamı, o cümlədən Xəlvət Rəhim də çoxdan bilirdi ki, sifəti bu kökə düşəndə Xızr Abının “dili qarına gedib

batın olurdu”, əvəzində, “dilmancı” Çürük danışımağa başlayıb, öz yüzillik dostunun, balabançısının “batın dilini aşkar eləyirdi”, yəni “Xızrın gizlətdiyi” sözü deyirdi.

Bu dəfə tərsinə oldu. Alt çənə ağır-ağır açılıb sallandı, Abının bir əlcə üzünün qara-quru qırıqlarının aralarından dümağ dəri gö-ründü, pələng gözləri pavylyondan düşən “dnevnoy” işıqda ildırım kimi çaxdı və Abı, dilmancsız, öz “batın dilində” hamının lap asanca anladığı, tamamilə aydın sözlər dedi:

– Sənin zırrama alverçi şərqsünaslarından, farsistlərdən baş-lamış, burda kim bilmir bizim “Dəlilər” necə Dəlilərdi! Odəlləri-mizi – Həqiqət Əllərimizi yenidən “Dəli”lərə döndərməkdə qəsdin nədi?! Başa salmamışammı səni ki, Od dövrünü gəlir, yalanı yan-dırır Od – Həqiqət! Az qalıb, ay bədbəxt!.. Qandırمامışammı ki, bəsdə Elmi ayaqladığımız! Sovet olmuyacaq! Ermənilərlə aramızda müharibə qızıdırıb içərimizi zəhərliyəmmiyəcəksiniz, ey İlan agentləri! Əməliniz bax bu ovcumun içindədi. Bu gün “perestroyka” deyə-deyə Soveti, Sosializmi dağıdırınız! Sabah “İslam, İslam” deyə-deyə milləti Farsın ayağının altına atacaqsınız ki, o tayı yeyib qurtaradan sonra bu tayı da yesin! “Fars”san sən, Rəhim erməniyə, “erməniyəm”, – deyərdin. “Cuhud qarışacağı var”, – deyərdin. Əmma məlumdu – Farssan, yəni mənasızsan! EvƏrƏs ikən “Pers”, “Pars”, “Fars” – mənasız olan! Qarışdırırsan yenə aranı! Ayıl, mənə kəsb elə bu qoca Abıdan! – Abı titrəyirdi.

Xəlvət sakit-sakit, ağır-ağır başını bulayıb, “Qudalı gədə-ləri”nə – hamıya məlum olan “Gizlinlər”ə işarə verdi.

Məhlədə, kənd arasında, xeyirdə-şərdə heç vaxt bir-birindən ayrılmayıb həmişə topa gəzən, yoğun-yoğun “ət torbaları” vətəndaş geyimində OMON¹-çu “Gizlinlər” indi də topa yığnaqla, hay-küylə cəmaatin arasından çıxıb, Abını hop götürdülər.

– Bıy, ə, bu nə yüngülüymüş! Çəkisi yoxdu ki heç. Yedirtmək lazımdı! – deyə-deyə, çiyinlərində çabalada-çabalada, şüşə divar uzununu aşağıya – qapıya doğru apardılar. Əmma qapıya çatmamış yerə atmalı oldular. Çünki Abı, deyilənə görə, ermənilərlə müharibə üçün silahlanmış bu açıq “Gizlinlər”in – “ət torbalarının” şubalarının yaxalarını açıb Kalaşnikov avtomatlarını göstərirdi,

¹ OMON – Xüsusi Təyinatlı Milis Dəstəsi

bahalı “norka” papaqlarını vurub ayaq altına salırdı, can-cürəfəsəsilə uyuşmayan nəhəng əllərilə şapalaqlayırdı.

Yerə düşəndə, əl-qolundan çəkışdirən, – “Gəl, a kişi. Yedirtmək lazımdı səni. Gəl!” – deyə-deyə gülüşən “Gizlinlər”ə göz gəzdirib, büzüşüb birdən-birə yazıqlaşdı, çayxana küncünə gedib, yenə dörd bədbəxtdən birinə çevrildi.

Cəmaat gah bədbəxtlərə baxırdı, gah da Xəlvətə.

Çınarın lap dibdən, demək olar ki, kökdən ayrılıb yanlara süzmüş alçaq budaqlarından tək-tək, boz yarpaq düşürdü. Sazaq vurduqca Xəlvətin qırmızı üzünü daha da qızarırdı, ağ pəmbə bıığı daha da ağarırdı.

– Bu OdƏr deyənlər yaman sırtıqlaşblar, cəmaat! İnişil o dediyim kitabı Bakıda, Akademiyada cırıb-dağıdıblar, o Pünhan gədəninin özünü də, ətrafındakı SafAğ gədə-güdə alimciyəzləri də KQB-yə çəkirmişlər. Heydər Əliyev adam göndərtirib akademiklərin partiya iclasına ki, adamdı, yazıb... Heydər qanlarının arasına keçib bunların. Əmbə, siz yaxşı bilirsiniz, Moskva yaxın qoyarmı bunların Bağdayını-filanını?! Dəli Səməddən, Dəli Mədəddən savayı bir aləm Dəli! Adları Pünhan, özləri açıq, əllərində “Vərəsə” tör-töküntüsü, milləti dəli eləyib! Açıq deyirəm, bıçaq sümüyə dirəyib. Qan töküləcək, cəmaat! Xəbərdarlıq eləyirəm, heç kəs əl-ayağa düşməsin... Bir nəfər yoldaş var burda. Kimi nəzərdə tuturam, özü bilər. Qabırğaları sınıb tökülüb, əmbə hələ ayaq üstədi. Ona deyirəm: səsini çıxartmasın! Bu xəbərdarlığı eləməsəm də, özü başa düşür ki, əsirimdidi. Ölməyə gəlib öz ayağıynan... Baxışmayın, cəmaat! Dedim əl-ayağa düşməsin heç kəs! Görürsünüz ki, Qudalı cavanlarını! Sultan Əmirlinin zamanında yetirdiyim cavanlar, qocalıblar, dağılışıblar. İndi yetirdiklərim, bilirsiniz ki, şan-şöhrətli adamlardı hamısı. Bu yetirmələrimi bərk bağlamışam Qudalı məhləsinə. On qızımın hərəsindən beş-altı qız nəvəm var. Vermişəm bunlara, hərəsinə ayrıca ev tikdirmişəm öz hesabıma. Sudüşən məhləsinin kəsdiyi başa sorğu yoxdu! Bəli, silahlanmış! Rus bu sazlı-sözlülərə açıq deyir: “Mı vas vsex peres-trelyayem! Svoix lyudey privedyem v vaş boqatıy kray!”¹

Bayaq dediyim yoldaş eşidir bu dediyimi, siz də eşidirsiniz. Yetirmələrim özləri də birdəfəlik başa düşməlidilər ki, onlar özləri

¹ “Hamınızı gülləliyəcəyik. Öz adamlarımızı götürəcəyik sizin varlı ölkənizə!”

də əsirdilər. Dalına qulaq asın... Deyin görüm, cəmaat... Veteranlar cəmiyyətinin qəlyanlı qocalarından, bir də bu Çürüknən Abıdan, o Şöşü deyildəndən savayı kim açır sədr Mədədin qapısını? Məmiş qızı Gülgəzdi, bir də o Dəlinin nezakənni Mariyasıdı? Vəssəlam! Niyə? Səməd Əmirli niyə qadağan eləyib yası? “Yeganə vətənpərvər katib”in ruhuna baş əyən veteranlar cəmiyyəti niyə razılaşıb Səməd Əmirlinin qadağasıynan? Uşaq yetimlik çəkməsin?

Yalandı! Hamınız yaxşı bilirsiniz ki, Mədədin kənddən aparılmağı da, Qılınc Qurbanın şəxsi katibi, çekist, aspirant-filan olmağı da bircə məsələynən bağlıdı. Dəli Səməd eşq dəlisi deyildimi?! Əmisi arvadı Cıǵalı Gülgəzin oynaşı deyildimi?! Doğrudu, Lüt Cəfərin Torksini toysuz-filansız arvad olandan sonra ayağı kəsildi o oynaşın Gülgəz səmtindən. Nolsun?! Kim silə bilər oynaş adını onun üstündən?!

Sultan Əmirli özü də bilirdi bunu. Mən də bilirdim. Siz də bilirdiniz. Köhnə bolşeviklərnən Qılınc Qurban da, Təftiş Abbas da. Cəmaatdan təcrid eləmişdilər uşağı, vəssəlam!

Nə Sultan Əmirlinin otuz dörd il bundan əvvəl elə qəfildən ölməyinin səbəbi gizləndi, nə də oğlunun indi burda içkiyə qurşanıb Dəli Mədəd – Dəli Aşıq olmağının səbəbi: sənəd var əldə! Soruşun o dəlidən, atasının sovxasının cibindən çıxartdığı kağız nə kağızdı?! Atası nə vaxt yazıb onu? Niyə yazıb?

Soruşun. Birinə də cavab verəmməz bu suallardan. Sualların cavabı bu birisi dəlidədi. – Xəlvət cəmaatın arxasındakı boz kostyumlu, arıq, sakit, susqun adamı göstərdi. – O böyük dəlinin ov-cundadı bu sualların hamısının cavabı! Gəlsin yanaşı dursun Dəli Mədədiynən, baxın görün, kimin oğludu Dəli Mədəd?! Sultan Əmirlinin, yoxsa mənim bu sözlərimə bir kəlmə də etiraz eləmiyən o boz kəstumlu yoldaşın – Səməd Əmirlinin?! Allah olub, müqəddəs olub hamısı! Xalqımız da bu yaramaz müqəddəslərin elmini oxuyur, müqəddəs Bağday ölkəsi yaranacaq deyir!

Üzünə “Tfu!” eliyəcəm, guya, göydən Ün eşidən o yaramazın! Yaxın gəl, ey üzünə “Boq” deyən murdar!” “Bağ” nədi?! “Boq” – Boqdu, İslamın əleyhinədi, vəssəlam! Odu bax Qubada şeyx Cüneyd məqbərəsində yazılıb: “Aləmimizin Allahu İsayi məsihdi”. Ərəbcədi “İsayi məsih”. Əmbə siz öz dilinizdə deyirsiniz: “Aləmimizin Allahu EySardi”. Nə fərqi var, a balam? İkisi də İsus deyilmi?! Rus kömək elədi, imam Xomeyni gəldi hakimiyyətə, siz də ona baxıb iştaha

düşdünüz! Rus – Rusdu, dünyanın yiyəsidə, bə siz kimsiniz?! Odu bax Bakının Zirəsində üzünü açığ deyirlər: “Türk oğlusan, köpək oğlusan!..” Bildinmi kimsən, ay oynaş?! – Xəlvətin səsi hamını, o cümlədən Səmədi də sehləmişdi: – Sultan Əmirli ayaq açdı bizim məhləyə, şəxsən dərs dedi mənə “Muğ”, “Mağ” deyilən Bağlar barəsində, Sibirdə çürüyənlərinizi adbaad dedi. Gördü gülürəm, o yassar. Abısını çağırdı, dedi: “Rəhim Qudalının özüynən bütün nəslinin, qohum-əqrəbasının taleyini sənə tapşırıram”. Guya diri ikən ölüyük hamımız, Abı dirildəcək bizi! Mən bilmirəm nə ad verim bu məsxərəyə, ay cəmaat! Bütün xaçpərəst aləmi düşməndi bu “SafAğ” deyilənə! KPSS, şəxsən generalniy sekretar Qorbaçov düşməndi SafAğa. “Yevrey”i EvƏrEy, Təriki – Türk eləyən sehrkar Mağlardan qalib bu SafAğ elmi! İmam Xomeyni düşməndi İslamı ƏsƏlim eliyən, Farsı EvƏrƏs eliyən Dəlilərə! Lap açıq deyirəm, biri də səlamət qalmıyacaq bu Muğ, Mağ, Muğanna deyilənlərdən!

Özünüz deyin, barışarammı mən Əmirililərnən?! “Muğ”, “Mağ” adını biz yapıdırmışıq bunlara ki, qansınlar birdəfəlik: Bağ-zad deyillər. Necə yəni “insanı insana bağlayan Bağ”?! Hünəri var məni bağlasın özünə! Necə yəni “hamı OdƏrdi”?! Fars – Fars deyil?! Rus – Rus deyil?!

Arazın o tayından şeyx Ağ Əmirnən şeyx Boz Əmirin başsız bədənləri qəbirdən çıxma minnətə gələ, bu taydan Sultan Əmirli, Mədəd Əmirlişiyən, Qılınc Qurbanıyan, Lüt Cəfəri-filanıyan bir yerdə qəbirdən çıxma, Bakıdan üzü bu yana, Gəncədən, Şəmkirdən Demokratların hamısı yığılib ordu ola yeriyə üstümə, yenə barışma-ram! Sədr Mədədin doxsan illik söhbəti yoxdu burda. Bu Səməd deyiləni mən gətirdim Bakıdan. Qudalı cavanlarını mən çağırtdırdım Moskvadan. Bu səhər bu böyük dəlinin özünə açıq demişəm telefonnan hər şeyi: əxlaqsızlığın qurban olmalısən burda! Yoxsa oğulluğunun onun nezakətinə Mariyası, qarnındakınnan bir yerdə qurban kəsiləcəklər bir olan Allahımıza! İmam Xomeyninin tapşırığıdı bu! Din düşmənisiniz siz! Pullarınızı qaytaracaqqlar, ay cəmaat! Kim istəyir qalsın, guya “göylərin pənahında olan SimOd – Səmədin vayını görsün! Qanını qaraltmaq istəmiyəni saxlamırıq.

Mən qurtardım. Dalını “Bircə bala” deyəcək öz “ata əvəzi əmisinə”. Görək necə deyəcək!

Xəlvət şüşəni tıqqılatdı.

– Çıx! Sultan Əmirlinin qatilini gətirmişəm, – dedi.

Səməd bayaqdan necə susqun dayanmışdısa, eləcə də dayanıb, başını yana əyib, içəridəki bədbəxtlərə tamaşa eləyirdi.

Heç kəs dillənmirdi. Heç kəs tərənəmirdi. Hamı, o cümlədən Qudalı cavanlarının qapı ağzında, qaz “peç”inin yanında topa yığnağı da ayaq üstə qurumuşdu.

Mədəd “Badamlı”sını başına çəkdi. Ayağa qalxıb, barmaqlarının arasında qızaran siqareti sümürüb külbabına basdı. Stolun dalından çıxıb, qapı ağzındakı yığnağa baxıb, birbaş şüşə divarın üstünə yeridi. Qoşa dəmirələr arasında şüşə lövhələrdən biri partlayıb töküləndə, çayxana küncünün sazağa qarışan buğu, tüstü-dumanı içindən Mədəd əvəzində skelet peyda oldu.

Son dörd ayda Abı ilə Çürükdən, “beşmanatlıq aşıqlar”dan və “pyanska şairlər”dən başqa heç kəsin ayaq basmadığı çayxana küncündə “ələngəyə dönən bədbəxt”in haqqında nə qədər söz-söhbət gəzəsə də, yaxınlaşmağa cəsarət eləyib, sifətinin bu dərəcədə dəyişdiyini görən olmamışdı.

Sifət yoxdu, dümağ sal sümük vardı, bir də iki göz; bunu yalnız Marina – Məryəm, Şöşü, Abı, Çürük, bir də gecələr haralardansa gəlib “Şüşəli”yə doluşan, “Barev, a musurman! Kef-ahval?” – deyər gülüşən, çiyinləri Kalaşnikovlu ermənilər görürdülər.

Divarın şüşəsi güllə səsi kimi partlayıb dağılandıqdan sonra cəmaat özünə gələndə Xəlvət üzüstə yerə sərilməmişdi. Başının dövrəsində şüşə parçalarının arasına qan axırdı.

Mədədin yaydan əynində olan nazik, boz pencəyinin qollarından da dümağ sal sümüklər uzanıb çıxdı. Skelet nəhəng, göyümtül əllərinin birini Xəlvətin göy şiviyot kitelinin boynuna, o birini paçasının arasına saldı, dörd ay bundan əvvəl Abının əlindən yerə düşən kağızı sakitcə götürüb qatlayıb pencəyinin döş cibinə qoyanda olduğu kimi, öz adı – qalınaraq, cəv səsi ilə:

– Sən çoxdan leş olmalıydın, – deyib, “leş”i qaldırıb çinarın gövdəsinə çırpdı.

Skelet yox, Şüşəlinin daimi tüstülü, dumanlı küncündən, “Badamlı” şüşəsindən div peyda olmuşdu, Xəlvətin yumşaq şiviyot içində titrəyən ət bədənini çinarın gövdəsinə çırpıb, nəfəsini dərib, yenə çırpırdı.

Cəmaati qan tutmuşdu. Heç kəs tərənəmirdi. Heç kəs dillənmirdi.

Səməd zəif, üzüntülü səslə:

– Bəsdı, – dedi.

Mədəd Xəlvəti bu dəfə qucağına qaldırdı, aparıb qapı ağzında Qudalı cavanlarının üstünə atdı.

– Qoymayın ölməyə. Burda nə olacaqsa, hamısını görməliidi, həqiqətən barışmalıdı biznən bu adam, – dedi. Sonra “zal”dan hər-lənib, həmin küncdə, qaraltılar arasında oturub, həmincə bədbəxtə çevrildi.

Nə baş verirdi? O qədər də anlaşılmırdı.

Xaş nəçənniklə milisionerlərinin maşınları qıjılı ilə gəlib çınarın altına doluşanda diqqət Mədəddən yayındı. Nəçənniklə milisionerlər, lap axırda isə, çiyini kürklü prokuror Sayılov cəmaata səlam verə-verə Şüşəlinin dal otağına doluşdular... Bu üçpara kənddə xəbər yayılmışdı ki, ermənilərlə o səmtdəki rus ordusu gecələr Laçını işıqlı güllələrlə atəşə tuturdular. Azərbaycanın ixtiyarında olan OMON batalyonları isə Laçından o yana işıqlı güllələr atıb, sonra susurdular. Nə idi bu? Müharibə idisə, niyə deyilmirdi ki, müharibə artıq başlanmışdı? “Şüşəli”yə gələn ermənilər sərbəstcə qaqqıldadırdılar: “Ara, maşk elayirik eli! Dava olsa ha!.. Ela-bela maşqdı!..” Yeyib-içib səhərə yaxın yoxa çıxırdılar. Prokuror Sayılov əslən Laçınlı ola-ola, laçınlıların gecə atışmalarında iştirak etməsinə: “Axmaqlıqdı”, – deyirdi və bu, Şüşəlidə hamını təc-cübləndirirdi. “Kürd” kimi tanınan bu adamın Gülənovla gəzməsi daha təcəcübü idi. Başqa vaxtlar Xəlvət Rəhimin dövrəsində qoçu dəstəsinə oxşayan “Qudalı gədələrinin” – Kalaşnikovlu Gizlinlərin elə bil heç nəfəs almadan tamam hərəkətsiz qalmağı da, üstəlik, bir anlaşılmazlıqdı. Səmədin Torkindən olan yeganə oğlunun – atasının adını daşısı da “Səmi” adlandırılan OMON-çunun da ara qapını açıb özünün beş nəfərlik dəstəsi ilə dal otaqda Gülənovun stolunun böyründəki stolda oturması da bir cür anlaşılmazlıqdı. Çünki Səminin Zor nəçənnik Gülənovla “düz gətirmədiyini” bilməyən adam yoxdu.

Səməd irəli yeriyib, təkəmsəyrək yarpaqların altından “Şüşəli”nin “dnevnoy” işığına çıxdı.

Cəmaat indicə görürdü ki, Qudalı gədələrinin xəbərindən sonra yolunu gözlədikləri əvvəlki Səməddən də əsər-ələmət qalmamışdı.

Gur qara, dalğalı saç əvəzində, çılpaq başının dövrəsindən qu-laqlarının üstünə, boynuna dümağ seyrək tüklər sallanmışdı. Eynilə Mədədin sifəti kimi dümağ sal sümük sifətində quru qan ləkələri

qaralırdı. Dodaqları gömgöy idi. Pencəyində də quru qan ləkələri vardı. Nəfəs aldıqca çiyinlərinin qalxıb-enməyi, burnunun sıxılmağı və gözlərindəki işgəncə, üstəlik, “Qudalı gədələri” – Gizlinlərin biri-birinə: – “Nə ki var çırpıblar ey!.. Ağsaqqaldan əmisinin hayıfını çıxdı Mədəd” – və sair belə-belə sözlər deməyindən də aydındı ki, Səmədin bu hala salınması Xəlvətlə Gülənovun işi idi. Əmma Səmi ilə dəstəsinin bu dəhşətə heç bir “reaksiya ver-məməsi” də bir anlaşılmazlıqdı. Həm açıq-aydındı hər şey, həm də dumanlı və məhz anlaşılmaz: Səməd Əmirlinin belə təkidlə rayona çağırılması və “doxsan illik” adı altında dostla düşmənin bir araya yığılması, stolların yemək-içməklə doldurulması nə üçündür? Səməd hardasa çox pis döyülmüşdü, boğulurdu. Prokurorla nəçənniyyətin etinasızlığı da bir müəmma yaratdı!

Səməd, sələmsiz-kələmsiz, başını endirib, qanlı şüşələrə baxa-baxa, ayaqlarını sürüyə-sürüyə içəri keçdi.

Qoşa qaraltılar arasında donqarlanmış skeletə ikinci skelet yaxınlaşdı. Yalnız bu vaxt cəmaat da, nəhayət, hərəkətə gəlib pavyona dolmağa başladı.

Səmədin bir əli başında – əmgəyində, o biri əli boğazında idi. Səsindəki xırıltı pavyonda sükutun gərginliyini daha da artırırdı:

– Mühitimizin havasında nəfəs verilmir daha bizə. AdıPünhan deyir, Azərbaycanın hər yerində erməni əli var. Ərazimizin hesabına “Velikaya Armeniya” düzəltmək ideyası xəyal deyil daha. Planlı iş gedir. Xarici dövlətlərin çoxu Erməni tərəfindədi. Bizim bütün milli qüvvələrimiz, bax beləcə, əmini sındırdıqları kimi sındırılır, qırılır. Dözməlisən, qurbanın olum!.. Fikrini topla, qulaq as mənə... Minlərlə Dəlinin cəhənnəm əzabıyanan əmələ gəlib “Vərəsə” kitabı. Batmıyacaq... Dəli Səməd öləcək, Dəli Mədədlə Dəli Səmi, bütün Pünhanlarnan bir yerdə işimizi davam etdirəcəklər. Bildinmi iş nə yerdədi? Pünhanlarımızın,¹ Sultan Əmirliyənin Mədəd Əmirlinin adları yenidən parlayacaq.

Danışacam, düşmən eşitsin. Məni dinləməyə yığışlıblar bura. Xüsusi tapşırıqnan.

Həqiqətimizi bildiklərinə görə qorxurlar, əlavə material yığırlar. Moskva üçün tapşırıq belədi bunlara. Kitab oxuyan yoxdu.

¹ “Məhəmməd Əmir” – BağHəmOd EvƏrEy: Ağ “Əmir” – SafAğ EvƏrEy. “Boz Əmir” – BağƏs EvƏrEy. “Şeyx Əli – “Aşıq Ali” – ƏsAğ Əli. “Ələsgər” – ƏlƏs OdƏr və s.

Vəzifəlilər gündəlik kağız-kuğaz içində itiblər. Kitablarımızı elə-belə vərəqləyib atırlar, Moskvaya, Qorbaçova dikilib gözləri. Məqsəd bizi ləkələməkdə, xalqın gözündən salmaqda, öldürməkdə. Xəlvəti xüsusi təlimatlandırır. “Gizlinlər” adlandırdığınız cavandarlar dəstəsi xüsusi kurs keçib, “Milli birlik” adında təşkilat təşkil eləyiblər. Guya, Muğannalar milliyətcə yabançıdılar. Bu yığnaq, mənim çağırılmağım, “Qudalı ağsaqqalı”nın nitqi, hamısı təlimat əsəsindədi. Tələb eləyirlər ki, pəncəyin döş cibində gəzdirdiyin kağızı bu üç para kəndin cəmaatının gözünün qabağında cibindən çıxarıb ortalığa qoyasan. Məni məcbur eləyəsən bu sənədin nə vaxt, hansı şəraitdə yazıldığını danışım... Bezobraziyenin fikrincə, bizim hamımızın ifşasıdı bu. Bəs, əslində necədi? Əlli dördüncü ilin avqustunun axırında əmimi mənən öldürdüm mən, cismən yox! Əmimi cismən zəhərliyənlər çoxdu... Sən mənə qulaq asmırsan, Mədəd. O qan çanağının bayaq eşikdə üzünü cəmaata tutub mənim başıma yağdırdığı suallardan başqa heç nə yoxdu sənin fikrində: “Kimdi bu danışan? Ata əvəzi əmimdi, yoxsa anamın oynadı?! Öldürübmü?! Öldürməyibmi?! Doxsan illiyə niyə gəlmədi?! Niyə məhz bu gün, məhz bu axşam gəldi?!” Sən bu suallarına cavab vermək mənim ölümündü, Mədəd.

Əmma danışacam. Lap açıq.

Qırx altıncı ilin oktyabrının iyirmi üçündə atam Mədəd Əmirli öldürülüb.

Əlli dördüncü ilin avqustunun iyirmi səkkizində atan Sultan Əmirli öldürülüb. Demokrat partiyasının rəhbəri Pişəvəri, milli qeyrətli filosof Heydər Hüseynov, Saşa Babayev... hansını deyim?!

Sabah, səksən səkkizinci ilin dekabrının iyirmi üçündə mən də öldürülməliyəm.

Sən öldürəcəksən məni. Daha doğrusu, sən əlinlə öldürəcəklər.

Sən yaxşı bilirsən Ün eşitmək nə deməkdə. Eşidirsən. Sən, özümün bütün Muğannaların haqqında ən bəd, ən qorxunc xəbərlər də deyilir mənə. Yalnız ona görə yox ki, ölüm yoxdu bizə. Bir də ona görə ki, Varisim var. Əmma sən üçün ağır olar mənim ölümüm. Bir də ki, ümumiyyətlə, ayrılmaq istəmirəm səndən... Bəzi şeylərə əməl eləsən, ölmərəm. Bu cür, indiki kimi qapalı qalsan, mən ölməliyəm hökmən. Gəldim ki, sabaha qədər azdan-çoxdan bir

şey çatdırım sənə. Başa düşdün? Düz deyir, öz ayağımnan gəlmişəm ölməyə. Səni xilas eləyəcəm. Cibindəki kağızı öz əlinnən cırıb atacaqsan, gedib oturub işləyəcəksən. Hər şey səndən asılıdı...

Duman içində Səməd Abının qaraltısını görürdü.

Abı göz yaşının əlindəki qızarttaq su ilə dolu stəkana tökül-düyünü hiss eləməirdi. Arabir eyni sözləri təkrar edirdi:

– İç, ey əzabkeşimiz! Hamanca dirilik suyudu. Bunu iç, sonra damış, – deyirdi.

Abının yalvarışına qışqırtı qarışdı:

– İç, köpəyoğlu! İç onu, sonra danış! Bezobraziye yox, düz deyirsən ki, öz balan öldürəcək səni! Prokuror Sayılov da məhz ona görə gəlib ki, cinayət işi qaldıracaq! Biz üzünü göyө tutan əbləh-lərdən deyilik. İşimizi özümüz görürük!.. Özümüz!..

Qaz “peç”inin böyründə, qara dəri kreslodə “leş” dirilib, kitelin içində dimdik oturmuşdu; Ələsgər müəllimin arvadının, son vaxtlar Qudalılarla yaxınlıq edən birlik üzvü Sestranın qanlı bintlə dolu əlini ovcunda sıxıb, başının üstündə silkələyə-silkələyə titrəyirdi:

– Bu əl sənın də yaranı sarıyacaq! Öləndən sonra yuyub sarıyacaq ki, kəfənin batmasın!.. İç o kaftarın o “dirilik suyunu”, özünə gəl, cavab ver suallara. “İdeal” əmin Sultan Əmirli sənın istəklı Cığalını niyə zorladı?! O murdarın evindən necə qaçdın, necə dəli-divanə oldun?! Sonra niyə qayıtdın onun xarabasına, niyə oturdun onnan qabaq-qabağa bir süfrədə?! O qəhbənin əliynən bişən kababdan tıxaşdırmağamı getmişdin?! Yoxsa başqa niyyətin vardı? Nəydi niyyətin?.. Necə yəni “Məni Varisim öldürdü”? Sən ki əl qaldırmayıbsan Sultana. Bu birisi Varisə yaxşı-yaxşı başa sal sən öz qatilliyini! Mirqəzəbin məhkəməsində oturduğu yerdəcə keçinibsə, keçinənə qədər niyə yazıb o ittihamnaməni? Bloknotdan cırıb, kamal-səliqəynən qatlayıb qoyub kitelin döş cibinə! Niyə?! Mən hardan bilirəm sizin bu sirlərinizi? Bunu da yaxşı-yaxşı, qıyma-qıyma danış, cəmaat bilsin kimdi bu Xəlvət! Çünki Xəlvətin kim olduğunu bilən yoxdu burda!

Məhkəmə qurmuşam. Düz deyirsən ki, bu yaşında kursa apar-dılar məni, məlumatlandırdılar ki, millətimizin qəddar düşmənlə-risiniz siz Türk deyilənlərin hamısı! Türkiyə dediyiniz yerdə də qırılacaqsınız!.. Niyə? Demərəm onu sənə. Belə danışmıyacam ey,

bala! Əmin gorbagornan bir yerdə cəmi gorbagorlarınızı qəbirdən çıxarıb iççatlarını göstərəcəm bu cəmaata!

Danış! Qəhbə nəsil hara, Allah, Peyğəmbər hara?! Bütün Azərbaycanca yayılacaq sizin əxlaqınız, fırlıdaq Elminiz!.. Odu bax, istekli yetirmən Dəli Mədəd bizim afisiantın qarnını gör necə domaldıb! Tüpürüm sizin namusunuz, qeyrətinizə, adı SafAğ, özü əfsanə Elminizə! Müdafiə elə özünü görək necə eliyəcəksən!

Pavilyona sükut çökmüşdü. Qazla qaynayan samovarın “truba”sından püskürən alovun gurultusu qaz “peç”inin gurultusuna qarışırdı. Cəmaat şüşə divarlar uzununu sıxlaşıb, mat-məəttəl, gah zalın yuxarısına boylanırdı, gah aşağısına.

İki düşməndən biri ayaq üstəcə göz görəsi keçinirdi: gicgahlarının damarları şişib göyərmişdi. İkincisi qan içində, qara dəri kreslodada, çirməkli qolunu dizinin üstünə qoymuşdu. Çünki Sestra zorba şprislə Sudüşən cavanlarından qan alıb Xəlvətin venasına yeridirdi.

Düşmənləyin kökləri əsrlərin uzaqlığında, kamillik yolunda SafAğlarla İlan arasında idi, düşmənləyin davamı isə, İlanın “konsperativ” – gizlin ordusundan bir qismi ilə SafAğ Elminə dair kitablar, şeirlər yaydıqlarına görə daha heç kəsdən gizlənməyə səy göstərməyən Muğannalardan bir qismi arasında idi; Bakıda, Akademiyada başlanmış, sonra dindarlarla SafAğ ziyalılarının arasında idi və hələlik, “Qudalı gədələri”, “Gizlinlər” adlandırılan, əslində isə, həqiqi adı hələ açılmamış “Boz qurd” təşkilatı ilə idarə edilirdi. Üçpara kənddə və rayon mərkəzində bu “konsperativ” mübarizədən xəbəri olanlar “dal otağ”ın qapısını taybatay açıq qoyub, hədsiz maraqla, nəfəslərini qısıb, pavilyonda işin sonrasını gözləyirdilər. Çarpışmanın miqyasını və ümumiyyətlə, nə baş verdiyini bilməyənlər isə, heyrət içində boylanırdılar. Qaz gurultularından başqa, bir də Xızr Abının yalvarışı eşidildi:

– İç... iç, gözümün işığı!.. Bu dörd ayda hər gün özümənən gətirib aparmışam dərmanını bu xarabaya. Yolunu gözləmişəm. Bilirdim dözəmmiyəcəksən bu müsibətə. İç, dözümlü ol!.. Qırx altıncı ildə Sultannan Mədədi də bunnan sağaltdım mən. Getdilər Naxçıvanda, Culfa yolunun üstündə KQB-nin dırnağından qopartdılar “Vərəsə”mizi. Bu qansız oğlu qansız Xəlvətin özünü də bunnan saxlamışam. Əbləh oldum, mümkün qədər Elm verdim, dedim,

bəlkə adam olar ilan. Neynəyim mən bədbəxt?! Elmdən başqa nədi silahımız?! Bir vaxt vardı, “Günəş” Pünhanımız¹ qaçaqlara tufəng paylatdırdı. O tayda Səttarxan qalxdı, bu tayda Dəli Alı, Nəbi, Kərəm, ƏlƏs qalxdılar. Nə oldu axırı?! “Günəş”imiz az qalırdı başını divara döysün. Çünki OdAğÜzdən Ün döyürdü bədbəxtimizi: “Atlanın, qırılın! Sizdən Elm yayan olmaz! Atlanın, qırılın! Yaramazlar!..” Hər gün belə sözlər eşidirdi, yazırdı, göndərirdi. AdıPünhan Ələsgərə, Ələsgər göndərirdi Dəli Alıya. Alı da belində patrondaşınan çiyində tufənginə, sonra da “Günəş”in kağızına işarə eləyib deyirdi: “Bu nədi, bu nədi?!” Atlandırırdı qaçaqlarını, yəhərdə başını sallayıb ağlayırdı. Beləyik biz. Neyniyək?! – İç, toxta. Otur, dincəl. Söz çoxdu, tələsmə. Təntimə. O mərd Səmədi sal yadına. Sınma! Sınmayıbsan. Sınmazsan sən. İç! Otur! Dincəl, gözümün işığı! Danışacaqsan... Danışacaqsan...

Səməd heç nə görmürdü. Zülmət içində, ağrıdan kütləşmiş beynində üç kəlmə fırlanırdı: “Mədəd, yaxın gəl... Mədəd, yaxın gəl...” Hiss edirdi, anlayırdı ki, Mədəd də xəstədir. O dəhşətli sənədin, o sualların pəncəsində boğulub üzülür. Əgər indi, məhz bu dəqiqələrdə sualların heç olmasa bir qisminə cavab almasa, əmisinə az-çox inanmasa, o ət torbasını elə heybətli nifrətlə ağaca döyəcləməyindən də betər işlər törədəcək və tamam sınıb, sözün əsl mənasında boğulub, babası Şeyx Məhəmməd Əmirdən qalan bu irsi xəstəliyinin qurbanı olacaq... Bir əli Çürüyün, o biri əli Abının çiyindən üzöldüyü, yıxıldığı anda da Səməd: “Yaxın gəl, yaxın gəl”, – deyirdi.

Abının “dirilik suyu” – YemSən ömrünün sonunda Sultan Əmirliyə kömək eləmədiyi kimi, Səmədə də kömək eləmədi: qocalar suyu zorla içirdəndən sonra da “Yaxın gəl” sözləri dillə dişin arasından çıxmadı.

Yıxılıanda, Səməd boynunun ocaq istiliyində kiminsə soyuq, çirişli əlinin təmasını hiss etdi, qulağının dibində Xəlvətin qışqırtısını eşitdi:

– Nə qaxılıbsan o tabretkiyə, heyvan oğlu heyvan! Mən yox, bu cavab verməli idi o suallara. Ölsə, bunnan qəbirə gedəcək sualların

---

¹ Keçmiş Qazax qəzasının Padşahlıq kəndində gizlin AdıPünhan Musa Muğan-nalardan biri, məşhur Musa ağanın oğlu Dəli Hüseyin. Şıxlı kəndinə köçənlər Dəli Hüseyinlər adlanırlar.

cavabları. O qədər ittihamın altından necə çıxacaqsan?! Qanırsan?! Bir kəlmə də demiyəcəm mən sənə. Ömrün boyu qaynıya-qaynıya qalacaqsan öz içində. Üzü qaralır, qan almalıyıq bundan. Qalx! Bura gəl! Sizin dərdinizi də yaxşı bilirəm mən, dərməninizi də. Al bu bıçağı, mənim qanıma qarışdır əmiyin qanını. Xalq deyil Mədəd Əmirlinin qatili, Sultan Əmirli! Öz dilinnən deyəcək bu. Eşirdirsən?! Öz doğmaca qardaşı öldürüb Mədədi! Bu erməni əhvalatı o vaxtdan qaynayır, Sultan katalikosların Türk əleyhinə məktublarını gizlədib “Qardaşıma göndərmişəm”, – deməsəydi, kimin nə işi olardı Mədədnən?! Sultanı da bax bu öldürüb! Öz dilinnən dedi, genə deyəcək! Al bu bıçağı, əmgəyini cız! Qatılaşb qanı. Qan almasaq dirilmiyəcək! Qanırsanmı, a heyvan?!

Zülmət içində taqqıltı, gurultu başlandı.

Əcaib vəziyyət əmələ gəlmişdi. Cəmaat geridən Xəlvəti təpikləyən Mədədi sürüyüb aralamağa çalışırdı. Xəlvət isə döşəmədə Səmədin başını qucağına alıb, əmgəyini bıçaqla cız-cıza, dərinə sıxa-sıxa damcı-damcı qan çıxarırdı.

Səməd gözlərini açanda Xəlvət həmin yerdə, qaz “peç”inin yanında həmin qara dəri kresloda oturmuşdu.

Gülənoğlu ortalığa düşüb, qat-qarışıq stolları, stulları düzəldə-düzəldə, çaxnaşan cəmaatı sakitləşdirirdi:

– Oturun, ay ağsaqqallar, ay qarasaqqallar! Görmürsünüzmü, dünya uçub, altında qalmışıq! Eşitmək lazımdı, baş açmaq lazımdı! Xarici, əcnəbi deyilənlər erməni – türk davası qızıdırır genə. Bakıdakı ermənilər, deyirlər, köçüb gediblər. Mən bilirəm, burda kökü erməni Gülənuşağının başında çatdıyacaq hər şey. Aman verin özünə gəlsin, danışsın, məlum olsun hər şey!.. Oturun, oturun!

“Dnevnoy” işıqda yağlı, qara üzü işıldayan bu nəhəng qoca – Gülənoğlu da Xəlvətin “əsir”lərindən – “agentura”dandı.

Gülənoğlunun ətrafında eynilə “Qudalı gədələri” kimi, yağun-yoğun, Gülənli cavanları fırlanırdılar. Nuru müəllim – Çoban Nuru ilə birlikdə çöllərdə ocaq qaladıqları, “külləmə” kababla çaxır içdikləri günlərdə azdan-çoxdan Elm öyrəndiklərinə baxmayaraq bu cavanlar da Xəlvətin “əsir”lərindəndi.

Çürüklə Abının, Şöşünün sağ-solunda qəlyan dolduran, “trubka” tüstülədən ahıllar – Qonaqlının, Qurbanlının, Tahirlinin

“Qəlyanlı qocaları” da Xəlvətin “əsir”ləri idilər, burda – “Şüşəli”də “əldən-ayaqdan töküləni yığışdıra-yığışdıra”, rayondan “Şüşəli”yə gəlib-gedən rəhbər işçilərə üçpara kənd barədə “ağsaqqal məsləhətləri” verə-verə, yəni xəbərlər çatdırı-çatdırı, milis, prokuratura ilə Xəlvətin arasında fəaliyyət göstərməyə məcbur edilmişdilər.

Bütün bunları taqqıltı-gurultu içində Səmədin “qulağına oxuyandan” sonra qaz “peç”inin yanındakı qara dəri kreslodə Xəlvət yox, hökmdar öyləşmişdi.

– İndi danış... Danış! – deyirdi.

Qudalı “Gizlinlər”i ilə Gülənli cavanları Mədədi çəkib aralarında oturdular.

– Burdan qalxmıyacaqsan daha! Bilirik, dal otaqda Səminin barmağı tətikdədi. Pyanıska dostun da silahlıdı, nolsun? Atışma düşsə, bu qədər adama neyniyəcəklər onlar?! Bizim səbrimizdən sui-istifadə eləmə! İş görmək lazım gələndə özümüz deyəcəyik qalx işini gör.

Qudalı “Gizlinlər”indən hiddət içində gülüşənlər də vardı:

– Bizim şefin zülmkarlığı özümüzü də cana doydurub, Mədəd. Öldür onu, ömrümüzün axırınacan kef verək sənə Sudüşən məhləsində! Moskvadan elə şeylər gətirərik ki, sənin Mariyan heç nədi onların yanında!.. Öldür, Mədəd, vallah, zarafat eləmirik!

Xəlvət ayağını döşəməyə döydü.

Pavilyona yenidən sükut çökdü.

Hamı gözünü Səmədə dikmişdi.

Səməd isə, bayaq başı Xəlvətin əlində, çayxana küncünün çirkli döşəməsində necə uzanmışdısa, eləcə qalıb, Çürüyün dizinə dirsək-lənib, Abının termosdan tökdüyü YemSən suyundan qurtum-qurtum içə-içə, gah hökmdara, gah cəmaata, gah da “Gizlinlər”ə – “ət torbalarına” qoşulub “Badamlı” içən yeganə ümidinə – “Bircə balasına”, “Tədqiqatçısına” baxırdı; “qatil”, “oynaş” Səmədə nifrət, ikrah nə dərəcədə idisə, Qudalılar alim Səmədin döşəmədən qalxmağını da gözləməyib, bu vəziyyətdə danışmağını tələb edirdilər; yeganə ümidinin “pyanska şairlərə” qoşulub yenidən içkiyə qurşanmağı da bunu tələb edirdi, cəmaatın baxışı, sükutu da, hökmdarın tüstüyə, dumana hopub təkrar olunan “Danış, danış”ı da.

Səməd “Şüşəli”yə baxır, fikri uzaqları gəzirdi:

– Danışacam, cənab Qorbaçov, həzrət Xomeyni, cənab Varpet... Alihəzrət İlan! Danışacam.. Yaxa qurtarmaq mümkün deyil bu “Şüşəli”də cəmləşən “Milli birlik”dən... “Səməd Əmirli bu axşam gəlməli”. Gəldim... Rayonnan Qonaqlının arasında, meşədə yolu kəsdilər. Maşınımı maşınların arasında sıxışdırıb əzdilər. Ətraflıca söhbət elədilər. Yaxşı-yaxşı “dostluq, qardaşlıq, birlik” məsləhətləri verdilər. Çoxdan bəri davam edən antitürk kampaniyası bu, terrordu. Laçından üzü bu yana meşədə bölük-bölük gizlənilib “qamas-qamas”¹ qırırlar. Lap bu yaxınlarda açıq müharibəyə çevriləcək. Nizami ordudu o bölüklər.

Ordudu! Vətəndən tərək düşüb “Türk” adlanan ulu OdƏrlərə qarşı təcavüz planı hazırlanıb Bağday ərazisinin sərvətlərinə həmişəlik sahib olmaq ehtirasilə çaxnaşan təhrif bəşəriyyət dövlətliləri sənə böyük kapital vəd eləyiblər, Xəlvət Rəhim. İndidən kapitalist sayırsan özünü, cənab Kapital! Heç kəs, heç nə döndərəmməz səni bu ehtiras, ölüm yolundan. Qudalı deyilsən sən, Qıdasan. Sənədlərdə farssan, Xəlvətdə erməni. Guya Ulu baban Qıda, Pyotr Velikiy adlanan iblisə vurulub, özünü “Ərəb” qələmə verən Abşeronlu İbrahimmən² bir yerdə Peterburqa gedib, İbrahim Puşkarın toplarına fitil düzəldən olub, kaftarlaşan vaxtında da Türkə nifrəti soyumayıb, min yeddi yüz doxsan yeddinci ildə Birinci Aleksandrın polislərdən ibarət ordusuynan Muğana gəlib, mənim ulu babam Musa ağanın gizlin iqamətgahı Şəhriyarın yerini göstərib, topa tutdurub. Sonra bir dəstə polislən Gəncəyə gedib, Gəncə polisinin tez-tez qaçaqlarımızın arasına göndərdiyi Qıda kişi, polis arasında isə Kıdalinskiy familiyasıynan məşhurlaşıb.

Avqustda, böyüklərinizin tapşırığıynan sən məni bura çağırtdıranda AdıPünhanımız kabinetinə çağırdı məni. Stolunun üstündə surğuclu konvert vardı. Dedi: “Al, aç, oxu. Sənə göndərilib.” Açdım, əvvəlcə imzaya baxdım: “Xalıq Qudalov!” Birbaş nazirinin üstünə göndərmişdi ki, açıb oxusun, yenidən surğuclayıb mənə ötürsün... Qıçası, nə yazmışdı Çax-çux Xalıq? Deyirəm, eşit: “Səməd! Atan Mədəd kimi, əmin Sultan kimi, səni də ölüm gözləyir, əmioğlun Mədədi də, dostu “pyanska Şöşü”nü də! Çünki səndən, Mədəddən başqa bədbəxt şairləriniz Xəlil Rza ilə Şövkət Tahir də SafAğa

¹ Erməni terrorçuların məşhur ifadəsi: “az-az”. Yəni elə qırın ki, səsi çıxmasın.

² A.S.Puşkinin babası

qurşanıb yazırlar. Bunlardan başqa, “gizlin şair” adlandırdığınız Pünhanınızla ona maddi, mənəvi köməklik göstərən qohum-əqrəbası da ölümə məhkum ediləblər. Sənə xəbərdarlıq edirəm, əgər burada adları çəkilən bədbəxtlərinizin səlamət qalmağını istəyirsənsə, bu məktubu Məhərrəm Abbasoviçdən alıb oxuduğun dəqiqələrdə, ləngimədən əyləş maşınına, sür Qonaqlıya, orada Rəhim Qudalının səndən tələblərinə sözsüz-söhbətsiz əməl et! Respublikamıza az-çox xeyir verdiyinə görə səlamət saxladığımız Məhərrəm Abbasoviçlə şəxsən danışmışam, əgər atan Mədəd kimi mərdliklə, igidliklə könüllü hərəkət etməsən, hətta yuxarıda adları çəkilənlərdən əlavə, üçpara kəndlərinizdə dəli elədiyin adamların hamısını Mədədin, Sultanın tələləri gözləyir...” Budu məktub. Sual olunur: avqustda niyə gəlmədim mən?

AdıPünhanın köməyiynən Gəncəni Yelizavetpol adlandıranların arxivlərini araşdırdım ki, mənə ölümə çağıran qatilin zatını öyrənim. Qudalı deyilsən sən. Qıdasan. Bütün nəslin Qızılbaşlardan bir yerdə Muğları – Bağları qırıb, sonra Abşeronda məskunlaşıb, Dəvə karvanlarınyan tuluqlarda Qızılbaşlara neft göndərən tacirlərə dönüblər.

Mildə, Muğanda, Naxçıvanda, Cənub Muğanında, Ərdəbildə, Mazandaranda, Gilanda, Xorasanda, Təbrizdə, Türkiyədə gizlənən Bağlar haqqında donos yazıb, Sankt Peterburqda böyük mülk alıb, oğullarını, nəvələrini, yəni üçüncü nəsillə Kidalinskiyə Rus polisiyasına, casusluğa verib. Casusluq, qatillik irsiyyətindədi sən! Keşiş Vissariondan dərs alıb atan Kidalinskiy, Stalinnən, Beriyaynan, Serqoyan, Mircəfər Mirqəzəbnən oturub-durub! “İnternasionalniy otryad” adında qatillərin nökrəi olub, o tayda hamamlarda qulluq göstərmiş böyüklərinə! Ədəbsiz adam deyildim mən, sən homoseksualist törəməsi belə ədəbsiz danışmağa vadar elədin! Gör insanlıqdan nə qədər çıxmısan ki, iç üzüyün açılmağına da it kimi mırıldaya-mırıldaya gülürsən!

Beynəlxalq miqyaslı casus Yağır Məmmədli qardaşın deyil sən, o da köhnə Kudalinskiyə qolundandı. Moskva–Tehran arasında işləyən, vətəni, milləti olmayan professional qatildi! Xalq Qudalov – “Çax-çux” da, Qonaqlıya gəlib-gedib bu “Milli birliyi” təşkil edən “Xudiyev”-Dudiyev də Rim–Moskva ilanıldı! Təlimatı da, kapitalı da onlardan alırsan sən, cənab Kapital! Milli tarixə, milli şüura düşmənsən sən! Hansı millətə məxsusdu o “Milli birlik”?!

Heç bir nəfəri də Türk olmuya-olmuya “Türkçülük ideologiyası” yayırlar! “Biz Türklüyümüzü dərk eləmişik”, – deyirlər! Necə dərk eləmişən ki, bu Türkün qanını içirsən!

Bəli, burda hamı sənin əsirindi! Hamı, yəni mən də.

Bir vaxt daş əzələlərim vardı. Hökmdarımız Mircəfər Abbasoviç Mirqəzəbin “şəxsi cəlladı” adlanan Xalıq Qudalovun əynindən sinəsi qoşa qızıl ulduzlu kiteli cırıb çıxartdım, ulduzunu, paqonlarını ayaq altına atdım.

“Xaş nəçənnik” adlanan Zorri Gülənovun, “məhlə milisənləri” adlanan Qudalı, Gülənli cavanların əl-ayağını yığdım.

Qudalı ağsaqqalı Rəhim kişinin cibindən möhürü zorla çıxarıb özüm kolxoz sədri seçdim.

“Qudalı kassiri” adlanan Piyli Qayımin əlindən pul kisəsini zorla alıb, avans payladım, çörəyə möhtac qalıb vağzallarda alça satan kəndimə çörək verdim.

Dərk eləmədim ki, KPSS, SSRİ adlanan Bezobraziyeynən döyüşürəm. Belə heyvanıydım o vaxt, əlli dördüncü ildə.

Murdarlığımı da deyəcəm, cənab Kapital, qatilliyimi də!

İndiki kimi, sən onda da “əsirlərini” yığdın, Xaş nəçənnik Gülənovnan, prokuror Sayılovnan, İcraiyyə komitəsinin sədri RİK Atamalı ilə yanaşı, Sultan Əmirlidən üz döndərən ikinci katib Əziz Mayılovu, hətta o sakit, mülayim maarif müdiri Mir Bağır müəllimi də işə qoşub, bütün rayonu ayağa qaldırdın. Ələsgər müəllimin, Nuru müəllimin, Qara Zalı, Sarı Zalı, Xıız Abıdan başqa hamının ağzına tıxac basıb, Xəzinəmizin – Elmin üstündə qıvrıldın, cənab İlan, hamının gözünün odunu alıb kişi oldun, Rəhim kişi. Görürsənmi, təhqiri yığışdırdım, “kişi” deyirəm? Özümü “qorxudan xali SafAğ” sayaram. Əmma səndən qorxmamaq, mümkün deyil. Əsirlərindən qorxuram. Bu dörd ayda məni Bakıda, Mədədi burda əsir saxlayan “Birlik” adında gizlin “Boz qurd”dan qorxuram. Əmma müvəqqəti bu qorxu. Balamı xilas eləmək üçün İlanı insan eliyəcəm, Rəhim kişi. Nə qədər təcəvblü olsa da, hətta məsələ bu dərəcəyə çatandan sonra da ümidimi kəsmirəm ki, doğrudan da, “kişi” deyəcəm sənə.

Dəli Səməd ölüb, Rəhim kişi. Yoxdu “Dəli” – OdƏl – Həqiqət Əli çoxdan ölüb. Çünki sözü keçmir.

Bayaq dediyim sözləri başqa şəkildə təkrar eləyirəm. Dinlə:

Qırx altıncı ildə zil qara saçlı Mədəd Əmirini öldürdünüz.

Əlli dördüncü ildə ağ saçlı Sultan Əmirini öldürdünüz.

Əlli beşinci ildə Torksin Əmirli adlı mələyə qəsd elədiniz.

Bu il ağ saçlı Səməd Əmirini də öldürəcəksiniz, zil qara saçlı Mədəd Əmirini də. İlanlar “Birliy”inin qərarı belədi.

De görüm, Rəhim kişi... Arazın o tayı ilə birləşsək, bu “Şüşəli” pavilyonda belə bir məclis qurulsa, “həmşəri” adlandırdığın Muğannalarla birlikdə Elm öyrənib vahid kökümüzü dərk edən “fars”lar da gəlib Qudalıları sənənən bir yerdə bağirlarına basıb. “Qardaşım, bəradərim – BirOdƏrim desələr, nə cavab verərsən?!” Erməninin də OdƏr – Türk kökündən olduğunu sübut eləməyə ehtiyac yoxdu, ey zatıqırıq, İlan! O tay–bu tay Azərbaycan miqyasında, dünya miqyasında ifşa olunsan, ölməzsənmi, ey qatil törəməsi qatil!.. Mən heç, balam da heç. Başları xurcunda gətirilən Ağ Əmirlə Boz Əmirin dərşini alanlar Tehrandan, Təbrizdən yığışib gəlib bu İlan “Birliy”inin üzvlərini məhkəməyə çəksələr nə cavab verərsən, ey beyinsiz, cəhalət mücəssəməsi?! Olacaq axı bu dediyim. Birləşəcəyik Cənubla! Muğannalar bütün planetə səpələniblər siz qatillərin ucbatından. OdAğÜzdən deyilib bu həqiqət! Qandın?!

Kitelin içində “bir torba ət”, doğrudan da, ətə dönüb kresloya yapışdı.

Səməd ayağa qalxdı. Gözləri dolmuşdu. Tez-tez əlini boğazına aparırdı.

– Nə oldu, cənab millətsiz, vətənsiz?! Cənub deyilən kimi niyə sındı belin?! Qırıq zatın ordandı axı! İnandın ki, məhz bağirlarına basacaqlar səni, məhz qardaş – GurOdƏs, bəradər – BirOdƏr deyəcəklər?! Bilirsən axı Elmimizdə cinayət məcəlləsi yoxdu. Məcburi tədrisdi Elmimizin cəzası! Öz murdar bətnini görə–görə Cəhənnəm əzabı çəkməkdi!.. – Xəlvət dillənmirdi. Mədədin ətrafında farsistlərlə, ərəbistlərlə birlikdə, “Gizlinlər” – silahlılar da başlarını endirmişdilər. Səməd əlini boğazından çəkib qəddini düzəltdi. – Vətənpərvərlikləri də varmış bu “Birlik” rəzillərinin! Yəni, doğrudanmı vətəndaş sayırsınız siz özünüzü?! Doğrudanmı vətənpərvərliyiniz də var?! “Dərk eləmişəm”, – deyə–deyə idraksız qalan beyinsizdən vətənpərvər olar?!

Avqustda “İrəvan, Yerevan” dediyiniz ƏrEvÜnə də getmişdim mən. Ordakı gizlin arxivdə sizdən bir Qnel Qudalyan var, Adı-Pünhanın kəşfiyyatçısıdır. Zorri Balayan “Velikaya Armeniya” barədə yazanda onun məxəzlərinin fotosurətlərini göndərirdi bizə. Güllüdü Balayana: “ƏrEy “Ariy” yazır, ƏrMəni “Armen”, “Armeniya” yazır! – deyirdi.” İndi demir daha. Heç nə vermədi mənə. Dandı, dedi: “Kudalinskilar barədə heç na yoxdı manda...” Ayrılanda İrəvandan bir az bəridə “Ocaq” restoranına apardı məni: “Bu adam Bakuda bizim xeyrimizə işləyir, buna bir quzu kasın”, – dedi. Quzu kababına qonaq elədi məni, içdi, içdi, köyrəldi: “Ara, Samed, yaxşıca dolanırdıx, noldi bırdan bu Balayan çarmandı çıxdı ortalığa! İndi da na? – Müharibə! Vay! Vay!..” Mən də köyrəldim, Rəhim kişi, dedim: “Qnel, sənin adın Günəldi axı!” “Sus, sus!” – dedi. – Mani xətyə səlma”. Dedim: “Müharibə başlansa, sən də bir güllə atarsanmı?” Dedi: “Atmasam, neja olar o? Albatta, atajam, a Samed!” Soruşdum ki: “niyə axı?” Dedi: “Orasını bilmeram. Deyasan bu Zorri Balayan kopayoğlı yavaş-yavaş mani da “Ariyes” elayir axı!” – dedi güldü. Budu bax, Erməninin əksəriyyəti belədi. Təbrizdəkilər Qacarilərnən evlənilər, Rza Şahın qohumlarıynan evlənilər, OdƏrnən də qan qarışığı olublar, Farsnan da. Milyonerdi hamısı. Əmma indi onlar da silah alıb İrəvana göndərilər bu müharibə üçün, açıq terror üçün! “Armeniya” nədi?! Vətənpərvərlik yoxdu ermənidə! Çünki bətnində hamısı bilir ki, əslində nə “Armeniya” olub, nə də “velikaya”sı!

Bu həqiqətləri deməyə gəldim mən bu gün, Rəhim kişi, sənin çağırışına yox! Uca hiss yoxdu sizdə. Torba-torba ətdən ibarətsiz hamınız. Səlahiyyətinizdən sui-istifadə eləyib magistral yollarda Kalaşnikovnan brilyant yığırırsınız və inanırsınız ki, özünüz üçün yığırırsınız! “Birlik” ayırır sizi millətdən, ay bədbəxtlər! Gizlin, açıq məclislərdə min-milyon dəfə deyilib sizə ki, kökümüzü baltalayır düşmən: “Yer”də OdƏrdi hamı. EvƏrEy OdƏrlərinə “Yevrey” deyirlər indi, EvƏrƏs OdƏrlərinə “Pers”, “Fars” deyirlər, ƏrEv OdƏrlərinə “Ərəb” deyirlər. Əsrlərlə, bax beləcə, ayıra-ayıra xüsusi təlim-tərbiyə ilə yetirdikləri, zət qırıqlardan “Misli barlak” yaradıb doldurublar içərimizə ki, “qamas-qamas” yox daha, küll halında qırınsınlar! Aldanmayın ciblərinizə doldurulan “Dollar”a, vaxtı çatanda soyacaqlar hamınızı! Adicə banditizm, mafiyaçılıq

üsulu ilə əlinizdən alacaqlar hamısını! Katolik kilsəsinin saman altından axıtdığı ayaqyolu zibilidir bu, bütün bəşəriyyətimizi murdarlayıb! İndi budur, sənin əlinlə məni murdarlayır, cənab müvəqqəti kapitalist! Səksən səkkizinci ilin bu sazaqlı qış gecəsi, belə möhkəm “Birlik”lə, neçə meyit uzadacaqsınız bu çirkli döşəmədə?! Meyitlər yan-yana düzüləndə məndən də betər skeletlərə dönəcəksiniz, ay bədbəxtlər! Mənə məlumdu bu bədbəxtlik! Ayılın! “Dollar” möhtəşəm insan adıdır. Əmma o kişi özü də aldanıb, dünya malına çox pis uyub, öz xalqını da bədbəxt eləyib! Biri-birindən rəhmsiz biznesmenlərdən ibarət cənab Dolların varisləri! Qan damcılayır “Dollar”dan!

Sənə də deyirəm, ay Dollarsız Bala! Kimi öldürürsən?! Get güzgüyə bax. Hanı zil qara saçın?! Bu dörd ayda özün özünü öldürəndəmi ağarıb saçın, bayaq əmiyin başı düşmənin qucağında olan-damı, indicə mənə düşmən gözüynən baxandamı?!

Çıxart cibindən o kağızı, bir də oxu: “Məni Varisim öldürdü”. Məhkəmə, şahid-sübut nəyə lazımdı?! Götür Xəlvətin o bıçağını, vur! Başa düşmədinmi ki, qan almağa vermirdi sənə bıçağı, can almağa verirdi!

Niyə ləngidirsən?! Necə qulaq asacaqsan o cür sualların cavablarına?! Qatil! Bu da cavab!

Atan da qatildi, ata əvəzi əmin də! Budu cavab!

İndi şərhinə qulaq as.

Başımıza nələr gəlib? O kağız niyə yazılıb? Niyə bu kökə düşmüşük? Hamısını danışacam. Qıyma-qıyma...

Azdan-çoxdan adamlığınız qalıbsa, bir tikə çörək verin mənə. “Badamlı”nızdan da verin... Vaxt vardı, içməmiş dəm gəzərdim. “Pəh-pəh!” mahnısı oxuyardım: “Pəh-pəh, nə gözəl, nə qəşəng, səfalı illər! İnsan uzun zaman belə yaşamaq istər...” Stalinin, Mir-qəzəbin kütləvi qırğınlar partiyasının çiçəkləndiyi Bezobraziye illərində lap ürəkdən oxuyurdum mən bu “Pəh-pəhi!” Çünki, doğrudan da, heyvanıydım. Təmizürəkli, hər şeyə inanan başıboş heyvan!.. Hissə qapılında çirmənib cəmaatin tualetini təmizləmək istəyirdim. Sonra ayıldım gördüm tualetlərin murdarlığı adamların özlərinin murdarlığındandı!

Mən də içəcəm bu gecə. Çünki mən də sizin tayınızam. Öz heyvanlığımnan, murdarlığımnan, qatilliyimnən bərabər, sizin hey-

vanlığınızı, murdarlığınızı, qatilliyinizi də açıb tökəcəm ortalığa, müqayisə eləyin görək cahillikdə siz ağır gələrsiniz, ya tək mən! Cəmi Muğannalarla birlikdə mən də sözün əsl mənasında cahiləm ki, cəhalət mücəssəmələrinə Elm verməyə həsr eləmişəm ömrümü. Günü bu gün hərənin bir qatilliyini açım, əvəzində çox yox, mincə “Dollar” alım, gedim o dal otaqda prokuror Sayılovnan da alver eləyim, kənardan baxın mənə, özünüzü görün! Bir azacıq düşünün, o Kalaşnikovları niyə veriblər sizə, o güllələrin tökdüyü qan kimin qanıdır?! O yaşda dümağ saçlı adam, gör nə demisən o Sudüşəndə: “Mədəd xadımdı, Mariya – Məryəm ana da o biri Məryəm ana təki işıqnan hamilə olub, ha-ha-ha!” Tfu sənin ağ saçına, Rəhim kişi! “Əxlaqsız” damğası vurmadığınız Əmirli qalmayıb! Bir də tfu sizin üzünüzə!

Pavilyonda stullar taraqqataraq saldı – çaxnaşma oldu.

Bu dəfə zalın aşağı küncündən, torbaların arasından kiminsə xırıltılı səsi Səmədin hələ də beynindən getməyib aramsız “Danış, danış” deyən səsə qarışdı:

– Cahilliyimiz də aydıncı, qatilliyimiz də! Qəhbəliyimiz də! Başqa cür danışılmalıdı burda! Sən pis danışırısan! – Mədəd idi. Dik atıldı. – Danışmıyacaqsan!.. Bunlara ayrı söz lazımdı. Mən deyərəm o sözü! – dedi.

* * *

“Dnevnoy” işıqların cərgəsi altında qaynayan tüstü-duman içində qaz “peç”inə yaxınlaşdı, pencəyinin döş cibindən kağızı çıxarıb, aşağıdan – “truba”nın dibindən alova atdı. Dikəlib, zalın yuxarisına – çayxana küncünə baxdı.

– Niyə yandırdım?.. Səbəbini sonra biləcəksən, əmi.. Atamı nə vaxt, necə, hansı şəraitdə öldürdüyünü mənim dilimdən eşidəndə... Mən anamın bətnindəydim onda. Əmma o şəraiti bütün incəliklərinə qədər görürəm. Bu dəqiqə səni, bu neon lampalarını, bu tüstünü necə görürəm, o şəraiti də elə görürəm indi. Deyilib bu bədbəxt Varisə... İndiki kimi o vaxt da başın dumanlı olub sənin. Boş yox, dumanlı. Çox şeydən xəbərin yoxdu, ey adı SafAğ Alim olan, ən yetkin vaxtında birdən-birə Ünsiz qalan yazıq. Daha heç

nə deyilmir sənə. Ürəyində, beynində, ruhunda necə təbəddülatlar var, hamısını görürəm. Başqasının ürəyini, beynini göstərməkdə məqsədi nədi OdAğÜzün? Çox təəssüf ki, təzyiq yoxdu qanunlarında. Yoxsa atamı öldürdüyün dəqiqələrdə öldürərdilər səni, otuz dörd ilin işgəncəsindən xilas olardın. Mən isə dünyaya gəlməzdim... Atam da, sən də çalışmışınız ki, ana bətnində ikən məhv olmayım mən. Halbuki, hər ikimiz üçün, hətta anam üçün də xoşbəxtlik olardı dünyaya gəlməsəydiniz.

Abı deyir bu iki mininci il ərəfəsində bircə nəfər Bağın da Yerdə, xalq arasında yaşaması saysız-hesabsız insanın kamilləşməsi, OdƏrləşməsi, əbədi həyat qazanması deməkdir. Başqa sözlə, nə sənin ölüb işgəncələrdən xilas olmağın istəyir Abı, nə də mənim. Çox iş görürsünüz, deyir, bəxtəvərsiniz, deyir!

Danışım, görək necə “bəxtəvər”lərik!

Əvvəlcə kağız barədə.

Bu kağızı mən bir dəfə on il bundan əvvəl – yetmiş səkkizinci ilin yayında, sənin Bakıda qayım-qayım oturub, mənə veteranlar cəmiyyətində Qılinc Qurbanın arxivindən zorla çıxartdırıb, universitetə qəbula çağırduğım vaxtlar oxumuşam. Qatlayıb qoymuşam öz yerinə, atamın sovxasının cibinə. Hələ o vaxt sənə qanını içməyə hazırıydım, əmi.

İkinci dəfə kağızı dörd ay bundan qabaq oxudum, “doxsan illik-filan, hamısı düşmənlər qurğusudu” dediyin gün. Anamın yanına gəldirdim o gün, babamın xarabasına gəldirdim.

Bir adam çıxdı ordan.

Kitel əlində, həyətdə dayandı, mənə baxdı, kiteli kəndirdən asdı, dedi:

– Sultan Əmirinin sovxasıdı bu. Yetmiş səkkizinci ilin yayında Gülənoğlu Molla Gülən gətirib bu həyətdə sənə göstərib, sonra anana verib ki, anan hər il bu vədə arvadları yığsın, sovxanı ortalığa qoyub ağlaşma qursun. Ağlamaq istəməyib anam:

– Sultan Əmirli ölməyib – deyib, kiteli boxçaya büküb sandığa qoyub. Əmma o adam deyib:

– Sandığa basılası sovxalardan deyil bu. – Mənə də dedi bunu: – Göz qabağında olmalıdı bu sovxanı, qadası. Çünki o kişinin ölümünün əsl səbəbini açmaqdan ötrü əşyayı-dəlildi, cibində sənəd var. İyirmi beş il türmədə, doqquz il də müxtəlif şəhərlərdə, düz otuz

dörd il Azərbaycandan uzaqlarda mən həmişə bu sənəd barədə fikirləşmişəm, qadası. Çünki uzaqgörən adamdı bu Çax-çux Xalıq, bugünkü günü görürdü. Get öz köhnə saz-söz ustadların Çürük Aşıqnan Xıız Abını çağır. Gəlsinlər əvvəlcə onlar oxusunlar bu sənədi. Çünki belə lazımdı, qadası. Sənədi oxutdurandan sonra xahiş elə, köhnə bir bayatı oxusunlar.

Burdan bir atlı getdi,
Atın oynatdı getdi,
Gün kimi şəfəq saçdı,
Ay kimi batdı getdi.

Deyirdi, gülürdü Çax-çux. O vaxtacan görməmişdim onu. Əmma “çax-çux” deyildiyini də bilirdim, təhər-tövrünü də. Qara, uzun adamıydı. Qəsdən soruşdum:

– Kimsən, niyə belə danışırsan mənən?

Dedi:

– Çax-çux Xalıq deyərlər mənə, qadası. İndi “çik-çik” deyirlər. Tapançaya güllə qoymusanmı heç ömründə? Qoyub üstədən basırsan barmağınan, “çik” eləyir! Elə ki yolumu kəsən oldu, onda ayrı cür çıxır səsi. Hələlik “çik-çik” eləmişəm burda. Hə...

Bayatısını bir də dedi, rədd oldu getdi. Mən qayıtdım, xarabalıqda yenidən “Əmirli mülkü” adlandırılan evdən Abıynan Çürüyü çağırdım. Apardım ora – babam Əlləzoğlunun xarabasına. Bayatızad oxutdurmam, əlbəttə. Dərhal başa düşmüşdüm ki, atamdı “Ay kimi batıb gedən”. Xalıq Qudalov bayatını da intiqam niyyətiyən oxuyur. Yol kəsir, maşın əzdirir, adam döydürür, “yaxşı-yaxşı məsləhətlər verir”. Əmma sən onun adını çəkmirsən burda. Bu “Milli birliyə” də “çik-çik” deyir o!

Sən, yoldaş çekist, günü bu gün tutdura bilərsən bunların hamısını. Çünki hələ dövlət var Bakıda. Sən də sayılırsan orda. Əmma onu da bilirən ki, ordakı dövlət burda yoxdu daha.

Budumu “birliyə”in əlində əsir olmağımızın səbəbi? Yox, bilirsən, əmi. Ün göndərən gizlədir səbəbi səndən, çünki sadəcə, xəstələnmişən, mühitimizin təsirindən əlavə təsirə – Ünə dözmür beynin. Özünü anama oxşadıb cığa buran Gülbənizin yetirdiyi oğlunu, “a Səm-səmi” çağırdığımız ikinci Səməd Əmirliyə zəng vurmuşam

rayona, başa salmışam iş nə yerdədi. Gülənov eşidib mənim zəngimi, sənə deyib: “Qorxma, Səmini işə qoşmarıq. Sənin ölümün lazımdı bizə, vəssəlam!”

Məşədə pis döyüblər səni. O dəqiqədən də Bağ bəxtəvərliyindən məhrum olmusan!

Arada beynin açılacaq, aydın Ün eşidəcəksən. Onda söz verəcəm sənə.

İç o “Badamlı”nı, qulaq as.

Kağızı çıxartdım kitelin cibindən, verdim Çürük oxudu. Aldım Abıya verdim, Abı da oxudu. Kağız düşdü əlindən.

İkisi də yasa batmışdı.

Kağızı götürdüm yerdən, qatladım qoydum bura, öz pencəyimin döş cibinə. Dedim: “Bakıya ayağım dəymiyəcək daha. Aspiranturaya da tüpürdüm, “Vərəsə” kitabxanamıza da, Tədqiqatçısına da!”

Niyə belə dedim?

Veteranlar cəmiyyətində, Qılınc Qurbanın arxivində atamın dəst-xəttini birinci mən seçirdim Qurban əminin xəttindən. Abı gülürdü ki: “Ay bala, anayın qarnındamı görübsən rəhmətlik Sultanın dəst-xəttini?..” Bilirdi, əlbəttə ki, xətti tanıtdıran var. Həmin arxivdə, həmin yetmiş səkkizinci ildə bir vərəq kağız götürdüm, həmin bu kəlmələri yazdım, qoydum Çürüknən Abının qabağına, dedim, baxın, atamın xəttinə oxşayırmı?

İkisi də mütəəssir oldu. Dedilər: – “Kopyadı! Kopyadı!”

Dedim:

“Bəs sözlərə niyə fikir vermirsiniz? Atamın Vəsiyyətinin sözlərini yazmışam bura. Necə yəni “məni Varisim öldürdü”?! Necə yəni “Varisimi də Varisi öldürəcək”?! Necə yəni “Baş açmıram, bu nə sirdi”?! OdAğÜz niyə açmıyıb sirri?

Dillənmədilər. Abı “batın oldu”. Çürüyü tər basdı.

Cırdım atdım o kağızı. Vəsiyyətin əslini də, gördün, indicə yandırdım.

Niyə? Çünki bu yandırılan sənəddə Səməd Əmirli öz əmisi Sultan Əmirlinin qatilidi. Buna heç kəsin, o cümlədən Sultan Əmirlinin oğlu Mədəd Əmirlinin də heç bir şəkk-şübhəsi yoxdu.

Əslində, mən bayaq mənə göstərilən bıçağı götürüb atamın qatilini vurmalı idim, Gülənov məni həbs eləyib günü sabah güllə-

lənmə kəsdirməli idi, bunnan da bu tərəflərdə Yer Bağları nəslinə son qoyulmalı idi.

Bıçağın dəstəyi ovcumda, niyə vurmadım? Onu deyim indi... Bu dal otaqdakı qatillər meşə yolunda səni çəkmənin altına salanda, hələ o dəhşətli dəqiqələrdə OdAğÜz o dəhşəti göstərirdi mənə, bu ala qaranlıq küncdə Ün eşidirdim: “Səmini, Şöşünü də özünlə aparıb qırmaq istəyirsən o qatilləri. Unutma, Mədəd, belə kin-küdurətli qatilliklə sən əbədiyyətini itirərsən!..” Yazılıb: “Varisimi də Varisi öldürəcək”. Otur orda, gözlə, Səməd özü gələcək sənənin yanına”... Xəlvət bıçağı ovcuma basanda yenə Ün gəldi: “Bıçaqla yox, sözlə öldürəcəksən. Sözlə! Orda – pavilyonunuzda çox ciddi hadisələr baş verəcək. Çalış ehtirasa qapılma. Bizi dinlə! Bizi dinlə! Və bizim dediyimizi elə...”

Bil ki, indi neyləyəcəmsə, heç biri mənim iradəmdən asılı deyil, əmi. Qatili cəzasına çatdırıb məsələni qurtarmaq əvəzinə sənənin atamı nə vaxt, necə, hansı şəraitdə öldürdüyünü danışmaq niyyətindəyəm indi.

“Mənəvi qatil” adlandırırısan özünü. Niyə? Səbəb məlumdu? Xeyr, səbəb bir deyil, həm də məlum deyil.

Mən birinci və əsas səbəbi deməliyəm indi burda.

* * *

Bu üçpara kənddə, rayonda, sənənin öz yoldaşlarından, professor Məhərrəmovun yetirmələrindən və bu “Milli birliyi”in başçısı deyib ki, Sultan Əmirli şərəfsiz adam olub. Qardaşı Mədəd Əmirlini öldürtdürüb. Qardaşı oğlu Səməd Əmirlinin istəklisini zorlayıb. Səməd Əmirlinin də başına hava gəlib, o hadisədən sonra gedib əmisinən qabaq-qabağa oturub çaxır içib, sonra yenə havalanıb, xəstə əmisini mənəvi, psixoloji sarsıntılara salıb öldürüb. Sənəd də var bu barədə. Fotokopiyası çıxarılıb. Sabah, dekabrın iyirmi üçündə Mədəd Əmirlinin illiyində fotokopiya həmin Çik-çikin əli ilə həmin sovxa kitelin cibindən çıxardılıb nümayiş etdiriləcək. Millətin qeyrətini çəkən “Milli birlik” rəisi, Qudalı məhləsinin ağsaqqalı Rəhim kişi yenə nitq iradələyəcək. Dövlət nümayəndələrinin, milisin, pro-

kuraturanın iştirakı ilə Bakıdan xüsusi gətirilən məsul işçiləri şahid kimi dindirəcəklər. Məqsəd nədi? Tutqu? Xeyr.

“Vərəsə”mizin məğzi – sənin yazdığın o dissertasiyasayağı tarixi xronika, bilirsən, o tayda da yayılıb. “Birlik” Bakıdan guya “Muğanna” şəcərəsindən olan bir nəfərə xaricə getmək üçün pasport düzəldib: “Aydın Muğanlı”. Aydın gedib Ərdəbildə, Zəncanda nə qədər Muğanna var, yığıb hamısını. Sonra Çik-çik təcrübəsinən siyahı yazıb gətirib verib KQB-yə, nəticədə nə olub? Necə qırıblar Ərdəbil, Zəncan vilayətlərindəki ümidlərimizi?! Sənin üzünə duracaqlar ki, “Sənsən Aydın Muğanlı”. Və bu hərəkətin ruhi xəstəlikdən başqa bir şey olmadığı son dəfə sübuta yetiriləcək.

Plandı bu. Antitürklərin qızılına satılmış həmvətənlərimizin planı.

Qırmağına qıracaqlar Ərdəbil, Zəncan Muğlarını. Əmma sənin üzünə dura bilməyəcəklər. Çünki o planlı terrora qədər bu pavilyonda başqa hadisələr baş verəcək.

Bayaq sənin başın qarı düşmənin qucağında olanda yox, mənim saçım çoxdan ağarıb, əmi, görməmişəm. Aralı gəzməmişəm həmişə səndən. AdıPünhanın mənzilində də, Demokrat Muğannaların evlərində də çalışmışam görmüyəsən. Sarsıntılarımla gizlətməmişəm ki, əsəblərini pozan, xəstəliyini şiddətləndirən danışıqlara qapılımyasan, “Vərəsə”mizin bəşəri həqiqətini şərh eləyib, məhz Alim kimi qalib gələsən İlanə. Əmma İlan üstələdi. Sən Hələbdə olanda orda başqa birisi – çox təcrübəli kəşfiyyatçı da eşələnirmiş, on ikinci əsrdə Bağdadda çap olunan “İxvan əs-Səfa almanaxlarının məzmununu dəyişdirib, on ikinci əsrin əlyazmaları şəklində çap elətdirirmiş. Yəni sənin zəhmətin hədəf gedirdi. OdAğÜzdən deyirdilər: “Sən bu işin nəticə verməyəcək”. Sən ehtirasa qapılıb, Ünün əksinə çalışırdın, mən Leninqradda ağlayırdım. Bax onda dən düşdü saçıma. Sənün Ün əksinə getməyin, əsəb pozğunluğun və belə tez qocalmağın isə otuz dörd il bundan əvvəl olub. Rayondan qovulduğun gündən, “Birliyin” şərqsünas inkarçıları çoxaldıqca, Nizami, Nəsimi həqiqətləri, milli tarix tapdandıqca sənün xəstəliyin şiddətlənib. Kainat sakinləri səni Yer mühitindən Yer informasiyalarından təcrid eləyib, Məhərrəm Abbasoviçin mənzil şəraitində ev dustağı kimi saxlayıblar ki, dissertasiyanı populyar ədəbiyyat şəkl-

linə salıb Elmin qavranmasını asanlaşdırasan, eyni zamanda özün də yenidən dərk edəsən hər şeyi. Bu il – səksən səkkizinci ilin axırında yenidən Yer mühitində İlan informasiyaları məngənəsində sıxılandan sonra yenidən dumana düşmüşsən. Alimsən. Əmma SafAğ Alimi demək olmaz daha sənə. Heyrətlənmə! Sakitcə dinlə. Qıyma-qıyma danışacam hər şeyi. Başa düşəcəksən ki, nə qədər böyük Alim olsan da, SafAğ Alimi deyilsən! Evimiz onda yıxılıb ki, o daş əzələli, qəzəbli, saf, sadə, Səməd də ölüb, Dəli – OdƏl Səməd – SimOd da!

ƏsÜndən xəbərsiz “sion” zəhəri, EvƏrEy OdƏrindən xəbərsiz “Yevrey” “obşinası”, Oddan xəbərsiz “Tat”, GurOddan xəbərsiz “Kürd” “Birliyi” yaratmaq yolu ilə millətin bir qismini o biri qisminə qarşı qoyan KPSS-in üzvlüyündən niyə çıxmırsan, əmi?! Qorbaçovun ikiüzlülüyünü niyə bağışlayırsan?!

Evimiz onda yıxılıb ki, bu otuz dörd ildə rayonları gəzə-gəzə köhnə partiya məktəbi müdavimlərinin köməyi ilə cəmaata ədalət verən... çörək yox, ədalət verən maksimalist Dəli Səməd qorxudan xali SafAğ İnsanların – gizlin Muğannaların Elm mühitində çox az qalıb, qorxudan xali Bağ ikən “KPSS”in siyasət dumanı içində beyni dumanlı siyasətçiyə çevrilib. Axı, SafAğ sevmir siyasəti, ay əmi! Məkri sevmir! İlanın özünə, erməni katalikoslarına əlin çatmır, bu qara dəri kreslodə oturan torbanı “Alihəzrət İlan” adlandırırısan “Kapital” adlandırırısan, həm də “Kişi” demək ümidindəsən. Məndə dəqiq məlumat var. Bu dövlətin ərazisində on yeddi milyarder var bu saat. Mərkəzi bank pulu dövriyyəyə buraxandan sonra təzə yüzlüklər, əlliliklər dördcə ayda yox olur, əvəzində yenə köhnə yüzlüklər, əlliliklər çıxır ortalığa. “KPSS”in hətta ideyalı-məsləkli sayılan liderləri də “Ulduzlar müharibəsi”ni uduzduqlarını başa düşüb, dövlət kapitalını mənimsəməkdən başqa işləri olmuyan Çax-çuxlara, Xəlvətlərə çevriliblər. Çax-çuxlar, Xəlvətlər isə gündən-günə çoxalan, Atomdan, Kimyadan da qorxunc zəhər bəşəriyyəti törədirlər. Sestranın xəstəxanasından narkotikanı ermənilərə, ordan da xaricə axıdıb xəlvəti gəlirlə “Rus məhləsi” yaranıb, Xəlvətə səcdə eləyir! Yəni kimə? Yəni “Alihəzrət İlana” yox, ilancığaza! Belələri nə qədər olar indi respublikada, bilirsən? Sənin Lerikdən Qazağa qədər məsləkdaşlığının da bircə “idealı” var, o da rüşvətdi – qızıl-

brilyantdı, ay bədbəxt əmim! Atamın “çesuyçalılar” dediyindəndi indi dostlarıymın hamısı!

Diqqət yetir, “cənab Kapital” necə sakit qulaq asır! Sənin açmadığın sirləri açıram, niyə susur? Çünki cəzasız cinayətkarlar ölkəsinin kadrlarından, KPSS-in çürüməyindən danışa-danışa, əslində, bu cəzasız Kapitala bəraət verirəm mən. Dünyamızda ən çox kapitalisti olan Kapital ölkəsi SSRİ-di indi. Kamil insan nəyinə gərəkdi bu çürümüşün?!

İşini görüb qurtarıb bu ilancığaz: “Vərəsə” adında dənizdən qidalanan Səməd Əmirli qanı zəhərə dönüb!

Bayaq məni çağırırdın. “Yaxın gəl, yaxın gəl”, – deyirdin. Getmədim. Çünki sən məni xilas edəmməzsən, əmi.

“Varisi Varisi öldürəcək”. Belə yazılıb, belə də olacaq.

Yuxarı baxma! Mən sözümü qurtarana qədər heç nə eşitmiyəcəksən OdAğÜzdən.

Başlayıram danışmağa...

“Şüşəli” sükuta batmışdı. Heç kəs tərپənmirdi, heç kəs dillənmirdi. Cərgə-cərgə “neon” lampalarının, bulud kimi lay-lay tüstülərin altında, “ət torbaları”nın əllərində, damaqlarında “Marlbora”lar qızarırdı.

Mədəd çayxana küncünə cumub, Çürüklə Abının qaraltılarının arxasından Çürüyün divara söykəli cürəsini götürüb, ordan – yuxarıbaşdan zala baxdı.

– Çalacam, oxuyacam və danışacam... Dediym kimi, tələb olunduğu kimi, “qıyma-qıyma”... Murdarlığımızı sübut eliyəcəm! Etiraz varmı?

“Marlbora”lar qızarırdı. Tüstü laylarının aralarına tüstülər millənirdi. Nə baş verdiyini heç kəs, o cümlədən, hətta, hələ Səməd də, Abı ilə Çürük də başa düşmürdü.

Mədəd cürəni köklədi. Kresloda, bir əlində “Badamlı” ilə dolu “xrustal” qədəh, o biri əlində siqaret, quruyub qalmış əmisinin başının üstündən Çürüklə Abıya və sərxoşluqdan mürgüləyən Şöşünün tər-dən islanıb göyümtül çalan seyrək saçlarına baxıb köksünü ötürdü.

– Zilini zil elədim... bəmini bəm elədim... zil qara saçlı Mədəd Əmirliyənin dümağ saçlı Mədəd Əmirlinin saz-söz ustası Çürük aşığın min doqquz yüz onuncu ildə, Səttarxanla Bağırxanın zülmə qarşı üsyanının süqutundan bir il əvvəl Ərdəbildə düzəltməyi bu qaraca cürəni “Zarınçı”¹ üstə köklədim.

Çalaq, oxuyaq, görək sağ-zarınçılar niyə və necə zarırırlar.

Cürə inildədi. Gər, cod, güclü səs sıxılıb cürədən betər inildədi:

Təhriflər içində içim yanmaqdan
Özü SafAğ, bəxti qaraya döndüm.
Ağrıları ürəyimə salmaqdan
İçimdə qövr edən yaraya döndüm.

Səməd başını qaldırıb, altdan-dik, Varisə – Tədqiqatçıya baxdı, sal ağsümük yanaqlarına iri damlalar süzüldü.

Mədəd gözləri yumulu oxuyurdu:

Aşkar olamıdım, bətnimdə qaldım,
Bətnimdə qocaldım, bətnimdə öldüm,
O gündən də “vəhy” – EvEydən Ün aldım,
“Mən yoxam!” – qışqıran haraya döndüm!

Mədəd gözlərini açıb, əmisinin göz yaşlarını görüb qəhərləndi:

– Dəli Səməd də ağlıyarmış!..

Mənim şerim deyil bu oxuduğum. “Yoxa çıxan” mən deyiləm, başqa bir bədbəxtədi – Gizlin şair Muğannadı. Əbədiyini bilə-bilə ağlayır! Niyə, əmi?

Qulaq as!

Əmirli mülkündən kənardə, sənin təzə-təzə istəklən olanda öldürülmüş o mələk Torksindən yadigar oğlundan başqa hələ bilən

---

¹ “Zarınçı” – əslində, “bayat”(ı) növü, BağOdudur, el arasında deyildiyi kimi, “daşı da ağladır”.

yoxdu ki, toylarda nə veriblərsə, son qəpiyinə qədər qızıla, brilyanta çevirib o mülkün bir də yalnız OdAğÜzə məlum yerində saxlayıram ki, sənin ölümündən sonra oğlun Səminin olsun. Səndən ayrılmıyacam, OdAğÜzə sənnən bir yerdə gedəcəm. Əmma mən də ağlayıram!

İçə yanan, “bətində qocalan, bətində ölən” tək o Gizlindimi, əbədimiz Ulu Bağ ƏsƏlMən BağSar AğEy – “Musa ağa” ilə Şeyx Məhəmməd Əmir, Şeyx Əli ilə, Ələsgərdimi, Ağ Əmirlə Boz Əmirdimi?! Mədəd Əmirlidimi, Sultan Əmirlidimi, Xızr Abıdımı, Çürük Aşıqdımı?! “Pyanıska şair” damğalı Şövkət Tahir – Şöşüdüümü?! Səhsız–hesabsız, biri–birindən bədbəxt “Muğ”lar, “Muğanna”lar da bətdə qocalıb, bətdə ölürlərsə, axırı əbədiyyət olan bu “ölüm” – ölümsüzlük niyə ağıdır bizi?!

Bu sualın cavabında dəstan başlayıram. Elə bir dəstan ki, bu tüstülü–dumanlı, “Badamlı”lı, “Marlbora”lı dünyamızın dumanını dağıdacaq, bir nəfərdən – Xəlvətdən başqa hamını Dəli eləyəcək.

Sən hələ tanımırısan məni, əmi. Aqlım, şüurum, dərrakəm açılıb töküləcək ovcuyun içinə, o əlindəki zəhər kimi yox, o termosdakı “dirilik suyu” kimi yox, sözün həqiqi mənasında dirilik suyu kimi, İsgəndər Ruminin tapa bilmədiyi “su” – Elm kimi içəcəksən mənim aqlımı, şüurumu, dərrakəmi... Nəinki sən, yetmiş səkkizinci ilin yayında dəhşətli sənədi oxuduğum gündən bu vaxta qədər hər gün sazıma, sözümə–özümə qulaq asan anam Gülgəz də tanımır məni... Sağ divarında xalça ilə üç sazdan, döşəmədə bir zilidən, üç dəst yorğan–döşəkdən və kitab tərəcələrindən savayı heç bir avadanlığı olmayan mülkümüzdə mənə oturub–duran sakinləri Çürüklə Xızr Abı da tanımırırlar məni.

Dəstanın adı “Sultan və Səməd”di.

Dinlə, əmi!

Adını daşdığı əmim Mədəd Əmirli də iştirak eliyəcək bu dəstanda, atam Sultan Əmirli ilə birlikdə bədbəxt, əzabkeş arvadı Gülgəz də, Gülgəzin Mədəd adında çağası da. Sənin mələk Torksininlə özün kimi cəngavər oğlunu qatmıram bura. Oğlun Səminin “dəstan”ı ayırdı. “Gizlin şair” danısaacaq Səminin qəm dəstanını. Cavanlığınızda sənə vurğun Gülbəniz Çax–çux qızı bu ağbırək vaxtında sənə bərabər sənənin oğluna da vurğundu. Onu unutmaq olmaz.

Nə oldu? Niyə diksindin, əmi? İnsan insana vurular, heyvana yox! Gülgəzin istəklə rəfiqəsi – bacılığı Gülbəniz də insan deyilmi? Niyə gizlədim?! “Sultan və Səməd” dəstanında lap iynənin ucu qədər də gizlin şey qalmamalıdı! Tam mənada açıq, çılpaq həqiqət zərbələrilə öldürəcəm səni! Bəs necə?!

Başlayıram.

Burda, Yerdə mən səndən ayrılmışam, əmi. Yetmiş səkkizinci ilin yayında o dəhşətli sənədi oxuduğum gün yox, İskəndər Rumi adlanan vəhşinin basqınları zamanı, BağOdEy, Bağday ikən “Maday”, “Midiya” adlandırılan vətənimiz parçalananda ayrılmışam mən səndən... Bir şey başa düşdünmü bu dediyimdən?.. Sən necə, ey millətindən xəbərsiz “Milli Birlik”, bir şey başa düşdünmü? Səndən də o vəhşinin basqınları zamanı, Bağdayımız parçalananda ayrılmışam. Nə deyirəm bu sözlərlə, ey “Birlik?” Bəlkə OdƏl – həqiqət Əli-filan deyiləm, doğrudan da Dəli Mədədəm? Əlbəttə, belə çıxır. Əmma bir həqiqət də var ki, bu Dəlinin bu qatil əmini bütün varlığı ilə sevən ürəyi var! Və çox qərībədir ki, bu ürək, bu torpağın sakinləri olan insanabənzər torbalar yığını “Birlik” üzvlərini də sevir!

Gah təhrif “Qrek”lə qucaqlaşırısan, gah təhrif “Ərəb”lə, gah təhrif Farsla, gah təhrif “Rus”la! Mənə – özünə qılınc çəkirsən! Əmma yenə sevirəm səni, ey “Birlik”! Niyə? Biləcəksən...

“Marlbora”lar qızarırdı, tüstü laylarının aralarına üfürülən tüstülər millənirdi. Səməddən başqa, çayxana küncündə indi Çürüklə Abı da, Qəlyanlı qocalar da, Şöşü ilə “Pyanıska şairlər” də ağlayırdılar. Xəlvətin kreslosunun arxasında, Sudüşənli ruslar da, Dam direktor da, Nuru müəllim – Çoban Nuru ilə şagirdləri də, qaz “peç”indən sağda, qapının ağzında, divar dibində Qonaqlılar, Tahirlilər, Qurbanlılar da köyrəlmiş, dolmuşdular. Hətta, qaz peçinin dalında papağı bozaran Əlləzoğlu – Göbələk Məmiş də pişik asqurtısı kimi “pi, pi” eləyə-eləyə ağlayırdı.

Cürə inildədi. Mədəd cürədən betər inildədi:

– Kimsən sən, ey “Birlik”?! OdƏrinə niyə “dəri” dedin?! BağOdƏrinə niyə “Məğdur”, “madər”, “pədər” dedin?! Birinci Aleksandrın zamanından indiyə qədər min bir yerə sürülə-sürülə, nəhayət, gəlib Ağdaş rayonunda məskunlaşanlarımız hətta “Padar” – dağıdan deyir-

lər. BağOdƏr bəndələri ikən özlərini də “Padar” – dağdan sayırlar. Bəli, Ağıqlarını – SafAğıqlarını bilə-bilə, dünya nemətlərindən savayı hər şeyə tüpürən “Padar!..” OdƏrini öldürüb, kimlə birləşdin, ey “Padar” “Birlik”?! Bağlarını çarmıxa çəkə-çəkə, EvÜnə “fani” deyə-deyə özün də fani olursanmı, yoxa çıxırsanmı, ey “Birlik”?!

BağOdƏr hara, “Padar” hara, ey Təhrif?!

Üçüncü beyti dinlə:

Bu yoxluqda varlıq Ündür, ey Təhrif,
Ünlə gələn Od sənindir, ey Təhrif,
Yan bu Oda, yox ol qurtar, ey Təhrif,
Bəlkə onda “haray” ƏrEyə döndü!

ƏrEy, bilirsiniz, GurOdumuz – vilayətimizdir, Uca İşıqdır, Fateh-lərin təhrif dillərində “Rey”ə, “Ray”a döndəriləndiyi zamandan bu günə qədər “haray” təpir, qışqırır: “EvƏrEy OdƏriyəm mən!” OdƏr ikən “KiƏr”ə – “kir”ə, “kor”a, “kar”a döndərilənəmiz nə “haray”ı eşidir, nə də EvƏrEyi görür, odur ki, “sən məndənsən” deyən “Din”lə qucaqlaşır, “mən sənənin böyük qardaşınam” deyən “Rus”u bağrına basır. Bu qucaqlaşmanı görən BağMən isə “məğmun” – “mağmın” Gizlin şair olub görün necə inildəyir.

“Dü beyti” üstə.¹

Rusla Farsın arasında
Parça-parça vətənim var.
Kimə deyim, necə deyim
İçəridən satanım var?!

“İçəridən satanım” kimdir, cənab “Padar?!” kimə satırsan vətəni?!

Aşağı başdakı qara kresloda yapıxmış ət torbasından, şiviyot kitelin boş qolu altından yuxarıya ələm ağacı kimi ağ qol, ağ əl qalxdı.

– Bura bax ey! Nə çərənnəyirsən?! Sən özünüzdən danışmalısən!

Mədəd başını yana əyib şerin davamını gözləyən əmisinə gö-zucu baxıb, üzünü Xəlvətə çevirdi.

¹ B e y t – BağOd, ərəbcə “ev”, “məkkə” mənasında; burada həm də şerin “yar-pağı” mənasındadır.

Nə ölən kimi ölüərəm,
Nə qalan kimi qalırım,
Üzüləndə Saz çalırım,
Belə hoya çatanım var.

SimÜndən Ün alan Sazım,
Ünə sadıq qalan Sazım,
A laylay de, laylay, Sazım,
Millət adlı yatanım var!

“Ələm ağacı” yenidən ağardı:

– Harda qaldı “Sultan və Səməd” dəstani?!

Mədəd toxtaqlı idi:

– Mən “Divani” oxuyuram, qanmalısən ki, hələ təzə başlanırsən dəstani. Diqqətli ol, – dedi. – Sonra gözlənilməz sözlər dedi:

– Bir-iki il var ki, təzə söz eşitmisiniz: “Diskoteka”. Al-yaşıl işıqlar içində cavan-cavan oğlanlar, qızlar, dolan, boşalan bokallar, çıpraq bədənlərdə gəzən əllər. Kim gətirib bunu xaricdən? Nə üçün gətirib, ey “Birlik”? Bu sözləri yadda saxlayın. Keçirəm dəstana:

“Çax-çux Xalığın daxmasının qabağında palıd kötüyünün üstündə daş-tərəzi görünər-görünməz, bütün kənd ora axışırdı və bu vaxt Əmirli nəslinin əziz-ərköyün yetirməsi Səməd də, əmisi Sultanın, yəni Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Sultan Əmirlinin dövlət “payokun”dan hər cür nemət dadıb özünü kişmiş acı saymadığına baxmayaraq, dərhal o yığnağa tələsirdi ki, yığnağın içində qarışıqlıqda Çax-çuxun qızı Gülbənizə göz vursun, Gülbəniz də öz bacılığı Gülgəzə göz vursun, sonra daxmanın xəlvət bir küncündə çöməlib, önlüyünün ətəyini açıb, “atasından çırpışdırdığı” kişmiş Səmədlə Gülgəzin qabağına tutsun ki, Səmədlə Gülgəz onun – Gülbənizin ətəyindən kişmiş yeyə-yeyə, doyunca bir-birinin üzlərinə tamaşa eləsinlər”.

Yəni Əmirli yeniyetməsi həm gələcək bibisilə sevişirdi, həm də gələcək dostu Məsimin gələcək arvadı ilə!

Səmədin nəfəsi qaraldı.

– Mədəd!.. Sən neynirsən?!

Mədəd, cürənin kökünü dəyişə-dəyişə, iri, soyuq gözlərlə əmisinə baxdı. Dodaqları əsirdi.

– Bilirsənmi kimə himayədarlıq eləmişən bu otuz dörd ildə? Qatil yetirmisən, ey qatil! Min dəfə deyəcəm: “Tələsirdi ki, Gülbənizə göz vursun!” Sənin sabıq instruktur yoldaşın, indiki sədaqətli çekist yoldaşın, raykom katibi Məsim Qonaqlı Çax-çuxun qızı Gülbənizin göbəkəsmə nişanlığı deyildimi? Niyə göz vururdun o pak, o gül bənizli Gülbənizə?! Hiss eləmərdinmi, qəşəngcə başa düşmərdünmü ki, səndən ötrü ölürdü o bədbəxt?! Gülgəzi bacılıq tutmuşdu ki, sənə yaxın olsun, Gülgəzlə sən “bir-birininizin üzünü təməşə eliyəndə o da sənə təməşə eləsin!” Başa düşmərdünmü ki, Məsimə ərə gedəndə ürəyi sənin yanında qalacaq, Məsimi qucaqlayanda səni qucaqlayacaq?! Göz vura-vura xəstələndirdiyin o bədbəxt zənənə də dərslər demisən, “Vərəsə” vermişən ki, bətni dəyişsin, saflaşsın, cismani ehtirası Safağ İnsan məhəbbətinə dönsün. Gözəl niyyətdi! Əlbəttə, uca məqsəddi! Əmma... Gözəl niyyətin, uca məqsədin də düşüncəsizlikdən deyilmi?! Əməli də bətni kimi qəhbə zənən necə saflaşsın bilər, əmi?!

Zalda taraqqataraq düşdü.

Bütün Qudalılar, Gülənlilər ayağa qalxıb hiddətlə çaxnaşırdılar.

– Bu nə dəstandı?

– Kim ixtiyar verib sənə cəmaatı təhqir eləyəsən?

– Alnına güllə istəyirsən?!

Qudalılarla Gülənlilərin ardınca Qonaqlılar, Tahirlilər, Qurbanlılar da ayağa qalxdılar. Zalın o başında, qara dəri kreslodə Xəlvət, zalın bu başında, qara dəri kreslodə Səməd nə halda idilərsə, indi Mədəd özü də demək olar ki, o halda idi: nəfəsini çiyindənən alırdı.

– “Qəhbə” dedim, pis dedim. “Təhrif insan” deyərdim əvvəllər, yəni Elmi terminlə danışardım, etika, pərdə gözləyərdim. Siz də razı qalardınız, ustadlarımız da... Təkrar eləyirəm, yoxdu daha o OdƏl – həqiqət Əli Mədəd. Yoxdu!.. Sazla, sözlə deyək fikrimizi, bəlkə müvəqqəti də olsa dirildək OdƏlini.

Cürə inildədi.

– Gizlin şairin bayaqkı sözlərini bir də eşidin. “Zarını” ustə:

Təhriflər içində içim yanmaqdan
Özü Safağ, bəxti qaraya döndüm.
Ağrıları ürəyimə salmaqdan
İçimdə qövr edən yaraya döndüm.

Aşkar olammadım, bətnimdə qaldım,
Bətnimdə qocaldım, bətnimdə öldüm,
O gündən də “vəhy” – EvEydən Ün aldım,
“Mən yoxam!” – qışqıran haraya döndüm.

Bu yoxluqda varlıq Ündür, ey Təhrif,
Ünlə gələn Od sənindir, ey Təhrif,
Yan bu Oda, yox ol qurtar, ey Təhrif,
Bəlkə onda “haray” ƏrEyə döndü!

Lap azacıq şərh dinləyin:

OdÜnsüz “Din”in “vəhy”ə döndərdiyi EvEy təhrif dildə “Allah”ımızın – ƏlAğımız EySarı Uca Evidi. OdAğÜzdən Ün göndərənlərimiz EvEyin adından, EySarıımızın adından göndərirlər. Kiminin bətni birbaşa Ünlə dəyişir, saflaşır, Əbədilər dünyasına – Kainata layiq olur. Bətnən – daxilən, irsən qəhbə insan isə, əməlində də qəhbə olduğuna görə, nə qədər məlumat alsa da, iztirab içində boğulub, yalnız fikrən nisbi saflaşıb, cismində – bədənində titrəşən, ehtiraslı hüceyrələrin əsirliyində, ehtiras əsirliyində qalır. “Ruh”dan – ƏrAğdan – SafAğ İşıqdan məhrum olur və bildiyiniz kimi, OdƏrBağdan yox, “torpaq”dan, yəni təhrif sözdən – təhrif şüurdan yarandığına görə “torpağ”a gedir...

Hoppanışmayın daha!

Oturun! Heç kəsənən yumruqlaşmıyacam. Kalaşnikovlar da susmalıdır! Mən qorxmuram ölümümdən. Siz – qorxanlar ehtiras xəstələrisiniz.

Susun!

Nə Məsim Qonaqlının düşməniyəm mən, nə Səməd Əmirinin, nə də sizin. Eyni zamanda Məsim Qonaqlının da düşməniyəm, Səməd Əmirinin də, bütün Qudalıların, Gülənlilərin də. Yumruqla yox, Kalaşnikovla yox, həqiqətimlə öldürəcəm sizi. Bu pavilyondan heç kəs səlamət çıxmıyacaq. Ata əvəzi əmim, himayədarım, Alimim, Tədqiqatçım, fəxrimlə birgə hamınızı öldürəcəm!.. Müharibə illərindən bu vaxta qədər üçpara kəndin xidmətində olan, müqəddəs saydığınız, istəkli şəfqət bacınız Sestrayla əri Dam direktor da daxil olmaqla, bütün Rus məhləsinin, bütün Qonaqlıların, Tahirlilərin, Qurbanlıların paxırını açıb tökəcəm.

Adam öldürməyə, qırğın salmağa yığmamısanmı sən bizi bura, Xəlvət?! Arzunu yerinə yetirəcəm. “Qıyma-qıyma” öldürəcəm hamını! Lap axırda növbə sənə çatacaq. Səlamət qalmaq istəyir-sənsə, dur çıx get. Hamıya deyirəm: getmək istəyən varsa, getsin... – Heç kəs tərənmədi. Heç kəs dillənmədi. Mədəd tərlı, soyuq əllərini yaylıqla silib, stəkana “Badamlı” töküb başına çəkdi. Sonra “xrustal” qədəhi əmisinin tərlı əlindən alıb içdi. Tələsmədən, cürənin kökünü dəyişə-dəyişə, çayxana küncünü zaldan ayıran “pomost”un – taxta səhnəciyin qırağına doğru yeridi:

– Mən də daxil olmaqla, hamımızı soyuq tər basıb. Nəfəsimiz çatmır. Burulğana düşəndə, sarsıntıdan, stressdən boğulanda belə olur adam...

Dəstanı davam etdirirəm:

“O üç nəfər – iki qız və bir oğlan bu fikirdə idi ki, Çax-çux Xalqın kişimişi təkçə onların ağzını şirin eləmişdi. Çünki Gülbənz Səmədi sevirdi, Səməd Gülgəzi sevirdi, Gülgəz isə hər ikisini sevirdi, buna görə də hər üçünün könlü şaddı, ağızları da şirin.

Səmədin gur qara, deyilənə görə, mərhum anası Suranın saçlarına oxşayan, dalğalı saçları Gülbənzın ətəyinə doğru sallananda, o biri tərəfdən Gülgəzin qara cığaları sallanırdı. Bu vaxt Gülbənz qısqanclığını gülüşlə, zarafatla gizlədirdi:

– Ey, ey, saçlarınız görüşdü! – deyib bir əlilə Gülgəzin, o biri əlilə Səmədin başını dala itələyirdi.

Gülgəzin əli bir yandan Gülbənzın önlüyünün ətəyinə uzananda, Səmədin əli də o biri yandan uzanırdı. Bu vaxt Gülbənz yenə hər şeyi zarafatla gizlədirdi:

– Ey, ey, əlləriniz görüşdü! – deyib bir əlilə Gülgəzin, o biri əlilə Səmədin əlini dala itələyirdi. Sonra saçların, əllərin görüşü təkrar olunub, “dizlərin görüşü”, “ayaqların görüşü” də bunun üstə gəlib, hər üçünün arasında sehrlı uşaq oyununa çevrilirdi və kişmiş qurtarana qədər bu oyun davam edirdi”.

Nədi bu?! Nə oyundu bu?!

On yeddicə yaş Əmirli nəslinin əziz-ərköyün balası Səmədimin. On yeddicə yaş Qudalılar nəslinin əziz-ərköyün balası Gülbənzın, Məmiş Əlləzoğlunun – Göbələk Məmişin zərifcə, balaca “Qaraçı qızı” – cığalı Gülgəz hələ lap körpəcə qıza oxşayırdı. Və bu kişmiş oyununu o qədər də anlamırdı.

Görün, xəlvətə çəkilib kişmiş yeyə-yeyə necə şirin-şirin oynayırdılar! Görün, nə qəşəngdilər, nə gözəldilər! Necə saf mələkdilər! Çax-çuxum da, Çax-çuxumdan kişmiş almaqdan ötrü növbəyə duran Qonaqlılarım da, hamılıqla göz yumurlar, özlərini görməzliyə vururlar ki, mələk balalarım kişmiş yeyə-yeyə, əl-ələ, saç-saç, diz-dizə verib oynasınlar!

Niyə dillənirsiniz, ay əclaf!?! Niyə hücum çəkmirsiniz, niyə öldürmürsünüz məni?! Qudalı məhləsinə o qədər alverçi rus qızı hardan, necə, nə üçün dolub, cənab Kapital?! Çax-çux – Çik-çikinizin bir ayağı xaricdədi. Kişmiş daşımır daha! “İmportu tovar”dan-zaddan da əl çəkib. Kaset daşıyır: “Avropa mədəniyyəti!” Kino kasetxanaları açıb Bakının küçə “perexod”larının künc-bucağında! Öpüş! Mini yubka! Anaşa! Nədən ötrüdü bu, cənab Kapital?! Yalnız Dollar yığmaq üçün? Yoxsa, bu bədbəxt, nadan xalqı tamam qəhbələşdirmək üçün?! Cavab ver: o mini yubka oyunu oynayan cavanlar güllə qabağına, vətən qorumağa gedərlərmi?! Budur bax Çax-çux – Çik-çik – casus oyunu! Özü üçün çax-çux eləyir, millət üçün çik-çik!

Kişmişlə başlayan o qəşəng oyun hara gəldi çıxdı?!

Oturun, köpəyuşağı! Yumruq davaları qurtarıb. Sözə qulaq asın.

“Əllərin görüşünə”, “Dizlərin görüşünə”, “Ayaqların görüşünə”, “Saçların görüşünə” göz yumanları çoxdan tanıyırlar fətlələr! Astaca-astaca, “diskoteka”dan-zaddan başladılar, cavanlarınızın beyninə əl uzadıblar! İndi, odur Laçının meşələrini yolublar!

Soruşa bilərsiniz, neyniyək indi, qəfəsəmi salaq balalarımızı?! Oğlanlı-qızlı, saqqala, çadrayamı bürüyək Xomeyni kimi? İnsan neyləməli, hara cəhənnəm olmalıdı ki, göz-gözə baxmasın, əl-ələ, diz-dizə, ayaq-ayağa toxunmasın?! Mümkündümü?

Deyəcəksiniz mümkün deyil, “diskoteka”da olmalıdı, o birisi də. Oxumuşlarınızın cavabı daha güclüdü: “Fizioloji ehtiyacın qarşısını almaq olmaz!”

Bəs bu nə söhbətdi mən başlamışam? Əmirilələrin, Qudalılarının, Əlləzoğlunun əziz-ərköyün balalarını, sizi, əmimi, anamı, özümü niyə təhqir edirəm?!

Cavabım sadədir.

Qalxın bircəciyiniz başa salın məni, görüm, insan insana niyə əl verir?..

Sükut oldu. Sonra orda-burda pıqqıladaşdılar:

– Bay! Bu nə deyir, ə?!
– Necə yəni “niyə əl verir”?!
Mədəd təzənəni simlərə çəkdi:

– Səlam, privet, zdrastvuy! Bu, deyək aydıncı. Bəs, qızın, gəlinin əlini öpmək nədi, ey rus? Qəhbəliyə pillə deyilmi qadının əlini ələ almaq?! İsticə, ilıqca, yumşaqca əl! Sonra?! Sən babayın əlini öpərdin, gözüyün üstünə qoyardın, ay Qonaqlı, Tahirli, Qurbanlı. İndi niyə belə dadanmısınız bu Nadyalı, Katyalı “Şüşəli”yə? İncə bilək, zərif əl öpmək nə böyük qəbahət imiş! Qəbahət deyilsə, bəs niyə gizlədirsiniz arvad-uşaqlarınızdan?! Həmişə, hər yerdə, hər saat, hər dəqiqə gizlətdiyiniz nədi bu? Zibilə dönən ürəkləriniz deyilmi?!

Hardandı sizdə bu?! Nə vaxtdandı bu dərəcədə aydın iki-üzlülük?! Qədim şeydi? Xeyr! İndi ayrı cür deyirəm: o vaxtdandı ki, “Assuriya” – “Suriya” adlandırılan, qanla qidalanan Təhriflər ölkəsinin ÜnEv ikən “Ninevi”ya”ya çevrilmiş paytaxtından Bağday ərazisinə vəhşilər doluşub sizi Elminizdən, Oddan – Həqiqətdən ayırıb özlərinin şüurdan ayrılmış ehtiras vərdişlərinə alışırdılar, məhz o vaxt ayrıldım mən siz “ins”lərdən. Əbədi ÜnƏs, SafAğ İnsan, Bağ, OdƏr adından danışırım! Dərk eləyirsinizmi ayrılıq bədbəxtliyinizi?! Məndən yox, BağÜndən – “beyin”dən ayrılmısınız, ey BağÜnsüz bədbəxtlər! Odur ki, heç kəsin tanımadığı EyƏr – “Yer” Bağı haray təpir:

...Yan bu Oda, yox ol qurtar, ey Təhrif,
Bəlkə onda “haray” ƏrEyə döndü!

“Haray”sınız hamınız, ey Təhriflər. Öz haqqınızda həqiqəti bilə-bilə, duya-duya, düz yaşamadığınızı əməlli-başlı dərk edib bətninizdə haray təpirsiniz; zənən budunun tərpənişindənə titrəşir xəstələndirilmiş hüceyrələriniz, haray təpirilər ki: “Neyniyək, nə təhər olaq ki, belə abırsızlıqla fırlanıb zənənin dalına baxmıyaq?!” Biz niyə bu qədər ləyaqətsizik?! Yaxşıca dərk edə-edə ki, belə olmaz, niyə ailələrə soxuluruq, insanın məhəbbət adlanan uca hissini tapdalaya-tapdalaya evimizə murdar heyvan tək qayıdırıq?! Müqəddəs OdƏr – Həqiqət İşığı irsiyyətini beləcə dərk edə-edə, hələ ana bətnində balalarımızın qanını it qanına çeviririk.

Tərpənişməyin! Çaxnaşmayın! İş-işdən keçib, ay bədbəxtlər!
Fateh gəlir səninkiləri murdarlayır! Sən də, üstəlik, murdar-
layırsan!

Neyləsin indi, hara cəhənnəm olsun Bağından, Elmindən, şüu-
rundan ayrılan bədbəxt?!

İndiki halda, hələlik “ürək” adlı cəhənnəminizə vasil olmalı-
sınız! Çiyinləri Kalaşnikovlu, cibləri Dolları, əlləri əllərdə, dizləri
dizlərdə olan bədbəxtlərinizin ehtiraslarını boğmalısınız!

Bəli, şüurlu hasar çəkilməlidir fatehliyə, qəhbəliyə! Çax-çux
Xalığın fateh əsgəri olduğunu vaxtında dərk eləyib, qabağına hasar
çəkməlisiniz! Bayaq çınarın gövdəsinə döyəclədiyim cənab Kapital
da fateh əsgəridir! Bəli! Yəni heç ağılnıza gəlmirmi düşmən niyə bu
qədər səxavətli olub, sizi niyə belə varlandırıb, cismani mədəniyyətlə-
rərinə, əxlaqi səxavətlərinə görə Şimalın o qarlı-çovğunlu Maqadan
şəhərinə sürülən “məlakələri” niyə sizin qucağınıza atır?!

Mən məcburam təhqiramiz danışım. Əmma, əslində, ağır təh-
qirlə yox, özümüz özümüdə sakitcə deməliyik: saçım Gülgəzin
saçına toxunanda başa düşdüm ki, Gülgəzi sevirəm, Gülbənizi yox.
Buna görə də Çax-çuxun qızına göz vurmamalıyam, Məsimin nişan-
lısının ətəyindən kişmiş yeməməliyəm... Əlimin, ayağımın, doda-
ğımın, dizimin və sairəmin mənə dediyi sözü qanmıramsa, eşşəklə
mənim fərqi nədir?!

Diksinmə, əmi!

Atam sənə söz öyrətməli imiş. Sən saz – ƏsAğÜz sehrindən uzaq
olmusan, dərk etməmişən ki, insan Eşqdən yaranır! Murdarlıq olan
yerdə Eşq ölür, demək, insan da yaşaya-yaşaya, ayaq üstəcə ölür!

Nə Alim Səməd Əmirli var burda, nə də ağsaqqal Qudalı Rəhim.
Necə yaşadığını, nə üçün yaşadığını, kimi, necə öldürdüyünü bil-
miyən on yeddi yaşlı “Bircə bala” – Səməd bala var! Kapitalı nə üçün
yıxdığını, millətinin içinə terrorçu dəstələr doldurub, səni, məni nə
üçün öldürdüyünü bilmiyən “bir torba ət” var! Bir torba ətin qız nəvə-
lərinin altmışca nəfər yoğun-yoğun, kırıbıd-kırıbıd kürəkən balalar –
bəlalar, var ki “göy” (uca) əvəzinə “kür əkən” – “OdƏr əkən” deyib
hırıldımaqdan həzz alırlar: “Moskvaya nəyə gedirsən?” “Kür
əkməyə!..”

Murdarlıq şəhərində OdƏr əkilmir, ey murdar “əkinçilər!”
“Göy” – OdEy sözüdüdü, Uca Həqiqət deməkdir. OdEylikdən

düşüb, murdarlıq bataqlığında batmışınız, ey “kür”, “torun” – “torun” bədbəxtlər!

Mədəd təzənəni simlərə çəkdi və özü də bilmədən, lap ağır yüklü, dərd-ələmli “Baş divaniyə” qayıtdı:

Təhrifin ehtirası şiri-nər pəncəsidir,
Parçalayar-dağidar, bir kimsəyə rəhm eləməz!

Xəzinəni gizlin saxla, yoxsa qamarlayar udar,
Sənə qismət qalırımı, belə şeyi fəhm eləməz!

Qəzəbin Od vulkanı oyanıb püskürəndə
Tezəcə yazıqlaşar Təhrif, burda da səhv eləməz.

Ey yazıq Saf Gizlinim, bəs deyilmi Saf, Saf dedin,
Demirlərmi Yerdə Saflıq heç bir kəsə nəf eləməz!

* * *

Dəstanı dinləyin:

“Əmirli yeniyetməsi Səmədin ömrünün ən xoşbəxt günləri idi. Ekspeditor Xalığın rəsmi “faktura” ilə mal payladığı və qeyri-rəsmi “çax-çux” – alver elədiyi üç-para kənddə, o cümlədən Qonaqlıda heç kəs bilmirdi ki, Arazın bu tayı ilə o tayının, Sovet Azərbaycanı ilə Cənubi Azərbaycanın arasında sərhədin açıldığı gündən, beş il ərzində bu adamın o taya ayaq döyməyi heç də alver üçün deyil, bu get-gəl agent get-gəlidi, vaxtilə öldürülmüş Bağlarla – Ağ Əmir, Boz Əmir Muğannalarla əlaqədardır. Məlum olan ancaq bu idi ki, palıd kötüyünün üstünə tərəzi daşları düzüləndən sonra Çax-çux yenə “Əmirililərin şeyx qardaşları Ağ Əmirlə Boz Əmir”dən, ya da onlardan qalan oğul-uşaqdan, mülklərdən, vaddövlətdən danışacaq və cəmaatı asta-asta başa salacaq ki, bu qara, uzunhoqqar Çax-çux, bu daş-tərəzi adamı Mirqəzəbin adamıdı, vaxtı çatanda bu taydakı Əmirililəri də qətlə çətdirəcək.”

Kişmiş almağa yığışanlar bax bu söhbəti eşitməyə yığırdılar, əmi.

“Səməd bala isə öz aləmində idi. Hətta o günlərin ən ciddi hadisələri – o tayda Azərbaycan Demokrat firqəsinin məğlubiyyəti,

“Şahın bizimkiləri topa tutması” və Azərbaycan Milli Hökumətinin yığılması da o gur saçlı, möhkəm bədənli, “əziz-ərköyün sədr oğlunun” gur hissiyatla dolu “torum”una mane olmurdu.”

Üz-gözünü turşutma, ey əxlaq mücəssəməsi əmi!

On yeddi yaş heç də az yaş deyil. Səni kişmiş oyununa bağlayan mühitdə az-çox ayıq olsaydın, görərdin ki, gecələr çarpayında şirin rüyalar içində eşləndiyin vaxtlar oraya – Əmirli mülkünə işıqları söndürülmüş “Emadin” maşınları gəlirdi. Məhərrəm Məhərrəmov, Saşa Babayev, Mircəfər Pişəvəri, Sultan Əmirli, Mədəd Əmirli, Xıızr Abı, Çürük Aşıq, Ələsgər müəllimin və sair bədbəxtlər, onluq lampanın piltəsini aşağı çəkib, samovarın dövrəsində baş-başa verib, planet miqyasında baş verən böyük gizlin bədbəxtliklər barədə danışrdılar: prezident Ruzvelt heç də öz əcəli ilə ölməyib; Amerika, Böyük Britaniya, Sovetlər İttifaqı adlarında bir-birinə düşmən “müttəfiqlər”in Tehran müşavirəsində, Stalinin iqamətgahında zəhər verilib Ruzveltə ki, o tay-bu tay Azərbaycanın birləşdirilməsi – “Midiya”nın bərpası baş tutmasın. Bəli, EvƏrEy OdƏri idi. O nur Ruzvelt və Bağdayı – qədim ana yurdunu təzə yurdu Amerika qədər sevirdi və bilirdi ki, Bağdayın bərpası yalnız EvƏrEyi OdƏrlərin yox, bütün OdƏrlərin – bəşəriyyətin birləşməsi demək idi; Stalin, Tehrandakı Sovet iqamətgahında məhz bu sehrli Bağday tarixini danışa-danışa Ruzveltin qəhvəsini özü qarışdırıb, sonra qaşığı ofisiant zabitin salfetinin arasına qoyurdu, çünki Vissarion yetirməsinin “dolqodeystvuyuşşaya makstura” adlandırdığı zəhər məhz o balaca qaşığın “mikrodeşik”lərində idi. İlanın hökmü ilə Vatikandan, Moskvadan qızıl seli axıdılıb Cənubumuzun farsa, Şimalımızın erməniyə, Qərbimizin gürcüyə verilməsi üçün hazırlıq görülsün; Bağday adını, Bağ adını, OdƏr adını bütün planet miqyasında həmişəlik məhv etmək üçün “Türk”, “Tat”, “Kürd”, “Yəhudi” adlananların OdƏr – “Dəri” kökünə aid nə qalıbsa, hamısı məhv edilsin, Vatikanla SSRİ Elmlər Akademiyası arasında sıx əlaqə, birgə əməkdaşlıq yolu ilə institutlar yaradıb, adları çəkilən xalqların mütəşəkkil terrorla bir-birini qırması üçün nifaq təbliğatı aparılsın. Diqqət yetir, ey bədbəxt “Milli Birlik”; gör nə vaxtdan səpilməmiş bu nifaq toxumu! “Türk oğlusan, köpəyoğlusan!” – ilk dəfə hansı casus monaxın dilindən çıxıb, necə yayılıb, ey “Birlik”, bilirsənmi?!

Kişmiş oyunundan başın açılsaydı, o günlərdə sən SafAğ Elmindən də xəbər tutardın, Stalinin Cənubda Milli Hökumət kadrlarını topun altına verdiyindən də xəbər tutardın və bu il, min doqquz yüz səksən səkkizinci ilin axırında kütləvi terror planının həyata keçirilməsi üçün topların lülələrinin Azərbaycana yönəldiyini bilərdin, “Şüşəli”yə “kөнüllü ölməyə gəlmək” əvəzinə, bir vətəndaş və çekist kimi, bu silahları qabaqcadan sındırmaqla məşğul olardın.

Qısa, bugünkü ölümünün səbəbi məhz o kişmiş oyunudu, əmi!

Təsəvvürünə gətir ki, İlan hələ o vaxtlar xəbərdardı sən Varisliyindən, hələ o vaxt başını otun arasından qaldırıb deyirdi: “Ye, dadlıdı!” Çax-çux Xalıq özü düzəltmişdi o kişmiş oyununu. Ətrafında səni oyundan ayırasa insan yoxuydu. Nə əmin Sultan Əmirli insanıydı, nə də atan Mədəd Əmirli! Gözün kəllənə çıxmasın. Çox ağırdı dəstanın bu parçası!

“Gözünü açıb dünyaya baxanda Səməd özünü kandarında çəmənotu və qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçan nəhəng bir otaqda, səhərdən gecə yarıya qədər bu otağa dəstə-dəstə gəlib gedən cəmaat arasında “əziz-ərköyün sədr oğlu” kimi, “şəxsən Sultan Əmirlinin dizinin dibində oturan Əmirli yetirməsi kimi”, “ordenli bolşevik Qılınc Qurbanın atının türkində gəzən və yetdiyinə yetib, yetmədiyinə bir daş atan dəliqanlı” kimi görmüşdü. Nəsillicə alverçi olan və var-dövlətlərini qorumaq üçün həyət-bacalarında çoxlu it saxlayan Qudalı məhləsinin itlərini döyərdi; Əmirliyə açıq-açıqına “düşmənlərim” deyən Xəlvət Rəhimin atının quyruğunun altına tikan qoyub sonucqladardı; Gülgəzin atası Məmiş Əlləzoğluna “Göbələk Məmiş” deyib qaçısan Qudalı cavanlarını “deşiklərinəcən qovardı”, əlinə keçənlərin ağız-burunlarının qanını bir-birinə qatardı; Qudalı cavanlarının atamanı Qeybalı, Qonaqlının partkomu Cəfər əminin – Lüt Cəfərin özündən iyirmi yaş kiçik arvadı Ayna bacının “ora-burasına baxanda” Qeybalını “Dantes köpəyoğlu” adlandırır “duelə” çağırırdı və dueldə sapandına daş əvəzinə mal peyini yıqıb, Dantes Qeybalının üz-gözünü, üst-başını batırırdı. Belə dəliqanlılığına görə Qudalı cavanları ona “Dəli Səməd” deyirdilər və yəqin ki, elə haqlı deyirdilər”.

Daim dingildəyib hökmən nə işə eləmək, hətta gecələr çarpayıda da kişmiş oyunu oynaya-oynaya qaynayıb yorğan-döşəyi, balıncı

əzişdirib bir-birinə qatışdırmaq heç də adi, normal adam vəziyyəti deyildi axı, ay əmi!

Mən OdAğÜzdə Bağlarımıza, ƏLAğ EySarıнын özünə də üsyana qalxmışam: necə yəni “beyinə təsir olar, təzyiq olmaz”?! Bu əbədi qanuna atan Mədəd də qul idi, əmin Sultan da, Xızr Abı da, Çürük Aşiq da. Təzyiq beyinə zərərdir?! İnsan özü öz murdarlığını dərk edə-edə saflaşmalıdır?! Bəs əksinə olanda necə?!

Qıçası, adam deyildin, əmi. Ətrafında da heç kəs yoxuydu. İndi görəcəksən.

Dəstan davam edir:

“Bezobraziye Mədəd Əmirini öldürməyə hazırlaşanda – qırx altıncı ilin dekabrın iyirmi üçündə dünyadan xəbərsiz Dəli hələ də Gülbəninizin önlüyündən kişmiş yeyə-yeyə Gülgəzə tamaşa eləyirdi. Ancaq o günü Çax-çuxun o taydakı şeyx qardaşlar barədə cəmaata danışdığı xəbəri qulağı alanda Səməd, nəhayət, əlini Gülbəninizin önlüyündən çəkib, idarəyə – atasının kabinetinə yüyürdü və o gün də birinci dəfə eşitdi ki, demə, Sultan əmidən başqa Ağ Əmir, Boz Əmir adlarında şeyx əmiləri də varmış”.

Atan Mədəd Əmiridən nə eşitdin o günü, yadımdımı, əmi? Xeyr, bütün həyatınla birlikdə sədr Mədədin o günü ölüm ayağında danışdığı “ƏlifLam” sirri də dumana bürünüb. Soruş bu cəmaatdan: “Əlif” nədi?” Nuru müəllim – Çoban Nurunun çobanlarından başlamış, başları norka papaqlı, damaqları “Marlbora”lı əhlikeyfət torbalarından, şərqsünaqlara, farsistlərə, ərəbistlərə qədər, hamısı bir ağızdan cavab verər ki, Kainat Elminin açarını “Əlif” – ƏİEv, ƏLAğdı, təhrifi “Allah”dı, “İdeal”dı – OdƏldi. “Allah”ı – ƏLAğ EySarı tanımayan adam yoxdu burda. Əmma hamısı “Birliyi”nin əsiri. Niyə? Çünki, sadəcə, biliklərinin özü yoxdu; “Ye, dadlıdı”. Budur özü! Bunu deyənə göstərdiyi kişmişə bağlıdılar bunlar, ƏLAğın göstərdiyi Kainata yox!

Qırx altıncı, əlli dördüncü illərdə sən necə idinsən, bu “Marlbora” sümürənlər də indi eləcə dilər, əmi...

Xəlvətin alını, sifəti, boyun-boğazı çalın-çarpaz “leykoplastr”la dolmuşdu. Əllərini dodaqlarının qıraqlarındakı qanlı “leykoplastr”ların üstünə qoyub:

– Çərənlə, çərənlə, – dedi, – Səhər saat onacan nə qədər çərənləyirsən çərənlə. Gedən gedəcək, yatan yatacaq, qalanlar sən

dəlinin o dəlini nə təhər öldürdüyünü görəcəklər, inşallah! Xızrınız, Çürüyünüz, Səminiz, Şöşünüz-filanınız da maşına basılıb rədd olacaqlar burdan. Rus məhləsiynən bizim “Birliyi”in tələbləriynən razılaşıb dillərini dinməzlərinə qoymasalar, Dam direktorunuznan o birilər də rəsmi sürüləcəklər burdan! Erməniyə veriləcək bu torpaqlar! Saz çalanlardan, göylərnən bağlı Bağlardan əsər-ələmət də qalmayacaq! Di danış!

Danış! Sağ-sola sərpa! Qəhbəliyinizdən, heyvanlığınızdan danış! Sultanınıznan bir yerdə Qılincınızın qatilliyindən də danışmalısən!

Doktor Nərimanovu, Lenini, qan çanağı bolşevizmi də ifşa etməlisən!.. Bunu, mənəcə, böyügün daha yerli-yataqlı danışar. Niyə qoymursan onu danışmağa?!

Mədədin səşində yenə də qəhər hiss olundu:

– Sadəcə, xəstədi. Ağır xəstədi o, ey daş, ey qaya! Demədimmi o hələ otuz dörd il bundan əvvəl, kənddən qovulduğu gündən sarsılıb, pozulub. “Vərəsə” adında dənizdə üzüb, min səhifəlik dissertasiya üstə eşələnib, Elm yayıb, EySarı Ününü eşidib. Lakin bədbəxtədi, indi, ey bədbəxt!..

Avqustda sən təkidlə onu çağıranda mən Şövkət Tahiri onun üstünə göndərdim. Şöşünün “Jiquli”si rayondan çıxanda poçta girdim, zəng vurdum, dedim: “Əmi, həbsxanadan qayıdandan sonra Şövkət Tahir içkiyə qurşanıb, özünü məhv eləyir. Mən ona dərs demişəm, sən onu “Vərəsə”yə bağla, tədqiqatla məşğul olsun, maariflənsin, içkini tərğitsin”. Əmim Şöşünü qarşılıyıb, cibinə pul qoyub, evin açarını verib, çıxıb gedib İrəvana, səpin haqqında məlumat toplamağa. Qayıdanda görüb Şövkət Tahir kitab şkaflarından tək birindən tək bir cild götürüb. “Sirlil dastanlar” cildini. Vərəqləyib, görüb “Dədə Qorqud” dəstəni bizim deyilmiş. Vatikanda yazılıb, izi azdırmaqdan ötrü Drezdenə göndərilib. Almaniyaya. Ordan da buraya, Qalama – Orta Asiyaya göndərilib, nə qədər mümkündü yayılıb ki, həqiqi tariximizi – Bağdayımızı, Bağlarımızı unudaq... Oturub, tədqiqi materialın şərhil əvəşində bir şeir yazıb Şöşü: “Qorqud Dədəmdən dərs aldım, bir sərbəst şeir yazdım...” – və sairə. Əmim İrəvandan qayıdanda görüb mənzil boş araq, pivə şüşələrilə, boş konserv qutularıyla doludu. “tədqiqatçı” isə çırıq çala-çala, oynaya-oynaya axmaqlayır: “Bir, de görüm, ay Səməd, Azərbaycan kimindi, səşnindi, ya bu məşnindi? A ninnini, ninnini! A ninnini!” Neyləyib

mənim Alim əmim? Bu altmış yaşlı mötəbər şair Şövkət Tahir ikən “pyanska Şöşüyə”, “Ninnini Şöşüyə” dönən axmağıma qoşulub, gedib iki zəmbil dolusu “Skumbriya” konservi, noxud, pivə, araq alıb, gətirib, bütün sentyabr, oktyabr, noyabr aylarını içib, yatıb, qalxıb yenə içib yatıb! Düzdümü, Şöşü?

Şöşü ağır-ağır başını tərpedib xırıldadı:

– Düzdü, a ninnini!

Mədəd üzünü Xəlvətə tutub səsini qaldırdı:

– “Ninnini”, yəni mənasız!.. İnadınmı ki, ağır xəstədi bu?! Döyülməyi, əzilməyi öz yerində. Ruhən, əqlən də xəstədi indi əmim! Ninninidi! Yoxdu!

Xəlvət qərribə suallar verdi:

– Niyə? Niyə ninninidi axı, onu niyə danışmırsan? “Skumbriya”sı, noxudu, pivəsi nəyimizə lazımdı bizim, a qoduq? Səndən tələb olunanı niyə danışmırsan?!

Mədədin səsi batqınlaşdı:

– Sözüm çatmır sənə, ey daş, ey qaya! Deyirəm Elmdən, Həqiqətdən ayrılıb, əmim, daş-qaya mühitinin rəhmsizliyindən kütləşib. Daşlara, qayalara tay olub. Qandın?! Öz yetirməsinin adını da bilmir! Öz adını da bilmir indi! Babası Şeyx Məhəmmədin, atası Mədədin, əmiləri Sultanın, Ağ Əmirin, Boz Əmirin adlarını – Odlarını – rütbələrini – “Əmir” – EvƏrEyliklərini də unudub! İçir! Çalışır dərdlərini unutsun! Mənim öldürməyimə ehtiyac varmı, ay qansız?!

Zal çaxnaşdı, uğuldadı.

– Rəhim kişi! Belə rəhmsizlik olmaz! Kişi can üstədi!

– Əl çək bu işdən!..

Xəlvət barmaqları dodaqlarının qıraqlarındakı qanlı “leyko-plastr”ların üstündə, qaz “peç”inin üstündən qarıya doğru baxdı:

– Soyuq kəsdi bizi! İçəri gəlin, qarını örtün!

Mədəd başını cürənin üstünə endirib, təzənəni simlərə çəkib xırıldadı:

Əzizim, su dayandı,

Arx gəldi, su dayandı...

Xəlvət bərk qəzəblənmişdi:

– “Elə bir ah çəkdim ki, alışdı su yandı!” Mənim yanan ürəyimi daşa döndəribsiniz siz! Bayatı istəmirik! Dəstanını danış!

“Ət torbalar”ı da qışqırışdılar:

– Dəstanı de! Bəsdı sağa–sola çəkdiyin! Düz cığırnan apar kotanı!

– Dəstanı danış! Yoxsa, kəlləni partdadarıq!

– Anqır! Yaxşı anqırırısan!

Mədəd gözlərini silirdi.

– Danışırım... Deyirəm, “Bir ah çəkdim, alışıdı su da yandı”, – siz yanmadınız!

Danışırım. Qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə, ölümündən bir az əvvəl sədr Mədəd oğlu Səmədə deyirdi:

“Əmilərin Ağ Əmirnən Boz Əmirin yaxşı oğulları qalıb. Təbrizdə, Əmir bazarının yanındakı mədrəsəmizdə bir yerdə oxumuşuq... Bir dəfə iyirminci ildə, Ənzəlində, İran Kommunist Fırqəsinin¹ qurultayında görüşdük. Bir dəfə də iyirmi səkkizinci ildə Tehrandə, o vaxtkı Azərbaycan Kommunist Fırqəsinin² gizli yığıncağında. Şeyx əmilərin kimi oğulları da etiqlıdılar. Gümrahdılar. Çünki biz varıq bu tayda. Bizim başımıza bir iş gəlsə, sınımyacaqlarmı? Partiyanın proqramından dönmüyəcəklərmı?! – Sədr Mədəd bu sözləri deyəndə əziz–ərköyün balasının gözü “atası – rəhbəri Stalinin” portretində idi, fikri Gülgəzlə Gülbəninin yanında! Dünyadan xəbərsizin xəbəri yoxdu ki, Çax–çux “kişmiş oyunu” ilə “Qızını Muğannaların gəlininə çevirib, özünü də bu ailəyə soxmaq niyyətinin baş tutmuyacağını başa düşüb, bacanağı Məhərrəm Abbasoviçə ismaric göndərmişdi ki, “bu qohumluğa kömək eləsin”, Məhərrəm Abbasoviç isə sədr Mədədə çatdırmışdı ki, Mədəd onun – Məhərrəmin səhvini təkrar eləməsin.”

Atan bu sirri də açdı sənə o kabinetdə. Sən eşitmədin. Bu faciə bax onda başlanıb, əmi. Əlin Gülgəzin əlində, dizin Gülbəninin dizlərində olmasaydı, aydınca eşidərdin ki, sədr Mədəd sənə təpəniydi: “Kişmiş deyil, zəhərdi o!” – deyirdi.

Bəsdimi bu barədə?

Yox!..

Sədr Mədəd oğluna deyirdi:

¹ İran–Rus müqaviləsi nəticəsində parçalanmış Azərbaycanı birləşdirmək məqsədilə Nərimanov, “Hümmət” partiyasının adını dəyişdirib, bütöv “Kommunist” partiyası yaratmaq niyyətində idi.”

² Ənzəlindəki qurultayda Rusların iştirakı birləşməyə mane olduğuna görə Nərimanovun ölümündən sonra məsləkdaşları o tayda gizlin yığıncaqlar keçirirdilər.

“İyirminci ildə Ənzəlidə niyə birləşmədik? Danışsam da başa düşməzsən. Çünki nə kommünizm barədə təsəvvürün var sənin, oğul, nə də özlərini kommunist adlandıranlar barədə. Mircəfər Bağırov Mirqəzəb, Nərimanovun “Lenin və Şərq” kitabını yığışdırıb gizlədib. Çünki Şərqi oyanmağını təhlükə sayır. Biz deyirik: “Şərq gedək, elmimiz o taydadı”. O deyir: “Şərq geridi, bizim şüarlarımızı qanmaz”. Tara nifrət eləyir Mirqəzəb. Sazı qadağan eləyib. Çünki dünyamızın eşqi sazdan havalanıb uçur. Ən uca mənanın kökü sazlandı. Bütün yer üzü bağlıdı saza. Düşmən dəridən çıxır ki, açılmasın bu gizlədilmiş həqiqət! Ortalığa bir Avak çıxardıb Mirqəzəb. Gör nə oxuyur erməni aşığı: “Rəhbərin başına bax, Kaqanoviç yoldaşına bax!..”

Mədəd təzənini simləyə çəkdi.

– Bəhməni çalırım indi, Rəhim kişi, “BağMən”lə bağlıdı sözüüm.

Məni yox, Bağını öldürürsən sən! Xızr Abını yox, Kainatı sürgünə göndərirsən, vəhşilər dünyasında qalırsan, ey vəhşi!

Məndə dəqiq məlumat var. Yetmiş səkkizinci ildə Bakıya qayıdanda Çax-çux ilk növbədə Mərdəkanda Kişvər adında köhnə agentini tapıb, ondan öyrənib ki, Xudiyev başda olmaqla, RİK Atamalı ilə prokuror Sayılov, Xaş nəçənniklə məhlə milisionerləri, qıyası, Mirqəzəbin, general Persin cinayətləri ilə bağlı adamların hamısı Xruşşovun vaxtında amnistiyaya düşüblər.

Səndən soruşuram indi, sürgündə çürüyənlərimizin övladları bəraət verərlərmi onlara?!

Xəlvət kreslodə silkələnib:

– Dayan! – dedi. – Çox baş-ayaq vurma! Sən əmiyin Bircə balası olduğun kimi Xalq da mənim qardaşımın bircə balasıdı. Türmədən qayıdanda yüz min qoydum ovcuna. Leypsix mağazasını¹ doldurdu vaqona, gətirdi bu üçpara kənddə satdı, getdi əlli min “Xudiyev”in – Dudiyevin ovcuna qoydu, əlli min Atamalının, əlli min Sayılovun, əlli min də Gülənovun. Köhnə “Xudiyev dəstəsi” oldu Çax-çux dəstəsi! Burda hakim-mütləq təşkilatımız “Milli Birlik”də Xalqın təşkilatıdı. Zəmanəmiz belə gətirib, qadaşı!

¹ Avropa–Amerika–İngiltərədə və sair antisovet koalisiya məhz Xruşşov hakimiyyətə gələndən sonra Moskvada, Leninqradda “Leypsiq” və s. şəhər adları ilə adlanan mağazalar açmaq üsulu ilə SSRİ-nin daxilinə yol açdılar; Xalq, Xəlvət kəşfiyyatçılarını həmin mağazalarla bağlamışdılar.

Pulnan, zornan həll olunur hər şey. Sizin o “Əlhəm övladları” küncdə-bucaqda nə qədər “ƏlEy, ƏlEy”, “EySar, EySar!” – desələr də, xalq onları yox, imam Əli övladlarını tanıyır! İranlı, Turanlı Şiə dünyası var bu “Birliyi”in arxasında, qadası. Fundamental İslam dünyası var! Onun arxasında isə, yaxşı bilirsən ki, rusnan “Qlavniy Yevrey” dayanıb, EvƏrEy OdƏrinin adını “Türk”, “müsəlman” eləyib guya qırğından-terrordan gizlədib “öz millətini”. Müsəlmanlığ bir yekə hörümçək toru olub, “türk o torun içində gizlənə-gizələnə əslini yaddan çıxardıb. ƏsOd OdƏri dediyiniz “Cud” – “Cuhud”, bu “ƏrMən” – “Erməni”, Xəlvət Rəhim isə EvƏrEy OdƏrini qəşəngcə təpikləyib özündən ayırıb, erməniyənlə birləşib, bir tərəfdən Rusdan Kaləşnikov alıb, sənə deyir: “Mı perestrelayem vas vsax!” Yəni mən Xəlvət Rəhim aşkar olub, erməni qardaşımnan çiyin-çiyinədi! Qandın?! Xalq burda olsaydı, belə cavab verərdi sənin “bərəət” söhbətinə.

“Əmisi arvadının oynasına bərəət ver sən! Danış, küçük! Mənim canıma elə od doldurubsunuz ki, odunuzu söndürüb, ocağımızın külünü göyə sovurana qədər soyumuyacaq canım! Dizi, dodağı, əli, ayağı da de, “gül bənizli Gülbənizimi” də yanaşı qoy qəhbəniznən! Məsimi də biabır elə, Xalqımı da, “Kapital”ın qız nəvələrini, “altmışca nəfərimi” də. Sestramıznan Rus məhləsini də qoş, heyvan elə, murdar elə. Neyləyirsən elə, hamısına dözəcəm. Danış! O kağızın necə yazıldığını danış, qoduq!”

– Danışırım... “Əmisi arvadının oynası” ölməli, əlbəttə. “Vərəsə” ifşa olunmalıdı! Siz olan dünyada boğuluruq biz. İkimiz də öləcəyik burda, sənin gözlərin qabağında. Əmma tələsmə. Özün proqram vermisen: qıyma-qıyma danış, qıyma-qıyma kəs, iş-gəncə ilə öldür! Proqrama iki yüz faiz əməl eliyəcəm. Oynaş Səmədi öldürəcəm, Alim Səmədi dirildəcəm. Qəhbə oğlu Mədədi öldürəcəm, Alim Mədədi dirildəcəm.

Daş gözlərdə istehzal işartı əmələ gəldi.

– Dirildəmməzsən! “Vərəsə” yoxdu.

Mədəd diksindi.

Bu an Ün gəldi: “Nədən, kimdən qorxdun, Mədəd?!”

– Bir də, de görüm... nə dedin?!

Daş gözlərdə işartı parıltıya çevrilmişdi.

– Dedim “Vərəsə” yoxdu! Dissertasiyanız “sion”un təhrifliyini açır, ƏsÜnü təsdiq eləyir. EyOdƏr Babanızdan EySarinıza qədər! Bütün dinləri tapdalayan Bağlarınızı təbliğ eləyib, açıq-açıqına antisionist xətt-hərəkət yeridir. Katolik kilsəsi qoyarmı onu çıxсын ortalığa?! Dörd aydı burda ölüb qalmısan. Get evində o tərəcələrə bax, boşdu hamısı!

Dissertasiya yandırılıb, a bədbəxt! Məhərrəmin evindəki cildlər də ki parça-parça, cırıq-cırıq şeylərdi! Mən yandırmışam o Xəzinənizi, içərimdə quraşdırdığınız Alimi də o Xəzinəyənən bərabər yandırmışam! Sən özün ölü, Səmədin ölü!.. Nəynən dirildəcəksən Alimləri?!

Yenə Ün gəldi: “Özünü itirmə! Biz deyirik sənə. De!”

Mədəd nəfəsini dərib dedi.

– Səməd də diriləcək, Mədəd də, ay bədbəxt!

– Nəynən?!

– “Vərəsə”ynən, ey daş!

Daş gözlər ciddiləşdi.

– Yəni başqa “Vərəsə” də var?!

– Var, ay yazıq.

– Ola bilməz. Hardadı?

– Deyəcəm... Məclisi nəzərə al. Saz məclisidi!

– Yaxşı, oxu. Əmma Bağirova, Avaka-zada sataşma. Nəzərə al ki, ermənini özündən ayırmayan “Birlik” oturub bu məclisdə! Bir də... Pünhanınızın o qəzəl çərən-pərənini qatma bura! Çürük səndən yaxşı oxuyur: “Mənmi çürümüşəm, ya zəmanəmi?!” Öz dəliliyindən oxu sən də! Gizlin şairinizi də yaxşı tanıyırsınız. Onun yazdıqları da qadağan olunacaq!

Mədədin səsi sərtləşdi:

– Gizlinin açıqlığı da var, ey EyOd ikən “Yəhud”a, ƏsOd ikən “Cud”a ƏrMən ikən “Erməni”yə, EvƏrƏs ikən “Farsa”, dönən “Milli birliyi”ni vahid OdƏrdən ayıran casusun – sənənin əmrinlə yox, Ün əmrilə çalıb oxuyuram mən. Əmma sən Təhrifin qəddarlığı qarşısında Ün göndərən ƏLAğımızın özü ilə birlikdə bütün Əllər acizdilər! Çünki silah işlətmir OdƏr Bəşəriyyəti, hətta erməni kimi quduran övladına da əl qaldırmır. Siz isə gecə-gündüz Kalaşnikovla oynayırırsınız! Budur bu “Yer” üzünün bədbəxtliyi! Qulaq as, gör Əlləri necə “ölü”lərə döndərirsən, ey Ölü!

Cürə “təcnis”lə ağladı, Mədəd cürədən betər ağladı:

Hamı Dəli, Dəli deyir sənə, bir OdƏl deyənin yoxdur,
Pünhanın nə çarə qılsın, ey Odsuz yanan Əli?!

OdƏlsiz-dilsizlər hey “dad bidad” qışqırırlar,
“Dad”ı dildən necə qovsun Axiretdə qalan Əli?!

Əlimi tək görən cəllad girib Elmimin Evinə,
Necə Əlim desin Elmə Elmi talan olan Əli?!

Elm-Əlim, Alim-Əlim, Aləm-Əlim, Əl də Əlim,
Əl Muğanna ölü olub, ey ƏlBizsiz qalan Əli?!

Xəlvət farsistlərinə, ərəbistlərinə göz gəzdirib, mütəəssir göz-
lər görüb qışqırdı:

– İmam Əliyə dəxli yoxdu bunun! Əli qənim olsun “ƏlAğ”,
“ƏlEy” deyəninizə! Uzatma! Konkret, de görüm, hardadı o birisi
“Vərəsə?!”

– OdAğÜz planetindən gələn Ün əbədi “Vərəsə”di, ey bədbəxt!

– Nağıl adamı deyiləm mən! Nağdıdan danış, hardadı?!

– Beynimdədi, ey yazıq... Xızr Abının, Çürük Aşığın beyinlə-
rindədi. Bütün Dəli – OdƏllərin beyinlərindədi...

– Dayan görüm... Sən bilirsən, mən ayıq adamam... Siz Dəli –
OdƏllərin barəsində məlumatım səninkindən az deyil. Böyük hərfnən
yazdığımız Elm Alimi Xəlvət Rəhimdi indi, siz deyilsiniz! Bu qədər
əzab-əziyyətimiz isə, özün deyirsən, ondan ötrüdü ki, “Vərəsə”niz-
nən bir yerdə cəhənnəmə vasil olarsınız, ya da bütün həmsəhəb-
lərinizlə bir yerdə süpürülüb gedəsiniz o tayınıza. Gedib orda danı-
şarsınız bu OdƏr – modərinizi. Rusiyadı bura! Amerikadan üzü bəri,
Feerqə-filan, bütün xaric dolub mühacir azərbaycanlıyan, “Xəzər”
radiosu bar-bar bağırır ki, ruslaşdırırlar Azərbaycanı, Qazağıstanı,
Özbəkistanı, Turkmənistanı, Tatarıstanı. Nə olsun?! Faydası nədi?!
Oturubsan o pyanska şairlərnən, Abıynan, Çürüknən bu tüstünün
içində, bu daş, dəmir Xəlvəti yumşaltmaq istəyirsən. Keç o dal
otağa, televizoru aç, KPSS-in plenumunun xəbərlərinə qulaq as,
gör bir dəfəyə neçə katib çıxardıblar təsərrüfatı dağıtdıqlarına görə!
Katiblərin milyonlarını dəmir borulardan, divarlardan çıxartdıran
Heydəriniz yox hesabındadı! Biznes zəmanəsi gəlib, ay əbləh, siz
elə Elm deyirsiniz! Sən mənə, de görüm, Dəlilərin beyni torpağa

qarışandan sonra kim eşidəcək “Vərəsə”ni?! Erməni gəlir ey!
“Velikaya Armeniya” yaradılır, ay nadan! Bağday nədi, Azərbaycan adı da silinir yer üzündən! Muğ – Bağ nədi, OdƏr nədi, Tərik – Türk adı da qalmıyacaq!.. Danış qurtar! Öldür onu, puldan-paradan götür nə qədər istəyirsən, rədd ol buralardan!

Mədəd son beyti bir də oxudu:

Elm-Əlim, Alim-Əlim, Aləm-Əlim, Əl də Əlim,
Əl Muğanna ölü olub, ey ƏlBizsiz qalan Əli?!

“Məlumatlı” adlandırma, “Alim” adlandırma özünü ey beyni dolu ikən beyni boş cahil! SafAğ Elminin astanasında da deyilsən. On səkkiz min “Qalaktika” – QalAğda, cəmi OdƏr bəşəriyyətində on səkkiz mindən də dəfələrlə çox ƏLAğ olduğunu dərk edə-edə, yenə də “Bir olan Allah” deyən, üstəlik, “Allahın şəriki yoxdu”, – oxuya-oxuya, yenə “Əliallah”lıq eliyənlərin dövrünü qurtarmalıdı. “Allah”ın “şəriki yoxdu”sa imam Əlini niyə şirik çıxarırsan, ey “Əliallaha” qansız?! “Cuhud”, “cud”, “Hud” – “Yəhud” da deyilsən sən, dilini – OdƏlini itirmiş “Pers” – “Fars” da deyilsən! Xomeyni nə deməkdi, ey HəmEyini itirmiş dilsiz, vətənsiz, millətsiz “alim?!” EvƏrEyÜnlərin – “faraon”ların zamanında cahillərə yazı göndərdilər OdAğÜzdən; oxumusunuz sevimli “Bibliya”nızda: “Na bojyem yazıke napisali”, “Səni TəkƏl aparsın”. Yaradan Bağ kəlmələrilə yanaşı işlənən dildi bu dil, ey “alim”, “cahil”! “Dəri” deyil, ey “Fars” – mənasız, ey diri ikən ölü!..

Mədəd “pomost”dan düşdü. Pencəyini çıxarıb çirkli taxta döşəməyə tulladı. Cürəni pencəyin üstünə atdı. Skelet su içində idi. Qollarında, döşlərində daş əzələlər qabarmışdı.

– Səsini çıxartma daha! Nə Dəli Səməd ölüb, nə də OdƏl Səməd. İkisi də mənəm. Xızrın, Çürüyün, Səminin, insana, dünyaya “Ninnini” deyən bədbəxtimin beyinləri də mənədədi, bütün Dəlilərin də! Fikrimi o yan-bu yana çəksən, o plastrları qopardıb yumrulayıb boğazına təpəcəm, nəfəsini dalından alacaqsan. İyli quyu!

İyini yığışdır! Əbədiyyətimi qurban vermək bahasına öldürürəm səni!..

Xəlvətin çinara necə çırpıldığını xatırladan bu dönüş sükut yaratdı. Mədəd bir xeyli ağır-ağır nəfəs alıb, özünə gəlib, pencəyini geyinib, cürənin qayışını çiyinə keçirdi.

– Sözümlü Qonaqlı cəmaatınadı indi. Dəstanım davam eləyir:

“...Kənddən aralanıb meşə yoluna burulanda, dümdüz yerdəcə maşın aşmışdı. Cəmaat uzun, arası kəsilməyən siqnal eşidib hadisə yerinə töküləndə kişinin hələ nəfəsi üstündə imiş, siqnalı basan da özü imiş. Cəmaatı görüb əlini siqnalıdan çəkəndə nə isə demək istəyib. Əmma dili yoxmuş daha. Sultan Əmirli xəbər tutub gələndə isə meyit soyuyubumuş.

Sultan sarğıni açıb, qardaşının gicgahında yaraya baxıb. Ağlamaq əvəzinə elə hey köksünü ötürürmüş. “Yaran nə dərinə, dadaş”, – deyirmiş, ondan-bundan soruşmuş ki, niyə dillənmirsiniz, niyə danışırsınız, belə dümdüz yerdə maşın niyə çevrilib? Necə olub ki, bədənin heç yeri zədələnməyib, təkçə gicgahı bu cür partlayıb-dağılıb?! Bəlkə qəsd işidi?! Sultan Əmirliyə heç kəs heç nə deyə bilməyib. Ancaq NKVD Gülənovun “zaklyuçeniye”sindən sonra aydın olub ki, “Sudüşən çəməni ilə meşənin arasındakı nəmişlikdə Mədəd Əmirli rulu kəskin şəkildə sola – yola doğru burduğuna görə maşın aşıb və aşarkən sağ qapının yuxarı küncü Mədəd Əmirlinin sağ gicgahına batıb, çoxlu qan axmasına və qanaxma nəticəsində ölüm hadisəsinin baş verməsinə səbəb olub”.

Bütün bunları Səməd hamıdan sonra bildi. “Cəfər əmi” dediyi Lüt Cəfər onu kabinetdə, dəmir “peç”in yanındakı nazik taxtda üzünü əmilərinin qəbirləri, başdaşları şəkillərinə söykəyib yatan yerdə tapıb oyadıb.

– Qalx, oğlum... Bədbəxtlik olub... Atan avariyyaya düşüb, – deyib.

Sonra qoluna girib, “uzun, arası kəsilməyən siqnal”dan “zaklyuçeniye”yə qədər hər şeyi yerli-yataqlı danışa-danışa və nədənsə tez-tez: “Qəsd işi yoxdu, qəsd işi yoxdu”, – deyə-deyə onu hadisə yerinə aparıb. Bu vaxt nə maşın orda imiş, nə meyit, nə də cəmaat.

Qan tökülən yeri torpaqlayıb, dövrəsinə qaratıkan yığıbmışlar ki, ayaq dəyməsin oraya. Qaratıkan yığınının yanında bir saqqız ağacının döşünü balta ilə çapıb hamarlayıb, qızmar dəmirlə iri-iri qara hərflər basıbmışlar: “Mədəd Əmirli burda həlak oldu. 23 dekabr 1946-cı il”.

Kim yazmışdı bu “həlak oldu”nu?
Siz, ey Qonaqlı cəmaatı!
Bilirdinizmi sədrinizi öldürüblər?
Bilirdiniz.

Bəs niyə elə yazdınız?! Niyə ört-basdır elədiniz qəsd işini?!

Mənim yaddaşımın sizinkindən fərqi bundadı ki, EyOdƏsdi – Uca Yaradan Həqiqətədi “yaddaş”ım. Yəni Ündü. Sizin yaddaşınızdan fərqli olaraq, min-min illər əvvəllərin və hətta gələcəyin hadisələri həkk olunur beynimdə. Göstərilir və həkk olunur. Məsələn, mən hələ indidən açıq-aydın görürəm ki, iki-üç ildən sonra sizin bu “Milli Birliyi”niz “Boz qurd” adı ilə məşhurlaşacaq. Və özünü “Xalq Cəbhəsi”nin əsgərləri adlandıranların dəhşətli bandit yığımından da dəhşətli vəhşiləri Qarabağda Xocalı şəhərinin əhalisini qıracaqlar, hırıldışa-hırıldışa oğulun gözünün qabağında qoca atasının meyitini zorlayacaqlar! Adını da qoyacaqlar ki, “ermənilər qırdılar, ermənilər zorladılar”. Niyə belə? Çünki İlane erməni ilə Türk arasında əbədi düşmənçilik lazımdı. Ermənilərlə yanaşı sizi də terrorun icraçılarına çevirib ölkəmizin daxilində bundan da bətər milli ayrılıqlar, şiə, sünnü bədbəxtlikləri yaradacaqlar. Əmma həqiqət gizlin qalmayacaq. Çünki, təkrar edirəm, dünyamızda Bağ rüt-bəsində gələcəyi, keçmişini görənlər var!

Dünya miqyasında yüzlərlə qəsd işindən xəbərdaram mən. Uzaq keçmişini görənlər əbədilərimizin bu “fantastika”sını lap adi, sadə sözlərlə çatdırıram sizə. Açıq-aydın qəsd işini “həlak oldu” kəlmələri ilə ört-basdır etməyinizin sirri bundadı ki, “Allah” – ƏLƏĞİ tanıyan, Kainatın sirlərini, o cümlədən öz ölümsüzlüyünü bilib hər cür qorxudan xali¹ olan SafAğların əksinə, siz hamıdan, hər şeydən qorxa-qorxa, həmişə, hər yerdə iradəniniz əleyhinə gedirsiniz. Çax-çuxun çəki daşını tərəzinin üstündən qapıb maşının böyrüylə yüyürdüyünü bugünkü kimi görürəm mən. O vaxt siz də görürdünüz. Çax-çuxun “Villis”in qapısını açıb içəri atıldığını da görmüşdünüz. Həmişə qoşa gəzən Qara Zalla Sarı Zalın qışqırtılarını: “Öldürəcək! Sədri öldürəcək köpəyoğlu!” – dediklərini də eşitmişdiniz. Orda, saqqızın yanında Dam Direktor bu Xəlvətin üstünə

¹ Qorxudan azad əvəzinə “qorxudan xali” ifadəsi xalqın dilində ən qədim Saf-Ağlardan qalıb.

yeriyib: “Öldürdü! O nalnan öldürdü!” – deyəndə, Təftiş Abbasın SafAğ oğlu Qara Zal Xaş nəçənniyin üstünə yeriyib: “Həbs eləyin onu! Xalığı həbs eləyin!” – deyəndə hamımız qınımıza çəkildiniz. Hamınız, ey Qonaqlılar!.. Sədr Mədəd məhz qorxudan xali olduğuna görə kolxoz nizamnaməsinin formal ədalətini həqiqi ədalətə çevirib çörək verirdi sizə; “naturplata”¹ adlanan dövlət vergisini saxlayıb, əvvəlcə sizin əmək günlərinizə taxıl, qarğıdalı, yağ, pendir paylatdırırdı.

Siz isə, hamılıqla qorxu əsiri olduğunuza görə Dam Direktorun, Qara Zalin səsələrini batırdınız!

Sonra? Sonra nə baş verdi? Gizlin ürək ağrıları, vicdan qışqırıqları: “Belə yaşamaq olmaz! Belə yaşamaq olmaz!” İçərinizdəcə boğuldu qaldı bu üsyan, ey yazıq, bədbəxt millət!

Qulaq asın:

“Nə qədər ki, yaxınlaşıb yazını oxumamışdı, Səməd elə bil hələ də yuxulu idi, ayaqlarını yerə basdığını da hiss eləməirdi və hətta Cəfər əmi – Lüt Cəfərin qəribə pıçıltı ilə danışdığı təfəsilatə da bir növ laqeyd idi. Saqqız ağacının üç addımlığında dayanıb o yazını oxuyanda isə birdən-birə boğulmağa başladı”.

Kim “boğulmağa başladı”?

Boş-boşuna vermirəm bu sualı. Kim “boğulmağa başladı”?

Həmin bu altmış yaşlı, beyninə qan sızan skelet Alim, o vaxtkı on yeddi yaşlı, əziz-ərköyün Bircə bala.

O vaxta qədər boğulman-zad vardı mı, əmi?

Yoxuydu.

Niyə məhz orda boğulmağa başladın?

Bilmirsən.

Sən necə, Xəlvət? Hamınızdən soruşuram: Niyə məhz orda, o cür faciə içində tək qalanda, ömründə ilk dəfə boğulmağa başladı bu skelet Alim?

Bilmirsiniz.

Dəhşət bundadı ki, mənim bu ilk nəzərdə qeyri-adi danışığı-mın, təkrar elədiyim, bu “bilmirsiniz, bilmirsiniz” sözlərimin altındakı mənə çox adidi.

¹ Dövlətə vergini məhsulun özündən ödəmədən, kolxozçuya əməkhaqqı vermək qeyri-rəsmi qadağan idi.

O boğulan da, bu boğulan da saf, uca bir insandı. Xalqına məhəbbəti, hissiyatı, vəcdi necə ucaymışsa, hətta bədbəxt Yetimlər məhləsinin qapı-bacalarını murdarlayan “ət torbaları”nın o tualetə çevirdikləri yerləri təmizləmək istəyirmiş!.. O saf, gözəl gənci, sədr Mədədin yeganə varisini gözləmək, təsəlli, ürək-dirək vermək əvəzinə niyə elə gecə dağılmışsınız? Məhkəmə zalında, Xalqın gözü qabağında şahidlik eləməkdən qorxmusunuz?!

Bəli!

Bu bir ovuc Qudalıların “Birliyi” birlikdir. Siz isə özünüzdən başqa heç kəsin taleyini düşünməyən tək-tək qorxaqlar yığınısınız! Sizi biri-birinizdən ayırmaqdan, torpaqlarınıza soxulmaqdan asan nə var?!

Saqqızın yanında o gənc ömründə ilk dəfə, sizin yadlığınızı hiss eləyib!

“Vərəsə”mizi iy basıb! Bu şüşə divarların arasında çala-çala, oxuya-oxuya dönə-dönə danışmışam sizə ki, “Qrek”-“Latin”-“Fars” fətehlərinin, sonra bu dəhşətli üçlüyə qoşulan “Ərəb” fətehlərinin, sonra Səlib-Xaç fətehlərinin, sonra İlan Vatikanın gizlin “poslaniye”ləri əsasında Romanovlar fətehlərinin qan-qırğınları sındırıb sizi.

Vaxtilə “Pro Metey” – EvƏrOdBağdaylar zəncirlənmişdi. İndi hər bir Tərik – “Türk” OdƏr zəncirlənib! Agentlər mühasirəsində yaşayırınsınız. “Əsir” kəlməsi minilliklərlə gəlib indi Xəlvətin dilində təntənə ilə səslənir!

Mən sizi, İlan əlində silah olan əbləhlərimizi “cahad”a çağır-mıram. Cəhalət zorakılığına qarşı zorakılıqdan – ölümdən, torpağa çevrilməkdən dəhşətli bir şey olmadığını dönə-dönə təkrar eləyib, sadəcə, öz bətninizə, “ürək” adlanan cəhənnəminizə diqqətlə baxmağa çağırırım. ƏrOd – həqiqət işığı ikən “ƏrKi”yə – “ürək”ə döndərilən təhrifi saflaşdırmaq üçün bilik verən, idrak verən Elmimiz özü əsir düşüb, işgəncə içində inildəyir, təhrif olunur. Gizlin qışqırma, ey “ürək”!..

Mənim “Ninnini” deyənim deyir: “Xalq elə bilir sən onu “ürək” əvəzinə “ƏrOd” deməyə məcbur eləmək istəyirsən, ay əbləh. Elə ona, görə millətiyin akademikləri də əyri baxırlar sənə! Yazıcıları, şairləri ağız büzürlər ki: “Dil islahatımı aparaq indi”?! “Əl çək Elmdən, a Ninnini!” – deyir. Mən isə əl çəkmirəm və son nəfəsimə

qədər deyəcəm: “Tarixi bil, ey “ürək”! “Dilinizlə birgə “ürəy”inizin də təhrif olduğunu bilin, ey “ürək” Qonaqlılar, “ürək” Tahirilər, “ürək” Qurbanlılar! Səsinizi səsimə qatın, açıq qışqırın ki, belə yaşamaq olmaz! Belə yaşamaq olmaz!..

Ürəyinizə diqqətlə, fəhmlə baxın, görün niyə bu qədər “yazıqlar”, “bədbəxtlər” deyirəm?! Niyə hamınız bədbəxtsiniz?!

Sadəcə olaraq, həqiqətdən uzaq düşüb, hamınız, hamınız yalanla yaşayırınsınız!

Deyirəm, Qarabağın o Cənnəti cəhənnəmə döndəriləcək. İçərinizdə “Vay! Vay!” – deyirsiniz. Əmma biriniz də mənim səsimə səs vermirsiniz! Bundan böyük bədbəxtlik olarmı?! Bakıda, “Hökumət evi” deyilən binanın yanındakı o böyük meydanda mitinq keçirirlər. Rusiyadan, KPSS-dən azadlıq tələb eləyəcəklər. Kimlər? Millətimiz? Xeyr, ey sınıqlar, susqunlar, qorxaqlar yığını! Sabah-birisi gün ətraflı eşidəcəksiniz o mitinqlər, tələblər barədə, sevinəcəksiniz. Biz ÜN eşidən bədbəxtlərdən başqa heç kəs bilməyəcək ki, tələdi o mitinqlər. Bu “Ulduzlar müharibəsi”ndə bütün Türk respublikaları, o cümlədən Azərbaycan KPSS-in əlindən çıxır. Buna görə də KPSS özü təşkil eləyib o azadlıq uğrunda qışqırtıları. Bakıya ordu yeridəcək, sonra ordusunu çıxarıb aparacaq, siz də yenə sevinəcəksiniz ki, ah, axır ki, canımız qurtardı Rusun əlindən, neftimiz, pambığımız özümüzə qaldı... Bəs əslində nə olacaq? Əslində, KPSS-in bu respublikada ciblərdə olan partiya biletləri eləcə qalacaq. Yəni “podpolye”də qalacaq Sovet əjdahası, bax bu “Birlik”lərdən ibarət “Xalq cəbhəsi” adında yalan milli dövlət yaranacaq, və o dövlət xəlvəti gözləyəcək ki, Sovetlər İttifaqı adlanan “sverxderjovo” dünyanı atom altında qoyub, Amerikanı, Avropanı batırandan sonra yenidən meydana çıxsın Azərbaycanda. Nə olar o vaxt, bilirsənmi, ey bədbəxt millət? Yenə erməni iş başında, “Türk” – OdƏr zülm altında?

Bəli!

Tanıdınımı bu “Birliyi”, ey bədbəxtlərim?! Heydərini niyə zəhərləyib iflic eləyiblər?! Çünki, sadəcə, Heydərdən başqa bir sahibiniz yoxdur, ey bədbəxtlər! Səməd Əmirli cırıb atıb o “partiya bileti” deyiləni, əmma budur, yenə boğulur. Niyə? Çünki sən laqeydsən onun taleyinə, ey “millət” adlanan bir-birinə laqeyd əsirlər yığnağı!

– Bəsd! Bəsd, köpəyoğlu!.. – “Hökmdar”ın bağirtısı idi.

– “Millət” dərdi çəkənimə bax! Qəhbə oğlu qəhbə!

Mədəd xeyli susub, gözlərini sildi.

– Gəl dayanaq, Rəhim kişi... Zərərin yarısından qayıdaq. Otuzuncu ildən bu vaxta qədər xəlvəti yediyyin başların sayını artırmıyaq. “Vərəsə” batan şey deyil. Sən də, biz də, cəmaat da gedək dincələk, sabah – dekabrın iyirmi dördündə yığışaq o “kandarında çəmənotu, qazayağı bitən, tavanında qaranquşlar uçuşan” mülkün yerində tikilən mülkə. Mən çalım-oxuyum, “Vərəsə” adlanan möcüzənin sirlərini açım. Mənə çoxdan məlumdur ki, KPSS adlanan İlan Vatikan adlanan İlanın təhriki ilə nə qədər tədbirlər töksə də canı çıxacaq, “kolxoz”, “sovxoz” adlanan əsarət zənciri dağılacaq, məktəblərdə, institutlarda “SSRİ tarixi” əvəzində min bir “xalqa” döndərilmiş OdƏr xalqı, OdƏr bəşəriyyəti haqqında həqiqətlər tarixi tədris olunacaq. Balalarınızı da indidən yığaq o Əmirli mülkünə, Abı, Çürük, mən, bəlkə elə Şöşü özü də, Elmin lap əlifbasından başlayaq: Od nədi, OdƏr nədi, OdÜn nədi? Ünü niyə eşitmirsiniz? Niyə ancaq “Yer” səslərini eşidirsiniz? Yaddaşınız nə vaxt, necə, hansı şəraitlərdə itib?

Hamısını danışaq. Tamamilə real, doğma OdAğÜz BağOdƏr planetimizi göstərim sizə. Bəli, bəli! Doğma planetimizi!.. Əcdadlarınızı, ata-analarımızı, “o dünya” adlandırdığınızı göstərəm! Bundan artıq nə istəyirsən, Rəhim kişi?! Bu dərəcədə qeyri-adi xoşbəxtlik verirəm sənə!.. “Birlik” nədi?! Milyon, milyard nədi, ay evin yıxılsın?! Razılaş! Belə xoşbəxtliyi özgə kim verə bilər sənə? Mən təkəm burda! Nə Abının taqəti var daha, nə Çürüyün, nə də Şöşünün. Təkəm! Əmimi öldürsəm, özüm də öləcəm, Marina dərs keçib, bilir ki, mən olmuyacam, tək-tənha qalacaq. Mariya ilə birlikdə, hamınız yetimləşəcəksiniz! Sonra Mariyanın özünə də qəsd eləyəcəksiniz. Bəs sizin özünüzün taleyiniz necə olacaq?

Xəlvətin əlləri dodaqlarının qıraqlarına qalxdı.

– Bəsdə, dedim!.. Bizim taleyimiz çoxdan məlumdu. Mənim məşinlərimin sayını düz demirlər. Üç “Qaz iyirmi dörd” Xalqın üç oğluna bağışlamışam Xalq türmədə olanda. Birini də bax o skelet qulluq eləyən o qara kişiyə bağışlamışam – Gülənoğlu Molla Gülənə. Xalqa oxşadığına görə... Altmış beş məşindi cəmisə. Hamısı da mal daşıyır Moskvaynan respublikaların aralarında!.. OdAğÜz nədi?! Küçük! Dedim, nağil adamı deyiləm mən. Rədd elə planeti-filanı.

“Vərəsə”nizin də işi qurtarıb. Xalq birbaşa bura uçacaq sabah “Yak sorok”nan. Sizin vayınıza gələcək. Tabutunuzun altına girəcək özü. Danış! Əlli dördüncü ilin avqustunda Bakıdan Səmədnən bir yerdə rayona qayıdanda vəqonda Xalq necə xəbər verdi Sultan Əmirinin evləndiyini? Sonra Səməd nə gördü, nə eşitdi, başına nələr gəldi? Danış!.. Nəzərə al ki, meşədə maşını sıxıb özənlər uzaqda deyillər. Bax o dal otaqdaca qulaq asırlar sənə, dilindən nə çıxır, hamısını yazırlar. Bu “Alimi”in Səməsi də əsirdi orda. Eşit, özüm tapşırıq vermişəm o otaqdakilərə ki, mənə lap pis xətər yetirsələr də, yerinizdən tərپənməyin. Ölsəm də tərپənməyin, demişəm, “zaklyuçeniye” yazın, qol çəkin, basın ağzıbirə bu qudurmuşları, Dəli-məliləri!..

Görürsənmi, Xəlvət Rəhim sizi məhv eləməkdən ötrü Əliyolunda özünü qurban verməyə də hazırdı! Bütün Qudalılardan şəhid olmağına razı olaram mən, xaraba Bağdayınız qayıtmasın! Belə “Pars”, “Pers”, “Fars” – mənəsizəm mən! Danış, “mağmun”, “meymun” oğlu meymun!.. Məni bu cür qana qəltan eləməyin də bəsdə ki, günü sabah güllələnmə kəsilsin sənə! Danış!

Səməd qoşa ovcunda stəkanın üstündən başını qaldırmadan, bir kəlmə:

– Qurtar! – dedi.

Mədəd təzənəni simlərə çəkdi.

– Sənin gözlərin bir nöqtəyə dikilib, beynin bir nöqtədə ilişib, xarab plastinka kimi, bir fikrin üstündə fırlanır: “Dözəmmirəm. Dözəmmirəm. Qurtar! Qurtar!”

Mən deyirəm “döz”, sən deyirsən “dözəmmirəm”. Bağ şəxsiyyətinin ucalığını, Elmi xilas eləyəcəm mən burda, səni yox!

Bakıda müsibətlə tapdığım qiymətli bir dərmənin qutusu oğurlanıb. Abının YemSən torbası boşdu. Üstəlik, başın da boşdu, əmi: sözüm çatmır sənə. Dərk eləmirsən ki, bizi şəhvət düşgünləri, psixi xəstələr yığını kimi qələmə verə-verə tək Əmirililəri yox, bütün Bağları ifşa eləyir bu casuslar “Birliyi”. Dal otaqda səsimi yazırlar mənim erməni Gülənovlar! Sabah, birisigün aparıb qulaq asacaqlar Bakıda, Moskvada, İrəvanda. Özün bilirsən, həqiqi Çekistlər də var onların arasında. Bezobraziye mühitinin murdarlıqlarıyla bərabər məhv olmağımızın başqa səbəblərini də açmalıyam mən bu hakim-siz, prokurorsuz, vəkilsiz məhkəmədə! Xüsusi təşkil olunub axı bu “yubiley”, “illik-filan”, ay əmi! OdAğÜz təziq eləmir. Biz özümüz

həll eləməliyə hər şeyi. Daha doğrusu, mən! Tək mən! Dəli Səmədi öldürüb Alim Səmədi diriltməliyəm! Döz!

Zalın o başından səs gəldi:

– Sən oynası öldür qurtar əvvəlcə!

Səməd, soyuq tər içində, gözləri yumulu, hey başını bulayırdı.

Mədəd doluxsunmuşdu.

– Özünü ələ al! İradəni topla! Yalvarıram, əmi!

Zalın o başından qəhqəhə eşidildi.

Mədəd “pomost”dan düşdü. Cürəsi çiyində yellənə-yellənə, başı əsə-əsə, ağır-ağır gedib Xəlvətin qabağında dayandı.

– Sənə də yalvarıram... dərmanı ver.

Xəlvət özünü yığışdırdı.

– Hardan bildin dərman məndədi?!

– “Birliy”in sədri sənən. Sənə veriblər... Mən sənə cibini görürəm!

– Nə?!

– Biz “Muğ” bədbəxtlər siz Təhrif bədbəxtlərin nəinki ciblərini, hətta yorğanlarının altını da görürük, ey murdar! Rus məhləsindən həftədə neçə “massajistka” “sestra” gəlir sənə Xəlvət kabinetinə?! “Massaj” eliyə-eliyə məlumat verirlər ki, “İr”dən, yəni “İr an” adlanandan Rusiyaya xüsusi yüklü təyyarələr gedib, sarını “Moskva-Bakı” reys təyyarələrinə ötürüblər, gəlir “Kobra”nın – Çax-çuxun mənzilinə yığılacaq. Bir həftədən sonra, səksən doqquzuncu ilin ilk günlərindən başlayaraq, o yük həmin bu Xəlvətin kabinetinə, burdan da erməni sərhəddinə daşımış, xaricdən göndərilən “platını nayomnik”lərə paylanacaq ki, Azərbaycana doluşub əsgəryaşlı gəncləri qırsınlar! Sənə “Birliy”in gizlədəcək o banditləri, ey qatil! Ruslar da bu yanda, Qarabağdan Abşeronu köçürülən cavanları qıraraq, meyitləri dənizə tökəcəklər! Stavropoldan bizim öz EvƏrEy OdƏrliklərini unudanlardan ibarət “kazak polkları” göndərər Erməninin içərimizə hərəkətini sürətləndirəcəklər ki, qırğınların üstü açılmasın. Sultan Əmirliyə hələ əllinci illərdə xəbər verilmişdi bu külli qırğın planı, mənə isə bu dörd ayda, bu “Şüşəli”də hər gün deyilib, bax belə ağ sümüyə döndərmiş sifətimi! Budu bax o dal otaqda maqnitafona yazılan, Moskva, İrəvan üçün hazırlanan informasiya. Qoy bilsinlər kimdilər

“Muğ”lar! Bilənlər necə qaytarılacaq tariximiz! Sən özün də çox şey biləcəksən bu gecə. İnan!

Ver dərmeni, ey külli qırğın qatili!.. İkinci dəfə əlim dəysə, səlamət qalmıyacaqsan. İmkan ver, heç olmasa, səhərə qədər yaşasın o! Bayaq niyə qan aldın? İstəmirdinmi bir az yaşasın, danışsın, özü özünü boğsun öldürsün? İndi mən danışırım, mən öldürürəm onu! Nə fərqi var?!

Xəlvət titrəyə-titrəyə, boğazını çayla yaşlayıb, altdan dik, diqqətlə Mədədə baxırdı.

– Sultanın Gülgəzi maşına basıb aparmağının əvəzində külli qırğın-filan danışsın!

– Belə lazımdı! Bu bir. İkincisi, Sultan Əmirlinin maşına basıb apardığı Gülgöz deyildi.

– Nə?!

– Deyirəm Gülgöz deyildi.

Xəlvət üşürgələndi.

– Yuxu görürəm mən, nədi, ay cəmaat?! Bu nə danışır?! Min doqquz yüz əlli dördüncü ilin mayında Sultan Əmirlinin bu kənddən maşına basıb apardığı zənən bunun anası Cığalı Gülgöz deyildimi, onun istəklisi deyildimi?!

Bütün pavilyon tüstü içində, dəhşət içində susurdu.

Mədəd siqareti külqabına basıb, gah Səmədin yumulu gözlərinə, gah “dərmen” tələbindən xoflanmış Xəlvətə baxa-baxa gərginləşdi.

Şişmiş zəli dodaqlar titrədi:

– Əlim çatmır. Çıxart... özün.

Mədəd “ampula”ları kitelin qoyun cibindən çıxarıb Sestraya verdi. Sestra, quruyub codlaşmış əlləri titrəyə-titrəyə, “ampula”lardan ikisini dalbadal sındırıb “şpris”ə doldurdu, yüyürüb Səmədin qolunu çirməyib, “vena”ya – şah damara yeritdi.

Mədəd o yan-bu yana gəzinirdi.

– İndi sakit otur, əmi... Gülgəzlə görüşünü də eşitməlisən. Atamın o bədbəxt zənəni necə zorladığını da... Dal otaqda oturanların tələbidi bu, həm də mənim özümün qərarımdı! Danışacam. Dözməlisən!

Əvvəlcə Çax-çuxun çənəsini çaqqıldadacam. Görüşə, zorlamaya dəxli olmuyan çərən-pərən şeylər deyəcək Çax-çux. Sonra görəcəksiniz bir kəlmə də çərən-pərən yoxdu.

Mədəd təzənəni simlərə çəkdi.

– Məclis darıxmasın. Yorulanlar getsinlər. Qalanlar peşman olmu-yacaqlar. Yağır Məmmədəlinin, bu qatillə Çax-çux – Çik-çik qatilin o tayda, bu tayda öldürdükləri Elmi necə adı, sadə söz möcüzələri ilə diriltiyimi eşitmək istəyənlər qalsınlar. Hökmən qalın, ey qonaqlılar, tahirilər, qurbanlılar, dünyanızı göstərəcəm sizə!

“...Kupədə Çax-çux Səmədə deyirdi:

– Bu günü gözləyirdim mən, qadası. Avqustun iyirmi ikisini bu gün. Yadında saxla: iyirmi iki avqust, min doqquz yüz əlli dördüncü il, axşam. Stansiyada dayanhadayanda, altıncı vaqonun kupesində Çax-çux Xalıq sənə deyir: “Gözün elə şeylər görəcək ki, bu gün, ömründə görməyibsən. Qulağın elə sözlər eşidəcək ki, ömründə eşitməyibsən.” Falçı sözü deyil bu. Əsasım var mənim. Çətin gündü bu gün səndən ötrü, qadası. Ata gözündə gördüyün əmin düşəcək gözündən, adamlıqdan çıxacaq, murdar heyvana dönəcək nəzərində. Dözümlü olmalısən bu gün. Çox dözümlü!.. Bir dəfə sınıbsan. Qırx altıncı ilin dekabrının iyirmi üçündə – avariya günü. Bir də sınısan düzəlməzsən. Odu ki, unutma məsləhətimi: qabaqca Məsimgilə getməlisən. Gülbəniznən görüşməlisən hökmən. Sonra da, deməli, məni görməlisən. Gözlüyəcəm ha!..”

Trubkanın qətran iyi, qatı tüstü ilə birgə, kupeyə anlaşılmaz, dəhşətli xof dolub, Səmədin sinəsini tutub nəfəsini daraltmışdı: illərlə səndən gizlənən, şəksiz-şübhəsiz qatil, belə birdən-birə, belə sərbəstcə üzə çıxıb, atanın müsibətindən sonra ata əvəzi əmini də böyük müsibətlər gözlədiyini xəbər verib: “Gözün elə şeylər görəcək ki, bu gün, ömründə görməyibsən, – deyirdisə, – falçı sözü deyil bu, əsasım var mənim”, – deyirdisə və sən bu adamın nəyəsə əsaslandığını duyurdunsa, bundan necə xoflanmıyasan?!

Çax-çuxu kupədə qoyub düşməyə tələsəndə Səmədə aydın olan bircə bu idi ki, səkkiz il bundan əvvəlki, qəbristandakı üzü palçıqlı adam, o cinayətkar – qatil yoxa çıxmışdı, yaşıl şlyapanın altında qara məxmər üzünün qətiyyəti ilə, dəyirmi fənər gözlərinin cəsarəti ilə tamam başqa hisslər oyadan, “sinəsi sirlə dolu”, çox-bilən bir adam peyda olmuşdu və bu adam, bildiyinin yüzdə birini də açmayıb, hər şeyi nədənsə sonrakı görüşə – Badsəbanın dax-masına saxlayıb, ancaq bunu demişdi ki, Səməd öz doğma, əziz əmisini, ata əvəzi himayədarını heç də yaxşı tanımırdı, əmisinin

ətrafında baş verən hadisələrdən xəbərsizdi və bilmirdi ki, “Stalin ölən günü əmisi də ölüb, stolun dalında qaraltısı qalıb”, üstəlik, dörd ay bundan əvvəl – may ayında başına nə gəlibsə, necə sarsılıbsa, “Sultan Əmirli deyiləm mən daha, arşınmalçıyam, gedək bir Gülçöhrə tapaq”, – deyib, əmma “uğuru xeyir olmayıb”, “Gülçöhrə” əvəzinə kiminsə – “başqasının istəklisini” gətirib!.. Qətran iyi ilə, tüstü ilə birgə sinəsini tutub Səmədin nəfəsini daraldan da, əslində, elə bu əcaib evlənmə xəbəri idi ki, onu tamam çaşdırmışdı. Sultan əmini Sultan Əmirli eləyən bu deyildimi ki, özünü fədai sayıb, ailə oğul-uşaq istəməyib, həm gözəllikdə, həm də ağılda-kamalda tayı-bərabəri olmayan Qıymatı da ailə səadətindən məhrum eləyib, məhz fədai kimi yaşamışdı! Bu barədə atasından eşitdiyindən əlavə, Səməd özü də yaxşı bilmirdimi ki, əmisinin ailə ilə bərabər şəxsi ev-eşikdən də imtina eləyib, “İnventar RKP” içində qalmağının böyük, ciddi səbəbi vardı: bütün həyatını Kainat Elminə, Bağdaya vermişdi! İndi nə olub, nə baş verib?! Saç-saqqalının ağaran vaxtında birdən-birə bu dərəcədə metamorfozaya uğraması mümkündürmü?! Əgər metamorfoza yoxdusa, bəs Sultan Əmirli “Sultan Əmirli deyiləm mən daha” deməyə vadar edən nədir? Bəlkə heç deməyib? Səməd nəyə görə inanmalıdır ki, Sultan əminin dilinə, təfəkkürünə bu qədər yad-yabancı “arşınmalçı” məhz onun öz dilindən çıxıb?! Bu kəlmə ilə birgə bu evlənmə əhvalatının özündən də anekdot iyi gəlmirmi? Və elə anekdot iyindən məlum deyilmi ki, Çax-çuxun dili ilə düşmən danışır?! Belə çıxmırmı ki, Xudiyev rədd olub rayondan getsə də, Xudiyev – Dudiyeu dəstəsindəkilərin hərəsinə bir töhmət yapışdırılsa da, Bezobraziye heç də fəaliyyətindən qalmayıb, vaxtilə Əmir məzaristanından qəbirlərin, başdaşların şəkilləri vasitəsilə “əsasla ittihamnamə” düzəltdiyi kimi, indi də başqa cür bir vasitə ilə – qadın-filanla, “başqasının sevgilisi” ilə ittihamnamə düzəldib?!”

Diqqət yetir, çalış düşün, dərk elə, gör insana, həyata münasibətin necədi, ey Təhrif! Düşün gör Qudalılar, Gülənovlar da Sultan Əmirli kimi, sədr Mədəd, Qılınc Qurban kimi yaşasaydılar, Mirqəzəb, Pers, Yağır, Çax-çux mühitində necə bir həqiqi birlik yarana bilərdi!

– Saxla... Dayan... – Xəlvət stəkan-nəlbəkini qaz “peç”inin üstünə qoydu. – Sən kimi ifşa eləyirsən?!

Mədəd yorğun-yorğun, başını yana əydi.

– Hələ ki bizi vurursan! Gizlin işləri danışmalısan sən. Görüşü gözləyirik biz!

– Fəallaşma, Rəhim kişi. Gözlənilməz şeylər olacaq. Sakit otur... Görüş bir deyil. Elqızımız Gülgəzlə görüş var. Qəhbə Gülgəzlə görüş var! Qəhbə Sultanla görüş var! Bu nitqimin, sazımın, sözümlən lent yazısını hər yerdə yaymaq, Bezobraziye murdarlarına dərş demək, Elm vermək ümidiynən çalıb-çağırırım.

Xəlvət əlini yelləyirdi.

– Ay hay! Ay hay! – deyirdi. Sonra ucadan: – Mənim Möcüz adında bir nəvəm var. Qarmon çalır, şeir yazır... – Üzünü sağ tərəfə çevirdi: – Ordan belə çıx, a bala, o şeri oxu, eşitsin bu əbləh.

On yeddi–on səkkiz yaşlarında, qara, gombul bir oğlan pinqvin kimi sağına, soluna basa-basa, farsistlərin, ərəbistlərin arasından çıxıb, Mədədə baxıb, ciddiyyətlə:

– Bir “Gəraylı” çal, – dedi.

Mədədə burda xeyirli bir şey olmayacağını bilsə də, Möcüzə boyun əyib:

– Baş üstə, – dedi.

Möcüz oynaq “Gəraylı” ilə o qədər də tutuşmayan, asta, qalınaraq, qəmli səslə, birnəfəsə oxudu:

BağOdƏrə “mehtər” dedi,
“Mehtər”ini kor eylədi,
Kor oğluna qılinc verdi,
At yalına yatan millət.

Qılinc qana bata-bata
Sultanından qisas aldı,
Zənn eylədi xilas oldu,
Gözünü qan tutan millət!

Biləninə sən sus dedi,
Bilməzinə qurdsan dedi,
Dönüb öz-özünü yedi,
Diləyinə çatan millət!

Xəlvət əl çaldı.

– Qurtar! Ye özünü! – dedi.

“Şüşəli”nin sağ tərəfində də şarappaşarap əl çaldılar. Möcüz dönüb yerinə getdi.

Mədəd isə “Gəraylı”nın arasını kəsmədən:

– Möcüz ala qarğa kimidi siz quzğun yığnağının içində! – dedi.
– Özünün deyil oxuduğu şeir, mənim bu “ab yaşıl”¹ düşgünü dostumundu. Axırını oxumadı. Qulaq as, oxuyuram.

Bir gün gəldi, geri baxdı,
Gözlərindən sellər axdı,
Şöşünü yandırır-yaxdı,
Al qanına batan millət!

Bu heç... O Pinqvin Möcüz səndən qat-qat müdrikdi, ey qatıl! Mənə yox, öz babasına cavab verdi o!.. Bu heç. Səbr elə... Gülgəzi Sultan Əmirlinin çarpayısında görəcəksən. O Gülgəzi ki, Səmədin ürəyinin parçası idi.

– Sən neynirsən?! – Səməd qışqırır yumruğunu stola vurdu. – Mədəd! Neynirsən?!

Mədəd təzənəni simlərə çəkdi.

– Döz!.. Əclaf!.. Bax belə əclafam mən, özümdən iyirmi yeddi yaş böyük əmimə əclaf deyirəm. Əmim deyilsən, ata əvəzi deyilsən, doğma atamsan sən mənim. Get güzgüdə özünə bax, sonra gəl mənə bax, gör bir zərrə qədər fərqimiz varmı üz-gözümüzdə, boy-buxunumuzda, yerləşimizdə, oturuşumuzda-duruşumuzda! Söz-söhbətimiz, beynimiz, təfəkkürümüz, məhəbbətimiz, nifrətimiz!.. Ha çalışıram kiməsə baxanda başımı yana əyməyim, mümkün olmur. Baxışımız da eynidi! Yığışdır indi xəlvət dilləri, görüm necə yığışdırırsan! Bütün rayon deyir Səməd Əmirlinin oğludu Mədəd, Sultan Əmirlinin yox! Məmiş Əlləzoğlunun qızı Səməd Əmirlinin altında olub, Sultan Əmirlinin yox! Bu ad-sannan, bu şan-şöhrətnən yaşamaq olmaz, əmi! Bu gecə çox şey eləməliyəm mən! Dünya uçub, altında qalmışam. Aylı, ulduzlu dünya yox, bu Xəlvətli, “Badamlı”lı, “Marlbora”lı, ximikatlı, kombinkormlu dünya çərəyinin dadını da itirmiş, kanalizasiyası suyuna qarışmış murdar dünya bütün çirkabıynan, zir-zibilyənən uçub tökülüb üstümə!.. Döz! Döz! Döz! Öldürəcəm, dirildəcəm! Mən də dözəmmirəm. Başa düşürsən?! Dözəmmirəm! Ya dağıtmalıyam bu dünyanı, özüm də ölməliyəm, ya

¹ Ab yaşıl – araq

da düzəltməliyəm bu dünyanı, özüm də dirilməliyəm! Kiməm, nəyəm, doğrudan da, qabiləmmi bu dünyanı dağıdıb yenidən qurmağa? Heç kəs bilmir. Sən də bilmirsən! Bu gecə biləcəksən!

Küncdən, tüstü içindən göy vilyur şlyapalı, göy qalstuklu, ərəbist, farsist kürəkənlər qismindən birisi əlini qaldırdı.

– Bura bax, Mədəd! Necə yəni dünyanı dağıdıb yenidən quracaqsan?! Bu nə safistikadı axı?! Özünü Hamletə oxşatma! “Sultan”, “Gülgəz”–filan deyilir burda! Onlardan danış! Bir azda çal, oxu də! Dodağımıza dəyib bu zəhrimardan, mahnı istəyirik!

Xəlvət də bu yandan bağırdı:

– Dəstan! Dəstan!..

Mədəd də səsini qaldırdı:

– Kür əkənin dəmlənib. Sən isə can ağrısına dözəmmirsən.

Yumruğunu tək ağzına, qulaq as, öl mənnən bir yerdə!

“...Ürəyinin parçası idi. Elə ürək parçası ki, o qaranlıqda nəinki boy-buxunundan, hətta qıymaçanın altından sallanan cığalarından da tanıya bilərdi və tanımışdı. Əmma gözünün gördüyünü beyni görmürdü, ağılı kəsmirdi.

Öz səsi əvəzində elə bil kənardan xırıltı eşitdi:

– Sən kimsən?! Niyə üzümə baxmırsan?!

Bu xırıltı insan səsinə bənzəmirdi.

Elqızı bu xırıltıdan diksinib titrəməyə başladı və elə titrəyə-titrəyə ayağa qalxdı. Alovun işığında dəhşətdən böyümüş gözləri parıldadı.

Səməd çamadanı əlindən saldı. Bir kəlmə:

– Gülgəz! – dedi.

Daha heç nə deyə bilmədi...”

Mədəd susdu.

Zala da sükut çökdü.

Xəlvət barmaqlarını dodaqlarına sürtürdü, səsinde əzab vardı:

– Bu tərəfi təsdiq olundu. Anan Gülgəz əvvəl Səmədin altındaymış. İndi keç o zorlama gecəsinə, qurtaraq.

Mədəd başını yana əyib, Alim skeletin birdən-birə kəhrəba rənginə düşüb əzabdan gözəlləşmiş sifətinə tamaşa edirdi.

– Kəhrəba üzlü oldun, gözəlləşdin, gözəl əmim! Körpəliyimdə tez-tez yalvarardın mənə: “Qurbanın olum! Qurbanın olum...” Doğrudan da, qurban verirsən özünü mənə. Niyə gəldin bugünün

“Birliyin”in, sabahın Boz qurdunun çağırışına?! Bilmirdinmi ki, bizim hamımızı bir-birimizdən ayırıb yemək üçündü bu təşkilat?!

Mədəd ağır-ağır dönüb Xəlvətə baxdı.

“Əgər səndən dönər isəm, nəsibim ah-zar olsun”, Rəhim kişi! Əgər səni adam eləməsəm, düşməni dosta çevirməsəm, anam Gülgəzin südü mənə haram olsun, Rəhim kişi! “Mehtər” rəmzi altında BağOdƏr deyib, “kor” rəmzi altında OdƏr deyib dəstan yazanımızı qanmamısan, Kalaşnikova sarılmısan. Bax budur havayı olan, mənim səyim deyil. İnan, elə möcüzə yaradacam ki, o xıncmınc canınla, dörd əl-ayağın üstündə iməkləyə-iməkləyə gəlib üzünü ayağıma sürəcəksən, əllərimdən öpəcəksən... İndicə danışdığım görüş o “dəhşətli gecə”dən min dəfə dəhşətli idi, ey heyvan! Nədi “təsdiq olunan”? Oynaşlıqdımı, ey heyvan?! Məhəbbət deyilmi təsdiq olunan, ey heyvan?! Anamı indi də sevir bu Alim skelet. Əmisi Sultan Əmirinin arvadını! Bunu təsdiq elədim mən! İnsan sevgisini!..

Səmədin üzünün kəhrəbasında göyərti əmələ gəlmişdi:

– Mədəd! Mədəd! Düz danışmırsan! Ucalarını alçaltma, oğul!

Mədəd mizrabı simlərə çəkdi.

– Alçaldan alçaldıb! Mən sənin haqqında yaranmış təsəvvürü təsdiq eləyirəm burda. Öldürürəm səni, əmi! Öldürməliyəm! Diqqətli ol!

Sən də dinlə, ey kür əkən! Kor əkən! Hamlet deyiləm mən, yarı aslanam. Əmma sənin qaynatanı dişimlə yox, təkrar edirəm, sözlə öldürəcəm və sözlə dirildəcəm. Ölü diriltmək Hamletlik deyil, Allahlıqdır!

Davam eləyirəm:

“...Bir vaxt vardı, çöldən evinə qayıdanda Əlləzoğlu hər axşam çiyində bir yaba qaratan gətirib, il boyu çəpərini qalınlaşdırmağa çalışırdı, odur ki, həyəət-bacasına həmişə tikan səpələnərdi. Günün nə vaxtı o tərəfə getsəydin, görərdin bapbalaca, ayaqyalın, başıaçıq “Qaraçı gözəli” Cığalı Gülgəz quru yerdə oturub, ayaqlarına dolan tikanları dırnaqları ilə tərpedə-tərpedə ağlayır. Elə o yaşda, o balacılıqda, başı qızıl əsgər papaqlı, ayaqları “Sultan əminin çəkməsi kimi” qara xrom çəkməli sədr oğlu da quru yerdə oturub, “Qaraçı gözəli” Cığalı Gülgəzin ayağını dizinin üstünə qoyardı: “Mənim dişim siçan dişidi”, – deyib, ağzını o qarayanıq, toz-torpaqlı ayağa

söykəyib, tikanları dilinin ucu ilə yaşlaya-yaşlaya, bircə-bircə çıxarıb tüpürərdi. “Bu bir... bu iki... bu üç...”

– Lənət sənə kor şeytan!.. Xəlvət heyrətlə çiyinlərini qısıb, o yan bu yana baxdı. – Tikan nədi, zad nədi?! Bu nə danışır, ay cəmaat!

Mədəd növbəti “Prima”-nı Çürüyün qəlyanından yandırıb, “pomost”-dan enib, yenə Xəlvətin üstünə yeridi.

– Canına azar danışırım! Boğazına boğma danışırım! Səməd Əmirlinin faciəsini danışırım ki, Xəlvət adında buz dağı ərisin. “Zorlama gecəsi” dediyiniz o dəhşətli gecə o balaca “Qaraçı gözəli”-nin ayaqlarına dolan tikanlardan başlanır. Səbr elə, qanaçaqşan. Cavanlıqda “qardaşın” Yağır Məmmədəlinin eşşəklərinin dalınca yorta-yorta Arazın o tayına gedib-gələndə altı cırıq çarıqlarının dabanlarına tikan dolmayıbmı? Yolun ortasında çöküb göz yaşı tökə-tökə: “Yeriyəmmirəm, ay lələ”, – deyəndə, o vaxtkı nişanlı, indiki mehmanxana müdiri, erməni haxçığı Marqo sənin dabanlarını yalaya-yalaya dişlərilə tikanları çıxartmayıbmı! “Bu bir, bu iki, ay musurman. Bu beş, bu on, ay musurman”, – deyə-deyə o gün-güzərana sənlə bərabər ağlamayıbmı? Bu dörd ayda bu Qəlyanlılara neçə dəfə danışmışsan bu əhvalatı, neçə dəfə demisən: “Adama oxşuyan vaxtlarımız varıydı. Marqo: “Ay musurman”, – deyə-deyə ağlayanda köyrəlirdim!” İndi niyə köyrəlmirsən, niyə daşa dönmüsən?!

Çünki, sadəcə, həyətyanı sahəsində beş-on qoyundan, keçidən başqa bir şeyi olmuyan Göbələk Məmiş o çəpəri necə şüursuzcasına qalınlaşdırırdısa, sən də o maşınların sayını eləcə artırırısan, ey şüursuz!

Fələkət bundadı ki, mən bu şüursuza şüur vermək niyyətindəyəm.

İndi, nəhayət, Bezobraziyenin əmri ilə, “zorlama gecəsi” adlandırılan o dəhşətli gecənin müsibətləri barədə danışa bilərəm.

Müsibət ondan başlandı ki, “Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin ifşası”ndan sonra “şüşənin altındakı teleqramla katalikosların məktubları” Bezobraziyenin əlində silaha çevriləndə, SSRİ prokuroru Rudenko və general Məhərrəmov kimi güclü dayaqları olduğuna baxmayaraq, Sultan Əmirli inzibati üsullarla mübarizədən əl çəkib Bezobraziye murdarlarına Elm vermək niyyəti ilə Qudalı məhləsinə ayaq açdı. Nə dedi, nə danışdı Xaş nəçənniyə, prokuror Sayılova, RİK Atamalıya, Çax-çuxa? Bilirsən, Rəhim kişi. Bilmədiyini budu

ki, atam öz səhvini hiss elədikcə, yəni söz-söhbətlərinin havayılığını hiss elədikcə, “vodka”ya əl atırdı. Bundan sui-istifadə elədiniz, o yazığı nə ki var içirtiniz, Rəhim kişi. Göbələk Məmiş oralarda hərlənib-fırlanırdı, arvadına, qızına təpinirdi ki: “niyə gəlib əl-ayaq vermirsiniz?!” Guya Göbələyin özü istəyirdi ki, qızı gəlsin “Kişiyə qulluq eləsin”. Əslində isə, Əlləzoğluna deyilmişdi bu! “Sultan Əmirli insafa gəlib, qardaşı oğluna icazə verib ki, Göbələyin qızını alsın”. Məhləyə çağırılarda bədbəxt Cığalı hoppana-hoppana yüyürdü, it xılının içindən gül üzlü Gülbəniz bacısını da çağırıb, samovara od saldı, Qıllı Qeybalının, Piyli Qayımın içəridən daşdıqları qab-qacağı su kranının altına töküb yudu, quruladı.

Dəhşətli gecəyə şəxsən özün “ağsaqqallıq” eləyirdin, Rəhim kişi.

Gecəyarıda atamın möhkəm kefləndiyinə arxayın olanda “Bircə bala”nın Cığalısının əlinə “podnos” verdin. Dedin:

– Qayınatana çay apar.

Cığalı çayı aparanda bədbəxt atamı dümsüklədilər, dedilər:

– Bax gör kimdi çay verən?

Katib baxdı, tanımadı. Dedi:

– Kimdi?

Dedilər:

– Gülçöhrədi! Axtardığın Gülçöhrə!

Yazıq Cığalı elə bildi gözəlliyini tərif eləyirlər. Qızardı, çayı qoydu, eşiyə qaçdı. Bezobraziyə məclisini şaqıltılı gülüş götürdü:

– Gülçöhrədi, Arşınmalçı! Gülçöhrədi!..

Susursan, ey şüursuz qatil! Gərginsən. Qorxma. Hər şey sənə istəyinə uyğun olacaq... Yazıq Cığalı xoşbəhtliyindən ölürdü. Bilmirdi ki, bədbəxt “qaynata”nın fədai ürəyi ölmüşdü, içərisində bu vəhşi Xəlvətdən də vəhşi, yırtıcı bir canavar peyda olmuşdu. Bilmirdi ki, o canavar ayağa qalxanda Çax-çux adında ikinci bir canavar qızın cığalarından yapışıb, başını dala qanıraraq bircə şüşə konyakı son damlasına qədər boğazına tökəcək, leşini maşına atıb, katibin leşini də üstünə atacaq!..

Səməd dik atıldı. Sonra əlini ürəyinin üstünə sıxıb, ağır-ağır əyilib, ikiqat olub, kresloya çökdü. Mədədə əmisinə yanakı baxdı.

– Atılıb-düşmə!

O bir şüşə konyakdan sonra ağ daş evdə, Sultan Əmirinin həmin yataq otağına doluşub, hırıldaya-hırıldaya çıxdınız. Çax-çux

həmişə keyfi saz vaxtlarındakı kimi, ruscaya keçmişdi: “Vsyo! S Sultanom Amirli pokonçeno!” Həmin bu sözlərini həmin gecə Mirqəzəbə teleqramında yazdı.

Bədbəxt atam dəhşətli sərxoşluqdan ayılıanda anamla bir müddət bir-birinin üzünə baxa-baxa qalıblar. Heç nə başa düşəmmirmişlər. Xəlvətlərin oyunlarından sarsılmış üçüncü bir bədbəxt də yataq otağı ilə zalın arasında quruyub qalıbmış: Qılinc Qurban. Qılincini sıyırıb düşüb atamın üstünə ki: “Bircə balayın istəklisini özünə arvad eləyibsən, çal qurumsaq!”

Qılinc düz dörd ay asıb-kəsib atamı: “Qaytar qancığı, qaytar!..” Düz dörd ay anam evdə – “cəhənnəmdə”, atam aşağıda, tut ağacının altında – “cəhənnəmdə” yatıb. Düz dörd ay bu birisi çarıqlı Göbələk bədbəxt axşamlar Sultan Əmirinin işdən qayıtdığı vaxtlar gedib həyətdə ocaq qalayıb, manqal tüstüləyib ki, guya raykom katibinin qayınatasıdı kişi. Düz dörd ay gecələr səhərə qədər o tutun dövrəsində gəzinə-gəzinə gözləyib ki, bəlkə möcüzə baş verə, şan-şöhrətli katib evə qalxıb yorğanın qulağını qaldıra. Belə dəhşəti, belə faciəni, belə müsibəti mən sizə bağışlaya bilərəmmi, Rəhim kişi?! İyirmi səkkiz aprel küçəsi ilə Kirov prospektinin kəsişdiyi yerdə, Nizami kinoteatrının dalındakı evin ikinci mərtəbəsində, “Çekistlər çekisti” “AdıPünhan” adlanan əzabkeş generalın mənzilində, Azərbaycanın demək olar ki, bütün rayonlarında, mühacir Muğannaların ailələrində, “Prometey”lər – EvƏrOd-Bağdaylar arasında pərvəriş tapan çekist oğlu çekist Dəli Səmədin yetirməsi, Bircə Balası, Tədqiqatçısı Dəli Mədəd, Xəlvətləri rahat buraxarmı?! O dal otaqda oturub mənim səsimi yazan paqonlu Qudalılardan arasında yalnız “fəməliya”ları sizdən olanları tanyırısanmı, ey şüursuz qatıl! Mən yetirmişəm o gizlin OdƏrləri! Onların əlilə diriləcək Alim Səməd! Bütün Bağday ərazisi miqyasında “Muğanna” adlananlarla yanaşı o dal otaqdakı “Qudalılar” ömürləri boyu bu əzabkeş Alimi xatırlayacaqlar! Bəs necə?!

Sakit otur! “Oynaş” öləcək!

Qulaq as!

O konyaklı gecə bədbəxt, sərxoş Cığalı elə bilib toysuz-filansız evlənir Səməd. Nağıl, fantastika aləmində, gözləri yumulu təslim olub sərxoş canavara. Gözünü açanda görüb Səməd-zad yoxdu, başqa adamdı, ölü kimi şeydi, döşənib üstünə. Vahimə içində çapa-

layıb, çıxıb ölünün altından, ayaqyalın, başıaçıq, atılıb qaçıb. Qılınc Qurbanın oraya, qapısı taybatay açıq ağ evə getməyindən bir az əvvəl olub bu, qaçıb anam, darvazada yaxalamısınız bədbəxti. Çax-çux, Qıllı, Piyli, Xaş nəçənnik, Zaks müdiri. Bir də sən, Xəlvət! Bezobraziye heyvanatı! Saçından yapışıb aparıb atmısınız çarpayya. Zalda əyləşib, səbrlə gözləmişiniz, şüşəsinin altı teleqramlı “Yarımallah” özünə gələr-gəlməz, başının üstünü kəsdirmisiniz ki: “Bu sənin Gülçöhrən, bu da zaks müdiri. Kəbinini kəsdir, sonra əyləş biznən bu stolun dalında, yoldaşlıq, qardaşlıq məslə-hətlərimizə qulaq as”. Bax onda başlanıb mənim fəaliyyətim, Rəhim kişi. Anamın bətnində. Anam o canavarı, o meyiti görüb dəhşətə gələndə o dəhşət mənim canıma-qanıma hopub. Anam o yatağından bir daha qaçmağa çalışıb, sizin aranızda çapalayanda mən də çapalamışam. Anam Çax-çuxa, sənə qarğış yağdıranda mən də yağdırmışam. Nağıl deyil, elmdi bu, Rəhim kişi. Atamın qara qanında axan qara qanı idim onda mən, axıb anamın qara qanına qarışırdım. Sultan Əmirli yox idi daha, Rəhim kişi. Cismən sağ olsa da, yox idi. Sən yox eləmişdin mənim uca insan – Bağ atamı!

Qorxma məndən. Heç kəsə şikayət yazmaram. Prokuror, hakim pul kisələri sən pul kisəsini məsuliyyətə almazlar. Mən səni, sadəcə, öldürüb dirildəcəm. Hələlik, bu bədbəxt skeleti öldür-məklə məşğulam.

Kitelin cibindən çıxan kağızı yada salın: “Məni Varisim öldürdü. Varisimi də Varisi öldürəcəm...”

Atam nə vaxt, hansı şəraitdə, necə yazıb bu sözləri? Məlum olacaq. Hələlik, bu SafAğ Varisinə baxın, alim çekistinizə baxın, cəmaat. Yumruqlarına baxın!

Tüpürüm sənin yumruqlarına, ay əmi... Əlli dördüncü ilin avqustunda sən “qardaş qatili” Sultan Əmirlini tabutda görə-görə Qonaqlının bu səmtlərində vurnuxanda Bakıdan zəng vurdular, Sultan Əmirli getdi. Düşmən sənin karlığından, korluğundan istifadə eləyib, əzabkeş generalın bu rayona göndərdiyi yeganə kadri – “iki tərəfə işləyən Əfəl Məsimi” bağlı qapı dalına basdı. “Əfəlin arvadı Gülbənizin əl-qolunu bağlayıb daxməyə tulladı. Əlləzoğlunu zirzəmiyə saldı. Səhər saat altıda, yəni “Yarımallah” rayondan gedəndə Əlləzoğlunun bir əlinə neft qabı, o biri əlinə kibrit verdi, sənin gözü-yün qabağında Əmirli mülkünə od vurdu. Dəlilərin Bezobraziyedən

gizlətdiyi “Vərəsə”ni traktorun təkərlərinin altına verdi. Sənin əsəblərinlə oynayıb əminlə mübarizəyə sövq etdi, döyüş meydanı verdi. Daş əzələlərini, daş yumruqlarını işə saldın. İki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Xalq Qudalını xınc-mınc elədin. “Sultan Əmirinin xançalı Çax-çuxun qanına bulanıb “həbs üçün” əşyayı-dəlil oldu.

Xızr Abı mülkün xərəbəliyində dizin-dizin sürünəndə, “Vərəsə”nin səhifələrini toz-torpağın içindən çıxarıb üfərə-üfərə, sığallaya-sığallaya köynəyinin üstünə yığanda heç nə anlamırdın sən, xəyali xoşbəxtlik əsiri olmuşdun ki, necə eləyib Gülgəzi başa salım, əmimin arvadı olsun, Mədəd doğsun, Sura doğsun, ailə səadəti yaratsın.

Tüpürüm sənin ailə səadətinə, ey mələk əmi! Mələksənmi, ey çirkab içində boğulan “oynaş” SafAğ İnsan?!

Mədəd xırıltı eşidib əmisinə baxdı.

Bütün zal Səmədə baxırdı.

Səmədin başı çiyinə əyilmişdi. Qolları stolun üstündən düşüb sallana qalmışdı. Gülənoğlunun təzə doldurduğu samovar əvvəlki kimi guruldasa da, ölüm qabağı xırıltı aydınca eşidilirdi.

“Qaz peçi”nin dalından boz motalpapaq çıxdı; axşamdan bəri orda – “peçin” dalında büzüşüb özünü göstərməyən, qocalıb meymunsayağı bir şeyə dönmüş Göbələk əllərini başına döyə-döyə, çırpına-çırpına Səmədə doğru cumdu.

– Evimi yıxdın, ay gözümün nuru! Ocağımı qaraltdın! Çəpərimi dağıtdın...

Mədəd babasının boynundan yapışb geri itələdi.

– Farağat otur, tülkü!.. Ölməli... Heyvanat içində yaşayammaz o daha! Getməli bu dünyadan!..

Atam buna bel bağlamışdı. Təkcə buna!.. Varisiydi... Yeganə Varisi... Nifrətim var mənim bu Varisə. Heç kəsi bu qədər sevmirəm. Heç kəsə bu qədər nifrət eləmirəm. Səbəbini bilmirsiniz hələ. Danışmamışam.

Nifrətimin səbəbini indi danışacam. Məhz indi.

Ağlım itirdi. “Vərəsə”ni şərh eləmək əvəzinə, təhrif insan səviyyəsinə enib, yas yerlərində, restoranlarda, institutlarda “o tay-bu tay” deyə-deyə, yeddi yüz əlli cildin məzmununu sakit kütləvi tədris proqramından ayırıb üsyançı ruhla bağladı. Bu Yer adlanan xarabada hələ

heç kəsin, heç kəsin tanımadığı Ulu Bağ ƏsƏLMən nəslindən bir Pünhanın ehtiyat tədris proqramına saldırdığı bir SafAğ kitabını bu igidimiz bayrağa döndərüb milləti sevən cavanları dəli-divanə “sverx-çelovek” səviyyəsinə endirdi. Stalin, Mirqəzəb, Pers toxumlarının içərilərini kin-küdurətlə doldurub, cahil düşməni daha da cahilləşdirdi, Xəlvətləri torbalarına dərs deyən cahil farsistləri, ərəbistləri Muğannaların əleyhinə qaldırdı. Gizlin, dərin alimlərdən kim vardı, hamısının canına titrətmə saldı. Məmməd Cəfər imzasıyan yazan məşhur akademik “Əxi” – AğEy haqqında Türkiyədən aldığı dəqiq tarixi materialları yandırdı, sarsılıb xəstələndi. Akademik Məmməd Cəfərin yetirmələri, Nizami, Nəimi, Nəsimi mövzusunda məqalələrini gizlətdilər. Farsistlərin, ərəbistlərin, “İslam”çıların birgə səyilə Füzulini qatı müsəlman elədilər, “şaxsey-vaxsey” casuslarından təxribatçı dəstələr düzəldi. “Bağday”, “Bağ” deyən cavanları sıxma-boğmaya saldılar. Məşhur şair Xəlil Rza Ulutürkü¹ ölümlə hədələyib “OdƏr yurdu” şerini qadağan elədilər. Dəlilərimiz təxribatçılarla danışmaq, həqiqətimizin, OdƏr dili həqiqətlərinin müasir bəşəriyyətə hava, su, çörək kimi lazım olduğunu çatdırmaq əvəzinə qınlarına çəkildilər. Bu mələk bacımız Sestra isə, bizim Dam direktorla yaxınlığımızı danıb, mənim adımlı, sonra da Pünhanlarımızın adlarını çiynləri Kalaşnikovlulara və hətta Moskvaya ötürdü. Şəxsən Qorbaçova məktub yazıb, EvƏrEydən xəbərsiz “yevrey”ə “Təhlükəli Türk millətçiləri” haqqında məlumat verdi, mənə də “millətçi” damğası vurdu. Bu “Şüşəli”də, o dal otağa gələn “dövlət nümayəndəliyi”nin qabağında ilan dili çıxartdı bu sakit, ağbirçək Sestramız, “Dövlət nümayəndələri” isə, Xəlvətin dediyi kimi, “qıyma-qıyma” yedilər bizi – Səməd Əmirinin Yetirmələrini. Son dörd ayda hamı dağıldı ətrafımdan. Məlum oldu ki, SafAğ Elmi, OdƏr bəşəriyyəti haqqında restoran söhbətləri Bezobraziyeni ayıq salmaqdan başqa bir şeyi deyil. Özümüz özümüzün qatili olduq...

Mədəd əmisinin əlini əlinə alıb, nəbzini tutdu. Əyilib, diqqətlə üzünə baxdı.

– Eşidirsənmi?

---

¹ 1980-ci illərdə SafAğ Elmi ilə bağlı ziyalılardan yalnız bir qisminin adı çəkilir (müəllif).

Xırıltıya inilti qarışdı:

– Danış... Qurbanın olum, Mədədim... Çalış ki, Heydər¹ də çatsın hər şey.

Mədəd başını endirdi. Astadan:

– Dirilirsən, – dedi. Sonra qara dəri kreslonun yanında stula çökdü.

– Heç kəs yaxın gəlməsin. Sən də, “mələk” Sestramız! Dərmən can verənin əzab müddətini artırır. Yığışdır şprisini, keç yerində otur. Bu qatillə qurtarmışam. İndi siz qatillərlədi işim!

* * *

“Sultan və Səməd” dəstanı davam eləyir.

Diqqətlə qulaq asın:

“Təbrizdə, Əmir bazarının yanında babam Şeyx Məhəmməd Əmirin xüsusi bir mülkü varmış. Şeyx əmilərim Ağ Əmirlə Boz Əmir orda fədailərin uşaqlarını oxudarmışlar, mülkün özünə də “Fədai yurdu” deyərmişlər. Bilirsiniz ki, “Vərəsə” kitabxana həmin Fədai yurdundan götürüldü. Təbrizdən... Mədəd, bir əli əminsinin nəbzində, o biri əlini stola çırpdı. – Hoppanma, cənab hökmdar! Bəli, ölür! Mən öldürürəm, sən yox. Bayaq dedim, qorxma. Mənim imkanım var güllələdim səni. Güllələtməyəcəm. Qatilsən. Əmma güllələtməyəcəm. İnsansan!.. Hər şeyi dərk edə-edə heç nəyi dərk etməyən qeyri-adi idraksız insan! Heyvansan, murdarsan, həm də insansan. Kar, kor insan! EySar ÜnEvi (“İsay”ı) çarmıxa çəkən insan! ƏLAğ EySarı “Allah”ını çarmıxa çəkən insan! Otur və qulaq as. Bu qatil xırıldayacaq, mən danışacam! Belə lazımdı. Alim Səmədi dirildəcəm indi. Alimliyi qayıdır. Çünki belə əzab içində təcridlə Ün eşitməyə başlayır indi. Bir az sonra OdağÜzü görəcək. Ulu babası Ulu Bağ ƏsƏLMən BağSar SarOdƏs SağSan BağSar AğEyi – “Musa ağa”nı. Geri sananan ikinci əlli minillik tarix boyunca və Yeni tarixin min doqquz yüz səksən səkkiz ili müddətində, Təhrif bəşəriyyət mühitində Odları – adları – rütbələri anlaşıldı.

¹ Heydər Əliyev

madığına görə hər rütbəsi bir insana döndərilən, ƏsƏlMən ikən “Solomon”a, BağSar ikən “Musa”ya, SarOdƏs ikən “SarOddaş”a, “Zərdüştə”, SağSan – Sağ ƏsÜn ikən “Sasan”a, “Sion”a, BağSar AğEy ikən “Musa ağa”ya çevrilib, səksən səkkiz il bundan əvvəl “Qazax” qəzasında, İncə dərəsinin girəcəyində “SimƏrAğ” İşıq gəmisinə minib OdAğÜzə qayıdan o əbədi İnsanı görəcək. Bəstəboy, ağbəniz, ağsaqqal bir qocadır “Musa ağa” – Ulu Bağ.

1797-ci illə 1899-cu illər arasında “Qazağ”ın “Padişahlıq” kəndində “Musa ağa” adı altında, kiçik oğlu “Hüseyn ağa”nın himayəsində, nəvəsi “Ömər ağa”nın evində qaldığı müddətdə “Muğan” düzündən, hər ailəsi bir guşəyə sürülmüş “Muğ”lardan təcrid olunduğuna görə lap düşgünləşibmiş. Bununla belə, daimi nəzarət altında saxlana-saxlana, gah Təbrizə – böyük oğlu Şeyx Məhəmmədin – ƏsAğ BağHəmOdun seçdiyi yerdə batin olmuş, gah da Göyçədə, böyük oğlu sayılan “Alı”nın himayəsində, “Süleyman” adı altında qala-qala Elminin daha da batinləşdiyini görə-görə daha da düşgünləşirmiş. 1899-cu ilin axırında Bağ Ata kədərli Ün göndərir Oğluna ki, İlanla Romanovlar birliyi “Yer” Bağlarının hamısını məhv edəcək, sənin orda qalmağın tamam faydasız olacaq... Buna görə də Bağ Ata İşıq gəmisini göndərib, əzabkeş Oğlunu, “Şam Ağa” (Şam AğEy) nənəmizlə birgə aparıb.

Bu “Səməd” bədbəxt “Musa” bədbəxtin kötükçəsi, ey Təhriflər!

Təhrif İnsan Qorbaçov necə inansın ki, bu torpaqda Solomunun, “Moisey”in, “Zoroastra”nın, “Sasan”ın kötükçəsi dəfn olunacaq sabah! Heç olmazsa, az-çox hiss elə, ey Qorbaçov casusu ikən Xomeyni casusu Xəlvət. Heç olmazsa, az-maz hiss elə ki, bu ağ-sümük sifətli insanın “Ruh” – ƏrAğ uçuş saatlarında Kainatın “element”lərindən – ƏlMənlərindən təkrar yaranıb əbədi həyat qazanacaq.

Vaxtilə Sultan Əmirinin dilindən eşitmişən “əbədiyyət” – EvOd EyOd həqiqətini. Sonra Xızr Abıdan, sonra məndən eşitmişən. Əmma sən elə bədbəxtsən ki, “maqnit”, “sarı kərpic” adlandırdığın metalı Sudüşənə daşıtdıranda beynindən əsər-ələmət də qalmır.

SafAğı unudub “sufi”yə bağlanmış şərqsünas kürəkənlərinin “Xomeyni maqniti”ndən lap tezliklə məhrum olacaqsan, ey yazıq!

Farsistlərin, ərəbistlərin səndən üz döndərəcəklər. Çünki bütün aydınlığı ilə dərk edəcəklər ki, nə “Fars” varmış, nə “Pers!”, EvƏrƏs varmış ki, o da EvƏrEy Bağlarının ordusu imiş, indiki “Fars körfəzi” uzununda məskunlaşıb, BağOdEvÜn – “Paxtavan”, “Pəhləvan” “Pəhləvi” sərkərdələrin əli altında, Bağdayı Qreklərdən, Suriyalılardan qoruyurmuşlar. “Şərqsünas”ların dərk edəcəklər ki, nə Əbülqasim Firdovsi adında şair var, nə də Firdovsinin “Şahnamə” adında dəstanı.

“Qasim”in əsli – OdƏrcəsi AğSimdir: Uca SafAğ İnsan. “Firdovsi”nin əsli – OdƏrcəsi EvƏr EvƏsdir: Yaradan Evin İşıq Evi (beyni).

EvƏr EvƏs o bədbəxt şairin Odu – rütbəsidir.

“Şahnamə” yoxdu, “ƏsAğ ÜnMən” var. Yaradan SafAğ İnsanın Ünü.

Bəs niyə “fars” olub o bədbəxt?

“Qıyma-qıyma” danışacam, ey “maqnit” vurğunu!

Şerti olaraq “Firdovsi”, “Şahnamə” deyək ki, başınız şişməsin.

Bir dəfə Firdovsinin ölümündən yüz il sonra Hindistanda “fars atəşpərəst”ləri “düzəldiblər” “Şahnamə”ni. OdƏrlər yox, məhz “atəşpərəst”lər. Yəni OdƏsi – Yaradan Həqiqətə “Atəş” deyən təhrif dillilər. “Ölümündən yüz il sonra” dedim, yəni on birinci əsrdə. Bağday Sarlarına, ƏsAğlara aid olan yerləri pozub, “atəşpərəst” “Şah”ları vəsf edən parçalar yazıblar. Çünki Hindistan “Fars”larının təsəvvüründə hətta “Sasani” – Sağ ƏsÜn sülaləsi də OdƏs (Yaradan həqiqət) deyil, “atəş”pərəst”dir. Buna görə də dəstanın harasında OdƏrcə “ƏsAğ” kəlməsinə rast gəliblərsə, hamısını “Şah” yazıblar. “Şahların adlarını da OdƏrcə yox, “dəri”sayığı “farsca yazıblar.

Niyə?

Çünki, sadəcə, Qreklərin əli ilə Hindistanı dəfələrlə fəth edən İlanın buyruğu ilə, eyni kökdən olan EvƏrEy OdƏrləri ilə EvƏrƏs OdƏrləri arasında nifaq salmaq, OdƏslə “Atəş”i salışdırmaq, minlərlə təhrif dilli casusların fəaliyyəti nəticəsində EvEyi “vay”a, ƏsEvÜnü “Şivən”ə – “Şivaya” (Allaha) döndərmək lazım olmuş. İlanın bu heyrətli əməli bu gün də davam etdirilir Hindistanda, çünki bədbəxt Tərikələr – “Türk”lər məkanını Hindistan, ey bədbəxtlər! “Şahnamə” məhz buna görə təhrif edilib!

İkinci dəfə Teymurləng “düzəltdirib” “Şahnamə”ni, “Atəşpərəst”lərin yazdıqlarını pozdurub, OdƏr Sarlarını vəsf edən fəsillər yazdırıb.

Niyə?

Çünki o qanıçən fateh, Nəsiminin cahillər arasında əzab-ışgəncə çəkə-çəkə dərs deməyi nəticəsində, ömrünün axırına yaxın dərk eləyibmiş EvƏrEy OdƏrliyini – Tərikliyini – “Türk”lüyünü. Təbrizdən alimlər, şairlər aparıb Səmərqəndə, “Atəşpərəst”lərin “Şahnamə”yə doldurduqları iyirmi min misra əvəzinə qırxca min əlavə elətdirib! Tarixdir bu, ey “Farsist”lər! Rus arxivlərində gizlədilən tarix!

Teymurdan dörd yüz il sonra, on səkkizinci əsrdə ingilislər “Midiya”dan – Bağdaydan tərək düşənlərimizi yaxşı tanısalarda, sifət fateh münasibətilə, Teymurun “Türk”lərinin yazdıqlarını axtara-axtara qırx min sətir pozdurublar, bir o qədər əlavə yazdırıblar. Kimə? Atası ingilis, anası, əcdadı ingilis, EvƏrEyOdluğundan, BirOdluğundan xəbərsiz “Brit” şərqsünaslara! Yazdırıblar ki, “Şahnamə” “Türk”ün yox, “Fars”ın olsun: cənab Funtsterlinq “Fars”a “mədəniyyət” versin, əvəzində neft aparsın!

Gedib arxivlərdə oxuya bilərsiniz!

Siyasət danışıram, ey məni “millətçi” adlandıran Sestramız, siyasətçilərin yaratdıqları “sivilizasiya”un bəşəriyyəti necə məhv etdiyindən danışıram.

“Qrek”ə, “Latin”a yoldaş olub Oda “Ki” deyəndən sonra “İngilis” qardaşınız ÜnOd ƏlƏsə “İnqliş” deyib, Sara “ser” deyib, “ser”inin qarnını doldurmaq naminə Farsa verib “Şahnamə”ni! ÜnOd ƏlƏsə “İngilis”, ÜnOdƏl OdƏrə “İngiltər”ə deyən “gözəl dilli” təhrif qardaşın Fars isə “Şahnamə”ni aparıb Berlində “Doyliç” – OdƏlƏs qardaşımıza “düzəltdirib”. ƏrEyliklərindən, Əlmənliklərindən, GurMənliklərindən xəbərsiz “German alimlərinə”! “Doyliç” qardaşımızdan sonra, nəhayət, “atamız, rəhbərimiz” Stalin, “sovet mədəniyyəti” yaratmaq naminə, yüz min misralıq “əlavə” “Şahnamə”lər içərisindən iyirmi min sətirik “Şax-name” çıxartdırıb, müdrik şərqsünasımız Yevgeniy Bertelsin xalqlara mədəniyyət paylayan səxavətli əli ilə “Şax-name”ni Tehrana, “Şax-in-şax”a hədiyyə göndərüb. Hərbi gimnaziya

təhsilli “Şahənşah” isə, Stalinin hədiyyəsi əsasında “Şahnamə”ni yenidən “düzəltdirib”, BağOd EvÜndən xəbərsiz “Paxtavan” – “Pəhləvan” – “Pəhləvi” şücaəti ilə “Şahnamə”sini bayraq kimi qaldırıb, dünyaya car çəkib ki, mən “Fird ou si” varisiyəm, dünyada ən qədim mədəniyyət banisiyəm, mənə səcdə edin!

Görürsünüzmü, nə qədər gülüncdür bu “Yer” mədəniyyəti?! “Təhsil” illəriniz havayı gedib, ey “Farsist”lər?!

Dərk eləyirsənmi, düşünürsənmi yetirdiyin “şərqsünas”lar kimə, nəyə xidmət eləyirlər, ey şüursuz “hökmdar”?!

Həqiqətdən – Oddan ayrılan ÜnƏs necə “ins”an olubsa, eləcə də “nas” – “natsiy” olub, EvƏrƏs – “Pers” OdƏrim məndən ayrılıb dilinə “dəri” deyəndən sonra, ƏrÜzüm məndən ayrılıb özünə “Rus” deyəndən bəri Ər Üzü – İşıq mənası çatmır sizə!

İndi, de görüm, ey şüursuz, Firdovsi kim oldu? EvƏr EvƏs? Xeyr! EvƏr EvƏs nə “Fird ov si”, “Fird ousi” adında şair var bu “Yer” adında təhrifxanədə, qəhbəxanədə, tüstüxanədə, nə “Firdousi”nin “Şahnaməsi!” SafAğ Elmini bax belə yeyirsiniz, ağ günlərə çıxırsınız, ey özləri özlərini yeyən qurdlar – canavarlar!

Nəhəng, kor-kobud bədənli, mələk sifətli, alagöz Mariya – “Məryəm ana” hiss olunmadan dal otaqdan çıxıb, qonaqlarına təmiz nimçə paylaya–paylaya gedib, qayıdanda Sestranın biləyini öz güclü pəncəsində sıxıb, gətirib Mədəddən gizlin, Səmədə yeni “ukol” vurdurmuşdu. Mədəd öz sürəkli nitqindən o vaxt ayıldı ki, xırıltı kəsilmişdi, Səməd, hətta qollarını stolun üstünə qaldırıb, yanağını sol əlinin üstünə söykəyib, gözlərini açıb, bir növ sakit nəfəs alırdı. Mədəd xeyli təəccüblənib, duruxub, əmisinə doğru əyildi.

– Elə bil yaxşılaşdın!..

Səmədin üzündə təbəssümə bənzər işartı əmələ gəldi.

– Çıraq sönməzdən əvvəl işıq saçar, əzizim, dedi. – Sən danış, danış!.. Çalmağı, oxumağı da unutma. Eşidim son dəfə...

Mədəd dikəldi.

– “Fird ou si” əhvalatını bildiniz. Belədi bizim dünyamız!.. Firdovsidən sonrakı ən görkəmli SafAğ Alimi “Nizami”nin “Xəmsə”sində rəmzləri necə anlaşılmaz şəkllə salıblarsa, “Nizami”-dən sonrakı ən görkəmli SafAğ Alimi “Nəimi”nin “Cavidannamə”-sində, “Nəimi”dən sonrakı ən görkəmli SafAğ Alimi “Nəsimi”nin

“Divan”larında OdƏr sözlərini, Bağ, Sar Odlarını – adlarını – rütbələrini də eləcə dəyişdiriblər: “dəri”sini – OdƏr sözlərini büsbütün çıxarıblar! Cəhalət mücəssəməsi “Fars”ın ƏsEvÜn əvəzində işlənən “zəban”ında “dəri soymaq” OdƏr Dilini pozmaq mənasında işlənir. Cəhalətin dəhşətinə baxın ki, “Hüruf”i adı altında gizlənən SafAğ Elmi on beşinci əsrin ilk illərində Səmərqənddən Misrə qədər zülməti – cəhaləti qovduğu halda, Misir sultanının Nəsimi haqqında hökmündəki “dərisi çıxarılsın” sözləri həm də həqiqi mənada dəri soymaq kimi başa düşülüb, ey “fars” mənasız!

“Fars” “maqnit”i nə üçün göndərilir, qandınımı?! Heç olmasa hiss elədinmi ki, “Yer” adlanan bu qəhbəxanənin, tüstüxanənin ehtiraslarına bağlanmaq məhz fanilikdi, çürümək, torpağa qarışmaqdı, ey OdƏrBağa yad “torpaq”!

“Əbədiyyət” – EvOd EyOd bu SimOd Alimin sabahında, OdAğÜzdədi! “Firdovsi” – EvƏr EvƏs də OdAğÜzdədi. Məhz EvƏr EvƏs adında şair əyləşib orda, Alim şairlərin arasında, öz evində, “Yer”də yazdığı iyirmi min misrasının iyirmi mini də, əzbər bildiyi təhrif dilli “Şahnamə”si də beynində.

“Söhrab” adında hökmdarı – Sarı da var o “Şahnamə”nin, “Rüstəm Zal”ı da. Rüstəm Zalin böyüdüb tərbiyə elədiyi “Səyavuş” kimdi, “Şahnamə”də tez-tez “at”a, “it”ə, “siçan”a çevrilən adamlar kimdilər və nədilər?!

Bilirsinizmi, ay “ət torbaları”?! Casus şərqşünas alimləriniz açıblarmı sizə “Şahnamə” rəmzlərini? Xeyr, açmazlar!

Dəlimiz Dam direktor Ələsgər müəllimdən, bu SimOd bədbəxtdən, Xızran Çürükdən, qismən də Səmi ilə Şöşüdən başqa bir köpəyoğlu bilmir hələ mən nə üçün danışırım bu İlan “mücüzə”lərini və nə deyirəm.

Mən deyirəm: nə alimlər qanırlar “Şahnamə” nə olan şeydi, nə tərcüməçilər, nə də oxucular. Yəni siz, ey bədbəxtlər! Nə də “Azərbaycanın ən gözəl guşələrində hərəsinə bir “villa” tikdirdiyiniz “farsist”, “ərəbist” professorlarınız bilmirlər! Səhərdən axşama, axşamdan səhərə qədər Sudüşən çəməninə manqal tüstülədə-tüstülədə Firdovsinin “dəri” dilindən sitat qışqırırsınız o “alim”lərinizin hüzurunda! Moskvanın “Leypsix” mağazasında satıcı “sestra”larınıza “Şax-name” bağışlayıb “Drevnyaya Persiya”

qışqırırsınız! Əlinizdə “koptorq çeki”¹ cibinizdə bazar milyonu, dilinizdə “dəri” dili, “dəstan Firdovsi”!

Bütün başqa dəstanlarımız kimi, “Fars şedevri” adlanan o əsərin əsli də başdan-ayağa rəmzlərdən ibarətdi.

İndi açacam o “at”a, “it”ə, “siçan”a çevrilən adamların sirrini.

İlanın məkri ilə “Qrek”-“Latın”-“Fars” birliyinin “parçala, hökmran ol” hökmü ilə “İr+an”, “Tur+an” adlandırılan “Türk” ərazisində sərhəddən-sərhədə keçəndə “əsgər” – əski Ər “at”a dönüb çapır, “it”ə dönüb izə düşür, “siçan”a dönüb yerin yarığına girir ki, “Söhrab”dan “Rüstəm Zal”a xəbər çatdırsın.

Söhrab şahdan?

Yox, ey “zəban” Təhriflər!

“Şah” yoxdu, ƏsAğ var, Yaradan SafAğ İnsan.

“Söhrab” yoxdu, Sağ ƏrEv var.

“Söhrab şah” – Sağ ƏrEv ƏsAğdı.

“Rüstəm Zal” – ƏrƏsOdMən ƏsƏldi. Yaradan Əlin Yaradan İşıq Həqiqəti! Əski Ərlər “at”a, “it”ə, “siçan”a dönə-dönə Sağ ƏrEv ƏsAğdan ƏrƏsOd ƏsƏlə – “Rüstəm Zal”a xəbər aparırlar ki, “Səyavuş”u – ƏsEy EvƏsi – Yaradan Evin Uca Yaradanını, yəni SafAğ Elmini hələ Sağ ƏrEvə – İşıq Evinə qaytar. Yəni onuncu əsrdə Din pəncəsində məhvə gedən Sağ ƏsÜn “Sasan” dövlətini bərpa elə. Budur “Şahnamə” həqiqəti: bütün dəstan bu fikrin üstündə qurulub.

Tarixdə nə “Söhrab” adında “şah” olub, nə də “Rüstəm Zal” adında “pəhləvan”, ey bədbəxt “farsist”lər! “Zal” – ƏsƏl – Yaradan Əl (diqqət yetirin) Bağ Atanın Əli – Oğlu EySardı! “Qalaktika”mızın – QalAğımızın ƏLAğı – “Allah”ıdı! “Səyavuşu” – ƏsEy EvƏsi əsirlikdən yalnız “Zal” – ƏsƏl – Yaradan Əl – EySar qaytara bilər. EySar! “Səyavuş”u – ƏsEy EvƏsi – Yaradan Evin Uca həqiqətini yalnız “Zal” – ƏsƏl – EySar bərpa edə bilər. “İr+an”la – Ərlərlə “Tur+an” – OdƏrlər arasında hər bə – zor – silah yox, “Zal” – ƏsƏl – Yaradan Əl – ƏLAğ EySar – “Allah” işləməlidir!

Budur “Şahnamə” həqiqəti! Ayrılışları birləşdirmək cəhdi! Bəs sizin “Birliyi”niz nəyə xidmət eləyir, ay “Şiə” – ayrı bədbəxtlər?!

¹ Alver əhalinin əlinə keçdiyinə görə, Sovet dövləti “importniy tovar” – xarici mal almaq üçün xüsusi “çək” satırdı.

Yalnız SafAğ Elmini öyrənənlərə məlumdur ki, “Firdovsi” niyə deyir: “Rüstəm Zal Simurğun yuvasında böyüyüb”. Naşı oxucu çiyini çəkir: “Bu nə əfsanədi belə?! Necə yəni Simurğun yuvasında böyüyüb?!” Rəməzlərə bələd oxucu isə əvvəlcədən bilir ki, “Simurğ” – SimƏrAğ gəmisinin yuvası Kainatdı!

Cibində KPSS bileti gəzdirən Təftiş Abbas oğluna ƏLAğının rəmzi adını qoyub, ey kar-korlar: “Zal” – ƏsƏl!

“Zal”ımız – ƏsƏlimiz – Yaradan Əlimiz – ƏLAğımız – “Allah”ımız otuz dörd yaşına qədər bu “Yer” – EyƏrdə olub” – deyən şagirdlərimizə deyirik: “Yer” – EyƏr Kainatda deyilmi, ey Kainatı “bu dünya”ya, “o dünya”ya bölən “ins”an?! Bildinmi ƏLAğdan nə üçün ayırıblar səni, niyə Şiə – ayrı eləyiblər?! Halbuki, “şiə” də ƏsEyin – Uca Yaradanın təhrifidir.

Mədəd köksündə zərblı döyüntülər hiss edirdi; birdən duruxub, yenə xırıltı eşidib, qəhərdən boğula-boğula əmisinin şüurunun üstündə olub-olmadığını bilməyə çalışanda Sestranın səsini eşitdi:

– Necə qəddarsan sən, Mədəd! Palaç tı! İzverq!

Bu səs, bu sözlər bir neçə dəfə təkrar olunandan sonra birdən çılğın qışqırtıya çevrildi:

– Ubiytsa! Svoloç! On je otets tvoy! “Oynaş, ne oynaş”, vse je rodnoy otets! Vsem izvestno, çto on tvoy otets!

Şüşəli çaxnaşdı. Zərif üzlü, ala gözlü, ağbirçək Sestranın bu qədər ağır zərbə vuracağını nə Şüşəli gözləyirdi, nə də Mədəd özü. Gözlərini Sestra ilə Xəlvətın arasında sürətlə gəzdirib, zərbənin, əslində Xəlvətdən gəldiyini başa düşüb, dəhşətli təhqirdən ürəyində döyüntülərin əməlli-başlı tappılıtlara döndüyünə fikir vermədən, lap asta, yorğun səslə, gözlənilməz sözlər dedi:

– Necə dəyişdirim mən səni, ey müqəddəsimə “oynaş” damğası vuran! “Ata”m deyil axı, ay qancıq!

Sestra diksinib dala çəkildi.

Mədəd ağlayırdı:

– Qulaq as!

“...Qədim Rus dövlətinin tarixi”ni kim yazıb?

İkicə nəfər, EvƏrEydən xəbərsiz, russkoyazıçını “Yevrey” yazıb! Bütün “SSRİ xalqları”, başda KPSS-in Siyasi Bürosu olmaqla, o ikicə nəfər kar-kor “Yevrey”ə inanıb deyirlər: “Axır ki, tariximiz yazıldı!”

Dinlə, ey “Rus” məhləsi! Diqqətlə dinlə:

Gör nə yazıblar: “Şimal ölkələrində geniş xalq kütlələrinin Rus dövləti haqqında təsəvvürlərini düzgün əks etdirən Skandinaviya eposunda Rus dövlətini “Qard arika”, yəni möhtəşəm binaları, hədsiz sərvətləri, çoxlu malları olan şəhərlər ölkəsi adlandırılır və deyilir ki: “Rus knyazlarına – konunqlara¹ xidmət göstərməklə şan-şöhrət və dövlət qazanmaq olar”.

Nədi bu? Soruşuram, əgər “Skandinaviya” əhalisi qədim “Rus” dövlətini “möhtəşəm binaları, hədsiz sərvətləri, çoxlu malları” olan şəhərlər ölkəsi “Qard arika” – GurOd ƏrAğ² adlandırırsa və “Şimal ölkələrində geniş xalq kütlələri”nin təsəvvürü də belədisə, siz buna niyə etiraz eləyirsiniz, ey ikicə nəfərdən ibarət “Rus Dövləti tarixi” yarananlar? Niyə fəxr eləmirsiniz bu tarixlə?!

Təhrif “Skandinaviya” “dil”ləri GurOd ƏrAğ²ıma “Qard arika” deyib, bu öz yerində, bəs siz mənim “Möhtəşəm binaları olan şəhərlər ölkəmin” qədimdən də qədim tarixini niyə “Kiyev”dən başlayırsınız?! “Kiyev” – OdEv və “Nov qorod” – ÜnEv GurOd nəhəng dövlət tərkibində iki balaca şəhər olubsa, hansı mötəbər məxəz əsasında iddia edirsiniz ki, bu şəhərlər “Rusun iki mühüm mərkəzi olub”?! Əgər yazdığınız kimi, “eramızın ilk əsrlərində əhali əsası “Rus” kökündən olan “Ros” (ƏrÜz) “Rosoman” (ƏrÜzMən) adları daşıyırdılarsa, “Rus dövləti” yalnız doqquzuncu əsrdə Kiyevlə Novqorod şəhərlərinin birləşməsindən sonra yarandı?! Bağdayla müharibənin ardınca “Rus” ərazisində şəhərləri xarabazara döndərən “Alenksandr Makedonski”ni – İlanın fəxri fəthini niyə gizlədirsiniz? Sizin hansı mənəvi birliyiniz var o İlanla?! “Rosomon” – “RusMən” – ƏrÜzMən sözündən, öz ana dilinizdən niyə titrətməyə düşürsünüz?! “Roks Alan” – ƏrOdƏs ƏİÜn sözlərinin şərhini niyə gizlədirsiniz, ey SafAğ məxəzlərinə, öz əcdadlarına göz yuman təhriflər?!

¹ Konun(q) – OdÜndən, Həqiqət Ünü eşidən insan mənasında şüurlu uzaqlaşdırılmış, düzəlmə sözdür.

² “Qard” və “qorod” – GurOdun, “arika” – ƏrAğın təhrifidir. Öz GurOdlarından (vilayətlərdən) qovulduqca OdƏrlər Şimalda yeni-yeni GurOdlarda məskunlaşdılar. “Rus” (ƏrÜz) – ƏrƏsEy – “Rusiya”, GurOd ƏrAğ da sonradan yaranıb təkrarən itirilmiş ərazilərdəndir.

Dünyaya yaymısınız ki, “Aleksandr Makedonskiy ne bıl v Barde. Makedonskiy ne voeval s Rossiyey”.¹

“Nizami – anaxronizm!” Büsbütün tarixdən ibarət olan “Xəmsə”nin “İsgəndərnamə” qisminin tarixiliyini gizlətməklə, “Bərdə” – Birodu gizlətməklə, “Əxi” – AğEy məskəni, AğÜz vilayətini gizlətməklə nə qazanırsınız? Bu sualın cavabında da “qızıl” sözü gəlir!

Təkrar, təkrar, təkrar eləyin, ey bədbəxt cavanlar! Təkrar eləyin, Nizaminin sözlərini: “yeddi vilayətdən yeddi yüz min ordu ilə” İskəndərin qabağına çıxan Ki(n)tal – OdƏl – əbədi Bağ “Atilla” əbədi “Dəri” – OdƏr qoruyan ƏrÜz – “Rus” dövləti “anaxronizm”dir?! Skandinaviya eposunda “möhtəşəm binaları, hədsiz sərvətləri olan Rus dövlət”i “yalan”dır, “Kiyev”lə “Nov qorod” şəhərlərinin birləşməsindən sonra “yaranan” Rus dövləti doğru?! Planetin bütün tarixçiləri bağırırlar ki, “Rus tarixi”ni Kiyevdən yox, dünyanın başlanğıcından başlamaq lazımdır. Arxivlər doludur bu sözlərlə! Bu da yalan?! EvƏrimdən xəbərsiz ikicə “Avram”ın yaratdığı tarix doğru?!

OdƏl – “İtaliya” imiş! ƏrƏl ƏrimƏl – “Rom ul”, “Roma”, “Rim” imiş! ÜnƏs OdƏr “Nestor” imiş! BağOdƏr ƏrAğ “Patriarx” imiş! “Rim” də Bağdayı təmsil edən BağBağÜn – “Papaqan”, “Papaq”, “Babək” imiş! Təhrifin miqyasına bax, ey “Rus” məhləsi! “Nestorun” möhtəşəm şəhərlər ölkəsində yaydığı Ər ƏlAğ – (ƏlAğ İşığı) “Religiya” imiş! ÜnEv GurOd “Novqorod” imiş! OdEv “Kiyev” imiş! ÜnEv GurOdlə OdEvin ƏskiƏrləri ilə quldar “Vizantiya”nın üstünə gedən OdEyƏs ƏlAğ “knyaz Oleq” imiş!.. Öz əlilə öz xalqını təhrif edib İlanın quluna çevirib əvəzində qızıl yığan “Avram”ın İlan məxəzləri əsasında quraşdırdığı “Qədim Rus dövləti tarixi” tarix deyil, ey “Rus!” OdEyƏs ƏlAğ – “knyaz Oleq” “Vizantiya”da məğlub olub. Məcburən yürüşə gedibmiş ki, bəlkə Bağday OdƏrlərinin köhnə məkanlarından heç olmasa bir qismini qaytarsın, Şimalla Cənub arasında əlaqə üzülməsin. Bəli, məğlub olub. Yüz min monax “Bibl”lə silahlanıb düşüb GurOdun – “Qorod”un canına. “Türk” dilində nə varsa,

¹ Y.Bertelsin ifadəsidir.

hamısını yandırır, “Bibl” soxublar ƏrÜzün, EvƏrEyin onsuz da təhrif dilli ağzına!

Eşidirsənmi, ey “Rus” məhləsi? Məndən niyə ayırıblar səni qanırsanmı?!

“İzverq” demə mənə, “Sestra”! Evindəki “ikona”da birinci sırada duran, EySarı Qrek KeSarina satan, EySarın BağOdƏr təyin elədiyi¹

SimÜnün – “Simon”un gözlərini ovduran “Patriarx” “Pavel”i-nizdi izverq! EyOd OdƏrlərini “İudey”lərə döndərən, özlərini “Yevrey” qələmə verib EvƏrEy OdƏrlərini bütün planetdə Vatikan xidmətə məcbur edən “Papa”nızdı izverq! Dönə-dönə təkrar edin, ey cavanlar! Ərim – “Rim”dən başlamış Od – “Ki” – “Kin” – “Çin” ərazisinin ucqarlarına qədər, BağSar – “Misr”dən, ƏrAğ “İraq”dan başlamış SarUcAğ – “Səlcuq” ərazilərinin “UcRum”, “Sibir” (ƏsEvƏrEy) – Subir² ucqarlarına qədər yeridilən “dil” siyasəti nəticəsində Tərik – “Türk” olan xalqın əksəriyyəti əslindən-kökündən ayrılıb. “Tarix”imizdə “Xanlıqlar dövrü” deyilən bir ifadə yaranıb. “İzverq”in fəaliyyətinin bəhrəsinə baxın: Bakı xanlığında “Türk”, “Ərəb”, “Fars” dilləri qarışığında, Quba xanlığında ƏrimEy (OdƏr) Fars dilləri qarışığında danışblar! Şəki xanlığında bir cür qarışıq dildə danışblar! Xalq o qədər avamlaşmış ki, mən “Bakı”nın əsli – BağOddu, “Quba”nın əsli OdBağdı, “Şəki”nin əsli ƏsOddu deyəndə, hətta həqiqətimizə az-çox bələd olanlar da üz-gözlərini turşudurlar: “Nə olsun ey?! OdBağ olmasın “Quba” olsun, nə mənası var?!

Məna budu ki, adı ƏrOdƏl olan “Osmanlı” qardaşım özünə “Ərdal” deyəndə bu Alim SimOd boğula-boğula qışqırıb: “Necə yəni “Ərdal”, ey ÜnÖnü³ qardaşım?! Necə dözürsən bu təhrifə – təhqirə?! Adını – Odunu – Həqiqətini itirən Tərikdən nə qalır?!

Bayaq Möcüz mənim miskin dostum Şövkət Tahirin şerini dedi, “Koroğlu” dəstamı haqqında həqiqət öldü.

¹ SimÜn BağOdƏr “ikona”larda “Pyotr” adlandırılıb.

² Qreklərin təziqi altında Ulu Bağ ƏsƏlMənin məclisinin hökmü ilə OdƏl (“Atilla”) Bağdayın sonuncu – beşinci vilayətini tərk edib öz ƏrSarları (“rısar”ları) və OdƏrlərin böyük bir qismi ilə birlikdə ilk dəfə “Sibir”də məskunlaşmışdı.

³ Türkiyənin məşhur dövlət xadimi

Sənin üzündə rişxəndli təbəssüm vardı onda, farsistlərin, ərəbistlərin də için-için hırıldaşırdılar.

Mədəd – BağOd o hırıltını qulaqardına verəmmir. Qulaq asın!

EySarımız “Türk”ün öz Od – Həqiqət kökünə qayıtmasını tələb edir. Odur ki, “Yer”ə vaxtaşırı yeni-yeni “dəstan”lar – OdƏs OdÜnlər göndərir. Yaradan Həqiqətin Həqiqət Ünü – OdƏs OdÜn deyir: “Yer”də Od yoxdu, “at” saxlayan, “Alı” var. BağOdƏr yoxdu, “mehtər” var. OdƏr yoxdu, “Kiər” – “Kor” var. OdƏr AğƏli yoxdu, “Kor oğlu” var. ÜnOdƏr AğÜn yoxdu, “Nigar xanım”var. EyEvƏs yoxdu, “Eyvaz” var. ƏsAğ OdÜn yoxdu, “Aşıq Cünun” var. Aşıq Cünun sazını çalsın, qoşmalarımı oxusun, kor oğullarıma şərh eləsin ki, “Yer”də Gur Od yoxdu, “Qır at” var, OdƏr Odu yoxdu, “Dür at” var. OdƏl yoxdu, “Dəli” var. OdƏsƏl yoxdu, “KiƏsƏl” – “Keçəl” var. HəmƏs yoxdu, “Həmzə” var. AğƏl ÜnƏs yoxdu, “qılinc” var. “Allah”ımın – ƏlAğımın – EySarımın Ünü eşidilmir. “Cünun”um – OdÜn Əli – “Alı” “dəstan” deyir, dərk edən yoxdu.

“Dəstanımın elə məqamı çatıb ki, indi daha diqqətli olmağa çağırıram bu “Badamlı” məclisini.

Vaxtı çatıb, hamı bilməli ki, Ermənilərin çuğulluğu nəticəsində Peterburqdan “Türk”, “Fars”, “Ərəb” dillərini, “Quran”ı, SafAğ rəmzlərini bilən xüsusi adamlar göndərirmişlər ki, “Naxçıvan”-”İrəvan”, Göyçə, “Qazax-Borçalı”, AğBabalı aralarında gizlin tədrislə məşğul olan Şeyx Əlini tapıb öldürsünlər. Ün eşidən SafAğ Alimi Şeyx Əli isə təhlükəni əvvəlcədən bildiyinə görə, gecənin birində evi tərk eləyib, öz tədris sahələrində axırıncı dəfə gəzə-gəzə “Koroğlu” dəstanının bütün qollarını son dəfə öz şagirdlərinə qələmə aldırıb BağOdƏr Əlini “Mehtər Alı” OdEyÜnƏs Odu (Günəş Həqiqəti) əvəzində “dəniz atı” deyib. Altı qitəli “Yer”in sahibi Ulu Bağ ƏsƏlMənin – “Süleyman padşah”ın Odunu – adını “altı ayaqlı dəniz atı” rəmzində gizlədib. “Dəniz atı” “dəniz”dən çıxıb, “mehtər Alı”nın otardığı ilxıda bir madyanı sürüb. O madyandan iki qulun olub və sairə. “Koroğlu” “dəstanı”-nın başlanğıcı, dediyim rəmzlər “Aşıq Alı”nın ömrünün son aylarından yadigarıdır. O yadigarları mən öz ömrümün son günündən yadigar kimi danışacam indi...

Əmimə baxma, Rəhim kişi.

Mənə bax: “Koroğlu bayatısı” oxuyuram:

Koroğlunun çən qalası,
Ərşə dayanıb naləsi,
Düşmənimin ən qəvisi,
Heç o da yalqız olmasın.

“Koroğlunun bərk qalası” deməyib “Aşıq Alı” – ƏsAğ Əli, “çən qalası” deyib. Çünki şəhərləri, kəndləri tərک etməyə məcbur olan xalqımız dağlarda çəndə-dumanda gizlənirdi. “Aşıq Alı”nın öz taleyi də “Koroğlu” – OdƏr AğƏl taleyi idi.

“Düşmənimin ən qəvisi, heç o da yalqız olmasın” deyib, sizin Farspərəst, ruspərəst “folklorçu”larınız gör necə dəyişdiriblər o mələk İnsanın sözlərini: “Ördək ilən qaz balası, heç o da yalqız olmasın”. Nədir bu?! Niyə belə gülünc hala salıblar o ali sözləri?! Səbəbi kindir, Rəhim kişi! Əsrlərlə aşılınmış kindir ki, indi səni mənə “düşmənimin ən qəvisi” eləyib. Əmma mən sən qəviyə də yalqızlıq diləmərəm, “Koroğlu” dəstanının ən savaysı, ən loru “aşiq” dilindən yazıb, vicdansızcasına təhrif eləyib çapa verən Mirqəzəb kadrına – “folklorçu professor” Təhmasiblə onun adını təmiz saxlamağa çalışsan “folklorçu” yetirmələrinə də yalqızlıq diləmərəm! Yalqızlıq xiffətədi, fərəhsizlik, ruhsuzluq, ümidsizlikdi!

Diqqətli ol. Tanı Koroğlunu!

Tarixçilərimiz Koroğlunu on yeddinci əsr Cəlalilər üsyanının başçısı eləyiblər. Deyirlər, Cənubi Azərbaycanlıdı Koroğlu. Şəkil çəkiblər, başına keçə papaq qoyublar, ayağına çarıq geyindiriblər Koroğlunun. Yəni xalqın rəmzini – özünü “Alı kişinin oğlu” təki zırpı, kobud bir insana çeviriblər: “Plov yeyəndən sonra bığını silkələyəndə bığından tökülən düyüdən toyuq-cücə yeyib doymuş!..” Guya xalqa xoş gəlmək üçündü bu. Bəs əslində nədi? Od Ərliyindən uzaq, avam Türkü kökündən uzaqlaşdırıb, “korun oğlu”na çevirmək cəhdidir. İkinci qışm kinlilər deyirlər, Kürddü Koroğlu. “Əslin kürddü, haramzadə!” – oxuya-oxuya GurOd OdƏrlərilə “Tərik” – “Türk” dillilərin arasında nifaq salırlar. Guya məhz “Kürd”lüyünə görə Koroğlu Paşaları, Xanları qırıb-çatır. Üçüncülər deyirlər, “təkə türkmən”di. Yəni qoyun sürüsünün qabağınca gedən keçidi, Osmanlılar isə bir dağ aşırımını Çənli bel adlandırılar. Deyirlər, Koroğlu bütün “Türk xalqlarının qılinc qəhrəmanıdı!”

Tanımlar özlərini Tərik OdƏrlər: “Beş qurddan yaranmışıq biz”, “Türk” güclü deməkdi; “Türk” qılıncı ilə tanınır”, “Türk fatehdi”. Məsəl var: “Öz adı qoyum sənə, qalasan yana-yana!..”

Sestranın bu dəfəki qışqırtısını Xəlvət öz dilində təkrar etdi:

– Ölür!.. Ölür, ay qatıl!

Mədəd isə, birdən-birə ağır-ağır çalmağa, oxumağa başladı:

Titrəyir əllərim, tor görür gözümlə,¹

Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?!

Cürə elə gözlənilmədən də susdu və sükut içində bu dəfə Mədədin heybətli qışqırtısı şüşələri cingildətdi:

– Çiyinləri Kalaşnikovlu “qılınc qəhrəmanları”sınız hamınız. Elminizi, zəmanənizi, özünü görməyən, korlar millətiniz! Əsil mənada Təriksiniz, mənası olmayan “Türk”sünüz! Öldünüz mü?! Bir şey qana bildiniz – dirildinizmi?! Təkrar edirəm: “Türk” fateh olmayıb heç zaman. Böyük əksəriyyəti öz vətəninədən kənarə təhrif olan bədbəxtədir! “Atilla” fəth etməyib “Avropa”nı – EvƏrEy Bağını, Qrek-Latın ordularından, qan tökməkdən, əbədiyyətini itirmək təhlükəsindən qaça-qaça gedib məskunlaşıb öz qədim Təriklərinin məskunlaşdıqları torpaqlarda. Bəli! Təkrar, təkrar, təkrar edirəm: Koroğlu qılınc qəhrəmanı deyil, ey Təriklər! Şeyrlərini oxuduğun o yanan Pünhanımız xüsusi ƏsƏr yazıb, tarixi faktlarla sübut eləyib ki, hətta o qanıçən Teymurləngimiz də qarşısızalmaz hadisələr nəticəsində yürüşlər eləyib öz torpaqlarımıza! Hətta İldırım Bəyazid də fateh deyil, əksinə, Xaç yürüşlərinin qarşısını alan müdafiəçidir! Hətta “Konstantinopol”u fəth edən məşhur Fatehimiz də fateh deyil, əksinə, qədim Bağdayının torpaqlarını Qrek-Latınlardan azad edən xilaskardır!

“Çin səddi”nin “Türk”lərə müqavimət üçün çəkilməyi fatehlərin uydurmasıdır! Əslində Qreklərə qarşıdır o sədd!

Qayıdıram “Koroğluya”.

Min dəfə demişəm, min birinci dəfə deyirəm: SafAğ Elminin bütün “dəstan”ları – OdƏs OdÜnləri başdan-ayağa rəmzdi.

¹ “Görmür gözlərim” olmalıdır. “Aşıq Alı”nın Ündən aldığı qoşmada Koroğlu məhz “kor”dur: dəyişmiş zəmanəni görmür.

Koroğlu qocalıb, əldən-ayaqdan düşüb. Dəlilərindən, Nigarından ayrılıb. Yolun ağına düşüb gedir. Haraya, niyə getdiyini özü də bilmir. Bir kişiylə rast gəlir, xəbər alır ki, o çiyindəki nədi? Məlum olur ki, “tüfəng”di, təzə çıxıb, qılıncsız-filansız, uzaqdan-uzağa öldürür adamı. Koroğlu inanmır buna, deyir vur o öküzü öldür qıraqdan. Kişi öldürür öküzü. Koroğlu başa düşür ki, zəmanəsi qurtarıb. Sazını köynəkdən çıxarıb başlayır haray təpməyə ki: “Tüfəng çıxdı, mərdlik getdi, ay haray”.

Nədi bu?

Adi, sadə hekayə?

Bəs bu adi, sadə hekayənin altında nə var?

Dəhşətli bəşəri faciə var, Rəhim kişi.

“Yer”də zamanın, mühitin zorakılığı, cahilliyi əbədi insan OdƏr AğƏli qocaldıb ölümlü insana çevirib. “Kor”oğlu “kor”un “Öküz”ü – “KiƏsi” – OdƏsi – Yaradan həqiqəti öldürən “zəmanə”dən – ƏsMəndən başı çıxır. Qanmır ki, ƏsMən – Yaradan Bağ yox, “kor”oğludu qocalan, ölümə məhkum olan!

EySar öz “Dəlilər”ini – OdƏllərini yenidən “Çənli bel”ə – gözə görünməyə – batinliyə, “Koroğlu”nu – OdƏr AğƏlin SafAğ həqiqətinə çağırır. Yəni OdƏr OdƏrliyində qalır.

Budur “dəstən”in mənası.

Bədbəxtliyimizin bircə səbəbi var, ey Qonaqlılar, Tahirlilər, Qurbanlılar: OdAğÜzdən ayrılımsınız! Odur ki, özünüzü OdƏrliyinizi görməyən kor oğullarsınız! “Aşıq Alı” EySarı Üünü eşidə-eşidə yazıb, “Koroğlu”nu “aşıq”larımıza – ƏsAğlarımıza verib ki, danışsınlar, şərh eləsinlər, savadsız qalan xalq içində elmimiz bərpa olunub insanı “Heydər”ə – EyOdƏr babamızla övladlarına bağlasın, siz isə şəkk-şübhə ilə baxırsınız üzümə ki: “Alı hara, Ün hara?!” Təkrar edirəm, əbədi Ulu Bağ ƏsƏlMənin, “Comərd”, “Süleyman”, “Musa ağa” adları altında gizlənməyə vadar edilmiş BağSarıımızın bu taydakı Oğludu Şeyx Əli – “Aşıq Alı”. Bağ Oğlu Bağdı. Sizdən fərqi nə idi? Gizlin beyni – Bağ Ünü vardı. “Səməd” – SimOdun yazdığı həqiqəti tamam sərf-nəzər eləyənlər, Nəiminin, Nəsiminin haqqında uydurmaların müəllifləri deyirlər: “Hürufilər insanı Allah səviyyəsinə qaldırırdılar”.

“Nəim” (i) – Ünüm ikən, “Nəsim”(i) – ÜnƏsim ikən, yəni hər ikisi insan və Bağ ikən, hər ikisinin şagirdləri – OdƏrlər də insan

və ƏLİĞ ikən “bir olan “Allah” – mif səviyyəsinəmi qalxırdılar, ey “şərşünaslar”?! ƏLİĞİ, öz irsini dərk edə bilməyən alimi-biəməllər “Aşıq Alı”nın Elmini də dərk edəmmirlər!

Məşhur “Ustadnamə”sindən bircə sətrə qulaq asın:

“A”, “B” dedim, “iki” saydım, “B” oxudum.

“A” – “Əlif” – ƏLEVDİ. “B” – Bağdı (“A”, “B” dedim, yəni ƏLEV, Bağ Atanın Evinin Əli Bağdı dedim). “İki” – “EyKi” (saydım), yəni EyOD – Uca Həqiqət dedim, B – Bağ oxudum”.

Aydın deyilmi ki, “Aşıq Alı” adı ilə tanıdığımız o “adi” “aşiq” da “hürufi”di, SafAğdı! Firdovsinin, Nizaminin, Nəiminin, Nəsiminin davamçısıdı! Yəni SafAğ Silsiləsi Alimlərinin ən batinlərindəndi!

Alının yetirməsi Ələsgərin – AdıPünhan ƏSAG ƏLƏSODƏRİN sətrinə qulaq asın:

ƏLƏSTÜ”dən “B” “Əli” dedim, nə xoş kələmdı yüküm...

ƏLƏS – Yaradan Əldi. Bağ Atanın yaradan Əli – EySar. “T” – Oddu. ƏLƏSOD – Yaradan Əlin həqiqətidi. “B” – Bağdı. “B Əli” – Bağ Əlidi, yəni EySar. Ələsgər deyir: “ƏLƏSTÜDƏN – Yaradan Əlin Həqiqətindən danışib “Bağ Əli” dedim, yəni “EySar” dedim, görün “yüküm” – Elmin necə xoş kələmdı”.

Bildinizmi ki, “Aşıq Ələsgər” adı ilə tanıdığımız o “adi” “aşiq” da “hürufi”di – SafAğ Alimididi?! Firdovsinin, Nizaminin, Nəiminin, Nəsiminin davamçısıdı! Yəni “Ələskər” – ƏLƏSODƏR də Silsilə Alimididi!

Görürsünüzmü, İlan “Din”, “Religiya”, döşü “xaç”ı “patriarx”, başı əmmaməli “imam” zülməti əsrlərində Elm necə “podpolya”ya gedir, necə “çekist” olur?! “Mandatam poşadı net”, cənab Sestra!” Qeyri-bərabərlik, zülm düşməni Mayakovskiy Nizaminin “Xəmsə”-sindən dərs almışdı, ey Rus məhləsi: Rus dili imkan vermədi ki, o bədbəxt də “Dəli” – ODƏL – Dil həqiqəti ucalığına qalxsın, bu bədbəxt “Səməd” – SimOD kimi, o da üsyan istədi və məhv oldu!

Sizin bu “Birliyi”nizin, sabahkı açıq “Boz qurd” canavarlarının dilində Bağday – “Az ər bay¹ (vay) can” ərazisinə dəhşətli bir bəla gəlir. Adını hamımız eşitdiyiniz, “şərşünaslıq”da büsbütün təhrif edilmiş “Şeyx Səfi”ni, “Heydər”i, “Şah İsmayıl”ı yada salın. Əzabkeş ƏSAG “Səfa” – SafAğ ikən “Şeyx Səfi”nin şair nəvəsi “İsmayıl”ı kim “Qızılbaş” – “Şiə”yə döndərdi?! “Türk” adlandırılan qardaşlarının

¹“Vay” və “Bay” sözləri xalq içində eyni mənada işlənilir.

üstünə müharibəyə kim qaldırdı onu?! Həmincə İlanın Kərbəlayı, Hacı rütbələri altında gizlənmiş Vatikan casusları on beş yaşlı beyni qan “İsmayıl”ın ƏsEvƏlliyini gizlədib hər gün, hər gün “Sən Şiəsən! Sən Şiəsən!” “Sən Türk deyilsən, “müsəlman Türk” sənin düşmənindi”, – deyə-deyə törətmədilərmə Çaldıran müharibəsi qırğını, ey kar-kor “şərqsünas”lar?! Aranızda birçə nəfər düşünən varmı ki, SafAğ “Divan”ı müəllifi “Şah İsmayıl” ismi Pünhan ƏsAğ ƏsEvƏl ikən niyə “Səfi” – “Səfəvi” adlanan təhrif dövlət yaratdı və o “Səfəvi” adlananlar nə səbəbdən o tay-bu tay “Muğan”a – Bağlara hücum çəkib dörd yüz min “Muğ” – Bağ qırdılar?!

Xəlvət Astaradan bir bizburun molla gətirib. Bu ötən dörd ayda gecələr burda mənə, Şöşüylə qabaq-qənşər oturub araq vura-vura azı beş min dəfə deyib: “Sultan Səlim əlli min Şiə qırıb!” Şöşü gülür: “Ninninisən, a Ninnini!” Mən susurdum. Çünki o bizburunun bu təbliğatının nəticəsini görürdüm. Tək bir dəfə dedim: “Bəs o dördçə yüz min Muğu niyə demirsən, ey casus belə-filan?!” Bir dəfə də özümü saxlıyammayıb stuldan itələdim, başı taxtaya çırpıldı, çoxlu qan axdı. Qanını görəndə özünü itirdi, tir-tir əsdi bizburun: “Dəymə mənə!” – dedi, yalvardı. “Şah İsmayılın özünü də elə o Kərbəlayı, Həci casuslar öldürüblər, özlərinə Səfəvi deyiblər”, – dedi.

Budur sizin sifətiniz! Bağdayın ən qədim dövrlərdən bu son əsrlərə qədər nə qədər şan-şöhrətli, müdrik şahları, sultanları olub! Bizburun mollanın niyə məhz o bədbəxt təhrif İsmayılı, məhz o casuslar hakimiyyətini təbliğ eləyirsə və siz bunu sabah-birisigün dilinizin əzbərinə çevirib, bütün tariximizi danacaqsınızsa, axırımız nə olacaq, ey Təhriflər?!

Mədəd nəfəsini dərib, ağır təmkinlə “Hürufani”¹ çalmağa başladı.

– İndi vidalaşaq, ey Təhriflər.

Gözləri əmisinin ağsümük üzündə göyümtül çalan gözlərinin dərinliyindəki yaşıllığa dirəndi. Cürənin qara sinəsinə iri-iri damlalar töküldü.

Xəlvət kreslodə titrəyib ayağa qalxdı:

– Ölüb axı!.. Çalma daha!.. Sən nə təhər əmioğlusan, əşi!..

Mədəd gözlərini sildi.

¹ El arasında “rufani”, “ruhani” adlanır. “Aşiq” – ƏsAğ Kamandar “həqiqət” deyirdi.

– Kəs səsini! Bircə saat bundan əvvəl “oynaş” oğlu idim! Dilini dəyişdirdim, Rəhim kişi. Hələlik bununla kifayətlənək... Dəstanım qurtardı.

Dal otağın qapısı açıldı. Qara geyimli, boz sifətli, çiyini “Kalaşnikov” avtomatlı, ucaboy, zəhmli bir oğlan yaxınlaşıb “pomost”da ayaq saxladı. Səmi idi: Səmədin Torksindən olan yeganə oğlu.

Səminin səsi də zəhmli, qorxunc idi:

– Qalxın, rədd olun burdan!

Mədəddən də heybətli qışqırtı qopdu:

– Qırılmalısınız! Əmma Xəlvətin səsində insan səsi eşitdim. Sükutunuzda peşimançılığa oxşar bir şey görünür. Səmi, əlini çək tətikdən. Sən yaşamalısən, Kalaşnikovla yox, sözlə öldürüb, sözlə diriltməlisən cəhaləti!

“Pomost”dan endi, stollardakı “Badamlı”ları bircə-bircə götürüb divarlara cırpa-cırpa, pavilyonun bütün şüşələrini sındırıb tökdü. Sonra qayıdıb, əmisini qucağına götürdü, ağsümük üzünü meyitin ağsümük üzünə sıxıb, şüşə parçalarını xınca-xınca çıxıb, kəndə doğru uzaqlaşdı.

“Şüşəli”nin dəmir skeletinin ətrafında, çinarın çılpaq budaqlarının altında heç kəs tərənəmirdi, heç kəs dillənmirdi. Heç kəsin xəbəri yoxdu ki, ağsümük üzünü meyitin ağsümük üzünə sıxıb, səhərin alatoranında yol-iz seçmədən səndələyə-səndələyə gedən Mədəd özü də indi meyit kimi, ağlını, hissini, duyğusunu itirmiş ölü kimi bir şeydi. Bərkiyib daşa dönmüş beynində yalnız bir fikrə, hissə bənzəyən bir qılgıncım göz açıb, Sultan Əmirlinin, Mədəd Əmirlinin, Sura, Torksin Əmirliyə qəbirlərinin sırasında, təzə qəbirdə özünü – əmisinin Bircə balasını, Varisini, Tədqiqatçısını da əmisi ilə yanaşı görürdü; üç para kəndin cəmaatından hələ heç kəsin xəbəri yoxdu ki, qucağında meyit aparmanın özü də meyit idi. Üç para kəndin cəmaatı ilə birlikdə, bütün “Yer”də hələ heç kəsin xəbəri yoxdu ki, həmin bu vaxt, sazaqlı dekabr səhərinin alatoranında EyƏrin BağOddan azmış “Bakı”, “Bakı”, “Baku” adlanan “kor” millət şəhərində, “Hüsü Hacıyev” küçəsi ilə “Həzi Aslanov” küçəsinin kəsişdiyi yerdəki binanın mənzillərindən birində heç kəsin anlamadığı bir bədbəxt OdƏl oturmuşdu, gecələr saat on ikidən səhər saat yeddiyə qədər OdAğÜz BağOdƏr planetindən ən əziz, ən doğma insanın – EySarıının səsini dinləyə-dinləyə yazdığı bu ƏsƏri ilə “Yer”

bəşəriyyətinə lənət oxuya-oxuya deyirdi: “İsa”, “İsus” adlandırdığın EySarla, BağSar AğEyin – “Musa ağa”nın nəslindənən “Muğanna” arasında rabitə yaranıb, ey ÜnƏs – “ins”an”! Oxu bu əsəri, dəhşətə gəl, ay qatil! Ayıl və anla ki, “Əbədiyyət” əfsanə deyil, EvOd EyOddur – Həqiqət Evinin Uca həqiqətidir, ey EvOda “Əbəd”, EyOda “iyyət” deyən bədbəxt! Oxu bu ƏsƏri – Yaradan İşığı, Odu dərk et, təhrif “beynin”lə, çürük bədəninlə döyüş, saflaş, əbədi ol. Öz EvOdÜnündə – öz “bədən”ində, EyƏrində əbədi! Sənin ana dilində “na bojyem yazıke” deyirəm: insan əbədi yaşaya bilər. Odu dərk etsən, əbədi yaşayacaqsan, ey cahil, “SimƏrAğ”, “GurOd” adlarında Kainat gəmilərini, Ulu Bağ ƏsƏlməni, EySar ÜnEvi, EvƏrimi, EySarı, Bağlarını, Bağ Atanı görəcəksən. Uca Odlarınla – əcdadlarınla birgə OdAğÜz BağOdƏrə OdAğÜzdən EyƏrə uçaçaqsan. Bütün Kainatın əbədi sakini olacaqsan. Bundan böyük xoşbəxtlik olarmı, ey Odsuz – həqiqətsiz bədbəxt “kor” – OdƏr?!

KİTABDAKILAR

Ön söz 7

İDEAL (roman)

Süleyman padşahın xəzinəsi 9

Xəzinə üstündə yatan ilan 211

Qapalı dünya 363

Əbədiyyət 475

Buraxılışa məsul	<i>Vaqif Bəhmənlı</i>
Tərtib edəni	<i>Firuzə Muğanna</i>
Redaktor	<i>Umud Rəhimoğlu</i>
Nəşriyyat redaktoru	<i>Rəhilə Gülgün</i>
Texniki redaktor	<i>Mübariz Piri</i>
Kompüter səhifələyicisi	<i>Turab Məhərrəmli</i>
Dizayner	<i>Samir Məmmədli</i>
Kompüter operatorları	<i>Maral Rəisqızı</i> <i>Tərgül Sahibqızı</i>
Korrektor	<i>Sevinc Muğanna</i>

“Avrasiya press” nəşriyyatı
Bakı, Mehdi Hüseyn küçəsi 1^a

Tel: (994 12) 439 76 97